UDK 343
p.p. 1-428

ISSN 2831-0144 (Print)

ISTRAŽIVAČKI CENTAR BANJA LUKA

ZBORNIK RADOVA

Sa 15. međunarodne naučno - stručne konferencije

DJECA I MALOLJETNICI KAO UČINIOCI I ŽRTVE KRIVIČNIH DJELA – ZAKONODAVNI I INSTITUCIONALNI ODGOVOR

God./Vol. XV • Br./No. XV • Banja Luka, april 2024.

15

NARODNA SKUPŠTINA REPUBLIKE SRPSKE
MINISTARSTVO PRAVDE REPUBLIKE SRPSKE
UDRUŽENJE PRAVNIKA REPUBLIKE SRPSKE
SRPSKO UDRUŽENJE ZA KRIVIČNOPRAVNU TEORIJU I PRAKSU

ZBORNIK RADOVA

Sa 15. međunarodne naučno-stručne konferencije

„DJECA I MALOLJETNICI KAO UČINIOCI I ŽRTVE KRIVIČNIH DJELA – ZAKONODAVNI I INSTITUCIONALNI ODGOVOR“

Banja Luka
26-27. aprila 2024. godine

„DJECA I MALOLJETNICI KAO UČINIOCI I ŽRTVE KRIVIČNIH DJELA – ZAKONODAVNI I INSTITUCIONALNI ODGOVOR“

ISSN 2831-0144 (Print) ISBN 978-99976-800-2-0
UDK: 343 p.p.1-428

Izdavači:
Ministarstvo pravde Republike Srpske
Trg Republike Srpske 1, 78000 Banja Luka, Republika Srpska
www.vladars.rs, mpr@mpr.vladars.rs
Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu
Kraljice Natalije 45, 11000 Beograd, Republika Srbija
www.skup.org.rs, sukp@sezampro.rs
Istraživački centar Banja Luka
Aleja Svetog Save 7A, 78000 Banja Luka, Republika Srpska
www.thinktankbl.org, istrazivackicentarbl@gmail.com

Za izdavače:
Miloš Bukejlović, ministar pravde
akademik prof. dr Stanko Bejatović, predsjednik Udruženja
doc. dr Gojko Pavlović, direktor Centra

Glavni i odgovorni urednik:
akademik prof. dr Miodrag N. Simović
doc. dr Nikolina Grbić Pavlović

Recenzentski odbor:
akademik prof. dr Stanko Bejatović
akademik prof. dr Miodrag N. Simović
prof. dr Ljubinko Mitrović

Tehničko uređenje:
prof. dr Veljko Turanjanin
Sretko Bojić

Štampa:
Grafomark, Laktaši

Za štampariju
Jelena Milinčić

Tiraž:
100 primjeraka

Zbornik u punom tekstu dostupan na: www.sukp.org.rs;
https://doisrpska.nub.rs/index.php/ZCEST

Naučni odbor:
akademik prof. dr Igor Leonidevič Trunov, Moskovski državni Univerzitet kulture i umjetnosti (MGUKI)
prof. dr Milan Škulić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
prof. dr Borislav Petrović, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
prof. dr Dragan Jovašević, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu
prof. dr Velimir Rakočević, Pravni fakultet Univerziteta u Podgorici
prof. dr Igor Vuletić, Pravni fakultet Sveučilišta „Josip Juraj Strossmayer“ u Osijeku
prof. dr Vid Jakulin, Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani
prof. dr Emir Ćorović, Departman pravnih nauka Državni univerzitet u Novom Pazaru
prof. dr Elek Balázc, Pravni fakultet Univerziteta u Debrecenu
prof. dr Vladimir Simović, Tužilaštvo BiH

Organizacioni odbor:
akademik prof. dr Stanko Bejatović
dr Nenad Stevandić
Miloš Bukejlović
akademik prof. dr Miodrag Simović
akademik prof. dr Vitomir Popović
prof. dr Ljubinko Mitrović
doc. dr. Milimir Govedarica
prof. dr Veljko Turanjanin

Sadržaj:

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

ВАСПИТНИ НАЛОЗИ КАО ВАНИНСТИТУЦИОНАЛНЕ КРИВИЧНОПРАВНЕ МЕРЕ РЕАКЦИЈЕ НА МАЛОЛЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ (КРИМИНАЛНО-ПОЛИТИЧКИ РАЗЛОЗИ НОРМИРАЊА, НОРМА И ИСКУСВА ПРИМЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ) 7

академик проф. др Станко Бејатовић
EDUCATIONAL ORDERS AS NON-INSTITUTIONAL CRIMINAL LEGAL MEASURES OF REACTION TO JUVENILE DELINQUENCY (CRIMINAL AND POLITICAL REASONS FOR REGULATION, NORMS AND EXPERIENCES OF IMPLEMENTATION IN REPUBLIC OF SERBIA) 30

KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA MALOLETNIKA OD PORNOGRAFIJE 32

prof. dr Dragan Jovašević
CRIMINAL PROTECTION OF MINORS AGAINST PORNOGRAPHY 41

POJAČANI NADZORI I NJIHOVA PRIMJENA U KRIVIČNIM POSTUPCIMA PREMA MALOLJETNICIMA 42

prof. dr Ljubinko Mitrović, Sonja Tomašević
INTENSIFIED SUPERVISION AND ITS IMPLEMENTATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST JUVENILES 59

ПОЛОЖАЈ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА У КРИВИЧНОМ МАТЕРИЈАЛНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ 60

проф. др Драгана Коларић
THE POSITION OF MINORS IN THE SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF SERBIA 89

VANBRAČNA ZAJEDNICA SA MALOLJETNIM LICEM, KAO SPECIFIČAN OBLIK KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE MALOLJETNIKA 90

akademik prof. dr Miodrag N. Simović, prof. dr Vladimir M. Simović
EXTRAMARITAL UNION WITH A JUVENILE, AS A SPECIFIC FORM OF CRIMINAL LAW PROTECTION OF MINORS 108

ISTORIJSKOPRAVNI OSVRT NA KRIVIČNOPRAVNI POLOŽAJ MLADIH KOD NAS ..109

prof. dr Miomira P. Kostić, prof. dr Marina M. Simović
HISTORICAL AND LEGAL OVERVIEW OF THE LEGAL POSITION OF DELINQUENT YOUNG PEOPLE IN OUR COUNTRY 121

КРИМИНАЛНОПОЛИТИЧКА ПРИХВАТЉИВОСТ СНИЖАВАЊА СТАРОСНЕ ГРАНИЦЕ КРИВИЧНЕ ОДГОВОРНОСТИ 122

Иван Ђокић
CRIMINAL-POLITICAL ACCEPTABILITY OF LOWERING MINIMUM AGE OF CRIMINAL RESPONSIBILITY 137

ДОЗВОЉЕНИ И ПРОТИВПРАВНИ ПРЕКИД ТРУДНОЋЕ С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЖЕНЕ МЛАЂЕ ЖИВОТНЕ ДОБИ 139

академик проф. др Недељко Станковић, проф. др Албина Фазловић
доц. др Бегзудин Ахметовић
LEGAL AND ILLEGAL TERMINATION OF PREGNANCY WITH SPECIAL REFERENCE TO YOUNG WOMEN 147

MALOLJETNICI KAO UČINIOCI I KAO ŽRTVE KRIVIČNIH DJELA U MALOLJETNIČKOM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU CRNE GORE 149

prof. dr Darko Radulović, Dijana Radulović

MINORS AS PERPETRATORS AND VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES IN THE JUVENILE CRIMINAL LEGISLATION OF MONTENEGRO 170

УСЛОВНИ ОТПУСТ МАЛОЉЕТНИХ УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА У ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ 171
доц. др Игор Петковић
CONDITIONAL RELASE OF JUVENILE PERPETRATORS IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC SRPSKA 181

DJEČJI RAD KAO OBLIK EKSPLOATACIJE DJECE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA 182
prof. dr. sc. Jasmina Bešlagić
CHILD LABOR AS A FORM OF EXPLOITATION OF CHILD VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING 193

KRIVIČNO PROCESNO PRAVO

ОСНОВНИ ОБЛИЦИ КРИВИЧНОПРАВНОГ РЕАГОВАЊА НА МАЛОЛЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ У ДОКТРИНАРНОМ И УПОРЕДНОПРАВНОМ СМИСЛУ 195
проф. др Милан Шкулић, др Ивана Стевановић
THE BASIC FORMS OF CRIMINAL JUSTICE RESPONSE TO JUVENILE DELINQUENCY IN DOCTRINAL AND COMPARATIVE LEGAL PERSPECTIVE 218

РЕДОВНИ ПРАВНИ ЛИЈЕКОВИ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ ПРЕМА МАЛОЉЕТНИЦИМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ 220
проф. др Младенка Говедарица
REGULAR LEGAL REMEDIES IN CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST MINORS IN THE REPUBLIC OF SRPSKA 231

ОБАВЕЗНА ОДБРАНА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ ПРЕМА МАЛОЛЕТНИЦИМА И ПРИСУСТВО БРАНИОЦА У ПОЛИЦИЈСКОЈ СТАНИЦИ 232
проф. др Вељко Турањанин
MANDATORY DEFENSE IN CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST MINORS AND THE PRESENCE OF A DEFENSE AT THE POLICE STATION 254

ПОДРШКА МАЛОЉЕТНИМ СВЈЕДОЦИМА ЖРТВАМА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ У ТУЖИЛАШТВИМА И СУДОВИМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ 255
проф. др Александар Фалаџић
SUPPORT TO WITNESSES, VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES OF FAMILY VIOLENCE, WHO ARE MINORS IN THE PROSECUTOR'S OFFICES AND COURTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA 270

ПОЛОЖАЈ МАЛОЛЕТНОГ ОШТЕЋЕНОГ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ 271
Гордана Крстић
THE POSITION OF JUVENILE AS AN INJURED PARTY IN CRIMINAL PROCEEDINGS 285

GUARDIANS OF JUSTICE: BALANCING RIGHTS AND PROTECTION IN THE EXAMINATION OF MINORS AND JUVENILE TESTIMONY IN CRIMINAL PROCEEDINGS 286
Filip Novaković
ČUVARI PRAVDE: BALANSIRANJE PRAVA I ZAŠTITE U ISPITIVANJU I SVJEDOČENJU MALOLJETNIKA U KRIVIČNOM POSTUPKU 308

OSTALE KRIVIČNOPRAVNE NAUKE

SOCIO-ECONOMIC ASPECT AND PERSONALITY OF JUVENILE AS DETERMINANTS OF JUVENILE DELINQUENCY 310
Jelena Dimovski, Darko Dimovski

МАЛОЉЕТНИЦИ КАО ИЗВРШИОЦИ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА - УЗРОЦИ, ОБЛИЦИ ИСПОЉАВАЊА И ПРЕВЕНЦИЈА 324
проф. др Миле Шикман, проф. др Велибор Бајичић
JUVENILES AS PERPETRATORS OF CRIMINAL OFFENSES - CAUSES, FORMS OF MANIFESTATION AND PREVENTION 339

ДЈЕЦА ПОЧИНИОЦИ И ЖРТВЕ МАСОВНИХ УБИСТАВА У ШКОЛАМА 340
проф. др Небојша Мацановић
CHILD PERPETRATORS AND VICTIMS OF MASS MURDER IN SCHOOLS 351

МОГУЋНОСТИ ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ ЗБРИЊАВАЊА ДЈЕЦЕ И АДОЛЕСЦЕНАТА КАО ПОЧИНИОЦА И ЖРТАВА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ 352
проф. др Нера Зивлак-Радуловић
POSSIBILITIES OF INSTITUTIONAL CARE FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS AS PERPETRATORS AND VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES IN THE REPUBLIC OF SRPSKA 359

USKLAĐENOST DOMAĆEG ZAKONODAVSTVA SA KONVENCIJOM SAVJETA EVROPE O ZAŠTITI DJECE OD SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA I SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA (LANZAROTE KONVENCIJA) 361
prof. dr Tamara Marić
COMPLIANCE OF DOMESTIC LEGISLATION WITH THE COUNCIL OF EUROPE CONVENTION ON THE PROTECTION OF CHILDREN AGAINST SEXUAL EXPLOITATION AND SEXUAL ABUSE (LANZAROTE CONVENTION) 375

РОМИ МАЛОЛЕТНИЦИ КАО ЖРТВЕ ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛИТЕТА 376
Сандра Докић
ROMA MINORS AS VICTIMS OF ECOLOGICAL CRIMINALITY 383

СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ КАО ДЕТЕРМИНАТНА СТИГМАТИЗАЦИЈЕ МАЛОЉЕТНИХ ПРЕСТУПНИКА 384
др Љубинка Лазић
SOCIAL EXCLUSION AS A DETERMINANT OF STIGMATIZATION OF JUVENILE OFFENDERS 394

ПРЕКРШАЈНА ОДГОВОРНОСТ РОДИТЕЉА ЗА ПРЕКРШАЈ ДЕТЕТА И МАЛОЛЕТНИКА ИЗ ЗАКОНА О БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА НА ПУТЕВИМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ 395
др Младен Јеличић
MISDEMEANOR LIABILITY OF PARENTS FOR OFFENSES COMMITTED BY CHILDREN AND MINORS FROM THE LAW ON ROAD TRAFFIC SAFETY IN THE REPUBLIC OF SERBIA 407

ALTERNATIVNA MJERA POLICIJSKO UPOZORENJE PREMA MALOLJETNICIMA U REPUBLICI SRPSKOJ (2020-2024) 408
prof. dr Ljubinko Mitrović, dr Nikolina Grbić Pavlović
ALTERNATIVE MEASURE POLICE WARNING AGAINST MINORS..... 425

https://doi.org/10.7251/CEST1524007B UDK 343.21:316.624–053.6

ВАСПИТНИ НАЛОЗИ КАО ВАНИНСТИТУЦИОНАЛНЕ КРИВИЧНОПРАВНЕ МЕРЕ РЕАКЦИЈЕ НА МАЛОЛЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ (КРИМИНАЛНО-ПОЛИТИЧКИ РАЗЛОЗИ НОРМИРАЊА, НОРМА И ИСКУСВА ПРИМЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ)

академик проф. др Станко Бејатовић

редовни професор, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, председник Управног одбора Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду, председник Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу; st.bejatovic@eunet.rs

Апстракт: *Процес реформе малолетничког кривичног права у Републици Србији започет је радом на доношењу Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица из 2005. год. Реч је о законском тексту којим се, сасвим оправдано, на посебан начин а не у оквиру КЗ, ЗКП и ЗИКС регулише кривичноправна проблематика малолетних учинилаца кривичних дела. Бројне су новине које је донео овај законски текст а једна од важнијих је озакоњење васпитних налога као посебних и надасве специфичних кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенвију ванинституционалног карактера. Реч је о кривичноправним мерама sui generis. Озакоњење ове категорије кривичноравних мера реакције на малолтничку делинквенцију резултат је, сасвим исправног става законодавца да ванинституционалне мере и санкције (васпитни налози, мере упозорења и усмеравања и мере појачаног надзора) треба да буду основни инструменти реакције према малолетним учиниоцима кривичних дела. Међутим, и поред пуне оправданости оваквог става законодавца по овом питању он још увек, када је реч о васпитним налозима, није у жељеном обиму заживео у пракси. Не само да имамо неоправдано мали број примењених васпитних налога већ је присутна и стагнација њихове примене.Није мали број разлога оваквог стања практичне примене ове категорије мера. Међу њима посебно се издвајају два. Прво још увек немамо присуство довољеног степена свести код оних који одлучују о примени васпитних налога о њиховом значају као инструменту реакције на малолетничку делинквенцију; Друго, непотпуност нормативног оквира за примену васпитних налога. Случај пре свега са Правилником о примени васпитних налога којим треба да се реше, поред осталог, и питања међусобне сарадње субјеката његове практичне реализације који ни након осамнаест година примене ЗМУД, није донет. Имајући у виду бројност криминално - политичких разлога који говоре у прилог ове мере неопходно је обезбедити све предуслове за жељени степен њене практичне примене што тренутно није случај.*

Кључне речи: *реформа, малолетничко кривично право, малолетник, васпитни налози, малолетничка делинквенција, ванинституционалне мере, оштећени, орган старатељства.*

1. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ О ВАНИНСТИТУЦИОНАЛНИМ КРИВИЧНОПРАВНИМ МЕРАМА РЕАКЦИЈЕ НА МАЛОЛЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ

Процес реформе малолетничког кривичног права у Републици Србији започет је радом на доношењу Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица из 2005. године.[1] Реч је о законском тексту којим се, сасвим оправдано, на посебан начин-кодификовано, а не у оквиру КЗ, ЗКП и Закона о извршењу кривичних санкција регулише кривичноправна проблематика малолетних учинилаца кривичних дела (Соковић & Бејатовић, 2014, 57). Бројне су новине које је донео овај законски текст а једна од кључних је његов став да ванинституционалне кривичноправне мере (васпитни налози, мере упозорења и усмеравања и мере појачаног надзора)[2] треба да буду основни инструменти реакције надлежних државних органа (јавних тужилаштава и судова) према малолетним учиниоцима кривичних дела. Оправданост оваквог става законодавца по овом питању није потребно посебно доказивати. Уместо тога само чињеница да су бројни криминално-политички разлози који оправдавају овакав приступ законодавства овој проблематици. Примера ради наводимо само неке од њих. Прво, избегава се започињање и вођење кривичног поступка према малолетнику и тиме свега оног негативног што неизбежно сам кривични поступак, по својој природи, оставља за собом посматрано уопште, а што посебно долази до изражаја код малолетних учинилаца кривичних дела обзиром на степен њихове био-психичке зрелости; Друго, избегавају се бројне штетне последице боравка малолетника у заводским установама; Треће, оставља се малолетник у породичној или сличној заједници у којој живи и тиме омогућава његов развој у њему природној средини-срединама, на чему посебно инсистирају, сасвим оправдано, кључна међународна правна акта (универзалног и регионалног карактера) из ове области (Стевановић & Вујић, 2020, 91); Четврто, поступак примене ванинститционалних мера је брз, у великом степену неформалан, ефикасан и економичан (штеди време и средства) а циљеви који се постижу код највећег броја малолетних учинилаца кривичних дела су већи него у случајевима примене институционалих кривичноправних мера - институционалних кривичних санкција. Овакви резултати у примени ове категорије кривичноправних мера према малолетним учиниоцима кривичних дела резулат су, поред осталог, и чињенице да ткзв.тврдо језгро малоленичке делинквенције чини њен релативно мали проценат и да је само према њима

[1] „Сл. гласник РС“, бр. 85 /2005.

[2] Под ванинституционалним кривичноправним мерама реакције на малолетничку делинквенцију треба подразумевати све оне кривичнправне мере које могу бити примењене према малолетнику због извршеног кривичног дела а које не захтевају, због своје природе и садржине, смештај малолетника у одређену заводску или другу сличну установу институционалног карактера (види: Бејатовић, 2018, 17).

неопходно реаговати институциналним кривичноправним мерама-институционалним кривичним санкцијама. Но, и у таквом салучају њихови трајање треба да буде сведено на најкраће могуће време (Киурски, 2019, 614); Пето, омогућава се брза интервенција према малолетном учиниоцу кривичног дела и на тај начин спречава се наставак његових криминалних актувности. Једном речју захваљајућу брзини реакције коју омогућава примена ове категорије кривичноправних мера оне су истовремено и у функцији превенције његовог будућег-брзог рецидивизма; Шесто, обезбеђују виши степен активности малолетника у реализацији мера што доприноси развијању његове личне одговорности и његовој бржој реинтеграцији у друштво, а што је и кључна сврха и васпитног налога и кривичних санкција предвиђених за малолетне учиниоце кривичних дела (ЗМУКД, 2005, чл. 6 и 10)[3]; Седмо, релативно брзо се санирају последице извршеног кривичног дела према лицу оштећеном кривичним делом наште тежиште стављају кључна међународна правна акта, пре свега Директива ЕУ 2012 /29.[4] Ово посебно у случају примене васпитног налога из чл. 7 тач. 1 ЗМУКД (Поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле ,у целини или делимично, штетне последице дела) и посебних обавеза као врсте ванинституционалних васпитних мера из чл. 14 с. 2. тач. 1 и 2 ЗМУКД (да се малолетник извини оштећеном и /или да у оквиру сопствених могућности накнади штету коју је проузроковао) (Шкулић, 2020, 62); Осмо, пружају се могућности широј друштвеној заједници да предузме значајнију улогу у отклањању узрока криминалног понашања малолетника; Девето, суду остаје више времена да се бави тежим кривичним делима у циљу њиховог адекватнијег решавања; Десето, у функцији су ефикасности судских кривичних поступака као једног од кључних циљева процеса реформе кривичног процесног законодавства уопште а тиме и судских кривичних поступака код малолетних учинилаца кривичних дела (Стевановић & Вујић, 2018, 524); Једанаесто, неупоредиво су хуманије од институционалних кривичноправних мера државне реакције на малолетничку делинквенцију; Дванаесто, примена ванинституционалних кривичноправних мера а пре свега васпитних налога даје шансу малолетнику да сам преузме одговорност за дело које је извршио и без покретања и вођења кривичног поступка, без додатне стигматизације и трошења ресурса које сам по себи сваки судски кривични поступак носи (преузимање одговорности за властите поступке) (Соковић, 2011, 115-129). Ови као и други криминално-политички разлози непобитно говоре не само о предностима и оправданости већ и

[3] Под ЗМУКД подразумева се Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица Републике Србије из 2005.

[4] Реч је о Директиви Европског парламента и Савета од 25.октобра 2012. године као кључном међународном правном акту којим су успостављени минимални стандарди у правима, подршци и заштити жртава криминалитета с циљем да се жртвама кривичних дела гарантује адекватна информација, помоћ и заштита, као и могућност да учествују у кривичном поступку (види: Шкулић, 2020, 55-78).

неоходности примене ове врсте кривичноправних мера према малолетним учиниоцима кривичих дела. Обзиром на ово већ приликом првог контакта са кривичном ствари малоленика треба имати у виду ове криминално-политичке разлога. Без узимања у обзир ових као других кримнално-политичких разлога који говоре у прилог ванинституциналних мера, о њима као правилу реакције на малолетничку делинквенцију немогуће је на адекватан начин решити конкретну кривичну ствар малоленог учиниоца кривичног дела, а што је кључни циљ државе када је реч о супродстављању малолетничкој делинквенцији (Шкулић, 2020, 138).

Када је реч о општим напоменим о предметној проблематици пажњу заслужују и две следеће чињенице:

Прво, и поред тога да ЗМУКД предвиђа две посебне категорије ванинституционалних кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију оне имају и одређене заједничке карактеристике. Једна од њих је истоветност нормативног оквира. И једна и друга категорија ванинституционалних кривичноправних мера могуће реакције на малолетничку деинквенцију, посматрано са аспекта позитивног малолетничког кривичног законодавства Републике Србије, своју нормативну подлолу налазе пре свега у ЗМУКД. Међутим било би погрешно закључити да је то једини правни акт који регулише ову проблематику. Нсупрот. Ту си и одређена подзаконска акта која нормативно разрађују-треба да разраде проблематику ове две категорије ваининституционалих кривичноправних мера и тиме створе потребну нормативну основу за њихову адекватну примену на пољу борбе против малолетничке делинквенције. Посматрано са овог аспекта то су: Правилник о извршењу васпитних мера посебних обавеза;[5] Правилник о начину вођења контролника и списа извршења васпитних мера;[6] Правилник о начину вођења евиденције о изреченим васпитним мерама и казни малолетничког затвора,[7] као и нека друга подзаконска акта која још увек нису донесена и поред тога што је поодавно прошао законски рок за њихово доношење. Случај пре свега са Правилником о примени васпитних налога којим треба да се детаљно дефинишу обавезе свих актера у поступку примене ових кривичнправних мера ракције на малолетничку делинквенцију. Исти је случај и са Стандардима и процедурама за примену васпитних налога (Стевановић & Вујић, 2020, 91). На крају када је реч о овом аспекту предметне проблематике ту је и чињеница сходне примене одредаба и кључних законских текстова из кривичноправне области уопшти и према малолетним учиниоцима кривичних дела. Реч је о: Кривичном законику (КЗ),[8] Законику о кривичном поступку (ЗКП),[9] Закону о извршењу кривичних

[5] „Сл. гласник РС“, бр. 94/2006.

[6] „Сл. гласник РС“, бр. 63/2006.

[7] „Сл. гласник РС“, бр. 63/2006.

[8] „Сл. гласник РС“,бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

[9] „Сл. гласник РС“, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014,

санкција (ЗИКС),[10] Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера (ЗИВСМ),[11] Закону о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима[12] и Закону о полицији (ЗП)[13], при чему је неопходно да нису у супротности са одредбама ЗМУКД (ЗМУКД, чл. 4). Сама чињеница овако великог броја законских и подзаконских аката која (директно или индиректно) третирају проблематику ванинституционалних кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију говори не само о њиховој сложености већ и ставу надлежних државних органа да обезбеде нормативну основу за жељени степен адекватности примене ове две кључне категорије кривичноправних мера када је реч о кривичноправном супродстављању малолетничкој делинквенцији уопште.

Друго, поред истоветности нормативне основе, ове две категорије кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију повезује и заједнички циљ њиховог нормирања и примене. То је утицај на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела и без покретања кривичног поступка према малолетнику односно обуставом већ покренутог кривичног поступка. Применом ванинституционалних кривичноправних мера и без покретања као и обуставом већ покренутог кривичног поступка према малоленику треба да се утиче на његов правилан развој, посебно на јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела. Односно, крајњи циљ примене ове две категорије кривичноправних мера је реинтеграција малолетног учиница кривичног дела у друштвену заједницу и без вођења кривичног поступка, и без изрицања и извршења институционалних кривичниправних мера (институционалних васпитних мера и казне малолетничког затвора). Обзиром на овако постављени циљ ових кривичноправних мера јасно је да су оне искучиво сцецијално-превентивног карактера. Но и поред тога, и поред чињенице да генерално-превентивна функција ових мера, бар директно, не произилази из одредаба ЗМУКД које третирају ову проблематику, неспорно је да и ове кривичноправне мере имају и одређено генерално-превентивно дејство. Истина далеко мање но што је то случај са другим катергоријана васпитних мера и казном малолетничог затвора. Исто тако, ту је и чињеница да то генерално- превентивно дејство ове две категорије ванинституциналних кривичноправних мера је различито. Веће је код ваниституционалних васпитних мера него код васпитних налога али ни ту није искључено, што такође треба имати у виду у одлучивању да ли

35/2019, 27/2021 и 62/2021.

[10] „Сл. гланик РС“,бр. 55/2014 и 35/2019.

[11] „Сл. гласник РС“, бр. 55/2013.

[12] „Сл. гласник РС“, бр. 32/2013.

[13] „Сл. гласник РС“, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.

у предметној кривичној ствари малолетног учиниоца кривичног дела применити ове кривичноправне мере и коју од њих.

2. ВАСПИТНИ НАЛОЗИ (КРИМИНАЛНО-ПОЛИТИЧКИ РАЗЛОЗИ НОРМИРАЊА И НОРМАТИВНИ ОКВИР)

Једна од важнијих особености које је донео ЗМУКД из 2005. године је озакоњење васпитних налога као посебних и надасве специфичних кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенвију ванинституционалног карактера. Реч је о мерама које немају карактер кривичних санкција већ карактер кривичноправних мера sui generis. Озакоњење ове категорије кривичноравних мера реакције на малолтничку делинквенцију резултат је нових струјања у малолетничком кривичном праву у последњих неколико десетина година која посебно долазе до изражаја у области санкција намењених малолетним учиниоцима кривичних дела. И поред чињенице да су и даље задржане традиционалне васпитне мере и казна малолетничког затвора основни став је остављање малолетника у породичној или сличној заједници док санкије репресивног карактера, санкције које подразумевају ограничење слободе малолетнику и његово издвајање из дотадашње средине у којој је боравио-борави све више представљају изузетак. Став свих релевантним међународних правних аката је да према малолетницима, када је реч о кривичним сакцијама, треба ићи постепено. Приоритет треба да имају. неформалне -алтернативне кривичноправне мере које своју примену треба посебно да нађу у поступку који предходи изрицању неке кривичне санкције (пре покретања кривичног поступка) док институционалне кривичноправне мере као кривичне санкције треба да представљају последње срдство државне реакције на малолетничку делинквенцију *(ultima ratio)* с тим да и у случајевима њихове примене њихово трајање треба да буде сведено на најмање могуће време. Сходно оваквом једном, сасвим исправном, ставу крајем прошлог и почетком овог века у малолетничком кривичном праву, посматрано уопште, јављају се различите кривичноправне могућности за разрешење конфликата на релацији учинилац лице оштећено кривичним делом-жртва кривичног дела. Кључне међу њима су ванинституционалне кривичноправне мере које могу бити примењене и пре покретања кривичног поступка према малолетном учиниоцу кривичног дела. Управо као резултат овакавих, сасвим оправданих, ставова који су слободно се може рећи добили и статус међународног правног стандарда из ове области (Соковић & Бејатовић, 2014, 78) ЗМУКД из 2005. године уводи у кривичнправни систем Републике Србије, прецизније у њено малолетничко кривично законодавство и васитне налоге. Реч је о мерама које се могу применити и пре покретања кривичног поступка, и пре него што се употребом кривичнопроцесних инструмената утврде све чињенице у вези са кривичним делом и његовим извршиоцем. Пре доношења ЗМУКД из 2005. године малолетничко кривично право Србије није познавало овакве -

алтернативне кривичноправне мере као инструменте реакције на малолетничку делинквенцију. До тада били су само на располагању одређени кривичнопроцесни институти као могући начини решавања кривичне ствари малоленика и без покретања и вођења кривичног поступка. Случај пре свега са начелом опортунитета кривичног гоњења код малолетних учинилаца кривичних дела као кривичнопроцесним институтом који је једно од традиционалних обележја кривичног законодавства Републике Србије код ове категорије учинилаца кривичних дела (Киурски, 2019, 230).

Када је реч о правној природи васпитних налога ради се о мерама sui generis а не о кривичним санкцијама. О мерама које су факултативне природе и које се примењују уз пристанак малолетника који није дужан да их прихвати ако нпр. сматра да ће боље проћи у покренутом и спроведеном кривичном поступку, као што касније немора ни да поступка по прихваћеним васпитним налозима, што за своју последицу може да има и покретање кривичног поступка према малолетнику. Увођењем васпитних налога као алтернативних кривичноправних мера за решавање кривичне ствари малолетника представља новину која и поред више од осамнаест година свог постојања још увек није доживела очекивану примену. Захваљујући озакоњењу васпитних налога сада поред кривичних санкција у малоленчком кривичном праву Републике Србије постоје и мере sui generis које под извесним условима могу да примене, зависно од стадијума поступка, одређени органи (јавни тужилац за малолетнике, судија за малоленике и веће за малолетнике) како пре покретања кривичног постука тако и у већ покренутом кривичном поступку, што представља и основ могућности њихове широке примене. Ово тим пре ако се имају у виду кривична дела код којих постоји могућност примене васпитних налога (кривична дела са прописаном новчаном казном или казном затвора до пет година).

Примена васпитних налога као мера sui generis је могућа код реалативно великог броја кривичних дела што само по себи говори о значају који им се придаје. Уз ово, када је реч о овом аспекту васпитних налога ту је још једна њихова особеност.То је да се они могу применити само према категорији малолетника од четрнаесте до осамнаесте године (старијих и млађих) а не и у неким другим случајевима.

Према чл. 7 ЗМУКД пет је могућих врста васпитних налога који могу (један или више) бити примењени према малолетном учиниоцу кривичног дела. Појединачно посматрано то су:

- Поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела;
- Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;
- Укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја;

- Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога;
- Укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.

Посматрано са аспекта свог карактера уопште, две су категорије васпитних налога (медицински и немедицински васпитни налози), што је, поред различите садржине битно и за питање надлежности органа за одлучивање о њиховој примени у конкретној кривичној ствари малоленика. Васпитни налози Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту су медицинског карактера и њихова специфичност није само у садржају већ и у надлежности органа који их може применити. За разлику од три првонаведене врсте васпитних налога које може да примени јавни тужилац за малолетнике васпитне налоге медицинског карактера може, под предпоставком испуњена одређених услова, да примени само суд (судија за малолетнике, односно веће за малолетнике надлежног суда).

Према малолетним лицима, испуњењем општих услова за примену васпитног налога, може бити примењен један или више од пет наведених васпитних налога. Законодавац не ограничава број васпитних налога који могу, у конкретној кривичној ствари малолетника, бити примењени нити пак прописује прецизне критеријуме за њихову појединачну примену. Насупрот. Предвиђа јединствене критеријуме за избор васпитних налога уопште а надлежном органу препушта њихову конкретизацију у сваком конкретном случају.

Када је реч о појединим од пет могућих врста васпитних налога посебно треба имати у виду и следеће чињенице:

Прво, и поред тога што то директно не прозилази из самог Закона чини се сасвим оправданим став да је поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела кључна, или како то неки сматрају највреденија, врста васпитног налога, највреднија алтернатива институционалним кривичноправним инструментима реакције на малолетничку делинквецију. Ово пре свега из разлога што се применом овог васпитног налога у највећем броју кривичних случајева најлакше и најефикасније санирају последице извршења кривичног дела и тако задовољавају интереси оштећеног- жртве кривичног дела као субјекта којем се у савременом кривичном праву поклања све већа пажња (Бејатовић, 2020, 16), а истовремено се пружа шанса малолетном учиниоцу кривичног дела да сам преузме одговорност због извршеног кривичног дела што има и изузетно велико васпитно-едукативно дејство. Најбољи доказ исправности овакве једне констатације је и чињеница изузетно велике заступљености овог

васпитног налога у не малом броју европских и ваневропских земаља. Случај нпр. са Немачком. Уз ово, на овакав закључак упућује и законски редослед навођења врста васпитних налога јер се управо на првом месту налази ова врста васпитног налога (ЗМУКД, чл. 7 тач. 1) (Церовић, 2018, 255-269). Иако законодавац није дао приоритет ниједном од пет могућих васпитних налога може се закључити да редослед по коме су они постављени сугерише да поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице треба да има приоритет у свим случајевима у којима је могуће његово спровођење.

Поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице манифестује се на различите начине. Најчешће, то је накнада штете под којом треба сматрати накнада материјалне и нематеријалне штете. Затим, ту је отклањање последица извршеног кривичног дела на неки други начин (нпр. радом , извињењем учниоца оштећеном-жртви кривичног дела приликом њиховог личног сусрета и сл.). Накнаду штете треба извршити у првом реду непосредним успостављањем стања које је постојало пре извршења кривичног дела (нпр. повраћајем одузете ствари) а тек после тога накнадом у новцу. Штета може бити надокнађена у целости или делимично. У случају делимичне надокнаде штете оштећени свој имовинскоправни захтев у овом његовом делу може да остварује у парници (Бејатовић, 2020, 256).

Обзиром на предње изнесену садржину овог васпитног налога јасно је да се он може наложити малолетнику уколико се ради о кривичном делу које има последицу у кривичноправном смислу, која може постојати како у случају кривичних дела повреде тако и у случају кривичних дела угрожавања, под условом да у међувремену штета није већ надокнађена, односно штетна последица није отклоњена. Поравњање може да буде нарочито погодно за кривична дела код којих се непосредним контактом најбоље разрешава конфликт.

Када је реч о овом васпитном налогу, ту је и чињеница да је за његово налагање малолетнику а тиме и његово извршење неопходан и пристанак оштећеног-жртве кривичног дела. Тужилац не може по службеној дужности, без предлога/захтева оштећеног да наложи ову врсту васпитног налога. Стога, јавни тужилац за малолетнике треба да позове оштећеног како би се изјаснио на ову околност, о основаности захтева ,његовој врсти и висини. Висина износа накнаде штете, по правилу, треба да одговара висини постављеног имовинскоправног захтева оштећеног, али не у сваком случају, јер се може десити да оштећени постави нереалан, превисок имовинскоправни захтев. У контексту овог поставља се питање: На основу чега ће јавни тужилац за малолетнике, судија или веће суда донети овакву одлуку, да ли ангажовањем вештака одговарајуће струке или слободном оценом расположивих доказа? Имајући у виду да је ефикасност поступка један од основних циљева примене

и васпитних налога, а да би ангажовање вештака проузроковало како одуговлачење поступка тако и трошкове, то следи закључак да коначна одлука о утврђивању висине штете зависи од процене органа који одлучује о примени васпитног налога. Предлог/захтев оштећеног -жртве кривичног дела као неизоставан предуслов могућности примене овог васпитног налога не мора да буде поднет у посебној форми и може да се констатује и у службеној белешци.

На крају када је реч о овом васпитном налогу као и чињеници да је право оштећеног на накнаду штете најважније право жртава кривичних дела, уколико је кривичним делом причињена штета, јавни тужилац за малолетнике, судија и судско веће треба малолетнику најпре да предложе поравњање са оштећеним - жртвом кривичног дела водећи притом рачуна о његовим личним и породичним приликама, његовом имовном стању и другим околностима од значаја за избор наведене обавезе. Тек уколико испуњење овог налога није могуће у конкретном случају, јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике или веће за малолетнике ће размотрити налагање других васпитних налога. Наравно, налагање овог васпитног налога не искључује могућност истовременог налагања и неких других васпитних налога. И поред свих тешкоћа које прате извршење овог васпитног налога (Будимир, 2022, 623), истом треба посветити пажњу у контексту предње изнесеног;

Друго, редовно похађање школе или редовно одлажење на посао је врста васпитног налога која има изузетно високо едукативно-васапитно дејство и због тога му у пракси треба посветити посебну пажњу. Обзиром на овакав његов карактер чини се оправданим његово налагање у комбинацији са другим васпитним налозима у зависности од природе кривичног дела, узрока који су довели до његовог извршења и личности малолетника али увек водећи рауна да то не омета његово школовање или запослење (ако га има);

Треће, укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржа је таква врста васпитног налога која по свом садржају, у не малом степену, одговара обављању одређеног друштвено-корисног или хуманитарног рада као могућој обавези код условног одлагања кривичног гоњења у смислу чл. 283 с. 1 тач. 3 ЗКП и казни рада у јавном интересу из чл. 52 КЗ. У сва три ова случаја друштвено корисни или хуманитарни рад, послови социјалног, локалног или еколошког садржаја је рад који је користан за друштво, нема за циљ остваривање прихода, не вређа људско достојанство, има за циљ да, у овом случају малолетник, развије одговорнији однос према друштву и заједници, као и да боље разуме последице својих поступака. У одлуци да ли применети овај васпитни налог или не, поред услова предвиђених за избор васитног налога уопште из чл. 8 ЗМУКД, посебно треба ценити спремност малолетника да обавља ову врсту рада, његову способност, стручно знање и здравствено стање као и чињеницу да се обављањем таквог рада не омета школовање или запослење малолетника (ако га има). Такође, у случају примене овог

васпитног налога у одлуци надлежног органа (јавног тужица за малолетнике, судије за малолетнике и већа за малолетнике) морају бити прецизирани сви услови неопходни за његову практични реализацију (укучујући и рок и начин практичне реализације). Уз ово, када је реч о овом васпитном налогу посебно треба имати у виду и чињеницу да је за њега везан и не мали број проблема који се односе на природу, трајање, ко може бити корисник и др. Но, и поред свих тих тешкоћа овом васпитном налогу треба посветити далеко већу пажњу него што је то случај сада јер , као што је то већ констатовано, он има изузетно велики васпитно- едукативни карактер, што је од посебног значаја за малолетне учниоце кривичних дела;

Четврто, медицински васпитни налози (Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и Укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту) спроводе се у одговарајућим установама (нпр. специјализоване медицинске установе за лечење зависности, центри за социјални рад и др.) и њихово извршење се састоји у подвргавању одређеном третману, односно програму рехабилитације, који представља: Превентивни програм који за циљ има, пре свега, специјалну превенцију и успешну реинтеграцију малолетника у заједницу; Помоћ малолетнику да промени своје ставове и понашање и постане свестан узрока и последица антисоцијалног понашања и укључивање чланова породице, по потреби. Управо због овакве њихове природе, у одлучивању о њиховој примени треба прибавити одговарајућу медицинску документацију како би се оценила оправданост њихове примене. Такође, у зависности од околности конкретног случаја неопходно је да се стекне и уверење да ће се применом ових васпитних налога утицати на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела услед зависности од употребе аклкохола или опојних дрога. Обзиром на све ово налагање ових васпитних налога оправдано је, пре свега, код кривичних дела насиља а у поступку њихове практичне реализације посебна пажња мора бити посвећена комуникацији и сарадњи органа старатељства као субјекта надлежног за надзор над њиховим спровођењем и представника одговарајућих установа у којима се конкретни васпитни налог спроводи;

Пето, ЗМУКД не садржи одредбе о примени васпитних налога. Према чл. 86 ЗМУКД то се регулише посебним подзаконским актом (Правилником о примени васпитних налога) који треба да донесе министар надлежан за правосуђе у сарадњи са министром рада, запошљавања и социјалне политике и републичким јавним тужиоцем. Тај акт у смислу чл. 167 с. 1 и 4 ЗМУКД требало ја да буде донет у року од шест месеци од дана ступања на снагу ЗМУКД.[14] Међутим и поред протека тако дугог времена од истека овог рок

[14] ЗМУКД је ступио на снагу 1. јануара 2006. године (ЗМУКД, чл. 169).

Правилник још увек није донесен, што је и један од узрока неадекватне и неуједначене практичне примене васпитних налога.

Три су кумулативно предвиђена услова могућности примене васпитног налога-налога у конкретној кривичној ствари малоленика. Један је објективног карактера и тиче се кривичног дела које се ставља на терет малолетнику а друга два су субјективног и тичу се личности малолетника. Када је реч о кривичном делу као услову могућности примене васпитног налога-налога то су кривична дела за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година. Сходно оваквом ставу законодавца по овом питању јасно је да примена васпитног налога-налога није могућа у случајевима када је за предметно кривично дело кумулативно уз прописану казну затвора прописана и новчана казна као споредна. Могућност примене васпитног налога-налога у оваквим случајевима је искључена и када је за предметно кривично дело прописана казна затвора у трајању знатно краћем од пет година. У вези са кривичним делом као објективним условом могућности примене васпитног налога-налога поставља се питање могућности примене ове категорије кривичноправних мера у случају стицаја кривичних дела. Одговор на овако постављено питање је позитиван. И у случају стицаја кривичних дела, посматрано са аспекта овог услова, постоји могућност примене налога-налога под предпоставком испуњености овако прописаног формалног услова за свако кривично дело из стицаја. Међутим, у таквим случајевима потребно је посебно водити рачуна о тој чињеници и посматрати је у склопу са законом прописаном сврхом примене васпитних налога, што треба да буде и посебно образложено у одлуци о примени васпитног налога-налога.

Поред кривичног дела као објективног услова могућности примене васпитног налога-налога, ту су и два субјективна услова и тичу се личности малолетника. То су: признање кривичног дела од стране малолетника и његов однос према кривичном делу и оштећеном-жртви кривичног дела. Када је реч о признању кривичног дела, оно мора бити изричито и безусловно. Не сме бити делимично или непотпуно и мора бити аутентично а не наметнуто. Несме бити последица залуде и мора произаћи из свести о последицама до којих је дошло извршењем кривичног дела. Ово свакао у граница степена биопсихичог стања малолетног учиниоца кривичног дела. Уз то, мора бити добровољно, без примене принуде и притисака.

Држање учиниоца након извршења кривичног дела а посебно његов однос према оштећеном- жртви је околност која се неизоставно мора ценити у свакој кривичној ствари овог карактера. Држање учиниоца према оштећеном- жртви кривичног дела је од посебног значаја не само због тога што се у савременом кривичном праву придаје све већи пажња односу учиниоца према оштећеном-жртви кривичог дела (Киурски, 2019, 127) већ и због чињенице да то показује како кајање малолетника због извршеног кривичног дела тако и његову склоност ка вршењу кривичних дела. Није иста ситуција када малолетник као извршилац кривичног дела жали-изражава

кајање због извршеног кривичног дела, извињава се оштећеном-жртви и покушава, у границама својих могућности да ако не санира онда ублажи последице извршеног кривичног дела као у случају када га уопште не дотиче извршено кривично дела, када се бахато или равнодушно односи према делу и не покушава ништа како би се извинуо оштећеном-жртви кривичног дела и сл. Појам оштећеног-жртве кривичног дела у овом контексту треба шире тумачити (Бејатовић, 2020, 17). Ово посебно у случајевима када оштећени-жртва није прецизно одређен због природе кривичног дела. Уз ово, приликом оцене личности малолетног учиниоца кривичног дела и у овом контексту треба имати у виду околности из чл. 54 КЗ[15] које суд цени приликом одлучивања о врсти и висини кривичне санкције уопште. Сходно овом у сваком конкретном случају треба нарочито ценити: личне прилике малолетника-године живота, здравствено стање, образовање, породичне прилике, ранији жвот малолетника, посебно да ли се ради о учиниоцу који већ има крминални досије, спремност малолетника да се подвргне неком од васпитних налога и сл.

Приликом избора васпитног налга-налога јавни тужилац за малолетнике-судија за малолетнике-веће за малолетнике ће посебно водити рачуна да он-они буде-у прилагођени личности малолетника и приликама у којима живи узимајући у обзир његову спремност да сарађује у њиховој примени, с тим да је за примену васпитног налога из чл. 7 с. 1 тач. 1 ЗМУКД (Поравњање са оштећеним како би се надокнадом штете, извињењем , радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела) неоходан и пристанак оштећеног.

Када је реч о овом аспекту предметне проблематике, увек треба имати у виду и чињеницу да су васпитни налози мере факултативног карактера које надлежни органи могу али и не морају да примене, као што, с друге стране, ни малолетник не мора на њих да пристане.

Уз предње изнесено када је реч о овој категорији кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију, пажњу заслужује и следеће:

Прво, три су субјекта надлежна за примену васпитног налога-налога у конкретној кривичној ствари. То су надлежни јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике и веће за малолетнике, што је у зависности од чињенице да ли је поступак већ покренут или не. У другом случају, тј. пре покретања кривичног поступка према малолетнику могућност примене васпитног налога-налога припад јавном тужиоцу за малолтнике а после покретања поступка суду (судији за малолетнике и веће за малолетнике), с тим да је и у таквој процесној ситуацији неизоставна иницијатива јавног тужиоца за малоленике. Наиме, сходно чл. 71 с. 1 ЗМУКД јавни тужилац за малолетнике може поднети предлог судији за малолетнике да се поступак према малолетнику обустави под условом да малолетник прихвати да испуни један или више од три следећа васпитна налога (Поравнање са оштећеним

[15] Реч је о општим правилима о одмеравању казне (види: Стојановић, 2021, 234-238).

како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела; Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; Укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја). Ако се судија за малолетнике сложи с предлогом јавног тужица за малолетнике одредиће малолетнику да испуни један или више од пет могућих васпитних налога водећи рачуна да они буду прилагођени личности малолетника и приликама у којима живи, узимајући у обзир спремност малолетника да сарађује у испуњењу васпитних налога, с тим да је за извршење васпитног налога поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела неопходан пристанак оштећеног. Сходно овом неопходна предпоставка за доношење овакве одлуке судије за малолетнике је предлог јавног тужица за малолетнике који судију за малолетнике по питању врсте васпитних налога које ће одредити малолетнику не обавезује. Судија за малолетнике не мора да се креће у оквиру прелога јавног тужиоца за малолетнике по питању врсте предложеног налога-налога јер може да малолетнику одреди испуњење не само предложеног васпитног налога-предложених васпитних налога већ и било којег од пет могућих врста васпитних налога уопште. Наравно, све ово под условом да оцени да је то у складу са личношћу малолетника и приликама у којима он живи, узимајући у обзир спремност малолетника да сарађује у испуњењу васпитног налога-васпитних налога**.**

У случају неслагања судије за малолетнике с предлогом јавног тужиоца за малолетнике да се поступак према малолетнику условно обустави, одлуку о предлогу доноси веће за малолетнике у року од осам дана. Одлука већа за малолетнике може да буде двојака. Прво, да се поступак према малолетнику обустави ако веће нађе да одређивање васпитног налога -налога према малолетнику није целисходно, што се процењује на основу свих околности везаних како за кривично дело тако и личност малолетника што такође мора бити образложено. Друго, може одреди малолетнику да испуни један или више васпитних налога. И поред тога што законодавац не прецизира о којим васпитним нализима је реч формулацију закона да ``одреди један или више васпитних налога`` треба схватити да је реч о било ком васпитном налогу ,тј. да се то односи на свих пет могућих врста васпитних налога. Сходно овом, неспорно је да је предлог јавног тужиоца за малолетнике судији за малолетнике ограничен на три васпитна налога (Поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела; Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; Укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја) а не и васпитне налоге из чл. 7 тач. 4 и 5 ЗМУКД (Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и укључивање у

појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту). Законодавац је дакле прећутно поделио васпитне налоге на оне које самостално може примењивати јавни тужилац за малолетнике или поднети предлог суду за њихову примену и оне које може применити суд (судија за малолетнике, односно веће за малолетнике). Разлог ове поделе треба тражити у чињеници да су васпитни налози Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту у основи медиционског карактера и из тих разлога законодавац је њихову примену поверио суду.

И овде као и у претходном случају, веће за малолетнике у избору васпитног налога-налога које налаже малолетнику мора да води рачуна да одређени васпитни налог-налози биду прилагођени личности малолетника и приликама у којима живи, узимајући у обзир спремност малолетника да сарађује у испуњењу васпитних налога. Сходно овом, и поред тога што законодавац не прецизира о којим васпитним нализима је реч формулацију закона „да одреди један или више васпитних налога“ треба схватити да је реч о било којем васпитном налогу, тј. да се то односи на свих пет могућих врста васпитних налога. И овде као и у случају када о томе одлучује судија за малолетнике да би веће за малолетнике наложило малотнику извршење васпитног налога поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела неопходан је присанак оштећеног. Такође, и у једном и у другом случају надзор над спровођењем васпитног малога-налога врши орган старатељства и он о томе подноси извештај суду (судији за малолетнике-већу за малолетнике) што је у зависности које од ова два субјекта донео одлуку о одређивању васпитног налога-васпитних налога.

Када је реч о већу за малолетнике као субјекту одлучивања у случају неслагања судије за малолетнике с предлогом јавног тужиоца за малолетнике, поставља се питање о којем већу за малолетнике је реч у овом случају. Да ли је то веће за малолетнике првостепеног суда или пак веће за малолетнике вишег суда? Питање своју основу налази у чињеници да се овде за разлику од чл. 70 ст. 2 ЗМУКД где се изричито наводи да је у случају неслагања судије за малолетнике с предлогом јавног тужиоца за малолетнике надлежно веће за малолетнике вишег суда, што овде није случај. Обзиром на ово одредбу чл. 71 с. 2 ЗМУКД трба тумачити тако да одлуку о неслагању судије за малолетнике с предлогом јавног тужиоца за малолетнике у оваквој процесној ситуацији доноси веће за малолетнике првостепеног суда. И поред тога што се чини да различито решење законодаца у две скоро индентичне ситуације нема оравдања јер обе ситуације захтевају да буду подједнако третиране решење закона се мора пошовати.

Последице наложеног васпитног налога-васпитних налога су девоструке и зависе од чињенице да ли је малолетник извршио (у целости или

делимично) преузети васпитни налог-налоге или не. У случају када је малолетник у потпуности извршио преузети васпитни налог, о чему извештај подноси орган старатељства, судија за малолетнике доноси решење о обустављању поступка. О обустављању кривичног поступка суд обавештава оштећеног, који нема право да захтева покретање поступка. Одлука суда је коначна и начело *ne bis in idem* има апсолутно дејство (Стевановић & Вујић, 2022, 203-218). Насупрот овом, ако малолетник не изврши преузети васпитни налог или га изврши само делимично, али у мери која оправдава даље вођење поступка ситуација је другачија. Тада судија за малолетнике о томе обавештава јавног тужиоца за малолетнике који ће у року од осам дана од пријема тог обавештења поднети образложени предлог већу за малолетнике за изрицање кривичне санкције, а може у овако остављеном року и да захтева да се припремни поступак према малолетнику допуни. Но, ако јавни тужилац за малолетнике нађе да нема основа за даље вођење поступка према малолетнику поднеће предлог судији за малолетнике да обустави поступак. О предлогу за обустављање поступка јавни тужилац за малолетнике обавестиће и орган старатељства који је дужан, ако се не слаже са предлогом јавног тужиоца за малолетнике, да о томе обавести судију за малолетнике у року од осам дана од дана пријема обавештења јавног тужиоца за малолетнике.

Предње изнесеном додајмо и чињеницу да у случају када је малолетник у потпуности накнадио штету насталу кривичним делом, оштећени-жртва кривичног дела нема право да остварује свој имовинскоправни захтев, а ако је штета накнађена делимично, оштећени -жртва кривичног дела може свој имовинскоправни захтев да остварује у парници (ЗМУКД, чл. 71 с. 8).

Друго, и поред тога што ЗМУКД предвиђа пет врста васпитних налога који могу (један или више) бити примењени у конкретној кривичној ствари према малолетном учиниоцу кривичног дела њихова сврха је неовисно о којој врсти васпитног налога је реч истоветна-заједничка за све васпитне налоге, а то је да се не покреће кривични поступак према малолетнику или да се обустави већ покренути кривични поступак као основни циљ било ког васпитног налога. Међутим , из овог се несме закључити да је то и једини циљ васпитних налога. Насупрот. Поред непокретања или обустављања већ покренутог кривичног постука применом васпитног налога-налога треба да се утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће неби вршио крвична дела и ова два циља се морају посматрати истовремено, у међусобној повезаности-условљености. Нема оправдања примене васпитног налога-налога само да би се тиме избегло покретање и вођење већ покренутог кривичног постука. Надлежни јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике и веће за малолетнике треба да примене (један или више) васпитнких налога само у случајевима када обзиром на околности конретне кривичне ствари (објективне и субјективне) процене да се применом васпитног налога-налога утиче и на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће неби вршио крвична дела. Обзиром на ово јасно је да сврха васпитних налога, без обзира о

којој његовој врсти је реч превасходно специјално-превентивног карактера. Међутим, и поред тачности овакве једне констатације несме се негирати и њихово генерално-превентивно дејство. И оно је присутно под условом да се васпитни налог-налози примењује у складу са прописаном сврхом, истина у далеко мањем степену него што је то случај са герално-преветивним дејством кривичних санкција, посебно институционалног карактера. Суштина примене васпитних налога није у кажњавању малолетника, већ у јачању његове личне одговорности и прихватањуе одређеног систена вреднсти.

Када је реч о кримнално -политичким разлозима нормирања и примене васпитних налога, треба само истаћи чињеницу да исти они криминално - политички разлози који говоре о оправданости нормирања и примене ванинституциналних кривичноправних мера на пољу борбе против малолетничке делинквненције уопште не само да стоје и овде већ чини се и савим оправданим став да они имају још већу тежину када су у питању васпитни налози но друга катеогрија ванинституциналних васпитних мера. Ово посебно у случајевима када услед њихове примене долази до непокретања кривичног поступка према малолетном учиниоцу кривичног дела као једном од основних циљева њиховог нормирања и примене уопште. Управо, из ових разлога о овоме се посебно мора водити рачуна при одлучивању да ли у конкретној кривичној ствари малолетника применити васпитни налог-васпитне налоге или не.

Треће, једно од питања којем се мора посветити посебна пажња када је реч о васпитним налозима као инструментим реакције на малолетничку делинквенцију је питање избора и трајања наложеног васпитног налога-наложених васпитних налога. Актуелност питања садржана је у чињеници да се само у случајевима када је у конкретној кривичној стври малолетника примењен адекватан васпитни налог-адекватни васпитни налози и када је адекватно решено питање његовог – њиховог трајања може се, са оправдањем, очекивати да ће бити постигунта сврха васпитних налога из чл. 6 ЗМУКД. У противном, тога сигурно нема. Имајући у виду ову неспорну чињеницу, законодавац, сасвим оправдано, посебну одредбу посвећује питањима избора и трајања одређеног васпитног налога – васпитних налога прописијући критеријуме којима надлежни орган (јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике и веће за малолетнике) треба да се руководи у одлучивању који ће од пет могућих васпитних налога применити у конкретној кривичној ствари малолетника и одређујући максимално трајање одређеног васпитног налога-васпитних налога. Но, пре анализе ових питања орган који одлучује о примени васпитног налога-васпитних налога мора да утврди да су у предметној кривичној ствари малолетника испуњена три кумулативно предвиђена општа услова могућности примене васпитног налога-налога у конкретној кривичној ствари малоленика из чл. 5 с. 1 и 3 ЗМУКД).[16]

[16] Види: Услови могућности примене васпитног налога – налога.

Критеријуми избора васпитног налога предвиђени су у чл. 8 с. 1 ЗМУКД. Према овој одредби, при избору васпитног налога надлежни јавни тужилац за малолетнике и судија за малолетнике[17] узеће у обзир у целини интерес малолетника и оштећеног, водећи рачуна да се примењивањем једног или више васпитних налога не омета школовање или запослење малолетника. Сходно овом, орган надлежан за примену васпитног налога при његовом избору води рачуна о два подједнако важна захтева. С једне стране процењује интерес малолетног учиниоца кривичног дела а сдруге интерес оштећеног - жртве кривичног дела. Ова два захтева се морају посматрати у истовременој повезаности јер се оштећеном-жртви кривичног дела у савременом кривичном праву поклања све већа пажња (Бејатовић, 2020, 24) и у том контексту треба посматрати и ову законску одредбу. Уз ово, када је у питању малолетник мора се узети у обзир још један критеријум избора васпитног налога-васпитних налога. То је да се применом једног или више васпитних налога не омета школовање (што је примаран задатак) или запослење малолетника (уколико је малолетник запослен). Само у случајевима када истовремена анализа свих ових критеријума говори у прилог оправданости налагања одређеног васпитног налога - одређених васпитних налога он/они треба да буду примењени према малолетнику. Само у таквом случају може се очекивати да је одређени васпитни налог-васпитни налози у функцији сврхе каја се од њега-њих очекује.

Поред критеријума избора васпитног налога, законодавац је предвидео и време његовог трајања. Време трајања васпитног налога-васпитних налога је одређено тако да је прописано само његово-њихово максимално а не и минимално трајање што је савим оправдано јер је немогуће унапред прецизирати време које је потребно да би се постигла сврха одређеног васпитног налога-васпитних налога. Према чл. 8 с. 2 ЗМУКД, васпитни налог може да траје најдуже шест месеци. О тачном трајању одређеног васпитног налога-васпитних налога надлежни орган неби требало да се изјашњава приликом доношења одлуке о примени васпитног налога-вапитних налога. Потребно је само навести његово-њихово максимално трајање, а у току извршења донети одлуку о његовом-њиховом укидању или замени другим васпитним налогом. Овакав став своју подлогу налази у одедби ЗМУКД према којој се у року од шест месеци васпитни налог може заменити другим васпитним налогом или укинути (ЗМУКД, чл. 8 с. 2). До укидања васпитног налога треба да дође у време када се утврди да је постигнута његова сврха, а до замене одређеног васпитног налога другим васпитним налогом када се утврди да одређени васпитни налог не може бити извршен из објективних и оправданих разлога, односно да га није могуће спровести на начин који је одређен. Основ за доношење одлуке о укидању и замени одређенег васпитног налога-васпитних налога је извештај органа старатељства као органа који

[17] И поред чињенице да се у овој одредби изричито не спомиње веће за малолетнике, одредба се односи и на њега у случајевима када оно одлучује о примени васпитног налога-васпитних налога. Случај нпр. са одредбом чл. 71 с. 2 ЗМУКД.

врши надзор над његовим-њиховим спровођењем. Извештај органа старатељства је саветодавне природе и подноси се надлежном органу (по правилу јавном тужиоцу за малолетнике) у одређеним временским интервалима. По правилу орган старатељства на свака два месеца извештава надлежни орган о току примене и исходу васпитног налога. Но, и поред тога што је извештај органа старатељства саветодавне природе он има посебну тежину у одлучивању како о примени, тако и о укидању и замени одређеног васпитног налога. Поред органа старатељства одлука о избору, примени, замени и обустави одређеног васпитног налога-васпитних налога врши се и у сардњи са родитељима, усвојицем или стараоцем малолетника. Поред овог потребо је водити рачуна и о још једној чињеници. То је да одлуку о примени васпитног налога треба доносити у што неформалнијој процедури ради избегавања трауматизујућих ефеката кривичног поступка.

На крају, у вези са овим аспектом предметне проблематике, треба имати у виду и следеће: Прво, законодавац не ограничава број васпитних налога који могу бити примењени у конкретној кривичној ствари малолетника. Предње изнесене критеријуме избора васпитног налога-васитних налога јавни тужилац за малоленике као и други надлежни орган (судија за малолетнике и веће за малоленике) цени на основу слободне процене имаjућу у виду околности које се тичу личности малолетника, врсте и тежине извршеног кривичног дела и околности под којима је извршено; Друго, уколико је одређено више васпитних налога они могу бити одређени само кумулативно. Није дозвољено алтернативно или условно одређивање васпитних налога, с тим да је могућа њихова замена под предње изнесеним условима; Треће, када јавни тужилац, однсно други надлежни орган констатује да су испуњени сви предуслови за примену васпитног налога-васпитних налога доноси решење о примени васпитног налога-васпитних налога и исто доставља органу старатељства ради извршења.

3. ДОСАДАШЊА ИСКУСТВА У ПРИМЕНИ ВАСПИТНИХ НАЛОГА

Бројна су искуства досадашње примене васпитних налога као мера sui generis. Сва она не само да говоре у прилог њихове пуне криминално-политичке оправданости већ и о чињеници да њихова примена још увек није доживела очекивања законодавца и стручне јавности Србије. Међу не малим бројем искустава досадашње примене посебан значај имају следећа:

Прво, не само неочекивано већ и неоправдано мали број примењених васпитних налога. У периоду 2011-2020. креће се у распону од 121-421 (2-10% од укупног броја премета у којима није одбачена кривична пријава поднесена против малолетног осумњиченог лица);

Друго, стагнација примене васпитних налога у 2017, 2018 и 2019 и 2020. год. (испод 300 на годишњем нивоу). Наиме за разлику од претходног периода (2012-2016.год.) где смо имали тренд раста примене ових

кривичноправних инструмената државне реакције на малолетничку деинквенцију после тога долази до пада њихове примене. Спровено истраживање говори даје је један од узрока сталног тренда повећања примене васпитних налога у периоду 2012-2016.год. била и чињеница да је у то време предузето низ едукативно- стручних скупова на ову тему а да после 2016. год. није било такве врсте активности (Карић *et al.*, 2021, 42), што само по себи говори да још увек немамо присуство довољеног степена свести код оних који одлучују о примени васпитних налога о њиховом значају као инструменту државне реакције на малолетничку делинквенцију;

Треће, неуједначеност у примени васпитних налога. Постоје судови на чијим подручјима имамо опште одсуство примене ових кривичноравних инструмената реакције на малолетничку делинквенцију или је њихова примена више него симболична. Случај нпр. са подручем Вишег суда у Београду што има посебну тежину обзиром на чињеницу да је овде од укупног броја поднесених кривчних пријава према малолетним осумњиченим лицима њих више од 40% су кривичне пријаве поднесена на овом простору;

Четврто, посматрано са аспекта структуре учесталости примене појединих васпитних налога на првом месту је поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела. Број примене ове врсте васпитног налога је двоструко већи од васпитног налога укључивање, без надокнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја као друге врсте васпитних налога по обиму примене. На трећем месту је васпитни налог редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;

Пето, и поред тога што је васпитни налог поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела и даље први по обиму своје примене у последњим годинама бележи се тренд пада његове примене. Међу кључним разлозима неадекватности његове примене посебно се истичу следећи:

- Постизање поравњања са оштећеним-жртвом кривичног дела захтева доста времена, инвестирања и трошкова а чини се да нема спремности субјеката који учествују у том поступку за тако нешто;
- Тешкоће обезбеђења комуникације у случају постојања више оштећених-жртава кривичних дела и постизања сагласности њихових воља око услова поравњања;
- Осветничко расположење оштећеног- жртве кривичног дела према учиниоцу и његово настојање да непристајањем на поравњање му се још више освети и да му створи бројне друге проблеме каснијим вођењем кривичног поступка;
- Постојање могућности додатне виктимизације оштећеног- жртве кривичног дела контактирањем са учиниоцем ради постизања

поравњања посебно у ситуацијама када преговори око тога трају релативно дуго и међусобни сусрети се понављају;
- Тешкоће отклањања последица кривичног дела-постизања сагласности око елемената поравњања у случајевима када је извршењем кривичног дела оштећено правно лице;
- Нејасноћа могућих начина практичне реализације ове врсте васпитног налога услед недостатка подзаконских аката која би регулисала не мали број питања његове практичне реализације. Случај пре свега са Правилником о примени васпитних налога јер исти треба, поред осталог, да реши и питање начина и обима међусобне сарадње субјеката практичне реализације и ове врсте васпитног налога.

На крају, у вези са овом врсто васпитног налога, посебно треба имати у виду чињеницу да је у питању кључна врста васпитних налога, да је његов васпитно-едукативни карактер изузетно велики услед чега је, и поред наведених и других тешкоћа која прате његову практичну реализацију неопходно истом посветити далеко већу-дужну пажњу. Ово тим пре што су спроведена истраживања показала и изузетно позитиван став малолетника према којима је примењен овај васпитни налог о његовој примени (Карић *et al.*, 2021);

Шесто, релативно мала заступљеност васпитног налога укључивање без надокнаде у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја. Међу кључним разлозима овако мале присутности овог васпитног налога посебно се истичу три. Реалативно мали број установа -пружаоца услуга за укључивање малолетника у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја; Нерегулисано питање осигурања малолетника за време практичне реализације овог васпитног налога - за време трајања рада; Недостатак програма за практичну реализацију налога. Једном речју исти они проблеми који се јављају као препрека налагања обавезе „да се обави одређени друштвенокорисни или хуманитарни рад“ код условног опортунитета из чл. 283 с. 1 тач. 3 ЗКП (Бејатовић, 2019, 25-26) стоје и овде. Имајући у виду значај овог налога пре свега за васпитно-едукативни карактер малолетног учиниоца кривичног дела неопходно је створити предуслове за његову практичну реализацију и на тај начин отколнити и ту препреку за жељени обим његове примене и код малолетних учинилаца кривичних дела у свим случајевима када се процени да је то у функцији сврхе васпитних налога предвиђене у чл. 6 ЗМУКД;

Седмо, непотпуност нормативног оквира за примену васпитних налога. Случај пре свега са Правилником о примени васпитних налога којим треба да се реше, поред осталог, и питања међусобне сарадње субјеката његове практичне реализације који ни након шеснаест година примене ЗМУД, није донет. Услед овог, надлежни јавни тужиоци и судије за малолетнике

прилично оклевају да васпитне налоге одређују само на темељу постојећих законских норми а без подзаконског акта на чије доношење упућује сам закон;

Осмо, поред недовршеног нормативног оквира проблем у примени васпитних налога представља и подела надлежности између правосудног и сектора социјалне заштите што спречава адекватно планирање буџета и обезбеђивање довољних средстава за стварање услова и примену свих васпитних налога на целој територији Републике Србије (Стевановић & Вујић, 2018, 524);

Девето, лицима према којима су примењени васпитни налози позитивно оцењују своја искуства и већину васпитних налога препознају као нешто корисно;

Десето, несразмера између примене васпитног налога укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја и капацитета за његову примену.

4. ЗАКЉУЧАК

Једна од значајнијих новина које је донео Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица Републике Србије из 2005. год. је озакоњење васпитних налога као посебних и надасве специфичних кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенвију ванинституционалног карактера. Реч је о кривичноправним мерама sui generis. Озакоњење ове категорије кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију резултат је, сасвим исправног става законодавца да ванинституционалне мере и санкције уопште а тиме и васпитни налози треба да буду основни инструменти реакције према малолетним учиниоцима кривичних дела. Међутим, и поред пуне оправданости оваквог става законодавца по овом питању он још увек, када је реч о васпитним налозима, није у жељеном обиму заживео у пракси. Не само да имамо неоправдано мали број примењених васпитних налога већ је присутна и стагнација њихове примене. Међу разлозима овако високог раскорака између норме и њене примене два се посебно истичу. Први је да још увек немамо присуство довољеног степена свести код оних који одлучују о примени васпитних налога о њиховом значају као инструменту реакције на малолетничку делинквенцију; Други је непотпуност нормативног оквира за примену васпитних налога. Случај пре свега са Правилником о примени васпитних налога који ни након осамнаест година примене ЗМУКД није донет. Имајући у виду бројност криминално-политичких разлога који говоре у прилог ове категорије мера неопходно је обезбедити све предуслове за жељени степен њихове практичне примене што тренутно није случај.

Литература

Бејатовић, С. 2018. Алтернативне кривичне санкције и регионална кривична законодавства (Основна законска обележја и искуства у примени – сличности и

разлике). У: *Алтернативне кривичне санкције (Регионална кривична законодавства, искуства у примени и мере унапређења)*, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2018.

Бејатовић, С. 2020. Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите. У: *Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)*, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.

Бејатовић, С. 2019. *Приручник за примену начела опортунитета кривичног гоњења*. Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији.

Бејатовић, С. 2020. Оштећено лице или жртва кривичног дела (Међународни правни стандарди и Законик о кривичном поступку-оправданост питања или не?). У: *Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, норма и пракса)*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020.

Будимир, А. 2022. Васпитни налози и адекватност државне реакције на малолетничку делинквенцију (норма и пракса). У: *Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно казнено законодавство (испуњена очекивања или не?)*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2022.

Карић, Т., Протић, С., Колаковић Бојовић, М., Параушић, А. & Дрндаревић, Н. 2021. *Анализа примене утицаја Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006-2020. године*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Киурски, Ј. 2019. Малолетничка делинквенција и кривичноправне мере супродстављања. У: *Измене у кривичном законодавстви и статусу носилаца правосудних функција и адекватност државне реакције на криминалитет (Међународни правни стандади и сање у Србији)*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2019.

Киурски, Ј. 2019. Начело опортунитета кривичног гоњења. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Церовић, И. 2018. Примена васпитних налога у контексту реформе система правосуђа по мери детета у Републици Србији. У: *Право по мери детета*, Институт за криминолошка и социолоошка истраживања, Београд, 2018.

Соковић, С. & Бејатовић, С. 2014. *Малолетничко кривично право*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.

Соковић, С. 2011. Критеријуми избора васпитне мере. *Ревија за криминологију и кривично право*, 49(2-3), pp. 115-129.

Стевановић, И. & Вујић, Н. 2020. Међународни правни стандарди о кривичноправним инструментима заштите оштећених лица и разлози неоходности њихове инплементације у национално кривично законодавство. У: *Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди ,норма и пракса)*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020.

Стевановић, И. & Вујић, Н. 2018. Организација система малолетничког правосуђа у Републици Србији (с циљем унапређења ефикасности реаговања у систему малолетничког правосуђа). У: *Организација правосуђа и ефикасност судске*

заштите (Европски стандарди и стање у Србији-Кривичноправни аспект), Српско удржење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2018.

Стевановић, И. & Вујић, Н. 2022. Васпитни налози и начело *ne bis in idem*. У: *Načelo* ne bis in idem *и правна сигурност грађана (међународни правни стандарди, регионална законодавства и искуства у примени)*, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2022.

Стојановић, З. 2021. *Коментар Кривичног законика*. Београд: ЈП „Службени гласник".

Шкулић, М. 2020. Кривичнопроцесно законодавство Србије и жртва кривичног дела (Директва 2012 29 ЕУ) и други међународноправни стандарди-степен усаглашености, искуства примене и мере унапређења. У: *Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)*, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.

Шкулић, М. 2020. *Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*. Београд: ЈП „Службени гласник".

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, „Сл. гласник РС", бр. 85 /2005.

Законик о кривичном поступку, „Сл. гласник РС", бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 и 62/2021.

Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера, „Сл. гласник РС", бр. 55/2013.

Закону о извршењу кривичних санкција, Сл. гланик РС",бр. 55/2014 и 35/2019.

Закону о полицији, „Сл. гласник РС", бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.

Закону о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима, „Сл. гласник РС", бр. 32/2013.

Кривични законик, „Сл. гласник РС",бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

Правилник о начину вођења евиденције о изреченим васпитним мерама и казни малолетничког затвора, „Сл. гласник РС", бр. 63/2006 .

Правилник о извршењу васпитних мера посебних обавеза, Сл. гласник РС", бр. 94/2006.

Правилник о начину вођења контролника и списа извршења васпитних мера, „Сл. гласник РС", бр. 63/2006.

EDUCATIONAL ORDERS AS NON-INSTITUTIONAL CRIMINAL LEGAL MEASURES OF REACTION TO JUVENILE DELINQUENCY (CRIMINAL AND POLITICAL REASONS FOR REGULATION, NORMS AND EXPERIENCES OF IMPLEMENTATION IN REPUBLIC OF SERBIA)

Academician prof. dr. Stanko Bejatović

Full Professor, Faculty of Law of the Unversity of Kragujevac, Chairman of the Board of Directors of the Institute for Criminological and Sociological Research in Belgrade, President of the Serbian Association for Criminal Law Theory and Practice. E-mail: st.bejatovic@eunet.rs.

***Abstract**: The process of reforming juvenile criminal law in the Republic of Serbia began with the adoption of the 2005 Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Juveniles. It is a legal text which, quite justifiably, regulates the criminal law issues of juvenile offenders in a special way and not within the framework of the CC, CPC and ZIKS. There are numerous novelties brought about by this legal text, and one of the most important is the legalization of educational orders as special and above all specific criminal law measures of reaction to juvenile*

delinquency of an extra-institutional nature. It is about sui generis criminal law measures. The legalization of this category of criminal measures of reaction to juvenile delinquency is the result of the completely correct attitude of the legislator that non-institutional measures and sanctions (educational orders, warning and guidance measures and measures of increased supervision) should be the basic instruments of reaction to juvenile perpetrators of criminal acts. However, despite the full justification of this position of the legislator on this issue, it still, when it comes to educational orders, has not been implemented in practice to the desired extent. Not only do we have an unreasonably small number of implemented educational orders, but there is also stagnation in their implementation. There are not a few reasons for this state of practical application of this category of measures. Among them, two stand out. First, we still do not have the presence of a permissible level of awareness among those who decide on the application of educational orders about their importance as an instrument of reaction to juvenile delinquency; Second, the incompleteness of the normative framework for the implementation of educational orders. The case, first of all, with the Rulebook on the implementation of educational orders, which is supposed to resolve, among other things, the issue of mutual cooperation between the subjects of its practical implementation, which, even after eighteen years of implementation of the ZMUD, has not been adopted. Bearing in mind the number of criminal and political reasons that speak in favor of this measure, it is necessary to provide all the preconditions for the desired degree of its practical application, which is not currently the case.

Key words: *reform, juvenile criminal law, juvenile, educational orders, juvenile delinquency, non-institutional measures, injured party, guardianship authority*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524032J UDK 343.541:176.8–053.2

KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA MALOLETNIKA OD PORNOGRAFIJE[1]

prof. dr Dragan Jovašević
redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, Republika Srbija, jovas@prafak.ni.ac.rs
https://orcid.org/0000-0003-1136-5980

***Apstrakt**: U savremenom krivičnom pravu se posebna pažnja posvećuje zaštiti dece i maloletnih lica od različitih oblika zloupotrebe, posebno u oblasti polne slobode. Tako su u pojedinim zakonodavstvima krivična dela kojima se štiti polna sloboda dece i maloletnika sistematizovana u posebnoj grupi, dok su u najvećem broju zakonodavstava takva krivična dela propisana na istom mestu, u istoj grupi sa ostalim krivičnim delima koja su upravljena na zaštitu polne slobode punoletnih lica ili pak lica sa specifičnim svojstvima kao što su: nemoćna lica, krvni srodnici i sl. Pored ostalih krivičnih dela protiv polne slobode, u Republici Srbiji kao specifičan oblik polnog iskorišćavanja maloletnika javlja se krivično delo kojim se propisuje krivična odgovornost i kažnjivost za pravljenje, posedovanje ili prikazivanje pornografskog materijala sa maloletnicima. Upravo o pojmu, elementima, sadržini, karakteristikama i oblicima ispoljavanja krivičnog dela »dečje pornografije« u pravu Republike Srbije govori ovaj rad.*

***Ključne reči**: pornografija, maloletnik, krivično delo, odgovornost, kazna, Srbija*

1. UVOD

Krivični zakonik[2] Republike Srbije u glavi osamnaest pod nazivom: "Krivična dela protiv polne slobode" u sistemu krivičnih dela predviđa specifično krivično delo: "Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju" (član 185.KZ). Na ovaj način se, s jedne strane, štiti polna sloboda maloletnika, a s druge strane, štiti se polni moral. Zapravo, zakonodavac za krivična dela protiv polne slobode kao objekat zaštite određuje u vidu polne slobode, odnosno slobode odlučivanja čoveka u sferi polnih odnosa, u pogledu stupanja u polne odnose ili na drugi način zadovoljenju polnog nagona.

Prema ranijem zakonskom rešenju (u primeni do 1.januara 2006.godine) ova krivična dela su nazivana „dela protiv dostojanstva ličnosti i polnog morala". Napadom na polnu slobodu putem njihovog izvršenja, povređuju se ili ugrožavaju polni moral i polna čast koja čini bitnu komponentu ljudskog dostojanstva. Polna

[1] Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu koji finansira Pravni fakultet u Nišu pod nazivom: „Odgovornost u pravnom i društvenom kontekstu" u periodu 2021-2025.godine.

[2] Službeni glasnik Republike Srbije br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

sloboda znači slobodu odlučivanja lica da li će, kada, gde, kako, na koji način i s kim stupiti u polne odnose.

Najveći broj ovih krivičnih dela usmeren je na vršenje obljube ili sa njom izjednačenog čina upotrebom sile, pretnje, korišćenjem nemoći, stanja podređenosti, zavisnosti ili nezrelosti. Ova se dela nazivaju "seksualni kriminalitet". Druga je karakteristika ovih krivičnih dela da se ovi kontakti ostvaruju bez pristanka žrtve, bilo uz njeno aktivno protivljenje i pružanje otpora ili bez njega. No, u praksi se sve češće javljaju slučajevi seksualnih delikata koji su olakšani primenom lekova i drugih supstanci sa ciljem slamanja otpora žrtve – slučajevi *date rape*. Cilj propisivanja ovih krivičnih dela je dvojake prirode: a) da se obezbedi sloboda opredeljenja čoveka u pogledu stupanja u polne odnose, pri izboru partnera i ostalih uslova saglasno svojim osećanjima i b) da se očuvaju prirodni i zdravi polni odnosi između lica različitog pola u skladu sa shvatanjima i osećanjima koja čine javni moral.

Polazeći od činjenice da je polni život najintimniji deo čovekove ličnosti, gde je on i najosetljiviji na spoljna zadiranja, u teoriji se razmatra pitanje da li i u kojoj meri društvo treba da se meša u ovu ličnu sferu krivičnopravnim normama. Ovo pitanje je opravdano kada se zna da se sfera polnog života teško može regulisati pravnim normama, a da se pri tome nepotrebno ne zadire u intimnu stranu čovekove ličnosti, koja teži da se ponaša slobodno u skladu sa svojim biološkim potrebama, osećanjima i shvatanjima. U pravnoj teoriji se kao sporno ističe da li krivično pravo treba da interveniše u slučajevima kada se zadovoljavanje polnog nagona ostvaruje dobrovoljno uz uzajamnu saglasnost partnera samo zato što se time vređa polni moral koji je inače ambivalentan, promenljiv i relativan. Zato postoje velike razlike u zakonskim rešenjima pojedinih država u pogledu broja i vrsta inkriminacija kojima se štiti polni moral, pa čak postoji tendencija u pravcu smanjenja broja i vrste ovih krivičnih dela.

Maloletnici i deca su posebno zaštićeni u pogledu polne slobode, kao i u pogledu polnog iskorišćavanja od punoletnih lica. Kažnjiva je svaka (pa i dobrovoljna) obljuba ili sa njom izjednačeni čin sa detetom (licem koje nije navršilo četrnaest godina). Neka krivična dela dobijaju kvalifikovani oblik ako su izvršena prema maloletnim licima. Kod obljube sa detetom (član 180. KZ) zakon predviđa poseban osnov koji isključuje postojanje krivičnog dela (odnosno učinilac se neće kazniti) ako između učinioca i deteta ne postoji značajnija razlika u njihovoj duševnoj i telesnoj zrelosti. Da li postoji ova razlika, da li je ona značajnija ili ne, predstavlja faktičko pitanje koje sud rešava u konkretnom slučaju imajući u vidu sve objektivne i subjektivne okolnosti učinjenog dela i ličnosti pasivnog i aktivnog subjekta.

2. "DEČJA PORNOGRAFIJA" I MEĐUNARODNI STANDARDI

U međunarodnom krivičnom pravu su sa početkom trećeg milenijuma uspostavljeni međunarodni standardi koji imaju za cilj da se na jedinstvenim osnovama uspostavi sistem krivične odgovornosti, odnosno kažnjivosti za krivična dela "dečje pornografije". U tom smislu su od značaja dva evropska regionalna dokumenta. To su:

a) Konvencija o visokotehnološkom kriminalu[3] i

b) Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja[4].

Konvencija o visokotehnološkom kriminalu (Budimpešta, 2001.) u odeljku trećem pod nazivom: "Krivična dela u vezi sa sadržajem" (član 9.) predviđa krivično delo: "Krivično delo u vezi sa dečijom pornografijom". Prema ovom rešenju „dečija pornografija" (stav 2.) obuhvata pornografski materijal koji vizuelno prikazuje: a) maloletnika koji učestvuje u eksplicitno seksualnoj radnji, b) lice koje izgleda kao maloletnik, koje učestvuje u eksplicitno seksualnoj radnji i c) realistične slike, koje predstavljaju maloletnika koji učestvuje u eksplicitno seksualnoj radnji. Kao „maloletnik" smatra lice koje je mlađe od osamnaest godina, s tim što pojedine države mogu da postave nižu starosnu granicu, koja nije manja od šesnaest godina.

"Krivično delo u vezi sa dečjom pornografijom" (član 9.) predstavlja namerno (umišljajno) protivpravno preduzimanje sledećih, alternativno propisanih delatnosti kao što su: a) proizvodnja (stvaranje, sačinjavanje, pravljenje u bilo kom obliku, na bilo koji način, oblik ili obim) dečije pornografije, u svrhu, sa ciljem njene distribucije preko računarskog sistema, bez obzira da li je ovako određena svrha (cilj, namera) u konkretnoj situaciji zaista i ostvarena, b) nuđenje (pokušaj) ili činjenje dostupnim dečije pornografije drugom licu ili licima preko računarskog sistema (bilo koja delatnost omogućavanja, olakšavanja, stvaranja uslova ili pretpostavki, individualno određenom broju lica da dođu u posed ili do saznanja sa sadržinom ovakvog materijala, c) distribucija (činjenje pristupačnim, dostupnim individualno nedređenom broju lica) ili prenošenje dečije pornografije preko računarskog sistema, d) nabavljanje dečije pornografije preko računarskog sistema, za sebe ili za drugo lice (gde je inkriminisana pripremna radnja dolaženja u posed, u državinu, sticanja na bilo koji način ovakvog materijala) i e) posedovanje (neposredna ili posredna državinska, fizička, faktička vlast nad materijalom, držanje) dečije pornografije u računarskom sistemu ili na medijumima za čuvanje računarskih podataka.

Pored navedenog međunarodnog dokumenta, pojam dečje pornografije određuje takođe i Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (Lansarot, 2007.). Ovaj evropski regionalni međunarodni dokumenat pod "dečjom pornografijijom" (član 20, stav 2.) podrazumeva svaki materijal koji vizuelno prikazuje dete koje se bavi stvarnim ili simuliranim seksualnim eksplicitnim ponašanjem, i svako prikazivanje polnih organa deteta u prvenstveno seksualne svrhe. Takođe, pojam pornografski materijal može da se sastoji isključivo od simuliranih predstava ili realističnih slika nepostojećeg deteta, kada su te slike proizvedene uz njihov pristanak i predmet su posedovanja isključivo za sopstvenu privatnu upotrebu.

Ovaj međunarodni dokumenat predviđa krivično delo ove vrste, prirode ili karaktera pod nazivom: "Krivično delo u vezi sa dečjom pornografijom" (član 20.).

[3] Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori br. 19/2009.

[4] Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori br. 1/2010.

Ovo se krivično delo sastoji u umišljajnom (namernom) preduzimanju sledećih delatnosti koje su alternativno predviđene kao: a) proizvodnja dečje pornografije, b) nuđenje ili stavljanje na raspolaganje dečje pornografije, c) distribuiranje ili prenos dečje pornografije, d) pribavljanje dečje pornografije za sebe ili za neku drugu osobu, e) posedovanje dečje pornografije i f) svesno pribavljanje mogućnosti pristupa pomoću informacione ili komunikacione tehnologije, dečjoj pornografiji.

Na temelju navedenih međunarodnih standarda brojna evropska krivična zakonodavstva propisuju različita krivična dela kojima se uspostavlja krivična odgovornost i kažnjivost za pravljenje, posedovanje ili korišćenje pornografskog materijala sa maloletnicima ili prema maloletnicima. Slična je situacija i u Republici Srbiji.

3. "DEČJA PORNOGRAFIJA" U KRIVIČNOM PRAVU SRBIJE

Krivični zakonik Republike Srbije (glava osamnaest, grupa krivična dela protiv polne slobode) predviđa krivično delo pod nazivom: "Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju" (član 185. KZ). Cilj je ove inkriminacije da se na ovaj način sprečava širenje i dostupnost dečje pornografije korišćenjem novih tehologija, npr.internetom (Stojanović, Delić, 2013:92-93).

Radi se o krivičnom delu koje je upravljeno na: a) polnu slobodu maloletnika (lica uzrasta do nenavršenih osamnaest godina) i b) na polni moral. Naime, ovde se kao objekat zaštite dela javlja polni moral ili "društveni moral u sferi polnih odnosa" (Lazarević, Vučković, Vučković, 2004:536). Ocena da li se pornografskim predmetima vređa polni moral izvodi se iz načina na koji su ovi predmeti tretirani, kao i opšteg shvatanja da li je takav način u skladu sa moralnim shvatanjima određenog društva u određenom vremenu.

Kao objekat napada ovog dela javlja se pornografski materijal: tekstovi, slike, audio-vizuelni ili drugi predmeti pornografske sadržine ili pornografska predstava. Kao predmet "dečje pornografije" ovog dela (stav 6.) predstavljaju predmeti pornografske sadržine koji su nastali iskorišćavanjem maloletnog lica (dečija pornografija). To je svaki materijal koji vizuelno prikazuje maloletno lice koje se bavi stvarnim ili simuliranim seksualno eksplicitnim ponašanjem, kao i svako prikazivanje polnih organa deteta u seksualne svrhe.

Inače, u pravnoj teoriji se na različite načine određuje pojam i sadržina pornografskih spisa, predmeta ili materijala (Jovašević, 2002:425).

Kao pornografski predmeti smatraju predmeti u kojima se seksualni odnosi prikazuju ili obrađuju prevashodno u cilju izazivanja ili potenciranja seksualnih nagona kod drugih lica, što se naročito izražava u načinu prikazivanja, potenciranju nekih detalja ili zadiranja u najintimnije sfere seksualnog života. Ono što ima umetničku vredost ne smatra se pornografskim predmetom (Čejović, Miladinović, 1995:154).

Na sličan način pojam pornografskih spisa obuhvata materijale koji su tendenciozno upravljeni na izazivanje seksualnih predstava i osećanja i kojima se

teško vređa moral. S druge strane, književna i umetnička dela koja imaju za tendenciju izobličavanje polnog nemorala i formiranje zdravih odnosa i shvatanja u ovoj oblasti se ne smatraju materijalom pornografske sadržine iako izolovano posmatrano izvesni delovi ovih dela mogu biti nemoralne prirode (Radovanović, Đorđević, 1977:168).

Pornografski spisi su, dakle, materijali koji su tendenciozno upravljeni na izazivanje seksualnih predstava i osećaja i kojima se teško vređa moral. S druge strane, književna i umetnička dela koja imaju za tendenciju izobličavanje polnog nemorala i formiranje zdravih odnosa i shvatanja u ovoj oblasti se ne smatraju materijalom pornografske sadržine, iako izolovano posmatrano njihovi izvesni delovi mogu biti nemoralne prirode (Turković, 2013:223-224).

Naime, pornografski predmeti eksplicitno prikazuju seksualni akt ili seksualne organe koji nema edukativne, naučne, umetničke i slične ciljeve, već im je cilj podsticanje seksualnog nagona. Pornografska predstava se odnosi na *live show* i *peep show* (Stojanović, 2002:300).

Dečja pornografija se može odrediti kao oblik seksualnog zlostavljanja dece i maloletnika koja poslednjih godina uz upotrebu elektronskih sredstava dobija na težini, odnosno opasnosti. To je seksualno eksplicitna reprodukcija detetovog imidža uključujući izrazito seksualne fotografije, negative, slajdove, magazine, filmove, video trake i kompakt diskove. Razlikuje se: a) meka pornografija – koja podrazumeva materijale koji nisu seksualno eskplicitni, ali uključuju obnažene i zavodničke prikaze dece i b) tvrda pornografija – koja se odnosi na prikaze dece koji su uključeni u seksualne aktivnosti (Babić, Marković, 2007:132).

Dalje, pornografski materijal predstavljaju sadržaji koji su registrovani savremenim sredstvima iz polne sfere, a koji su namenjeni na podsticanje polnog nagona (Pavišić, Grozdanić, Veić, 2007:512).

3.1. Pojam i elementi krivičnog dela

Krivično delo: "Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju" (član 185. KZ) sastoji se u prodaji, prikazivanju ili u javnom izlaganju ili činjenju dostupnim na drugi način maloletniku tekstova, slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili u prikazivanju maloletniku pornografske predstave. Kao objekat napada dela javljaju se: a) tekstovi, slike, audio-vizuelni ili drugi predmeti pornografske sadržine ili b) pornografska predstava (Đorđević, 2011:74-76).

Radnju izvršenja dela čini više zakonom alternativno propisanih delatnosti koje se se razlikuju prema sadržini zavisno od vrste objekta napada (Selinšek, 2007:386-387). Tako se u odnosu na predmete pornografske sadržine kao radnja izvršenja javljaju sledeće delatnosti kao što su: a) prodaja – teretno raspolaganje ili ustupanje zamenom za domaći ili inostrani novac, b) prikazivanje – saopštavanje, emitovanje, neposredno ili posredno, c) javno izlaganje – omogućavanje saznanja sadržine individualno neodređenom broju ljudi ili d) činjenje dostupnim na drugi način – raspačavanje, rasturanje, činjenje dostupnim individualno neodređenom

broju ljudi (Stojanović, Delić, 2013:92-93). Bitno je da se preduzetom radnjom izvršenja u bilo kom vidu ispoljavanja preduzima: a) prema maloletniku i b) u odnosu na određeni objekakt napada - tekstove, slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine.

Drugi vid ispoljavanja osnovnog oblika krivičnog dela se preduzima u odnosu na pornografsku predstavu. Radnju izvršenja dela ovde predstavlja prikazivanje – saopštavanje, prezentacija, "obnarodovanje", iznošenje pornografske predstave, neposredno ili posredno - putem tehničkih sredstava: televizije, internet i sl. Bitno je da se na ovaj način sadržaj pornografske predstave čini dostupnim i razumljiivim maloletniku, jednom ili više njih, bez obzira da li su oni u potpunosti shvatili njen "pornografski" – difamni, nemoralni sadržaj.

U pogledu krivice potreban je umišljaj koji obuhvata svest učinioca: a) o svojstvu pasivnog subjekta – maloletniku i b) o svojstvu objekta napada – pornografskom materijalu. Izvršilac ovog dela može biti svako lice.

Za osnovno delo je alternativno propisana novčana kazna ili kazna zatvora do šest meseci. Uz kaznu se učiniocu dela obavezno izriče "stvarna" mera bezbednosti – oduzimanje predmeta pornografske sadržine: tekstova slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine.

3.2. Ostali oblici krivičnog dela

Krivično delo: "Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju" (član 185. KZ), pored osnovnog oblika ispoljavanja, ima takođe i tri teža, kvalifikovana oblika (za koja je zaprećena teža kazna), odnosno jedan lakši, privilegovani oblik ispoljavanja.

Prvi teži oblik dela (stav 2.) se sastoji u iskorišćavanju maloletnika za proizvodnju slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili za pornografsku predstavu (Turković, 2013:223). Ovde je kažnjivo korišćenje, upotreba maloletnika (lica uzrasta do osamnaest godina što mora biti poznato učiniocu dela) za proizvodnju – stvaranje, pravljenje pornografskog materijala – slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili za pornografsku predstavu (Đorđević, Kolarić, 2020:86-87). Bitno je da se radi o do tada nepostojećem materiju ili pak o materijalu "obične" sadržine koji se prepravlja, preinačuje tako da dobije karakter i vrednost "pornografskog materijala". Za ovo je delo propisana kazna zatvora u trajanju od šest meseci do pet godina.

Najteži oblik dela (stav 3.), za koji je propisana kazna zatvora u trajanju od (šest meseci – za osnovni oblik, odnosno od jedne godine (za prvi teži oblik), do osam godina, postoji ako je radnja izvršenja osnovnog ili prvog kvalifikovanog oblika ispoljava nja dela, preduzeta prema određenom licu – gde, dakle, svojstvo pasivnog subjekta predstavlja kvalifikatornu okolnost. Delo u ovom obliku ispoljavanja se preduzima prema detetu – licu uzrasta do nenavršenih četrnaest godina (Selinšek, 2007:386-387).

Poslednji treći teži oblik ispoljavanja krivičnog dela (član 185, stav 4. KZ) se sastoji u pribavljanju za sebe ili za drugoga, posedovanju, prodaji, prikazivanju,

javnom izlaganju ili činjenju dostupnik elektronski ili na drugi način slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine koji su nastali iskorišćavanjem maloletnog lica (Jovašević, 2002:425). Ovde se radi o dvoaktnom krivičnom delu kod koga učinilac prvo (u prvoj fazi) iskorišćava, koristi maloletno lice za stvaranje, izradu, pravljenje pornografskog materijala i potom, u drugoj fazi, u odnosu na ovako sačinjen pornografski materijal - pribavlja za sebe ili za drugoga, poseduje, prodaje, prikazuje, javno izlaže ili čini dostupnim elektronski ili na drugi način. Za ovo delo je propisana kazna zatvora u trajanju od tri meseca do tri godine.

Lakši (privilegovani) oblik ispoljavanja dela (stav 5.), za koji je propisana blaža kazna – alternativno novčana kazna ili kazna zatvora u trajanju do šest meseci (Đorđević, 2011:76). Ovo se delo sastoji u svesnom pristupanju (uključenju, ulasku) pomoću sredstava informacionih tehnologija slikama, audio-vizuelnim ili drugim predmetima pornografske sadržine nastalim iskorišćavanjem maloletnog lica (Babić, Marković, 2007:132).

Dakle, ovde se krivično delo ne sastoji u stvaranju, proizvodnji pornografskog materijala ili pornografske predstave, već upravo u pristupanju, saznavanju ovakvog pornografskog materijala na specifičan način – pomoću (putem, posrednom ili uz pomoć) sredstava informacionih tehnologija bilo koje vrste, prirode, karaktera ili oblika.

4. PRIMENA POSEBNIH MERA PREMA UČINIOCIMA KRIVIČNIH DELA

Za analizirana krivična dela "dečje pornografije" u krivičnopravnom sistemu Republike Srbije su propisane dve vrste krivičnih sankcija. To su:

a) kazne: novčana kazna i kazna zatvora u različitom trajanju zavisno od toga da li se radi o osnovnom ili težem obliku ispoljavanja, odnosno o kažnjivim pripremnim radnjama i

b) mera bezbednosti oduzimanja predmeta (pornografskog materijala) čija je primena obavezna.

Pored krivičnih sankcija prema učiniocu ovog krivičnog dela se primenjuju specifične "prinudne" krivičnopravne mere (koje nemaju karakter krivične sankcije, ali oduzimaju ili ograničavaju osuđenom licu Ustavom priznata prava i slobode za određeno vreme čija je primena obavezna). Primena ovih posebnih mera zasniva se na Zakonu o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima[5]. Ovaj Zakon predviđa posebna pravila o (član 6.): a) kažnjavanju učinilaca krivičnog dela, b) pravnim posledicama osude, c) primeni posebnih mera i d) posebnoj evidenciji za lica koja su osuđena, između ostalih, za krivično delo "prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju" i za "iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu"[6]. Naime, prema učiniocima ovih krivičnih dela (član

[5] Službeni glasnik Republike Srbije, br. 32/2013.

[6] Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode

5) isključeno je: a) ublažavanje kazne, b) davanje uslovnog otpusta i c) nastupanje zastarelosti krivičnog gonjenja i kažnjavanja.

Prema osuđenim licima za krivična dela u vezi sa "dečjom pornografijom" nastupaju pravne posledice osude[7] koje se sastoje u: 1) prestanku, odnosno gubitku određenih prava: a) prestanak vršenja javne funkcije i b) prestanak radnog odnosa, odnosno prestanak vršenja poziva ili zanimanja koje se odnosi na rad sa maloletnim licima i 2) zabrani sticanja određenih prava: a) zabrana sticanja javnih funkcija i b) zabrana zasnivanja radnog odnosa, odnosno obavljanja poziva ili zanimanja koje se odnosi na rad sa maloletnim licima, a koje mogu da traju dvadeset godina pri čemu se vreme provedeno na izdržavanju kazne ne uračunava u vreme trajanja pravne posledice osude. Pravnosnažna presuda se obavezno dostavlja i poslodavcu osuđenog lica.

No, prema učiniocima krivičnih dela "dečje pornografije" Zakon propisuje i posebne mere (čl. 7–12). Po svojoj sadržini, dejstvu, uslovima primene i trajanju ove mere ne predstavljaju krivične sankcije, njih ne izriče sud u krivičnom postupku, one nastupaju automatski po sili zakona, imaju isključivo specijalno-preventivni karakter. Ove posebne mere se sprovode posle izdržane kazne zatvora i mogu trajati najduže dvadeset godina. Posle isteka svake četiri godine od početka primene posebnih mera sud koji je doneo prvostepenu presudu po službenoj dužnosti odlučuje o potrebi njihovog daljeg sprovođenja.

Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima predviđa sledeće posebne mere: 1) obavezno javljanje nadležnom organu policije i Uprave za izvršenje krivičnih sankcija (član 8) se sastoji u dužnosti učinioca krivičnog dela protiv polne slobode prema maloletniku da se lično javi organizacionoj jedinici policije u mestu njegovog prebivališta i organizacionoj jedinici Uprave za izvršenje krivičnih sankcija koja je nadležna za tretman i alternativne sankcije i to svakog meseca, a najkasnije do 15 dana u mesecu, 2) zabrana posećivanja mesta na kojima se okupljaju maloletna lica (vrtići, škole i sl.) (član 9.) se sastoji u dužnosti učinioca krivičnog dela protiv polne slobode prema maloletniku da se uzdržava od posećivanja mesta na kojima se okupljaju maloletna lica kao što su školske zgrade, školska dvorišta, vrtići, igrališta, dečje manifestacije i sl., 3) obavezno posećivanje profesionalnih savetovališta i ustanova (član 10.) se sastoji u dužnosti učinioca krivičnog dela protiv polne slobode prema maloletniku da posećuje profesionalna savetovališta i ustanove prema programu koje mu odredi organizaciona jedinica

prema maloletnim licima može se primenjivati na krivična dela propisana tim zakonom, pa i na krivično delo koje je izvršeno pre njegovog stupanja na snagu. To znači da se zahtev za puštanje na uslovni otpust ne može odbaciti, već je sud dužan da o istom sam odluči shodno tome da li su ispunjeni zakonski uslovi ili ne (pravno shvatanje Krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda zauzeto na sednici održanoj 24. marta 2014. godine).

7 D. Jovašević, „Posebne krivičnopravne mere u pravu Republike Srbije", Zbornik radova, *Krivično zakonodavstvo – de lege lata i de lege ferenda*, Prijedor, 2015. godine, str. 241–258.

Uprave za izvršenje krivičnih sankcija nadležna za tretman i alternativne sankcije, 4) obavezno obaveštavanje o promeni prebivališta, boravišta ili radnog mesta (član 11.) se sastoji u dužnosti učinioca krivičnog dela protiv polne slobode prema maloletiku da u roku od tri dana od dana promene lično obavesti nadležnu organizacionu jedinicu policije i organizacionu jedinicu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija nadležnu za tretman i alternativne sankcije o promeni prebivališta, boravišta ili radnog mesta i 5) obavezno obaveštavanje o putovanju u inostranstvo (član 12.) se sastoji u dužnosti učinioca krivičnog dela protiv polne slobode prema maloletniku da se najkasnije tri dana pre putovanja u inostranstvo lično javi nadležnoj organizacionoj jedinici policije, te da pruži podatke o državi u koju putuje, kao i o mestu i dužini boravka u inostranstvu.

5. ZAKLJUČAK

U strukturi klasičnog, konvencionalnog, opšteg kriminaliteta posebnu pažnju, kako stručne, tako i opšte javnosti, pored krivičnih dela protiv života i telesnog integriteta (krvni delikti), izazivaju krivična dela protiv polne slobode (seksualni delikti). Ovo tim pre kada se radi o različitim oblicima napada, povrede ili ugrožavanja polne slobode ili polnog integriteta dece i maloletnih lica. Specifičan oblik ispoljavanja ovih krivičnih dela se odnosi na ponografski material kada se u teoriji govori o "dečjoj pornografiji", te potrebi suzbijanja ili sprečavanja ovih protivpravnih delatnosti. U osnovi organizovanih državnih napora u tom cilju u Evropi, pa tako i u Republici Srbiji nalaze se dve konvencije Saveta Evrope. To su: a) Konvencija o visokotehnološkom kriminalu i b) Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja.

Na temelju navedenih međunarodnih dokumenata u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije je propisano posebno krivično delo sa ciljem suzbijanja "dečje pornografije". To je delo: "Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju" (član 185. KZ). Ono se, u osnovnom obliku (za koji je alternativno propisana novčana kazna ili kazna zatvora), sastoji se u prodaji, prikazivanju ili u javnom izlaganju ili činjenju dostupnim na drugi način maloletniku tekstova, slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili u prikazivanju maloletniku pornografske predstave. Kao objekat napada dela javljaju se: a) tekstovi, slike, audio-vizuelni ili drugi predmeti pornografske sadržine ili b) pornografska predstava.

Pored osnovnog oblika dela, ono se javlja u još tri teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja, te jedan lakši oblik dela. No, pored propisane kazne se učiniocima ovih dela obavezno izriče mera bezbednosti oduzimanja predmeta – predmeta pronografske sadržine. Konačno, uz kaznu se takođe prema učinocima primenjuju "posebne" mere izrazito specijalno-preventivnog karaktera (koje nemaju karakter krivične sankcije) koje su propisane posebnim Zakonom o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima iz 2013.godine.

Literatura

Babić, M., Marković, I. (2007) *Krivično pravo, Posebni dio*. Banja Luka:Pravni fakultet.
Čejović, B., Miladinović, Vidoje. (1995) *Krivično pravo. Posebni deo.* Niš:SKC.
Đorđević, Đ. (2011) *Krivično pravo, Posebni deo*. Beograd:Kriminalističko policijska akademija.
Đorđević, Đ., Kolarić, D. (2020) *Krivično pravo, Posebni deo*. Beograd:Kriminalističko policijski univerzitet.
Jovašević, D. (2002) *Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije.* Beograd:Službeni glasnik.
Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V. (2004) *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*. Cetinje:Obod.
Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007) *Komentar Kaznenog zakona.* Zagreb:Narodne novine.
Radovanović, M., Đorđević, M. (1977) *Krivično pravo, Posebni deo*. Beograd:Savremena administracija.
Selinšek, Lj. (2007) *Kazensko pravo, Splošni del in osnove posebnega dela.* Ljubljana:GV Založba.
Stojanović, Z. (2002) *Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije.* Beograd:Službeni list.
Stojanović, Z., Delić, N. (2013) *Krivično pravo, Posebni de*o, Beograd:Pravna knjiga.
Turković, K., et al. (2013) *Komentar Kaznenog zakona.* Zagreb:Narodne novine.

Službena glasila

Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori br. 19/2009.
Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori br. 1/2010.
Službeni glasnik Republike Srbije, br. 32/2013.

CRIMINAL PROTECTION OF MINORS AGAINST PORNOGRAPHY

Dragan Jovašević PhD
Full professor, Faculty of law, University of Niš

Abstract*: In modern criminal law, special attention is paid to the protection of children and minors from various forms of abuse, especially in the area of sexual freedom. Thus, in certain legislations, criminal offenses that protect the sexual freedom of children and minors are systematized in a separate group, while in the largest number of legislations, such criminal offenses are prescribed in the same place, in the same group with other criminal offenses that are aimed at protecting the sexual freedom of adults. or persons with specific characteristics such as: infirm persons, blood relatives, etc. In addition to other criminal acts against sexual freedom, in the Republic of Serbia, as a specific form of sexual exploitation of minors, there is a criminal offense that prescribes criminal liability and punishment for creating, possessing or showing pornographic material with minors. This work is about the concept, elements, content, characteristics and forms of manifestation of the criminal offense of "child pornography" in the law of the Republic of Serbia.*

Keywords*: pornography, minor, criminal offense, responsibility, punishment, Serbia*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524042M UDK 343.85:343.91–053.6

POJAČANI NADZORI I NJIHOVA PRIMJENA U KRIVIČNIM POSTUPCIMA PREMA MALOLJETNICIMA

prof. dr Ljubinko Mitrović

redovni profesor na Fakultetu pravnih nauka Panevropskog Univerziteta APEIRON u Banjoj Luci, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo Beograd; ljubinko58@gmail.com; ORCID iD: 0000-0002-3809-4183

Sonja Tomašević

diplomirani pravnik, viši stručni saradnik, Ombudsman za djecu Republike Srpske; sonja-mitrovic@hotmail.com

Rezime: *Februara 2010. godine, u Republici Srpskoj je donesen prvi i do sada jedini maloljetnički zakon punog naziva Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj. Prema ovom zakonskom tekstu, sistem alternativnih mjera i krivičnih sankcija koje se primjenjuju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela u Republici Srpskoj (identično je stanje i u druga dva maloljetnička zakona u Bosni i Hercegovini, odnosno maloljetničkim zakonima Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine)[1] čine: 1. alternativne mjere, i to: a) policijsko upozorenje i b) vaspitne preporuke i 2. krivične sankcije, i to: a) vaspitne mjere, b) kazna maloljetničkog zatvora i c) mjere bezbjednosti.*

Vaspitne mjere predstavljaju u praksi ubjedljivo najprimjenjeniju kategoriju krivičnih sankcija, a jedna od njih, ona svakako najprimjenjenija i među njima, jesu pojačani nadzori. Pojačani nadzori, u tri modaliteta predviđena našim zakonodavstvom (od strane roditelja, usvojioca ili staraoca; u drugoj porodici ili od strane nadležnog organa starateljstva) nisu posebna novost poput nekih drugih vaspitnih, odnosno alternativnih mjera u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske i oni su druga, samostalna vrsta vaspitnih mjera, svakako nakon mjera upozorenja i usmjeravanja i prije onih najtežih, zavodskih vaspitnih mjera. Upravo o vaspitnim mjerama pojačanog nadzora i njihovoj primjeni u postupcima prema maloljetnicima biće riječi u ovom referatu.

[1] Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku najprije je usvojen u Republici Srpskoj, početkom 2010. godine, a počeo se primjenjivati 1. januara 2011. godine (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 13/2010, mijenjan i dopunjavan - Službeni glasnik Republike Srpske, br. 61/2013 i 68/2020), potom u Brčko distriktu gdje je usvojen u novembru 2011. godine, a počeo se primjenjivati krajem 2012. godine (Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, broj 44/2011), te na kraju i u Federaciji Bosne i Hercegovine, gdje je usvojen početkom 2014. godine, a čija je primjena počela 1. januara 2015. godine (Službeni glasnik Federacije Bosne i Hercegovine, broj 7/2014).

Ključne riječi: *maloljetni učinioci krivičnih djela, krivične sankcije, vaspitne mjere, pojačani nadzori.*

1. UOPŠTE O KRIVIČNIM SANKCIJAMA PREMA MALOLJETNICIMA

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske od 2010. godine (u daljem tekstu: ZOMRS) propisuje sasvim drukčije alternativne mjere i krivične sankcije za maloljetne učinioce krivičnih djela koje se po mnogo čemu razlikuju od alternativnih mjera i krivičnih sankcija propisanih za punoljetne učinioce krivičnih djela (Mitrović, 2012, 209-328) kako po svojoj sadržini, tako i po svojoj svrsi (nije to ništa neobično i specifično za ovaj zakon, slično stanje imamo i u nizu drugih, savremenih maloljetničkih krivičnih zakona). U svakom slučaju, radi se o zakonom predviđenim mjerama reagovanja društva prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela koje primjenjuju zakonom određeni organi s ciljem zaštite konkretnog društva od kriminaliteta kroz vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloljetnika (Jovašević & Mitrović & Ikanović, 2017, 333-364).

Shodno tome, sistem alternativnih mjera i krivičnih sankcija koje se primjenjuju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela u Republici Srpskoj (identično je stanje i u druga dva maloljetnička zakona u Bosni i Hercegovini, odnosno maloljetničkim zakonima Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine) čine: 1. alternativne mjere, i to: a) policijsko upozorenje i b) vaspitne preporuke i 2. krivične sankcije, i to: a) vaspitne mjere, b) kazna maloljetničkog zatvora i c) mjere bezbjednosti.

Na prvi pogled uočljiv je potpuni izostanak imovinskih krivičnih sankcija (pa i novčane kazne), zatim mjera upozorenja ili upozoravajućih sankcija, te svakako pojedinih kazni lišenja slobode (svakako je za napomenuti da maloljetnički zatvor nije onaj zatvor koji je propisan za punoljetne učinioce). Inače, najvažnija kategorija krivičnih sankcija koje se izriču redovno i po pravilu uobičajeno maloljetnim učiniocima krivičnih djela jesu vaspitne mjere, svakako uz dodatnu naznaku da se radi o jedinoj vrsti krivičnih sankcija koja se primjenjuje prema mlađim maloljetnicima (onima koji su u vrijeme izvršenja krivičnog djela imali više od 14 i manje od 16 godina). S druge strane, starijim maloljetnicima, odnosno onima koji su u vrijeme izvršenja djela imali više od 16, a manje od 18 godina, mogu se izricati sve vrste vaspitnih mjera, ali samo pod uslovima predviđenim Zakonom o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, a samo izuzetno može se izreći i maloljetnički zatvor (pod uslovima predviđenim zakonom i kada sud dođe do uvjerenja da se svrha maloljetničkih krivičnih sankcija ne može ostvariti primjenom vaspitnih mjera). Pored navedenih krivičnih sankcija, maloljetnicima je moguće, i to isključivo uz neku od vaspitnih mjera ili uz kaznu maloljetničkog zatvora izricati i mjere bezbjednosti (jedna ili više njih). Shodno tome, maloljetnim učiniocima krivičnih djela kojima je izrečena vaspitna mjera ili

kazna maloljetničkog zatvora, mogu se, pod uslovima predviđenim zakonom, izricati jedna ili više mjera bezbjednosti, i to:

1. obavezno psihijatrijsko liječenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi,
2. obavezno liječenje od zavisnosti,
3. obavezno psihijatrijsko liječenje na slobodi,
4. zabrana vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti,
5. zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama,
6. zabrana približavanja određenom licu i komunikacija sa određenim licem,
7. obavezan psihosocijalni tretman,
8. udaljenje iz zajedničkog domaćinstva i
9. oduzimanje predmeta.

Vaspitne mjere i kazna maloljetničkog zatvora po svom karakteru, svakako jesu prinudne sankcije čija primjena niukom slučaju ne zavisi od volje maloljetnog učinioca krivičnog djela. S druge strane, element represije kod ovih krivičnih sankcija nije zastupljen u snažnijoj mjeri kao kod kazni, pa je posebna svrha vaspitnih mjera i kazne maloljetničkog zatvora postavljena u okviru opšte svrhe krivičnih sankcija na način da se nadzorom, zatim pružanjem zaštite, brige i pomoći, kao i obezbjeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja utiče na vaspitanje maloljetnika, njegov pravilan razvoj i jačanje njegove lične odgovornosti čime se obezbjeđuje njegovo vaspitanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, te ponovno uključivanje maloljetnog učinioca krivičnog djela u društvenu zajednicu (Mitrović, 2009, 121-139). Pored toga, svrha kazne maloljetničkog zatvora jeste svakako i ostvarenje pojačanog uticaja na maloljetnog učinioca krivičnog djela da ubuduće ne vrši krivična djela (specijalna prevencija), ali i uticaja na druge maloljetnike da ne čine krivična djela (generalna prevencija) (Mitrović, 2009, 121-139).

2. VASPITNE MJERE

Vaspitne mjere predstavljaju zakonom određene mjere, odnosno specifične krivične sankcije kojima se ostvaruje zaštita društva od maloljetničkog kriminaliteta putem vaspitanja i prevaspitanja maloljetnika, koje izriče sud prema maloljetnom učiniocu zbog učinjenog krivičnog djela, a koje se sastoje u ograničavanju njihovih sloboda i prava[2].

Maloljetnom učiniocu krivičnog djela, starijem ili mlađem, mogu se izreći sljedeće vaspitne mjere, i to: a) mjere upozorenja i usmjeravanja, i to: 1) sudski ukor; 2) posebne obaveze i 3) upućivanje u vaspitni centar za maloljetnike; b)

[2] Vaspitne mjere sa skoro istim karakteristikama, vrstama i uslovima za njihovo izricanje predviđaju i brojni savremeni krivični zakoni, i to: čl. 11-27 Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica u Republici Srbiji; čl. 74-81 Krivičnog zakonika Republike Slovenije; čl. 90-91 Krivičnog zakonika Ruske Federacije; član 11 Krivičnog zakonika Republike Ukrajine; čl. 74-83 Krivičnog zakonika Sjeverne Makedonije.

vaspitne mjere pojačanog nadzora, i to: 1) pojačani nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staraoca; 2) pojačani nadzor u drugoj porodici ili 3) pojačani nadzor nadležnog organa starateljstva; c) zavodske mjere, i to: 1) upućivanje u vaspitnu ustanovu; 2) upućivanje u vaspitno-popravni dom ili 3) upućivanje u posebnu ustanovu za liječenje i osposobljavanje.

Kriterijumi za primjenu pojedinih krivičnih sankcija prema maloljetnicima, posebno u primjeni vaspitnih mjera, predstavljaju jedno od najkompleksnijih pitanja maloljetničkog sudovanja. Naime, zakonodavac ovlašćuje sud na izricanje "adekvatne" vaspitne mjere, a to će, sasvim je sigurno, biti ona vaspitna mjera koju sudija za maloljetnike smatra u konkretnom slučaju najefikasnijom za vaspitanje, odnosno prevaspitanje maloljetnog učinioca krivičnog djela (Mitrović, 2009, 121-139). Koja će to vaspitna mjera biti, zavisi, prije svega od ličnosti maloljetnika, a zatim i od (pro)ocjene sudije za maloljetnike - kojom se vaspitnom mjerom najefikasnije može ostvariti svrha vaspitnih mjera[3]. Prilikom izbora vaspitne mjere, sud će u svakom slučaju uzeti u obzir uzrast maloljetnika, stepen njegove duševne

[3] Socijalna anamneza je jedan od najvažnijih pisanih dokumenata socijalnog radnika. Ona prati životni put maloljetnika od njegovog rođenja do trenutka u kojem je u njegov život ušao socijalni radnik. Anamnezom se nastoje utvrditi okolnosti koje su djelovale na maloljetnikov razvoj i ponašanje, te odrediti putokaz koji bi mogao pomoći maloljetniku da se opredijeli za ponašanja i mogućnosti koje bi pomogle napretku njegove ličnosti i životnih okolnosti. Socijalna anamneza sadrži: a) opšte podatke maloljetnika: ime i prezime, datum i mjesto rođenja, adresu, telefonski broj, ime roditelja i djevojačko prezime majke; podatke o djetinjstvu, školovanju, školskoj spremi, dodatnim edukacijama ili osposobljavanjima, vještinama i znanjima koja bi maloljetniku mogla pomoći u ostvarenju kvalitetnijeg života, zaposlenosti, bračnom stanju, licima koja žive ili su u bliskom dodiru i imaju uticaja na maloljetnikov život, te na kraju podatke o odnosu maloljetnika prema sebi, porodici, poslu, organizaciji života, aktivnostima, načinu provođenja slobodnog vremena, interesima i sklonostima; b) podatke o porodici maloljetnika: roditeljima, braći i drugim srodnicima koji imaju značajnu ulogu u maloljetnikovom životu, njihovi opšti podaci (starost, obrazovanje, zdravstveno stanje, zaposlenost, socijalni status, mjesto življenja), odnos s navedenim licima, međusobna povezanost i nivo uzajamne spremnosti na pomoć i podršku, te eventualno postojanje nekih drugih lica koja su značajna za maloljetnikov život; c) podatke o zdravstvenom stanju maloljetnika: prošla i sadašnja slika, te eventualna prognoza; ako maloljetnik ima zdravstvenih teškoća, mora se utvrditi odakle su uzimani zdravstveni podaci: izjava maloljetnika, srodnika, medicinska dokumentacija; d) podatke o materijalnim prilikama maloljetnika: redovni i dopunski prihodi, neiskorišćene mogućnosti zarade, postojeće neiskorišćene mogućnosti (pravo na izdržavanje od srodnika, pomoć za njegu i sl.), potrebe koje maloljetnik ne uspijeva zadovoljiti s obzirom na postojeće prihode; e) podatke o stambenim prilikama maloljetnika: sadašnje – udovoljavaju li potrebama s obzirom na broj članova porodice, predviđanja i mogućnosti povoljnijih rješenja, do koje mjere je maloljetnik sposoban sam rješavati stambene probleme, postoji li neko u porodici ko mu može i voljan je pomoći, čiju tuđu pomoć bi bilo realno očekivati i potražiti, da li je s tim u vezi nešto učinjeno; f) mišljenje socijalnog radnika i g) prijedlog socijalnog radnika o mjerama koje treba preduzeti. (vidi šire u: Mitrović, 2011, 323-337).

razvijenosti, njegova psihička svojstva, njegove sklonosti, pobude iz kojih je krivično djelo učinio, dotadašnje vaspitanje, sredinu i prilike u kojima je živio, težinu krivičnog djela, njegovo ponašanje nakon izvršenja krivičnog djela, posebno da li je spriječio ili pokušao da spriječi nastupanje štetne posljedice, da li je nadoknadio ili pokušao nadoknaditi pričinjenu štetu, da li je prema njemu ranije izricana vaspitna mjera ili kazna maloljetničkog zatvora, kao i sve druge okolnosti koje mogu biti od uticaja za izricanje adekvatne vaspitne mjere kojom će se na najbolji način postići svrha primjene vaspitnih mjera (Simović et al., 2021b, 132-143). Dodatno, treba svakako imati u vidu i zakonsku obavezu sudije za maloljetnike prema kojoj on prednost u izricanju vaspitnih mjera mora uvijek da daje mjerama upozorenja i usmjeravanja, zatim mjerama pojačanog nadzora, i na kraju zavodskim vaspitnim mjerama (odnosno maloljetničkom zatvoru) (Mitrović, 2009, 121-139).

3. POJAČANI NADZORI

U sistemu vaspitnih mjera propisanih našim maloljetničkim zakonodavstvom, druga vrsta vaspitnih mjera jesu mjere pojačanog nadzora (Jovašević, 2006, 189−209). Po mnogima, radi se o "najpopularnijim" vaspitnim mjerama vaninstitucionalnog tretmana[4] koje u praksi imaju i najčešću primjenu (Batričević, 2010, 321−337). Uz to, ove mjere predstavljaju alternativu institucionalnom tretiranju maloljetnika i zbog određenih prednosti u odnosu na smještanje maloljetnika u institucije široko su zastupljene u savremenoj praksi (Gurda, 2013, 226). Izriču se maloljetnom učiniocu krivičnog djela (kako mlađem, tako i starijem) kada je za njegovo vaspitanje i razvoj potrebno preduzeti trajnije mjere vaspitanja i prevaspitanja, uz odgovarajući stručni nadzor i pomoć (Uzelac, 1996, 11−19), a pri tom nije potrebno maloljetnikovo potpuno izdvajanje iz dotadašnje sredine[5]. Ove vaspitne mjere se izvršavaju na slobodi, bez dodatne

[4] Slično stanje imamo i u Hrvatskoj gdje "najčešće izricana sankcija u našoj praksi jest mjera pojačane brige i nadzora (u daljnjem tekstu: PBIN), koja se od početka primjene ZSM/1997 pa sve do danas u prosjeku izriče u oko 35 % slučajeva godišnje. Godine 1998. PBIN je bio izrečen gotovo svakom drugom osuđenom maloljetniku (48,2 %), a 2013. svakom trećem (31,6 %). Navedeni podaci potvrđeni su i u analizi sudske prakse, s tim da je uočeno kako se mjera PBIN rijetko izriče samostalno jer sudovi često koriste zakonsku mogućnost i uz nju izriču posebne obveze ili mjeru pridržaj izricanja maloljetničkog zatvora. U gotovo jednakom opsegu izriču se i posebne obveze koje su donošenjem ZSM/1997 postale samostalne odgojne mjere te se od 2002. godine, uz manje oscilacije, izriču u oko 30 % slučajeva godišnje (2002. 34,9 %; 2007. 31,5%; 2009. 35,8 %, 2014. 33,9%). Sudska ih praksa ipak još uvijek doživljava kao "pomoćne mjere" jer ih sudovi jako rijetko izriču samostalno, a znatno češće u kombinaciji s mjerom pojačane brige i nadzora ili uz mjeru pridržaj izricanja maloljetničkog zatvora". (više u: Radić, 2017, 83-115).

[5] Vaspitna mjera pojačanog nadzora izrečena učiniocu krivičnog djela u vrijeme kada je bio maloljetan ne može ostati ako je u vrijeme odlučivanja o žalbi on već postao punoljetan (Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. 1706/2000 od 23. januara 2001. godine).

institucionalizacije maloljetnika i bez njegovog odvajanja iz dotadašnje socijalne, životne i radne sredine. Pojačani nadzori su svakako najpogodniji za realizaciju koncepcije prema kojoj se suzbijanje maloljetničke delinkvencije može najbolje ostvariti primjenom mjera postupanja, odnosno pojačanog nadzora prema maloljetniku na slobodi. Kao takve, mjere pojačanog nadzora najpogodnije djeluju na maloljetne učinioce krivičnih djela kod kojih se zbog nedovoljne brige i nadzora onih koji su bili dužni da se o njima staraju, razvio viši stepen vaspitne zapuštenosti, tako da se i samo izvršenje konkretnog krivičnog djela javlja kao posljedica te zapuštenosti (Srzentić & Stajić & Lazarević, 1978, 502). Zasigurno je da se intenzivnim stručnim radom u instituciji mogu postići odgovarajući rezultati, međutim, u određenom smislu to predstavlja oblik rada u vještačkoj ("eksperimentalnoj") sredini, tako da postoji konstantni rizik kako će se maloljetnik snaći kada se nakon otpuštanja iz institucije vrati u svoju "prirodnu" sredinu (Gurda, 2013, 226).

Naš zakonodavac propisuje tri vaspitne mjere pojačanog nadzora, i to: 1) pojačani nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca, 2) pojačani nadzor u drugoj porodici i 3) pojačani nadzor nadležnog organa starateljstva. Shodno tome, pored vlastite porodice, mjere pojačanog nadzora mogu da se ostvaruju (izvršavaju) i u drugoj porodici, odnosno od nadležnog organa starateljstva, te prema tome, po pitanju brige i nadzora nad maloljetnikom mogu da se pojave tri subjekta sa istim obavezama (vlastita i druga porodica, te nadležni organ starateljstva). Značajnim treba svakako naglasiti da prilikom sprovođenja prve dvije vaspitne mjere pojačanog nadzora, sud određuje da nadležni organ starateljstva ima obavezu da provjerava izvršenje mjere pojačanog nadzora, te da pruža pomoć roditelju, usvojiocu ili staraocu, odnosno drugoj porodici (član 37 stav 3 i član 38 stav 3 ZOMRS). U suštini, radi se o uspostavljanju nad maloljetnikom posebnog društvenog nadzora u smislu zaštite i pomoći maloljetniku.

I pored niza razlika u pogledu propisanih vaspitnih mjera i njihovih naziva, pojačani nadzori imaju puno toga zajedničkog. Primjera radi, prilikom izricanja neke od pobrojanih vaspitnih mjera pojačanog nadzora, sudija za maloljetnike ne određuje vrijeme njihovog trajanja (to ukazuje na relativnu određenost ovih vaspitnih mjera), već zavisno od rezultata koji su postignuti primjenom pojačanog nadzora odlučuje o njihovoj obustavi ili zamjeni nekom drugom vaspitnom mjerom (Simović et al., 2021a, 242-252). Iz navedenog proizilazi da mjere pojačanog nadzora pretpostavljaju da će roditelji, usvojioci ili staraoci, odnosno porodica koja je primila maloljetnika, te organ starateljstva kome je povjeren pojačani nadzor, savjesno ispunjavati određene im obaveze, ali i imati intenzivnu komunikaciju sa sudom koji je izrekao ove vaspitne mjere i koji je pozvan da bude stalno na kursu popravljanja ponašanja maloljetnog učinioca krivičnog djela (Simović et al., 2021a, 242-252).

U pravnoj teoriji se ističe niz prednosti vezanih za primjenu vaninstitucionalnih vaspitnih mjera pojačanog nadzora prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela. Naime, bez obzira na to koliko dobro bio organizovan tretman resocijalizacije i prevaspitanja maloljetnika u institucionalnim uslovima,

odnosno u kazneno-popravnim ili vaspitnim ustanovama, on je uvijek praćen u većoj ili manjoj mjeri štetnim uticajima po njega, koji su upravo vezani za izdvajanje maloljetnog lica iz dotadašnje socijalne sredine i njegovo smještanje u novu zatvorenu ustanovu, što kod njega može izazvati dodatne psihičke traume većeg ili manjeg intenziteta, a što sve u krajnjoj liniji dodatno usložnjava efikasnost sprovođenja postupka primijenjenog prema njemu (Simović et al., 2021a, 242-252).

Tokom izvršenja neke od mjera pojačanog nadzora, a imajući u vidu postignuti uspjeh u prevaspitanju i resocijalizaciji maloljetnika, sud može obustaviti njeno dalje izvršenje ili je zamijeniti drugom vaspitnom mjerom kojom se uspješnije postiže svrha vaspitnih mjera, s tim što se izvršenje pojačanog nadzora ne može obustaviti prije isteka roka od šest mjeseci, s tim da se do isteka ovog roka može izvršiti zamjena izrečene vaspitne mjere, pod uslovima predviđenim zakonom (član 35 stav 7 ZOMRS).

Takođe, čini se važnim posebno naglasiti mogućnost da sud, prilikom izricanja neke od vaspitnih mjera pojačanog nadzora, može maloljetnom učiniocu krivičnog djela odrediti jednu ili više tzv. posebnih obaveza, ukoliko je to potrebno radi uspješnijeg i potpunijeg izvršenja izrečene vaspitne mjere pojačanog nadzora (član 40 ZOMRS). Ovdje se radi upravo o onim posebnim obavezama koje predstavljaju i samostalnu vrstu vaspitnih mjera upozorenja i usmjeravanja. U takvoj situaciji, posebne obaveze (koje su u konkretnoj situaciji dopunskog karaktera) traju, u pravilu, onoliko vremena koliko traje i izrečena mjera pojačanog nadzora, s tim da sud može u tom vremenu izmijeniti ili obustaviti posebne obaveze koje je uz pojačani nadzor odredio.

3.1. Pojačani nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca

Prva od vaspitnih mjera pojačanih nadzora (i od pojačanih nadzora najprimjenjenija) jeste pojačani nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca. Čini nam se da su dva ključna razloga za to: prvi, ova vaspitna mjera skoro da ništa ne košta društvo (što je džaba i Bogu je milo) i drugi, ona je sasvim dovoljna za kategoriju onih roditelja koje nazivamo odgovornim. Pri tome svakako treba imati u vidu da porodica u problemu zvanom maloljetnička delinkvencija ima veliki značaj, a delinkventno ponašanje maloljetnika veoma često se pripisuje raznovrsnim propustima i problemima unutar porodice (Simović et al., 2021b, 132-143).

Polazeći od ideje da je porodica najprirodnija sredina za podizanje i vaspitanje mladih ljudi, danas se u maloljetničkom krivičnom pravu daje prednost onim sankcijama koje se izvršavaju u krugu maloljetnikove porodice. Preimućstva ove mjere su očigledna, jer se porodici, kao najvažnijoj karici u procesu vaspitanja daje još jedna šansa da izvrši vaspitni uticaj na maloljetnika koji je prekršio pravne norme (Simović et al., 2021b, 132-143). Na kraju krajeva, tu ideju zagovaraju i Pekinška pravila tako što preporučuju državama potpisnicama da se maloljetnik ne odvaja od roditeljskog nadzora, osim ako to nije nužno zbog okolnosti njegovog slučaja (Pravilo 18.2). Osim toga, u Pravilu 19.1 izraženo je načelno gledište o najmanjoj mogućoj primjeni institucionalnih mjera, tako da smještaj maloljetnika u

ustanovu bude "krajnje sredstvo i smije trajati najkraće potrebno vrijeme" (Simović et al., 2021a, 242-252).

Proučavanje kriminogenog uticaja porodice koncentrisalo se, prije svega, oko problema uticaja tzv. "razorene porodice" na daljnji razvoj maloljetnika, jer je upravo defekt te "osnovne ćelije društva" ishod svih mogućih kasnijih poremećaja (Zvonarević, 1981, 642). Oduvijek se smatralo da su porodica i škola dva najveća prijatelja djeteta – maloljetnika, te da od njihovog odnosa prema njemu zavisi i njegov kasniji odnos prema porodici, ali i društvu (Govedarica, 2013, 5). U njima maloljetnik stiče obavezu da poštuje osnovne ljudske i životne vrijednosti, on u porodici izgrađuje svoj karakter i uči da cijeni osjećaje razumijevanja i tolerancije, a sve to ukomponovano daje priliku maloljetniku da se psihofizički razvija u jednu kompletnu ličnost koja neće ići u pravcu devijantnog ponašanja (Govedarica, 2013, 5).

Socioekonomski status porodice maloljetnog delinkventa, odnosno pripadnost njegove porodice određenim društvenim slojevima, takođe se uzima kao faktor koji može uticati na pojavu kriminaliteta kod ove populacije stanovništva (Govedarica, 2013, 5). U tom kontekstu su siromaštvo, bogatstvo i socioekonomski uslovi uopšte u kojima porodica živi u okviru određenog društvenog sloja dovođeni u usku vezu sa obilježjima ličnosti, oblicima ponašanja i reagovanja, psihičkim poremećajima i različitim bolestima (Miković, 2004, 87). Kao pokazatelji ovog segmenta porodice mogu da budu visina prihoda porodice, zanimanje i zaposlenost roditelja, nivoi obrazovanja i radne kvalifikacije, uslovi stanovanja, brojnost porodice i sl. (Govedarica, 2013, 16).

Vaspitnu mjeru pojačanog nadzora roditelja, usvojioca ili staraoca sud će izreći u onim slučajevima kada utvrdi da je izvršenje krivičnog djela od strane maloljetnika u vezi sa takvom njegovom vaspitnom zapuštenošću ili određenim njegovim psihofizičkim karakteristikama koje zahtijeva izricanje trajnijih mjera vaspitanja, prevaspitanja, odnosno liječenja uz odgovarajući nadzor, a nije potrebno njegovo potpuno odvajanje iz dotadašnje sredine, te da je do takve vaspitne zapuštenosti maloljetnika došlo usljed toga što su roditelji, usvojilac ili staralac propustili vršiti potreban nadzor nad maloljetnikom, a u mogućnosti su da takav nadzor vrše (Grupa autora, 2005, 347-412). Dakle, pojačani nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca (član 37 ZOMRS) sud izriče ako su roditelji, usvojilac ili staralac propustili da vrše potrebnu brigu i nadzor nad maloljetnikom, a u mogućnosti su da vrše ovakvu brigu i nadzor. Za primjenu ove vaspitne mjere potrebno je da sud utvrdi da se radi o roditelju, usvojiocu ili staraocu koji su inače "zdravi", te da je krivično djelo koje je učinio maloljetnik rezultat njihove nedovoljne brige i pažnje (Simović et al., 2021b, 132-143. Za odluku suda su takođe veoma važni podaci o eventualnom prisustvu porodične patologije kao što je nasilje u porodici ili bolesti zavisnosti kod roditelja, istorija činjenja krivičnih djela i slično (Radulović, 2010, 109). Radi se o licima koja su u mogućnosti i od kojih se osnovano očekuje da vrše pojačani nadzor nad životom, radom i ponašanjem maloljetnika. Stoga je prije izricanja ove mjere potrebno da se ispita stav ovih lica kako bi se utvrdilo da li su oni spremni da se prihvate složenog zadatka u primjeni

ove vaspitne mjere. To se najčešće može izvesti "socijalnom anketom" (Simović et al., 2021a, 242-252). Sposobnost roditelja, usvojioca ili staraoca da vrše pojačanu brigu i nadzor trebalo bi posmatrati u svoj složenosti ovih funkcija koje podrazumijevaju kako određene subjektivne kapacitete koje roditelji treba da posjeduju, tako i realne mogućnosti da se na ovom planu postignu pozitivni rezultati (Radulović, 2010, 109).

U dosadašnjoj sudskoj praksi ove vaspitne mjere su veoma često izricane maloljetnicima. U pravilu, maloljetni učinilac ostaje u svojoj porodici, što je svakako velika prednost, čak i u onim situacijama kada odnosi u porodici nisu harmonični, a bez teškoća on nastavlja sa školovanjem ili odlaženjem na posao i sl.. Ove vaspitne mjere malo koštaju društvo jer su veoma ekonomične, što takođe predstavlja prednost zbog koje su ove mjere često izricane (Jovašević, 2008, 189−216).

Ova vaspitna mjera može da traje najkraće šest mjeseci, a najduže dvije godine, s tim što sud naknadno odlučuje o njenom prestanku. Kada izrekne ovu mjeru, sud daje roditelju, usvojiocu ili staraocu potrebna uputstva i nalaže mu određene dužnosti u pogledu aktivnosti i radnji koje treba da preduzme s ciljem vaspitavanja maloljetnika, njegovog liječenja i otklanjanja štetnih uticaja na njega (Simović et al., 2021a, 242-252). Najčešće se radi o dužnostima u vezi sa školovanjem maloljetnika, njegovim liječenjem, zabranom posjećivanja određenih mjesta ili priredbi, odnosno zabranom druženja sa određenim licima koja na njega štetno djeluju.

Roditelju, usvojiocu ili staraocu maloljetnika u izvršenju ove vaspitne mjere mogu da se daju određena uputstva i savjeti, naročito u pogledu toga kako maloljetnik da koristi svoje slobodno vrijeme. Takođe, sud može da odredi da nadležni organ starateljstva provjerava izvršenje izrečene vaspitne mjere, kao i da ukazuje pomoć (moralnu, materijalnu, psihološku, savjetodavnu) roditelju, usvojiocu ili staraocu u izvršenju ove mjere. Kada organ starateljstva koji je zadužen za sprovođenje ove mjere utvrdi da roditelj, usvojilac ili staralac ne postupa po uputstvima koja su mu data i ne sarađuje sa stručnim licem, o tome obavezno obavještava tužioca za maloljetnike koji može sudu da podnese prijedlog radi obustave izvršenja izrečene vaspitne mjere ili njene zamjene drugom, podrazumijeva se, težom vaspitnom mjerom. Drugim riječima, izvršenje ove mjere nije prepušteno spontanom djelovanju roditelja, već je programirano sa definisanim obavezama i instrukcijama koje roditelji, usvojilac ili staralac treba da slijede i koje kontrolišu organ starateljstva i sud (Radulović, 2010, 110).

Izvršenje vaspitne mjere pojačanog nadzora od strane roditelja, usvojioca ili staraoca počinje danom kada se roditelju, usvojiocu ili staraocu maloljetnika dostavi izvršna sudska odluka kojom je izrečena vaspitna mjera (član 139 ZOMRS). U izvršenju ove vaspitne mjere obaveza je roditelja, odnosno usvojioca ili staraoca maloljetnika da izvršavaju naloge i uputstva sudije za maloljetnike, te da nadležnom organu starateljstva u svakom trenutku omoguće provjeru izvršenja vaspitne mjere i prihvate pomoć ukazanu u cilju njenog izvršenja. To podrazumijeva aktivan odnos i saradnju roditelja, odnosno usvojioca ili staraoca maloljetnika sa organom

starateljstva i sudom. Sva eventualna neslaganja u izvršenju ove vaspitne mjere do kojih može doći između roditelja, odnosno usvojioca ili staraoca maloljetnika, s jedne strane i organa starateljstva, s druge strane, rješava sud koji je izrekao ovu vaspitnu mjeru. Postupanje i sadržaj rada maloljetnika u izvršenju ove vaspitne mjere zasniva se na programu postupanja sa maloljetnikom koji je sačinjen od strane organa starateljstva.

Izvršenje ove vaspitne mjere pažljivo prati sudija za maloljetnike koji je pojačani nadzor i izrekao. S tim u vezi, propisana je obaveza roditelja, usvojioca ili staraoca maloljetnika, odnosno organa starateljstva da u rokovima propisanim zakonom obavještavaju sudiju za maloljetnike o toku i rezultatima izvršenja ove vaspitne mjere. S druge strane, posebno je naglašena obaveza organa starateljstva da bez odlaganja obavijesti sudiju i tužioca za maloljetnike o razlozima koji otežavaju izvršenje ove vaspitne mjere.

3.2. Pojačani nadzor u drugoj porodici

Pojačani nadzor u drugoj porodici (član 38 ZOMRS) jeste vaspitna mjera uvedena u domaće krivično zakonodavstvo novelom Krivičnog zakonika FNRJ iz 1959. godine. Od njenog uvođenja u domaće zakonodavstvo do danas, ona je veoma sporadično izricana (što je sasvim razumljivo imajući u vidu naš tradicionalan odnos prema učiniocu krivičnog djela, pa bio on i maloljetnik), te nisu rijetki zahtjevi da se ova mjera briše iz registra sankcija za maloljetnike (kako je to urađeno u prekršajnom maloljetničkom zakonodavstvu Republike Srpske). Razlozi za ovako nešto prvenstveno su vezani za teškoće u pronalaženju adekvatne porodice u kojoj bi se ova mjera pojačanog nadzora izvršavala.

Pojačani nadzor se izriče u onim situacijama kada roditelji, usvojilac ili staralac maloljetnika nisu u mogućnosti da nad njim vrše nadzor ili kada se od njih to ne može s osnovom očekivati, pa se maloljetnik smješta u drugu porodicu koja je voljna da ga primi, a u toj porodici postoje realne mogućnosti da se nad maloljetnikom vrši pojačani nadzor (Simović et al., 2021a, 242-252). Ova druga porodica u koju se maloljetnik smješta, u pravilu, ne bi trebalo da bude porodica koja je potpuno nepoznata maloljetniku, a upućivanje maloljetnika u drugu porodicu ne bi trebalo istovremeno da bude praćeno mijenjanjem škole ili posebno njegovog mjesta boravišta. Mjera pojačanog nadzora u drugoj porodici se u osnovi i zasniva na toj klasičnoj kriminološko-etiološkoj koncepciji, pa i notornoj činjenici da je uticaj porodice, a naročito negativan efekat tzv. porodične patologije, često od ogromnog značaja kao važan generator maloljetničke delinkvencije, isto kao što, obrnuto, uticaj tzv. sređenih porodičnih odnosa, odnosno relacija među članovima porodice koje imaju potreban stepen sklada, predstavlja snažnu barijeru za upuštanje maloljetnika u vršenje krivičnih djela, te na poseban način funkcioniše kao vid svojevrsne faktičke socijalne "imunizacije" maloljetnika od činjenja krivičnih djela (Simović et al., 2021a, 242-252).

Da bi se ovaj oblik pojačanog nadzora uopšte primijenio neophodno je da sud, prije svega, u postupku utvrdi nemogućnost roditelja, usvojilaca ili staralaca da

vrše nadzor nad maloljetnikom (u suprotnom odrediće se pojačani nadzor ovih lica). To u svakom slučaju znači da ova lica nisu u stanju da vrše pojačani nadzor ili se to od njih ne može osnovano očekivati. U suštini, prednje znači da ova lica nemaju, odnosno ne ispunjavaju neophodne pretpostavke koje garantuju uspjeh ove vaspitne mjere (npr. ako je u porodici prisutan alkoholizam, narkomanija, prostitucija, teže bolesti i sl.). To se najčešće dešava kada je u matičnoj porodici prisutan kriminalitet, alkoholizam, narkomanija, prostitucija, porodično nasilje i druge forme socijalne i porodične patologije, zatim zbog trajnih i teških bolesti roditelja, usvojioca ili staraoca, ako je porodica razorena zbog smrti, razvoda, napuštanja ili iz drugih razloga koji ukazuju na to da se ne može očekivati da se u okviru prirodne porodice sprovodi briga i nadzor maloljetnika (Simović et al., 2021a, 242-252). No, ona postoji i kada ova lica nisu spremna, odnosno nisu saglasna da nad maloljetnikom vrše nadzor, iako bi, objektivno uzeto, bili u mogućnosti da takav nadzor vrše.

S druge strane, za izvršenje ove vaspitne mjere neophodan preduslov jeste postojanje druge porodice koja je voljna da primi maloljetnika i da se stara o njemu, odnosno treba da postoji porodica koja je u stanju da utiče na ponašanje maloljetnika. Uslov da postoji volja da se maloljetnik prihvati ispunjen je onda kada se utvrdi da su motivi porodice takvi da se na osnovu njih može zaključiti da postoji visok stepen pozitivne emotivne zainteresovanosti za maloljetnika, što je značajna garancija da će se realizovati svrha primjene ove sankcije (Radulović, 2010, 114). Na prijedlog nadležnog organa starateljstva, porodicu u koju se smješta maloljetni učinilac krivičnog djela, odnosno u kojoj se izvršava ova vaspitna mjera određuje sudija za maloljetnike koji je sudio u prvom stepenu.

Prilikom izricanja ove vaspitne mjere sud određuje da nadležni organ starateljstva provjerava njeno izvršenje, te da ukazuje potrebnu pomoć porodici u koju je maloljetnik smješten. Kada organ starateljstva koji je zadužen za sprovođenje ove vaspitne mjere utvrdi da porodica u kojoj je maloljetni delinkvent smješten ne postupa po posebnim uputstvima ili ne sarađuje sa stručnim licem, o tome obavezno obavještava tužioca za maloljetnike koji sudu podnosi prijedlog da se obustavi izvršenje izrečene mjere ili da se ova mjera zamijeni nekom drugom vaspitnom mjerom. Pomoć organa starateljstva može da bude neophodna u cijelom toku izvršavanja mjere i po pravilu se realizuje davanjem savjeta za rješavanje konflikata nastalih između porodice i maloljetnika, u konsultovanju stručnjaka određenog profila, u slučaju problema u školi, na radu, u odnosima sa vršnjacima, u rješavanju zdravstvenih i drugih sličnih teškoća (Simović et al., 2021a, 242-252).

Pojačani nadzor u drugoj porodici može da traje najmanje šest mjeseci, a najviše dvije godine, s tim što sud naknadno odlučuje o prestanku pojačanog nadzora. Izvršenje ove vaspitne mjere obustavlja se, u svakom slučaju, kada roditelji, usvojilac ili staralac maloljetnika steknu mogućnost da nad njim vrše pojačani nadzor ili kada prema rezultatu izvršenja ove vaspitne mjere prestane potreba za pojačanim nadzorom.

Postupak izvršenja pojačanog nadzora u drugoj porodici počinje prijemom izvršne sudske odluke (koja je prethodno dostavljena maloljetnom učiniocu

krivičnog djela) od strane nadležnog organa starateljstva. Organ starateljstva nakon prijema odluke upućuje maloljetnika u porodicu koja je određena sudskom odlukom. Međusobna prava i obaveze koja se tiču izvršenja pojačanog nadzora uređuju se pisanim ugovorom koji zaključuju nadležni organ starateljstva i porodica u koju se maloljetnik smješta. Porodica u koju je maloljetnik smješten dužna je da nadležnom organu starateljstva omogući provjeru izvršenja vaspitne mjere i prihvati ponuđenu pomoć radi ostvarivanja svrhe vaspitne mjere (čl. 142-145 ZOMRS).

Tokom izvršenja mjere pojačanog nadzora u drugoj porodici, maloljetnik se djelimično izdvaja iz svoje porodice, s tim da on, u pravilu, održava veze i sa svojom porodicom (pod uslovom da sudija za maloljetnike koji prati i kontroliše izvršenje pojačanog nadzora, na prijedlog organa starateljstva, drukčije ne odluči).

Tokom izvršenja ove vaspitne mjere, obaveza je porodice u koju je maloljetnik smješten da izvršava naloge i uputstva sudije za maloljetnike, te da nadležnom organu starateljstva omogući provjeru izvršenja vaspitne mjere i prihvati pomoć ukazanu s ciljem njenog odgovarajućeg izvršenja (Ćorović, 2015, 253-255). U svakom slučaju, podrazumijeva se aktivan odnos i saradnja porodice u koju je maloljetnik smješten sa organom starateljstva i sudijom za maloljetnike. Sva eventualna neslaganja u izvršenju ove vaspitne mjere do kojih može doći između porodice u koju je smješten maloljetnik, s jedne strane i organa starateljstva, s druge strane, rješava sud koji je izrekao ovu vaspitnu mjeru. Postupanje i sadržaj rada maloljetnika u izvršenju ove vaspitne mjere zasniva se na programu postupanja sa maloljetnikom koji je sačinjen od strane organa starateljstva.

Izvršenje mjere pojačanog nadzora u drugoj porodici pažljivo prati sudija za maloljetnike koji je tu mjeru i izrekao. Shodno tome, propisana je obaveza porodice u koju je maloljetnik smješten, odnosno nadležnog organa starateljstva koji je učestvovao u smještanju maloljetnika kod druge porodice da u rokovima propisanim zakonom obavještavaju sud o toku i rezultatima izvršenja ove vaspitne mjere. S druge strane, posebno je naglašena obaveza organa starateljstva da bez odlaganja obavijesti sud i tužioca za maloljetnike o razlozima koji otežavaju izvršenje ove vaspitne mjere. Ukoliko se prilike u porodici u koju je smješten maloljetnik toliko izmijene da otežavaju dalje izvršenje ove vaspitne mjere, sud koji je izrekao ovu vaspitnu mjeru može po službenoj dužnosti ili na prijedlog tužioca za maloljetnike, odnosno nadležnog organa starateljstva odrediti smještaj maloljetnika u neku drugu porodicu (Simović et al., 2021a, 242-252).

3.3. Pojačani nadzor nadležnog organa starateljstva

Pojačani nadzor nadležnog organa socijalnog staranja, odnosno organa starateljstva (Jovašević, 2006, 1055-1087) predstavlja vaspitnu mjeru koja je u domaće krivično pravo uvedena 1959. godine, tačnije prilikom novele Krivičnog zakonika FNRJ. Radi se o vaspitnoj mjeri koja se izriče u onim situacijama kada roditelji, odnosno usvojilac ili staralac maloljetnika nisu u mogućnosti da nad njim vrše pojačani nadzor, s tim da nisu ispunjeni uslovi ni za izricanje vaspitne mjere pojačanog nadzora u drugoj porodici (Vranj, 2004, 407). U suštini, radi se o onim

situacijama kada nijedna od prethodne dvije vaspitne mjere pojačanog nadzora ne može da bude primijenjena, pa se maloljetni učinilac stavlja pod pojačani nadzor organa starateljstva (Simović et al., 2021a, 242-252).

Razlozi zbog kojih roditelji, usvojilac ili staralac nisu u mogućnosti da vrše pojačani nadzor nad maloljetnikom mogu biti različiti, a uzrok tome mogu biti nesređeni bračni ili porodični odnosi, teška bolest, dugotrajno odsustvo roditelja, usvojioca ili staraoca ili njihova sklonost ka asocijalnom ponašanju (Grupa autora, 2005, 347-412). Međutim, kako pri izvršenju ove vaspitne mjere maloljetnik ostaje da živi kod roditelja, usvojioca ili staraoca, stanje u primarnoj porodici maloljetnika mora biti takvo da ono ne onemogućava ostvarenje svrhe vaspitnih mjera – obezbjeđenje vaspitanja, prevaspitanja i pravilnog razvoja maloljetnika (Grupa autora, 2005, 347-412). Stoga nema mjesta izricanju ove mjere ako roditelji, usvojilac ili staralac maloljetnika nemaju nikakvih pedagoških mogućnosti ili se ne žele angažovati u vaspitanju ili prevaspitanju maloljetnika. Izricanje ove vaspitne mjere ima smisla samo ako roditelji, usvojilac ili staralac imaju bar minimum mogućnosti i spremnosti da učestvuju u procesu vaspitanja, prevaspitanja i obezbjeđenja pravilnog razvoja maloljetnika (Grupa autora, 2005, 347-412).

Vaspitna mjera pojačanog nadzora nadležnog organa starateljstva je relativno neodređenog trajanja (Grupa autora, 2005, 347-412. Prilikom izricanja mjere sud ne određuje njeno trajanje nego o tome odlučuje naknadno u zavisnosti od postignutih vaspitnih rezultata, s tim da njeno trajanje ne može biti kraće od šest mjeseci ni duže od dvije godine. Ona, dakle, traje ili do isteka zakonskog roka trajanja od dvije godine ili do odluke suda kojom se obustavlja njeno izvršenje ili se ona zamjenjuje drugom vaspitnom mjerom (Grupa autora, 2005, 347-412). Cijelo vrijeme trajanja ove mjere, maloljetnik ostaje kod svojih roditelja, usvojioca ili drugih lica koja se o njemu staraju što praktično znači da primjenom ove vaspitne mjere maloljetnik ostaje i u svojoj dotadašnjoj socijalnoj sredini. Prilikom izricanja ove vaspitne mjere naročito su od značaja i podaci o maloljetnikovoj ličnosti.

U svakom slučaju, pojačani nadzor nad maloljetnikom (odnosno njegovim ponašanjem, životom, školovanjem ili radom) neposredno vrši određeno službeno lice nadležnog organa starateljstva. Isto tako, ovaj pojačani nadzor nad maloljetnikom može da vrši i neko drugo stručno lice koje odredi organ starateljstva, s tim da to može da bude i stručno lice na nivou lokalne zajednice koje se dobrovoljno javi za obavljanje ove dužnosti (Ćorović, 2015, 253-255).

Organ starateljstva brine o školovanju maloljetnika, njegovom zaposlenju, odvajanju iz sredine koja na njega štetno utiče, potrebnom liječenju i sređivanju prilika u kojima živi (Simović et al., 2021a, 242-252). Prema specifičnostima i potrebama konkretnog slučaja, maloljetniku se pomaže da uredno i uspješno ispunjava svoje školske obaveze, da se zaposli, ako postoji potreba da se liječi ili da se uključi u određeni tretman i dr. Na planu socijalizacije, maloljetniku se pruža pomoć u tome da se uspješno odupre negativnim iskušenjima (Radulović, 2010, 121). Pri tome su drugi državni organi, vaspitne, obrazovne ili druge ustanove obavezne da pomažu stručnom licu organa starateljstva u sprovođenju izrečene vaspitne mjere (Jovašević & Stevanović, 2008, 113 i 134). Kada organ starateljstva

koji je zadužen za sprovođenje ove vaspitne mjere utvrdi da roditelj ne postupa po izdatim mu uputstvima ili ne sarađuje sa stručnim licem, o tome odmah obavještava tužioca za maloljetnike koji sudu podnosi prijedlog da se izrečena mjera obustavi od daljeg izvršenja ili da se pak zamijeni drugom vaspitnom mjerom Ćorović, 2015, 253-255).

Prema odredbi člana 146 ZOMRS za izvršenje vaspitne mjere pojačanog nadzora organa starateljstva nadležan je organ starateljstva po mjestu prebivališta, odnosno boravišta maloljetnika u vrijeme kada je odluka kojom je izrečena vaspitna mjera pojačanog nadzora postala izvršna. Postupak izvršenja ove vaspitne mjere započinje prijemom izvršne sudske odluke kojom je izrečena vaspitna mjera pojačanog nadzora u nadležnom organu starateljstva. Odmah po prijemu sudske odluke, organ starateljstva određuje službeno lice organa starateljstva ili drugo stručno lice koje će vaspitnu mjeru sprovoditi i o tome odmah obavještava sudiju za maloljetnike koji je sudio u prvom stepenu. Nakon što je odlukom organa starateljstva određeno, stručno lice kome je povjereno provođenje ove vaspitne mjere sačinjava program rada sa maloljetnikom, u skladu sa uputstvima sudije za maloljetnike i nadležnog organa starateljstva.

Za cijelo vrijeme trajanja ove vaspitne mjere, maloljetnik ostaje kod svojih roditelja, usvojioca ili drugih lica koja se o njemu staraju. S druge strane, zakonom je propisana obaveza za sve državne organe, odnosno vaspitne, obrazovne, zdravstvene i druge ustanove da stručnom licu koje sprovodi ovu vaspitnu mjeru pruže pomoć, a roditelj, usvojilac ili staralac dužni su da obavijeste stručno lice o prilikama koje otežavaju izvršenje ove vaspitne mjere.

O toku izvršavanja mjere i njenim rezultatima organ starateljstva dužan je redovno izvještavati sud koji je izrekao mjeru. Na osnovu tih izvještaja sud donosi odluku o obustavi vaspitne mjere ili o njenoj zamjeni drugom vaspitnnom mjerom.

Prilikom izricanja vaspitne mjere pojačanog nadzora nadležnog organa starateljstva sudija za maloljetnike može maloljetnom učiniocu krivičnog djela odrediti jednu ili više posebnih obaveza, u slučaju kada je to potrebno za uspješnije izvršenje izrečene vaspitne mjere. U tom slučaju, stručno lice nadležnog organa starateljstva vrši nadzor i nad izvršavanjem tih posebnih obaveza od strane maloljetnika, te i o tome ono izvještava sud (Grupa autora, 2005, 347-412).

3.4. Posebne obaveze uz pojačani nadzor

Uz neku, odnosno prilikom izricanja neke od vaspitnih mjera pojačanog nadzora sud može maloljetniku da odredi jednu ili više posebnih obaveza (član 40 ZOMRS). Radi se o onim posebnim obavezama koje zakonodavac predviđa i kao samostalne vaspitne mjere, odnosno kao zasebnu vrstu mjera upozorenja i usmjeravanja (iz člana 35 ZOMRS). U svakom slučaju, sud može maloljetnom učiniocu krivičnog djela uz pojačani nadzor odrediti i neku od posebnih obaveza na isti način, sa istom sadržinom i u istom trajanju (ne mogu trajati duže od vaspitnih mjera pojačanog nadzora), kao što se uopšte u postupku prema maloljetnicima izriču ove krivične sankcije, odnosno vaspitne mjere, s tim što u okviru određenog

vremena njihovog izvršenja pojedine posebne obaveze mogu da se izmijene ili ukinu, zavisno od rezultata prevaspitavanja koji su postignuti (Simović et al., 2021a, 242-252). Kumulacija pojačanog nadzora i posebnih obaveza, individualizovana uzimanjem u obzir svih karakteristika ličnosti maloljetnika i sredine u kojoj živi, omogućava maksimalno prilagođavanje vaspitnih mjera koje su preduzete u okviru krivičnog postupka upravo zbog potreba maloljetnika (Soković & Bejatović, 2009, 83). Svrha ovakvog postupanja sudova ogledala bi se u aktivnom uključivanju maloljetnika u proces sopstvenog prevaspitavanja sa jačanjem osjećaja vlastite odgovornosti za svoje postupke (Simović et al., 2021a, 242-252).

S obzirom na naprijed izneseno, sud zbog njihove različite sadržine i neposredne namjene može maloljetnom učiniocu krivičnog djela, uz neku od tri mjere pojačanog nadzora, da izrekne jednu ili više njih, od sljedećih posebnih obaveza, i to: 1) da redovno pohađa školu, 2) da ne izostaje s posla, 3) da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima, 4) da se uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, 5) da se uzdrži od posjećivanja određenih lokala, odnosno priredbi i da se kloni društva i određenih lica koja na njega mogu štetno uticati, 6) da se maloljetnik, uz saglasnost zakonskog zastupnika, podvrgne stručnom medicinskom postupku ili postupku odvikavanja od droge ili drugih oblika zavisnosti, 7) da se uključi u pojedinačni ili grupni rad u savjetovalištu za mlade, 8) da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite na kojima se provjerava određeno znanje, 9) da se uključi u određene sportske i rekreativne aktivnosti i 10) da bez posebne saglasnosti suda ne može da napusti mjesto prebivališta ili boravišta (Simović et al., 2021a, 242-252).

Sudija za maloljetnike, prilikom izbora neke od pobrojanih posebnih obaveza posebno vodi računa o tome da odabranu obavezu prilagodi ličnosti maloljetnog učinioca krivičnog djela i prilikama u kojima on živi, odnosno sudija za maloljetnike svakako procjenjuje spremnost maloljetnika da sarađuje u ostvarivanju izrečenih vaspitnih mjera. Uz to, prilikom njihovog određivanja sud mora voditi računa o okolnostima koje su dovele do izvršenja krivičnog djela i vaspitnim potrebama maloljetnika, jer samo tako određene posebne obaveze mogu doprinijeti uspješnijem izvršenju izrečene mjere (Grupa autora, 2005, 347-412). U svakom slučaju, sud maloljetniku može odrediti isključivo onu posebnu obavezu za koju (pro)ocijeni da je maloljetnik objektivno može ispuniti.

Posebne obaveze koje je u postupku prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela odredio, sud može naknadno ukinuti ili izmijeniti. Tako će sud naknadno ukinuti posebnu obavezu koja je određena u svim onim slučajevima kada ocijeni da je postignut cilj radi kojeg je obaveza određena ili kada ocijeni da maloljetnik iz objektivnih razloga posebnu obavezu koja mu je određena ne može ispuniti (Grupa autora, 2005, 347-412). S druge strane, prilikom izricanja neke od posebnih obaveza iz seta zakonom propisanih, sudija za maloljetnike upozorava maloljetnog učinioca da u slučaju neispunjenja jedne ili više posebnih obaveza koje su mu određene, u ostavljenom roku, posebna obaveza može da budu zamijenjena nekom

drugom posebnom obavezom, ali i drugom (težom) vaspitnom mjerom (odnosno onom kojom će se bolje ostvariti svrha određivanja posebnih obaveza, pa, samim tim, i svrha vaspitnih mjera) (Perić, 2007, 56−64). Ova aktivnost sudije za maloljetnike koja sadržinski podrazumijeva predočavanje maloljetniku da, kao posljedica nepoštovanja zahtjeva i zabrana iz primijenjenih posebnih obaveza, može da uslijedi izricanje zavodske mjere koja je kvalitativno znatno drukčija i po maloljetnika mnogo zahtjevnija mjera koja znači potpuno izdvajanje iz sredine u kojoj je do tada živio, trebalo bi da uspešno "disciplinuje" maloljetnika i njegove roditelje ili lica koja se staraju o maloljetniku u pogledu ispunjavanja posebnih obaveza (Soković & Bejatović, 2009, 83). Uz prednje, ovo ovlaštenje sudija za maloljetnike može koristiti samo ako prethodno utvrdi da je maloljetnik mogao ispuniti određenu posebnu obavezu, te da neispunjenje određene posebne obaveze ukazuje da se svrha vaspitnih mjera neće moći ostvariti izrečenom vaspitnom mjerom (Simović et al., 2021a, 242-252).

Sudija za maloljetnike je dužan da, tokom izvršavanja vaspitne mjere pojačanog nadzora, prati, između ostalog, i ispunjenje posebnih obaveza koje su prema maloljetniku određene. On to može činiti neposrednim kontaktom sa maloljetnikom i njegovim roditeljima, usvojiocem ili staraocem, odnosno drugom porodicom koja vrši pojačani nadzor nad maloljetnikom ili preko nadležnog organa socijalne zaštite.

3.5. ZAKLJUČAK

Vaspitne mjere pojačanog nadzora predstavljaju nezaobilazno sredstvo predviđeno u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske, ali i u maloljetničkim krivičnim zakonodavstvima većine zemalja bivše Jugoslavije (uz Federaciju BiH i Brčko distrikt BiH, propisane su i maloljetničkim krivičnim zakonima Hrvatske, Srbije, Crne Gore itd.). One, u svakom slučaju zauzimaju posebno mjesto među maloljetničkim krivičnopravnim sankcijama i uz mjere upozorenja i usmjeravanja i zavodske vaspitne mjere, treća su, samostalna vrsta vaspitnih mjera. U pogledu njihove primjene, ove vaspitne mjere predstavljaju najprimjenjenije maloljetničke sankcije posebno iz dva razloga, i to: 1. maloljetnici u najvećem broju slučajeva vrše lakša krivična djela za koja je i primjereno i adekvatno izricati baš ove vaspitne mjere i 2. one su najekonomičnije vaspitne mjere koje obično ne zahtijevaju posebna budžetska sredstva, odnosno skoro ništa ne koštaju državne budžete.

Primjena vaspitnih mjera pojačanog nadzora zavisi od stava, odnosno odluke suda (naime, sudija za maloljetnike ih može primijeniti, ali to i ne mora učiniti), kao što od stava suda, odnosno sudije za maloljetnike zavisi i koji će (odnosno od koga) pojačani nadzor primijeniti, sa kojim rokom njegovog trajanja, kao i da li će primijenjeni pojačani nadzor u nekoj fazi njegove primjene, odnosno izvršenja, izmijeniti, ukinuti ili odrediti njegovo drukčije trajanje. Prilikom donošenja navedenih odluka, sudija za maloljetnike svakako ima u vidu stanje ličnosti maloljetnog učinioca krivičnog djela i potrebe njegove ličnosti.

Literatura

Batričević, A. 2010. Vaspitne mere pojačanog nadzora maloljetnika u krivičnom pravu Finske i Italije, *Strani pravni život*, Beograd, 1/2010.

Ćorović, E. 2015. *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije*, Državni univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar.

Govedarica, M. 2013. *Maloljetni učinioci u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske*, doktorska disertacija, Pravni fakultet u Istočnom Sarajevu.

Grupa autora. 2005. *Komentari krivičnih (kaznenih) zakona u BiH*, knjiga II, Zajednički projekat Savjeta Evrope i Evropske komisije, Sarajevo.

Gurda, V. 2013. *Maloljetničke mjere i sankcije u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine*, doktorska disertacija, Pravni fakultet, Tuzla.

Jovašević, D. 2005. *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Službeni list Srbije i Crne Gore, Beograd.

Jovašević, D. 2006. Osnovne karakteristike novog krivičnog zakonodavstva Republike Srbije, *Zbornik Pravnog fakulteta u Istočnom Sarajevu*, Istočno Sarajevo.

Jovašević, D. 2006. Osnovne karakteristike novog maloljetničkog krivičnog prava Republike Srbije, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, Rijeka, 27/2006.

Jovašević, D. 2008. Primena vaspitnih mera u novom krivičnom pravu Republike Srbije, Zbornik radova, *Maloljetnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja*, Banja Luka.

Jovašević, D. & Stevanović, Z. 2008. Sistem krivičnih sankcija za maloljetne učinioce krivičnih djela, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd, 3/2008.

Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Ikanović, V. 2017. *Krivično pravo Republike Srpske – Opšti dio,* Panevropski univerzitet APEIRON Banja Luka, Banja Luka.

Miković, M. 2004. *Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad*, Sarajevo.

Mitrović, Lj. 2012. *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*, AIS - Banja Luka.

Mitrović, Lj. 2009. Krivične sankcije prema maloljetnicima u Zakonu o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd, broj 2/2009.

Mitrović, Lj. 2011. Uloga organa starateljstva u postupku prema maloljetnicima*,* Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa: *Krivično zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta*, Brčko.

Perić, O. 2007. *Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Beograd.

Perić, O. 2007. Sanctions penales envers les droits des mineurs, Zbornik radova, *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, prvi dio, Beograd.

Radulović, Lj. 2010. *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet Beograd.

Radić, I. 2017. Hrvatski sustav maloljetničkih sankcija: trenutačno stanje i prijedlozi za promjenu, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* (Zagreb), vol. 24, broj 1/2017.

Simović, M. et al. 2021a. *Maloljetničko krivično pravo,* treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje; Grafomark, Laktaši.

Simović, M. et al. 2021b. *Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, JU Službeni glasnik Republike Srpske, Banja Luka.

Soković, S. & Bejatović, S. 2009. *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet, Kragujevac.

Srzentić, N. & Stajić, A. & Lazarević, Lj. 1978. *Krivično pravo SFRJ – opšti de*o, Beograd.

Uzelac, S. 1996. Katamnestička evaluacija vaspitne mjere pojačane brige i nadzora na temelju iskustva nekadašnjih maloljetnika, *Kriminologija i socijalna integracija*, 1/1996.

Uzelac, S. 1998. Subjektivna obilježja procjene i uspješnosti odgojne mjere pojačane brige i nadzora, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, Split, broj 1-2/98.

Vranj, V. 2004. Vaspitne mjere prema maloljetnicima i njihovo izvršenje u Bosni i Hercegovini, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 47/2004.

Zvonarević, M. 1981. *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 13/2010; 61/2013 i 68/2020.

INTENSIFIED SUPERVISION AND ITS IMPLEMENTATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST JUVENILES

Ljubinko Mitrović

PhD, a full professor at the Faculty of Legal Sciences of the Pan-European University APEIRON in Banja Luka, a research associate at the Institute of Comparative Law, Belgrade

Sonja Tomašević

a senior associate, LLB, Ombudsman for Children of the Republic of Srpska

Summary: *In February 2010, the first and heretofore the only juvenile law fully titled the Law on Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings in the Republic of Srpska was adopted. According to this legislation, a system of alternative measures and criminal sanctions is being imposed on juvenile perpetrators of criminal offenses in the Republic of Srpska (the same case is with other two juvenile laws in Bosnia and Herzegovina, i.e. the juvenile legislation of the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Brčko District of Bosnia and Herzegovina) and it consists of: 1. alternative measures: a) police warning and b) educational recommendations and 2. criminal sanctions: a) educational measures, b) juvenile prison sentence and c) security measures.*

In practice, the educational measures are by far the most applied category of criminal sanctions, and the most applied among them is intensified supervision. Intensified supervision, provided for by our legislation in three manners, (by parents, adoptive parents or guardians; in another family or by the competent guardianship authority) is not a novelty like some other educational i.e. alternative measures in the juvenile criminal legislation of the Republic of Srpska, but they are a separate, an independent type of educational measure, which come after the measures of warning and guidance and before the most difficult, institutional educational measures. This paper discusses precisely the educational measure of intensified supervision and its application in proceedings against juveniles.

Keywords: *juvenile offenders, criminal sanctions, educational measures, increased supervision*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524060K UDK 343.85:343.91–053.6(497.11)
REFERAT

ПОЛОЖАЈ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА У КРИВИЧНОМ МАТЕРИЈАЛНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

проф. др Драгана Коларић

судија Уставног суда Србије, Криминалистичко-полицијски универзитет, редовни професор Криминалистичко-полицијског универзитета и судија Уставног суда Републике Србије; dragana.kolaric@ustavni.sud.rs; dragana.kolaric@kpu.edu.rs

Апстракт: *Аутор, анализирајући положај малолетних лица у кривичном материјалном праву Србије, даје конкретне предлоге за унапређење положаја малолетних лица као оштећених и окривљених у Кривичном законику и Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Интензивни реформски напори изражени у последњем периоду требали би да, по мишљењу аутора, превазиђу партикуларне измене и доведу до доношења новог ЗМУКД. Такође, потребно је побољшати и неке одредбе КЗ-а и уредити институте који постоје у пракси, доктрина о њима пуно говори али немају своје место у позитивном кривичном материјалном праву. Аутор је расправу поделио у две проблемске секције. Једну чини анализа положаја малолетних лица као окривљених (старосна граница за одговорност малолетних лица за кривична дела, одговорност других лица за кривична дела која учине деца, као и аспекти који се односе на сврху и систем санкција за малолетнике) и другу чини појачана заштита малолетних лица као оштећених у општем и посебном делу КЗ-а. Саставни део рада чини и анализа одредби најзначајнијих међународних и регионалних правних инструмената у овој области и праксе Уставног суда Србије када су у питању оштећена малолетна лица као подносиоци уставних жалби.*

Кључне речи: *Кривични законик, малолетна лица, дете, кривично дело, посредно извршилаштво, нечињење, подстрекавање, васпитне мере, оштећени*

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Кривично право за малолетнике обухвата правне норме материјалног, процесног и извршног карактера. Ми ћемо овом приликом разматрати норме кривичног материјалног права.

Кривично материјално право за малолетнике обухвата неколико значајних питања која се односе на: границе одговорности малолетних лица за кривична дела, систем кривичних санкција и других мера за малолетна лица, појачану заштиту малолетних лица у општем и посебном делу кривичног права. Заправо бисмо расправу која следи могли да поделимо на две целине и то: малолетна лица као учиниоци кривичног дела и малолетна

лица као оштећени/жртве/пасивни субјекти (Коларић, 2020, 50)[1] кривичног дела.

Доношењем Кривичног законика Србије (у даљем тексту: КЗ, Кривични законик, *Сл. Гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр. 107/2005 – испр. 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016. и 35/2019) и Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (у даљем тексту: ЗМУКД, Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Сл. Гласник РС*, бр. бр. 85/2005.) одредбе о малолетницима до тада расуте као посебне целине у кривичном законодавству у односу на пунолетне учиниоце бивају обједињене у посебном законском тексту који није апсолутно

[1] У позитивном праву Републике Србије користи се паралелно више појмова, чије се значење у потпуности не подудара, за означавање лица чије је лично, имовинско или основно људско право или слобода повређено или угрожено кривичним делом. Диференцирамо појам пасивног субјекта, оштећеног кривичним делом и у новије време, под утицајем међународних докумената, упоредног права и иностране литературе појам жртве кривичног дела. Од системских закона, Кривични законик Србије[1] не пружа дефиницију „жртве“ кривичног дела иако у извесном, малом броју одредаба помиње термин жртва. Кривично материјално законодавство традиционално користи појам „пасивни субјект“ кривичног дела и не помиње „оштећеног“ који појам има своје место у кривичном процесном законодавству. Законик о кривичном поступку[1] (у даљем тексту: ЗКП) употребљава термин „оштећени“. Према општеприхваћеном становишту, оштећени је физичко или правно лице чије је неко лично или имовинско право кривичним делом повређено или угрожено. Оштећени има бројна права и процесне улоге. Појам жртве се не дефинише у одредбама кривичног материјалног и процесног права првенствено због тога што се ради о криминолошком тј. виктимолошком појму. Да је то тако, потврђују и многобројни уџбеници и монографске публикације из области криминологије и виктимологије. Жртва кривичног дела (лат. – *victima*) у ужем смислу подразумева физичко лице чије је добро или право непосредно повређено или угрожено кривичним делом, односно кршењем међународно признатих норми о људским правима. У ширем смислу, овај појам обухвата физичка лица и друге субјекте (организације, социјалне групе, колективе, заједнице) чија су добра или права повређена или угрожена кривичним делом или другом кажњивом радњом, односно кршењем међународно признатих норми о људским правима. Традиционално у кривичном праву се користи термин пасивни субјект кривичног дела. Пасивни субјект је лице које је носилац добра које је заштићено кривичним делом, чије је добро повређено или угрожено. То може бити и правно лице, а у погледу физичког лица као пасивног субјекта не постављају се никакви услови, тј. то може бити и дете, душевно болесно лице и др.[1] Дакле, пасивни субјект се не своди само на лице на коме је предузета радња (у смислу објекта радње). Међутим, и тако схваћен појам пасивног субјекта је ужи од појма оштећеног у кривичном процесном праву и појма жртве у криминологији, односно виктимологији. *Више о овим питањима:* Коларић, Д. 2020. Жртва кривичног дела и материјално кривично право. У:Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите, Златибор, стр. 50-75.

самостални правни акт већ, напротив, зависан од кривичног законодавства за пунолетна лица. Тако је дошло до оживотворења давно пре тога зачете идеје, подржаване од представника доктрине и стручњака из судске праксе, која је заговарала аутономно малолетничко кривично законодавство (Милошевић, 2006, 282). Дакле, до доношења ЗМУКД, кривичноправни статус малолетника био је регулисан посебним целинама у оквиру општих одредаба материјалног, процесног и извршног законодавства, што је у супротности са релевантним међународним стандардима (Милошевић, 2006, 282).

ЗМУКД који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године, представља примарни извор права којим се регулише кривичноправни статус малолетника, док се на сва питања која нису експлицитно уређена овим законом, примењују одредбе Кривичног законика, Законика о кривичном поступку, Закона о извршењу кривичних санкција, Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера, Закона о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима, као и Закона о полицији, при чему је неопходно да нису у супротности са одредбама Закона о малолетницима.

Интересантно је да од ступања на снагу није мењан и допуњаван, иако се у више наврата радило на његовим новелама. Уколико би оне захватиле више од 30% одредаба има оправдања за усвајање потпуно новог ЗМУКД.

Према члану 112. КЗ-а дететом се сматра лице које није навршило четрнаест година, малолетником се сматра лице које је навршило четрнаест година, а није навршило осамнаест година, док се малолетним лицем сматра лице које није навршило осамнаест година.

Када је у питању узраст учиниоца ЗМУКД у члану 3. истиче да је малолетник лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило осамнаест година, да је млађи малолетник лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило шеснаест година, старији малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило шеснаест, а није навршило осамнаест година, док је млађе пунолетно лице лице које је у време извршења кривичног дела навршило осамнаест, а у време суђења није навршило двадесет једну годину и испуњава остале услове из члана 41. ЗМУКД.

Устав Републике Србије (Устав Републике Србије, *Сл. Гласник РС*, бр. 98/2006, 115/2021), као највиши правни акт, пружа заштиту и гарантује низ људских права значајних за кривичноправни положај малолетних лица као учинилаца и оштећених кривичним делом.

Одредбама члана 64. Устава је установљено да деца уживају људска права примерено свом узрасту и душевној зрелости (став 1.), да свако дете има право на лично име, упис у матичну књигу рођених, право да сазна своје порекло и право да очува свој идентитет (став 2.), да су деца заштићена од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребљавања (став 3.), да деца рођена изван брака имају једнака права као деца рођена у браку (став 4.) и да се права детета и њихова заштита

уређују законом (став 5). Устав гарантује посебну заштиту породице, мајке, самохраног родитеља и детета (члан 66) и могућност одступања од начела јавности поступка ради заштите интереса малолетника (члан 32.).

Постоји читав низ међународних докумената општег карактера, као и оних везаних за права детета на које можемо бити усмерени бавећи се овом тематиком. Поменућемо само неке најзначајније.

Одредбама **Конвенције Уједињених нација о правима детета (**Закон о ратификацији Конвенције УН о правима детета, *Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори", бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ – међународни уговори", бр. 4/96 и 2/97*) прописано је: да је за сврхе ове конвенције дете људско биће које није навршило 18 година живота, ако се на основу закона који се односи на дете, пунолетство не стиче раније (члан 1.); да у свим активностима које се тичу деце од примарног значаја су интерес детета без обзира на то да ли их спроводе јавне или приватне институције за социјалну заштиту, судови, административни органи или законодавна тела (члан 3. став 1.); да државе чланице обезбеђују детету које је способно да формира своје сопствено мишљење право слободног изражавања тог мишљења о свим питањима која се тичу детета, а тим што се мишљењу детета посвећује дужна пажња у складу са годинама живота и зрелошћу детета (члан 12. став 1.); да се у ту сврху детету посебно даје прилика да буде саслушано у свим судским и административним поступцима који се односе на њега, било непосредно или преко заступника или одговарајућег органа, на начин који је у складу са процедуралним правилима националног закона (члан 12. став 2.); да државе чланице предузимају све одговарајуће законодавне, административне, социјалне и образовне мере ради заштите детета од свих облика физичког или менталног насиља, повреда или злоупотребе, занемаривања или немарног односа, малтретирања или експлоатације, укључујући и сексуалну злоупотребу, док је на бризи код родитеља, законитих старатеља или неког другог лица коме је поверена брига о детету (члан 19. став 1.); да такве заштитне мере треба да обухвате, по потреби, ефикасне поступке за установљавање социјалних програма за обезбеђење подршке неопходне детету и онима којима је поверена брига о детету, као и остале облике спречавања, утврђивања, пријављивања, прослеђивања, истраге, поступања и праћења случајева овде наведеног злостављања детета и, по потреби, обраћање суду (члан 19. став 2.); да државе чланице обезбеђују да ни једно дете не буде изложено мучењу или другим окрутним, нељудским или понижавајућим поступцима или казни, да се смртна казна и казна доживотног затвора, без могућности пуштања на слободу, не може се изрећи за кривична дела која су учинила лица млађа од 18 година (члан 37. став 1. тачка а).

Одредбама **Факултативног протокола о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији (**Закон о потврђивању факултативног протокола о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, уз конвенцију о правима детета, *Сл. Лист СРЈ - међународни уговори*, бр. 7/2002), уз Конвенцију о правима детета прописано је: да ће државе

уговорнице забранити продају деце, дечју проституцију и дечју порнографију, као што је предвиђено овим Протоколом (члан 1.); да у смислу овог Протокола дечја проституција подразумева коришћење деце у сексуалним активностима за новчану или било коју другу накнаду (члан 2. став 1. тачка б)); да ће свака држава уговорница обезбедити, као минимум, да следеће радње и делатности буду у пуној мери обухваћени њеним кривичним или казненим законом, без обзира да ли су таква дела извршена у земљи или транснационално, односно на индивидуалној или организованој основи, и то нуђење, добијање, набављање или обезбеђивањ детета за потребе дечје проституције, као што је дефинисано у члану 2 (члан 3. став 1. тачка б)); да ће зависно од одредаба националног закона државе уговорнице, исто важити и за покушај да се изврши било које од наведених дела, као и за саучествовање или учешће у било ком од наведених дела (члан 3. став 2.); да ће државе уговорнице усвојити одговарајуће мере за заштиту права и интереса деце жртава поступака забрањених овим Протоколом у свим фазама кривичног поступка, нарочито – а) признавањем рањивости деце жртава и прилагођавањем поступака како би се признале њихове посебне потребе кад се појављују у својству сведока, б) обавештавањем деце жртава о њиховим правима, њиховој улози и обиму, временском распореду и напредовању поступка и исходу њихових случајева, ц) допуштањем да се представе и размотре гледишта, потребе и преокупације деце жртава, у поступку у ком су погођени њихови лични интереси, на начин који је у складу са правилима националног процесног права, д) обезбеђивањем одговарајућих услуга подршке деци жртвама током читавог правног поступка, г) избегавањем непотребног одлагања разматрања случајева и извршавања налога или одлука о давању обештећења деци жртвама (члан 8. став 1.); да ће државе уговорнице обезбедити да се у поступању система кривичног правосуђа са децом жртвама дела описаних у овом Протоколу, првенствено руководи најбољим интересом детета (члан 8. став 3.).

Одредбама **Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања (**Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, „Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 1/10) прописано је: да у смислу ове конвенције: да „Дете“ означава свако лице млађе од 18 година (члан 3. тачка а)); да „Сексуално искоришћавање“ и „сексуално злостављање деце“ обухватају понашање о коме се говори у члановима 18. до 23. ове конвенције; (члан 3. тачка б)); да „Жртва“ означава свако дете које је подвргнуто сексуалном искоришћавању или сексуалном злостављању (члан 3. тачка в)); да ће свака страна предузети неопходне законодавне или друге мере како би обезбедила да следећи видови намерног понашања буду криминализовани: а) бављење сексуалним активностима са дететом које, сходно одговарајућим одредбама унутрашњег права, није навршило правни узраст у коме су сексуалне активности допуштене; б) ступање у сексуалне активности са дететом када је

притом: примењена принуда, сила или претња; или злоупотребљен признати положај поверења, ауторитета или утицаја над дететом, укључујући ту и положај у породици; или злоупотребљена посебно осетљива ситуација у којој се дете налази, његов рањиви положај, првенствено због менталног или физичког хендикепа или зависности (члан 18. став 1. тачка а) и тачка б) алинеје од прве до треће); да ће у смислу става 1. овог члана, свака страна одредити старосни узраст испод кога је забрањено бављење сексуалним активностима са дететом (члан 18. став 2.); да одредбе члана 18. став 1.а) немају за циљ уређивање сексуалних активности међу малолетницима које се одвијају уз обострани пристанак (члан 18. став 3.); да ће свака страна предузети све неопходне законодавне или друге мере како би обезбедила да следеће околности, у мери у којој већ не чине саставне елементе бића кривичног дела могу, у складу са релевантним одредбама унутрашњег права, бити узете у обзир као отежавајуће околности приликом одређивања санкција за кривична дела установљена у складу са овом конвенцијом: а) Кривично дело је нанело озбиљну штету физичком или менталном здрављу жртве; б) Кривичном делу су претходили акти мучења или тешког насиља или је кривично дело било пропраћено таквим актима; в) Кривично дело је почињено над посебно рањивом жртвом; г) Кривично дело је починио члан породице, лице које живи у заједници са дететом или лице које је злоупотребило свој ауторитет; д) Кривично дело је починило неколико људи који су деловали заједнички; ђ) Кривично дело је почињено у оквиру криминалне организације; е) Починилац је већ раније био осуђиван за кривична дела истоветне природе (члан 28. тач. а) до е)); да ће свака страна предузети све неопходне законодавне или друге мере да би обезбедила да истрага и кривични поступак буду спроведени у најбољем интересу детета и уз поштовање његових права, као и да ће свака страна усвојити заштитнички приступ жртвама, обезбеђујући да истраге и кривични поступак не отежају трауму коју је дете већ претрпело, као и да кривичноправном одговору следи помоћ, тамо где је то потребно (члан 30. ст. 1. и 2.); да ће свака страна предузети све неопходне законодавне или друге мере како би заштитила права и интересе жртава, укључујући ту њихове посебне потребе у својству сведока, у свим фазама истражног и кривичног поступка, а посебно тако што ће: … г) пружити жртвама одговарајуће службе подршке како би њихова права и интереси били на одговарајући начин предочени и узети у обзир; … ђ) обезбедити сигурност жртава, као и сигурност њихових породица и сведока који сведоче у њихову корист, како би били заштићени од застрашивања, одмазде и поновне виктимизације; е) обезбедити да се избегне контакт између жртава и починилаца на суду или у просторијама полиције, сем уколико надлежни органи не утврде да је то у најбољем интересу детета или када је такав контакт неопходан ради истраге или кривичног поступка (члан 31. став 1. тач. г), ђ) и е)).

Смерницама Комитета министара Савета Европе о правосуђу по мери детета (Смернице Комитета министара Савета Европе о правосуђу по

мери детета: документ који је усвојио Комитет министара 17. новембра 2010. на 1.098. заседању заменика министара : редигована верзија од 31. маја 2011) прописано је: да је у смислу ових смерница о правосуђу по мери детета, дете – свако лице млађе од 18 година (II Дефиниције став 1. тачка а); да „правосуђе по мери детета означава правосудне системе који јемче поштовање и делотворно спровођење свих права детета на највишем могућем нивоу, водећи рачуна о начелима и посвећујући дужну пажњу нивоу зрелости и разумевања детета и околностима самог предмета. То је пре свега правосуђе које је доступно, примерено узрасту, брзо, марљиво, прилагођено потребама и правима детета и усредсређено на те потребе и права, уз поштовање права детета, укључујући право на исправан поступак, право да учествује у поступку и да разуме поступак, на поштовање приватног и породичног живота и на интегритет и достојанство“ (II Дефиниције став 1. тачка б); да „судије треба да поштују право деце да се њихова мишљења чују у свим питањима која се тичу њих самих или барем да се чују онда када се сматра да имају довољан ниво разумевања питања о којима је реч. Средства која се у те сврхе корист треба прилагодити нивоу разумевања детета и његовој способности комуникације и притом треба узети у обзир све околности предмета. Децу треба консултовати на начин на који она желе да се њихово мишљење чује“ (члан 3. став 1.); да „треба придати одговарајућу тежину ставовима и мишљењима детета у складу са његовим узрастом и зрелошћу“ (члан 3. став 2.); да је право да се чује глас детета право, а не дужност детета (члан 3. став 3.); да „дете не може бити спречено да се његов глас чује искључиво на основу његовог узраста. Кад год дете покрене иницијативу да се његов глас чује у предмету који га се непосредно тиче, судија не би требало, сем уколико је то у најбољем интересу детета, да добије да саслуша дете, већ треба да чује његове ставове у мишљењима о питањима која га се у датом предмету тичу“ (члан 3. став 4.).

Историјски посматрано у нашем кривичном праву Кривични законик ФНРЈ из 1951. године издваја одредбе о кажњавању малолетних учинилаца кривичних дела у посебну главу (Таховић, 1957, 229). Овај закон проглашен је Указом Президијума Народне скупштине ФНРЈ бр. 332 од 2. марта 1951. године. Глава шеста носи назив „Примена казни, васпитно-поправних мера и мера безбедности према малолетницима“. До тада је само посебним чланом/параграфом било уређено питање одговорности малолетника тј. узраста везано за одговорност за кривична дела (Милошевић, 2005, 285). Тако се лагано, после постреволуционарног периода, почев од шездесетих година прошлог века успоставља посебан кривичноправни положај малолетника како кроз различито регулисање питања одговорности тако и кроз широк спектар кривичних санкција, кроз посебне органе и поступке.

У нас су дуго година посебне одредбе о малолетницима биле садржане у два законска текста, у Кривичном закону СРЈ, тј. касније у Основном кривичном закону и Кривичном закону Републике Србије. Глава четврта Кривичног закона Србије је носила назив „Одредбе о васпитним мерама и

кажњавању малолетника“. У члану 11. ове главе је било истакнуто да се према малолетним учиниоцима кривичних дела примењују одредбе главе VI Кривичног закона СРЈ (општа правила о васпитним мерама и кажњавању малолетника) и одредбе ове главе, а остале кривичноправне одредбе само ако нису у супротности са овим посебним одредбама. Тиме су била изражена два значајна правила о поступању са малолетним учиниоцима кривичних дела: да се на њих примењују посебне одредбе намењене овој старосној категорији; и да се опште кривичноправне одредбе могу примењивати само ако нису у супротности са посебним одрердбама (Лазаревић, 1997, 10).

У Србији се у последњем периоду посебно актуелизује питање спуштања границе одговорности малолетника за кривична дела док се нпр. потпуно занемарује немогућност примене заводске васпитне мере упућивања у посебну установу за лечење и оспособљавање јер такве установе нису формиране. Такође, тежи се пооштравању законодавне казнене политике па чак и потпуно супротно основним принципима кривичног права, пре свега принципу легалитета али и легитимитета, као и стандардима постављеним у модерном кривичном праву, уместо да циљ буде усклађена законодавна и судска казнене политике, стварање услова за примењивање у пракси свих прописаних кривичних санкција и извесна кривичноправна реакција.

2. МАЛОЛЕТНА ЛИЦА КАО УЧИНИОЦИ КРИВИЧНИХ ДЕЛА

Као што смо поменули положај малолетних лица као учинилаца кривичних дела, посматран из перспективе кривичног материјалног права, је значајан са становишта два аспекта. То су: проблем старосне границе за одговорност малолетних лица за кривична дела, одговорност других лица за кривична дела која учине деца, као и аспекти који се односе на сврху и систем санкција за малолетнике.

2.1. Границе одговорности малолетних лица за кривична дела

Кривично право за малолетнике садржи низ специфичности које оправдавају регулисање те материје посебним законом. У Србији се према малолетним учиниоцима кривичних дела примењује као *lex specialis* ЗМУКД, кодификација која има низ изузетака у односу на одредбе о пунолетним учиниоцима. Специјалним одредбама о малолетницима се даје предност јер се криминалнополитички циљеви у сузбијању малолетничког криминалитета постижу пре свега мерама помоћи, бриге, надзора и отклањања сметњи у нормалном развоју малолетника. Апострофира се васпитање и правилан развој малолетних учинилаца. Наглашена је специјална превенција, деловање на малолетника у смислу његове социјализације. Принуда и ограничавање слободе су у другом плану, те се тако само старијем малолетнику тј. лицу које је у време извршења кривичног дела навршило шеснаест, а није навршило осамнаест година, изузетно, може изрећи казна малолетничког затвора.

Млађим малолетницима, тј. лицима која су у време извршења кривичног дела навршила четрнаест, а нису навршила шеснаест година могу се изрећи само васпитне мере.

Доња старосна граница испод које се не може применити ниједна кривична санкција, што значи искључење примене кривичног законодавства, је одређена чланом 4. став 3. КЗ-а: „Кривичне санкције се не могу изрећи лицу које у време када је дело учињено није навршило четрнаест година. Васпитне мере и друге кривичне санкције могу се изрећи малолетнику под условима прописаним посебним законом“ и чланом 2. ЗМУКД који гласи: „Према лицу које, у време извршења противправног дела предвиђеног у закону као кривичног дела, није навршило четрнаест година не могу се применити кривичне санкције.“ Тада на сцену ступа систем здравствене и социјалне заштите. Таква лица се у кривичном праву називају децом. Слично решење постоји у највећем броју европских кривичних закондавстава (Немачка, Аустрија, Италија, Шпанија, државе са простора бивше СФРЈ, Словачка, Румунија, Бугарска и др.). Овакво решење је у складу са Општим коментаром бр. 24(2019) о правима детета у систему правосуђа за децу који је донео Комитет за права детета УН. Највишу доњу старосну границу прихватиле су неке скандинавске земље-петнаест или шеснаест година (Данска, Шведска, Норвешка), с тим што ове земље горњу старосну границу постављају на двадесетпрвој години живота. Доња старосна граница постављена на навршених четрнаест година представља вишедеценијску тековину на подручју држава бивше СФРЈ. Неке земље англосаксонске правне културе и традиције, као и неке афричке и азијске земље прихватају најнижу доњу границу малолетства (од седам до девет година).

Дакле, када кривично дело учини лице које се у кривичноправном смислу сматра дететом оно није криво за противправно дело предвиђено у закону као кривичног дела и без обзира на тежину прописане кривичне санкције према њему се не примењује кривично законодавство и надлежност правосудних органа. Када такво кривично дело учини лице које је навршило четрнаест, а није навршило шеснаест година могућа је примена васпитних мера и међу њима као најтеже, најригорозније васпитне мере упућивања у васпитно-поправни дом која може трајати најмање шест месеци а највише четири године. Према слову закона постоји и заводска васпитна мера упућивања у посебну установу за лечење и оспособљавање која се примењује према малолетницима који су ометени у психофизичком развоју или имају психичке поремећаје али нажалост, од ступања на снагу ЗМУКД такве установе нису формиране те се ова одредба не примењује у пракси. Када је у питање не примењивање појединих одредби којима се прописује неке васпитне мере сличну ситуацију препознајемо и код васпитне мере појачаног надзора у другој породици.

Утврђивање битног елемента кривичног дела, кривице учиниоца тј. оцена интелектуалних и волунтаристичких способности малолетника представља процес који је код малолетних учинилаца још сложенији имајући

у виду био-психичка и социјална својства личности. Период адолесценције карактеришу одређени биолошки и психолошки процеси. Нагли телесни развој личности не мора бити праћен психолошком зрелошћу, чак шта више врло често постоји раскорак између физичког раста и развоја и психолошких процеса (Срзентић & Стајић, 1997, 522). У погледу расправе о могућности спуштања доње старосне границе „кривичноправног малолетства" испод четрнаест година било би добро формирати комисију која ће подразумевати учешће стручњака из различитих области (правнике, психологе, психијатре, педагоге итд.) и након јавне расправе и озбиљне дебате, анализе низа фактора и научних сазнања о развоју људске личности донети одлуку да ли наша деца у том узрасту могу да схвате значај свог дела и управљају својим поступцима јер је развој личности условљен низом фактора географског, културног, климатског и економског карактера. Треба скренути пажњу да је према подацима Републичког завода за статистику Србије само једном млађем малолетном лицу старости од 14 година изречена санкција за убиство у периоду од 2017-2021. Посматрано у истом периоду лицима од 15 година старости изречене су санкције за осам убистава и једно тешко убиство. У погледу узраста од 16 година примећујемо примену кривичног законодавства за 14 обичних и четири тешка убиства и у односу на седамнаестогодишњаке изречене су кривичне санкције за дванаест обичних и три тешка убиства. Статистика показује да број малолетних учинилаца убистава као тешких кривичних дела, у посматраном периоду, расте од 15 године живота и кулминира са 16 година.

Теоријски и практично се може поставити питање одговорности лица које подстрекава дете да учини кривично дело, и у вези са тим дилема, у односу на кривичноправни положај лица које се послужи дететом као оруђем за извршење кривичног дела, да ли се ради о подстрекачу или посредном извршиоцу.

У случају саучесништва, када неко са умишљајем изазива или учвршћује одлуку код другог лица да учини кривично дело примењују се општа правила о институту саучесништва у кривичном праву. По теорији акцесорне ограничене правне природе саучесништва важно је да је извршилац ушао у криминалну зону, остварио довршено кривично дело, односно кажњив покушај или припремне радње али није потребно да је извршилац поступао са кривицом већ да је остварио све објективне елементе кривичног дела. Према Кривичном законику, члану 36. став 2. основи који искључују кривицу извршиоца (чл. 23, 28. и 29. овог законика) не искључују кривично дело саизвршиоца, подстрекача или помагача код којег кривица постоји.

Посредно извршилаштво је институт који подразумева да неко кривично дело врши преко другог. Ако је дете у целини зависно од одлуке другог онда постоји тзв. посредно извршилаштво (Вуковић, 2013, 96). Када догађајем управља лице које коришћењем недостатка другога врши властито кривично дело постојаће посредно извршилаштво. Како се у теорији истиче,

иза посредника, као својеврсно лице „из сенке“, догађајем управља посредни извршилац, који руке посредника користи за остварење свог наума. Овај други је само људско оруђе, средство првога који као централна личност влада над оним што се остварује, тако да само недело представља резултат његове воље (Вуковић, 2013, 97).

Посредно извршилаштво није регулисано Кривичним закоником. Као облици саучесништва у кривичном делу регулисани су само саизвршилаштво (чл. 33 КЗ), подстрекавање (чл. 34КЗ) и помагање (чл. 35 КЗ). Посредно извршилаштво, као вид извршилаштва, нема јасно место у систему. Једина ситуација коју је могуће протумачити као вид посредног извршилаштва налази се у члану 21. КЗ, који говори о кривичноправном значају силе и претње (Вуковић, 2013, 105). Ту се наглашава да се у случају извршења кривичног дела под дејством неодољиве силе, извршиоцем сматра лице које је ту силу применило.

Појам посредног извршилаштва у кривичноправној теорији је веома споран. Његово постојање се доводи у питање посебно након напуштања концепције екстремне и прихватања ограничене акцесорности. Посредно извршилаштво је и уведено због проблема до којих је доводила екстремна акцесорност. Данас појединци наглашавају да је посредно извршилаштво сувишно, с обзиром да лимитирана акцесорност омогућава кажњавање саучесника управо и у тим случајевима, тј. подстрекавање или помагање лицу на чијој страни не постоји кривица (Бабић&Џафербеговић).

Међутим, иако је то било логично за очекивати, прихватањем концепције лимитиране акцесорности, не само да није дошло до напуштања посредног извршилаштва, већ је његова примена чак оправдана и пожељна у неким ситуацијама (Бабић&Џафербеговић).

Дакле, посматрајући постављени проблем „када се неко послужи дететом за извршење кривичног дела, али и неурачунљивим лицем“ треба да утврдимо однос између два института и дамо одговор када је оправдано третирати ту ситуацију као подстрекавање а када као посредно извршилаштво? Игор Вуковић истиче да се поставља проблем „смисленог“ разликовања између подстрекавања и посредног извршилаштва након усвајања ограничене (лимитиране) акцесорности (Вуковић, 2013, 97).

Практични кривичноправни значај разликовања се, најпре, огледа у прописаној казни и у том смислу нема разлике јер се подстрекач кажњава казном прописаном за извршиоца.

Доктринарно и строго теоријски посматрајући проблем, може се појавити дилема да ли у случају да се дете користи за извршење кривичног дела долази до примене одредби о подстрекавању или пак, постоји посредно извршилаштво. Шта више одговара природи тог односа?

Прво, не ради се о саизвршилаштву, јер недостаје свест и воља о заједничком деловању. Друго, за примену института подстрекавања тешко да има места јер у нашем случају једно лице управља радњама другог, он га држи под својом контролом и утицајем који је много јачи од утицаја који

постоји код саучесништва. Посредни извршилац користи нечије „незнање или несвесност“ (Бабић&Џафербеговић). Он управља процесом догађаја, па је онај који непосредно делује у односу подређености према њему што није случај са односом подстрекача и подстрекнутог. Могли бисмо рећи да лице које слободно делује не може бити оруђе другог, па нема посредног извршилаштва већ евентуално подстрекавања.

Ако погледамо старију судску праксу примећујемо да су судови разматрали да ли је дете потпуно зависно од одлуке другог или способно је само да донесе одлуку. Врховни суд Хрватске је утврдио да код 13-годишњака постоји способност расуђивања и одлучивања, па је отац који је наговарао сина да убије стрица осуђен као подстрекач у убиству (Вулетић, 2015, 135). Игор Вуковић наводи пример родитеља који наводи седмогодишње дете да му из самопослуге кришом изнесе једно пиво или како му даје 50 динара да разбије нечији прозор и резонује да у таквој ситуацији ограничена акцесорност саучесништва омогућава да се родитељ сматра подстрекачем на ситну крађу (чл. 210 у вези са чл. 34 КЗ) односно на уништење и оштећење туђе ствари (чл. 212 у вези са чл. 34 КЗ) али да се по његовом мишљењу, са којим се слажемо, овде више ради о посредном извршилаштву јер постоји надмоћан положај у односу на субјекта који је и на плану разумевања противправности својих аката и на плану недозрелости свог психичког апарата у подређеном положају (Вуковић, 2013, 110).

Уколико би судови заиста у сваком конкретном случају мимо формалне границе коју поставља законодавац у ЗМКУД и КЗ-у (која је на 14 година) ценили фактичку могућност да лице буде под „влашћу“ другог то би довело до правне несигурности. Дакле, проблематично је утврђивање фактичке способности мимо правних стандарда установљених прописима.

Због тога је много боље законом *de lege ferenda* регулисати и посредно извршилаштво и утврдити његов кривичноправни значај.

Нека кривична законодавства са простора бивше СФРЈ регулишу и посредно извршилаштво. Тако, нпр. у члану 36. ставу 1. КЗ Хрватске стоји да је „Починитељ особа која сама или посредством друге особе почини кажњено дјело“, а у члану 20. ставу 1. КЗ Словеније да је „Извршилац кривичног дјела свако ко га изврши особно или користећем и управљањем радњама другога (посредни извршилац)”.

Друго значајно питање које заслужује пажњу овом приликом тиче се одговорности родитеља за кривична дела која учине деца. У теорији се посебна пажња у оквиру неправих кривичних дела нечињења поклања улози гаранта, лица код којег постоји обавеза да делује, постоји дужност да предузме чињење јер ако у неким случајевима пропусти извршење те дужности може извршити кривично дело. Ово питање је нарочито битно у вези са одговорношћу родитеља за кривична дела која изврше деца.

Кривични законик Србије омогућава применом одредби које се односе на неправа кривична дела нечињења да се у неким случајевима преиспита да ли постоје услови за утврђивање кривице родитеља. Да ли се родитељи у

таквим ситуацијама могу сматрати гарантом и имају дужност не само да чине него и да спрече наступање последице. КЗ у члану 15. истиче да је кривично дело учињено нечињењем кад закон пропуштање да се предузме одређено чињење предвиђа као кривично дело. У ставу 2. стоји да нечињењем може бити учињено и кривично дело које је законом одређено као чињење, ако је учинилац пропуштањем дужног чињења остварио обележја тог кривичног дела.

Када је у питању положај гаранта доктрина се бавила питањима која се све лица и у којим правним односима могу наћи у таквој ситуацији. Да ли родитељи у односу „природне породичне повезаности" (Вуковић, 2021,107) са децом имају дужност да својом интервенцијом спрече наступање последице. Заправо родитељ као гарант може имати и функцију заштите, право и дужност да се стара о малолетним лицима, али има и функцију надзора, над дететом у смислу спречавања његових „недела" (Вуковић, 2021,112). Ту се мора водити рачуна о фактичкој могућности родитеља да акт детета спречи, што ће зависити од свих околности конкретног случаја. Дакле, изузетак у односу на начело субјективне индивидуалне одговорности постоји када гарант има фактичку контролу над другим лицем као извором опасности. Она је израженија што је дете млађе (Вуковић, 2021,112)[2] а када малолетно лице наврши 14 година живота искључена је гарантна одговорност по овом основу.

2.2. Систем кривичних санкција за малолетнике

ЗМКУД предвиђа широку лепезу санкција за малолетнике. То су васпитне мере и малолетнички затвор. Под одређеним условима могу се изрећи и мере безбедности.

У оквиру опште сврхе кривичних санкција, сврха кривичних санкција према малолетницима је да се надзором, пружањем заштите и помоћи, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника, на васпитавање и правилан развој његове личности, како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу. Сврха малолетничког затвора је, поред поменуте сврхе и вршење појачаног утицаја на малолетног учиниоца да убудуће не врши кривична дела, као и на друге малолетнике да не врше кривична дела. Код васпитних мера је посебно наглашена специјална превенција.

Поред васпитних мера и малолетничког затвора постоје и посебне *sui generis* мере које се примењују пре него што је поступак започео или у току поступка са циљем да се избегне изрицање кривичних санкција. Те мере се

[2] Наиме истиче се да од 7 до 14 године дете пуно времена проводи у школи, па би зависно од конкретних околности, евентуално могли понети и учитељи, професори и наставници и то само у погледу кривичних дела учињених у школи и школском дворишту. Види: Вуковић, И. 2021. *Кривично право. Општи део*. 1. изд. Београд: Правни факултет Универзитет у Београду, стр. 112.

зову васпитни налози. У члану 6. ЗМУКД је истакнуто да је сврха васпитних налога је да се не покреће кривични поступак према малолетнику или да се обустави поступак, односно да се применом васпитног налога утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела. Врсте васпитних налога су:1) поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела; 2) редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; 3) укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја; 4) подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога; 5) укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.

Васпитне мере су:1) мере упозорења и усмеравања: судски укор и посебне обавезе; 2) мере појачаног надзора: појачан надзор од стране родитеља, усвојиоца или стараоца, појачан надзор у другој породици, појачан надзор од стране органа старатељства, појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника; 3) заводске мере: упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом, упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање.

Мере упозорења и усмеравања изричу се кад је потребно и довољно таквим мерама утицати на личност малолетника и његово понашање. Мере појачаног надзора изричу се кад за васпитавање и развој малолетника треба предузети трајније мере уз одговарајући стручни надзор и помоћ, а није потребно малолетниково потпуно одвајање из дотадашње средине. Заводске мере изричу се према малолетнику према коме треба предузети трајније мере васпитавања, лечења и оспособљавања уз његово потпуно одвајање из дотадашње средине, ради вршења појачаног утицаја на малолетника. Заводске мере изричу се као последње средство и могу трајати, у границама одређеним овим законом, само колико је потребно да би се остварила сврха васпитних мера.

Старијем малолетнику који је учинио кривично дело за које је законом прописана казна затвора тежа од пет година, може се изрећи казна малолетничког затвора ако због високог степена кривице, природе и тежине кривичног дела не би било оправдано изрећи васпитну меру.

Малолетнички затвор не може бити краћи од шест месеци ни дужи од пет година, а изриче се на пуне године и месеце. За кривично дело за које је прописана казна затвора двадесет година или тежа казна, или у случају стицаја најмање два кривична дела за која је прописана казна затвора тежа од десет година, малолетнички затвор може се изрећи у трајању до десет година.

Сматрамо да би *de lege ferenda* требало створити услове за примену свих прописаних васпитних мера. Даље, треба спроводити принцип ограничавања кривичноправне репресије како према малолетним лицима тако и према млађим пунолетним лицима. Сматрамо добрим решење по коме се

млађим пунолетним лицима не може изрећи казна доживотног затвора тј. не може се изрећи лицу ако у време извршења кривичног дела није навршило двадесет једну годину живота. Раније је такво исто ограничење постојало везано за могућност изрицања казне затвора од тридесет до четрдесет година.

3. МАЛОЛЕТНА ЛИЦА КАО ОШТЕЋЕНИ/ЖРТВЕ/ПАСИВНИ СУБЈЕКТИ КРИВИЧНОГ ДЕЛА

Међународни и регионални документи посебну пажњу придају положају малолетних лица у поступцима где се појављују као оштећени, жртве тј. пасивни субјекти кривичног дела.

Директива 2012/29 о успостављању минималних стандарда права, подршке и заштите жртава кривичних дела (Директива о жртвама, *Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA*) утврђује низ обавеза које се односе на побољшање положаја жртава кривичних дела у кривичном поступку.[3] У Директиви се истиче да би особу требало сматрати жртвом без обзира на то да ли је учинилац идентификован, ухапшен, да ли је против њега био покренут кривични поступак или је осуђен те без обзира на породични однос између њих. Могуће је да члановима породице жртава такође буде нанесена штета као последица кривичног дела. Такви чланови породице, који су индиректне жртве дела, стога би такође требало да остваре корист од заштите на основу ове директиве.[4]

---

[3] Кривично дело представља недопуштено дело против друштва, као и повреду појединачних права жртава. Стога би жртве кривичних дела требало препознати и према њима поступати с поштовањем, на осећајан и професионалан начин без дискриминације било које врсте утемељене на било којој основи попут расе, боје коже, етничког или социјалног порекла, генетских обележја, језика, религије или уверења, политичког или неког другог уверења, припадности националној мањини, имовине, рођења, инвалидности, доба, пола, полног изражавања, полног идентитета, сексуалног усмерења, боравишног статуса или здравља. У свим контактима с надлежним телом које поступа у оквиру казненог поступка и свим службама које долазе у контакт са жртвама, попут служби за потпору жртвама или служби за поправљање штете, требало би узети у обзир личну ситуацију и непосредне потребе, године, пол, могућу инвалидност и зрелост жртава кривичних дела, при томе потпуно поштујући њихову телесну, умну и моралну неповредивост. Жртве кривичних дела требало би заштитити од секундарне и поновљене виктимизације, од застрашивања и одмазде, оне би требало да добију одговарајућу подршку ради олакшавања опоравка те би им требало омогућити приступ правосуђу.

[4] У тексту се даље набрајају категорије жртава и њихова права: при примени ове директиве првенствено се морају узимати у обзир интереси деце, у складу с Повељом о основним правима Европске уније и Конвенцијом Уједињених нација о правима детета; такође, треба обезбедити да се жртве с инвалидитетом могу у

3.1. Појачана заштита малолетних лица у општем делу

Изменама и допунама Кривичног законика из 2019. допуњена је одредба члана 108. КЗ о не застаревању одређених кривичних дела. Прописано је да не застаревају кривично гоњење и извршење казне и за сва кривична дела за која је прописана казна доживотног затвора. По новом решењу за тешка убиства прописана је казна доживотног затвора. Једно од тешких убистава је и убиство детета. Такође, прописан је доживотни затвор и за теже облике неких других кривичних дела где се као пасивни субјект појављује дете. То је случај са силовањем (члан 178. став 4), обљубом над немоћним лицем (179. став 3), обљубом са дететом (члан 180. став 3) и обљубом злоупотребом положаја (члан 181. став 5). Самим тим, за ова кривична дела не застарева кривично гоњење и извршење.

Даље, законодавац изменама члана 46. уводи извесне новине важне и за наш реферат. Прво, када је у питању дужина времена после којег суд може осуђеног на казну доживотног затвора пустити на условни отпуст. Друго, када је у питању апсолутна забрана условног отпуста осуђених на доживотни затвор за одређена тешка кривична дела (став 5. члана 46) (Коларић, 2019,26).

Према ЗИД КЗ из 2019. време после којег суд може осуђеног на казну доживотног затвора пустити на условни отпуст је двадесет седам година. Даље, уведена је забрана условног отпуста код појединих кривичних дела где се као пасивни субјект појављује дете (тешко убиство (члан 114. став 1. тачка 9), силовање (члан 178. став 4), обљуба над немоћним лицем (179. став 3), обљуба са дететом (члан 180. став 3) и обљуба злоупотребом положаја (члан 181. став 5)

потпуности користити правима одређенима у овој директиви, на једнакој основи с другима; жртвама тероризма је потребна посебна пажња, подршка и заштита због посебног карактера кривичног дела које је над њима учињено; насиље усмерено против особе због њеног пола, полног идентитета или полног изражавања или које несразмерно више погађа особе одређеног пола сматра се родно условљеним насиљем које може имати за последицу телесну, полну, емоционалну или психичку штету или економски губитак за жртву. Родно условљено насиље сматра се обликом дискриминације и повредом основних слобода жртве, те укључује насиље у блиским односима, полно насиље (укључујући силовање, полно злостављање и узнемиравање), трговину људима, ропство, као и различите облике штетних поступања, попут присилних бракова, сакаћења женских полних органа и такозваних злочина из части. Женама које су жртве родно условљеног насиља и њиховој деци често је потребна посебна подршка и заштита због великог ризика секундарне и поновљене виктимизације, застрашивања и одмазде повезаних с таквим насиљем; када се насиље догоди у блиском односу, насиље чини особа која је тренутни или бивши брачни друг или партнер или други члан породице жртве, без обзира на то дели ли учинилац или је делио исто домаћинство са жртвом. Такво насиље могло би обухватати телесно, полно, психичко или економско насиље и могло би имати за последицу телесну, умну или емоционалну штету или економски губитак.

Ова решења, посматрана са становишта ЕСЉП и Устава Србије, могу бити веома спорна.[5]

[5] У случају *Винтер и остали против Уједињеног Краљевства*, Велико веће ЕСЉП изнело је став да сва лица осуђена на доживотни затвор имају право на ослобађање и преиспитивања казне после извесног времена (не дужег од двадесет пет година). Свако поступање супротно томе представља кршење члана 3. ЕКЉП. Одлука је донета већином од шеснаест судија на према један и у њој су истакнута два права. Прво, право на преиспитивање изречене казне доживотног затвора и друго, право на условни отпуст тј. неки други вид ослобађања тј. краћег трајања доживотног затвора.[5] Значај пресуде у случају Винтер се сигурно огледа у признавању људског достојанства свих осуђеника. Без обзира шта су урадили, треба им дати прилику да се рехабилитују, са изгледом евентуалног поновног функционисања као одговорних особа слободног друштва. Велико веће у случају Винтер је закључило да је потпуно негирање ове могућности само по себи понижавајуће и стога забрањено. Рехабилитација, објаснило је Велико веће, није могућа без могућности ослобађања. У случајевима где нема могућности за преиспитивање изречене казне после одређеног броја година, било би хировито за очекивати да затвореник ради на својој рехабилитацији. Пресуда имплицитно признаје да је нада важан и конситутиван аспект људског бића. Они који учине најгнуснија дела и који наносе тешку патњу другима, ипак задржавају своју основну дозу људскости и носе са собом могућност промене. Колико год дуга затворска казна била, они задржавају право на наду да једног дана можда окају своје грехе које су учинили. Ускраћивање наде било би лишавање основног аспекта њихове људскости тако да би то било понижавајуће. Према мишљењу великог Већа мора да постоји законом утврђени поступак у законодавству држава потписница Конвенције и није задатак ЕСЉП да прописује процедуру за условни отпуст и други облик преиспитивања казне доживотног затвора. Али се зато Велико Веће позабавило утврђивањем времена након кога се гарантује преиспитивање и оно не може бити дуже од 25 година од почетка извршења казне доживотног затвора.
Посебно су значајни ставови 119 и 120. пресуде *Винтер и остали против Уједињеног Краљевства:*
Суд из наведених разлога сматра да члан 3 у контексту казне доживотног затвора мора да се тумачи као да изискује могућност смањења казне, у смислу преиспитивања које ће домаћим властима омогућити да размотре да ли су неке промене код затвореника осуђеног на доживотну казну затвора толико значајне и да ли је он током служења казне постигао толики напредак у рехабилитацији да његово даље лишење слободе више не може бити оправдано легитимним пенолошким разлозима.
Суд, међутим истиче да он нема задатак да прописује облик тог преиспитивања (извршни или судски), имајући у виду поље слободне процене која се Државама уговорницама мора дати у питањима кривично-правног система и одређивања казне (види ставове 104 и 105 горе у тексту). Из истог разлога није на Суду да утврђује ни када би до тог преиспитивања требало да дође. Суд, међутим, такође напомиње да материјали из упоредног и међународног права којим располаже указују на јасну подршку успостављању посебног механизма којим се гарантује преиспитивање казне доживотног затвора најкасније 25 година након њеног изрицања и каснија периодична преиспитивања.

3.2. Појачана заштита малолетних лица у посебном делу

Када је у питању кривично право једно од основних начела које настоји да помири два супротстављена захтева (Илић, 2001, 5) потребу за појачаном репресијом, са једне стране, и њено ограничење у циљу заштите достигнутог стандарда људских права, са друге стране, је начело легитимитета. Ово начело наглашава важност основних идеја водиља на којима се заснива кривично право и истиче у први план основне слободе и права човека. Како је то истакнуто у члану 3. Кривичног законика Србије, заштита човека и других основних друштвених вредности представља основ и границе за одређивање кривичних дела, прописивање кривичних санкција и њихову примену, у мери у којој је то нужно за сузбијање тих дела.

Истицање основних слобода и права човека видљиво је и кроз општи заштитни објекат где се предност даје добрима човека. Зато, општи заштитни објекат треба видети у основним добрима човека или његовим основним правима, као и оним друштвеним добрима која су у функцији постојања и остваривања основних добара човека (Стојановић, 2019, 128).

Репресија не сме да доминира у односу на начело легитимитета тј. заштиту основних људских права и слобода, а нарочито не над начелом законитости. У области кривичног права важно је утврдити да ли се приликом прописивања одређених понашања као кривичних дела и прописивања казни или других кривичних санкција остварује гарантивна функција кривичног права. Начело легалитета представља једну од најважнијих тековина правне државе те је стога важно да се оно поштује у пуном капацитету и целокупном значењу. У теорији се истиче становиште да оно што се гарантује није много и своди се на један негативан аспект кривичног права, тј. да оно неће бити примењено онда када одређено понашање још није предмет регулисања кривичноправних норми. У области кривичних санкција оно што кривично право гарантује је још мање. Но, и то мало је веома значајно (Стојановић, 2016, 15). Стандарди свакако морају бити већи када је у питању прописивање оних понашања која ће представљати кривична дела, него када су у питању кривичне санкције и начело *nulla poena sine lege*. До отвореног кршења закона у области кривичних санкција врло ретко долази јер за тим нема ни потребе, судови и онако једва да су ограничени законом, тј. слободни простор за њихово одлучивање је врло широк (Стојановић, 2016, 16). Оно што препознајемо као проблем, у последњем периоду када је у питању начело законитости јесте брзоплетост у доношењу прописа (хиперкриминализација) што се одражава на квалитет норме које су недовољно одређене, користе се правни стандарди, аналогија-као начин тумачења путем сличности итд (Коларић, 2019, 15). Међутим, захтев за одређеношћу кривичноправних норми не искључује коришћење појмова у кривичном праву којима је потребно тумачење од стране судије. Битно је да је кривичноправна норма оправдана, а она то јесте ако постоји легитимни објект заштите и његова повреда или угрожавање. При томе је

неопходно да кривично дело буде прецизно одређено што значи да законодавац правну норму постави тако конкретно да подручје њене примене произилази из текста или се, у сваком случају, тумачењем може утврдити. Кривично право мора да има у виду и комплексност живота. Због тога су некада кривичноправне норме апстрактније постављене, па је у појединим случајевима потребно тумачење од стране судије (Коларић, 2013, 65).

Оно што можемо са високим степеном сигурности да тврдимо то је да феномен појачане репресије више није везан за унутрашње потребе државе већ се све више везује за усаглашавање са европским стандардима. То је најчешћи разлог реформи у последњем периоду. Међутим, у образложењима законских текстова као оправдање за нове инкриминације веома често се наводи и лоше искуство на унутрашњем плану, националне потребе и сл.

Посматрајући поставке Кривичног законика из 2005. године, али и ранији развој кривичног права у Србији примећујемо да неке категорије пасивних субјеката, оправдано, заслужују појачану заштиту. Ту, пре свега, мислимо на положај малолетних лица у систему кривичноправне заштите. Те границе се, последњих година, све више шире посебно када је у питању кривично процесно законодавство.

У кривичном материјалном праву законодавац прописује теже казне када се дете, малолетно лице или малолетник појављује као пасивни субјекат. Ово разликовање према узрасту и појачана кривичноправна заштита малолетних лица има своје криминалнополитичко оправдање. Тако, убиство детета је тешко убиство. До ступања на снагу Кривичног законика Србије убиство детета се третирало као обично убиство, уколико није било неког квалификаторног обележја, а околност да се ради о убиству детета узимала се као отежавајућа околност приликом одмеравања казне. Сада, у члану 114. став 7, законодавац одређује да је лишење живота детета тешко убиство. Као што се може приметити, овом одредбом нису обухваћени малолетници (лица између четрнаест и осамнаест година живота). *De lege ferenda* требало би размислити у правцу померања границе појачане кривичноправне заштите са четрнаест на осамнаест година јер, посматрајући реално, нема неке велике разлике у психофизичком развоју између категорије у коју спадају деца и категорије малолетника. При томе, постоји и неусклађеност са појмом детета у Конвенцији УН о правима детета (лице до 18 година). Хрватско казнено право је прихватило ширу дефиницију детета као оштећеног. КЗ РХ који је ступио на снагу 01.01.2013. дефинисао је дете као особу која није навршила осамнаест година живота.

Такође, малолетна лица се издвајају као посебан пасивни субјект код неких кривичних дела (тешка телесна повреда, излагање опасности, отмица, трговина људима итд). Код поменутих недозвољених понашања дело постоји и када је учињено према другим лицима а околност да се ради о малолетним лицима делу даје квалификаторни облик. Постоје кривична дела код којих се искључиво захтева да је дело учињено према малолетном лицу (нпр. приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и

искоришћавање малолетног лица за порнографију, искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу, трговина малолетним лицима ради усвојења).

Код кривичних дела против полне слободе нпр. посебно се издваја обљуба са дететом и обљуба над немоћним лицем где законодавац препознаје потребу појачане заштите посебно рањивих категорија жртава као што су деца, душевно оболели, лица заосталог душевног развоја или немоћна лица која не могу да пруже отпор. Такође, посебно је инкриминисано навођење детета на присуствовање полним радњама, док код силовања постоји тежи облик кривичног дела ако је пасивни субјект малолетник.

Законодавац препознаје потребу за појачаном заштитом и бремените жене. Убиство добија квалификовани вид када се убиством мајке истовремено уништава плод, живот будућег детета. Заправо ту уништење плода представља једну додатну последицу која прати лишавање живота мајке. Квалификаторну околност представља бременитост, као и чињеница да се лишавањем живота бремените жене уништава и њен плод. Дакле, на посредан начин законодавац оваквом одредбом пружа заштиту и праву на живот детета које још није рођено (убиство бремените жене је тешко убиство) (Коларић, 2008, 247). Такође, тешка телесна повреда добија квалификаторни облик ако је нанета бременитој жени.

3.3. Малолетна лица као оштећени у пракси Уставног суда Србије

1. Оштећена малолетна лица као подносиоци уставних жалби

1.1. Начелни ставови и одступања

Најпре, у погледу генералне категорије оштећених лица, у најширем кривично-процесном смислу тог појма, укључујући и супсидијарне тужиоце, Уставни суд, у начелу, има доследну праксу немериторног решавања уставних жалби тих лица, пре свега у специфичној области права на правично суђење. Уставни суд је у својој богатој судској пракси углавном доследно, одбацивао уставне жалбе подносилаца који су имали својство оштећеног, оштећеног као тужиоца и/или приватног тужиоца. У односу на, у таквим уставним жалбама, истакнуту повреду права на правично суђење, Уставни суд је заузео и примењивао став да се, полазећи од Уставом утврђене садржине права на правично суђење, које обухвата и гаранције права на суђење у разумном року, ово право у кривичном поступку јемчи пре свега окривљеном лицу, пошто се у том поступку одлучује о основаности сумње која је била разлог за покретање поступка, односно о оптужбама које се неком лицу стављају на терет, а не оштећеним лицима у том поступку, те се стога ни оштећени не могу позивати на повреду права на правично суђење у кривичном поступку, јер то уставно право не конституише права тих лица на

позитиван исход тог поступка, односно на осуђујући исход са врстом и мером санкције против окривљеног које оштећени сматра адекватним[6]. У оваквом решавању, Уставни суд се ослањао на пресуду и став Европског суда за људска права (*у даљем тексту: Европски суд*) - *Крзак против Пољске* (ст. 23. и 24, од 6. априла 2004. године), у коме је и тај суд оценио да Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (*у даљем тексту: Конвенција)* не гарантује право да ће се против трећег лица покренути кривични поступак, нити да ће то лице бити осуђено, те је одбацио жалбу због повреде права на правично суђење, јер је оценио да је инкомпатибилна *ratione persone* са одредбама Конвенције.

Међутим, од овог начелног става Уставни суд је, баш попут Европског суда, у својој пракси атерирао и учинио и генерално и партикуларна одступања.

Основно **генерално** одступање је исказано у појединим мериторним одлукама у којима је Уставни суд указао и на то да оштећени, свакако, имају право да у кривичном поступку истакну имовинскоправни захтев у погледу материјалне или нематеријалне штете коју су претрпели извршењем кривичног дела и да се оштећена лица која су истакла имовинскоправни захтев могу позивати на повреду права на суђење у разумном року у кривичном поступку.

Са друге стране, **партикуларна** одступања су се појавила најпре и већ у раној фази судске праксе Уставног суда, када су мериторно разматране уставне жалбе подносилаца – оштећених, када је као повређено право истакнуто неко од фундаменталних права из тзв. „тврдог“ језгра људских права, попут права на живот и забране нечовечног поступања и злостављања (тортура). Дакле, ова партикуларна одступања су заснована на природи и значају повређеног права, а не на личности самог подносиоца. Међутим, у еволуционом развоју судске праксе Уставног суда и новијим одлукама појавила су се и одступања од претходно изнетог начелног става заснована како на значају и природи повређеног права, тако и на личности подносиоца, и то пре свега у правцу проширене уставносудске заштите оштећених малолетних лица.

Ради илустрације тенденција судске праксе, могуће је размотрити три релативно новије одлуке Уставног суда у којима је мериторно одлучивано о уставним жалбама оштећених малолетних лица и у којима су заузети и исказани значајни кривично-процесни и уставно-судски ставови. У првој и трећој од наредне три издвојене одлуке Уставног суда права детета су била у примарном фокусу аргументације Уставног суда и због тога је њихов значај

[6] Иако не прво донето, од значаја је Решење Уж-713/2008 од 27. јануара 2010. године којим је одбачена уставна жалба подносиоца, као приватног тужиоца у односу на ослобађајуће кривичне пресуде и ово решење Уставног суда се убудуће цитирало као референтно у бројним каснијим одлукама и решењима Суда. Решење је јавно доступно на интернет страници Уставног суда – База судске праксе: https://www.ustavni.sud.rs/sudska-praksa/baza-sudske-prakse

за ову тему много већи, док је у другој овде издвојеној одлуци права детета била истакнута и разматрана само акцесорно.

1.2. Одлука Уж-9956/2016 од 29. децембра 2020. године

Чињенично, у овом предмету одбачена је кривична пријава поднета против осумњиченог, због кривичног дела насилничко понашање из члана 344. став 1. Кривичног законика, извршеног према малолетном оштећеном подносиоцу уставне жалбе и то применом начела опортунитета у односу на осумњиченог, а потом против тог истог окривљеног је обустављен и прекршајни поступак, јер је прекршајни суд нашао да је за кривично дело које консумира обележја прекршаја, јавни тужилац већ одбацио кривичну пријаву.

Правно, у овој уставној жалби је била изричито истакнута повреда права из члана 25. и члана 64. став 3. Устава, дакле и права детета. Уставни суд је и у овој одлуци, најпре, поновио свој општи став да се самим подношењем кривичне пријаве не стиче право да се по поднетој кривичној пријави покрене кривични поступак, те да подносилац кривичне пријаве нема ни Уставом, ни законом зајемчено право да ће се против трећег лица водити кривични поступак, нити да ће лице које је окривљено бити и осуђено, односно да ће му бити изречена одређена кривична санкција. Уставни суд је, даље, указао и да није прихватљива тврдња подносиоца уставне жалбе да је „примена института одлагања кривичног гоњења из члана 283. Законика о кривичном поступку некомпатибилна са обавезама из члана 25. Устава“. Такав навод подносиоца уставне жалбе оцењен је неоправданим, јер је могућност одлагања кривичног гоњења, уз испуњење одређених услова прописаних одредбама Законика о кривичном поступку, што се своди на примену начела опортунитета кривичног гоњења, односно тзв. условљени опортунитет, сама по себи легитимна, те и уставноправно прихватљива, и она начелно не мора бити, нити би по правилу смела бити у супротности са интересима оштећеног кривичним делом, па ни онда када је оштећени дете, односно малолетно лице. Констатовано је да такве процесне могућности у виду тзв. диверзионих модела (према англосаксонском кривичнопроцесној терминологији), односно у процесној форми деловања начела опортунитета уопште (према класичној континентално-европској кривичнопроцесној терминологији), постоје и у већини других савремених кривичнопроцесних система у упоредноправном смислу.

Међутим, Уставни суд је пак указао да примена начела опортунитета кривичног гоњења, иако је начелно уставноправно прихватљива, не мора бити увек оправдана у сваком конкретном случају, а нарочито када се ради о условљеном опортунитету кривичног гоњења, с обзиром на врсту и природу обавезе која је тада одређена осумњиченом и **категорију оштећеног** о којем се ради, а у конкретном случају је у питању **дете**, које по дефиницији у суштинском смислу спада у тзв. посебно рањиве жртве кривичног дела, а у правном смислу, као и у складу са чланом 64. Устава, начелно ужива појачану

правну заштиту. Уставни суд је оценио да је јавни тужилац у конкретном случају погрешио што је своје иначе легитимно и уставноправно прихватљиво поступање према начелу опортунитета кривичног гоњења, условио одређивањем осумњиченом конкретне обавезе која је општег хуманитарног карактера, уместо да је рационално искористио постојећу законску могућност која се тиче тзв. условљеног опортунитета кривичног гоњења, која је ресторативног карактера, односно представља вид тзв. ресторативног правосуђа/ресторативне правде, те би се свела на обавезивање осумњиченог да накнади штету оштећеном, који с обзиром на свој узраст мора, у складу са релевантним уставним правилима и међународним обавезама које је Србија прихватила, имати појачан степен заштите у правном систему уопште, а посебно у његовом кривичноправном сегменту.

Оно што је посебно значајно у овом предмету је што је, по први пут, дефинисан тест за оцену да ли је дошло до повреде права детета из члана 64. став 3. Устава. Тај тест полази од следећих уставноправних питања:

1) да ли је у конкретном случају реч о детету у смислу Конвенције Уједињених нација о правима детета и Устава Републике Србије;

2) да ли дете има својство оштећеног, односно жртве психичког, физичког, економског или неког другог искоришћавања или злоупотребљавања; и

3) да ли су надлежни органи пружили адекватну заштиту детету, односно да ли је поступање надлежних државних органа било у најбољем интересу детета у смислу Конвенције уједињених нација о правима детета и Смерница Комитета министара Савета Европе о правосуђу по мери детета.

Имајући у виду то да је у конкретном случају позитивно одговорено на претходна питања, а посебно то да би обавеза отклањања штете подносиоцу била у најбољем интересу детета, а како је то и стриктно предвиђено Конвенцијом Уједињених нација о правима детета, што није учињено, иако је поступајући тужилац у формалном смислу био слободан приликом одлучивања о избору између више обавеза, руководећи се својим слободним уверењем, те да није био везан предлогом осумњиченог, то је **усвојена уставна жалба овог малолетног оштећеног** и одређено правично задовољење, поред осталог, и утврђењем права на накнаду нематеријалне штете у износу од 300 евра.

1.3. Одлука Уж-1526/2017 од 4. фебруара 2021. године

Чињенично, у овом предмету се радило о кривичном поступку вођеном против три лица због кривичних дела у вези са трговином људима у којима се као жртва појавило дете, оштећена подноситељка уставне жалбе, а који је окончан применом начела опортунитета у односу на једног од окривљених, односно споразумима о признању кривице у односу на остале. У уставној жалби је истакнуто да суд није узео у обзир да је жртва дете, да је

два пута саслушана, да је на главним претресима била изложена непријатностима и страху, услед чега је код оштећене дошло до секундарне виктимизације, да је оштећена претрпела значајан интензитет психичког бола услед повреде права личности и слободе, као и страх, како у периоду извршења кривичног дела које је окривљеном оптужницом стављено на терет, а тако и током судског поступка где је била константно изложена секундарној виктимизацији као жртва трафикинга. Подноситељка, која је у време извршења дела имала 16, односно 17 година, је истицала да су окончањем поступка, на начин на који је окончан, обесмишљена права оштећене као жртве кривичног дела, али и само слово закона чија уједначена примена у пракси треба да пружи сигурност грађана Републике Србије, јер се сврха кажњавања огледа како у друштвеној осуди учиниоца кривичног дела, тако и у превенцији од будућег вршења кривичних дела кроз претњу осудом.

Правно, Уставни суд је констатовао да је, иако опште одређење појма трговине људима, у аспекту жртве трговине људима, не прави разлику по основу пола или узраста, с обзиром на специфичне аспекте које ово дело добија када се као жртве појављују жене или деца, креиран посебни нормативни оквир са циљем акцентовања посебно тешког положаја жена и деце. С обзиром на потребу посебне заштите деце, чланом 388. Кривичног законика предвиђено је да је посебна отежавајућа околност приликом извршења трговине људима, када је дело извршено према малолетном лицу, односно лицу млађем од 18 година. Други аспект забране трговине људима заснован на узрасту тиче се елемента средства, односно начина извршења овог кривичног дела. Са становишта Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, пристанак детета на искоришћавање нема значаја за конституисање дела трговине људима, односно правно је ирелевантно да ли је дете пристало да буде искоришћавано (члан 4, тачка (в)). С обзиром на то Уставни суд је у овом предмету констатовао да је приликом разматрања елемената трговине људима, када се као жртва трговине појављује дете, довољно да се стекну елементи радње и циља односно намере искоришћавања.

У конкретном случају, Уставни суд је утврдио да суд током поступка није пружио ни једну меру заштите и помоћи оштећеној која је у време вршења кривичног дела била дете према међународним уговорима, односно малолетно лице према Кривичном законику, да није прилагодио вођење поступка налазу судског вештака у коме је констатовано стање трауматизованости жртве, да није одговорио на захтев за добијање статуса посебно осетљивог сведока, као и захтев у односу на метод испитивања оштећене као сведока, а што је довело до секундарне виктимизације оштећене, те да је у овом аспекту поступка дошло до повреде позитивне обавезе државе у односу на жртву трговине људима непоштовањем мера превенције, заштите и помоћи таквим лицима зајемчене чланом 26. став 2. Устава.

Ценећи питање испуњености процесног аспекта позитивних обавеза у односу на судски поступак за кривично дело трговине људима, Уставни суд је оценио да за конституисање кривичног дела трговине људима када се као жртва трговине људима појављује дете пристанак није неопходан, у конкретном случају и додатно због рањивог положаја оштећене као малолетног лица које потиче из непотпуне породице и рањиве социјалне групе. Делотворност судског поступка може бити повређена уколико после пет година и шест месеци вођења поступка, пет пута одржаног главног претреса од 24 пута заказиваног, двоструким сведочењем оштећене у поступку који се водио по оптужници за трговину људима, заменик јавног тужиоца на крају доказног поступка преиначи дело, „одложи кривично гоњење“ примењујући институт из члана 283. ЗКП, а суд обустави кривични поступак. Додатно са становишта процесног аспекта позитивних обавеза суда, Уставни суд констатује да је недостављањем решења о обустави поступка оштећеној, како би се изјаснила да ли жели да ступи на место јавног тужиоца, оштећена лишена било какве могућности да преузме кривично гоњење, да заступа оптужбу и сопственим активностима допринесе спровођењу целокупног поступка.

У односу на примену начела опортунитета Уставни суд је и на овом месту указао да његова примена, иако је начелно уставноправно прихватљива, не мора нужно бити оправдана у сваком конкретном случају. Истакнуто се посебно односи на ситуације условљеног опортунитета кривичног гоњења, с обзиром на врсту и природу обавезе која је одређена осумњиченом и категорију оштећене о којој се ради, а у конкретном случају је у питању дете, које по дефиницији у суштинском смислу спада у посебно рањиве жртве кривичног дела, а у правном смислу, као и у складу са Уставом (члан 64.), начелно ужива појачану правну заштиту (видети Одлуку Уставног суда Уж- 9956/2016 од 29. децембра 2020. године).

Уставни суд констатује да је начело опортунитета, којим се одступа од начела легалитета официјелног кривичног гоњења, утемељено на потреби да се избегну дуготрајни скупи кривични поступци, те да је примењиво на лакша кривична дела, у погледу којих се иначе води скраћени поступак. С обзиром на наведено, Уставни суд понавља да је начело опортунитета у конкретном случају примењено после пет година и шест месеци вођења поступка, и то на основу преквалификовања кривичног дела из тешког дела трговине људима у лако дело помоћ учиниоцу после извршеног кривичног дела, при чему је жртва дете, те погрешном применом процесних правила, чиме је повређен суштински *ratio* овог процесног механизма.

С обзиром на наведено, Уставни суд је у овом делу усвојио поднету уставну жалбу и оценио да су основани наводи подноситељке да поступајући јавни тужилац није могао да примени институт одлагања кривичног гоњења из члана 283. ЗКП према окривљеном, а имајући у виду да је оптужница потврђена. Члан 283. ЗКП није се могао применити у фази главног претреса у којој се налазио кривични поступак, а та неправилност је довела и до

неправилне примене члана 352. ЗКП, као и до онемогућавања подноситељке да преузме кривично гоњење и да заступа оптужбу у смислу члана 52. ЗКП. За утврђене повреде права Уставни суд је одлучио да се правично задовољење подноситељке уставне жалбе оствари, поред осталог, и утврђењем права на накнаду нематеријалне штете у износу од 5.000 евра.

1.4. Одлука Уж-17471/2021 од 22. децембра 2022. године

Чињенично, у овом предмету се радило о кривичном поступку вођеном против два лица због кривичног дела обљуба са дететом у коме се као жртва појавило дете, оштећена подноситељка уставне жалбе, а који је у односу на једног окривљеног окончан споразумом о признању кривице, којим му је изречена васпитна мера појачани надзор од стране органа старатељства и обавезан је да, између осталог, малолетној оштећеној уплати одређени износ на име награде нужних издатака пуномоћника, али је истовремено оштећена упућена на парницу за остварење имовинскоправног захтева који је јасно и опредељено била истакла.

Правно, и у овој уставној жалби је изричито и примарно истакнута, поред осталих, и повреда права детета из члана 64. став 3. Устава. Уставни суд је и у овој одлуци, најпре, поновио свој општи став да се самим подношењем кривичне пријаве не стиче право да се по поднетој кривичној пријави покрене кривични поступак, те да подносилац кривичне пријаве нема ни Уставом, ни законом зајемчено право да ће се против трећег лица водити кривични поступак, нити да ће лице које је окривљено бити и осуђено, односно да ће му бити изречена одређена кривична санкција. За разлику од спорног правног питања примене института условног одлагања кривичног гоњења и начела опортунитета од стране тужилаштва у предмету и Одлуци *Уж-9956/2016 од 29. децембра 2020. године*, у овом предмету се отворило ново спорно правно питање – примена института споразума о признању кривичног дела од стране тужилаштва, када је у питању посебна категорија оштећених малолетних лица – дете. Пред Уставним судом се, стога, отворило питање да ли поступање јавног тужиоца, а потом и надлежног суда, у конкретном случају, и примена њихових иначе законитих, легитимних и уставноправно прихватљивих овлашћења и надлежности да закључе, односно потврде споразум о признању кривичног дела, али без досуђења постављеног имовинскоправног захтева оштећене у опредељеној укупној или делимичној висини, представља адекватан вид тзв. ресторативног правосуђа/ресторативне правде, и да ли се тим поступањем оштећеној омогућује да јој окривљени накнади штету у једном судском поступку или се, пак, оштећена, која с обзиром на свој узраст мора имати појачан степен заштите у правном систему уопште, а посебно у његовом кривичноправном сегменту, у складу са релевантним уставним правилима и међународним обавезама које је Република Србија преузела, потенцијално додатно виктимизује. Додатно, уставном жалбом се отвара и питање да ли је поступање органа поступка у

конкретном случају било у најбољем интересу тог детета и да ли је обезбедило одговарајући заштитнички приступ жртви – детету.

И у овом уставносудском предмету је, по други пут, у складу са критеријумима већ успостављеним у Одлуци Уж-9956/2016 од 29. децембра 2020. године, на коју и подноситељка указује у својој уставној жалби, примењен тест путем уставноправних питања ради оцене да ли је дошло до повреде наведених права детета и утврђених начела:

1) да ли је у конкретном случају реч о детету у смислу Конвенције Уједињених нација о правима детета и Устава;

2) да ли дете има својство оштећеног, односно жртве психичког, физичког, економског или неког другог искоришћавања или злоупотребљавања;

3) да ли су надлежни органи пружили адекватну заштиту детету, односно да ли је поступање надлежних државних органа било у најбољем интересу детета и да ли су обезбедили одговарајући заштитнички приступ детету, у смислу Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, као и Конвенције уједињених нација о правима детета и Смерница Комитета министара Савета Европе о правосуђу по мери детета.

Одговарајући на наведена питања у овом уставносудском предмету, закључено је да су пропусти поступајућег суда, у комбинацији са претходним процесним пропустом надлежног тужилаштва, кумулативно довели до тога да се може сматрати да предметни кривични поступак није спроведен у најбољем интересу детета са заштитничким приступом жртви, као и да је упућивање оштећене, детета, на нове и додатне судске поступке, као да се ради о било ком другом пунолетном оштећеном, у којима ће се дете потенцијално морати суочавати не само са траумама које је већ проживело, већ и са правноснажно осуђеним, ради расправљања о висини имовинскоправног захтева у целини, било у директној супротности с наведеном обавезом из члана 30. ст. 1. и 2. Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, јер, поред свега већ наведеног, таква одлука не обезбеђује ни то да кривични поступак не отежа трауму коју је ово дете, извршењем кривичног дела над њом, сасвим природно, већ претрпело. Стога је усвојена уставна жалба и ове малолетне оштећене и одређено правично задовољење, поред осталог, и утврђењем права на накнаду нематеријалне штете у износу од 1.000 евра.

4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Имајући у виду догађај који је потресао цео регион, не само становништво и надлежне државне органе у Србији, при надлежном министарству се радило у претходном периоду на изменама и допунама Кривичног законика. Јавне расправе о том Нацрту ЗИД КЗ-а још увек није било. Очекујемо је у наредном периоду. И овај ЗИД КЗ „краси“ појачана

кривичноправна репресија која подразумева заоштравање казнене политике законодавца и нове инкриминације. Пуно смо већ писали и говорили о пооштравању законодавне казнене политике потпуно супротно основним принципима кривичног права, пре свега принципу легалитета али и легитимитета, па то овај пут сматрамо сувишним.

Желели бисмо да у фокус ставимо малолетна лица и побољшање њиховог положаја пред надлежним државним органима беез обзира да ли се налазе у улози оштећених или окривљених.

У погледу расправе о могућности спуштања доње старосне границе „кривичноправног малолетства“ испод четрнаест година, као што смо већ поменули, нема места и слободног простора за лицитирање правника већ се мора формирати мултидисциплинарна комисија која ће подразумевати учешће стручњака из различитих области (правнике, психологе, психијатре, педагоге итд.) и тек након анализе низа фактора и научних сазнања о развоју људске личности донети одлуку да ли наша деца у том узрасту могу да схвате значај свог дела и управљају својим поступцима јер је развој личности условљен низом фактора географског, културног, климатског и економског карактера.

Даље, треба створити услове за примену свих васпитних мера (сада постоји немогућност примене заводске васпитне мере упућивања у посебну установу за лечење и оспособљавање).

Ако се бавимо кривицом других лица за дела која учине деца треба такве ситуације посматрати кроз традиционалне институте кривичног права као што су помагање, подстрекавање, посредно извршилаштво и неправа кривична дела нечињења. Зато, *de lege ferenda* треба законски регулисати и посредно извршилаштво и утврдити његов кривичноправни значај да не би долазило до проблема у судској пракси.

У складу са смерницама Комитета министара Савета Европе о правосуђу по мери детета треба спроводити принцип ограничавања кривичноправне репресије како према малолетним лицима тако и према млађим пунолетним лицима.

Неке одредбе, иако представљају појачану заштиту малолетних лица, као што су забрана условног отпуста код појединих кривичних дела где се као пасивни субјект појављује дете (тешко убиство (члан 114. став 1. тачка 9), силовање (члан 178. став 4), обљуба над немоћним лицем (179. став 3), обљуба са дететом (члан 180. став 3) и обљуба злоупотребом положаја (члан 181. став 5) су веома спорне са становишта ЕСЉП и Устава Србије.

Потребно је ускладити се и са Конвенцијом УН о правима детета те померити границу појачане кривичноправне заштите са четрнаест на осамнаест година јер, посматрајући реално, нема неке велике разлике у психофизичком развоју између категорије у коју спадају деца и категорије малолетника.

Литература

Вуковић, И. 2013. О ситуацијама посредног извршилаштва у српском кривичном праву. Анали Правног факултета у Београду, 1(ЛХИ), стр. 96-121.

Вуковић, И. 2021. *Кривично право. Општи део*. 1. изд. Београд: Универзитет у Београду Правни факултет.

Вулетић, И. 2015. Материјалноправни положај млађих особа у Хрватском Казненом праву У: Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја. Институт за криминолошка и социолошка истраживања. стр. 131-143.

Илић, Г. 2001. Држава *versus* криминалитет и стандарди људских права. у: *Криминал и државна реакција:феноменологија, могућности и перспективе*, Палић, стр. 5-29.

Коларић, Д. 2020. Жртва кривичног дела и материјално кривично право. У:Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите, Златибор, стр. 50-75.

Коларић, Д. 2019. Кривични законик и (не)адекватност државне реакције на криминалитет У: Измене у кривичном закон одавству и статусу носилаца правосудних функција и адекватност државне реакције на криминалитет, Златибор, стр. 22-42.

Коларић, Д. 2019. Оријентација законодавца у последњем закону о изменама и допунама Кривичног законика - (не)оправдано јачање кривично-правне репресије. Архив за правне и друштвене науке, Београд, бр. 3-4, стр. 13-45.

Коларић, Д. 2013. Нова концепција кривичних дела тероризма у Кривичном законику Републике Србије. *Crimen,* бр. 1. стр. 49-72.

Коларић, Д. 2008. *Кривично дело убиства*, Београд. Службени гласник.

Лазаревић, Љ. 1997. Кривични закон Републике Србије са краћим коментаром, Београд: Савремена администрација.

Лазаревић, Љ. 1997. Кривични закон Републике Србије са краћим коментаром, Београд: Савремена администрација.

Милошевић, Н. 2006. Нове тенденције у савременој науци кривичног права и малолетничко кривично право. У: *Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство*, Златибор, стр. 279-299.

Срзентић, Н., Стајић, А. & Лазаревић, Љ. 1997. *Кривично право Југославије. Општи део*. 20. изд. Београд: Савремена администрација.

Стојановић, З. 2019. *Кривично право. Општи део*. 26. изд. Београд: Правна књига.

Стојановић, З. 2016. Гарантивна функција кривичног права. у: *Казнена реакција у Србији – VI део*, Београд, стр. 1-16.

Таховоћ, Ј. 1957. Коментар кривичног законика. Београд: Савремена администрација.

Устав Републике Србије, *Сл. Гласник РС*, бр. 98/2006, 115/2021.

Кривични законик, *Сл. Гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр. 107/2005 – испр. 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016. и 35/2019.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Сл. Гласник РС*, бр. бр. 85/2005.

Закон о ратификацији Конвенције УН о правима детета, *Sl. list SFRJ – Међународни уговори", бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ – међународни уговори", бр. 4/96 и 2/97*.

Закон о потврђивању факултативног протокола о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, уз конвенцију о правима детета , *Сл. Лист СРЈ - међународни уговори*, бр. 7/2002)

Кривични закон СФРЈ "Службени лист СФРЈ", бр. 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 и "Службени лист СРЈ", бр. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 41/93, 50/93, 24/94, 61/2001.

Основни Кривични закон *"Службени лист СФРЈ",* бр. 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90,*"Службени лист СРЈ",* бр. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94, 61/2001,"*Службени гласник РС*", бр. 39/2003.

Кривични закон Србије, *"Службени гласник СРС",* бр. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, 21/90, *"Службени гласник РС",* бр. 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002, 80/2002, 39/2003, 67/2003.

Кривични законик ФНРЈ, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 13/1951.

Одлука Уж-9956/2016 од 29. децембра 2020. године

Одлука Уж-1526/2017 од 4. фебруара 2021. године

Одлука Уж-17471/2021 од 22. децембра 2022. године

THE POSITION OF MINORS IN THE SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Professor Dragana Kolarić, PhD

Judge of the Constitutional Court of Serbia, University of Criminal Investigation and Police Studies, Full Professor of the University of Criminal Investigation and Police Studies and a Judge of the Constitutional Court of the Republic of Serbia, dragana.kolaric@ustavni.sud.rs; dragana.kolaric@kpu.edu.rs

Abstract: *Analysing the position of minors in the criminal substantive law of Serbia, the author makes concrete proposals for improving the position of minors as victims and defendants both in the Criminal Code and in the Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Minors. The intense reform efforts expressed in the last period should, in the author's opinion, overcome particular changes and lead to the adoption of a new Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Minors. Also, it is necessary to improve some provisions of the Criminal Code and regulate the institutes that exist in practice, as the doctrine says a lot about them, but they do not have their place in positive criminal substantive law. The author divided the discussion into two problem sections. One is the analysis of the position of minors as defendants (age limit for the responsibility of minors for criminal acts, the responsibility of other persons for criminal acts committed by children, as well as aspects related to the purpose and system of sanctions for minors) and the other is the enhanced protection of minors as injured parties in the general and special part of the Criminal Code. An integral part of the work is the analysis of the provisions of the most important international and regional legal instruments in this area and the practice of the Constitutional Court of Serbia when it comes to injured minors as applicants of constitutional appeals.*

Keywords*: Criminal Code, minors, child, criminal act, indirect execution, inaction, incitement, educational measures, victims*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524090S UDK 347.62:343.6–053.6

VANBRAČNA ZAJEDNICA SA MALOLJETNIM LICEM, KAO SPECIFIČAN OBLIK KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE MALOLJETNIKA

akademik prof. dr Miodrag N. Simović

redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, član Evropske akademije nauka i umjetnosti, član Ruske akademije prirodnih nauka, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Bihaću, profesor emeritus

msimovic@anubih.ba; https://orcid.org/0000-0001-5116-680X

prof. dr Vladimir M. Simović

Tužilac Tužilaštva BiH, redovni profesor Fakulteta za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog univerziteta u Banjoj Luci

vlado_s@blic.net; https://orcid.org/0009-0002-9640-6488

***Apstrakt**: Sva savremena krivična zakonodavstva u sistemu inkriminacija posebnu pažnju posvećuju zaštiti ličnih dobara uopšte (ljudskim pravima i slobodama), a među njima se ističe zaštita ličnosti djece, odnosno maloljetnih lica. To je i logično jer se radi o posebno osjetljivoj kategoriji lica čija se pojačana krivičnopravna zaštita temelji na relevantnim univerzalnim ili regionalnim međunarodnim standardima. Pored krivičnih djela kojima se putem krivičnih sankcija štiti polna sloboda maloljetnih lica, u krivičnom zakondavstvu država regiona se razlikuju i specifična krivična djela kojima se štiti ličnost maloljetnih lica od zasnivanja ili održavanja vanbračne zajednice ili vanbračnih odnosa kojima se takođe na specifičan način ugrožava ili povređuje polna sloboda, polna čast, odnosno polno dostojanstvo maloljetnih lica. U radu se analiziraju elementi, sadržina, karakteristike, te oblici ili vidovi ispoljavanja krivičnog djela vanbračna zajednica sa maloljetnim licem u pozitivnom krivičnom zakonodavstvu država bivše SFRJ.*

***Ključne riječi:** maloljetno lice, vanbračna zajednica, zakon, krivično djelo, brak.*

1. UVOD

Društvena uloga braka, odnosno porodice je ogromna. Ona se primarno ogleda u stvaranju, podizanju i vaspitanju potomstva. Upravo se u ovoj funkciji nalazi razlog zašto su odnosi u braku (porodici) precizno uređeni odredbama porodičnog zakonodavstva (Bačić & Pavlović, 2004, 733-735). Radi se o domaćem, unutrašnjem sistemu zakonskih propisa (ustrojenih na bazi međunarodnih standarda) koji reguliše: pojam, karakteristike i odnose u braku, sklapanje, dejstvo i prestanak braka, odnose roditelja i djece, usvojenje, hraniteljstvo, starateljstvo, izdržavanje, imovinske odnose, lično ime i postupak u vezi sa porodičnim odnosima.

Iako brak i porodicu primarno uređuje domaće bračno/porodično zakonodavstvo koje je sadržano u zakonu, odnosno u nizu podzakonskih propisa, ipak važnu ulogu, mjesto i značaj u pravnoj zaštiti braka ima i krivično zakonodavstvo. Naime, postupanjem protivno odredbama porodičnog zakonodavstva - ostvaruju se obilježja pojedinih krivičnih djela (Miladinović-Stefanović, 2023, 33-56). Radi se o krivičnim djelima koja su u posebnom dijelu krivičnih zakona, odnosno zakonika pojedinih država sistematizovana u posebnu glavu, na posebno mjesto, prema grupnom zaštitnom objektu – odnosno prema dobru, vrijednosti ili interesu koji se štiti kroz propisivanje krivične odgovornosti i kažnjivosti, a to su brak, odnosno porodica (i vanbračna zajednica). Uglavnom su to krivična djela koja imaju tzv. blanketnu dispoziciju (Mrvić Petrović, 2005, 282-283; Fair & Ray, 1978, 45-61).

Ova krivična djela, pored specifične prirode grupnog objekta zaštite, karakterišu sljedeći konstitutivni elementi njihovog bića (Jovašević, 2003, 207):

a) radnja izvršenja se sastoji u postupanju protivno porodičnopravnim propisima - aktivnom, pozitivnom radnjom (činjenjem) ili negativnom, pasivnom radnjom (nečinjenjem, propuštanjem),

b) radnja izvršenja se preduzima na određeni način – neovlašćeno, protivpravno, protivzakonito,

c) umišljaj se javlja kao jedini, isključivi oblik krivice učinioca. Ovaj umišljaj mora u kognitivnom, intelektualnom smislu da obuhvati svijest učinioca o neovlašćenosti, protivpravnosti svoga postupanja. Kod nekih krivičnih djela zakon zahtijeva postojanje direktnog umišljaja koji kvalifikuje posebna vrsta pobude - koristoljublje,

d) posljedica djela se javlja u obliku ugrožavanja braka, njegove društvene funkcije, uloge u društvu, odnosno zakonitosti njegovog zaključenja i djelovanja,

d) učinilac djela može biti određeno lice kod pojedinih krivičnih djela – *delicta propria,* dakle, lice koje ima posebno, specifično lično svojstvo.

U daljem tekstu ćemo izložiti pojam, sadržinu, karakteristike, elemente bića, te oblike/vidove ispoljavanja krivičnog djela vanbračna zajednica sa maloljetnim licem u pravu Bosne и Hercegovine, kao i drugih država u regionu koje su nastale raspadom SFRJ devedesetih godina prošlog vijeka, koje ima dvojaki objekt zaštite: a) punovažnost braka na zakonu zasnovanom i b) maloljetno lice (lice uzrasta do osamnaest godina u vrijeme izvršenja djela).

2. ODREĐENJE VANBRAČNE ZAJEDNICE U PORODIČNOM PRAVU

Na više ili manje sličan način sva porodična zakonodavstva država u regionu definišu brak, porodicu, kao i bračnu/izvanbračnu zajednicu (ili porodicu), odnosno uslove za njeno postojanje (Jović, 2001, 725-736; Fan, & Lui, 2004, 442-452).

Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine[1] (2005, član 2.) kao porodicu smatra životnu zajednicu roditelja i djece i drugih krvnih srodnika, srodnika po tazbini, usvojilaca i usvojenika i lica iz vanbračne zajednice ako žive u zajedničkom domaćinstvu. Uređenje odnosa u porodici zasniva se na: a) zaštiti privatnosti porodičnog života; b) ravnopravnosti, međusobnom pomaganju i poštovanju članova porodice; c) obavezi roditelja da osiguraju zaštitu interesa i dobrobiti djeteta i njihovoj odgovornosti u podizanju, odgoju i obrazovanju djeteta; d) obavezi države da osigura zaštitu porodice i djeteta i e) pružanju starateljske zaštite djeci bez roditeljskog staranja i odraslim osobama koje nisu sposobne same starati se o sebi, svojim pravima, interesima i imovini. Kao vanbračna zajednica (član 3.) smatra se zajednica života žene i muškarca koji nisu u braku ili vanbračnoj zajednici sa drugom osobom, koja traje najmanje tri godine ili kraće - ako je u njoj rođeno zajedničko dijete. Brak se (član 6.) definiše kao zakonom uređena zajednica života žene i muškarca koja se sklapa saglasnom izjavom žena i muškarac pred matičarom kao državnim službenikom[2].

Porodični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine[3] (2007, član 2.) porodicu određuje kao životnu zajednicu roditelja, djece i drugih srodnika, dok je brak (član 4.) zakonom uređena zajednica života žene i muškarca koja se zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da zaključe brak, ravnopravnosti bračnih partnera, međusobnom poštovanju i uzajamnom pomaganju. Konačno, vanbračna zajednica (član 5.) je zajednica života žene i muškarca koji nisu u braku ili su vanbračnoj zajednici s drugim licima i traje najmanje tri godine - ako nemaju djecu ili kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete. Vanbračna zajednica je izjednačena s bračnom zajednicom u pogledu prava na međusobno izdržavanje i drugih imovinskopravnih odnosa, pod uslovima i na način propisan ovim zakonom. Upravo odredbu ove sadržine treba koristiti prilikom tumačenja krivičnopravnih opisa vanbračne zajednice sa maloljetnikom (kao specifičnog krivičnog djela protiv braka, ali i protiv ličnosti maloljetnika).

Porodični zakon Republike Srpske[4] (2023, član 2.) pod porodicom smatra životnu zajednicu roditelja, djece i drugih srodnika. Porodičnopravni odnosi koje ovaj zakon uređuje su: zaključenje braka, lična prava i dužnosti bračnih supružnika, prestanak braka, odnosi roditelja i djeteta i drugih srodnika, usvojenje, starateljstvo, izdržavanje, imovinskopravni odnosi između bračnih supružnika, vanbračnih partnera i drugih srodnika i određeni oblici pravne zaštite porodice. kao i određene oblike pravne zaštite porodice. Brak (član 4.) je zakonom uređena zajednica života žene i muškarca koja se zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da zaključe

1 "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 35/05, 41/05, 31/14 i 32/19.

2 Prema podacima Agencije za statistiku BiH, samo jedan od 15.740 mladoženja koji su sklopili brak u 2021. godini u BiH, bio je maloljetan, dok je među 15.758 mladenki bilo 56 maloljetnica. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2013. godine, u Bosni i Hercegovini je bilo oko 12.400 mladih do 17 godina koji su u braku, od popisanih 1,76 miliona vjenčanih osoba.

3 „Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine", broj 23/07.

4 „Službeni glasnik Republike Srpske", broj 17/23.

brak, na ravnopravnosti bračnih supružnika, međusobnom poštovanju i uzajamnom pomaganju. I ovaj zakon daje pojam vanbračne zajednice (član 13.) pod kojom podrazumijeva zajednicu života žene i muškarca (vanbračnih partnera) između kojih nema bračnih smetnji i koja je trajala najmanje dvije godine ili kraće - ako je u njoj rođeno dijete. Vanbračna zajednica izjednačena je sa bračnom zajednicom u pravima i obavezama na međusobno izdržavanje, imovinskopravnim odnosima, pod uslovima i na način propisan ovim zakonom (Kašćelan, 2012, 85-103).

Iako je Komitet Ujedinjenih nacija (UN) zatražio prije pet godina od Bosne i Hercegovine da zabrani maloljetničke brakove, Republika Srpska sklapanje takvih brakova dozvoljava. Prema članu 35. stav 1. Porodičnog zakona, brak ne može zaključiti lice koje nije navršilo 18 godina života. Međutim, iz opravdanih razloga[5] sud može u vanparničnom postupku dozvoliti zaključenje braka maloljetniku starijem od 16 godina, ako utvrdi da je to lice tjelesno i duševno sposobno za vršenje prava i dužnosti koje proizlaze iz braka[6]. Prijedlog za dozvolu za zaključenje ovog braka može podnijeti sudu zainteresovano maloljetno lice[7]. Prije donošenja odluke sud pribavlja mišljenje nadležnog organa starateljstva[8]. Identična odredba postoji i u Porodičnom zakonu drugog bh. entiteta, Federaciji BiH, te i u zakonu distrikta Brčko[9].

I u Kancelariji dječjeg fonda UN-a za djecu (UNICEF) u BiH protive se uvrštavanju bilo kakvih izuzetaka o pitanju maloljetničkih brakova. Podsjećaju i da Ciljevi održivog razvoja UN pozivaju na globalnu akciju za okončanje ovog kršenja ljudskih prava do 2030. godine, te da su globalno, ali i u BiH, djevojčice više

[5] O "opravdanim razlozima" odlučuje sud u svakom konkretnom slučaju. Iz sudske prakse, u najvećem broju slučajeva, to je neplanirana trudnoća. Ali, ima slučajeva gdje to nije trudnoća, već su dvoje lica iskazali ljubav i sud je našao da je to dovoljno opravdan razlog. Kao razlozi sklapanja ovakvog braka navodese i pritisak porodice i vršnjaka, finansijska situacija, ali i tradicija u ruralnim područjima.

[6] Prema podacima UNICEF-a, u današnje vrijeme širom svijeta više od 700 miliona djevojčica stupilo je u brak prije svoje osamnaeste godine. Više od jedne trećine (oko 250 miliona) stupilo je u bračnu zajednicu prije navršene 15. godine. Najviša stopa dječijih brakova zabilježena je u Južnoj Aziji i subsaharskoj Africi. Gotovo polovina svih mladih nevjesti u svijetu živi u Južnoj Aziji, i to jedna trećina u Indiji.

[7] Sklapanje braka s maloljetnom osobom često rezultira prekidom njenog školovanja. Djevojčice koje stupe u brak predstavljaju grupu koja je najpodložnija nasilju i seksualnom zlostavljanju.

[8] Sva ta socijalna anamneza, prikupljanje podataka, vještačenja i izvođenje dokaza u sudskom postupku pružaju dovoljno osnova da se vjeruje da se time neće dozvoliti, odnosno da će se spriječiti ugovoreni brak, trgovina ljudima i sl.

[9] Prema podacima objavljenima u publikaciji Agencije za statistiku BiH "Žene i muškarci u BiH", među onima koji se za sudbonosno "da" odluče prije osamnaeste godine - značajno je veći broj osoba ženskog nego muškog pola, iako ima i muškaraca za koje je kod matičara potreban potpis roditelja. Inače, u toku 2022. godine sklopljeno je 17.427 brakova, a najveći broj njih sklopljen je među supružnicima od 25 do 29 godina. Nešto manji broj brakova sklopljen je među supružnicima od 20 do 24 godine. U bračne vode uplovilo je i nešto manje od 4.000 muškaraca od 30 do 34 godine, kao i nešto manje od 2.500 žena te dobne skupine.

pogođene maloljetničkim brakovima. "Dječiji brakovi oduzimaju djevojčicama djetinjstvo i ugrožavaju njihove živote i zdravlje. Djevojčice koje se udaju prije osamnaeste godine, češće doživljavaju nasilje u porodici i prekidaju školovanje", kažu u UNICEF-u BiH.

Istovremeno, institucija Ombudsmana Republike Srpske za djecu preporučila je da se u Porodičnom zakonu ukine svaka mogućnost maloljetničkog braka, u skladu s preporukama Komiteta UN. Ova institucija je mišljenja je da se radi o problemu koji je posebno prisutan u romskoj populaciji. Aktuelnih istraživanja nema, a posljednje sprovedeno 2012. godine pokazalo je da je oko 15 odsto Romkinja u BiH stupilo u brak prije petnaeste godine[10].

Ombudsmeni BiH smatraju da zakonsku mogućnost za sklapanje maloljetničkih brakova u entitetima i distriktu Brčko ne treba "dovoditi u vezu sa protivzakonitim ponašanjima koja se moraju sankcionisati". "Kažnjavanje treba biti usmjereno prvenstveno na punoljetna lica, posebno na roditelje koji takvu tradiciju, koja nije u skladu sa zaštitom najboljeg interesa djeteta, podržavaju, podstiču i realizuju", navode Ombudsmeni BiH. Dodaju da problem predstavljaju prisilni maloljetnički brakovi koji su "često paravan za trgovinu djecom". "Brojni slučajevi ugovaranja maloljetničkih brakova, od kojih mnogi ostaju neotkriveni, ukazuju da se na tom području ne preduzima dovoljno kako bi se djeca zaštitila", poručuju ombudsmeni BiH. Navode da se visoko na listi potencijalnih žrtava trgovanja nalaze siromašna djeca, posebno pripadnici romske zajednice.

Evropski parlament je usvojio 2018. godine rezoluciju kojom se od zemalja Evropske unije traži da zabrane dječje, rane i prisilne brakove. U Delegaciji Evropske unije u BiH navode da svaka država članica ima vlastito zakonodavstvo koje uređuje porodična pitanja, uključujući pravo na sklapanje braka. "Shodno tome, zakoni o pravu na sklapanje braka ne čine dio zakonodavstva za koje se od kandidata za članstvo u EU očekuje da ga integrišu u svoje domaće zakonodavstvo prije nego što postanu članice EU", navode u Delegaciji. Dodaju i da su sve države članice EU dužne da poštuju Povelju EU o osnovnim pravima i Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava o pravu na brak (Marković, 2021).

Porodični zakon (*Zakon za semejstvoto*[11]) Sjeverne Makedonije (2014, član 2.) porodicu određuje kao životnu zajednicu roditelja, djece i drugih srodnika koji žive u zajedničkom domaćinstvu. Ona se stvara rođenjem djece i usvajanjem. Odnosi u porodici zasnivaju na ravnopravnosti, međusobnom poštovanju, uzajamnoj pomoći i održavanju i zaštiti interesa maloljetne djece (član 3.). S druge strane, u članu 6. definiše se brak kao zakonom uređena životna zajednica muškarca i žene (monogamni brak) u kojoj se ostvaruju interesi supružnika, porodice i društva. Odnosi između supružnika zasnivaju se na slobodnoj odluci muža i žene da stupe u brak, na njihovoj ravnopravnosti, međusobnom poštovanju i uzajamnoj

[10] Romi su najbrojnija od ukupno 17 nacionalnih manjina u BiH. U izvještaju Evropske komisije za 2021. godinu procjenjuje se da ih u BiH živi oko 58.000, od ukupno 3,5 miliona stanovnika.

[11] „Službен vesnik na Republika Makedonija", broj 153/14.

pomoći. Brak mogu zaključiti dva lica različitog pola sa slobodno izjavljenom voljom pred nadležnim organom, na zakonom utvrđeni način (član 15.). Konačno, ovaj zakon izričito definiše vanbračnu zajednicu (član 13.) kao zajednicu života muškarca i žene koja nije zasnovana u skladu sa odredbama ovog zakona i trajala je najmanje jenu godinu. Ova zajednica života vanbračnih partnera je izjednačena sa bračnom zajednicom, ali samo u pogledu: a) prava na međusobno izdržavanje i b) imovine koja je stečena za vrijeme trajanja takve zajednice.

Porodični zakonik (*Družinski zakonik*[12]) Slovenije (2017, član 2.) kao porodicu (družinu) smatra životnu zajednica djeteta, bez obzira na uzrast djeteta, koja obuhvata ili roditelje ili drugo punoljetno lice koje se stara o djetetu i ima određene obaveze i prava u skladu sa ovim zakonikom. Brak ili "zakonska zveza" (član 3.) predstavlja životnu zajednicu muškarca i žene čije se zaključivanje, pravne posljedice i prestanak uređuje ovim zakonikom. Brak se (član 20.) zasniva na slobodnoj odluci za sklapanje braka, na međusobnoj emocionalnoj privrženosti, međusobnom poštovanju, razumevanju, povjerenju i uzajamnoj pomoći. Konačno, Zakonik (član 4.) daje pojam vanbračne zajednice. Tako se kao vanbračna zajednica ("zunajzakonska skupnost") smatra dugotrajna zajednica dvije osobe koji nisu sklopili zakonski brak i gdje ne postoje razlozi zbog kojih bi brak bio nevažeći. Takva zajednica ima iste pravne posljedice prema Zakoniku kao i u slučaju braka kao pravnog odnosa - na sve druge pravne oblasti koje zakon određuje. U slučaju da odluka o pravima ili obavezama zavisi od pitanja postojanja vanbračne zajednice (prejudicijalno pitanje), o tom pitanju se odlučuje u postupku za utvrđivanje prava ili obaveza. Tada donijeta odluka o ovom pitanju ima pravno dejstvo samo u predmetu u kome je takvo pitanje postavljeno, odnosno riješeno.

Porodični zakon Crne Gore[13] (2007, član 2.) porodicu određuje kao životnu zajednicu roditelja, djece i drugih srodnika koji u smislu ovoga zakona imaju međusobna prava i obaveze, kao i drugu osnovnu zajednicu života u kojoj se njeguju i podižu djeca. Brak se definiše (član 15.) kao zakonom uređena zajednica života muškarca i žene koji se sklapa saglasnošću volja žene i muškarca datih pred nadležnim organom, na način predviđen zakonom. S druge strane, zajednica života muškarca i žene koja traje najmanje tri godine (član 12.) predstavlja vanbračnu zajednicu. Ona je izjednačena sa bračnom zajednicom samo u pogledu: a) prava na međusobno izdržavanje i b) drugih imovinskopravnih odnosa. Ako je pak u vanbračnoj zajednici rođeno zajedničko dijete ili je ona nastavljena sklapanjem braka, takva vanbračna zajednica je izjednačena sa bračnom zajednicom u pogledu prava na međusobno izdržavanje i drugih imovinskopravnih odnosa, čak i prije isteka zakonom propisanog vremena od tri godine. Uz to, vanbračna zajednica ne proizvodi dejstvo ako su u vrijeme njenog zasnivanja postojale smetnje za sklapanje punovažnog braka

Porodični (Obiteljski zakon) Hrvatske[14] (2015.), na sličan način kao i prethodna porodična zakonodavstva država koje su nastale raspadom SFRJ, uređuje

[12] „Uradni list Republike Slovenije", br.15/17, 21/18, 22/19, 67/19, 200/20, 94/22 i 94/22.

[13] Porodični zakon, „Službeni list Republike Crne Gore", br. 1/07, 53/16 i 76/20.

[14] Obiteljski zakon, „Narodne novine Republike Hrvatske", br.103/15, 98/19, 47/20, 49/23

brak, odnose roditelja i djece i vanbračnu zajednicu žene i muškarca (bez pojmovnog određenja porodice). Vanbračna zajednica (član 11.) predstavlja životnu zajednicu neudate žene i neoženjenog muškarca koja traje najmanje tri godine, odnosno kraće vrijeme ako je u njoj rođeno zajedničko dijete ili ako je nastavljena sklapanjem braka. Ona proizvodi lične i imovinske posljedice kao i bračna zajednica. Brak (član 12.) je zakonom uređena životna zajednica žene i muškarca koja se sklapa saglasnom izjavom žene i muškarca u građanskom (pred matičarem) ili vjerskom (s učincima građanskog braka - pred vjerskim službenikom vjerske zajednice) obliku (Lucić 2015,101-131).

Naposlijetku, Porodični zakon Srbije[15] (2005.) za razliku od braka (član 3.) koji definiše kao zakonom uređenu zajednicu života žene i muškarca koja se sklapa samo na osnovu slobodnog pristanka budućih supružnika - ne određuje na isti način pojam posljedice (član 2.) za koju navodi da uživa posebnu zaštitu države, s tim što svako ima pravo na poštovanje svog porodičnog života. Konačno, vanbračna zajednica (član 4.) je trajnija zajednica života žene i muškarca, između kojih nema bračnih smetnji (vanbračni partneri) koji imaju prava i dužnosti supružnika pod ovim zakonom određenim uslovima.

3. KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA BRAKA

3.1. Opšte karakteristike krivičnopravne zaštite braka

Krivična djela protiv braka predstavljaju podgrupu u okviru krivičnih djela protiv braka i porodice (odnosno omladine) kako se nominalno naziva grupa krivičnih djela koja je u posebnoj glavi propisana u krivičnim zakonima, odnosno zakonicima država bivše SFRJ. To je skup krivičnih djela koja se sastoje u kršenju propisa (postupanju protivno propisima) o braku, odnosno o zaključivanju (sklapanju) braka u situacijama kada za to nisu ispunjeni svi zakonom propisani uslovi (Đorđević & Kolarić, 2020, 89). Ova krivična djela spadaju u opšti, klasični, konvencionalni kriminalitet (Miladinović-Stefanović, 2014a, 567-584; Miladinović-Stefanović, 2014, 447-462).

Objekt zaštite ovih krivičnih djela je određen kao brak (uz porodicu, odnosno vanbračnu zajednicu). Brak i porodica predstavljaju osnovne, izuzetno značajne i važne ljudske i društvene vrijednosti koje čine zajednicu (mikrojedinicu, jezgro, ćeliju) života ljudi koja je zasnovana na ljubavi, osjećanjima i srodstvu (Kelly & Conley, 1987, 27-40; Xuemei, 2008, 167-175; Siddiqui, 1994, 5). Na to uostalom ukazuje činjenica da se osnovne odredbe o braku (porodici) nalaze upravo u ustavu kao najvišem pravnom aktu svake države. Upravo zato se ovim djelima daje poseban značaj (Radovanović & Đorđević, 1977, 170). Radi se o oblastima koje su veoma osjetljive sa stanovišta krivičnopravne zaštite zbog čega se takva zaštita pruža samo izuzetno i u ograničenom obimu, sa maksimalnim obzirima, kao

i 156/23.

[15] Porodični zakon, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 18/05, 72/11 i 6/15.

poslednje, odsudno sredstvo čija je primjena svedena na minimum (Đorđević & Đorđević, 2020, 152).

Brak je zakonom uređena zajednica života muškarca i žene koji se zaključuje (sklapa) na osnovu slobodnog pristanka budućih supružnika na način, pod uslovima i u postupku koji su uređeni odredbama porodičnog zakonodavstva, pri čemu su supružnici ravnopravni. Ovo je najuža i najintimnija zajednica ljudi. Brak, kao monogamna zajednica, uživa posebnu zaštitu kao važan pravni, ali istovremeno i moralno prihvatljiv odnos u društvu (Pavišić, Grozdanić & Veić, 2007, 526). Međutim, zakon ipak ne uređuje sve odnose u braku, odnosno porodici, već samo one odnose koji su od specifičnog pravnog značaja, koji ostavljaju posljedice pravne prirode.

U sferi bračnih odnosa krivičnopravna zaštita je obezbijeđena primarno prema načelu monogamnosti braka, odnosno poštovanju slobode volje prilikom zaključenja braka (Delić, 2021, 111). Stoga je krivičnopravna zaštita braka (porodice) samo izuzetna i supsidijarnog karaktera do čije primjene dolazi samo onda i kada porodičnopravni propisi ne mogu da ove lične, ali i društvene vrijednosti zaštite na odgovoarajući način (Jovašević & Miladinović Stefanović, 2023, 155-157).

Tome upravo doprinosi činjenica da su odnosi u braku intimne prirode i da bi miješanje države u njih moglo da naruši prirodu i stabilnost ovog instituta. Koji će odnosi u braku biti zaštićeni, zavisi od postojećih shvatanja, moralnih nazora, ali i konkretnih potreba društva. Stoga, intervencija krivičnim pravom nastaje samo tamo gde su sve ostale moralne, odnosno pravne norme nedovoljne da brak bude u potpunosti zaštićen, odnosno zaštićen u dovoljnoj mjeri. Na taj način krivično pravo uspostavlja ravnotežu, kada je to neophodno, potreba društva da se očuva intimnost braka i potrebe (Čejović & Miladinović, 1995, 245). Brak se nalazi u temelju iz koga nastaje porodica koja je povezana krvno, emotivno, interesno i materijalno.

Pored zakonskog regulisanja uslova i postupka zaključenja ili prestanka braka, kao i odnosa u braku i porodici (pa i vanbračnoj zajednici), ovim institutima se pruža efikasna zaštita i putem djelovanja niza društvenih ustanova kao što su: bračna i porodična savjetovališta, centri za socijalni rad, fondovi za dječju zaštitu itd. Pri tome se ipak mora imati u vidu da se pravnim propisima ne mogu u cijelosti regulisati, urediti, ni zaštititi svi odnosi u braku i porodici. To je logično jer se radi o najintimnijoj sferi ljudske ličnosti, o odnosima supružnika koji se zasnivaju na ljubavi, osjećanjima i srodstvu. Zato krivičnopravna zaštita braka stupa u dejstvo tek kada, odnosno ako je brak ugrožen sa aspekta njegove punovažnosti i zakonitosti zaključenja, odnosno pravne valjanosti braka (Petrović, Jovašević & Ferhatović, 2016, 350; Leridon, 1990*,* 469-487).

Brak, kao najuža ravnopravna zajednica muškarca i žene, ne isključuje protivpravnost kod pojedinih ponašanja kojima se ograničava ili oduzima sloboda, povređuje pravo na ličnu ili drugu tajnu ili drugo dobro koje je inkriminisano - ako je učinjeno od strane jednog na štetu drugog supružnika. S druge strane, kod zakonom tačno nabrojanih krivičnih djela protiv imovine kao što su: krađa, teška krađa, prevara, neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila, zloupotreba povjerenja i

prikrivanje koja su učinjena između bliskih srodnika (tzv. porodična krivična djela), gonjenje se u većini zakona preduzima po prijedlogu oštećenog, a ne po službenoj dužnosti.

Veći broj krivičnih djela protiv braka ima blanketni karakter (Đorđević, 2011, 79). To znači da je za upotpunjavanje i razumijevanje sadržine njihovog bića potrebno koristiti odredbe porodičnog zakonodavstva. Naime, kao radnja izvršenja ovih krivičnih djela najčešće se smatra postupanje protivno odredbama porodičnog zakonodavstva.

Za izvršenje ovih krivičnih djela potreban je umišljaj učinioca kao oblik njegove krivice. Radi se o najvišem obliku (stepenu) krivice učinioca čiji svjesni, kognitivni elemenat mora da obuhvati svijest o protivpravnosti, neovlašćenosti postupanja.

Učinilac nekog od krivičnih dela protiv braka može biti svako lice (*delicta communia).* Kod djela vanbračna zajednica sa maloljetnim licem javlja se posebno lično svojstvo na strani pasivnog subjekta – to je svojstvo maloljetstva – uzrast do nenavršenih osamnaest godina (odnosno dijete prema pojedinim zakonskim rješenjima država regiona).

3.2. Sistematika krivičnih djela protiv braka

Krivična dela protiv braka su u zakonodavstvu država nastalih raspadom bivše SFRJ propisana u posebnom dijelu krivičnih zakona (zakonika) – kao osnovnog, opšteg izvora krivičnog prava, na jednom mjestu, shodno grupnom zaštitinom objektu, ali pod različitim nazivima. Razlikuju se tako dva zakonska određenja grupnog zaštitnog objekta, kao i broj, vrsta, te naziv pojedinih krivičnih djela ove vrste.

Prvu grupu krivičnih zakona (zakonika) čine oni koji za ovu grupu krivičnih dela upotrebljavaju naziv: "Krivična djela protiv braka i porodice". To su krivična zakonodavstva sljedećih država:

1) Srbija - glava devetnaesta Krivičnog zakonika[16] (2005.): "Krivična djela protiv braka i porodice" gdje spadaju krivična djela: a) dvobračnost (član 187.), b) prinudno zaključenje braka (član 187a.) i c) vanbračna zajednica sa maloljetnikom (član 190.),

2) Crna Gora – glava devetnaesta Krivičnog zakonika[17] (2003.): "Krivična djela protiv braka i porodice". Tu spadaju krivična djela: a) dvobračnost (član 213.), b) zaključenje ništavog braka (član 214.), c) omogućavanje zaključenja nedozvoljenog braka (član 215.) i d) vanbračna zajednica sa maloljetnikom (član 216.).

[16] „Službeni glasnik Republike Srbije", br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19.

[17] „Službeni list Republike Crne Gore", br. 70/03, 13/04, 47/06, 40/08, 25/10, 32/11, 64/11, 40/13, 56/13, 42/15, 58/15, 44/17, 49/18, 3/20, 26/21, 144/21 i 145/21.

3) Republika Srpska (BiH) – glava šesnaesta Krivičnog zakonika[18] (2017.): "Krivična djela protiv braka i porodice". Propisana su krivična djela: a) dvobračnost (član 181.), b) omogućavanje zaključenja nedozvoljenog braka (član 182.) c) prinudno zaključenje braka (član 183.) i d) vanbračna zajednica sa djetetom (član 184.).

Drugu grupu krivičnih zakona (zakonika) čine oni koji za ovu grupu krivičnih djela upotrebljavaju naziv: "Krivična djela protiv braka, porodice i djece (ili omladine)". To su zakonodavstva država:

a) Slovenija – glava dvadeset prva Krivičnog/*Kazenskog* zakonika[19] (2008.): "Krivična djela protiv braka, porodice i djece" gdje je predviđeno samo jedno krivično djelo: "dvobračnost" - Dvojna zakonska zveza (član 188.),

2) Sjeverna Makedonija – glava dvadeseta Krivičnog zakonika[20] (Kривичен zakonik) (1996.): "Krivična djela protiv braka, porodice i djece". Ovdje spadaju krivična djela: a) dvobračnost (član 195.), b) dopuštanje sklapanja nezakonitog braka (član 196.) i c) vanbračni život sa maloljetnim licem (član 197.),

3) Hrvatska – glava osamnaesta Krivičnog/*Kaznenog* zakona[21] (2011.): "Krivična/kaznena djela protiv braka, porodice/obitelji i djece". Ovdje spadaju krivična djela: a) dvobračnost (član 167.), b) omogućavanje sklapanja nedozvoljenog braka (član 168.), c) prisila na sklapanje braka (član 169.) i d) omogućavanje izvanbračnog života s djetetom (član 170.),

4) Federacija Bosne i Hercegovine – glava dvadeseta Krivičnog zakona[22] (2003.): "Krivična djela protiv braka, porodice i mladeži". Ovdje spadaju krivična djela: a) dvobračnost (član 214.), b) omogućavanje sklapanja nedozvoljenog braka (član 215.) i c) izvanbračna zajednica s mlađim maloljetnikom (član 216.) i

5) Brčko distrikt BiH – glava dvadeseta Krivičnog zakona[23] (2020.): "Krivična djela protiv braka, porodice i omladine". Radi se krivičnim djelima: a) dvobračnost (član 211.), b) omogućavanje sklapanja nedozvoljenog braka (član 212.) i c) vanbračna zajednica s maloljetnikom ili djetetom (član 213.).

---

18 „Službeni glasnik Republike Srpske", br. 64/17, 104/18, 15/21, 89/21, 73/23 i 9/24.

19 „Uradni list Republike Slovenije", br. 55/08, 66/08, 39/09, 91/11, 55/14, 6/16, 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22 i 16/23.

20 Kривичен zakonik, „Služben vesnik na Republika Makedonija", br. 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 169/16, 97/17, 170/17, 248/18, 36/23 i 188/23.

21 „Narodne novine Republike Hrvatske", br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22 i 114/23.

22 „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 75/17 i 31/23.

23 „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine", broj 19/20, Prečišćeni tekst.

4. VANBRAČNA ZAJEDNICA SA MALOLJETNIM LICEM

4.1. Pojam krivičnog djela

Specifično krivično djelo kojim se štiti maloljetno lice od nedozvoljenog zasnivanja ili održavanja vanbračne zajednice pod nazivom: "Vanbračna zajednica sa maloljetnikom" predviđaju u regionu: Krivični zakonik Srbije (član 190.) i Krivični zakonik Crne Gore (član 216.). Ovo krivično djelo pod nešto drugačijim nazivom, odnosno sadržinom je poznato kao: a) vanbračna zajednica sa djetetom - Krivični zakonik Republike Srpske (član 184.) i vanbračni život sa djetetom - Krivični zakonik Sjeverne Makedonije (član 197.), b) omogućavanje izvanbračnog života s djetetom - Krivični zakon Hrvatske (član 170.), c) izvanbračna zajednica s mlađim maloljetnikom – Krivični zakon Federacije BiH (član 216.) i d) vanbračna zajednica s maloljetnikom ili djetetom – Krivični zakon Brčko distrikta BiH (član 213.).

Iz zakonskih naziva ovog krivičnog djela jasno proizilazi da se na različite načine određuje pojam pasivnog subjekta – žrtve. To može biti: a) dijete (lice uzrasta do nenavršenih četrnaest godina u vrijeme izvršenja djela) – Srbija, Republika Srpska, Sjeverna Makedonija i Hrvatska, b) mlađi maloljetnik (lice uzrasta od navršenih četrnaest do nenavršenih osamnaest godina života u vrijeme izvršenja djela) – Federacija BiH i c) maloljetnik (lice uzrasta do nenavršenih osamnaest godina u vrijeme izvršenja djela) – Brčko distrikt BiH. U zakonodavstvu Slovenije nije propisano ovo krivično djelo.

Krivično djelo: "Vanbračna zajednica sa maloljetnikom" čini punoljetno lice koje živi u vanbračnoj zajednici sa: a) maloljetnikom (Srbija, Crna Gora), b) maloljetnikom u životnoj dobi između četrnaest i šesnaest godina života (Federacija BiH, Sjeverna Makedonija), c) maloljetnikom koji nije navršio šesnaest godina života (Brčko distrikt BiH), d) djetetom mlađim od šesnaest godina (Republika Srpska) i d) djetetom mlađim od šesnaest godina, pod uslovom da se time ne čini neko drugo krivično djelo za koje je propisana teža kazna (Hrvatska). Interesantno je da život u vanbračnoj zajednici od strane dva maloljetnika ne čini sadržinu (obilježje) bića ovog krivičnog djela (Stojanović & Perić, 2000, 187). U osnovi ove inkriminacije nalazi se potreba za pojačanom zaštitom maloljetnika kao lica za koje se smatra, s obzirom na njegov uzrast, da posjeduje nedovoljan stepen fizičke i psihičke zrelosti, pa zasnivanje vanbračne zajednice s njim može da ima negativan uticaj na njegov intelektualni i emocionalni razvoj (Delić, 2021, 114).

Ovo krivično djelo se sastoji u životu, u življenju u vanbračnoj zajednici tako da samo stupanje u seksualni odnos između ovih lica ne predstavlja obilježja krivičnog djela (Đorđević & Đorđević, 2020, 153). Vanbračna zajednica predstavlja zajednicu života lica različitog pola koja pretpostavlja ne samo održavanje seksualnih odnosa između lica koja zajednički žive u zajednici, već i njihovo zajedničko življenje, zajedničko privređivanje i zajedničko staranje o osnovnim životnim potrebama (Babić & Marković, 2008, 140). Prema svojoj pravnoj prirodi, ovo djelo spada u trajna krivična djela (Simić & Trešnjev, 2010, 139). Njegovom

biću je svojstveno održavanje protivpravnog stanja, te sve dok traje život u vanbračnoj zajednici, krivično djelo još uvijek nije dovršeno, već se to događa tek prestankom protivpravnog stanja (Ngema, Iyer, 2023, 253-261).

Stvaranjem vanbračne zajednice djelo je dovršeno u formalnom smislu, ali u materijalnom smislu ovo krivično djelo je dovršeno tek prestankom nastalog protivpravnog stanja (Bačić & Pavlović, 2001, 189). To znači da je saučesništvo u izvršenju ovog krivičnog djela moguće za sve vrijeme trajanja vanbračne zajendice. Rok zastarjelosti počinje da teče tek od momenta prestanka ove zajednice.

Objekt zaštite djela je zaštita ličnosti maloljetnih lica od održavanja vanbračnih odnosa i življenja sa punoljetnim licima, iako ima shvatanja da se na ovaj način štiti i zakonitost zaključenja braka (Jovašević, 2003, 211-212).

4.2. Elementi krivičnog djela

Radnja izvršenja djela je određena kao život, življenje u vanbračnoj zajednici (Đorđević & Kolarić, 2020, 91-92). Vanbračna zajednica nastaje faktičkim življenjem dva lica različitog pola, samom činjenicom stvaranja zajednice života, bez obzira na to koliko je dugo takva zajednica uopšte trajala, odnosno sa kojom namjerom punoljetnog lica je ona zasnovana (Stojanović & Perić, 2000,187). Ovo djelo postoji čak i u slučaju ako je punoljetno lice prvo zasnovalo vanbračnu zajednicu sa maloljetnim licem, kako bi kasnije sa njim zasnovalo i brak. Za postojanje ovog djela je bitno da je maloljetno lice dobrovoljno zasnovalo takvu zajednicu života sa punoljetnim licem, odnosno da je ono dalo svoj pristanak na ovakav oblik života jer se u protivnom može raditi o nekom krivičnom djelu protiv polne slobode (Kolaković-Bojović, 2022)

Zasnivanje i trajanje vanbračne zajednice predstavlja faktičko pitanje koje sud utvrđuje u svakom konkretnom slučaju (Čejović & Miladinović, 1995, 250). U pravnoj teoriji (Stojanović & Delić, 2013, 98) se može naći shvatanje prema kome postojanje vanbračne zajednice označava sveukupnu relaciju vanbračnih partnera u sferi emotivnih, seksualnih i drugih nematerijalnih i materijalnih potreba žene i muškarca.

Postojanje vanbračnog života karakterišu dva elementa. To su: a) objektivni elemenat – zajednički, skupni život dva lica različitog pola u zajednici i b) subjektivni elemenat - namjera (želja, volja) za životom u takvoj zajednici (Jovašević & Miladinović Stefanović, 2023, 158-168). Pri tome, nisu bitni razlozi radi kojih je ovakva zajednica zasnovana, kao ni postojanje sporazuma učinioca djela sa žrtvom o kasnijem naknadnom zaključenju braka. Dužina trajanja vanbračne zajednice nije takođe od značaja za postojanje ovog djela (Simić & Petrović, 2002, 113).

Pojam vanbračne zajednice nije faktičko pitanje, već je zakonom definisani pojam koji čine sljedeći elementi: a) trajna zajednica života (bez obzira na to koliko je ona trajala u konkretnom slučaju), b) zajednica lica različitog pola - jednog muškarca i žene i c) nepostojanje bračnih smetnji između muškarca i žene. Ako je neko od njih u konkretnom slučaju bilo u braku u vrijeme kritičnog događaja, tada

postoji bračna smetnja za konstituisanje vanbračne zajednice (Jovašević & Miladinović Stefanović, 2023, 158). U praksi se kao sporno može javiti situacija da li ovo krivično djelo postoji kada vanbračnu zajednicu zasnuju dva maloljetna lica, pri čemu jedno od njih u međuvremenu postane punoljetno. Formalnopravno gledano i u ovoj situaciji bi postojalo ovo krivično djelo, ali je pitanje koliko bi ovo rješenje bilo kriminalnopolitički opravdano (Babić & Marković, 2008, 141).

Učinilac krivičnog djela može biti samo punoljetno lice. U pogledu krivice potreban je umišljaj koji obuhvata svijest učinioca o uzrastu pasivnog subjekta. U sudskoj praksi se kao problem može pojaviti postojanje stvarne zablude o obilježjima bića ovog krivičnog djela (u pogledu uzrasta pasivnog subjekta).

Za ovo djelo su propisane različite vrste (mjere) kazne, zavisno od zakona koji sadrži ovu inkriminaciju. To su: a) kazna zatvora do tri godine (Srbija, Hrvatska), b) kazna zatvora u trajanju od tri mjeseca do tri godine (Federacija BiH, Brčko distrikt BiH, Crna Gora, Sjeverna Makedonija) i c) novčana kazna, alternativno sa kaznom zatvora do tri godine (Republika Srpska).

Krivični zakonici Srbije, Republike Srpske i Crne Gore i krivični zakoni Federacije BiH i Brčko distrikta BiH izričito predviđaju da se krivično gonjenje za ovo djelo neće preduzeti ako se brak naknadno zaključi između učinioca djela i pasivnog subjekta. Međutim, u slučaju da je krivično gonjenje već preduzeto, ono se tada obustavlja ako naknadno bude zaključen (sklopljen) brak između učinioca djela i žrtve čime se na specifičan način "konvalidira" vanbračna zajednica sa maloljetnikom, naravno, na način, pod uslovima i u postupku koji su propisani porodičnim zakonodavstvom. Ovakvu procesnu mogućnost ne poznaju krivično zakonodavstvo Hrvatske i Sjeverne Makedonije.

4.3. Drugi oblici krivičnog djela

Pored osnovnog oblika ispoljavanja krivičnog djela: „Vanbračna zajednica sa maloljetnim licem", ono se prema rješenjima iz zakonodavstva država u regionu javlja u još dva oblika. To su: a) posebni oblik djela (s obzirom na svojstvo učinioca) i b) teži, kvalifikovani oblik djela (uz prisustvo pobude učinioca ili načina preduzimanja radnje izvršenja, kao vrste kvalifikatornih okolnosti).

Posebni oblik ovog krivičnog djela je identično određen u svim posmatranim krivičnim zakonodavstvima. Ovdje se radi o krivičnom djelu sa posebnim, specijalnim subjektom – licem sa određenim ličnim svojstvom – *delicta propria*. Tako se kao učinilac ovog djela javljaju: a) roditelj, b) usvojilac ili c) staralac maloljetnika kao pasivnog subjekta djela. Na ovaj način su, zapravo, inkriminisane različite djelatnosti koje ulaze u pojam pripremnih radnji kojima se ostvaruje vanbračna zajednica života maloljetnika sa punoljetnim licem (Radovanović & Đorđević, 1977, 175).

Radnju izvršenja ovog oblika krivičnog djela čine dvije alternativno propisane djelatnosti koje se smatraju kao samostalna radnja izvršenja, a ne kao oblik saučesništva - zbog visokog ispoljenog stepena težine, odnosno opasnosti. To su (Đorđević, 2011, 81): a) omogućavanje maloljetniku da živi u vanbračnoj

zajednici sa punoljetnim licem – stvaranje uslova ili pretpostavki, odnosno olakšavanje ili pomaganje maloljetniku, fizičkim ili psihološkim djelatnostima, na bilo koji način ili bilo kojim sredstvom, da započne ili da nastavi da živi u vanbračnoj zajednici sa punoljetnim licem. Ono se najčešće sastoji u primanju maloljetnika da živi u kući učinioca djela u vanbračnoj zajednici, ali to može biti i organizovanje zajedničkog života u vanbračnoj zajednici i b) navođenje maloljetnika da živi u vanbračnoj zajednici sa punoljetnim licem – podstrekavanje, podsticanje u vidu psiholoških djelatnosti kojima se kod maloljetnika izaziva, stvara nova, do tada nepostojeća odluka ili se pak učvršćuje postojeća, nedovoljno čvrsta, kolebljiva odluka maloljetnika da započne ili da nastavi vanbračnu zajednicu sa punoljetnim licem (Đorđević & Đorđević, 2020, 153).

I za drugi osnovni oblik ovog krivičnog djela su, zavisno od zakona, propisane različite vrste (mjere) kazne: a) kazna zatvora do tri godine (Srbija, Hrvatska), b) kazna zatvora u trajanju od tri mjeseca do tri godine (Federacija BiH, Brčko distrikt BiH, Crna Gora, Sjeverna Makedonija) i c) novčana kazna alternativno sa kaznom zatvora do tri godine (Republika Srpska).

Vanbračna zajednica sa maloljetnikom, kao krivično djelo, ima teži, kvalifikovani oblik ispoljavanja koji karakteriše namjera sa kojom učinilac preduzima radnju izvršenja (Stojanović & Perić, 1996, 176-177). Ova namjera, kao unutrašnji motiv, podstrek, pobuda na preduzimanje radnje izvršenja - mora da postoji na strani učinioca upravo u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja, ali ona ne mora da bude ostvarena u svakom konkretnom slučaju (Simić & Petrović, 2002, 114). Takva namjera kvalifikuje oblik krivice kao direktan umišljaj. Takva posebna vrsta pobude, kao kvalifikatorna okolnost kod ovog djela, javlja se kao koristoljublje. To je posebna teža vrsta požude, pohote učinioca za nepotrebnim, prekomjernim uvećanjem imovine ili sprječavanjem njenog umanjenja (Stojanović & Perić, 2000,189).

Za razliku od drugih analiziranih krivičnih zakonodavstava, u pravu Crne Gore postoji još jedan teži, kvalifikovani oblik ispoljavanja ovog krivičnog djela. Naime, pored namjere (pobude) koristoljublja, kvalifikatornu okolnost predstavlja i način preduzimanja radnje izvršenja. Ovaj oblik ispoljavanja djela postoji u slučaju kada roditelj, usvojilac ili staralac omoguće maloljetniku da živi u vanbračnoj zajednici sa drugim licem ili ga pak na to navedu na određeni način (Lazarević, Vučković & Vučković, 2004, 547-548): a) silom – upotrebom fizičke, mehaničke ili druge snage prema drugom licu u cilju savladavanja njegovog otpora ili sprječavanjem nastanka otpora, kao i upotrebom hipnoze ili drugih omamljujućih materija kojima se drugo lice onesposobi za otpor, pri čemu upotreba apsolutne ili kompulzivne sile može biti preduzeta neposredno ili posredno i b) prijetnjom – izjavom volje, stavljanjem u izgled, najavom primjene kakvog zla u intenzitetu koji je podoban, dovoljan da utiče na slobodu odlučivanja pasivnog subjekta, pri čemu takva prijetnja može biti neposredna ili posredna, ali mora biti: ozbiljna, stvarna, moguća i neotklonjiva, što se kao faktičko pitanje utvrđuje u svakom konkretnom slučaju - na bazi izvedenih ličnih, odnosno materijalnih dokaza. Za ovo teže djelo u

pravu Crne Gore je propisana kazna zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina.

Osim navedenog izuzetka, teži oblik krivičnog djela vanbračne zajednice sa maloljetnikom postoji ako su ispunjeni sljedeći elementi bića:

a) učinilac djela može biti samo određeno lice, lice sa određenim ličnim svojstvom - roditelj, usvojilac ili staralac maloljetnika,

b) radnju izvršenja čine dvije alternativno propisane djelatnosti: 1) omogućavanje maloljetniku da živi u vanbračnoj zajednici sa punoljetnim licem ili 2) navođenje maloljetnika da živi u vanbračnoj zajednici sa punoljetnim licem,

c) radnja izvršenja se preduzima sa određenom vrstom pobude - iz koristoljublja.

Za ovo teže djelo je propisana različita kazna, zavisno od zakona koji delo propisuju: a) kazna zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina (Srbija, Federacija BiH, Brčko distrikt BiH, Crna Gora, Hrvatska), b) kumulativno kazna zatvora u trajanju od jedne do pet godina i novčana kazna (Republika Srpska) i c) kazna zatvora u trajanju od jedne do pet godina (Sjeverna Makedonija).

Iako analizirani krivični zakoni, odnosno zakonici u posebnom dijelu u sistemu krivičnih djela izričito ne propisuju primjenu novčane kazne za teži oblik krivičnog djela vanbračna zajednica sa maloljetnikom, ipak u odredbama opšteg dijela izričito u načelu propisuju fakultativnu mogućnost suda da prilikom odmjeravanja kazne učiniocu krivičnog djela koje je učinjeno iz koristoljublja - može izreći novčanu kaznu. Stoga, takva mogućnost primjene novčane kazne, kao sporedne kazne, postoji i kod odmjeravanja kazne učiniocu ovog krivičnog djela, uz propisanu kaznu zatvora.

5. ZAKLJUČAK

U sistemu inkriminacija u posebnom dijelu krivičnih zakona, odnosno zakonika država bivše SFRJ nalazi se veći broj krivičnih djela koja se sastoje u preduzimanju radnje izvršenja činjenjem ili nečinjenjem prema djetetu ili maloljetnom licu, bilo da svojstvo pasivnog subjekta (oštećenog ili žrtve) predstavlja elemenat bića osnovnog ili kvalifikovanog oblika ispoljavanja. Takvo specifično krivično djelo protiv maloljetnih lica (ili djeteta) predstavlja vanbračna zajednica sa maloljetnim licem (maloljetnikom ili djetetom) koje je sistematizovano u grupi krivičnih djela protiv braka, porodice ili omladine.

Radi se o specifičnoj inkriminaciji koja je u analiziranim zakonodavstvima država bivše SFRJ (osim Slovenije) propisana na više ili manje sličan način u dva oblika ispoljavanja: a) u osnovnom i b) posebnom, specijalnom obliku.

U osnovnom obliku ovo djelo vrši punoljetno lice koje živi u vanbračnoj zajednici sa: a) maloljetnikom (Srbija, Crna Gora), b) maloljetnikom u životnoj dobi između četrnaest i šesnaest godina života (Federacija BiH, Sjeverna Makedonija), c) maloljetnikom koji nije navršio šesnaest godina života (Brčko distrikt BiH), d) djetetom mlađim od šesnaest godina (Republika Srpska) i e) djetetom mlađim od šesnaest godina, pod uslovom da se time ne čini neko drugo

krivično djelo za koje je propisana teža kazna (Hrvatska). Njegovu suštinu čini život, življenje u vanbračnoj zajednici dva lica suprotnog pola tako da samo stupanje u seksualni odnos između ovih lica ne predstavlja njegova obilježja. Vanbračna zajednica predstavlja zajednicu života lica različitog pola koja pretpostavlja ne samo održavanje seksualnih odnosa između lica koja zajednički žive u zajednici, već i njihovo zajedničko življenje, privređivanje i staranje o osnovnim životnim potrebama.

Posebni oblik ovog krivičnog dela, zapravo, inkriminiše radnje pomaganja ili podstrekavanja kao radnju izvršenja kojom određena lica (*delicta propria*): a) roditelj, b) usvojilac ili c) staralac maloljetnika omogućavaju ili podstrekavaju maloljetno lice na vanbračnu zajednicu sa punoljetnim licem, bez obzira na to da li je do toga uopšte došlo u konkretnom slučaju. Na ovaj način su inkriminisane različite djelatnosti koje ulaze u pojam pripremnih radnji kojima se ostvaruje vanbračna zajednica života maloljetnika sa punoletnim licem.

Teži, kvalifikovani oblik ispoljavanja ovog djela postoji u slučaju ako je radnja izvršenja preduzeta sa određenom pobudom – iz koristoljublja koja motiviše učinioca na njegovo izvršenje, bez obzira na to da li je uopšte takva zajednica zasnovana u konkretnom slučaju. Pored njega, zakonodavstvo Crne Gore ovo kvalifikovano djelo predviđa i u slučaju kada roditelj, usvojilac ili staralac omoguće maloljetniku da živi u vanbračnoj zajednici sa drugim licem ili ga pak na to navedu na zakonom određeni način: silom ili prijetnjom.

Literatura

Babić, M. & Marković, I. 2008. *Krivično pravo. Posebni dio*. Banja Luka: Pravni fakultet.

Bačić, F. & Pavlović, Š. 2001. *Krivično pravo. Posebni dio*. Zagreb: Pravni fakultet.

Bačić, F. & Pavlović, Š. 2004. *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine.

Cvitanović L., Derenčinović D., Turković K., Munivrana Vajda M., Dragičević Prtenjača M., Maršavelski A. & Roksandić Vidlička S. 2018. *Kazneno pravo, Posebni dio,* 1. izdanje. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Delić, N. 2021. *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd: Pravni fakultet.

Đorđević, Đ. 2011. *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.

Đorđević, Đ. & Kolarić, D. 2020. *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd: Kriminalističko-policijski univerzitet.

Đorđević, M. & Đorđević, Đ. 2020. *Krivično pravo*. Beograd: Projuris.

Fair, Ray C. 1978. A Theory of Extramarital Affairs. *Journal of Political Economy*, 86, no. 1, 45-61.

Fan, S. & Lui, H.-K. 2004. Extramarital Affairs, Marital Satisfaction, and Divorce: Evidence from Hong Kong, Contemporary Economic Policy, Vol. 22, No. 4, 442-452.

Jovašević, D. 2003. *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije* sa sudskom praksom. Beograd: Nomos.

Jovašević, D. & Miladinović Stefanović, D. 2023. *Krivično pravo. Posebni deo*. Niš: Pravni fakultet.

Jović, M. 2001. Vanbračna zajednica sa maloletnim licem (član 115. KZ Republike Srbije). Beograd: *Bezbednost.* 6, 725-736.

Kašćelan, B. 2012. Registracija vanbračne zajednice. Beograd: *Pravni život*, 10, 85-103.

Kelly, E. L., & Conley, J. J. 1987. Personality and compatibility: A prospective analysis of marital stability and marital satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 27-40.

Kolaković-Bojović M. 2022. *Konačni izveštaj o praćenju sudske prakse o položaju maloletnih žrtava krivičnih dela pred sudovima u Republici Srbiji u 2020. godini*. Beograd: IKSI.

Lazarević, L., Vučković, B. & Vučković, V. 2004. *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*. Cetinje: Obod.

Leridon, H. 1990. *Extra - Marital Cohabitation and Fertility. Population Studies,* vol. 44, no. 3, 469-487.

Lucić, N. 2015. Dokazivanje izvanbračne zajednice – odgovori na neujednačeno zakonodavstvo i sudsku praksu. Osijek: *Pravni vijesnik*, 3-4, 101-131.

Marković, N. 2021. *Godišnji izveštaj o dečijim brakovima u Srbiji za 2021. godinu sa posebnim osvrtom na rad javnih tužilaštava*. Beograd: Praxis.

Miladinović-Stefanović, D. 2014. Posebna evidencija učinilaca krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima. U: *Usklađivanje prava Srbije sa pravom Evropske unije*, knjiga 1 (ur. M. Lazić), Niš: Pravni fakultet, 447-462.

Miladinović-Stefanović D. 2014a. Krivičnopravna zaštita maloletnika od seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja – evropski standardi i pravo Republike Srbije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, LII/68, 567-584.

Miladinović-Stefanović, D. 2023. Criminal offence of extramarital union with a minor *de lege lata* and *de lege ferenda*. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, broj 99, godina LXII, 33-56.

Ngema, N.M. & Iyer, D. 2023. Extra - Marital Child (Walad Al Zina) and His Right to Maintenance (Nafaqah): A Comparason of Islamic Law and South African Common Law, *Academic Journal of Interdisciplinary Studies,* 12(2), 253-261.

Mrvić Petrović, N. 2003. *Krivično pravo*. Beograd: Službeni glasnik.

Mrvić Petrović, N. 2019. *Krivično pravo, Posebni deo*, *6. izmenjeno i dopunjeno izdanje*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union.

Novoselec P., Turković K., Derenčinović D., Cvitanović L., Bojanić I., Grozdanić V. & Kurtović A. (2007). *Posebni dio kaznenog prava, 1. izdanje*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Panov S. 2022. *Porodično pravo, 12. izdanje*. Beograd: Pravni fakultet.

Pavišić, B., Grozdanić, V. & Veić, P. 2007. *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine.

Petrović, B., Jovašević, D. & Ferhatović, F. 2016. *Krivično pravo 2*. Sarajevo: Pravni fakultet.

Ponjavić Z. & Vlašković V. 2019. *Porodično pravo*. Beograd: Službeni glasnik.

Radovanović, M. & Đorđević, M. 1977. *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd: Savremena administracija.

Siddiqui, A. A. 1994. Children's Rights within the Moslem Family. *International Children's Rights Monitor*, 11, 5.

Simić, I. & Petrović, M. 2002. *Krivični zakon Republike Srbije. Praktična primena*. Beograd: Službeni glasnik.

Simić, I. & Trešnjev, A. 2010. *Krivični zakonik sa kraćim komentarom*. Beograd: Pro-info.

Simović, M. 1994. *Krivični zakon Republike Srpske – posebni dio, sa objašnjenjima*. Pale: NIO Službeni glasnik Republike Srpske.

Simović, M. & Simović, V. 2021. *Krivično pravo Brčko distrikta BiH*, *Posebni dio*. Laktaši: Grafomark.

Simović, M., Babić, M. & Simović, V. 2019. *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije (knjiga treća).* Sarajevo: Privredna štampa.

Simović, M. & Todorović, Lj. (2016. *Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, uvodna objašnjenja za posljednju novelu Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, te redakcijski prečišćeni tekst ovog zakona, registar pojmova i sudska praksa*, Sarajevo: Fineks.

Simović, M., Simović, M. & Todorović, Lj. (2015). *Krivični zakon Bosne i Hercegovine. Prečišćeni tekst sa uvodnim napomenama, registar pojmova*. Sarajevo: Fineks.

Stojanović, Z. 2022. *Komentar Krivičnog zakonika, 12. dopunjeno izdanje*. Beograd: Službeni glasnik.

Stojanović, Z. & Perić, O. 1996. *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije i Krivični zakon Republike Crne Gore sa objašnjenjima*. Beograd: Službeni list.

Stojanović, Z. & Perić, O. 2000. *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd: Službeni glasnik.

Stojanović, Z. & Delić, N. 2013. *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd: Pravni fakultet.

Šeparović, Z. 1987. *Zaštita čovjeka: Krivično pravo, Posebni dio II*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Čejović, B. & Miladinović, V. 1995. *Krivično pravo. Posebni deo*. Niš: Studenstki kulturni centar.

Xuemei, L. 2008. An Effective Punishment Scheme to Reduce Extramarital Affairs: An Economic Approach. *European Journal of Law and Economics* 25, no. 2, 167-175.

Propisi

Družinski zakonik, „Uradni list Republike Slovenije“, br.15/17, 21/18, 22/19, 67/19, 200/20, 94/22 i 94/22.

Kazenski zakonik, „Uradni list Republike Slovenije“, br. 55/08, 66/08, 39/09, 91/11, 55/14, 6/16, 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22 i 16/23.

Kazneni zakon, „Narodne novine Republike Hrvatske“, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22 i 114/23.

Kривičen zakonik, „Služben vesnik na Republika Makedonija“, br. 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 169/16, 97/17, 170/17, 248/18, 36/23 i 188/23.

Krivični zakon, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 75/17 i 31/23.

Krivični zakon, „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 19/20.

Krivični zakonik, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19.

Krivični zakonik, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br.64/17, 104/18, 15/21, 89/21 i 73/23.

Krivični zakonik, „Službeni list Republike Crne Gore“, br.70/03, 13/04, 47/06, 40/08, 25/10, 32/11, 64/11, 40/13, 56/13, 42/15, 58/15, 44/17, 49/18, 3/20, 26/21, 144/21 i 145/21.

Obiteljski zakon, „Narodne novine Republike Hrvatske“, br.103/15, 98/19, 47/20 i 49/23.

Porodični zakon, “Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 35/05, 41/05, 31/14 i 32/19.

Porodični zakon, „Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 23/07.

Porodični zakon, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br.18/05, 72/11 i 6/15.

Porodični zakon, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 17/23.

Porodični zakon, „Službeni list Republike Crne Gore“, br. 1/07, 53/16 i 76/20.

Zakon za semejstvoto, „Službен vesnik na Republika Makedonija“, broj 153/14.

EXTRAMARITAL UNION WITH A JUVENILE, AS A SPECIFIC FORM OF CRIMINAL LAW PROTECTION OF MINORS

Academician Full Professor Miodrag N. Simović

Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, Faculty of Law, University of Bihac, Professor Emeritus, European Academy of Sciences and Arts, Russian Academy of Natural Sciences

Full Professor Vladimir M. Simović

Prosecutor's Office of BiH, Faculty of Security and Protection of the Independent University of Banja Luka

***Abstract**: All modern criminal legislations in the incrimination system pay special attention to the protection of personal property in general (human rights and freedoms), and among them the protection of the personality of children, i.e. juveniles, stands out. This is also logical because this is a particularly sensitive category of persons whose enhanced criminal law protection is based on relevant universal or regional international standards. In addition to criminal offenses that protect sexual freedom of juveniles through criminal sanctions, the criminal legislation of the countries of the region also distinguishes specific criminal offenses that protect the personality of juveniles from establishing or maintaining an extramarital union or extramarital relationships that also endanger or violate sexual freedom in a specific way, sexual honor, or sexual dignity of juveniles. The paper analyzes the elements, content, characteristics, and forms or types of manifestation of the criminal offense of extramarital union with a juvenile in the positive criminal legislation of the countries of the former SFRY.*

***Key words**: juvenile, extramarital union, law, criminal offense, marriage.*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524109K UDK 340.1:343.91–053.6
REFERAT

ISTORIJSKOPRAVNI OSVRT NA KRIVIČNOPRAVNI POLOŽAJ MLADIH KOD NAS[1]

prof. dr Miomira P. Kostić
redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Republika Srbija, kosticm@prafak.ni.ac.rs; https://orcid.0000-0002-1802-7733

prof. dr Marina M. Simović
redovni profesor, Fakultet pravnih nauka Panevropskog univerziteta "Apeiron" u Banjoj Luci, sekretar Ombudsmana za djecu Republike Srpske, marina.simovic@gmail.com; https://orcid.org/0009-0008-3330-4023

Sažetak: *O istoriji krivičnopravne zaštite i odgovornosti djeteta u Republic Srbiji može se suditi samo na osnovu sačuvanih pravnih spomenika. Tek od druge polovine XIX vijeka u Srbiji je donijeta dopuna Kaznitelnog zakona za poare i krađe u maju 1847. godine, kojom se po prvi put precizno izdvaja kategorija maloljetnih učinilaca krivičnih djela. Prema Kriminalnom (Kaznitelnom) zakoniku za Knjaževstvo Srbiju iz 1860. godine, maloljetstvo je bila okolnost koja je isključivala uračunljivost. Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine je sve učinioce krivičnih djela do navršene dvadeset i prve godine života, kada nastupa krivičnopravno punoljetstvo, dijelio u nekoliko kategorija.*

Poslije okončanja Drugog svjetskog rata djeca počinju da uživaju zaštitu od svih krivičnih djela - podjednako kao i odrasle osobe. Ipak, propisuju se izvjesni oblici specifične krivičnopravne zaštite djece od krivičnih djela kojima se napadaju ili ugrožavaju specifična dobra i interesi djece, vezani za njihov uzrast. Od 2005. godine u Republici Srbiji na snazi je posebno maloletničko krivično zakonodavstvo i Zakon o maloljetnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica.

Ključne riječi: *mladi; maloljetnička delinkvencija; krivica; istorija; Srbija.*

1. UVOD

Mnogobrojna pitanja, vezana za osnovne postavke kriminologije kao samostalne nauke, poput predmeta, metoda, ideoloških polazišta kriminologa/kriminološkinja prilikom tumačenja dobijenih empirijskih rezultata istraživanja, na prvi pogled predstavljaju standardne teme, koje spadaju u polazne tačke kriminološke književnosti.

[1] Овај rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu „Odgovornost u pravnom i društvenom kontekstu", koji finansira Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, u periodu 2020-2025. godine.

Od samih početaka nastanka razmišljanja o kriminalitetu i zločincu, na način koji nije bio samo krivičnopravni, javila se, prije svega, heterogenost, neodređenost u shvatanjima o pojmu zločina i kriminaliteta uopšte. Kriminološkim pitanjima najprije su se počeli baviti stručnjaci različitih drugih nauka, psiholozi, biolozi, ljekari, antropolozi, sociolozi, koji su saznanja svojih nauka i naučnih disciplina koristili kao izvor za interpretaciju i tumačenje različitih činjenica koje su se izdvajale posmatranjem kriminalnog fenomena ili samog zločinca.

Pitanja vezana za kriminalitet maloljetnika, maloljetničku delinkvenciju ili društveno negativno ponašanje mladih lica nisu od samih početaka razvoja kriminologije bila tako zastupljena u izučavanju. Tek mnogo kasnije u odnosu na kriminološke teorije, koje su svoje izučavanje korijena kriminaliteta bazirale na endogenim karakteristikama učinilaca (antropološka, biološko – psihološka, psihopatološka, na primjer) javile su se sociološke teorije, koje su u prvi plan istakle uticaj porodice, susjedstva, obrazovanja, na pojavu maloljetničke delinkvencije, i drugih kriminoloških pojava.

Otkuda inspiracija za ovaj rad, ovako naslovljen, navedenim razmišljanjima? Kriminologija obiluje brojnim saznanjjima o fenomenološkim i etiološkim svojstvima kriminaliteta. Njena dostignuća u oblasti preveniranja zločina nemjerljiva su. Podsećanje na njene osnovne naučne postulate, kao i dostignuća u oblasti kriminalizacije i dekriminalizacije pojedinih ponašanja, moraju biti korišćena na način koji će građanima predočiti saznanja o zločinu kao ljudskom činu, koga je nemoguće potpuno iskorijeniti, s jedne strane, a čije prepoznavanje i ulaganje državnih i pojedinačnih napora u njegovu prevenciju, s druge strane, mora biti prioritet svake države.

Tako, u klasičnoj kontitnentalnoj kriminološkoj književnosti, modernijeg doba, navodi se razmišljanje o tome da su mladi više žrtve nego učinioci, da njihov položaj u porodici i društvu zavisi od starijih, pa samim tim, kao radno neaktivni (slično i u odnosu na starije osobe) djeca i maloljetnici treba da uživaju apsolutnu zaštitu u društvu, pa sve do dekriminalizacije svega što oni učine (Konstantinović Vilić, Nikolić Ristanović, Kostić, 2012, 219). A, zatim, ovdje, u Republici Srbiji, dogodi se, do tada nezamislivo - Ribnikar. U kojoj su mjeri naša saznanja mogla da preveniraju zločin ili se krug saznanja o maloljetnicima kao učiniocima krivičnih djela ipak nije zatvorio i zahtijeva novu spiralu saznanja o uočavanju „znakova za uzbunu“. Prije novijih saznanja, neophodno je podsjetiti se činjenica iz prošlosti.

O istoriji krivičnopravnog položaja djeteta kod nas može se suditi samo na osnovu sačuvanih pravnih spomenika. U starom srpskom pravu teško je utvrditi postanak i razvitak subjektivne vinosti jer o tome ne postoje izvori podataka. Sačuvani zakonski spomenici ne sadrže odredbe kojima se regulišu ova pitanja, a pisani izvori pravne prakse ne postoje. Taranovski ističe da nema podataka o tome da li su maloljetstvo i duševna poremećenost isključivali podobnost za uračunljivost, dakle i vinost i odgovornost ili nisu. Ipak, može se pretpostaviti da je usljed postojanja „redovne kolektivne odgovornosti kuće“ - ličnost učinioca krivičnog djela bila skrivena od suda. Međutim, još prije donošenja Dušanovog

zakonika, neodgovornost maloljetnika i duševno bolesnih propisivali su Prohiron[2] (Avramović, Stanimirović, 2018, 169, 170) i Vlasterova sintagma[3], odakle su sve odredbe mogle prodrijeti u staro srpsko pravo (Taranovski, 1996, 387).

Dušanov zakonik ne sadrži odredbe koje bi izričito ukazivale na posebna pravila o odgovornosti i kažnjavanju maloljetnika. Pošto je za vinost potrebna svijest, vinost neće postojati kod onoga ko nije svjestan svoje radnje. Zakonik subjektivnu vinost ističe samo u slučaju pojedinih krivičnih djela, kada zakonodavac to smatra važnim. Tako, na primer, Taranovski navodi da se u Zakoniku pominje nehvalica, koja ne označava samo umišljaj uopšte, nego i naročitu vrstu umišljaja, i to umišljaj od većeg zločinačkog naprezanja. U tom smislu, nehvalica se nalazi u odredbi Zakonika o ubistvu. „Kto nest došal nahvalica po sile, tere je učinil ubistvo, da plati 300 perper, ako li bude prišel nahvalicom, da mu se obe ruke otseku“ (član 87).

Kao bitna obilježja umišljaja ističe se hvalisanje i otvoreno nasilje (Taranovski, 1996, 386). Posebno je bilo propisano kažnjavanje za paricid[4], bez izričitog navođenja doba starosti učinioca. Naime, „ko se nađe da je ubio oca ili mater ili brata ili čedo svoje, da se taj ubica sažeže na ognju“ (Jasić, 1968, 170).

2. SRPSKA LEGISLATIVA U 19. I 20. VIJEKU

Tek od druge polovine 19. vijeka u Srbiji je donijet zakon kojim se po prvi put precizno izdvaja kategorija maloljetnih učinilaca krivičnih djela.[5] Dopunom

---

[2] Prohiron je pravni zbornik vizantijskog cara Vasilija Makedonca i njegovih sinova Konstantina i Leona, objavljen između 870. i 879. godine. Prohiron sadrži izvode iz Justinijanovih Institucija, Pandekta (Digesta), Kodeksa i Novela. Preveden na srpski jezik, ušao je u Nomokanon Svetog Save (Svetosavski nomokanon, zakonopravilo, uput upravljanja nazvan i Krmčija - po krmi, mjesto za upravljanje čamcem ili brodom) i u ruske crkvene zakone.

[3] Sintagma Matije Vlastara predstavlja zbornik vizantijskog prava sačinjen 1335. godine u Solunu. Dobio je ime po svome sastavljaču, svetogorskom kaluđeru Matiji Vlastaru, a starogrčka riječ „sintagma“ označava zbornik propisa. Pripada kategoriji nomokanona, jer sadrži crkvena pravila i svetovne propise. Kao izvori svetovnih odredaba za Sintagmu upotrijebljeni su Prohiron, Vasilike i Novele. Sintagma Matije Vlastara prevedena je na srpski jezik za vrijeme cara Dušana i bila je recipirana u pravo srednjovekovne Srbije i dobrim dijelom njena redakcija (poznata kao *Skraćena sintagma*) inkorporirana u Dušanov zakonik (*https://www.wikiwand.com/sr/Sintagma_Matije_Vlastara*, 11.2.24).

[4] Paricid predstavlja čin ubijanja vlastitih roditelja. Dolazi u dva oblika - ubistvu oca (patricid) i majke (matricid). U širem značenju se pod tim može podrazumijevati i ubistvo porodičnih posvojioca, staralaca, a u patrijarhalnim društvima i glave porodice, odnosno poglavice ili vladara (regicid).

[5] Prema odredbama Karađorđevog kriminalnog zakonika iz 1807. godine najčešća tjelesna kazna bilo je batinanje štapovima muškaraca, kamdžijama žena, a trskom, odnosno rogozom - nedoraslih. Tek donošenjem Ustrojstva sudova okružnih, 1840. godine, otpočela je primjena relativnog određivanja kazne. Prilikom izricanja krivičnih sankcija učiniocima, sud je vodio računa o polu i starosti učinilaca, subjektivnim karakteristikama

Kaznitelnog zakona za poare i krađe iz maja 1847. godine najprije je bilo određeno da se starije maloljetno lice („maloletno no doraslo“) kažnjava četvrtinom ili polovinom propisane tjelesne kazne, a zatim je, te iste godine, unutar same kategorije maloljetnika napravljena razlika u kažnjavanju „nedoraslih“ učinilaca i maloljetnika. „Nedoraslo lice“ ispod 14 godina ima se predati roditeljima, staratelju, učitelju ili gazdi da ga ovi kazne; mlađi maloletnici (od 14-16 godina starosti) umjesto smrću ili mrtvom šibom kažnjavaju se bojem štapovima, kamdžijama ili rogozom, a stariji maloljetnici (iznad 16 godina) pošteđeni su smrtne kazne i umjesto nje kažnjavaju se šibom ili robijom od šest do devet godina (ako su tjelesno slabi da šibu podnesu) (Živanović, 1967, 472-4).

Odredbe o maloljetnim učiniocima poare i krađe proširene su 2. septembra 1850. godine na kažnjavanje maloljetnih hajduka, jataka, a od 31. januara 1853. godine i na sve maloljetne učinioce bilo kojeg krivičnog djela (Živanović, 1967, 472-4). Prema Policijskoj uredbi iz 1850. godine i Zakonu o zamjeni tjelesnih kazni iz 1853. godine za zamjenjivanje tjelesnih kazni maloljetnim osuđenicima bila su data posebna pravila.[6]

Potpun i sistematizovan krivični zakonik Srbija donosi 1860. godine pod nazivom Kriminalni (Kaznitelni) zakonik za Knjaževstvo Srbiju. U Zakoniku je uzrast učinilaca krivičnih djela doveden u neposrednu vezu sa njihovom krivičnom odgovornošću, tako da je maljoletstvo bila okolnost koja je isključivala uračunljivost, pa samim tim krivičnu odgovornost. U kategoriju krivično neodgovornih za zločine i prestupe zakonodavac je uvrstio učinioce koji „nemaju punih dvanaest godina“, kao i one koji bi imali punih dvanaest godina ali još ne bi navršili šesnaestu godinu, a dokazalo bi se da su „bez razbora učinili zločinstvo ili prestuplenije“. Ako su učinioci bili u uzrastu od 12-16 godina i krivično djelo učinili „s razborom“, maloljetstvo se obavezno uzimalo kao ublažavajuća okolnost, pa se umjesto smrtne kazne ili robije izricao zatvor do deset godina, a kod prestupa najviše polovina one kazne „na koju bi se osudili da su stariji“.[7]

---

ličnosti učinilaca, motivima i načinu izvršenja djela (Atanacković, 1988, 239-241).

6 Prema odredbama Policijske uredbe, tjelesno se nisu mogli kažnjavati sveštenici, zvaničnici i druga ugledna lica i maloljetnici do 13 godine života koji ne potpadaju pod policijsko kažnjavanje. U: (Nikolić, 1991, 44-45).

7 U knjizi „Vodič Istorijskog arhiva Niš“, pod t. 3. „Pravosuđe“ opisani su fondovi organa koji vrše pravosudnu funkciju. Arhiv čuva fragmentarnu građu sudova okruga Aleksinca i Niša. Svi fondovi su sređeni izuzev fonda Okružnog javnog tužilaštva Niš. Arhivski fondovi do 1941. godine obuhvataju građu iz Suda okruga aleksinačkog od 1836-1915. i Prvostpenog suda Niš od 1878-1915. godine. Arhivska građa ove dvije ustanove sastoji se od nepotpunih spisa. Spisi aleksinačkog suda od 1841-1914. godine sadrže razne sudske parnice i presude. Iz Prvostepenog suda Niš sačuvane su samo dvije knjige, koje ne sadrže građu o presudama donijetim protiv maloljetnika u tom periodu. Iz rada Okružnog suda u Nišu za period 1945-1966. godina sačuvani su spisi o krivičnim djelima maloljetnika i izrečena prvostepena rješenja Okružnog suda (KM). Ova građa u vrijme istraživanja vezanih za predmet ovoga rada nije bila dostupna u Arhivu (Vodič Istorijskog arhiva Niš, 1996, 180-181).

Za učinioce do navršene 21 godine života Zakonik prećutno uzima da ne posjeduju sva ona psihička svojstva neophodna za punu sposobnost svijesti o sopstvenim djelima. Krivac toga uzrasta ima se kazniti sa najviše dvije trećine kazne propisane za učinjeno djelo, a umjesto na smrtnu kaznu, obavezno će se osuđivati na robiju ili zatočenje. Za učinjene istupe, pak, djeca do navršene dvanaeste godine „predavaće se roditeljima ili tutorima da ij kazne“, a đaci – „njiovim učiteljima ili profesorima, da ij ovi shodno školskim zakonima kazne“ (Nikolić, 1991, 147).

Na teritoriji Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije primjenjivao se Kazneni zakon o zločinima, prestupima i prekršajima od 27. marta 1852. godine. U zločin se nije ubrajao čin ili propust učinioca ako „on ne bude još navršio 14 godina vijeka svoga“ (gl. I, čl. 2., st. d.). Olakšavajuća okolnost kod učinjenog zločina bila je „kada učinitelj ne bude još navršio dvadesete godine vijeka svoga“ (gl. IV, čl. 46, st. a.). Djeca do navršene desete godine koja izvrše neku kažnjivu radnju (prestup ili prekršaj), „ostavit se imaju jedino kažnjenju domaćem“. U uzrastu od navršene jedanaeste do navršene četrnaeste godine za sva učinjena dela koja se „samo zarad nedoraslosti učinitelja ne ubrajaju za zločinstva“ (čl. 2, st. d), učinioci se kažnjavaju kao za prekršaj (Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih, od 27. maja 1852. godine).

Ovaj zakonik bio je primenjivan na teritoriji Slovenije i Dalmacije, dok je u Vojvodini i Međumurju bio na snazi V Zakonski članak iz 1878. godine (Kazneni zakon o zločinstvima i prestupima). U BiH je bio na snazi Kazneni zakon o zločinstvima i prestupima od 26. juna 1879. godine. Crna Gora je donijela svoj Krivični zakonik za Kraljevinu Crnu Goru 23. februara 1906. godine, prema čijim odredbama je postojala krivična neodgovornost za osobe koje nisu navršile dvanaestu godinu života (član 55).

Austrijsko kazneno zakonodavstvo važilo je u Hrvatskoj sa Dalmacijom, u Sloveniji i sa manjim izmJenama u BiH, dok je Krivični zakonik Kraljevine Crne Gore predstavljao skoro vjernu kopiju srpskog Kaznenog zakonika (Srzentić, Stajić, Lazarević, 1979, 65). Neke odredbe austrijskog KZ izmijenjene su 1879. godine Osnovom novoga kaznenog zakona o zločinstvih i prestupcih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju (tzv. Derenčinova „Osnova“). „Osnovom“ je propisana apsolutna krivična neodgovornost osoba mlađih od dvanaest godina. Za maloljetnike između dvanaest i šesnaest godina života predviđa se mogućnost krivičnog progona samo ako su dozreli „do spoznanja kažnjivosti počinjenih djela“ (Hirjan, Singer, 1978, 16).

Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine je sve učinioce krivičnih djela do navršene dvadeset i prve godine života, kada nastupa krivičnopravno punoljetstvo, dijelio u nekoliko kategorija. Nezrelost za kažnjavanje bila je apsolutne i relativne prirode. Apsolutna nezrelost se odnosila na djecu do navršene četrnaeste godine života jer ona nisu u stanju da shvate prirodu i značaj protivpravnosti. Drugu kategoriju, za koju je važila relativna nezrelost za kažnjavanje, sačinjavali su maloljetnici između četrnaeste i sedamnaeste godine života, koji nisu u stanju ozbiljno da shvate prirodu i značaj protivpravnosti i

„prema tom shvatanju da rade“. Nezrelost se kod djece smatrala ličnim osnovom isključenja vinosti, kod maloljetnika osnovom načelnog isključenja kazne i specijalnog postupanja po naročitim propisima krivičnog zakona (&& 26-29) (Aćimović, 1937, 101).

Djeca učinioci krivičnih dela nisu mogla biti kažnjena za učinjeno delo. Ako se utvrdi da dijete „nije napušteno ili moralno pokvareno“, bilo je predavano roditeljima, staratelju ili školskim vlastima „da ga po svom nahođenju disciplinski kazne, da se o njemu staraju i nad njim vode nadzor“ (& 26. st. 2). U slučaju da je dijete bilo napušteno ili moralno pokvareno, predavano je zavodu za vaspitanje ili podesnoj porodici, gdje je ostajalo sve dok se ne popravi, a najduže do svoje sedamnaeste godine (& 26. st. 3) (Aćimović, 1937, 101).

Pod određenim pretpostavkama, vaspitne mjere su se mogle primijeniti samo prema mlađim maloljetnicima. Jedino je ova uzrastna kategorija učinilaca mogla da izbjegne kaznu i to ako „nisu mogli shvatiti prirodu i značaj svoga djela ili prema tome shvatanju da rade“ (Hirjan, Singer, 1978, 18), u slučajevima kada su bili relativno nesposobni za uračunljivost. Kod učinilaca krivičnih djela ove starosne kategorije mogla je postojati relativna sposobnost za uračunljivost „ako je tako zreo da je mogao da shvati prirodu i značaj krivičnog djela i prema tom shvatanju da radi“. Ni takav maloljetnik se nije kažnjavao, ali je Zakon protiv njega ipak propisivao nešto strožije mjere.[8] Stariji maloljetnici su smatrani apsolutno sposobnim da budu krivično odgovorni. Zakonom je bilo predviđeno da se sa njima postupa blaže nego sa punoletnim učiniocima krivičnih djela i u skladu sa tim primjenjivan je sistem blažih kazni po naročitim pravilima Zakona.[9]

Prema opštem dijelu Krivičnog zakonika iz 1947. godine bilo je predviđeno da učinioci mlađi od četrnaest godina nisu krivično odgovorni za učinjeno djelo i bili su predavani roditeljima ili organima starateljstva radi primjene vaspitnih mjera ili upućivanja u zavod za vaspitanje. Za maloljetne delinkvente u uzrastu od četranest do osamnaest godina smatralo se da su krivično odgovorni ako su mogli da shvate značaj djela i upravljaju svojim postupcima. Njima su se za učinjeno djelo izricale kazne, ali im se nije mogla izreći smrtna kazna i kazna lišenja slobode sa prinudnim radom u doživotnom trajanju. Pri izricanju ostalih kazni, maloljetstvo učinioca predstavalo je olakšavajuću okolnost.

Težnja ka široj primjeni vaspitnih mjera prema maloljetnim delinkventima došla je još više do izražaja u Krivičnom zakonu iz 1951. godine. Ovaj zakon zadržao je podjelu maloljetnika na krivično odgovorne i krivično neodgovorne.[10]

---

[8] Ako maloljetnik nije napušten ili moralno pokvaren, izricao se ukor i otpuštanje na prokušavanje. Ako je mlađi maloljetnik napušten ili moralno pokvaren njemu je izricana mjera upućivanja u zavod za vaspitanje ili mjera upućivanja u zavod za popravljanje. (Aćimović, 1937, 140).

[9] Starijem maloljetniku se nije mogla izreći smrtna kazna ili vječita robija. Protivno opštem propisu, a po Zakonu o državnom sudu za zaštitu države od 31. decembra 1929. godine, maloljetnik do navršene osamnaeste godine života se mogao osuditi na smrtnu kaznu ili na kaznu vječitu robiju (član 9. stav 1). (Aćimović, M., 1937, 137).

[10] Maloljetnim delinkventima se nije mogla izreći smrtna kazna, ograničenje građanskih

Najznačajnije promjene u položaju maloljetnih delinkvenata u krivičnom pravu izvršene su Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 1959. godine. Maloljetnom delinkventu više se nisu mogle izreći kazne koje se primjenjuju prema punoljetnim delinkventima. Vaspitna mjera je osnovna krivična sankcija za maloljetnike. Broj vaspitnih mjera je povećan i one su svrstane u tri osnovne grupe: disciplinske vaspitne mjere, vaspitne mjere pojačanog nadzora i zavodske vaspitne mjere. Predviđena je posebna kazna – maloletnički zatvor, koja se pod određenim uslovima može izreći maloletnom delinkventu u uzrastu od šesnaest do osamnaest godina.

Tada je prvi put stvorena zakonska mogućnost da se vaspitne mere, pod određenim uslovima, mogu izreći punoljetnim delinkventima (Srzentić, Stajić, Lazarević, 1979, 492). U zakonodavstvu je od toga trenutka prihvaćen zaštitnički (welfare) model krivičnopravnog položaja maloljetnika, koji je inače, do skora, bio vladajući u većini evropskih i vanevropskih zemalja (Perić, 1995, 16).

Prema načelnim odredbama Krivičnog zakonika Srbije i Crne Gore (KZ SCG, 1994), koje se odnose na regulisanje krivičnopravnog statusa maloljetnika, zadržane su starosne granice ustanovljene Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 1959. godine, kao i pravila o vrsti krivičnih sankcija koje se mogu izricati kategorijama mlađih i starijih maloljetnika kao učinilaca krivičnih djela.

Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije (47/1994) predviđene su neke izmjene koje se odnose na trajanje vaspitne mjere izrečene punoljetnom licu i na dejstvo vaspitnih mjera i kazne maloljetničkog zatvora. Naime, kada je punoljetnom licu, koje je izvršilo krivično djelo kao maloljetno ili mlađem punoljetnom licu izrečena zavodska vaspitna mjera, ono može ostati u vaspitnoj ustanovi ili vaspitno-popravnom domu do navršene dvadeset i treće godine života (član 29). Zatim, u odnosu na dejstvo vaspitnih mjera i kazne maloljetničkog zatvora „lica koja izdržavaju mjeru upućivanja u vaspitno-popravni dom ili kaznu malol-etničkog zatvora ne mogu za to vrijeme vršiti izborne funkcije u državnim organima, organima teritorijalne autonomije, organima lokalne samouprave, organima upravljanja, poslovodnim organima ili drugim organima u preduzećima ili drugim organizacijama“ (član 30).[11]

prava i trajna zabrana bavljenja određenim zanimanjem. Mlađim maloljetnicima izricale su se u principu vaspitne mjere, ali ako su učinili krivično djelo za koje je bila propisana kazna teža od deset godina strogog zatvora - mogla im se izreći samo kazna. Stariji maloljetnici su se kažnjavali za učinjeno krivično djelo, ali ako je za djelo bila propisana kazna strogog zatvora do pet godina ili blaža kazna, sud je mogao izreći vaspitnu mjeru (Srzentić, Stajić, Lazarević, 1979, 491).

[11] Raniji član 42. KZ RS glasio je: “Lica koja izdržavaju mjeru upućivanja u vaspitno-popravni dom ili kaznu maloljetničkog zatvora ne mogu za vrijeme izdržavanja mjere ili kazne vršiti biračko pravo, niti mogu vršiti izborne funkcije u državnim organima ili organima društvenog samoupravljanja u organizacijama udruženog rada ili drugim organizacijama“.

Promjene u materijalnom krivičnom pravu u pogledu granica i kvaliteta krivične odgovornosti, kao i sistema krivičnih sankcija prema maloljetnicima, praćene su odgovarajućim transformacijama proceduralnog prava, kao i organizacijskim pravilima pravosudnih institucija (Kostić, 202, 574). Ipak, priznavanje specifičnosti krivičnoprocesnog položaja maloljetnih učinilaca krivičnih djela prihvatano je sporije nego diferenciranje njihovog statusa u odnosu na status punoljetnih učinilaca u materijalnom krivičnom pravu (Hirjan, Singer, 1978, 351). S druge strane, države su se suočile sa poteškoćama u pogledu nezbrinute djece i sporova vezanih za zanemarivanje, zloupotrebu i vaspitnu ugroženost maloljetnika, što je, vremenom, postalo predmet posebne jurisdikcije maloljetničkih ili porodičnih sudova (Obretković, 1996a, 152). U krivičnom procesnom zakonodavstvu usvojena je takva forma krivičnog postupka prema maloljetnicima prema kojoj se postupak prema maloljetnicima reguliše posebnim odredbama u okviru Zakonika o krivičnom postupku.

Značajan napredak u krivičnoprocesnom položaju maloljetnih delinkvenata postignut je u Zakoniku o krivičnom postupku iz 1953. godine. Zakonik je određivao posebnog sudiju za maloljetnike za odlučivanje u predmetima maloljetnika i određene uslove za sudije porotnike. Javnost je bila isključena sa glavnog pretresa, a tok postupka i sadržaj presude nije bilo moguće objaviti bez dozvole predsednika vijeća za maloljetnike.

Novelom Zakonika o krivičnom postupku iz 1959. godine unijeto je niz novih odredaba o krivičnoprocesnom položaju maloljetnika.[12] U izmjene i dopune Novele ZKP-a iz 1959. godine unijete su nove odredbe u krivični postupak prema maloljetnicima. Tako, na primjer, izmenom i dopunom iz 1967. godine uvodi se nekoliko promjena u organizaciju krivičnog postupka prema maloljetnicima. Dolazi do rezervisanja primjene principa oportuniteta u pokretanju krivičnog postupka, odnosno obustavi u pripremnoj fazi samo za najlakša krivična djela. Sudija za maloljetnike je isključivi organ pripremnog postupka i jedini ovlašćeni za određivanje pritvora. Novelom je uveden institut kojim je predviđena mogućnost da sudija za maloljetnike iskaže svoje neslaganje sa zahtjevom javnog tužioca za pokretanje pripremnog postupka (Hirjan, Singer, 1978, 324).

[12] Novelom se predviđa organizovanje posebnih vijeća za maloljetnike u opštinskim, okružnim, republičkim odnosno pokrajinskim vrhovnim sudovima; mogućnost koncentracije mjesne nadležnosti više opštinskih sudova kod jednog opštinskog suda na području istog okružnog suda, kao i prvostepene stvarne nadležnosti kod jednog okružnog suda za krivična djela iz opštinske i okružne stvarne nadležnosti na čitavom području okružnog suda. U pogledu pokretanja postupka prema maloljetnicima, značajno se odstupa od opšte procedure. Javni tužilac ima ovlašćenje da ocjenjuje opravdanost pokretanja postupka prema maloljetniku za lakša krivična djela, odnosno da se već pokrenuti postupak obustavi, ako s obzirom na okolnosti djela i maloljetnikovu ličnost gonjenje maloljetnika ne bi bilo svrsishodno (načelo oportuniteta). Brojna ovlašćenja organa starateljstva, u svim fazama postupka, stavila su ovaj državni organ u položaj procesnog subjekta, a ne u položaj stranke u procesnom smislu, i to samo zbog toga što organ starateljstva nije ovlašćen za podnošenje pravnih lijekova protiv odluka suda (Hirjan, Singer, 321-322).

Novi Zakon o krivičnom postupku od 24. decembra 1976. godine[13] sadrži odredbe kojima se posebno reguliše postupak prema maloljetnicima u glavi XXVII ovog zakona. Velikim brojem posebnih odredaba ustanovljavaju se novi procesni instituti ili se uređuju na drugačiji način, uz značajna odstupanja od osnovnih procesnih principa i forme redovnog krivičnog postupka. Postupak se sprovodi po ovim osnovnim odredbama, a odredbe procesnog zakona o redovnom krivičnom postupku primjenjuju se ako nisu u suprotnosti sa posebnim odredbama o postupku prema maloletnicima (član 452. stav 1).[14]

Osobenosti postupka prema maloljetnicima daju mu karakter posebnog postupka, koji je u skladu sa osnovnom koncepcijom „pružanja zaštite i pomoći maloljetniku". Neke od osobenosti odnose se na postojanje posebnog suda za maloljetnike (sudija za maloljetnike i vijeće za maloljetnike)[15], čija se aktivnost ne završava donošenjem pravnosnažne sudske odluke. Sud je obavezan da vrši nadzor nad izvršenjem svojih odluka.[16]

---

[13] Zakon o krivičnom postupku, Službeni list SFRJ br. 4/77, 36/77, 60/77, 14/85, 26/86, 74/87, 57/89 i 3/90; Službeni list SRJ br. 27/92 i 24/94.

[14] Predviđeno je da se ovaj postupak prevashodno primjenjuje prema licima koja su izvršila krivično djelo kao maloljetnici, a u vrijeme pokretanja postupka, odnosno suđenja, nisu navršila dvadeset jednu godinu života. Međutim, Zakon dopušta da se ovaj postupak, u najvećem i najznačajnijem dijelu, može primijeniti prema mlađim punoljetnim licima, ako se do početka glavnog pretresa ustanovi da se prema tim licima može izreći vaspitna mjera, shodno propisima materijalnog krivičnog prava, pod uslovom da do početka glavnog pretresa ova lica nisu navršila dvadeset i jednu godinu (član 452. stav 2) (Đurđić, 1998, 295).

[15] U odnosu na krivičnopravni tretman maloljetnika, sudovi nadležni za postupanje prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela mogu se klasifikovati u nekoliko institucionalnih modaliteta. To su, prije svega, specijalni i posebni sudovi za maloljetnike sa posebno kvalifikovanim kadrovima i pomoćnim socijalno-psiho-pedagoškim službama u okviru ili izvan suda, kao i sudovi za maloljetnike kao posebna odeljenja specijalizovanih sudova nadležnih za rješavanje nedozvoljenih ponašanja iz porodičnih odnosa (tzv. porodični sudovi), zatim, sudovi za maloljetnike kao posebna odjeljenja (vijeća) redovnih sudova opšte nadležnosti i redovni krivični sudovi u okviru opšte nadležnosti (Carić, 1971, 87-92).

[16] U postupku prema maloljetnicima isključena je opšta javnost i postupak je hitan. Suđenje u odsustvu maloljetnika nije dozvoljeno i obaveza je svih učesnika u postupku da prema maloljetniku postupaju obazrivo. Maloljetnik može imati branioca od samog početka pripremnog postupka pa sve do okončanja postupka. Posebna je uloga organa starateljstva u postupku. Učešće organa starateljstva predstavlja specifičnost maloljetničkog krivičnog pravosuđa kojom se izražavaju elementi socijalne zaštite. Pravni autori saglasni su u mišljenju da po Zakonu iz 1976. godine organ starateljstva nema status procesnog subjekta. Njegova pozicija je neutralna, budući da se ne nalazi ni na strani optužbe ni na strani odbrane. U tom smislu, ovaj organ nema svojstvo „zastupnika maloljetnikovog interesa", već njegovo učešće u postupku proizilazi iz generalne nadležnosti za preduzimanje zaštitnih mjera prema maloljetniku. Rezultati kriminoloških istraživanja, sprovedenih u poslednjoj deceniji prošloga vijeka, daju za pravo ozbiljnom razmatranju prijedloga da organ starateljstva treba da dobije ovlašćenje

U Zakoniku o krivičnom postupku od 26. decembra 2001. godine postupak prema maloljetnicima regulisan je odredbama glave XXIX.

Iz krivičnog postupka prema maloljetnicima proističe potreba za ispitivanje ličnosti i potreba maloljetnika. Određivanje i zastupanje njegovog interesa podijeljeno je između više subjekata, bez obzira na njihovo formalno svojstvo procesnopravnog subjekta: suda, javnog tužioca, organa starateljstva, roditelja, branioca. Pretpostavlja se da određena ograničenja u vršenju prava, motivisana potrebama zaštite maloljetnika kao ličnosti u razvoju i njegovom nesposobnošću da samostalno odredi sopstvene interese - zadiru u samu sušitnu maloljetnikovih ljudskih prava, mijenjajući njihov smisao. Smatra se da su ograničenja maloljetnikovih prava dvostruka: zbog kršenja objektivnog prava i zbog posebnih „potreba za zaštitom".

Sprovođenje novog koncepta prava djece proističe iz odredaba Konvencije o pravima djeteta iz 1989. godine koje maloljetnom delinkventu pružaju veći dio univerzalno prihvaćenih garancija ljudskih prava (Obretković, 1996v, 145). Otuda se u naučnoj i stručnoj javnosti postavlja sve veći broj zahtjeva za daljom izgradnjom, osavremenjivanjem i oplemenjivanjem reakcije na maloljetničko prestupništvo, što u svojoj osnovi mora imati podesnu pravnu proceduru za utvrđivanje stvarne krivične odgovornosti maloljetnika i izricanja pravične sankcije. Pored neophodnih reformi materijalnog krivičnog prava (vrste sankcija, kriterijumi za izricanje i sl.), potrebno je da se pravila krivičnog postupka prilagode modernim standardima ljudskih prava, tako što će garantovati dosljednu i potpunu zaštitu prava maloljetnika kao procesnog subjekta (Obretković, 1996g, 53).

3. ZAKLJUČNE CRTICE

Sam naziv ovog rada, kao i njegovi dijelovi, pa i zaključne crtice, jasno ukazuju na namjeru autorki da ovo bude tek početak, uvod u raspravu o osnovnim bitnim pitanjima kriminologije i njenih srodnih disciplina, penologije, viktimologije, s ciljem obnovljenog tumačenja već postojećih saznanja ili, pak pokušaja ustanovljenja novog „svjetla" u tim domenima, ali u potpuno promijenjenim savremenim društvenim i ekonomskim okolnostima.

U Republici Srbiji je na snazi Zakon o maloljetnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica (2005). U osnovnim odredbama naglašava se da se odredbe ovog zakona primjenjuju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela i prema punoljetnim licima kada im se sudi za krivična djela koja su učinili kao maloljetnici, kao i na lica koja su krivično djelo učinila kao mlađi punoljetnici. Donja starosna granica ispod koje ne postoji mogućnost primjene bilo kakve krivične sankcije niti druge mjere koje ovaj zakon predviđa - četrnaest je

za podnošenje žalbe na sudsku odluku o krivičnoj sankciji prema maloljetniku. (Položaj maloletnika u prekršajnom i krivičnom postupku i zaštita njegove porodice sa aspekta mesta i uloge socijalne zaštite, Zavod za proučavanje socijalnih problema Grada Beograda, Beograd 1992. U: Obretković, 1995b, 51).

godina. Lica do četrnaest godina imaju u krivičnopravnom smislu status djeteta i prema njima se primjenjuju propisi koji regulišu porodične odnose.

Maloljetnik je lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo četrnaest, a nije navršilo osamnaest godina. U okviru ovih granica, razlikuju se mlađi maloljetnici (lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo četrnaest, a nije navršilo šesnaest godina) i stariji maloljetnici (lica koja su u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršila šesnaest, a nisu navršila osamnaest godina). U pogledu uzrasta učinioca (član 3. Zakona) postoji i kategorija mlađih punoljetnih lica ili lica koja su u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršila osamnaest godina, a u vrijeme suđenja nisu navršila dvadeset jednu godinu.

Ove početne odredbe Zakona o maloljetnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica, zatim, dalje, krivične sankcije, propisivanje vaspitnih naloga, principi vođenja krivičnog postupka prema maloljetnicima i principi sankcionisanja mladih za nedozvoljeno ponašanje, izvršenje sankcija izrečenih maloljetnicima i zaštita djece kao žrtava - sastavni su dio ovog zakona. U primjeni je od januara 2006. godine, dakle, sada već osamnaestu godinu. Skoro, pa punoljetstvo. Zato, s početka rada, neophodno je vratiti se na ovu tačku još nezatvorenog kruga i u naučnom i stvarnom smislu načiniti još jedan ili još mnogo nastojanja da djeca i osobe u njihovom okruženju budu i ostanu bezbjedne. Samodovoljnost ovog zakona ili apsolutna nekonzistentnost postupanja društva, pravosuđa, centara za socijalni rad, porodice i škole - čine razmatranje promjena u ophođenju hitnim. Sustizanje tih ljudskih postupaka u odnosu na tehnologiju, vještačku inteligenciju i laku dostupnost informacijama - skoro da trku čini već izgubljenom. Zato je i neophodno osvrnuti se na prošlost, jer je povratak u budućnost u stvari mjera opstanka.

Literatura

Atanacković, D. 1988. *Penologija*. Beograd: Naučna knjiga.

Aćimović, M. 1937. *Krivično pravo, knj. prva, Opšti deo.* Subotica: Gradska štamparija.

Avramović, S., Stanimirović, V. 2018. Uporedna pravna tradicija. Beograd: Univerzitet u Beogradu - Pravni fakultet.

Vodič Istorijskog arhiva Niš. 1996. Niš: Istorijski arhiv Srbije.

Grupa autora. 1959. *Mala enciklopedija Prosveta*. Beograd: Prosveta.

Grupa autora. 1962. *Enciklopedija leksikografskog zavoda.* Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod.

Grupa autora. 1967. *Opšta enciklopedija Larus*, Beograd: Vuk Karadžić.

Đurđić, V. 1998. *Krivično procesno pravo: tok krivičnog postupka*. Niš: SKC.

Živanović, T. 1967. *Zakonski izvori krivičnog prava Srbije i istorijski razvoj njegov i njenog krivičnog pravosuđa od 1804-1865*. Beograd (472-4). U: Nikolić, D. 1991. *Krivični zakonik Kneževine Srbije.* Niš: Gradina.

Konstantinović Vilić, S., Nikolić Ristanović, V., Kostić, M. (2012). *Kriminologija*. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta.

Kostić, M. 2002. „Formalna društvena kontrola i maloletnički homicid". U: *Pravni život. Tematski broj, Pravo i svetski poredak.* - Beograd : Udruženje pravnika Srbije, (51), knj. 469, tom 1, br. 9, 573-586

Nikolić, D. 1991. *Krivični zakonik Kneževine Srbije.* Niš: Gradina.

Obretković, M. (a). „Maloletnički sud i prava maloletnika“. U: Janjić-Komar, M., Obretković, M. (1996). *Prava deteta prava čoveka.* Beograd: Dosije, Udruženje pravnika Srbije za socijalno pravo.

Obretković, M. „Zaštita prava maloletnika kao okrivljenog u krivičnom postupku“. U: Janjić-Komar, M., Obretković, M. (1996v). *Prava deteta prava čoveka.* Beograd: Dosije, Udruženje pravnika Srbije za socijalno pravo.

Obretković, M. „Krivični postupak prema maloletnicima (načela postupka i zaštita prava okrivljenog)“. U: Janjić-Komar, M., Obretković, M. (1996g). *Prava deteta prava čoveka.* Beograd: Dosije, Udruženje pravnika Srbije za socijalno pravo.

Perić, O. 1995. *Komentar krivičnopravnih propisa o maloletnicima*. Beograd: „Sl. glasnik“.

Položaj maloletnika u prekršajnom i krivičnom postupku i zaštita njegove porodice sa aspekta mesta i uloge socijalne zaštite. (1992). Beograd: Zavod za proučavanje socijalnih problema Grada Beograda. U: Obretković, M. (1995b). Krivični postupak prema maloletnicima (načela postupka i zaštita prava okrivljenog), Aktuelna pitanja maloletničke delinkvencije i mere za obezbeđivanje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku, Srpsko udruženje za krivično pravo, Kopaonik 26-30. mart 1995.

Simović, M. *et. al.* 2021. *Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske*. 2. izmijenjeno i dopunjeno izd. Banja Luka: Službeni glasnik Republike Srpske.

Simović, M. *et. al.* 2021. *Maloljetničko krivično pravo*. 3. izmijenjeno i dopunjeno izd. Laktaši: Grafomark.

Simović, M. *et. al.* 2021. *Krivično procesno pravo. II (Krivično procesno pravo − posebni dio)*. 5. izmijenjeno i dopunjeno izd. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet.

Srzentić, N., Stajić, A., Lazarević, Lj. 1979. *Krivično pravo SFRJ – opšti deo*. Beograd: Savremena administracija

Taranovski, T. 1996. *Istorija srpskog prava u Nemanjićkoj državi*. Beograd: NIU „Službeni list“

Jasić, S. 1968. *Zakoni starog i srednjeg vijeka*. Beograd.

Hirjan, F., Singer, M.. 1978. Maloljetnici u krivičnom pravu. Zagreb: Informator.

Carić, A. 1971. Problemi maloljetničkog sudstva. Split: Savez društava defektologa Jugoslavije.

Propisi i sudske odluke

Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“, br. 47 od 14. jula 1994.

Zakon o krivičnom postupku, „Sl. list SFRJ“, br. 4/77, 36/77, 60/77, 14/85, 26/86, 74/87, 57/89, 3/90,; Sl. List SRJ br. 27/92, 24/94.

Zakonik o krivičnom postupku, „Sl. list SRJ“, br. 70/ 2001.

Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“, br. 47 od 14. jula 1994.

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, „Sl. glasnik RS“, 85/2005.

Kranjčić, S. (ur). 1890. Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih, od 27. maja 1852. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana.

Krivični zakonik Srbije i Crne Gore, „Sl. list SFRJ“ br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90, „Sl. list SRJ“ br. 35/92, 37/93, 24/94.

HISTORICAL AND LEGAL OVERVIEW OF THE LEGAL POSITION OF DELINQUENT YOUNG PEOPLE IN OUR COUNTRY

Dr Miomira P. Kostic

full professor, Faculty of Law, University of Niš, Republic of Serbia, kosticm@prafak.ni.ac.rs; https://orcid.0000-0002-1802-7733

Dr Marina M. Simovic

full professor, Faculty of Legal Sciences of the Pan-European University "Apeiron" in Banja Luka, Secretary of the Ombudsman for Children of the Republic of Srpska, marina.simovic@gmail.com; https://orcid.org/0009-0008-3330-4023

Summary: *The history of criminal protection and child responsibility in our country can only be judged on the basis of preserved legal monuments. The most significant preserved legal monument of the Middle Ages in the Serbs was Dušan's Code, which does not contain provisions that would explicitly indicate special rules on the protection, responsibility and punishment of minors. Only in the second half of the 19th century, in May 1847, an amendment to the Penal Code for burglary and theft was adopted in Serbia, which for the first time precisely distinguishes the category of juvenile offenders. According to the Criminal (Penal) Code for the Principality of Serbia from 1860, being a minor was a circumstance that excluded sanity. The physical and psychological integrity of the child was protected by a series of incriminations against infanticide, abortion, sexual offenses and child abuse and neglect. The Criminal Code of the Kingdom of Yugoslavia from 1929 divided all perpetrators of criminal acts up to the age of twenty-one, when they reach the age of majority, into several categories. This Code expanded the range of provisions on child protection.*

After the end of the Second World War, children began to enjoy protection from all criminal offenses on an equal basis with adults. Nevertheless, certain forms of specific criminal law protection of children against criminal acts that attack or threaten the specific goods and interests of children, related to their age, are prescribed. According to the general part of the Criminal Code from 1947, it was stipulated that perpetrators under the age of fourteen are not criminally responsible for the committed crime. The most significant changes in the position of juvenile delinquents in our criminal law were made by the Law on Amendments to the Criminal Code from 1959. According to the basic provisions of the Criminal Code of Serbia and Montenegro from 1976, the age limits established by the Law on Amendments and Supplements to the Criminal Code from 1959, as well as the rules on the type of criminal sanctions that can be imposed on juvenile delinquents, have been retained. Since 2005, in the Republic of Serbia, special juvenile criminal legislation and the Law on juvenile offenders and criminal protection of minors have been in force.

Key words: *youth; juvenile delinquency; guilt; history; Serbia.*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524122DJ UDK 343.9:316.624–053.6

КРИМИНАЛНОПОЛИТИЧКА ПРИХВАТЉИВОСТ СНИЖАВАЊА СТАРОСНЕ ГРАНИЦЕ КРИВИЧНЕ ОДГОВОРНОСТИ

Иван Ђокић

Доцент Правног факултета Универзитета у Београду, djokic@ius.bg.ac.rs

Апстракт: *Питање старосне границе кривичне одговорности је одувек привлачило пажњу, како стручне, тако и шире јавности. Изузимање категорије најмлађих чланова једног друштва од кривичноправне репресије базирано је на хуманим разлозима, у чијој основи лежи свест о томе да су недорасла лица услед недовољног психо-физичког развоја у правном поретку лишена способности за сношење кривице за понашање које иако остаје чин неправа не представља кривично дело, због необориве претпоставке да лице које није достигло одговарајући узраст и не може да се сматра одговорним за своје недело. С обзиром на то да на међународном плану не постоји документ који на обавезујући начин одређује минималну старосну границу кривичне одговорности, у упоредном праву се срећу огромне разлике у односу на проблематику узраста који представља пожељан и довољан праг за заснивање одговорности у кривичном праву. У нашој држави та граница је непромењена готово читав један век, иако је и у прошлости, а нарочито у последњих неколико месеци, поводом једног трагичног догађаја чији је актер био правно неодговорни тринаестогодиштак, поново оживела расправа о потреби да се преиспита и евентуално снизи граница кривичне одговорности.*

Кључне речи: *дете, малолетник, старосна граница, кривична одговорност.*

1. УВОД

Идеја да лица која нису достигла одговарајући узраст, услед своје недозрелости, не могу одговарати за кажњива дела, пре свега кривична, потиче из најранијег периода људске историје, а прихватају је и готово сви савремени кривичноправни системи.[1] Разлози због којих кривично право повлачи своје механизме када се као прекршилац норме јавља сувише млада особа су вишеструки, а пре свега криминалнополитички и општехумани, а почивају на ставу да таква категорија учинилаца не треба да буде изложена кривичном прогону. Право, као систем уређених норми који регулише социјалне односе, може ефективно важити једино ако адресати правних норми могу да схвате правила понашања. Од појединца који услед

[1] Према једном истраживању, у чак деветнаест светских држава уопште није одређена минимална старосна граница кривичне одговорности (McDiarmid, 2013, 147).

недовољног психо-физичког развоја није у стању да разуме поруку коју му нормотворац упућује, не може се очекивати да поштује норму која изражава одређену забрану, или ређе заповест. У кривичном праву лице које није достигло одређени узраст и које због тога не може да се сматра субјектом кривичног дела назива се *дететом* (Ђокић, 2021, 116-117.). Када је реч о детету у кривичноправном смислу важи необорива правна претпоставка да се то лице не може сматрати кривим у односу на остварено неправо, тј. ту је реч о својеврсној објективној кривичноправној неодговорности (Шкулић, 2011, 242.). Разлике у упоредном праву постоје само у погледу тога која је то старосна граница одређена од стране законодавца као услов за успостављање кривичне одговорности, а осим тога постоји сагласност да се кривично право не сматра адекватним средством социјалне контроле када је реч о лицима која нису достигла одговарајући узраст (Ђокић, 2021, 117.).

У српском кривичном праву, лицу које у време извршења противправног дела, у закону предвиђеног као кривично дело, није навршило четрнаест година, не могу се изрећи кривичне санкције ни применити друге мере које предвиђа Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (Сл. гласник РС, бр. 85/2005 – у даљем тексту ЗМКД).[2] Иако у одредби члана 2. овог закона није изричито указано на разлог због којег је у односу на недорасла лица искључена могућност примене кривичног права, његова стилизација посредно упућује на закључак да се таква лица не могу сматрати кривим за остварено неправо. Наиме, пошто се и у Кривичном законику (чије се одредбе сходно примењују и према малолетницима уколико нису у супротности са ЗМКД) израз *противправно дело у закону одређено као кривично дело* користи као синоним за објективно неправо, тј. кривично дело у објективном, непотпуном смислу, тамо где недостаје кривица учиниоца, по логици ствари и у малолетничком кривичном праву мора важити исто, односно разлог зашто су деца изузета од кривичноправне интервенције лежи у чињеници да су због недовољне животне доби апсолутно неспособна за сношење кривице у кривичном праву. Наравно, лице које у време извршења дела није навршило четрнаест година може бити индивидуално изузетно зрело и интелигентно, испуњавати све потребне услове који се формално односе на интелектуалну и волунтативну способност потребну за заснивање кривице, али оно никако не може бити криво, јер једноставно нема одговарајућу старосну доб, што представља једну објективну чињеницу која спречава било какав вид примене кривичног права (Шкулић, 2010, 213.). То другим речима значи да и сасвим млада особа може у једном правно техничком смислу бити „одговорна“ за своје понашање, али се то понашање формалноправно не може сматрати криминалним, тј. правни поредак недорасле особе, због њихове емоционалне, менталне и

[2] Сличну одредбу (члан 4, став 3.) садржи и Кривични законик (Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019 - КЗ). Према тој одредби кривичне санкције се не могу изрећи лицу које у време када је дело учињено није навршило четрнаест година.

интелектуалне недозрелости, лишава способности да учине **кривично** дело. На тај начин је поред основа искључења кривице који су садржани у одредбама КЗ (неурачунљивост, неотклоњива стварна и неотклоњива правна заблуда) у ЗМКД предвиђен још један основ извињења (недораслост) (Вуковић, 2022, 230.), који се темељи на необоривој претпоставци према којој се изузетно младим особама забрањена понашања описана кривичноправним одредбама не могу приписивати у кривицу.[3] Одредбама поменутог закона је предвиђено да када јавни тужилац за малолетнике утврди да лице против кога је поднета кривична пријава или предлог оштећеног за покретање поступка у време извршења кривичног дела није навршило четрнаест година, одбациће кривичну пријаву или предлог оштећеног, а решење о одбацивању доставиће се органу старатељства ради предузимања мера у оквиру његових надлежности. У случају пак да се тек током поступка утврди да лице према коме се поступак води није навршило четврнаест година у време извршења кривичног дела поступак ће се обуставити, а решење о обустављању поступка ће се доставити органу старатељства, како би у оквиру својих надлежности предузео одговарајуће мере (члан 47.). Према лицима која у време извршења дела нису навршила четрнаест година примењују се искључиво мере из области породичне и социјалне заштите. Тако је на основу Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите (Сл. гласник РС, бр. 42/2013) предвиђено да су деци и младима који су у сукобу са законом, родитељима, школом или заједницом, доступне услуге смештаја (смештај у установе за васпитање деце и омладине и смештај у прихватилиште), дневне услуге у заједници - услуга дневног боравка на начин који не омета њихово школовање или одлазак на посао како би се унапредио квалитет живота корисника у властитој социјалној средини кроз одржање и развијање социјалних, психолошких и физичких функција и вештина, како би се у што већој мери оспособили за самосталан живот.

[3] Такво решење је додуше у извесном смислу у нескладу са одредбом члана 36, став 2. којом је у нашем кривичном законодавству озакоњена ограничена (лимитирана) акцесорност на плану саучесништва, где се међу основима који искључују кривицу не наводи и недовољни узраст извршиоца. На известан начин напетост је приметна и према решењу из члана 22. КЗ, према којем кривица постоји ако је учинилац у време када је учинио кривично дело био урачунљив и поступао са умишљајем (изузетно и са нехатом), а био је свестан или је био дужан и могао бити свестан да је његово дело забрањено. Ово решење не упућује непосредно на закључак да какав тринаестогодишњак исправног психичког апарата, који је у потпуности свестан свог понашања и његове правне недопуштености не може бити сматран кривим за остварено неправо, јер и код таквог, па и понешто млађег учиниоца могу постојати сви структурални елементи кривице, али се комплементарном анализом одредбе члана 2. ЗМКД долази до наведеног тумачења да се у кривичноправном смислу недорасла лица у кривичном праву из више разлога не могу сматрати одговорним за сопствено противправно понашање.

2. ДОЊА ГРАНИЦА КРИВИЧНОПРАВНЕ ОДГОВОРНОСТИ У НАШИМ РАНИЈИМ ПРОПИСИМА И МЕЂУНАРОДНОПРАВНИМ ДОКУМЕНТИМА

О чињеници да ли је учинилац кривичног дела дете или малолетник се у извесној мери водило рачуна већ у римском, а потом и у средњовековном праву, али се све до последње трећине XIX века није на озбиљнији начин разматрало питање уобличавања засебног (привилегованог) положаја малолетника у кривичном праву, већ се напори који су до тада учињени могу окарактерисати више као израз нормативне тежње за ублажавањем строгости тадашњег кривичног права у односу на малолетнике и децу, при чему таква интенција претежно долази до изражаја у постепеном подизању добне границе апсолутне некажњивости за учињена недела (Шкулић, 2010, 206.). Према доступним правним изворима из античке Грчке деца млађа од седам година нису могла бити кажњена за учињене деликте (Радуловић, 1999, 172.). У римском праву из периода Јустинијанове кодификације прављена је разлика између деце до седам година (*infantes*) чија је одговорност била апсолутно искључена, малолетника од седам до десет година (*infante proximi*) који су се изузетно могли казнити ако су били у стању да спознају штетност својих поступака и лица узраста од десет до четрнаест година (*pubertati proximi*) која су сматрана кривично одговорним, али уз одређена ограничења на плану кажњавања (немогућност изрицања смртне казне), с тим што је младост узимана као олакшавајућа околност при одмеравању других казни. Слична граница кривичне неодговорности важила је и у средњовековном праву, уз могућност блажег кажњавања лица између седам и дванаест или четрнаест година, премда је строгост правних правила у овом периоду у односу на малолетнике била оличена у максими *malitia suplet aetatem*, према којој је подобност малолетника за одговорност извирала из испољене злочиначке воље (Срзентић & Стајић & Лазаревић, 2000, 445-446.), тако да се дуго одржао став према коме је малолетник „злочинац у умањеном издању“. Продором прогресивних идеја и на крилима хуманистичког покрета крајем XVIII и с почетка XIX века дошло се до прецизних правила којима се одређују старосне границе малолетства, уз општу одлику која се испољавала у тенденцији подизања тих граница и увођењу низа ограничења у погледу кажњавања лица која припадају категорији малолетника.

Занимљиво је да је у нашем ранијем кривичном праву, уколико се сагледа решење из времена зачетака модерног приступа кривичноправним проблемима, граница кривичне одговорности била постављена нешто ниже него што је то сада случај. Тако је у Криминалном (Казнителном) законику за Књажевство Србију (§ 55) било предвиђено да *деца, која немају пуни дванаест неће се осуђивати за злочинства и преступлења која би учинила, него ће се дати родитељима или туторима, да ј ови казне*. На исти начин се поступало и са недораслима који су имали навршених дванаест, али нису имали навршених шеснаест година (§ 56), ако би се доказало да су *без*

разбора учинили злочинство или преступлење.[4] Утврђивање постојања разбора сводило се у суштини на испитивање да ли су учиниочеве душевне моћи толико развијене да он може увидети значај свог дела (Живановић, 1921, 248.).[5]

Овакво решење, према коме је доња граница кривичне одговорности била сведена на дванаест година важило је дуго у нашем прећашњем праву, све до усвајања Кривичног законика Краљевине Југославије из 1929. године, када је она лимитирана на четрнаест година (§ 14, I). Параграфом 26. овог законика било је предвиђено да *дете које учини дело, због којег кривични закон прописује казну, не може се ни гонити ни казнити*. Такво се дете предавало родитељима, старатељима, или школској власти да га они казне, да се о њему старају и да над њим воде надзор, што значи да се оно могло само дисциплински казнити (Чубински, 1930, 92.). Такође је било предвиђено да овакво дете које је напуштено или морално покварено буде одлуком старатељског суда предато заводу за васпитање или подесној породици, где ће остати док не буде поправљено, али најдуже до навршене седамнаесте године.[6]

У свим нашим доцнијим послератним прописима, иако је у односу на категорију малолетних учинилаца кривичних дела извршена озбиљна и коренита реформа, нарочито 1959. године Новелом КЗ из 1951. године, задржана је иста доња старосна граница одговорности у кривичном праву на

---

[4] У Пројекту КЗ из 1857. године минимална старосна граница одговорности износила је тринаест година, а недорасли би се према том предлогу предавали родитељима или туторима да их „домаће казне"; за полицијске преступе ђаци би се предавали њиховим учитељима или професорима да их „сходно школским законима казне"; преступник са навршеном тринаестом годином, али ненавршеном шеснаестом је кривично одговоран само уколико се докаже да је „преступлење с разсудителношћу учинио", али се узраст у том случају узимао као основ за ублажавање казне (Николић, 1991, 141.)

[5] У литератури се истиче да је увођење категорије разбора представљало огроман корак унапред у погледу кривичноправног статуса малолетних учинилаца, с обзиром на то да је ова претпоставка одговорности малолетника за учињено дело морала бити утврђивана у сваком конкретном случају чиме је „стављено до знања да се малолетник као личност разликује од одраслог учиниоца , те да као такав заслужује посебну пажњу и другачији кривично-правни положај и третман у кривичном поступку у односу на пунолетне учиниоце" (Дракић, 2010, 31-32.).

[6] У основи, ове одредбе су преузете из Пројекта КЗ за Краљевину Србију из 1910. године, када је предложена значајна реформа лимита кривичне одговорности и њено подизање са дванаест на четрнаест година. „Пројекат је овде пошао од мотива, да је наш народ великим делом неписмен, слабо просветан, и са недовољним разумевањем права и дужности у свом већем делу, те да се за дете до 14 година не може рећи, да је морално зрело, и да се његов карактер толико развио, да оно може схватити природу и значај своје радње која се иначе појављује као кривично дело" (Суботић, 1933, 124-125.).

четрнаест година, што одговара решењу које је присутно у већини европских земаља.

Важно је напоменути да ниједан међународноправни инструмент не предвиђа конретну границу кривичне неодговорности, тј. не постоји документ којим би на непосредан и прецизан начин била фиксирана минимална граница за сношење кривице у кривичном праву, већ да се може говорити само о начелу према коме је потпуно неприхватљиво да исувише млада лица буду изложена кривичном гоњењу за учињено дело, које по својим законским обележјима одговара кривичном делу. У литератури се наводи да не постоји некакав објективни критеријум на основу кога би се могло рећи која је то минимална граница кривичне одговорности оправдана (Sharma, 1974, 168.), тако да међу државама у односу на ово питање постоје велике разлике, које су условљене пре свега историјским и културним разлозима (у појединим државама та је граница постављена исувише ниско [шест година], док је у другима подигнута на ниво који се у већини земаља поклапа са тренутком стицања пунолетства [осамнаест година]).

Упркос томе што на међународном плану не постоји обавезујуће правило којим би била установљена минимална граница одговорности у кривичном праву, питање узраста нужног за заснивање одговорности није сасвим занемарено у релевантним међународним актима.

Тако, према одредби члана 4, став 1. Стандардних минималних правила Уједињених нација за малолетничко правосуђе (*Пекиншка правила*) из 1985. године, која представљају први значајан међународноправни документ који се дотиче питања минималног узраста за сношење кривице у кривичном праву, установљено је правило према коме *у правним системима који познају појам минималног узраста за кривичну одговорност малолетника та граница не сме бити везана за сувише рани узраст, имајући у виду емотивну, менталну и интелектуалну зрелост*.[7]

У том светлу, и Конвенција УН о правима детета (члан 40, став 3 [а]) из 1989. године, предвиђа начелну обавезу за државе потписнице да утврде најнижу старосну границу испод које деца не могу бити сматрана способном за кршење кривичног закона, при чему се ближе не одређује која би то граница криминалнополитички била прихватљива. Од тренутка када је конвенција усвојена око четрдесет држава је или установило или повећало

[7] У коментару овог члана између осталог наведено је: „Минимални узраст за кривичну одговорност малолетника има широк распон у зависности од историјског наслеђа и културе. Савремени приступ би подразумевао да се размотри да ли дете може одговорити моралним и психолошким елементима кривичне одговорности, односно да ли се дете, по природи своје индивидуалне способности расуђивања и разумевања, може сматрати одговорним за, у суштини, антисоцијално понашање. Ако је старосна граница за кривичну одговорност везана за сувише рани узраст или ако та граница уопште не постоји, појам одговорности би постао бесмислен“.

минималну границу кривичне одговорности (Duncan, 2022, 611.).[8] Извесно прецизирање правила из конвенције уследило је након што је Комитет УН за права детета (UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 10 (2007) [32]) заузео став да минимална старосна граница кривичне одговорности не би требало да буде испод дванаест година. Ипак, сама препорука је изазвала одређене дилеме и различита тумачења, па је тако од стране појединих јурисдикција интерпретирана на тај начин да њоме лимит од дванаест година не представља апсолутни минимум, већ „прихватљив међународни стандард", што је послужило као основ да се у појединим чланицама УН, у којима је граница одговорности већ била успостављена на вишем нивоу, спусти на дванаест година, тако да је у суштини омогућена криминализација већег броја младих особа (у Данској, Грузији и Панами је снижена граница одговорности, док је у других дванаест држава чланица покренута истоветна иницијатива). Вероватно је то и био повод да Комитет изнова размотри ово питање и напусти раније усвојени став, тако да је 2019. године закључено да је најприхватљивији лимит одговорности у кривичном праву онај који одговара узрасту од четрнаест година.[9]

3. КРАТАК УПОРЕДНОПРАВНИ ПРЕГЛЕД СТАРОСНЕ ГРАНИЦЕ КРИВИЧНОПРАВНЕ ОДГОВОРНОСТИ

Разлике које у упоредном праву постоје у односу на потребан узраст за заснивање кривичне одговорности и кривичноправни статус малолетника су знатно израженије него особености које су типичне за кривично право које се примењује према пунолетним учиниоцима кривичних дела (Weijers, 2016, 301.).

У већини европских држава (Албанија, Азербејџан, Аустрија, Белорусија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Грузија, Естонија, Италија, Јерменија, Кипар, Летовнија, Лихтенштајн, Литванија, Македонија, Молдавија, Немачка, Румунија, Руска Федерација, Србија, Словачка, Украјина, Хрватска, Црна Гора, Шпанија) минимални узраст потребан за заснивање кривичне одговорности износи четрнаест година. Ипак, у појединим земљама та је лествица постављена нешто више у односу на овај стандард (Данска, Исланд, Норвешка, Пољска, Финска, Чешка, Шведска [15 година], док је у Белгији предвиђена највиша граница у Европи [16 година]),

[8] Занимљиво је да су Сједињене Америчке Државе (САД) једина чланица Уједињених нација која није потписала Конвенцију о правима детета. Још је интересантније што је образложење за такву одлуку засновано на бојазни да ће стандарди које конвенција предвиђа представљати задирање у право родитеља да одгајају и васпитавају (дисциплинују) своје потомке (Duncan, 2022, 612.).

[9] Вид. General comment No. 24 (2019) on children's rights in the child justice system, параграф 22. Доступно на: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/GC/24&Lang=en.

али постоје и кривичноправни системи у којима је та граница на знатно нижем нивоу (Грчка, Шкотска [8 година], Малта [9 година], Енглеска и Велс, Република Ирска, Северна Ирска, Швајцарска [10 година], Андора, Мађарска, Португал, Сан Марино, Холандија [12 година], Монако, Француска [13 година]),[10] али је и упркос томе на тлу Европе просечна старосна граница кривичне одговорности виша у односу на све преостале континенте (Weijers, 2016, 302.).

У односу на већину европских јурисдикција старосна граница која је услов одговорности у енглеском кривичном праву је доста ниже постављена. Према правилима старог *common law* система кривично неодговорним (*doli incapax*) сматрала су се лица која у време извршења дела нису навршила седам година. То је правило након дугог развоја коначно уобличено почетком XIV века. Ипак, у XX веку старосна граница одговорности у енглеском кривичном праву подигнута је законом на десет година. Законом (*Children and Young Persons Act*) из 1933. године та је граница износила осам година, да би након измена и допуна из 1963. године старосна граница за кривичну одговорност била подигнута на десет година (Ђокић, 2021, 117-118.).[11] Важеће право у Енглеској полази од тога да је лице које је у време извршења дела навршило десет година довољно зрело да схвати природу свог понашања и да за њега сноси одговорност.[12] Према томе, лице које у време када је остварило обележја дела није навршило десет година, без обзира на доказе који указују да је објективне елементе дела остварило са одговарајућим субјективним елементом, не може одговарати за кривично

[10] Важно је ипак напоменути да је у појединим државама, попут Републике Ирске, Пољске, Шкотске итд, старосна граница кривичне одговорности начелно на вишем нивоу од наведеног, али да је за одређена нарочито тешка кривична дела та граница на нешто нижој лествици, која је и наведена у тексту изнад. Тако у Белгији доња граница малолетства износи осамнаест година, али за кривична дела тешког и обичног убиства, граница је снижена на шеснаест година (Weijers, 2016, 302.).

[11] Бројне организације, међу којима су и Комитет за права детета Уједињених нација, као и Европски комитет за социјална права, предлагале су реформу енглеског права у овој материји. Чак је и Европски суд за људска права у једном случају (*T v UK* [2000]) заузео став да минимална старосна граница од десет година не представља повреду Конвенције за заштиту људских права и основних слобода, јер та граница није несразмерно испод оне коју прихвата већина чланица Савета Европе (у неким земљама је та граница и испод десет година).

[12] Полази се од претпоставке да деца данас знатно брже сазревају, те су због обавезног школског образовања које почиње од пете дететове године, раније способна да препознају „добро од лошег." Једна скорашња студија је показала да су деца узраста од седам година већ у стању да разликују добре од лоших последица свог понашања и да имају свест о кривичноправним ефектима забрањеног понашања. Друга истраживања су ипак указала на то да тек у трећој деценији живота долази до пуног развоја оних делова мозга који су задужени за расуђивање, импулсивно понашање и предвиђање (Arthur, 2012, 16–20.).

дело. Ту се ипак не ради о процесној забрани вођења поступка према лицу које није достигло одређени узраст, већ о материјалноправном правилу које искључује постојање кривичног дела (Card, 2010, 643).

И Европски суд за људска права (ЕСЉП) је у неколико важних случајева разматрао кључне процедуралне импликације минималне старосне границе кривичне одговорности, од којих је најпознатији случај *Bulger* из праксе енглеских судова.[13] Наима, два десетогодишња дечака су отела и на смрт претукла двогодишњег Џејмса Булгера (James Bulger). Против обојице учинилаца тужилаштво је подигло оптужницу (*indictment*) пред Судом круне (*Crown Court*) уз присуство згрожене јавности и пред дванаесточланом поротом. Након три недеље суђења, обојица учинилаца (који су у то време већ били навршили једанаест година) проглашени су од стране пороте кривим за учињено дело. ЕСЉП је заузео став да да је од суштинског значаја *да се према детету оптуженом за кривично дело поступа на начин који у потпуности води рачуна о његовом узрасту, степену зрелости и интелектуалним и емоционалним капацитетима, као и да се предузму кораци да се не угрози његова способност да схвати значај поступка и активно учествује у њему*. Суд је закључио да окривљени нису били у могућности да ефикасно учествују у кривичном поступку који се водио против њих и да им је, последично, ускраћено право на правично суђење (Weijers, 2016, 305.). Додатно је овај став продубљен у једном доцнијем случају (*SC v UK*).[14] Упркос томе што су у току самог суђења предузете одређене мере да се окривљеном побољша положај (претрес је прилагођен узрасту окривљеног утолико што је у поступку учествовао и социјални радник, окривљени није седео на оптуженичкој клупи, судије нису биле формално обучене и нису сходно обичају носиле перике, а прављене су и честе паузе), суд је закључио да једанаестогодишњи учинилац није био у стању да у потпуности схвати значај поступка и да у њему активно учествује. Суд је нарочито потцртао да одредбе Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода не указују на то да малолетни оптужени треба да разуме сваку правну радњу током суђења, али да му се треба омогућити простор за широко разумевање природе процеса суђења и онога што се њега дотиче, укључујући и значај и тежину казне која му може бити изречена, тако да буде у стању да разуме суштину процесних радњи и онога што је речено на суду (Weijers, 2016, 305.).

У земаљама на америчком континенту праг кривичне одговорности варира од осам година колико износи у држави Антигва и Барбуда, па све до осамнаест година и решења које је присутно у бразилском кривичном законодавству.[15] У Аргентини старосна граница одговорности износи шеснаест година, тако да се лица која нису навршила овај узраст не могу

[13] *T and V v UK* App nos 24724/94, 24888/94 (ECtHR, 16 December 1999).

[14] *SC v UK* App no 60958/00 (ECtHR, 15 June 2004).

[15] Детаљније вид. https://archive.crin.org/en/home/ages/Americas.html.

сматрати кривим за остварено недело.[16] Такође, ни лица која су навршила шеснаест, односно седамнаест година не могу бити гоњена за учињено дело, осим уколико је за њега прописана казна затвора од најмање две године, и тада им се изриче казна која је прописана за учињено кривично дело, с тим што суд за малолетнике (надлежан за вођење поступка учиниоцима старим шеснаест, или седамнаест година у време извршења кривичног дела) има дискрециono овлашћење да казну уопште не изрекне, или да казну ублажи у складу са правилима која важе за покушај кривичног дела (које би остварило пунолетно лице). Иако лица која у време извршења дела нису навршила шеснаест година не могу бити кажњена, јер им недостаје способност за сношење кривице, Законом о малолетницима је предвиђено да под одређеним условима такав учинилац може из превентивних разлога све до пунолетства (осамнаест година) бити лишен слободе. На ту меру, премда формално представља васпитну меру, у пракси се гледа као на својеврсни вид прикривене казне (Leenknecht J, Put J. & Veeckmans K, 2020, 19-20.).

У САД је током 2021. године уследио низ законодавних интервенција које су резултовале у подизању старосне границе у многим савезним државама, с тим што је у највећем броју држава (њих петнаест) предвиђен старосни лимит од десет година као услов кривичне одговорности. Минимална граница одговорности варира од осам, па све до тринаест година, иако у двадесет и осам држава она уопште није прописана. У тим државама дете формално може понети одговорност у било ком узрасту, иако већина држава примењује одговарајући тест за утврђивање одговорности (*capacity-related test*), који се своди на форензичку процену њихове личности и способности разумевања правила која припадају осумњиченом приликом лишења слободе (Миранда правило), способност учествовања у кривичном поступку, њихову опасност по друштво, степен зрелости и развоја. Највишу старосну доб испод које лица не могу кривично одговарати предвиђа савезна држава Њу Хемпшир (New Hampshire) и она износи тринаест година, уз изузетак за одређена тешка дела из домена насилничког криминалитета, која су одређена Кривичним закоником. У пет савезних држава граница недораслости износи дванаест година (Калифорнија [California],[17] Масачусетс [Massachusetts], Јута [Utah], Њујорк [New York] и Делавер [Delaware]). Најнижи узраст за кривичну одговорност предвиђају две савезне државе у

[16] Пре извесног времена је учињен предлог да се минимална старосна граница снизи са шеснаест на четрнаест година, али је он доживео неуспех; слично и у Бразилу, предлог да се граница са осамнаест спусти на шеснаест година није добио подршку у законодавном телу. Вид. (Goldson, 2013, 124.).

[17] Ипак, у Калифорнији за одређена кривична дела, попут убиства, силовања и неколико других кривичних дела против полне слободе, ова граница неодговорности не представља препреку за вођење поступка према учиниоцу, тако да у тим случајевима не постоји минимална граница кривичне одговорности (Duncan, 2022, 618.).

којима она износи осам година, а то су Северна Каролина (North Carolina)[18] и Вашингтон (Washington) (Duncan, 2022, 617-618.). Извесна законодавства у САД чак омогућавају да се недораслом учиниоцу, без обзира на узраст, суди пред судом за пунолетне учиниоце, уколико је остварено неко изузетно тешко кривично дело. Важно је истаћи да велики број аутора из англо-америчког света афирмативно гледа не само на тенденцију пооштравања мера према малолетним учиниоцима кривичних дела, којима у САД могу бити изречене и тако строге казне као што је доживотни затвор без могућности условног отпуста, већ и на могућност да изузетно младе особе могу и формалноправно имати одговарајући субјективни однос (*mens rea*) према делу, због којег им се може упутити социјално-етички прекор, тако да се према њиховом гледишту апсолутно искључење одговорности недораслих особа сматра у извесном смислу ирационалним решењем (Ward, 2006, 431, 476.). Другим речима, полази се од претпоставке да свако треба да сноси правне последице свог понашања, без обзира на то колико су развијене његове когнитивне и интелектуалне способности и без обзира на узраст, под условом да се не ради о неком абнормалном душевном стању, које учиниоцу онемогућава да схвати значај свог дела, или да контролише своје понашање. Правни оквир који дефинише одговарајући унутрашњи однос учиниоца према делу неопходан за заснивање кривичноправне кажњивости не садржи никакву унутрашњу препреку за успостављање кривичне одговорности деце (Ward, 2006, 476.)

Значајан број земаља на азијском тлу предвиђа доста ниску границу кривичне одговорности. Тако у Индији, Јемену, Сингапуру, Уједињеним Арапским Емиратима праг одговорности износи седам година, али постоје и државе попут Јапана које усвајају решење типично за европска законодавства (четрнаест година). Занимљиво је да у Ирану постоји различита граница одговорности за дечаке (петнаест година) и девојчице (девет година).[19]

У Републици Кини је недавно, услед учесталости вршења противправних дела од стране деце граница кривичне одговорности, која је Кривичним закоником постављена на четрнаест година, амандманом спуштена на дванаест година за нека нарочито тешка кривична дела против живота и тела, иако се у доктрини истиче да је реформа извршена без озбиљније анализе и упркос томе што званична статистика не показује драматичан пораст вршења кривичних дела од стране најмлађих чланова заједнице (Sun, 2022, 1, 8).

У поређењу са европским просеком и на афричком континенту је граница одговорности углавном ниже постављена, па се срећу и државе у којима она износи свега седам година (Малави, Мауританија, Судан,

[18] Северна Каролина је донедавно била једина савезна држава у САД (у којој је нормирана граница кривичне одговорности) са најниже постављеном лествицом кривичне одговорности, која је износила свега шест година. Крајем 2021. године та је граница након законодавне интервенције подигнута на осам година (Duncan, 2022, 619).

[19] Детаљније вид. https://archive.crin.org/en/home/ages/asia.html.

Танзанија, Зимбабве), понегде је она десет година (Гвинеја, Јужна Африка, Камерун, Лесото, Обала Слоноваче), док су ретке земље у којима она износи чак шеснаест година (Гвинеја Бисао, Сао Томе и Принципе).[20]

4. ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Иако се начелно може рећи да криминални акти лица која нису досегла потребан узраст за сношење кривице у кривичном праву не представљају озбиљну опасност по јавни поредак, с времена на време друштво се сусреће са тешким делима која изврше недорасла лица, која су због своје животне доби, без обзира на душевно стање и развијеност интелектуалних и волунтативних способности, потпуно изван домена кривичноправне интервенције. Стога се отвара питање да ли је кривичном праву потребна коренита реформа и евентуално снижавање границе кривичне одговорности. Ово питање, које је одувек у фокусу стручне и шире јавности је нарочито постало актуелно у Републици Србији након трагичног догађа од 3. маја 2023. године, када је у јутарњим часовима у једној угледној београдској основној школи један тринаестогодишњак хицима из ватреног оружја усмртио деветоро ученика и радника обезбеђења, а ранио још петоро деце и једну наставницу. Дан након масакра Влада Републике Србије је на својој седници између осталог усвојила и закључак да се преко Министарства правде у оквиру постојеће Радне групе за измену Кривичног законика, размотри могућност измена Кривичног законика како би се старосна граница за кривичну одговорност малолетних лица снизила са 14 на 12 година, уз поштовање међународних и европских стандарда.[21]

Аргумент који заступају аутори који се залажу за снижавање старосне границе кривичне одговорности базира се на околности да су деца у данашње време далеко и физички и психички зрелија и да већ у раној животној доби могу да схвате природу својих поступака. У том контексту се посебно наглашава да структура малолетничког криминалитета све више поприма насилнички облик, па док су малолетници раније углавном вршили кривична дела против имовине (у 80% случајева), данас је проценат имовинског криминалитета малолетника знатно нижи (креће се до 50%), док учинак кривичних дела малолетника са елементима насиља расте, а извршиоци оваквих злочина су све млађи. „Посебно је забрињавајући податак да су жртве малолетничког криминалитета неретко друга деца, што намеће логичко питање да ли право, штитећи децу учиниоце, заправо иде на уштрб деце жртава?“ (Бајовић, 2023, 528.).

Занимљиво је да је Комисија за реформу права (*Law Commission*) у Шкотској, у којој је граница кривичне одговорности знатно испод европског просека, предложила потпуно укидање правила да дете испод одређеног

[20] Детаљније вид. https://archive.crin.org/en/home/ages/Africa.html.

[21] https://www.srbija.gov.rs/vest/702927/vlada-usvojila-niz-zakljuca-ka-nakon-masakra-u-os-vladislav-ribnikar.php.

узраста уопште нема капацитет да учини кривично дело! Комисија је у свом извештају истакла да деца данас поседују израженију способност да схвате последице свог понашања наспрам њихових вршњака у прошлости, као и да уколико се искључење одговорности лица која нису достигла одговарајући узраст заснива на резултатима до којих се дошло на основу научних психолошких истраживања личности не би требало да постоје толико изражене разлике које су присутне у упоредном праву када је реч о граници малолетства. Коначно, Комисија закључује да правна претпоставка по којој ниједно дете испод одређеног узраста не може бити подвргнуто кривичном поступку не представља одраз неке уочљиве чињенице засноване на емпиријским подацима, тако да сâм концепт минималног узраста неопходног за заснивање одговорности у кривичном праву нема никакав рационално утемељен основ (Weijers, 2016, 305-306.). Међутим, тешко је *a priori* прихватити овакве ставове, који добрим делом делују паушално и чине се крајње неоснованим. Чињеница је да пубертет представља период многих физичких и психичких промена кроз које деца пролазе на свом животном путу, као и да се интелектуалне способности деце изразито развијају током адолесценције. Док сасвим мала деца нису у стању да размишљају на апстрактан начин, вештине логичког закључивања се постепено повећавају. Ипак, не постоје индикатори који би указивали на веће промене у когнитивном развоју деце у данашње време, у поређењу са ранијим периодом. Деца се и даље често понашају без сагледавања последица својих поступака до крајњих детаља, без обзира на то што нека могу показати изузетне интелектуалне и практичне способности (примера ради у употреби мобилних телефона) и даље им недостаје способност за апстрактно промишљање, тако да не делују зрелије у односу на децу из ранијих периода, нити боље сагледавају стварност наспрам ранијих генерација. Напротив, постоје убедљиви научни докази да лица која нису навршила одређени узраст представљају премладе особе којима недостаје способност за повреду права. Иако деца могу бити упозната са релевантним чињеницама, она једноставно нису у стању да исправно схвате морални и правни значај конкретних околности (Weijers, 2016, 307.).

Међутим, уколико се и прихвати став да је границу кривичне одговорности потребно снизити питање је шта ће се на тај начин истински постићи, ако се узме у обзир да су кривичне санкције које се изричу малолетним учиниоцима (а млађим малолетницима се могу изрећи само васпитне мере, не и казна малолетничког затвора) по својој суштини и сврси веома блиске мерама које се у домену социјалне заштите предузимају у односу на недорасла лица која остваре противправно дело које одговара законским обележјима кривичног дела.[22] Таква евентуална коректура

[22] Сходно статистици Републичког завода за статистику у 2022. години малолетним учиниоцима кривичних дела за учињена кривична дела васпитне мере незаводског карактера (васпитне мере упозорења и усмеравања и васпитне мере појачаног надзора) изречене су у 93% случајева, док су заводске мере изречене у свега 6.5%,

законодавства, иако на први поглед изгледа далекосежна, била би чисто козметичке природе и не би имала превише смисла.[23] Једино ако је интенција да се и у односу на изузетно младе особе омогући примена казне малолетничког затвора, што би у светлу достигнутих стандарда на европском тлу и у нашој послератној кривичноправној историји представљало озбиљан корак уназад и оживљавање давно превазиђених варварских принципа кажњавања. Но, и поред тога, с обзиром на то да се кривично законодавство не може применити ретроактивно, било која измена до које би у том смислу евентуално дошло, за конкретан случај који је подстакао стручну и научну расправу не би имала било какав значај (Ћопић, 2023, 243.).

У прилог ставу да границу кривичне одговорности не треба снижавати говоре и најновија достигнућа у медицини и психологији. Биолошка и психолошка истраживања су утврдила да је префронтални кортекс мозга у тесној корелацији са расуђивањем, тј. повезан је са способношћу појединца да доноси промишљене и свесне одлуке и често се у потпуности развија све до средине двадесетих година. Такође, не само да ризичне форме понашања достижу врхунац током периода адолесценције, већ је више научних студија дошло до закључка да изузетно младе особе углавном доносе непромишљене одлуке када су суочене са стресним и емоционално изазовним ситуацијама (Duncan, 2022, 620-621.). Снижавање границе кривичне одговорности у светлу оваквих сазнања не може бити научно оправдано, а питање је да ли је и криминалнополитички прихватљиво, с обзиром на околност да се зона одговорности простире на шири круг недозрелог становништва и чињеницу да се према млађој популацији која је „у сукобу са законом“ примењују готово истоветне мере из домена породичноправне и социјалне заштите, као и према малолетним учиниоцима кривичних дела. Уместо укључивања већег броја младих особа у систем кривичног правосуђа треба развијати терапеутске и друге превентивне мере, јер је добро познато у науци да је криминалитет младих вишеструко детерминисан, како одређеним социјалним, тако и појединим индивидуалним факторима, а осим тога, ни емпиријска истраживања и званична статистика криминалитета младих не

уз само четири изречене казне малолетничког затвора. https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20235703.pdf. Занимљиво је да није било ниједне осуде за довршено кривично дело убиства, већ су свега три малолетна учиниоца осуђена за покушај обичног, односно тешког убиства.

[23] Уосталом, то не неки начин наглашавају и заговорници снижавања границе кривичне одговорности. „На крају крајева, санкције које се изричу млађим малолетницима су релативно благе и садржински се не разликују пуно од мера из области социјалне заштите које се изричу деци учиниоцима, осим што их не изричу социјалне службе већ правосудни органи, чији ауторитет само може деловати подстицајно и застрашујуће на дете да се "уозбиљи" и престане са кршењем прописа. У том смислу и не видимо да би се спуштањем старосне границе кривичне одговорности положај деце драстично "погоршао", осим што би их можда страх од "кривичне одговорности" одвратио од вршења кривичних дела“ (Бајовић, 2023, 530.).

указују на алармантност и потребу да се приступи хитној нормативној коректури.[24] Умесним се чини став да је „уместо јачања репресије кроз снижавање старосне границе за сношење кривичне одговорности далеко важније усмерити пажњу и ресурсе на развијање и пуну примену програма превенције, посебно програма заснованих на принципима ресторативне правде, и јачање система који у надлежности имају бригу, васпитање и старање о деци“ (Ђопић, 2023, 243.).

Један случај, ма како драматичан и трагичан био, иако нагони на преиспитивање постојећег правног режима, не сме бити повод за исхитрене и брзоплете одлуке, које би биле вођене више емотивним, а мање рационалним разлозима, а у циљу умирења изразито репресивно настројене јавности, у којој преовладава схватање да без обзира на узраст кривично право треба да важи за свакога ко је у стању да, „знајући шта ради“, оствари тешко кривично дело, што у суштини одговара једном раније испољеном схватању и у науци кривичног права да злочин не сме остати некажњен. Иако кривично право треба да прати друштвену стварност и да на адекватан начин одговори проблемима који се појављују у новом светлу, решење које је засновано на пооштравању казнене политике, нарочито уколико се промене врше под утицајем емоција и ирационално, под притиском јавности жељне освете и настојања да злочин не остане кажњен, могу произвести више штете него користи.

Литература

Artur R, 2012, „Rethinking the Criminal Responsibility of Young People in England and Wales“, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, № 1, 13–29.

Бајовић В, 2023, „Криминалитет малолетника – о спуштању старосне границе кривичне одговорности“, *Раскрића међународног кривичног и кривичног права – реформа правосудних закона Републике Србије*, Палић, 512-531.

Card R, 2010, *Card, Cross & Jones Criminal Law*, Oxford.

Чубински П. М, 1930, *Научни и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије*, Београд.

Ђопић С, 2023, „Снижавање старосне границе кривичне одговорности: вечита дилема?, *Crimen*, № 3, 235-247.

Дракић Д, 2010, *О кривичној одговорности малолетника*, Нови Сад.

[24] Према званичној статистици, укупан број деце у сукобу са законом у 2022. години нижи је од петогодишњег просека који износи 8.240. У односу на 2018. годину уочљиво је смањење броја кривично неодговорне деце (до 14 година) за 16,1% и смањење броја кривично одговорне деце (од 14 до 17 година) за 4,8% (Деца у систему социјалне заштите 2022, Републички завод за социјалну заштиту). Слично се и у криминолошкој литератури у којој се криминалитет малолетника сматра једном од „вечитих тема криминологије“ истиче да „регистровани криминалитет малолетника, гледано у целини, не показује карактеристике које би захтевале хитно реаговање и драматичан заокрет у деловању субјеката формалне социјалне контроле“ (Игњатовић, 2015, 34.).

Duncan M. R, 2022, „Too Young for the System: What the United States Can Learn from International Law on the Minimum Age of Criminal Responsibility“, *Indiana International & Comparative Law Review*, vol. 32, № 4, 601-628.

Ђокић И, 2021, *Општи појам кривичног дела у англо-америчком праву*, Београд.

Goldson B, 2013, „Unsafe, Unjust and Harmful to Wider Society“: Grounds for Raising the Minimum Age of Criminal Responsibility in England and Wales, *Youth Justice*, № 2, 111-130.

Игњатовић Ђ, 2015, „Криминалитет малолетника: стара тема и нове дилеме“, *Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја*, Београд, 19-37.

Leenknecht J, Put J. & Veeckmans K, 2020, „Age Limits in Youth Justice: A Comparative and Conceptual Analysis“, Erasmus Law Review, Vol. 13, № 1, 13-30.

McDiarmid C, 2013, „An Age of Complexity: Children and Criminal Responsibility in Law“, *Youth Justice*, № 2, 145-160.

Николић Д, 1991, *Кривични законик Кнежевине Србије*, Градина.

Радуловић Љ, 1999, *Криминална политика. Политика сузбијања криминалитета*, Београд.

Sharma D. V, 1974, „The criminal responsibility of children in England”, *Anglo-American Law Review*, № 2, 157-183.

Срзентић Н, Стајић А, Лазаревић Љ, 2000, *Кривично право. Општи део*, Београд.

Суботић М. Д, 1933, *Шест основних проблема кривичног права*, Београд.

Sun P, 2022, „The Theory of Relative Invariance of the Age of Criminal Responsibility“, *Journal of Modern Law Research*, vol. 3, № 2, 1-10.

Шкулић М, 2010, „Старосна граница способности за сношење кривице у кривичноправном смислу“, *Crimen*, № 2, Београд, 202-227.

Живановић Т, 1921, *Општи део основа кривичног права*, Београд.

Вуковић И, 2022, *Кривично право. Општи део*, Београд.

Ward V. C, 2006, „Punishing children in the criminal law”, *Notre Dame Law Review*, vol. 82, № 1, 429-479.

Weijers I, 2016, „The Minimum Age of Criminal Responsibility in Continental Europe Hasa Solid Rational Base“, *Northern Ireland Legal Quarterly*, vol. 67, № 3, 301-310.

CRIMINAL-POLITICAL ACCEPTABILITY OF LOWERING MINIMUM AGE OF CRIMINAL RESPONSIBILITY

Ivan Đokić

Assistant Professor, Faculty of Law, Belgrade University, djokic@ius.bg.ac.rs

Summary: *Although in principle it can be said that the criminal acts of persons who have not reached the required age for responsibility in criminal law do not pose a serious threat to public order, from time to time society encounters serious crimes committed by minors who, due to their age, are without regardless of the state of mind and the development of intellectual and voluntary abilities, completely outside the domain of criminal law intervention. Therefore, the question arises whether the criminal law needs a radical reform and possible lowering of the minimum age of criminal responsibility.*

The argument put forward by the authors who are in favor of lowering the minimum age of criminal responsibility is based on the fact that children nowadays are much more physically and mentally mature and can already understand the nature of their actions at an early age. However, the latest achievements in medicine and psychology support the view that the limit of criminal

responsibility should not be lowered. Biological and psychological research has established that the prefrontal cortex of the brain is closely correlated with reasoning, i.e. it is associated with an individual's ability to make thoughtful and conscious decisions, and it is fully developed only in the mid-twenties.

Even if one accepts the position that the limit of criminal responsibility needs to be lowered, the question is what will be truly achieved in that way, if it is taken into account that the criminal sanctions imposed on juvenile offenders are in their essence and purpose very close to the measures used in areas of social protection in relation to minors. Such a possible change in the legislation, although it seems far-reaching at first glance, would be purely cosmetic in nature and would not make much sense.

Only if the intention is to enable the application of the sentence of juvenile prison in relation to extremely young persons, which in the light of the standards reached on European soil and in our post-war criminal history would represent a serious step backwards and the revival of long-overdue barbaric principles of punishment. However, despite this, given that criminal legislation cannot be applied retroactively, any changes that would eventually occur in this sense, for a specific case that stimulated professional and scientific discussion, would not have any significance.

Key words: *infant, minor, age limit, criminal responsibility.*

https://doi.org/10.7251/CEST1524139S UDK 343.634:173–053.6
REFERAT

ДОЗВОЉЕНИ И ПРОТИВПРАВНИ ПРЕКИД ТРУДНОЋЕ С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЖЕНЕ МЛАЂЕ ЖИВОТНЕ ДОБИ

академик проф. др Недељко Станковић
редовни професор на Правном факултету Европског универзитета Брчко дистрикт БиХ, stankovicnedeljko@gmail.com; ORCID 0009-0005-5271-1458

проф. др Албина Фазловић
ванредни приофесор на Правном факултету Европског универзитета „Kallos“ Тузла, albina_abidovic@hotmail.com

доц. др Бегзудин Ахметовић
доцент на Факултету за медицину, фармацију и здравство Европског универзитета Брчко дистрикт БиХ, begzudin.ahmetovic@gmail.com

Сажетак: *Прекид трудноће забрањен је законом, осим у случајевима који су прописани законом којим су регулисани услови и поступак за прекид трудноће. Сваки прекид трудноће који је извршен супротно том закону, кажњив је по кривичном закону. У Босни и Херцеговини и малољетне дјевојке могу прекинути трудноћу под одређеним условима. У пракси се показало да то многе малољетне дјевојке и чине, па чак и оне млађе од 14 година. Циљ овог рада је да укаже на законску дистинкцију између дозвољеног и недозвољеног, односно противправног прекида трудноће, као и на положај трудних жена млађе животне доби, а нарочито малољетница, када је у питању прекид трудноће. У раду смо се користили методом анализе прописа, статистичких података, упоредноправних рјешења, а извршили смо и истраживање анкетирањем. На крају смо на основу тако стечених сазнања формирали закључак.*

Кључне ријечи*: трудноћа, дозвољени прекид трудноће, противправни прекид трудноће, жене млађе животне доби*

1. УВОД

Прекид трудноће или абортус (*lat. abruptio graviditatis*) код жена контроверзна је тема још од античких времена. Према неким изворима (Yarmohammadi *et. al*, 2013, 291-298) први писани трагови о извршеном побачају датирају прије више од 4.500 година у Кини, гдје прекид трудноће није сматран забрањеним, док прве забране побачаја проналазимо у Хамурабијевом законику из 1772. године прије нове ере. Од античког до савременог доба воде се жустре полемике са различитим мотивима о томе да

ли прекид трудноће треба дозволити или забранити. Мишљења су подијељена, гдје антагонисти забране, позивајући се на уставне слободе и права жена, траже либерализацију прописа о абортусу. Против су у претежном броју случајева били они који се позивају на религију, морал и етику. У савременим државама прекид трудноће се, у правилу, забрањује уз одређене изузетке кад је допуштен. У овом раду истражили смо кад је прекид трудноће дозвољен, а кад је кажњив по кривичном закону. Испитали смо како се воде статистички подаци о броју извршених побачаја, колико је извршених побачаја у Босни и Херцеговини, као и колико од тога код малољетних жена и жена млађе животне доби. Истражили смо и да ли су евентуално вођени кривични поступци или покренуте истраге за кривично дјело противправни прекид трудноће у Босни и Херцеговини у посљедњих 10 година. Анализирали смо истраживања која су вршиле свјетске и иностране организације и институти на ову тему, да би на крају формирали одговарајуће закључке.

2. ДОЗВОЉЕНИ ПРЕКИД ТРУДНОЋЕ

Живот ембриона започиње са 14. даном од зачећа (нидација), односно од момента учвршћења плода у матерници жене. Од тог момента, па до зрелости плода прекид трудноће сматра се забрањеним и кажњивим, за љекаре или трећа лица која га изврше. Међутим, од овог правила постоје одговарајући изузеци, који предвиђају услове за легалан прекид трудноће. Према томе, треба разликовати легални од илегалног прекида трудноће. Забрањен је онај прекид трудноће који није у складу са важећим прописима, те као такав има карактер кривичног дјела. Дозвољен је онај прекид трудноће који је урађен у складу са прописом о условима и поступку за прекид трудноће у здравственим установама.[1] Легални прекид трудноће врши се по захтјеву труднице. За малољетне труднице и труднице лишене пословне способности захтјев подноси родитељ, односно старатељ или орган старатељства. Малољетна трудница, која је старија од 16 година, може и сама да поднесе захтјев, с тим да мора сама остваривати средства за живот по основу рада (у Федерацији БиХ), односно да има пословну способност (у Републици Српској).

Да би се удовољило захтјеву за легалан прекид трудноће, потребно је да буду испуњена два услова, и то:

- да трудноћа није старија од 10 гестацијских недјеља, и
- да се прекидом трудноће неће непосредно угрозити живот или здравље труднице. Ови услови су унифицирани у оба ентитета.

[1] У Федерацији Босне и Херцеговине преузет је Закон о условима и поступку за прекид трудноће из бивше Републике Босне и Херцеговине („Службени лист СР Босне и Херцеговине“, број 29/77), док је у Републици Српској Народна скупштина РС донијела Закон о условима и поступку за прекид трудноће („Службени гласник РС“, број 34/08).

Жена, која жели да прекине своју трудноћу, треба да се усменим захтјевом обрати љекару специјалисти чија специјализација одговара акушерству и гинекологији, а који ради у одговарајућој здравственој установи. Тада љекар утврђује сљедеће, и то:

- која је старост трудноће;
- која је крвна група труднице, као и РХ фактор;
- анамнестичке податке труднице о ранијим болестима;
- самостално или у консултацији са љекарима друге специјализације утврђује да ли ће прекидом трудноће доћи до нарушавања здравственог стања труднице;
- указује трудници на могуће опасности и посљедице које се могу десити код прекида трудноће, и
- упознаје трудницу да другим методама и средствима заштите од нежељене трудноће.

Прије приступања поступку прекида трудноће, трудница мора дати писмену изјаву у којој даје своју сагласност. У којој установи ће се вршити прекид трудноће зависиће од саме трудноће, тако да ће прекид трудноће бити извршен у дому здравља или љекарској ординацији уколико трудноћа није старија од десет недјеља. Прекид трудноће која је старија од десет недјеља је законом забрањен и може се прекинути само у условима прописаним законом о условима и поступку за прекид трудноће. Прекид трудноће послије навршених десет гестацијских недјеља може се извршити:

- када се на основу медицинских индикација утврди да се на други начин не може спасити живот или отклонити тешко нарушавање здравља жене;
- када се на основу научно-медицинских сазнања може очекивати да ће се дијете родити са тешким тјелесним или душевним недостацима;
- када је до зачећа дошло извршењем кривичног дјела, и
- када се утврди постојање психосоцијалних индикација за прекид трудноће (овај услов предвиђен је само у Републици Српској).

Прекид трудноће послије двадесете недјеље старости трудноће у Федерацији БиХ је забрањен, док се у Републици Српској може извршити под горе наведеним условима, с тим што мора бити обављен на клиници или у клиничком центру. Испуњеност услова за прекид трудноће старости од десет до двадесет недјеља утврђује конзилијум љекара, а прекид трудноће обавља се у здравственој установи која има болничку службу из области гинекологије и акушерства, анестезиологије и реанимације, операциону салу и службу трансфузије крви. Након навршене двадесете недјеље, испуњеност услова за прекид трудноће у Републици Српској утврђује Етички одбор здравствене установе.

И љекар има право да одбије да изврши и дозвољен прекид трудноће, али је то право ограничено обавезом указивања хитне медицинске помоћи,

када се ради о случају акутне опасности по живот или тешког оштећења здравља труднице (Станковић, Хаџић, Фазловић, 2019, 109-112).

3. ПРОТИВПРАВНИ ПРЕКИД ТРУДНОЋЕ

Ко би противно закону о условима и поступку за прекид трудноће извршио прекид трудноће, починио би кривично дјело кажњиво по кривичном закону[2]. Кривично дјело састоји се у прекидању трудноће бремените жене, односно уништавању човјечијег плода и његово избацивање из жене прије него што је започело рађање. Побачај може бити спонтани или насилни. Спонтани или природни побачај настаје из различитих узрока, нпр. неког обољења, хормоналног поремећаја и слично. Када се говори о кривичноправном значењу прекида трудноће, мисли се само на насилни прекид трудноће, односно побачај.

Основни облик кривичног дјела противправни прекид трудноће врши онај ко противно прописима о прекиду трудноће трудној жени с њеним пристанком изврши прекид трудноће, започне да врши прекид трудноће или јој помогне да прекине трудноћу. Објект кривичноправне заштите су здравље жене и плод у жениној утроби, од зачећа, па до тренутка рађања. Плод мора да буде жив. Пасивни субјект је трудна жена која је пристала на прекид трудноће. Радња кривичног дјела састоји се у извршењу или започињању прекида трудноће трудној жени са њеним пристанком или у помагању трудној жени да изврши прекид трудноће. Извршилац овог дјела може да буде свако лице, а у погледу кривице потребан је умишљај. За ово кривично дјело у Федерацији БиХ и Брчко дистрикту БиХ прописана је казна затвора у трајању од три мјесеца до три године, док је у Републици Српској прописана новчана казна или казна затвора у трајању до три године (Станковић, 2023, 591-592).

Тежи облик кривичног дјела противправни прекид трудноће у Федерацији БиХ и Брчко дистрикту БиХ врши онај ко трудној жени без њеног пристанка започне чинити или учини прекид трудноће. За овај облик прописана је казна затвора у трајању од једне до осам година. Други тежи облик постоји ако је кривичним дјелом трудна жена тешко тјелесно повријеђена, или јој је здравље тешко нарушено или је проузрокована смрт трудне жене. За овај облик дјела прописана је казна затвора од шест мјесеци до пет година. Најтежи облик дјела врши онај ко прекид трудноће изврши или започне да врши трудној жени без њеног пристанка при чему је она тешко тјелесно повријеђена, или јој је здравље тешко нарушено или је проузрокована смрт трудне жене. За ово кривично дјело прописана је казна затвора од најмање једну годину.

[2] Чл. 171 Кривичног закона ФБиХ, чл. 130 Кривичног законика РС и чл. 168 Кривичног закона Брчко дистрикта БиХ инкриминисано је кривично дјело противправни прекид трудноће.

У Републици Српској прописана су три тежа облика. Први тежи облик чини онај ко се бави вршењем противправних прекида трудноће. За ово кривично дјело прописана је казна затвора од једне до осам година. Други тежи облик чини онај ко трудној жени без њеног пристанка, а ако је млађа од 16 година и без писмене сагласности њеног родитеља, усвојица или стараоца, изврши или започне да врши прекид трудноће. За овај облик дјела прописана је казна затвора у трајању од три до осам година. Трећи облик овог дјела врши онај ко противно прописима о прекиду трудноће трудној жени с њеним пристанком или без пристанка изврши прекид трудноће, започне да врши прекид трудноће или јој помогне да прекине трудноћу, при чему је наступила смрт, тешка тјечесна повреда или тешко нарушење здравља женског лица над којим је вршен прекид трудноће. За овај облик дјела учинилац ће се казнити затвором у трајању од шест мјесеци до пет године ако је дјело учињено са пристанком трудне жене, а ако није било пристанка, онда затвором у трајању од три до дванаест година.

Службену евиденцију о прекидима трудноће у Босни и Херцеговини воде Завод за јавно здравство Федерације БиХ и Институт за јавно здравство Републике Српске. Подаци су непотпуни, јер недостају подаци из неколико здравствених установа у којима се врше прекиди трудноће. Према тим непотпуним подацима, у просјеку се годишње изврши између 4.00 и 4.500 побачаја. Примјера ради за 2017. годину, обављено је 4.000 побачаја у Босни и Херцеговини, или 11 побачаја дневно. Током 2018. године највише побачаја обављено је у Тузланском кантону, чак 899, док у тој години у Кантону 10 није забиљежен ни један побачај. У Кантону 10 ни 2017. године није био забиљежен ни један побачај. На Универзиттеском клиничком центру Републике Српске је током 2023. године урађено 170 побачаја, од чега су три труднице биле малољетне. Током 2022. године тај број био је мањи и износио је 158, од чега су биле такође три малољетнице. Од 2017. године, па до 2022. године регистровано је укупно 835 намјерних прекида трудноће у овом Центру. У Републици Српској је током 2022. године извршено укупно 1.343 прекида трудноће, од чега је 157 спонтаних, док је у 2021. години тај број износио 1.353, од чега је 142 спонтаних. У току 2020. године било их је 1.410, од чега је спонтаних 144. Током 2019. године забиљежен је 1.571 прекид трудноће, од чега 143 спонтана, док је 2018. године регистровано укупно 1.740 прекида, од чега 254 спонтаних. Труднице као најчешћи разлог за прекид трудноће наводе да не желе рађати, док су недостатак материјалних средстава и здравствени проблеми, на другом односно трећем мјесту.

Истражили смо да ли је на простору Босне и Херцеговине у периоду од 2013. до 2023. године покренута истрага од стране тужилаштва, или је покренут кривични поступак од стране суда по оптужници за кривично дјело противправни прекид трудноће. Резултат истраживања је сљедећи: нити једна истрага или поступак нису покренути за ово дјело у периоду од посљедњих

десет година.[3] Овај податак је сигнификантан и може указивати на сиву зону побачаја који се врше у установама, а о којима надлежни органи не воде евиденцију.

У Њемачкој се годишње изврши око 100.000 прекида трудноће, што је релативно много иако се Њемачка убраја у оне европске земље које имају најстрожија правила о прекиду трудноће. Њемачко кривично законодавство предвиђало је одредбу којом се уређује начин на који љекари информишу труднице о прекиду трудноће, односно којом се забрањује рекламирање абортуса (StGB, Paragraf 219a, 1998). Под притиском јавности њемачки парламент је усвојио измјене закона у којима је брисана та одредба. Томе је највише допринио случај докторице Кристине Хенел, која је у својој пракси извршавала легалне прекиде трудноће. Она је кривично гоњена због тога што је на својој веб страници пружила информације о поступку абортуса. Осуђена је у кривичном поступку, пошто није пристала да уклони такве информације са веб странице. Од тада је вођен својеврсни политички рат љекара који проводе прекиде трудноће у циљу елиминисања спорне инкриминације параграфа 219a Кривичног закона Савезне Републике Њемачке[4]. Иначе, прекид трудноће је у Њемачкој забрањен законом (StGB, Paragraf 218, 1998) и кажњава се новчаном казном или казном затвора до три године. У посебно тешким случајевима када је прекид вршен без пристанка труднице, или је за посљедицу имао смрт или тешко оштећење здравља труднице, кажњава се казном затвора у трајању од шест мјесеци до пет година. Занимљиво је да закон предвиђа могућност и да трудница може бити починилац овог дјела. За ово дјело предвиђена је новчана казна или казна затвора за трудницу у трајању до једне године. Међутим, трудница се за покушај не кањава, док се други починиоци кажњавају и за покушај. Легални прекид трудноће је такође регулисан Кривичним закоником и то чланом који носи назив „Некажњивост побачаја“ (StGB, Paragraf 218a, 1998). Тим чланом прописани су услови, који морају бити кумулативно испуњени, да би прекид трудноће био некажњив, и то:

- када се врши на захтјев трудницце која је љекару доставила потрвду о томе да је најмање три дана посјећивала консултације о планираном захвату;
- када се прекид трудноће предузима од стране љекара, и
- када трудноћа није старија од 12 недјеља.

[3] У спроведеном истраживању анкетирани су Тжилаштво Унско-Санског кантона, Тужилаштво Зеничко-Добојског кантона, Тужилаштво Тузланског кантона, Окружно јавно тужилаштво у Бањој Луци, Основни суд у Добоју, Основни суд у Власеници, Основни суд у Зворнику, Основни суд у Бијељини, Општински суд у Мостару, Општински суд у Градачцу, Општински суд у Бихаћу, Општински суд у Травнику, Општински суд у Зеници, Општински суд у Бановићима.

[4] Strafgesetzbuch – StGB – Кривични законик Савезне Републике Њемачке донијет је 13. новембра 1998. године.

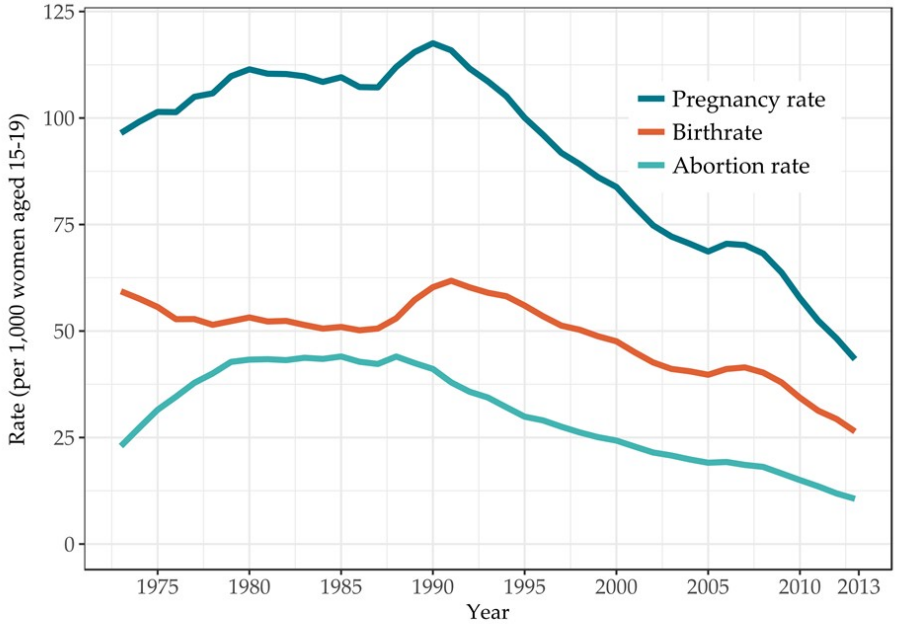
Посебно је регулисана одговорност љекара који изводи прекид трудноће. Наиме, кривично је одговоран љекар ако би извршио прекид трудноће, а да прије тога није пружио могућност трудници да се изјасни о разлозима због којих тражи прекид трудноће; ако претходно трудницу није упознао са свим битним елементима самог захвата – о току захвата, посљедицама и ризицима, као и о могућим психичким и физичким учинцима, као и без да се претходно на основу љекарског прегледа увјерио о старости трудноће (StGB, Paragraf 218c, 1998). Казна је новчана или затвор у трајању до једне године.

4. ПРЕКИД ТРУДНОЋЕ КОД ЖЕНА МЛАЂЕ ЖИВОТНЕ ДОБИ

Према подацима Свјетске здравствене организације (WHO), ограничавање приступа прекиду трудноће не смањује број извршених абортуса. Напротив, ограничавање приступа прекиду трудноће има драматичан утицај на сигурност извршеног абортуса. Скоро пола од свих извршених абортуса су несигурни, а 97% од свих тако извршених абортуса дешава се у земљама у развоју. Несигурни абортуси су узрок за 4,7 до 13,2% свих смртних случајева мајки. Процјењује се да се око 7 милиона жена у земљама у развоју сваке године лијечи у болничким установама од компликација узрокованих несигурним абортусом. Такви третмани коштају здравствене системе земаља у развоју 553 америчких долара годишње, док појединa домаћинства доживе губитак прихода од 922 милиона долара због посљедице инвалидности. У једној студији америчког Универзитета Џон Хопкинс (*John Hopkins University*) из 2019. године процијењено је да само у Нигерији годишње више од 6.000 жена изгуби живот при покушају прекида трудноће. У тој студији се закључује да у земљама у којима се прекид трудноће строжије кажњава, утолико су веће и стопе абортуса, као нпр. у Нигерији.

Посебно истраживање када су у питању абортуси код младих жена, радио је Гутмахер институт у САД-у 2013. године (*Guttmacher Institute*). Према овом истраживању, током 2013. године у САД-у је затруднило 456.00 жена млађих од 20 година, од чега је чак 7.400 млађих и од 14 година. Стопа абортуса међу женама старости 15 – 19 година током 2013. године износила је 11 од 1000 жена. У периоду од 1985. године до 2013. године, омјер извршених абортуса међу женама старости од 15 до 19 година опао је за више од једне трећине, и то са 46% на 29%. У табели 1. приказана је стопа трдуноћа, рођења и абортуса међу 1000 жена старости између 15 и 19 година. Свијетлоплава кривуља означава стопу абортуса гдје је сигнификантан пад стопе.

Figure 1. Trends in rates of pregnancy, birth and abortion per 1,000 women aged 15–19, 1973–2013

5. ЗАКЉУЧАК

Прекид трудноће, био дозвољен или противправан, увијек ће остати контроверзно питање. У којој мјери право на избор труднице ограничава право на живот зачетог плода, остаће вјероватно још дуго времена питање брз одговора, без обзира на степен развоја друштва. Оно што је јасно јесте граница између дозвољеног и недозвољеног прекида трудноће. Законодавац је прецизно прописао услове када је прекид трудноће дозвољен, а када је кажњив по кривичном закону. Доказали смо у овом раду да строжија регулација забране прекида трудноће не доприноси нужно смањењу броја прекида трудноће. Напротив, само ће допринијети повећању стопе несигурних прекида трудноће. Жене млађе животне доби су нарочито погођене, јер као што се види, и малољетне дјевојке су често подносиоцу захтјева за извршење прекида трудноће. Вјероватно би боља и правовремена едукација дјевојака допринијела смањењу оваквих захтјева у будуности. Осим што би такве дјевојке биле лишене емоционалног стреса, ово би свакако имало и финансијске импликације на околину у којој живе. Требало би установити ефикасан систем бриге о абортусу жена млађе животне доби, који би укључио едукацију и савјетовање. Такав систем мора бити доступан под једнаким условима свим женама млађе животне доби. Само такве жене

могу сутра постати квалитетни чланови друштва са ефективним учешћем у друштву.

Литература

Станковић, Н, Хаџић, Џ, Фазловић, А. 2019. *Основе здравственог права*, Тузла: Европски универзитет „Kallos“ Тузла

Станковић, Н. 20232. *Кривично право*, Брчко: Европски универзитет Брчко дистрикт БиХ

Радишић, Ј. 2008. *Медицинско право*, прерађено и допуњено издање, Београд: Правни факултет Универзитета Унион у Београду

Yarmohammadi, H, n Zargaran, A, Vatanpour, A, Abedini, E, Adhami, S. 2013. *An Investigation into the Ancient Abortion Laws: Comparing Ancient Persia with Ancient Greece and Rome.* Acta medico-historica Adriatica: AMHA, 11 (2), pp. 291-298. Преузето са https://hrcak.srce.hr/111069

Прописи

Закон о прваима, обавезама и одговорностима пацијената ФБиХ („Службене новине ФБиХ“, бр. 40/10)

Закон о здравственој заштити ФБиХ („Службене новине ФБиХ“, бр. 46/10 и 75/13)

Закон о условима и поступку за прекид трудноће („Службени лист СР Босне и Херцеговине“, број 29/77)

Закон о условима и поступку за прекид трудноће („Службени гласник РС“, број 34/08)

Кривични закон Федерације БиХ („Службене новине ФБиХ“, број 36/03, 21/04-испр., 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17 и 31/23)

Кривични законик Републике Српске („Службени гласник РС“, број 64/17, 104/18-одлука УС, 15/21, 89/21, 73/23 и „Сл. Гласник БиХ“, број 9/24- одлкуа УС БиХ)

Кривични закон Брчко дистрикта БиХ („Службени гласник Брчко дистрикта БиХ“, број 19/20 – пречишћен текст и 3/24)

Кривични законик Савезне Републике Њемачке

LEGAL AND ILLEGAL TERMINATION OF PREGNANCY WITH SPECIAL REFERENCE TO YOUNG WOMEN

Nedeljko Stanković, Phd.

Full Professor, Eureopean University of Brcko District, stankovicnedeljko@gmail.com; ORCID 0009-0005-5271-1458

Albina Fazlović, Phd.

Associate Professor, European University „Kallos“ Tuzla, albina_abidovic@hotmail.com

Begzudin Ahmetović, Phd.

Assistant Professor, European University of Brcko District, begzudin.ahmetovic@gmail.com

Summary: *Termination of pregnancy is prohibited by law, except in exceptional cases prescribed by the law regulating the conditions and procedure for termination of pregnancy. Any termination of pregnancy that is carried out contrary to that law is punishable under the criminal law. In Bosnia and Herzegovina, even underage girls can terminate a pregnancy under certain conditions. In practice, it has been shown that many underage girls do this, even those under 14*

years old. The aim of this article is to point out the legal distinction between permitted and illegal, i.e. illegal termination of pregnancy, as well as the position of pregnant women of a younger age, especially minors, when it comes to termination of pregnancy. In this article we used the method of analysis of regulations, statistical data, comparative legal solutions, and we also carried out research by surveying. In the end, we formed a conclusion on the basis of the

Keywords: *pregnancy, legal termination of pregnancy, illegal termination of pregnancy, younger women*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524149R UDK 343.9:316.624–053.6(497.16)

MALOLJETNICI KAO UČINIOCI I KAO ŽRTVE KRIVIČNIH DJELA U MALOLJETNIČKOM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU CRNE GORE

prof. dr Darko Radulović

vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore, Podgorica, darko77@t-com.me

Dijana Radulović

sudija Apelacionog suda Crne Gore, Podgorica, dijana.radulovic@sudstvo.me

Apstrakt: *Maloljetničko krivično zakonodavstvo Crne Gore doživjelo je značajne izmjene u poslednjih desetak godina. Donošenjem Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku 2011.godine dodatno se naglašava poseban krivičnopravni status maloljetnika kao učinioca krivičnog djela počevši od materijalnopravnih odredbi ovoga zakona, preko njegovih procesnopravnih odredbi do odredbi izvršnopravnog karaktera. U ovom radu smo se osvrnuli na nekoliko pitanja. Najprije iznosimo neka opšta razmatranja o načelnoj potrebi da se maloljetnici kao učinoci krivičnih djela različito tretiraju u odnosu na punoljetna lica gdje smo se dotakli i nekih značajnih međunarodnih dokumenata kao izvora savremenih zakonodavstava iz ove oblasti. Zatim smo se osvrnuli na pitanje maloljetnog učinioca krivičnog djela u materijalnom, procesnom i izvršnom maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu. Shodno zakonskim okvirima, ovom pitanju smo posvetili više prostora, ali smo određeni prostor, shodno naslovu ovog rada, posvetili i maloljetniku kao žrtvi krivičnog djela.*

Ključne riječi: *Maloljetničko krivično zakonodavstvo, alternativne mjere, krivične sankcije, maloljetnik, žrtva, postupak.*

1. UVODNA RAZMATRANJA

Maloljetnici[1] su kategorija učinilaca krivičnih djela koja je od konstituisanja savremenih pravnih sistema imala u većoj ili manjoj mjeri naglašen poseban

[1] Prema članu 1 Konvencije o pravima djeteta, dijete je ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina života, ako se na osnovu zakona koji se odnosi na dijete punoljetstvo stiče ranije. Dakle, pojam maloljetnog lica iz člana 142 st.9 Krivičnog zakonika (u daljem tekstu KZ) odgovara pojmu djeteta iz člana 1 Konvencije o pravima djeteta. Međutim, treba naglasiti da prilikom procjenjivanja usklađenosti definicije djeteta koja je zastupljena u domaćem krivičnom zakonodavstvu sa definicijom pojma djeteta iz člana 1 Konvencije o pravima djeteta treba imati u vidu da između njih nema suštinske suprotnosti, bez obzira na to što je prema pravilima našeg krivičnog zakonodavstva dijete lice koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršilo 14 godina, dok se lica koja su navršila 14 godina, a još nemaju 18 godina smatraju maloljetnicima, uz podjelu na mlađe i starije

krivičnopravni status. Taj specifičan položaj maloljetnika u krivičnom zakonodavstvu bio je najčešće izražen na način da su u okviru opštih odredaba krivičnih zakona bile predviđene posebne odredbe za maloljetne učinioce krivičnih djela i da su se te odredbe u principu primijenjivale na maloljetnike,a ostale opšte odredbe samo onda kada nisu u suprotnosti sa posebnim odredbama. Ovakva situacija bila je prisutna i u krivičnom zakonodavstvu Crne Gore do donošenja novog (prvog) cjelovitog zakona koji u potpunosti reguliše položaj maloljetnika kao učinioca krivičnog djela sa aspekta materijalnog krivičnog prava,sa aspekta procesnog krivičnog prava i sa aspekta izvršnog krivičnog prava. Ovaj zakon koji nosi naziv Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (u daljem tekstu Zakon) i koji osim pomenutih cjelina reguliše i zaštitu maloljetnika kao žrtve i oštećenog u krivičnom postupku donesen je krajem 2011.godine. Donošenjem ovog zakona samo je uvaženo nešto što predstavlja tendenciju u savremenim krivičnim zakonodavstvima i uporednom pravu,a to je potreba da se maloljetnim učiniocima krivičnih djela pristupi sa posebnom pažnjom i obazrivošću počevši od definisanja opštih uslova za njihovu odgovornost u krivičnom pravu i uslova za izricanje krivičnih sankcija za maloljetnike, preko posebnih odredaba kada su u pitanju organi koji započinju i vode takođe poseban krivični postupak za maloljetnike, do posebnih odredaba koje se odnose na izvršenje krivičnih sankcija za maloljetnike. Možemo ustvrditi da je naš zakonodavac ispravno postupio kada se odlučio na jednu ovakvu kodifikaciju maloljetničkog krivičnog zakonodavstva,jer smatramo da nema adekvatnijeg modaliteta da se na jednostavan, a sadržinski, i u svakom drugom smislu sveobuhvatan način reguliše položaj maloljetnika u krivičnom pravu od donošenja zakona ovog tipa.

Naglašavajući značaj posebnog zakona o maloljetnicima, ne treba izgubiti iz vida da je naše dosadašnje maloljetničko zakonodavstvo, i prije i poslije osamostaljenja Crne Gore, spadalo u red najnaprednijih zakonodavstava i da je uvijek u prvi plan isticana pomoć maloljetnom učiniocu krivičnog djela u smislu njegovog vaspitanja i reintegracije, a ne trpljenja zbog onoga što je učinio. Zato i postupak prema maloljetnicima nije postupak u pravom smislu riječi (Perić,1995:174), nego postupak *sui generis*. Odavno se uvidjelo da krivična represija ne predstavlja optimalan vid društvene reakcije prema maloljetnim delinkventima, čak šta više može da bude kontraproduktivna, pa je iskrsla potreba pronalaženja alternativnih instrumenata suprotstavljanja maloljetničkoj delinkvenciji (Knežević, 2008:126). I, upravo ovaj Zakon je utemeljen na takvim stremljenjima u krivičnom pravu sa posebnim naglaskom na restorativnoj pravdi (Konstantinović-Vilić, Kostić, 2012:317; K.Haines, D. Omahony, 2006:111-112), odnosno elementima diverzionog modela koji se ogleda u novim mjerama-posebnim obavezama,odloženom gonjenju,vaspitnim nalozima,opomeni i slično.

U literaturi se navode određeni elementi koji se smatraju glavnim razlozima naglog razvoja izbjegavanja krivičnog postupka i postupanja sa maloljetnim delinkventima u okviru vansudskih društvenih struktura. Ti razlozi se nalaze u

maloljetnike (Škulić, 2010:207).

mnogim benefitima koje ovakav način društvenog reagovanja na kriminalitet maloljetnika posjeduje u odnosu na vođenje tradicionalnog konvencionalnog krivičnog postupka i izricanje krivičnih sankcija. Kao najznačajnije prednosti ističu se sledeće: primjenom diverzionih modela izbjegavaju se negativni efekti koje vođenje klasičnog krivičnog postupka može imati na hipersenzibilnu ličnost i budući razvoj maloljetnog učinioca,izbjegava se stigmatizacija maloljetnika, na ovaj način se u značajnoj mjeri rasterećuju kapaciteti krivičnog pravosuđa, dalje, ekonomski momenat je veoma bitan i značajna sredstva koja se štede u budžetu na ovaj način, a koja izvršenje institucionalnih mjera i sankcija neminovno podrazumijeva. Konačno, brojna istraživanja pokazala su da alternativno postupanje predstavlja efikasniju i racionalniju strategiju reagovanja na kriminalitet maloljetnika jer stopa recidivizma nakon primjene alternativnih mjera i postupaka nije veća ili je čak i manja u odnosu na slučajeve koji su procesuirani pred redovnim sudovima za maloljetnike (Gurda,2013:468). Postavlja se pitanje šta je to što ukazuje na potrebu da se maloljetnici kao učinioci krivičnih djela različito tretiraju od strane zakonodavca u odnosu na punoljetna lica? Najprije,mora se imati u vidu biopsihički razvoj i sazrijevanje čovjeka. Čovjek od rođenja pa do okončanja života, u jednom prirodnom procesu, od ranog djetinjstva prolazi određene faze u biopsihičkom i sociološkom razvoju. Svaki od tih perioda u razvoju čovjeka karakteriše se određenim elementima koji definišu pojedinca na odgovarajući način dajući mu društveni,ekonomski i pravni status prilagođen njegovom uzrastu odnosno starosnoj dobi. Ono što je specifično za doba maloljetstva jeste činjenica da se radi o periodu biopsihičkog razvoja koji se odlikuje naglim stepenom izrastanja,velikom kolebljivošću i posebnom podobnošću da se na njih utiče (Škulić, 2003). Sve ovo zakonodavac je imao u vidu kada je maloljetnike tretirao kao posebnu kategoriju delinkvenata,a posebno potrebu da se prema njima odnosi sa posebnim senzibilitetom uz akcenat na pomoći,nadzoru i zaštiti maloljetnih učinilaca krivičnih djela kako bi se kod njih razvio osjećaj lične odgovornosti,kako bi se pravilno vaspitali i obrazovali i tako preduprijedilo njihovo delinkventno ponašanje. Uvijek treba imati na umu da je riječ o mladim ljudima koji su tek zakoračili u život i kojima treba pružiti priliku da postanu korisni članovi društva. U našem krivičnom pravu lice ispod četrnaest godina smatra se djetetom,prema njemu ne mogu biti primjenjene krivične sankcije (Stojanović,2008:357) i ono ne posjeduje sposobnost za odgovornost u krivičnom pravu. Dakle, ovo su lica koja se kada ostvare elemente bića nekog krivičnog djela bez obzira na tu činjenicu nalaze van krivičnog prava,van zone odgovornosti u krivičnom pravu. Kada lice ispod četrnaest godina učini protivpravno djelo koje je u zakonu određeno kao krivično djelo,njegova odgovornost se određuje prema propisima koji regulišu porodične odnose. Maloljetnicima se smatraju lica koja su navršila četrnaest, a nisu navršila osamnaest godina i oni mogu da budu subjekat odgovornosti u krivičnom pravu. Razlikujemo dvije kategorije maloljetnika prema Zakonu o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, mlađe maloljetnike,lica od 14 do 16 godina i starije maloljetnike,lica od 16 do 18 godina. Mlađim maloljetnicima mogu biti izrečene sve krivične sankcije i krivičnopravne mjere predviđene Zakonom osim

maloljetničkog zatvora, dok starijim maloljetnicima mogu biti izricane sve sankcije i krivičnopravne mjere bez izuzetka,dakle uključujući i maloljetnički zatvor.

2. MEĐUNARODNE NORME I STANDARDI KOJI UREĐUJU POSEBAN REŽIM ZA MALOLJETNIKE I NJIHOVA IMPLEMENTACIJA U NACIONALNA ZAKONODAVSTVA

U pripremi određenog zakonskog teksta, a pogotovo jedne značajne kodifikacije kao što je donošenje jedinstvenog zakona o maloljetnicima kao učiniocima krivičnih djela, zakonodavac se osim nacionalnim izvorima neizostavno rukovodi i najvažnijim međunarodnim standardima i dokumentima iz odgovarajuće oblasti. Postupanje zakonodavca na ovaj način samo je posljedica nastojanja naše države da usaglasi svoju legislativnu aktivnost sa preporukama Evropske Unije i međunarodne zajednice u cjelini u cilju obezbjeđenja poštovanja osnovnih ljudskih prava i sloboda uopšte,a u ovom slučaju maloljetnika kao učinioca odnosno žrtve krivičnog djela (Simović i drugi,2015:38-52).

Tako je naš zakonodavac pripremajući ovaj Zakon imao u vidu određene međunarodnopravne izvore, a istorijat međunarodno-pravnog regulisanja maloljetničkog zakonodavstva i pravosuđa odvijao se paralelno sa razvojem dječjih prava (Stojanović-Milošević, 2004:402). U svim međunarodno-pravnim dokumentima ističe se značaj alternativnih mjera i što više izbjegavanje sudskih postupaka. Tako je Konvencijom UN o pravima djeteta (usvojena Rezolucijom Generalne skupštine OUN 20.11.1989.g.) predviđeno korišćenje što šireg spektra alternativnih mjera (usmjeravanje, nadzor, uslovno kažnjavanje, pravna pomoć, prihvat, obrazovanje i stručno obučavanje-čl.40(4). Pomenuta konvencija reguliše određena pitanja od velikog krivičnopravnog značaja kada se govori o pojmu djeteta i položaju djeteta u odnosu na maloljetna lica koja podliježu krivičnom pravu. Konvencija osim o pojmu djeteta govori i o načelu ravnopravnosti djece, formulisanju najboljeg interesa djeteta kao osnovnog cilja svakog postupka prema djeci,pravu djeteta na porodicu i porodični život,pravu djeteta na izražavanje sopstvenog mišljenja,pravu djeteta na privatnost, posebnu pravnu i faktičku zaštitu, posebnim pravima djeteta u krivičnom postupku i u vezi sa postojanjem određenog stepena sumnje da je izvršilo krivično djelo i konačno, o utvrđivanju minimalne starosne granice sposobnosti za krivicu i davanju prednosti alternativnim načinima postupanja u odnosu na djecu kao učinioce krivičnih djela (Škulić, 2011:176; Simović, Jovašević i drugi, 2013:33). Ovo normativno rješenje je diktirano i međunarodnim obavezama naše zemlje, jer je u odredbi člana 4 st.1 Standardnih minimalnih pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe predviđeno da u pravnim sistemima koji poznaju pojam minimalnog uzrasta za krivičnu odgovornost maloljetnika ta granica neće biti vezana za suviše rani uzrast imajući u vidu emocionalnu, mentalnu i intelektualnu zrelost (Škulić, 2010:216). U međunarodnim dokumentima otišlo se još dalje pa se u Opštem komentaru 24 (2019) Komiteta o pravima djeteta uz Konvenciju o pravima djeteta kojim se mijenja komentar broj 10 (2007) više i ne koristi pojam „maloljetnik“ (Stevanović,

2023:73). Sva ova pitanja pružaju značajne smjernice u regulisanju položaja djeteta (maloljetnika) kao učinioca krivičnog djela sa aspekta materijalnog,procesnog i izvršnog krivičnog prava.

Standardima minimalnih pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe-tzv.Pekinška pravila (usvojena Rezolucijom Generalne skupštine UN br.40/03 29.11.1985.g.) propisuje se mogućnost odstupanja od redovnog postupka, bez pribjegavanja formalnim raspravama, pri čemu je odstupanje od redovnog postupka moguće uz saglasnost maloljetnika ili njegovih roditelja ili staratelja. Primjera radi u čl.11.4 predviđaju se alternativni programi kao što su privremeni nadzor i usmjeravanje lokalne zajednice, naknada štete oštećenom i slično.

Smjernicama Ujedinjenih nacija za prevenciju maloljetničke delinkvencije-tzv Rijadske smjernice (usvojene Rezolucijom Generalne skupštine OUN 45/112 od 14.12.1990.g.) ukazuje se na potrebu izbjegavanja kažnjavanja maloljetnika zbog ponašanja koja ne izazivaju veće negativne posljedice, a naglašava značaj preventivnih i alternativnih mjera.

Standardna minimalna pravila UN za alternativne kaznene mjere-tzv.Tokijska pravila (usvojena Rezolucijom Generalne skupštine OUN 14.12.1990.g.) propisuju mogućnost primjene alternativnih mjera divezionog karaktera u svim fazama krivičnog postupka (prema prestupnicima koji se mogu optužiti, ili kojima se može suditi ili koji se mogu uputiti na izvršenje kazne). Primjena alternativnih kaznenih mjera treba da predstavlja korak ka ukidanju kažnjavanja i dekriminalizaciji (2.7) s tim što primjena tih mjera treba da se temelji na strogom legalitetu (3.1). Kod izricanja ovih mjera nadležni organi treba da imaju u vidu prirodu i težinu djela, ličnost maloljetnika, svrhu kažnjavanja i prava žrtve (3.2), s tim što je neophodan pristanak maloljetnika na primjenu alternativnih mjera (3.4). Primjenom alternativnih mjera ne smiju se ograničavati prava prestupnika u većoj mjeri u odnosu na mjere sudskih organa (3.10.). Tokijskim pravilima propisuje se širok katalog mjera diverzionog karaktera kojima se predupređuje izricanje krivičnih sankcija ili se zamjenjuju krivične sankcije. Za potrebe ovog rada važno je pomenuti i Direktivu 2012/29 EU Evropskog parlamenta i Savjeta Evrope od 25.oktobra 2012.godine (u daljem tekstu Direktiva) kojom se uspostavljaju minimalni standardi u vezi sa pravima, podrškom i zaštitom za žrtve krivičnih djela (ovdje za dijete kao žrtvu krivičnog djela). Iako se ova direktiva prvenstveno odnosi na zemlje članice EU, ona je značajna i za zemlje koje su na putu da postanu članice EU.

Od ostalih međunarodnih dokumenata u kojima se naglašava potreba za alternativnim modelima postupanja prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela treba pomenuti i Evropska pravila o društvenim sankcijama i mjerama za sprovođenje maloljetničkog krivičnog pravosuđa (Bečka pravila) iz 1997. Godine i Rezoluciju XVII Kongresa međunarodnog udruženja za krivično pravo održanog u Pekingu 2004.godine kojom su usvojene određene preporuke od velikog značaja za dalji razvoj maloljetničkog krivičnog prava (Jovašević, Stevanović, 2008:128).

Na kraju ovog osvrta na međunarodne izvore maloljetničkog krivičnog prava kao osnovni princip ustanovljen već Konvencijom UN jeste princip „najboljeg

interesa maloljetnika“,ali koji najbolji interes neće biti shvaćen kao vulgarno pojednostavljen način, jer, na primjer, obustava postupka ili izbjegavanje čak i zavodske vaspitne mjere, ne moraju bezuslovno biti najbolje solucije za konkretnog maloljetnika u datoj životnoj, psihološkoj, emotivnoj i obrazovnoj situaciji (Prelić, 2011:226).

Ako govorimo o maloljetnicima kao učiniocima krivičnih djela, istina je da i takva lica mogu da se pojave kao subjekti izvršenja krivičnih djela čija težina opredijeljuje potrebu da istima budu izrečene institucionalne vaspitne mjere odnosno maloljetnički zatvor. Cilj novog Zakona jeste da,između ostalog, stimuliše primjenu alternativnih krivičnopravnih mjera i da se pronađe prostor za njihovu primjenu,nekad čak i u situacijama težeg kriminaliteta, kada bi formalno bilo moguće maloljetnom učiniocu izreći institucionalne vaspitne mjere ili maloljetnički zatvor. Kao što smo u uvodu naznačili, tendencije su u maloljetničkom krivičnom zaknodavstvu,uključujući i naprijed citirane međunarodne izvore, da se što više ide na alternativne, odnosno diverzione mjere čija je svrha da se prema maloljetniku ne pokreće postupak ili da se postupak obustavi, te da se primjenom tih mjera utiče na pravilan razvoj maloljetnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična djela (čl.9). Slijedeći taj trend novi Zakon uvodi jednu alternativnu mjeru koja do sada nije postojala u zakonodavstvu, a to je opomena i takođe konkretizuje uslove za izricanje i broj vaspitnih naloga kao krivičnopravnih mjera koje su naše krivično zakonodavstvo uvedene izmjenama i dopunama iz 2008. godine.[2] I opomena i vaspitni nalozi su mjere *sui generis*, svrstane i formalno u alternativne mjere, sa posebno definisanom svrhom primjene,uslovima za izricanje, sadržinom i organima koji ih mogu primijeniti.

Opomena se može izreći, odnosno odrediti za krivična djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, a izriče je državni tužilac, odnosno određuje policajac za maloljetnike (ovlašćeni policijski službenik sa posebnim znanjima iz oblasti zaštite prava maloljetnih lica)[3] na odobrenje državnog tužioca. Uslovi za izricanje opomene su:1) da postoje dokazi iz kojih proizilazi osnovana sumnja da je maloljetnik učinio krivično djelo, 2) da maloljetnik da svoj pristanak na izricanje ove mjere uz saglasnost zakonskog zastupnika i 3) da maloljetniku ranije nije izrican vaspitni nalog ili krivična sankcija. Kada cijeni uslove za izricanje opomene nadležni organ će posebno voditi računa o odnosu maloljetnika prema krivičnom djelu koje je izvršio i oštećenom. (čl. 10 Zakona). Već na prvi pogled jasno je da opomena predstavlja najblažu moguću mjeru krivičnopravne reakcije na lakše oblike kriminaliteta maloljetnika koju ne izriče sud i čija sadržina se sastoji u upozorenju maloljetnom učiniocu krivičnog djela kome ranije nisu bile izricane krivične sankcije da će sledeći put prema njemu biti izrečena krivična sankcija ako se ne uzdrži od vršenja krivičnih djela. Dakle, i opomena, kao u ostalom gotovo sve mjere i sankcije za maloljetnike, ima naglašeno

[2] Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika, Službeni list Crne Gore br.40/08.

[3] Postupak prema maloljetnicima, shodno novom Zakonu, karakteriše se i po tome što i državni tužilac, sudija, policajac za maloljetnike i advokat (branilac) moraju imati posebna znanja iz oblasti zaštite prava maloljetnih lica.

specijalnopreventivno dejstvo kad je svrha njenog određivanja u pitanju. Ovdje je ostavljeno nadležnom organu da mimo postupka ili nakon započetog postupka pod određenim uslovima izrekne opomenu maloljetnom učiniocu krivičnog djela kada procjeni da će upozorenje biti dovoljno da ga odvrati od daljeg vršenja krivičnih djela i da će se tako obezbijediti pravilan razvoj i razvijanje lične odgovornosti maloljetnika. Budući da je neophodan pristanak maloljetnika dat u prisustvu zakonskog zastupnika,možemo zaključiti da je ovdje riječ o svojevrsnom sporazumu kojim maloljetnik posredno priznaje izvršenje krivičnog djela koje mu se stavlja na teret, a zauzvrat dobija beneficiju koja se sastoji od oprosta izvršenog krivičnog djela, izbjegavanja stigmatizacije krivičnim postupkom i izricanja krivične sankcije. Obzirom da je kao jedan od uslova za izricanje opomene postavljen zahtjev da se radi o primarnom (maloljetnom) učiniocu, njemu se ne određuju nikakve posebne obaveze. Slična mjera,[4] sa gotovo istim uslovima i sadržinom postoji u Zakonu o zaštiti i postupanju da djecom i maloljetnicima u krivičnom postupu Republike Srpske.[5] Razlika u odnosu na naše zakonodavstvo je u tome što je mjeru policijskog upozorenja izriče isključivo policija odnosno ovlašćeni policijski službenik uz odobrenje tužioca.

Vaspitni nalog je druga alternativna mjera predviđena novim maloljetničkim zakonodavstvom Crne Gore. Vaspitni nalozi kao mjere sui generis uvedene su u krivično zakonodavstvo Crne Gore izmjenama i dopunama iz 2008. godine, ali su njihov broj,sadržina i uslovi za izricanje bili restriktivnije definisani u odnosu na sadašnje stanje. Uslovi za izricanje jednog ili više vaspitnih naloga jesu da se radi o krivičnom djelu za koje je propisana kazna zatvora do deset godina ili novčana kazna,da postoje dokazi iz kojih proizilazi osnovana sumnja da je maloljetnik učinio krivično djelo i da maloljetnik da svoj pristanak u prisustvu zakonskog zastupnika. Za razliku od opomene koju osim državnog tužioca za maloljetnike može izreći i policajac za maloljetnike, vaspitne naloge može izreći samo državni tužilac za maloljetnike i pri njihovom izricanju mora naročito da vodi računa o odnosu maloljetnika prema krivičnom djelu i oštećenom.

I za opomenu i za vaspitni nalog zajedničko je to da će se prilikom njihovog izricanja, odnosno određivanja naročito cijeniti odnos maloljetnika prema krivičnom djelu i oštećenom. Dakle, procjena subjektivnog odnosa maloljetnika prema djelu i oštećenom je u isključivoj nadležnosti državnog tužioca. Takvo zakonsko rješenje (kakvo imamo i u Srbiji) u literaturi je ocijenjeno kao kolizija sa

[4] Ova mjera se naziva policijsko upozorenje i izriče se pod sledećim uslovima: a) da je riječ o krivičnom djelu za koje je propisana kazna zatvora do tri godine ili novčana kazna, b) da maloljetnik priznaje krivično djelo, c) da je priznanje dato slobodno i dobrovoljno, d) da postoji dovoljno dokaza da je maloljetnik učinio krivično djelo, e) da prema maloljetniku nije ranije izricano policijsko upozorenje, primijenjena vaspitna preporuka ili izricana krivična sankcija. Navodi se još i zahtjev da su ispunjeni uslovi iz člana 88 ovog zakona i da je izricanje ove mjere srazmjerno okolnostima i težini krivičnog djela

[5] Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske broj 13, 2010.g.

intencijom ovog zakona kojom se reguliše i zaštita oštećenog maloljetnika, jer ne postoje validni razlozi za uskraćivanje aktivne uloge oštećenog u kontroli preusmjeravanja društvene reakcije prema maloljetnom prestupniku sa kolosjeka krivične represije na različite vidove alternativnog legalnog reagovanja (Knežević, 2008:130). Na osnovu čega će državni tužilac cijeniti taj subjektivni odnos maloljetnika prema krivičnom djelu i oštećenom, pošto zakonodavac nije odredio sadržaj tog odnosa? U svakom slučaju, potrebno je da maloljetnik pokaže određenu svijest u odnosu na djelo i njegove posljedice i da izrazi određenu dozu kajanja i razumijevanja položaja oštećenog čije je neko pravo krivičnim djelom povrijeđeno ili ugroženo (Škulić, 2011:281). Stavljanjem u nadležnost državnom tužiocu izricanje vaspitnog naloga, ističe se u literaturi, narušava se princip odvojenosti krivičnoprocesnih funkcija (Knežević, 2008:130), tako da bi uloga državnog (javnog) tužioca mogla da bude samo inicijativne prirode u smislu predlaganja primjene vaspitnog naloga, a ne i u izricanju ove mjere (Ignjatović, 2004:536). Međutim, državni tužilac i u postupku protiv punoljetnih lica nastupa kao državni organ, a ne kao stranka, kojeg obavezuje načelo istine (da sa jednakom pažnjom ispituje i utvrđuje činjenice koje terete okrivljenog i koje mu idu u korist) i on može odložiti krivično gonjenje (diverzija krivičnog postupka) i naložiti osumnjičenom neku od obaveza predviđenih u članu 272 ZKP. I ovdje u postupku prema maloljetnicima kod izricanja vaspitnih naloga radi se o diverzionom modelu postupanja.

Katalog vaspitnih naloga u odnosu na dosadašnje stanje zakonodavstva znatno je proširen, skoro udvostručen i umjesto ranijih pet sada imamo devet vaspitnih naloga (čl.12), a to su:

1) poravnanje sa oštećenim,

2) redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao,

3) uključivanje u određene sportske akktivnosti,

4) obavljanje društveno korisnog i humanitarnog rada,

5) plaćanje novčanog iznosa u korist humanitarne organizacije, fonda ili javne ustanove,

6) podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkohola ili droge,

7) uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, savjetovalištu ili drugoj odgovrajućoj organizaciji,

8) pohađanje kurseva za stručno osposobljavanje ili priprema i polaganje ispita,

9) uzdržavanje od posjećivanja određenog mjesta ili kontakta sa određenim licima.

Ono što je novina u odnosu na dosadašnje stanje zakonodavstva jeste da prilikom izbora i primjene vaspitnog naloga državni tužilac za maloljetnike sarađuje sa organom starateljstva, odgovarajućom ustanovom ili organizacijom, posrednikom pedagogom, psihologom ili drugim stručnim licem koje može pružiti odgovarajuća obavještenja o maloljetniku odnosno primjeni vaspitnog naloga.

Budući da vaspitni nalog nema represivni karakter, nego da mu je osnovna svrha da utiče na pravilan razvoj maloljetnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična djela, to je moguća i kumulativna primjena vaspitnih naloga, a sve njih gore navedene, mogli bismo klasifikovati u tri grupe-restorativne, edukativno vaspitne i terapeutske.

I prije uvođenja vaspitnih naloga u naše maloljetničko zakonodavstvo primjenjivalo se načelo oportuniteta bez izricanja bilo kakvih mjera, što se u teoriji naziva jednostavna diverzija (I. Stevanović, 2006:63), koja ne podrazumijeva neki posebni angažman struktura uključenih u maloljetničko pravosuđe. To se bitno razlikuje od diverzije sa intervencijom (Banović i drugi, 2012:225) kod primjene vaspitnih naloga koja podrazumijeva širu lepezu mjera koje utiču na pravilan razvoj maloljetnika i jačanje njegove lične odgovornosti.

Gledajući uslove za izricanje vaspitnih naloga, kao i vrste naloga, može se zapaziti da je odlučujuća uloga maloljetnika (izuzimajući poravnanje sa oštećenim) u realizaciji vaspitnih naloga i da ga stavljaju u sam centar odlučivanja. Upravo je i smisao uvođenja vaspitnih naloga u maloljetničko zakonodavstvo stavljanje adolescenta u položaj i situaciju subjekta koji se informiše, odmjerava, odlučuje i prihvata obavezu da nalog i ostvari, u opštem, a prije svega sopstvenom najboljem interesu (Prelić, 2011:229).

Kad su u pitanju maloljetnici kod kojih izvršenje krivičnog djela predstavlja epizodu koja nije prešla u model ponašanja, nije poželjno kao prvu mjeru primijeniti krivičnu sankciju. Savremena naučna istraživanja ukazuju da to može da bude i kontraproduktivno, pa je u tom smislu poželjna postupnost, pa poći od primjene parapenalnih mjera, a na planu procedure izbjegavati postupak pred sudom (Radulović, 2008:29). Iako je vaspitni nalog kao alternativna mjera prema maloljetnicima uveden u naše krivično zakonodavstvo Zakonom o izmjenama i dopunama KZ 2006. godine, on do sada nije naišao na širu primjenu u praksi. Zašto je to tako, teško bi bilo dati argumentovan odgovor bez određenog empirijskog istraživanja. Ali, čini nam se da se razlog, bar djelimično,nalazi u činjenici da je naše pravosuđe, u dobroj mjeri konzervativno i da teško šire otvara vrata novim institutima. Svaki od naprijed navedenih vaspitnih naloga zaslužuje bar kraći komentar, ali bi to tražilo više prostora, tako da se na tome nećemo zadržavati. Mislimo da je ipak najvažniji onaj koji je stavljen na prvo mjesto u čl.12-poravnanje sa oštećenim. Mislimo da će to biti i najčešće primjenjivani vaspitni nalog, ali je za njegovu realizaciju bitan i stav oštećenog. Značaj stava oštećenog još više dolazi do izražaja ako je i oštećeni maloljetno lice, što posebno treba imati u vidu prilikom zaključenja poravnanja, gdje maloljetni oštećeni od pasivne žrtve krivičnog djela treba da postane mnogo aktivniji učesnik u postupku, što za prvu posljedicu ima kontinuirano informisanje oštećenog o kretanju konkretnog slučaja, a u krajnjem ishodu to u mnogome doprinosi osnaživanju oštećenog (Obradović, 2006:259). Uvažavanje stava i ponašanja oštećenog maloljetnika značajno je i radi predupređenja mogućeg osvetničkog reagovanja oštećenog koje se, u ambijentu kakav je Crna Gora, često dešava.

Što se tiče krivičnih sankcija prema maloljetnicima u novom Zakonu uvedene su određene novine, neke su više tehničke i terminološke, a neke su suštinske. Zakon, kao i do sada, predviđa tri vrste krivičnih sankcija koje se mogu izreći maloljetnim učiniocima krivičnih djela: 1) vaspitne mjere, 2) maloljetnički zatvor i 3) određene mjere bezbjednosti, pri čemu su vaspitne mjere osnovna vrsta maloljetničkih krivičnih sankcija, i kad se njima ne može postići svrha onda se poseže za maloljetničkim zatvorom. Nadalje, vaspitne mjere su podijeljene na:

1) mjere upozorenja i usmjeravanja;
-sudski ukor,
-posebne obaveze.
2) mjere pojačanog nadzora;
-pojačan nadzor od strane zakonskog zastupnika,
-pojačan nadzor u drugoj porodici,
-pojačan nadzor od strane organa starateljstva,
-pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi ili organizaciji za vaspitanje i obrazovanje maloljetnika.
3) institucionalne mjere;
-upućivanje u vaspitnu ustanovu nezavodskog tipa,
-upućivanje u vaspitnu ustanovu zavodskog tipa,
-upućivanje u specijalizovanu ustanovu.

Kad je riječ o svrsi krivičnih sankcija prema maloljetnicima ona je određena u članu 15 i znatno se razlikuje od svrhe vaspitnih mjera i maloljetničkog zatvora kako je bilo propisano u članu 88 KZ. Izostala je ranija odredba da se svrha krivičnih sankcija postavlja „u okvire opšte svrhe krivičnih sankcija“ (opšta svrha propisivanja i izricanja krivičnih sankcija je suzbijanje djela kojima se povrijeđuju ili ugrožavaju vrijednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom), pa se kaže da je svrha krivičnih sankcija prema maloljetnicima da se pružanjem zaštite i pomoći maloljetnim učiniocima krivičnih djela, vršenjem nadzora, opštim i stručnim osposobljavanjem i razvijanjem lične odgovornosti, obezbijedi vaspitanje i pravilan razvoj, sa ciljem da ubuduće ne vrše krivična djela. Ovo zadnje „da ubuduće ne vrše krivična djela“ u KZ je bilo vezano samo za svrhu maloljetničkog zatvora, a ne i za vaspitne mjere. Naglasak je na zaštiti i pomoći maloljetniku jer krivične sankcije prema maloljetnicima, načelno nemaju represivni karakter, mada to faktički nije slučaj sa kaznom maloljetničkog zatvora pa ni sa vaspitnom mjerom upućivanje u vaspitnu ustanovu zavodskog tipa (Škulić,2011:285). Svaka „kazna“ po logici stvari, kako se ističe u literaturi, samim tim što ima „kazneni karakter“ uvijek podrazumijeva da se njome suštinski ostvaruje i odgovarajuća represija (Škulić, 2011:287).

U okviru mjera upozorenja i usmjeravanja (umjesto ranijih disciplinskih mjera) novi Zakon uvodi posebne obaveze. Posebne obaveze imali smo i u KZ ali one se nisu mogle samostalno odrediti nego uz vaspitnu mjeru pojačanog nadzora. Ako se pogleda katalog vaspitnih naloga i katalog posebnih obaveza onda se može zapaziti da su po sadržaju slične, skoro identične. Razlikuju se po subjektu koji ih izriče-posebne obaveze izriče sud nakon sprovedenog krivičnog postupka, a

vaspitne naloge izriče državni tužilac u zamjenu za pokretanje krivičnog postupka ili obustavu postupka. Osim po organu koji ih izriče, posebne obaveze i vaspitni nalozi se razlikuju i po svrsi, po trajanju, po posljedicama neispunjenja mjere, a uz to posebne obaveze se izriču u krivičnom postupku poslije izvedenih dokaza (Jovašević, Stevanović, 2008:125).

Nemamo više mjere upućivanje u vaspitni centar za maloljetnike, u katalog mjera ponovo se uvodi nekadašnja mjera pojačan nadzor u drugoj porodici (iako ni ranije dok je postojala u zakonodavstvu skoro da i nije primjenjivana). Ranije zavodske mjere sada su preimenovane u institucionalne mjere-nezavodskog i zavodskog tipa i specijalizovanu ustanovu.

Preimenovanjem posebnih obaveza od dodatka uz mjere pojačanog nadzora u samostalnu vaspitnu mjeru znatno je proširen broj vaspitnih mjera i time stvoren osnov za što veću individualizaciju, odnosno izbor adekvatne mjere potrebama vaspitanja i zaštite maloljetnika.

Obzirom na brojnost vaspitnih mjera, različitosti maloljetnih učinilaca, značajno je i pitanje propisivanja i kriterijuma za izbor odgovarajuće vaspitne mjere. Po ovom pitanju uporedna zakonodavstva se međusobno razlikuju. Imamo zakonodavstva koja i ne propisuju te kriterijume, nego radi veće fleksibilnosti ostavljaju potpunu slobodu sudu kod izbora adekvatne mjere. Nasuprot ovome ima zakonodavstava koja precizno nabrajaju kriterijume ne dopuštajući sudu nikakvu slobodu u pogledu odlučivanja o tome koje će okolnosti uzeti u obzir prilikom izbora vaspitne mjere (Simović i drugi, 2010:110).

Naš zakonodavac je u članu 17 propisao kriterije za izbor vaspitne mjere, po principu *exempli causa*, koje sud mora da cijeni, ali i sve druge okolnosti koje mogu da budu od značaja za izbor adekvatne mjere. Kod propisivanja ovih kriterija u novom Zakonu učinjene su izmjene u odnosu na regulisanje ovog pitanja u KZ. Tako se sada kao značajan kriterij navodi „ponašanje poslije učinjenog krivičnog djela, a posebno da li je spriječio ili pokušao da spriječi nastupanje štetne posljedice, kao i odnos prema oštećenom“. Kod propisivanja kriterija za izbor vaspitne mjere očito je stavljanje u prvi plan ličnosti maloljetnika i njegovih potreba, ali uzimanjem u obzir i žrtve naglašavanjem važnosti činjenice da je maloljetnik „naknadio ili pokušao da nadoknadi pričinjenu štetu“ primjetan je uticaj kako zaštitničkog modela regulisanja krivičnopravnog statusa maloljetnika tako i koncepta restorativne pravde (Soković, 2011:121). Širok dijapazon vaspitnih mjera, od najlakše-sudski ukor, do najteže-upućivanje u ustanovu zavodskog tipa, otvara još jedno pitanje kod izbora mjere-pitanje postupnosti pri izricanju mjere. Neka zakonodavstva[6], su to pitanje regulisala tako što su uvela princip srazmjernosti (postupnosti) po kome se uvijek primjenjuje lakša mjera ako se njome može postići svrha, a tek potom se izriče teža mjera. U teoriji imamo mišljenja da ovakav raspon (dodali bismo i raskoš) vaspitnih mjera, omogućava postupnost u izricanju krivičnih sankcija i reverzibilnost (Soković, 2011:116). Na drugoj strani ima mišljenja da prilikom izbora krivičnih sankcija prema maloljetnicima nema mjesta nikakvoj

[6] Vidi čl. 9 Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske broj 13, 2010.g.

postupnosti (Milošević, 2011:774) nego, obrnuto, potrebno je u svakom slučaju rukovoditi se načelom adekvatnosti i u svakom slučaju procijeniti koja je krivična sankcija odnosno mjera odgovarajuća u odnosu na konkretnog maloljetnika i krivično djelo koje je učinio (Škulić, 2011:280).

Naš Zakon ni u jednoj odredbi ne pominje postupnost pri izricanju vaspitnih mjera nego ostavlja sudu da autonomno procjenjuje za koju će se mjeru opredijeliti, s tim ako maloljetnik nastavi sa kriminalnom djelatnošću, što ukazuje da nije bio adekvatan izbor mjere, kasnije posegne i za težom mjerom kojom će se ostvariti svrha.

Međutim, treba biti realan, kako se ističe u teoriji, da izbor vaspitne mjere u praksi, najčešće nije rezultat prije svega, procjene konkretnih potreba postupka, odnosno maloljetnika, nego je u istoj mjeri, ako ne i više od toga, diktiran postojanjem ili nepostojanjem realnih uuslova za izvršenje određene vaspitne mjere (Soković, 2011:115).

Što se tiče kazne maloljetničkog zatvora u normativnom pogledu u novom Zakonu u odnosu na ranije stanje maloljetničkog zakonodavstva, uvedene su samo neke novine. Kazneni raspon je umjesto od šest mjeseci do osam godina sada od šest mjeseci do pet godina. Zatvor se umjesto u posebnom kazneno-popravnom domu izvršava u posebnoj organizacionoj jedinici za maloljetnike Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Uslovni otpust kod kazne maloljetničkog zatvora je obligatoran nakon izdržane dvije trećine izrečene kazne (ranije se mogao uslovno otpustiti ako je izdržao jednu trećinu izrečene kazne, a ne manje od jedne godine), osim ako postoje okolnosti koje ukazuju da nije postignuta svrha maloljetničkog zatvora. Novina je i to što se uslovno otpuštenom određuje obaveza javljanja Odsjeku za uslovnu slobodu pri Ministarstvu pravde umjesto ranije mogućnosti određivanja mjere pojačanog nadzora.

Kad je riječ o mjerama bezbjednosti koje se izriču prema maloljetnicima jedino što je novo u odnosu na KZ jeste da je precizirano da mjere bezbjednosi obavezno psihijatrijsko liječenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi, obavezno psihijatrijsko liječenje na slobodi, obavezno liječenje alkoholičara i obavezno liječenje narkomana traju do prestanka razloga zbog kojih su primijenjene, ali u svakom slučaju do prestanka izvršenja vaspitnih mjera i kazne maloljetničkog zatvora (čl. 39 st. 4 Zakona). Međutim, izuzetno mjera bezbjednosti obavezno psihijatrijsko liječenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi može trajati i duže od izrečene kazne maloljetničkog zatvora.

3. MALOLJETNI UČINILAC KRIVIČNOG DJELA I PROCESNO MALOLJETNIČKO KRIVIČNO PRAVO

Analizom procesnih odredbi Zakona možemo zaključiti da se, u dobroj mjeri, ispoštovao princip „najbolji interes djeteta-ovdje maloljetnika“ promovisan Konvencijom o pravima djeteta, a dodatno razrađen Opštim komentarom br.24 (2019) Komiteta za prava djeteta, o pravima djeteta u sistemu pravosuđa po mjeri djeteta gdje se od država članica traži da obezbijede širok spektar mjera čime bi se

osiguralo da se sa djecom (maloljetnicima) postupa na način koji je proporcionalan okolnostima i učiniocu krivičnog djela. Ono što se u pomenutim aktima posebno ističe, a što je u Zakonu prihvaćeno jeste obavezna specijalizacija procesnih subjekata. U tom smislu državni tužilac za maloljetnike, sudija za maloljetnike i vijeće za maloljetnike moraju biti lica koja su stekla posebna znanja iz oblasti prava djeteta i o pravilima postupanja sa maloljetnim učiniocima krivičnih djela kao učesnicima u krivičnom postupku. Uz to, u preduzimanju određenih radnji prije pokretanja postupka učestvuje policajac za maloljetnike, koji takođe mora da ima određena znanja iz oblasti prava djeteta. Takođe, za branioca u krivičnom postupku prema maloljetnicima uzima se advokat sa posebnim znanjem iz oblasti zašite prava maloljetnika, što jasno govori o modelu krivičnog postupka u čijoj je osnovi potreba za društvenom zaštitom i pomoći. Treba naglasiti da pomenuti međunarodni standardi predviđaju kontinuiranu obuku ovih subjekata. U tu svrhu u višim sudovima i u Vrhovnom državnom tužilaštvu uvedene su stručne službe radi pružanja stručne pomoći sudovima i državnim tužilaštvima u postupanju prema maloljetnicima. Poslove u stručnoj službi obavljaju stručna lica različitih specijalnosti (socijalni radnici, pedagozi, psiholozi i slično).

Još jedna od karakteristika postupka prema maloljetnicima jeste hitnost u postupanju (čl. 57 Zakona). U tom smislu organi koji učestvuju u postupku prema maloljetnicima, drugi organi i ustanove od kojih se traže obavještenja, izvještaji ili mišljenja, kao i svi drugi učesnici u postupku prema maloljetnicima, dužni su da postupaju hitno kako bi se postupak što prije završio. To je u skladu sa članom 6 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda o pravu na suđenje u razumnom roku. Ako je i u postupku protiv punoljetnih lica u članu 15 ZKP predviđeno pravo okrivljenog da u najkraćem roku bude izveden pred sud i da mu bude suđeno bez odlaganja, onda to znači da je pravo na suđenje u razumnom roku u postupku prema maloljetniku uslovljeno zahtjevom dvostruke hitnosti (Stevanović, 2023:76).

Funkcija organa starateljstva u odnosu na ranije stanje zakonodavstva, sada je naglašenija. Ovaj organ ima pravo da se upozna sa tokom postupka, da u toku postupka stavlja predloge i da ukazuje na činjenice i dokaze koji su od značaja za donošenje pravilne odluke. Inače, organ starateljstva je *sui generis* procesni subjekt (Škulić, 2011:333), i njegova funkcija je dvojaka-sa jedne strane on je pomoćni organ suda, a sa druge strane je sporedni krivičnoprocesni subjekt (Knežević, 2010:128).

Pravo maloljetnika na obaveznu stručnu odbranu i zastupanje maloljetnika široko je postavljeno i u potpunosti je usklađeno sa relevantnim pravnim standardima. Stručna odbrana je obavezna za sva krivična djela već prilikom prvog saslušanja i tokom cijelog krivičnog postupka. Ako maloljetnik, ili njegov zakonski zastupnik ne uzmu branioca, onda će mu po službenoj dužnosti branioca postaviti sud, odnosno državni tužilac, po pravilu iz reda advokata sa posebnim znanjima iz oblasti zaštite prava maloljetnika, po redosljedu sa spiska Advokatske komore Crne Gore. Ova odredba je nedovoljno jasna, jer se traži da advokat posjeduje posebna znanja iz oblasti zaštite prava maloljetnika, s jedne strane, a da se postavlja po

redosljedu sa spiska Akvokatske komore, sa druge strane. Problem može da bude da advokat koji je prvi na tom spisku ne posjeduje potrebna znanja iz ove oblasti, pa bi u tom slučaju da bi odbrana bila djelotvorna, shodno Evropskoj konvenciji, problem trebalo riješiti tako da se uzme sa spiska sledeći advokat koji ima potrebna znanja.

U postupku prema maloljetnicima javnost je isključena. Podaci o postupku prema maloljetnicima i odluka donijeta u tom postupku, kao i podaci o maloljetniku kao učesniku u postupku ne smiju se objavljivati u medijima. Izuzetno, sud može odobriti da se objave podaci o postupku, odnosno odluka donesena u postupku prema maloljetniku, ali se ne smije navesti ime maloljetnika i drugi podaci na osnovu kojih bi se mogao otkriti identitet maloljetnika i njegovog zakonskog zastupnika.

Jedno od osnovnih pravila u postupku prema maloljetnicima jeste da se ne može maloljetniku suditi u odsustvu. Prisustvo maloljetnika obezbjeđuje se mjerama obezbjeđenja koje se unekoliko razlikuju od tih mjera u postupku protiv punoljetnih lica. Inače, ta odstupanja opravdana su samo ukoliko doprinose specifičnom cilju-utvrđivanju ličnosti maloljetnika i njegovoj zaštiti. Najlakša mjera je poziv i pozivanje se, u principu, vrši preko zakonskog zastupnika, a mjeru dovođenja preduzima policajac za maloljetnike u civilnoj odjeći, u vozilu bez policijskih oznaka i bez vezivanja, osim ako to zahtijevaju okolnosti izvršenja krivičnog djela vodeći računa o dostojanstvu maloljetnika. Mjere nadzora i jemstvo izriču se shodno ZKP. Pritvor, kao najteža mjera obezbjeđenja, rijetko se primijenjuje i samo ako se svrha ne može postići drugim mjerama. To je u skladu sa međunarodnim standardima, posebno sa članom 8 Direktive (2016) 800 EU od 21.05.2016. godine po kojima treba više praktikovati primjenu alternativnih modela pritvoru. Naš zakonodavac se uklapa u te trendove uvođenjem mjera privremenog nadzora i smještaja maloljetnika. U tom smislu sudija za maloljetnike, na predlog državnog tužioca za maloljetnike ili po službenoj dužnosti, može donijeti rješenje da se prema maloljetniku preduzmu mjere privremenog nadzora od strane organa starateljstva radi pružanja pomoći i zaštite. Sudija za maloljetnike, na predlog državnog tužioca za maloljetnike ili po službenoj dužnosti, može donijeti rješenje o privremenom smještaju maloljetnika u drugu porodicu, vaspitnu ustanovu ili organizaciju za vaspitanje i obrazovanje maloljetnika kad je to potrebno radi izdvajanja maloljetnika iz sredine u kojoj živi i radi. Pritvor određuje sudija za maloljetnike i na osnovu njegovog rješenja pritvor u pripremnom postupku može da traje najduže 30 dana, a vijeće za maloljetnike neposredno višeg suda iz opravdanih razloga pritvor može produžiti najduže za 30 dana. Ne kaže se da li se to produženje odnosi na pritvor u pripremnom postupku ili u postupku uopšte. Imajući u vidu da je u Ustavu Crne Gore (čl. 30) propisano da pritvor u postupku prema maloljetnicima može da traje najduže 60 dana, onda se može zaključiti da se produženje odnosi na postupak uopšte, a ne samo na pripremni postupak. Novina je da se vrijeme provedeno u pritvoru, kao i svako drugo lišenje slobode uračunava u trajanje vaspitne mjere upućivanje u vaspitnu ustanovu nezavodskog tipa, u ustanovu zavodskog tipa i kaznu maloljetničkog zatvora (čl. 62 st. 5). Šta se

podrazumijeva pod „svako drugo lišenje slobode“ostalo je da riješi praksa. Ima mišljenja da mjeru smještaja maloljetnika u vaspitnu ustanovu ili u organizaciju za vaspitanje i obrazovanje radi izdvajanja maloljetnika iz sredine u kojoj boravi (gdje se radi o ograničenju kretanja) treba uračunati u vrijeme trajanja sankcija zavodskog karaktera (Milošević, 2006:457).

Pritvor se jednako može odrediti i prema mlađim i prema starijim maloljetnicima. U literaturi se postavlja pitanje da li je opravdano da zakonodavac daje takvu mogućnost, obzirom na to da se mlađem maloljetniku ne može izreći kazna maloljetničkog zatvora, pa se predlaže, ako je to neophodno, da se umjesto pritvora odrede alternativne mjere, poput privremenog smještaja u odgovarajuću ustanovu ili organizaciju za vaspitanje i obrazovanje (Radulović, 1990: 179). Važno je napomenuti da Konvencija o pravima djeteta posebno potencira primjenu diverzionog modela (mehanizama) u postupku prema maloljetnicima, koji predstavljaju brzu reakciju na učinjeno krivično djelo i izbjegavaju se negativne posljedice vođenja krivičnog postupka , kao i segregacija koja za sobom povlači osudu i krivična sankcija, što sve može da utiče na reintegraciju maloljetnika u društvenu zajednicu. Državama članicama je ostavljeno da same kreiraju diverzione modele u svom zakonodavstvu. Da bi države imale određenu orjentaciju prilikom kreiranja diverzionog modela u Opštem komentaru br 24 (2019) Komiteta za prava djeteta u tački 18 navodi se šta bi trebalo imati u vidu kod ozakonjenja diverzionih modela. U tom smislu se naglašava da:

a) Diverzione modele treba koristiti onda kada postoje nesumnjivi dokazi da je dijete (maloljetnik) učinilo krivično djelo, kada slobodno i dobrovoljno prizna krivicu, te da se to njegovo priznanje neće koristiti u bilo kom budućem sudskom postupku protiv njega;
b) Slobodni i dobrovoljni pristanak djeteta na diverzionu mjeru pretpostavlja da dijete prethodno bude informisano o prirodi, sadržaju i trajanju mjere, te da razumije koje su posljedice nesaradnje i neispunjenja diverzione mjere;
c) Djetetu treba dati mogućnost da zatraži pravnu ili drugu odgovarajuću pomoć u pogledu diverzione mjere koja mu je ponuđena;
d) Diverzione mjere treba da isključuju lišenje slobode;
e) Izvršenjem diverzione mjere treba konačno da se okonča predmet i što je takođe važno, ove mjere ne treba posmatrati kao krivične osude niti se one unose u kaznenu evidenciju.

Diverzioni modeli u našem zakonodavstvu u skladu su sa svim međunarodnim standardima i predviđeni su u dva oblika: a) odbačaj krivične prijave iz razloga pravičnosti za krivična djela za koja je propisana novčana kazna ili zatvor do pet godina (objektivni uslov) i ako je maloljetnik ispoljio stvarno kajanje i spriječio nastupanje štete ili je istu otklonio i b) određivanje vaspitnog naloga (uslovljeni oportunitet) za krivična djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do deset godina, ako državni tužilac smatra da ne bi bilo cjelishodno da se vodi krivični postupak prema maloljetniku s obzirom na prirodu krivičnog djela i okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloljetnika i njegova lična svojstva. Razlika u odnosu na uslovljeni oportunitet (odloženo

gonjenje) u postupku protiv punoljetnih lica je i po većem broju mogućih obaveza (vaspitnih naloga) i po tome što i u slučaju samo djelimičnog ispunjenja vaspitnog naloga državni tužilac može da odbaci krivičnu prijavu ako ocjeni da pokretanje krivičnog postupka s obzirom na prirodu krivičnog djela i okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloljetnika, njegova lična svojstva i razloge neispunjenja vaspitnog naloga, očigledno ne bi bilo cjelishodno. Za razliku od odloženog gonjenja u postupku protiv punoljetnih učinilaca gdje oštećeni u slučaju odbačaja krivične prijave ne može doći na mjesto državnog tužioca, ovdje je situacija nešto drugačija. Naime, o odbacivanju krivične prijave usljed ispunjenja vaspitnog naloga državni tužilac za maloljetnike obavještava oštećenog, koji ima pravo da zahtijeva od sudije za maloljetnike nadležnog suda da odluči o pokretanju postupka prema maloljetniku, odnosno u roku od tri mjeseca od dana saznanja za odbacivanje krivične prijave ako nije obavješten da postupak neće biti pokrenut.

Postupak prema maloljetnicima sastoji se od pripremnog postupka i postupka pred sudom. Vođenje pripremnog postupka umjesto sudiji za maloljetnike povjereno je državnom tužiocu za maloljetnike. Slično postupku protiv punoljetnih učinilaca pripremnom postupku može da prethodi izviđaj kojim takođe rukovodi državni tužilac za maloljetnike, a značajnu ulogu ima i policajac za maloljetnike. Policajac za maloljetnike prikuplja obavještenja od građana u prisustvu zakonskog zastupnika maloljetnika ili predstavnika centra za socijalni rad. Saslušanje maloljetnika u izviđaju vrši državni tužilac za maloljetnike u skladu sa odredbama ZKP-a u prisustvu zakonskog zastupnika ili predstavnika centra za socijalni rad. Izuzetno, po odbrenju državnog tužioca za maloljetnike saslušanje maloljetnika može obaviti i policajac za maloljetnike uz pristanak maloljetnika i njegovog zakonskog zastupnika uz prisustvo branioca i po pravilu u prisustvu zakonskog zastupnika odnosno predstavnika centra za socijalni rad.

Nakon što prikupi dovoljno dokaza i podataka o djelu i maloljetnom učiniocu državni tužilac podnosi sudu obrazloženi predlog za izricanje krivične sankcije. Odredbe ZKP o kontroli optužnice shodno se primjenjuju i na kontrolu predloga za izricanje krivične sankcije, s tim da kontrolu primarno vrši sudija za maloljetnike, odnosno predsjednik vijeća za maloljetnike, pa ako se ne složi sa predlogom zatražiće da o tom odluči vijeće na maloljetnike neposredno višeg suda. O predlogu za izricanje krivične sankcije odlučuje se na sjednici vijeća ili na glavnom pretresu, s tim da se kazna maloljetničkog zatvora i institucionalne mjere mogu izreći samo nakon održanog glavnog pretresa. Za razliku od postupka protiv punoljetnih učinilaca vijeće za maloljetnike je ovlašćeno da i bez predloga državnog tužioca za maloljetnike donese odluku na osnovu činjeničnog stanja koje je utvrđeno na glavnom pretresu.

4. MALOLJETNIK KAO OŠTEĆENI, ODNOSNO ŽRTVA KRIVIČNOG DJELA

Kao subjekt krivičnog postupka maloljetnik se može pojaviti u svojstvu oštećenog tj.žrtve krivičnog djela, pa se u tom svojstvu može saslušati kao svjedok.

Oštećeni kao žrtva u toku krivičnog postupka prema Direktivi 2012/29/EU Evropskog parlamenta ima posebno garantovana prava. Tako se članom 24 ove Direktive nalaže državama članicama da osiguraju da tokom istrage razgovor sa žrtvom bude audio-vizuelno snimljen da bi se mogao koristiti kao dokaz u krvičnom postupku. Zatim, u svom zakonodavstvu države članice treba da propišu da oštećeni (žrtva) ima pravo na specijalnog punomoćnika u slučaju kada su nosioci roditeljske odgovornosti onemogućeni da zastupaju djecu žrtve zbog sukoba interesa ili kada dijete nije u pratnji porodice ili je odvojeno od nje. Posebno se potencira pravo žrtve na advokata kada to zahtijevaju razlozi pravičnosti. Važan korak predstavlja i uvođenje postavljenih standarda u normativni okvir Crne Gore ratifikacijom Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji.[7] Uvažavajući preporuke iz ovih međunarodnih dokumenata zakonodavac se pobrinuo da stvori normativnu osnovu za zaštitu maloljetnika kao žrtve krivičnog djela pa je u glavi četvrtoj Zakona (čl.90 do 97) propisao posebne odredbe o zaštiti maloljetnog lica koje je oštećeno krivičnim djelom, odnosno koje se saslušava kao svjedok u krivičnom postupku insistirajući na zaštiti privatnosti uključujući i zaštitu identiteta i podataka koji mogu otkriti identitet. Osvrnućemo se na neka pitanja koja su vezana za saslušanje oštećenog u krivičnom postupku, a intencija je da saslušanje bude tako uređeno da se izbjegne ili smanji sekundarna viktimizacija maloljetnika. Tako, shodno međunarodnim standardima potrebno je smanjiti broj razgovora i saslušanja djece žrtava i svjedoka na najmanju moguću mjeru kako bi se izbjegao nepotrebni kontakt sa drugim učesnicima u krivičnom postupku (Stevanović, 2020:101). U tom smislu u članu 93 je propisano da maloljetno lice, po pravilu, saslušava državni tužilac i sudija istog pola kao i maloljetno lice i da se to lice samo izuzetno može ponovo saslušavati ako za to postoje opravdani razlozi. Saslušanje se vrši u posebnoj prostoriji opremljenoj uređajima za audio-vizuelno snimanje. Saslušanje se obavlja uz prisustvo zakonskog zastupnika i, po pravilu, uz pomoć stručnih lica, a obavezno uz pomoć stručnog lica ako se radi o djetetu (licu koje nije navršilo 14 godina). Izuzetno, ako za to postoje opravdani razlozi maloljetna lica kao svjedoci, odnosno oštećeni, mogu se salušati i u svom stanu ili u drugoj prostoriji, odnosno zavodu ili ustanovi u kojoj borave. Stranke i branilac okrivljenog postavljaju pitanja maloljetnom licu preko sudije, odnosno državnog tužioca. Saslušanje maloljetnog oštećenog putem audio-vizuelne veze, po nekim mišljenjima, predstavlja posredno uzimanje iskaza, u faktičkom smislu, jer se svjedok saslušava van prostorije u kojoj se odvija suđenje (Obradović, 2022:66). Drugi navode da ovo nije i formalno odstupanje od načela neposrednosti u njegovom objektivnom smislu jer i ovaj svjedok svoj iskaz daje tokom trajanja suđenja i u realnom vremenu, a svi akteri postupka, koji i inače imaju to pravo, mogu da mu postavljaju pitanja, odnosno predlažu sudiji da svjedok odgovori na određeno pitanje (Škulić, 2016:32). Direktiva 2012/29 EU suštinski opominje da javni interes efikasnog kažnjavanja

[7] Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, br.22, 2002. godina

učinioca krivičnog djela zahtijeva da bude izbalansiran sa legitimnim interesom zaštite žrtve od sekundarne viktimizacije (Miljuš, 2022:82). Pomenuta Direktiva je po definiciji „viktimološki" usmjerena što znači da se po svom sadržaju, uglavnom, tiče jednog od suštinskih segmenata, odnosno zadataka viktimologije koji se odnosi na stvaranje sistema mjera za redukovanje primarne i sekundarne viktimizacije (Škulić, 2020:62). Radi izbjegavanja sekundarne viktimizacije zabranjeno je suočavanje maloljetnog oštećenog koji nije navršio 14 godina, ako se nalazi u posebnom psihičkom stanju, sa okrivljenim. *Ratio legis* ove odredbe temelji se na činjenici da je suočenje, po definiciji, vrlo tenzična procesna radnja, čija suština i jeste u izazivanju odgovarajućeg „konflikta" između davaoca suprotnih iskaza.

Veoma važno pravo oštećenog je pravo na stručnog punomoćnika na teret budžetskih sredstava suda. Tako, na predlog državnog tužioca, organa starateljstva ili po službenoj dužnosti sudija, odnosno predsjednik vijeća će maloljetnom licu, kad ocjeni da je to u interesu zaštite njegove ličnosti, u skladu sa zahtjevima pravičnosti, postaviti punomoćnika iz reda advokata koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava djeteta.

Na kraju da zaključimo, u odnosu na djecu (maloljetnike) žrtve krivičnog djela načelo koje je bilo polazište u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu Crne Gore jeste načelo najboljeg interesa djeteta, prema kojem sve odluke u vezi sa djetetom treba da idu za tim da osiguraju pogodnosti djetetu i u situaciji kada dijete treba saslušati kao svjedoka, odnosno žrtvu u krivičnom postupku.

5. IZVRŠENJE KRIVIČNIH SANKCIJA PREMA MALOLJETNICIMA

Poslednjih decenija Ujedinjene nacije razvile su živu legislativnu aktivnost i kad je u pitanju problem izvršenja krivičnih sankcija prema maloljetnicima s ciljem da se i u ovoj oblasti uspostave određeni standardi. U tom smislu doneseno je više konvencija, pravila i smjernica od kojih se neke u cjelini odnose na izvršenje krivičnih sankcija prema maloljetnicima gdje spadaju Pravila UN o zaštiti maloljetnika lišenih slobode i Standardna minimalna pravila UN za mjere alternativne institucionalnom tretmanu („primarni izvori"), dok druge samo uzgred dodiruju ovu materiju, kao što je Konvencija o pravima djeteta, Standardna minimalna pravila za maloljetničko pravosuđe, Smjernice UN za prevenciju maloljetničke delinkvencije i slično („sekundarni izvori") (Ignjatović, 2018:197). Kada je riječ o aktima na evropskom prostoru izdvajamo značaj dokumenta koji je usvojen od strane Komiteta ministara Savjeta Evrope pod nazivom Evropska pravila za maloljetne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mjere, kojim su svim članicama Savjeta Evrope date smjernice za dalji razvoj nacionalnih sistema za postupanje sa djecom u sukobu sa zakonom, a kojima su izrečene sankcije ili mjere (Stevanović, 2018:514).

Navodimo samo neke od preporuka u tim smjernicama:

- Sa maloljetnim učiniocima kojima su izrečene sankcije ili mjere postupa se uz poštovanje njihovih ljudskih prava;

- Način izvršenja krivičnih sankcija mora isključivo da bude uređen zakonom i zasnivati se na načelima socijalne integracije i obrazovanja i prevencije vršenja krivičnih djela u budućnosti;
- Izvršenje sankcija ili mjera je zsnovano na najboljim interesima maloljetnih učinilaca, pri čemu se vodi računa o uzrastu maloljetnika, fizičkom i psihičkom zdravlju i drugim ličnim okolnostima, što se, ako je to potrebno utvrđuje na osnovu odgovarajućih psiholoških ili socijalnih izvještaja;
- Sankcijama ili mjerama se ne smiju ponižavati ili omalovažavati maloljetnici kojima su izrečene;
- Sankcije ili mjere se ne smiju izvršavati na način kojim se naglašava njihov prinudni karakter ili koji predstavlja neopravdan rizik od psihičke ili fizičke povrede;
- Samkcije ili mjere se izvršavaju bez neopravdanog odlaganja i to samo u mjeri i u vrijeme koje je striktno određeno i neophodno za intervenciju;
- Sankcije ili mjere se izvršavaju bez diskriminacije po bilo kom osnovu.

Prilikom donošenja Zakona o postupanju prema maloljetnicima u Crnoj Gori zakonodavac se, u najvećoj mjeri, rukovodio standardima i smjernicama naprijed navedenim, pa je više od trećine teksta Zakona (čl.98-180) posvetio problemu izvršenju krivičnih sankcija. Ovaj, dosta obiman set normi segmentiran je u nekoliko glava koje se odnose na kontrolu izvršenja krivičnih sankcija, primjenu vaspitnih naloga, izvršenje krivičnih sankcija i pomoć maloljetniku posle izvršenja institucionalnih mjera i kazne maloljetničkog zatvora. Zakon promoviše osnovne principe izvršenja krivičnih sankcija i primjene vaspitnih naloga, a to su: postupak po pravosnažnoj odluci, princip individualizacije kroz pojedinačne programe postupanja, princip obrazovanja maloljetnika, zaštita zdravlja i slično. Obim rada nam ne dozvoljava da se šire bavimo ovim problemom, a u oblasti izvršnog maloljetničkog krivičnog prava, u odnosu na materijalno i procesno, manje je bilo izmjena u odnosu na stanje ovog zakonodavstva prije donošenja novog Zakona. Novine su, uglavnom, vezane za ono što je novo u materijalnom krivičnom pravu, a to su vaspitni nalozi i posebne obaveze, pa je odredbama maloljetničkog izvršnog prava normirana primjena odnosno izvršenje ovih mjera i sankcija. Uloga organa starateljstva i stručnih službi u postupku izvršenja je još značajnija.

6. UMJESTO ZAKLJUČKA

Ova kratka analiza maloljetničkog krivičnog zakonodavstva Crne Gore pokazuje da je ono, u dobroj mjeri, usaglašeno sa međunarodnim pravnim standardima. Zakonodavac se nije štedio kada je u pitanju uvođenje novih instituta u materijalno, procesno i izvršno zakonodavstvo. Ali zašto ne reći da je i naše ranije maloljetničko krivično zakonodavstvo, čiju tradiciju slijedimo, još znatno prije donošenja Konvencije o pravima djeteta i pratećih protokola, izražavalo visok stepen humanizma, bar kada je riječ o pravnom okviru. I naše današnje

maloljetničko krivično zakonodavstvo predstavlja dobar normativni okvir. Ali to je samo jedna strana ove medalje, druga, možda i važnija strana jeste praktična primjena savremenih zakonskih rješenja. U tom smislu, svaka država potpisnica odgovarajućih međunarodnih pravnih dokumenata iz oblasti ljudskih prava i sloboda, pa i maloljetničkog zakonodavstva, odnosno pravosuđa, dužna je da obezbijedi odgovarajuće institucije u kojima će se realizovati ono što je normom propisano. Primjena Zakona podrazumijeva adekvatan stručni program, edukovan kadar i u postupanju i u izvršenju mjera, odnosno sankcija, donošenje podzakonskih akata i slično. U svakom slučaju, država treba da prepozna problem maloljetničke delinkvencije i da joj to bude prioritet, jer Diogen je davno rekao „temelj svake države je vaspitanje mladih" čiji segment je i dio koji se odnosi na maloljetničku delinkvenciju i zakonodavstvo i njegovu primjenu.

Literatura

Banović, B. i drugi (2012) Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnim učiniocima krivičnih dela u Republici Srbiji, *Kaznena politika (raskol između zakona i njegove primene),* Istočno Sarajevo

Gurda, V. (2013) Alternativne mjere u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini,*Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu*, Trebinje

Haines, K; Mahony,D.O (2006) Restorative approaches, and Young People Young Justice,Youth Crime and Justice, *edited by B.Goldson-J.Muncie*,London

Ignjatović, Đ. (2004) Maloletničko krivično pravo između bolećivosti i retributivnosti, *Pravni život, br.9*

Ignjatović, Đ. (2018) Međunarodni izvori prava izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima-Dokumenti Ujedinjenih nacija, Crimen, br.2, Beograd

Jovašević, D; Stevanović,Z.(2008) Pojam i karakteristike maloletničkog krivičnog prava u Republici Srbiji,*Revija za kriminologiju i krivično pravo br.1*

Jovašević, D; Stevanović,Z. (2010) Sistem krivičnih sankcija za maloletne učinioce krivičnih dela, RKK br.3/08.

Konstantinović-Vilić, S; Kostić,M (2012) Restorativna pravda kao oblik reagovanja prema maloletnicima s delinkventnim ponašanjem,*Pravna riječ br.33/2012*, Banja Luka

Knežević, S. (2008) Vaspitni nalozi kao vid diverzionog reagovanja na maloljetničku delinkvenciju*, Pravna riječ,br.15*, Banja Luka

Knežević, S. (2010) Maloletničko krivično pravo-materijalno, procesno i izvršno, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Niš

Milošević, N. (2006) Nove odredbe o krivičnom postupku prema maloletnicima i dosadašnja iskustva u njihovoj primeni, u „Nova rešenja u krivičnom zakonodavstvu i dosadašnja iskustva u njihovoj primeni", ur.Bejatović S., Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i prsksu, Zlatibor

Milošević, N. (2011) Izbor i odmjeravanje sankcija prema maloljetnicima, *Pravni život*, *br.9*

Miljuš, I. (2022) Audio-video link kao sredstvo zaštite posebno osjetljivog svjedoka i faktor uravnoteženja položaja okrivljenog, RKK br.2, Beograd

Obradović, D. (2006) Krivičnopravne odredbe o maloletnicima i dosadašnja iskustva u njihovoj primjeni, *Nova rešenja u krivičnom zakonodavstvu i dosadašnja iskustva u njihovoj primjeni,* Zlatibor

Obradović, D. (2022) Upotreba audio-vizuelne veze u ispitivanju dece u krivičnom postupku iz ugla sudije, RKK br.2, Beograd

Perić, O.(1995) Komentar krivičnopravnih propisa o maloljetnicima, *Službeni glasnik RS,* Beograd

Prelić, LJ. (2011) Maloletno lice kao subjekt krivičnog postupka, *Nova rešenja u krivičnoprocesnom zakonodavstvu-teorijski i praktični aspekt,* Zlatibor

Radulović, D. (1990) Pritvor u krivičnom postupku, Pravni fakultet u Mostaru, Mostar

Radulović, LJ. (2008) Vaspitni nalozi kao posebne mere reagovanja prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, (svrha,vrstei i izbor), *RKK br.1*

Simović, M. i drugi (2010) Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, Banja Luka

Simović, M. i drugi (2013) Maloljetničko krivično pravo,Istočno Sarajevo

Simović, M. i drugi (2015) Maloljetničko krivično pravo (drugo izdanje), Banja Luka

Soković, S. (2011) Kriterijumi izbora vaspitne mjere za maloletne prestupnike, *RKK br.2-3*

Stevanović, I. (2006) Nova zakonska rešenja o maloletnicima-značaj alternativa u institucionalnom tretmanu, *Temida*, *br.1*

Stevanović, I. (2018) Organizacija sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji s ciljem unapređenja efikasnosti reagovanja u sistemu maloletničkog pravosuđa, u „Organizacija pravosuđa i efikasnost sudske zaštite (Evropski standardi i stanje u Srbiji-krivičnopravni aspekt)“, ur.Bejatović.S., Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i prsksu, Zlatibor

Stevanović, I. (2023) Donošenje novog Zakona o maloletnicima, u „Dve decenije reforme kaznenog zakonodavstva-iskustva i pouke“, ur.Bejatović S., Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i prsksu, Zlatibor

Stevanović, I., Vujić, N. (2020) Maloletno lice i druge posebno osetljive kategorije žrtava krivičnih dela (međunarodni pravni standardi i krivičnoprocesno zakonodavstvo Srbije), u "Žrtva krivičnog dela i krivičnoprocesni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)", ur. Bejatović S., Misija OEBS u Srbiji, Beograd

Stojanović, Z. (2008) Krivično pravo,Podgorica

Stojanović Milošević, G. (2004) Međunarodni krivičnopravni standardi u zakonodavstvu za mlade iz ugla nacionalnog prava, *Primena međunarodnih krivičnopravnih standarda u nacionalnim zakonodavstvima*, Beograd

Škulić, M. (2003) Maloletnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih djela,*Dosije*, Beograd

Škulić, M. (2011) Maloletničko krivično pravo,*Službeni Glasnik*,Beograd

Škulić, M.(2010) Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu, Crimen br.2, Beograd

Škulić, M.(2016) Procesna usklađenost Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela I krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica sa relevantnim odredbama Direktive EU 2012/29, Beograd: Multi Donor Trust Fund for Justice Sector Support in Serbia, World Bank

Škulić, M. (2020) Krivično procesno zakonodavstvo Srbije i žrtva krivičnog dela (Direktiva 2018/29/EU i drugi međunarodni standardi-stanje usaglašenosti, iskustva primene i mere unapređenja, u "Žrtve krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite" (ur.Bejatović S), Misija OEBS u Srbiji, Beograd

MINORS AS PERPETRATORS AND VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES IN THE JUVENILE CRIMINAL LEGISLATION OF MONTENEGRO

Radulovic Darko, Ph.D.

Assistant Professor, Faculty of Law in Podgorica-University of Montenegro

Radulovic Dijana

Judge of the Appellate Court of Montenegro

Abstract: *Juvenile criminal legislation of Montenegro has experienced important changes in the last ten years. Special criminal and legal status of juveniles as perpetrators of criminal offences is additionally emphasized by adoption of the Law on Treatment of Juveniles in Criminal Proceedings in 2011, starting from substantive provisions of this Law, throughout its procedural provisions to provisions of enforceable type. In this Paper we have examined several questions. First, we present some general considerations on principle necessity to treat differently juveniles as perpetrators of criminal offences in comparison to adults where we have also addressed some important international documents as sources of modern legislations from this field. Then we looked at the question of the minor perpetrator of the criminal act in the substantive, procedural and executive juvenile criminal legislation. In accordance with the legal framework, we devoted more space to this issue, but we devoted a certain proctor, according to the title of this paper, to a minor as a victim of a criminal act.*

Key words: *Juveniles criminal legislation, alternative measures, criminal sanctions, minor, victim, procedure.*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524171P UDK 343.265:316.624–053.6(497.6RS)

УСЛОВНИ ОТПУСТ МАЛОЉЕТНИХ УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА У ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

доц. др Игор Петковић

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву; igor.petkovic@pravni.ues.rs.ba

Сажетак: *Интересовање за статус малољетника у кривичном праву не јењава и није искључиво у вези са обавезама које преузимају национална законодавства кроз приступање конвенцијама које се баве положајем ове категорије учинилаца. Реални догађаји који су обиљежили трећу декаду овог вијека у регионалном простору актуелизовали су питање старосне границе учиниоца која подлијеже кривичној одговорности. Ова врста полемике избацила је на површину значајан број правних питања која се односе на статус малољетних учинилаца кривичних дјела.*

У овом раду, анализираћемо одредбе које се односе на условни отпуст малољетних учинилаца кривичних дјела у кривичном законодавству Републике Српске.

Кључне ријечи: *малољетници, кривично право, условни отпуст*

1. УВОД (ИЛИ НЕШТО О УСЛОВНОМ ОТПУСТУ И НЕШТО О МАЛОЉЕТНИЦИМА)

На претече могућности отпуштања учиниоца прије истека казне коју издржава указују извори из 1830. године у Француској. Сматра се да су примијењивани на ратне заробљенике (Јовашевић *et al.,* 2018.77). Претеча прогресивног система извршења казне затвора је режим чији идејни творац је био пензионисани морнарички капетан Александар Маконоки. Идеја је почивала на разликовању више фаза кроз које пролази осуђеник, на начин да се прелаз у наредну повољнију фазу издржавања затворске казне остварује испуњавањем услова у чијој основи је било добро владање, залагање на раду и пожртвованост. Сакупљајући бодове осуђеник је стицао привилегије: релативно слободно кретање и условни отпуст. Овај систем (тзв. „*mark system")*, иако није заживио јер је његов творац смијењен након четири године са мјеста управника затворске колоније на острву Норфолк, оставио је траг и сматра се основом на којој је касније настао тзв. прогресивни систем (Игњатовић, 2000, 287-289) издржавања казне затвора.

У темељу савременог законског регулисања института условног отпуста налази се спознаја о значају омогућавања осуђеном да лично учествује у својој ресоцијализацији и поправљању. Условни отпуст је практична реализација те идеје.

Условни отпуст у позитивним законодавствима је на различите начине регулисан. У домаћем законодавству постоје питања на која различите одговоре нуде правна теорија и законодавац. Тако, неријетко се поставља питање оправданости постојања административног модела одлучивања о условном отпусту (Бабић, 2021, 347) питање урачунавања времена које је осуђени провео у притвору, питање стварног „поправљања“ учиниоца као материјалне компоненте испуњености услова за давање условног отпуста итд.[1] Нема сумње да неселективна у учестала примјена овај институт кривичног права удаљава од стварне сврхе и даје оправдање ставу да условни отпуст постаје средство за одржавање дисциплине у установама за извршавање кривичних санкција, посебно у правним системима који су прихватили модел администратиног одлучивања о условном отпусту, као што је случај у законодавству Републике Српске.

Условни отпуст суспендује казну (Бабић, 2021, 346). У прилог овом схватању иде и чињеница да се у случају опозива условног отпуста вријеме проведено на условном отпусту не урачунава у издржану казну (Стојановић, 2009, 258).

Критике које се упућују условном отпусту нису такве природе да би довеле до преиспитивања потребе и корисности која се њиме може остварити, оне представљају мотив за побољшавање постојећих рјешења за која се законодавац опредијелио. Бенефити овог институтита препознати су не само кад се ради о пунољетним учиниоцима кривичних дјела, већ је своју примјену нашао у области кривичног права која регулише положај и санкционисање малољетних учинилаца кривичних дјела.

Кривичноправни статус малољетника еволуирао је од рудиментарних облика реакције везане за период настанка државних облика до савремене лепезе различитих санкција прилагођених овој категорији учинилаца (Кнежевић, 2010,13-17). Запажају се три етапе државне реакције на вршење кривичних дјела од стране малољетника. Првобитни облик реаговања руковођен је максимом по којој злочиначка воља (тачније злобност) замијењује недораслост, од 19. вијека наступа период у коме се основ за кривицу малољеника налази у тзв. разбору[2], и коначно од 20. вијека развија се савремено схватање о потреби посебног регулисања кривичноправног положаја малољетника. Данас постоји значајан број међународних конвенција и препурука чији задатак је осигуравање стварања националих прописа који ће уважити све специфичности везане за ову категорију лица. Међу најзначајнијима су: Стандардна минимална УН за примјену судских поступака према малољетницима (Пекиншка правила) из 1985. године,

[1] Више о томе вид. Стојановић, 2022,247-255.

[2] Разбор је схватан као могућност разликовања добра и зла, односно забрањености и неприхватљивости предузете радње и првобитно је обухватао само интелектуалну компоненту личности малољетника. Предвиђен је као основ кривичне одговорности малољетника у Француском кривичном законику из 1810. године. О овоме више: Соковић & Бејатовић, 2009. 42.

Конвенција о правима дјетета из 1989. године, Правила УН за заштиту малољетника лишених слободе, Смјернице УН за спријечавање малољетничке делинквенције (Ријадске смјернице), Стандардна минимална правила УН за мјере алтернативне институционално третману (Токијска правила), Друштвена реакција на малољетничку делинквенцију код младих лица која долазе из породица миграната из 1989. године, Европска правила о друштвеним санкцијама и мјерилима из 1992. године, Препорука Савјета Европе о поравнању у кривичним поступцима 1999. године, итд (Бабић & Марковић,2019, 413).

Законодавно регулисање статуса малољетника у националним законодавствима предуслов је остваривања функције кривичног права. Модернизација регулативе у овој области извршена је у Републици Српској доношењем Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку („Службени гласник Републике Српске“ број: 13/2010, 61/2013 и 68/2020)[3]. Овај закон садржи одредбе кривичног материјалног, процесног и извршног права које се односе на малољетне учиниоце кривичних дјела, одредбе о органима који га примјењују, као и одредбе о кривичноправној заштити дјеце на чију штету је извршено кривично дјело. Њиме је прописано да ће се у примјени кривичних санкција према малољетним учиниоцима кривичних дјела предност у изрицању дати увијек блажој кривичној санкцији. То значи да се у широкој лепези законом прописаних могућности реакције предност даје прије свега алтернативним мјерама, а тек потом кривичним санкцијама: најприје мјерама упозорења, затим мјерама појачаног надзора, заводским мјерама и тек на крају казни малољетничког затвора.

Закон као границу кривичне одговорности прописује навршених 14 година живота (члан 3). Даље разликује категорију млађих (14 – 16) и старијих (16 – 18) малољетника, као и категорију млађих пунољетних лица (18 – 21 године). Ове узрасне категоризације и њихово разликовање од значаја је за законску могућност изрицања одређене врсте кривичних санкција према малољетницима. Приликом законодавног регулисања положаја малољетника могућа су два приступа: да се процјењује био-психичка и социјална зрелост сваког малољетника понаособ без везивања за одређени узраст, или да се малољетници сврставају у одређене старосне категорије (Кнежевић, 2010, 25). Наш законодавац прихвата овај други начин одређивања статуса малољетника.

Диверзификација поступка према малољетницима законско остваривање омогућава кроз алтернативне мјере које се могу предузети према малољетнику (Стевановић & Вујић, 2018, 187-199). Дакле, и прије покретања поступка, уз испуњење законских услова, могуће је изрећи алтернативну мјеру која ће суспендовати кривични поступак. Алтернативне мјере су Полицијско упозорење и Васпитне препоруке.

[3] У даљем тесту: Закон

Васпитне мјере се сматрају основним кривичним санкцијама за малољетне учиниоце кривичних дјела. За њихову примјену Закон не тражи постојање кривичне одговорности малољетника. Тежиште је на пружању заштите, бриге, помоћи и надзора. те обезбијеђењу општег и стручног оспособљавања које ће да утичу на развој и јачање личне одговорности малољетника у циљу осигуравања васпитања и правилног развоја његове личности како би се обезбиједило његово поновно укључивање у друштвену заједницу (члан 31. став 1).

Закон предвиђа три врсте васпитних мјера: 1) мјере упозорења и усмјеравања; 2) мјере појачаног надзора; 3) заводске мјере.

Условни отпуст је могућност прописана у случајевима кад су изречене заводске васпитне мјере, и то Упућивање у васпитну установу (члан 41) и Упућивање у васпитно-поправни дом (члан 42).

Заводске васпитне мјере подразумијевају смјештање малољетника на одређен временски период у одговарајућу установу, у циљу његовог подвргавања трајнијем систематском третману. Материјални основ њиховог изрицања је степен васпитне запуштености малољетног учиниоца кривичног дјела и стање социјалне средине у којој се он налази (Говедарица, 2018, 62).

Заводске мјере изричу се малољетнику према коме треба предузети трајније и интензивније мјере васпитања или лијечења[4], уз његово потпуно одвајање из дотадашње средине. Оне се примјењују као (прет)посљедње средство и смију трајати у границама одређеним законом само колико је потребно да би се остварила њихова сврха.

Васпитну мјеру Упућивања у васпитну установу (члан 41.) суд изриче у случајевима када је потребно малољетника издвојити из средине у којој живи, те му обезбиједити помоћ и стални надзор стручних васпитача у установи за васпитање малољетника. Малољетник ту остаје најмање шест месеци, а најдуже двије године. Суд сваких шест мјесеци разматра оправданост даљег трајања мјере, односно основа за њену обуставу или замјену неком другом васпитном мјером.

Васпитну мјеру Упућивања у васпитно-поправни дом (члан 42.) суд изриче када је малољетника неопходно издвојити из дотадашње средине и ако је потребно на њега примијенити појачане мјере и стручне програме преваспитавања. Суд посебно узима у обзир тежину и природу учињеног кривичног дјела, као и околност да ли је према малољетнику раније била изречена нека васпитна мјера или казна малољетничког затвора. Ова заводска мјера може трајати од шест мјесеци до четири године, с тим да суд сваке године преиспитује оправданост њеног даљег трајања, односно разматра постоје ли основи за њену обуставу или замјену неком другом васпитном мјером (у складу са чланом 45, став 2. тачка в) Закона).

Казна малољетничког затвора је једина казна и њу је могуће изрећи само старијем малољетнику. Њено изрицање је факултативно јер је на суду

[4] „Лијечење“ се односи на васпитну мјеру Упућивања у посебну установу за лијечење и оспособљавање из члана 44. Закона.

процјена оправданости изрицања малољетничког затвора или изрицања васпитне мјере у конкретном случају. Уз општу сврху кривичних санкција према малољетницима Закон подвлачи специјалну и генералну превенцију (члан 31, став 2.), за разлику од васпитних мјера које су специјално превентивно усмјерене. Потребно је да се ради о кривичном дјелу за које је прописана казна затвора тежа од пет година, да постоји висок степен кривичне одговорности малољетника због чега суд стекне увјерење да због тешких посљедица дјела и високог степена кривичне одговорности није оправдано изрећи васпитну мјеру. Казна макољетничког затвора која се изриче малољетном учиниоцу кривичног дјела не може бити краћа од шест мјесеци нити дужа од пет година, а изриче се на пуне године или на мјесеце. За кривично дјело за које је прописна казна доживотног затвора или за стицај најмање два кривична дјела за које је прописана казна затвора тежа од десет година, малољетнички затвор може трајати десет година. При одмјеравању казне старијем малољетнику за кривично дјело, суд не може изрећи казну малољетничког затвора у трајању дужем казне затвора прописане за то кривично дјело, а није везан за најмању мјеру прописане казне. При одмјеравању казне малољетничког затвора старијем малољетнику суд узима у обзир све околности које утичу да казна буде мања или већа у складу са чланом 52. ст. 1. и 4. Кривичног законика, имајући првенствено у виду степен зрелости малољетника и вријеме потребно за његово васпитање и стручно оспособљавање. (члан 51. Закона).

Домаће законодавство предвиђа условни отпуст малољетних учинилаца кривичних дјела не само код казне малољетничког затвора, већ и код заводских васпитних мјера које се изричу овој категорији учинилаца. Овај институт се односи на мјеру Упућивања у васпитну установу или заводску мјеру Упућивања у васпитнио-поправни дом, не и на мјеру Упућивања у посебну установу за лијечење и оспособљавање јер се она заснива стању физичког или психичког здравља и успјеху медицинског третмана према малољетнику (Симовић *et al*. 2010, 132).

У вези са могућношћу условног отпуста код васпитних мјера, постоје различити ставови о стварној оправданости и потреби оваквог законског рјешења. Ово, тим прије ако се има у виду флексибилност њихове примјене и могућност обуставе која је у директној вези са постигнутим резултатима преваспитавања малољетника (Стојановић, 2009, 349).

2. УСЛОВНИ ОТПУСТ СА ЗАВОДСКЕ МЈЕРЕ

Закон о заштити и поступању са дјецом малољетницима у кривичном постуку Републике Српске донијет 2010. године, ступио на снагу 1. јануара 2011. године, измијењен 2013. и 2020. године, у домаће законодавство увео је и могућност условног отпуста малољетних лица којима су изречене васпитне мјере заводског карактера (члан 43). Условно отпуштање малољетника, као и опозив овог условног отпуста, познавао је још Кривични законик Краљевине

Југославије али је он био везан за казну малољетничког затвора (Говедарица,2018, 68). Накнадна законска рјешења познавала су ову могућност, уз различите услове, међутим она до ступања на правну снагу Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку није била примијењива и на васпитне мјере.

Законом су прописани формални и материјални услови чије кумулативно испуњење условљава примјену овог института. Формални услов је испуњен ако је малољетник провео најмање шест месеци у установи у којој издржава заводску мјеру која му је изречена, што је и законом најкраће могуће трајање ове мјере. Материјални услов се везује за тзв. повољну криминалну прогнозу, односно испуњеност услова постоји ако се од малољетника на основу успјеха постигнутог у васпитању може оправдано очекивати да убудуће неће неће чинити кривична дјела и да ће се у средини у којој буде живио добро понашати. Потребно је да кумулативно буду испуњена оба ова услова, и формални и материјали, како би малољетник био условно отпуштен са заводске мере која му је изречена и коју издржава.

У циљу употпуњавања сврхе санкције која је маљољетнику изречена Закон прописује могућност да се према малољетнику за вријеме условног отпуста изрекне мјера појачаног надзора уз истовремену могућност примјене једне или више посебних обавеза предвиђених Законом. То могу бити сљедеће обавезе: а) да редовно похађа школу, б) да не изостаје с посла, в) да се оспособљава за занимање које одговара његовим способностима и склоностима, г) да се укључи у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја, д) да се уздржи од посјећивања одређених локала, односно приредби и клони друштва и одређених лица која на њега могу штетно утицати, ђ) да се малољетник уз сагласност законског заступника подвргне стручном медицинском поступку или поступку одвикавања од дроге или других врста зависности, е) да се укључи у појединачни или групни рад у савјетовалишту за младе, ж) да похађа курсеве за стручно оспособљавање или да се припрема и полаже испите на којима се провјерава одређено знање, з) да се укључи у одређене спортске и рекреативне активности и ј) да без посебне сагласности суда не може да напусти мјесто пребивалишта или боравишта.

При избору појединих обавеза суд води рачуна о спремности малољетника да сарађује у њиховом остваривању, као и о томе да оне буду прилагођене њему и условима у којима малољетник живи. Изречене обавезе могу трајати најдуже једну годину.

У оквиру одређене обавезе малољетник може радити највише 120 часова у периоду од шест мјесеци, колико може трајати ова посебна обавеза, али тако да се не омета његово школовање или запослење и не штети његовом здрављу. Надзор над извршењем посебних обавеза врши суд, који о томе може тражити извјештај и мишљење органа старатељства.

Суд може, док траје извршење, обавезу накнадно измијенити или обуставити од извршења. Када изриче ову мјеру, суд посебно указује

малољетнику, његовим родитељима или усвојиоцу, односно стараоцу да се у случају немогућности испуњења једна или више посебних обавеза могу замијенити другим обавезама, а у случају када малољетник посебне обавезе не извршава без оправданог разлога, да му могу бити изречене васпитне мјере појачаног надзора.[5]

Уколико малољетник за вријеме трајања условног отпуста учини ново кривично дјело[6] или ако одређена мјера појачаног надзора не постиже сврху или малољетник не испуњава посебне обавезе које су му одређене уз васпитну мјеру појачаног надзора, суд може опозвати условни отпуст. Вријеме проведено на условном отпусту се неће урачунати у вријеме законског трајања изречених заводских мјера.[7]

Из законског одређења недвосмислено произилази да је опозив условног отпуста малољетника, када се изриче уз мјере заводског карактера, увијек факултативан. Непредвиђањем обавезног опозивања условног отпуста законодавац наставља да подвлачи значај и потребу посебног законодавног приступа категорији малољетних лица у материји кривичног права.

3. УСЛОВНИ ОТПУСТ ИЗ МАЛОЉЕТНИЧКОГ ЗАТВОРА

Условни отпуст малољетника, кад се ради о казни малољетничког затвора, био је познат у домаћем кривичном законодавству и и прије доношења Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку (члан 53). У теорији постоји мишљење да условно отпуштање има значајно више оправдања кад се ради о малољетним учиоцима кривичних дјела (Говедарица,2018, 76-77). И овдје, као и код условног отпуста уз заводске мјере, постоји неопходност испуњења два услова: формалног и материјалног. Формални услов је да је малољетник издржао најмање трећину изречене казне али не прије него што је провео шест мјесеци у установи за извршење кривичних и прекршајних санкција (што је и минимум казне малољетничког затвора), а материјални: ако се основу постигнутог успјеха извршења може оправдано очекивати да ће се на слободи добро понашати и да неће вршити кривична дјела. Материјални услов је и овдје везан за повољну криминалну прогнозу будућег понашања. „У пракси се често овај услов, осим декларативно, и не утврђује већ се условни отпуст даје осуђеном као награда за добро владање. У вези са тим,

---

[5] Правилник о примјени посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела доноси министар Правде.

[6] Измјена и допуна првобитног текста Закона 16/2013 која је гласила „... или прекршај јавног реда и мира са елементима насиља...“ брисана је измјенама законског текста 68/2020, вид. Симовић. М., Симовић, М. М, *Малољетници у кривичном законодавству Босне и Херцеговине*, 2015, Сарајево, Финекс

[7] Члан 32. став 1.тачка в): Заводске мјере: упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом и упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање.

условни отпуст има и функцију одржавања дисциплине, тј, он се јавља као средство којим се осуђени држе у покорности уместо да буде средство којим ће се стимулисати учешће осуђених у сопственој ресоцијализацији и поправљању. Више о стварним дометима и функцијама условног отпуста вид. З. Стојановић, Условни отпуст, проблеми и перспективе, Зборник Правног факултета у Загребу бр 1-2, 1984, стр. 185-199.“ (Стојановић, 2009, 259, ф.н. 16).[8]

У домаћој теорији итиче се схватање да условни отпуст малољетника представања алтернативну мјеру факултативног карактера (Симовић *et al.*2015, 298).

Уз условни отпуст суд може изрећи неку од васпитних мјера појачаног надзора, уз могућност примјењивања једне или више посебних обавеза предвиђених чланом 35. Закона, једнако као и при давању условног отпуста уз заводске мјере.

Битна разлика јесте постојање обавезног опозива у случају да малољетник изврши једно или више кривичних дјела за које је изречена казна затвора преко једне године. Закон упућује на одредбе члана 48. Кривичног законика Републике Српске[9] који прописује Опозивање условног отпуста на сљедећи начин: (1) Суд ће опозвати условни отпуст ако осуђени док је на условном отпусту учини једно или више кривичних дјела за које је изречена казна затвора преко једне године. (2) Суд може опозвати условни отпуст ако условно отпуштени учини једно или више кривичних дјела за које је изречена казна затвора до једне године. При оцјени да ли ће опозвати условни отпуст суд ће нарочито узети у обзир сродност учињених кривичних дјела, њихов значај, побуде из којих су учињена и друге околности које указују на оправданост опозивања условног отпуста. (3) Кад суд опозове условни отпуст изрећи ће казну на основу одредаба члана 56. и члана 58. став 2 овог законика узимајући раније изречену казну као већ утврђену. Дио казне коју је осуђени издржао по ранијој пресуди урачунава се у нову казну, а вријеме проведено на условном отпусту не урачунава се.[10] (4) Одредбе ст. 1, 2. и 3. овог члана примијениће се и кад се условно отпуштеном суди за дјело које је учинио прије него што је условно отпуштен. (5) Ако условно отпуштени буде осуђен на казну затвора до једне године, а суд не опозове условни отпуст, продужује се условни отпуст за вријеме које је осуђени провео на издржавању казне затвора. (6) Изузетно од одредби овог члана, условни отпуст може опозвати и

[8] Цитирани аутор овај став износи приликом разматрања условног отпуста пунољетних учинилаца, али ми сматрамо да његова истинитост није условљена узрастом учиниоца, већ да је тежиште на лицима која процјењују испуњеност услова за давање условног отпуста.

[9] Кривични законик Републике Српске, „Службени гласник РС“. бр. 64/17, 104/18, 15/21, 89/21, 73/23.

[10] У случају опозива условног отпуста вријеме проведено на условном отпусту не урачунава се у вријеме издржане казне малољетничког затвора (члан 53. став 4.)

Комисија за условни отпуст из члана 47. овог законика и под условима утврђеним прописом којим се уређује извршење кривичних санкција.

У односу на став 6. овог члана Кривичног законика на који упућује Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, разлика је у одредби да о условном отпусту осуђеног на казну малољетничког затвора увијек одлучује суд, односно судија првостепеног суда који је донио пресуду (члан 177. став 1.). Судско одлучивање сматрамо апсолутно оправданим не само када се одлучује о условном отпусту малољетника, већ сматрамо да таква оправданост постоји и у случајевима одлучивања о условном отпусту пунољетних учинилаца кривичних дјела. У том правцу упућујемо критику и сугестију законописцу да одредбе о условном отпусту прописане Кривичним законом Републике Српске уподоби са принципом тродиобе власти на законодавну, извршну и судску, јер постојеће законско рјешење ову подјелу не уважава.

4. ЗАКЉУЧАК

Специфичност положаја малољетних учинилаца кривичних дјела условљава законодавни приступ са томе прилагођеним институтима, који у значајној мјери представљају одступање од приступа који се има када се ради о пунољетним лицима.

Актуелизација преиспитивања положаја малољетника у кривичном праву, прије свега спуштања границе кривичне одговорности доводи до својеврсног апсурда: с једне стране све чешће се чују захтјеви за спуштањем ове границе са 14 година на млађу узрасну доб, а са друге стране проширује се лепеза мјера којима се сврха санкције према малољетницима везује за васпитавање, преваспитавање, одгој, диверзификацију поступка, итд. У постојећем поретку ствари казна малољетничког затвора је замишљена као посљедње средство. Ако је Кривично право посљедње средство када се ради о пунољетним учиниоцима кривичних дјела, може се створити апстракна представа карактера казне малољетничког затвора као *ultima ratio* и деликатности питања о спуштању старосне границе кривичне одговорности испод навршене 14 године живота. Кривично право је систем и парцијалне измјене у том систему могу имати значајне ефекте на све његове дијелове. Може се поставити питање релације узрасне категоризације малољетних учинилаца и могућности примјене алтернативних мјера и кривичних санкција у случају евентуалног снижавања границе за кривичну одговорност. Шта ће се десити са казном малољетничког затвора? Хоће ли се изрицати млађим малољетницима? Какви ће бити услови за давање условног отпуста? Хоће ли условни отпуст и његов опозив бити факултативни у сваком случају?

Захтјеви јавности и образложења струке, у условима измјењене праксе и психосоцијалног развоја појединаца, не смију довести до исхитрених измјена законских одредаба. Мијешање узрока и посљедица као својеврсна замјена теза може да нас удаљи од реалних домета кривичног права. Овдје је

од значаја низ ванправних и криминалнополитичких питања, на која треба одговорити прије измјена које се за домаће услове могу сматрати радикалним. Ово утолико прије кад се ни постојећа законска рјешења не користе у пуном капацитету.[11]

Законодавство Републике Српске предвиђа условни отпуст малољетних учинилаца кривичних дјела не само код казне малољетничког затвора, већ и код заводских васпитних мјера које се изричу овој категорији учинилаца.

Постојеће законско рјешење којим се прописује условни отпуст малољетних учинилаца кривичних дјела, уз остале институте материјалног кривичног права којима се регулишу питања ове категорије лица у кривичном праву, обезбијеђује механизме за примјену и остварење сврхе кривичног права (*ultima ratio*).

Литература

Бабић, М, Марковић, И., 2019. *Кривично право, Општи дио*, 6. изд. Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бања Луци

Бабић, М., 2021. *Коментар Кривичног законика Републике Српске*, 1. изд. Бања Лука: Графомарк Лакташи

Говедарица, М., 2018. *Малољетни учиниоци у кривичном законодавству Републике Српске*, Источно Ново Сарајево: Ј.П. Завод за уџбенике и наставна средства

Игњатовић, Ђ., 2000. *Криминологија,* 5. изд. Београд: Номос

Јовашевић, Д., Симовић М.М., Бисић. М., Зубчевић, Ф.Ф. 2018. *Условни отпуст у праву Босне и Херцеговине*, Лакташи

Кнежевић, С. С., 2010. *Малолетничко кривично право – материјално, процесно и извршно,* Ниш: Центар за публикације Правног факултета у Нишу

Симовић, М, Симовић, М., *Малољетници у казненом законодавству Босне и Херцеговине*, 2015, Сарајево: Финекс

Симовић, М., Јовашевић, Д., Митровић, Љ., Симовић, М.М., 2010. *Коментар Закона о Заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске*, Бања Лука: Међународно удружење научних радника – AIS

Симовић. Н. М., Јовашевић, Д., Митровић, Љ., Симовић, М. М., 2015. *Малољетничко кривично право*, 2. изд. (измијењено и допуњено), Бања Лука: Међународно удружење научних радника – AIS

Соковић, С., Бејатовић, С., 2009. *Малолетничко кривично право*, Крагујевац: Правни факултет

Стевановић, И., Вујић, Н., 2018. *Малолетни учиниоци кривичних дела и алтернативне кривичне санкције,* Алтернатине кривичне санкције (регионална кривична законодавства, искуства у примени и мере унапређења), Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији, стр. 187-199

Стојановић, З., 2009, *Кривично право, Општи део,* 12. изд. Београд: Правна књига

Стојановић. З., 2022. Коментар Кривичног законика, 12. изд., Београд: Службени гласник

[11] О учесталости примјене неких врста санкција према малољетницима вид. Говедарица, 2018, 64. и Стевановић & Вујић, 2018, 196.

Закони

Кривични законик Републике Српске, „Службени гласник РС“ бр. 64/17, 104/18, 15/21, 89/21 и 73/23.

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, „Службени гласник РС“, бр. 13/10, 61/13 и 68/20.

CONDITIONAL RELASE OF JUVENILE PERPETRATORS IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC SRPSKA

Assistant professor Igor Petković, LL.D.

Faculty of Law, University of East Sarajevo, igor.petkovic@pravni.ues.rs.ba

Summary: *Interest in the status of minors in criminal law does not wane and not exclusively related to the obligations undertaken by national legislation through accession to conventions dealing whit the position of this category of offenders. The real events that marked the third decade of this century in the regional area actualized the issue of the age limit of juveniles subject to criminal responsibility. This type of polemic brought to the surface a significant number of legal issues related to the status of juvenile offenders.*

In this paper, we will analyse the provisions related to the conditional release of juvenile offenders in criminal legislation of the Republic Srpska.

Key words: *juveniles; criminal law; parole*

MATERIJALNO KRIVIČNO PRAVO

https://doi.org/10.7251/CEST1524182B UDK 343:349.22–053.2

DJEČJI RAD KAO OBLIK EKSPLOATACIJE DJECE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA

prof. dr. sc. Jasmina Bešlagić

vanredna profesorica, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, jasmina.beslagic@unbi.ba, https://orcid.org/0000-0002-5466-3569

Sažetak: *Dječjim radom se smatra rad lica mlađeg od 18 godina. Međutim, moderno radno zakonodavstvo dozvoljava i rad lica ispod navedene starosne dobi, a iznad 15 godina starosti, pod uslovom da takvo lice dobrovoljno pristaje na rad, da vrsta poslova i zadataka koje obavlja ne utiče na njegov psiho-fizički razvoj, kao ni na proces njegovog obaveznog i redovnog obrazovanja, a uz pristanak i pod nadzorom roditelja, odnosno staratelja.*

Ipak, lica ispod 18, a nerijetko i ispod 15 godina starosti su prisiljeni na rad bez ispunjavanja navedenih uslova, te su pri tome vrlo često radno angažovani kao žrtve krivičnih djela, a trgovina ljudima je jedno od njih. Trgovina ljudima je krivično djelo koje na specifičan način ugrožava pravni poredak jedne države i njene vitalne društvene vrijednosti. Ipak, svi pojavni oblici trgovine ljudima ne nose sa sobom isti stepen društvene opasnosti, te stoga ne predstavljaju podjednak rizik, prijetnju ili opasnost po sigurnost i stabilnost države, društva ili pojedinca. Upravo dječji rad koji je dio lanca ili se javlja kao posljedica trgovine ljudima predstavlja posebnu opasnost po državu i njen pravni poredak, prvenstveno zbog štetnih posljedica koje dugoročno narušavaju javno zdravlje i nacionalnu sigurnost.

Ključne riječi: *dijete, dječji rad, eksploatacija, trgovina ljudima, zakonodavstvo*

1. UVOD

Dječji rad predstavlja antitezu konceptu rada dostojnog čovjeka, a rad dostojan čovjeka predstavlja legitimnu aspiraciju svih radnih ljudi, te konstituira ključni element kojeg sadrže svi programi koji proklamuju ljudska prava i zalažu se za socijalnu pravdu. Djeca radnici najčešće su eksploatirani u pogledu niskih nadnica za rad, dugog radnog vremena, neuključenosti u sistem socijalne zaštite, a sve kao posljedica zbog siromaštva, neadekvatnog roditeljskog staranja, kao i nedostatka pregovaračke moći.

Iako različito diferenciran, dječiji rad prisutan je u svim društvima, bez obzira na stepen njegovog razvoja, životnog standarda ili platežne mogućnosti stanovništva. Doduše, puno je rijeđi u Evropi, nego u Aziji ili Africi, a različit je u svojim pojavnim oblicima i intenzitetu.

Zbog izloženosti zabranjenom dječjem radu, djeca često obolijevaju od različitih bolesti koje ostavljaju trajne posljedice na njihovo psiho-zdravlje i razvoj. Prekinutim ili ometanim školovanjem djeca-radnici često ne dobivaju priliku za

razvoj ličnih sposobnosti, koje bi mogli istaknuti kao prednost u konkurenciji na tržištu rada. Na taj način njihova produktivnost i potencijani prihodi ostaju ograničeni, dugoročne štetne posljedice po cjelokupan život su nesagledive.

Historijski posmatrano, od najranijih faza društvenog razvoja dijete je imalo značajnu ulogu pomagača u porodici u kojoj je živjelo time što je sudjelovalo u obradi poljoprivrednih površina, pomagalo u kućanskim poslovima i sl. U periodu robovlasništva, koji je obilježen odsutnošću pravnog subjektiviteta za mnoge osobe, dijeca su smatrana objektom prava, bila su izložena različitim oblicima rada i bila su pod apsulutnoj vlasti oca koji je sa njima mogao raspolagati na bilo koji način. U feudalnom razdoblju, djeca su služila kao rezervna radna snaga u poljoprivrednim poslovima. Kao izraženiji socijalni problem, dječiji rad u većoj mjeri počinje zaokupljati javnost početkom industrijske revolucije u XVIII vijeku. Ukidanje feudalnih odnosa i uspostavljanje kapitalističkog načina proizvodnje naglo dolazi do razvoja zaštitnog radnopravnog zakonodavstva. Godine 1789. donesena je Deklaracija o pravima čovjeka i građana koja je obuhvatila i razvoj samog djeteta. U ovom periodu donesen je niz specijalnih propisa koji se odnose na zaštitu radnika, a pogotovo djece u radnom odnosu.

2. DJEČJI RAD

2.1. Pojam djeteta i dječijeg rada

Iako se unutar nacionalnih zakonodavstava mogu pronaći različite definicije pojma djeteta, univerzalnu definiciju đeteta nudi Konvencija o pravima djeteta (1989, čl. 1), označivši dijete kao „svaku osobu mlađu od 18 godina života, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete granica punoljetstva ne odredi ranije“. Granica do koje se, u pravilu, ljudsko biće pri tome smatra djetetom jeste punoljetstvo, ali se istovremeno uvažava mogućnost sticanja punoljetstva i prije, odnosno i poslije osamnaeste godine života, ako to predviđaju nacionalni propisi. U pravnom sistemu Bosne i Hercegovine djetetom se smatra osoba ispod 14, a status maloljetnika traje do 18 godina života. Navršavanjem 18 godina života dijete postaje punoljetno i stiče potpunu poslovnu sposobnost. Po odredbama Porodičnog zakona, tada prestaje pravo zakonskih zastupnika (roditelja, usvojitelja, staratelja) da zastupaju dijete (Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, 2005, 2005, 2014 i 2019, čl. 156 i 157).

Dječijim radom se smatra rad lica koja imaju ispod 18 godina starosti. Nije svaki rad djeteta štetan i ne podrazumijeva nužno njegovu eksploataciju. Kad dijete pomaže roditeljima u obavljanju osnovnih kućnih obaveza i svoj džeparac zarađuje od roditelja ili radom u porodičnom biznisu, a rad se obavlja u djetetovo slobodno vrijeme, te ukoliko su ti poslovi primjereni djetetovom psiho-fizičkom razvoju i ne utječu na njegov socijalno-emocionalni razvoj, ne može se govoriti o radnoj eksploataciji djeteta. Stoga, pojam “eksploatacija đece” u širem značenju odnosi se na eksploataciju kroz rad i druge oblike iskorištavanja koji su štetni za dijete. Eksploatacija djece nije nov fenomen, ali oblici u kojima se pojavljuje kao i metode

koje je omogućavaju eksploataciju đece poprimili su nove oblike i razmjere širom svijeta (Đuderija *et al*., 2013, 9).

2.2. Pojavni oblici dječijeg rada

Međunarodni i nacionalni propisi zabranjuju rad djeteta koji je štetan po njegovo psiho-fizičko zdravlje i razvoj. Jedan od međunarodnih dokumenata koji zabranjuje takav rad jeste Konvencija Međunarodne organizacije rada, i to Konvencija broj 182 o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječijeg rada usvojena u Ženevi 1999. godine, a koja ujedno definira „najgore oblike dječijeg rada". Najgori oblici dječjeg rada, prema ovoj Konvenciji su: sve vrste ropstva ili ropstvu slične prakse, kao što je prodaja djece i trgovina djecom, dužničko ropstvo i kmetstvo, te prisilan i obavezan rad; zatim korištenje, podvođenje ili nuđenje djeteta za prostituciju, proizvodnju pornografskog materijala ili pornografske priredbe; korištenje, podvođenje ili nuđenje djeteta za proizvodnju droge i trgovinu drogom na način definiran odgovarajućim međunarodnim ugovorima, te rad koji bi, zbog svoje prirode i okolnosti u kojima se obavlja, mogao štetiti zdravlju, sigurnosti i moralu djece (Konvencija broj 182 o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječijeg rada, 1999., čl. 3).

Navedeni najgori oblici diječijeg rada mogu se svrstati u dvije grupe: one koji su u svakom slučaju štetni i u sukobu su s osnovnim ljudrskim pravima djeteta, te stoga zabranjeni za sve osobe mlađe od 18 godina, te one koji su nacionalnim zakonodastvom definirani kao oni koji su opasni poslovi, ali se mogu obavljati u legitimnim sektorima ekonomske aktivnosti. Svjetske regije koje su posebno pogođene iskorištavanjem dječjeg rada su: Afrika, Azija i Pacifik, Latinska Amerika i Karibi, te Istočna i Centralna Europa (Vinković, 2008, 19-20).

2.3. Uzroci dječijeg rada

Dječji rad je kompleksan fenomen čija ponuda i potražnja zavisi od uslova na tržištu rada, ponudi obrazovnog sistema, te u određenim razmjerima kreditnim tržištem. Dodatni faktori koji utiču na ponudu i potražnju dječjeg rada su podijela rada među članovima porodice unutar domaćinstva, te stavovi, norme i vrijednosti koje pripadnici određenog društva vezuju uz dječji rad. Kao najčešći uzrok dječijeg rada pojavljuje se siromaštvo. Siromašni roditelji često djecu ne šalju u školu smatrajući da je obrazovanje beskorisno i da nema velikog uticaja na buduće perspektive zapošljavanja. Dječiji rad kao uzrok siromaštva biva integriran u fundementalnim promišljanjima međunarodnih organizacija poput UNICEF-a, MOR-a i Svijetske trgovinske organizacije. Dječiji rad najviše je zastupljen u najnerazvijenim društvima. Drugi važan element koji uzrokuje pojavu dječijeg rada jesu odluke poslodavaca o zapošljavanju djece radnika. Poslodavci najčešće zapošljavaju djecu iz razloga što su ona manje svjesna svojih prava, bespogovorno prihvataju naređenja i rade dugotrajan posao bez prigovora. Djeca u pravilu rade za manje plaće nego odrasli, ne organizuju se u sindikate, jer rade ilegalno, pa samim

time stvaraju manje troškove za poslodavce. Ustanove djecu najčešće zapošljavaju u neformalnim sektorima proizvodnje, uslužnim djelatnostima, te različitim poljoprivrednim poslovima. Posredno i neposredno zapošljavanje djece i njihovo sudjelovanje u proizvodnji koja se distribuira na tržištu visokorazvijenih zemalja zapravo je socijalni *dumping* odnosno tržišna utakmica koja podrazumjeva odsutnost ili prakticiranje niskih radnih standarda. Kao najčešći primjeri posredne upotrebe dječijeg rada u proizvodnji visokorazvijenih zemalja jesu u industriji sportske opreme u Aziji i Latinskoj Americi. Jedan od parametara koji utječu na zastupljenost dječjeg rada je (ne)mogućnost edukacije. U zemljama u kojima sistem edukacije nije besplatan, lako dostupan, veća je mogućnost da će manji broj djece pohađati školu. Osim toga, nekvalitetan obrazovni program, nefleksibilni školski raspored koji ne omogućava djeci da kombiniraju rad sa školovanjem, npr. u vrijeme žetvi, dodatni troškovi koji prate školovanje djece, a koji se očituju u vidu mogućnosti zarade za vrijeme pohađanja škole, čine faktore koji utječu na smanjenje broja djece koja su uključena u edukacijski sistem. Porast siromaštva uzrokovan ekonomsko-finansijskim krizama, smanjenje cijene rada i velika ponuda na predmetnim tržištima radne snage također dovode do pojave dječijeg rada. U takvim uslovima dolazi do opadanja nivoa društvene zaštite djeteta, jer samim smanjenjem porodičnih prihoda i gubitkom posla povećava se udio odrasle radne snage u neformalnim sektorima proizvodnje.[1] Ratovi i oružani sukobi su sa društvenog aspekta najteže prihvatljivi uzroci pojave dječijeg rada. Sudjelovanje djece u oružanim sukobima poznato je od najranijih vremena, dok se danas takve pojave najčešće javljaju kao posljedica gubitka roditelja, siromaštva, statusa izbjeglištva, raseljenosti i td. Djeca sudjeluju u ratnim sukobima jer su najviše ranjiva i nezaštićena u fizičkom smislu, a vođena su željom za preživljavanjem, izložena ponižavajućim postupcima, seksualnom iskorištavanju i drugim sličnim oblicima nasilja i uznemiravanja. Prirodne katastrofe se po svojim obilježima razlikuju od svih navedenih uzroka dječijeg rada. Prirodne pojave djeluju izvan čovjekove volje za razliku od svih drugih uzroka koji su posljedica djelovanja čovijeka. Zbog bolesti i epidemija koje mogu prouzrokovati prirodne katastrofe, djeca se izlažu velikoj opasnosti po njihovo zdravlje. Zbog toga su djeca i izložena obavljanju dječijeg rada (Vinković, 2008, 38-55).

[1] Djeca ulice je pojam koji podrazumijeva dječiji rad u neformalnoj urbanoj ekonomiji, a svakodnevna je pojava u nerazvijenim zemljama. Osnovno obilježje neformalne ekonomije upravo je dječiji rad na ulici. Najčešće se radi o poslovima kao što su pranje automobilskih stakala, čišćenje obuće, prosijačenje, skupljanje papira, limenki i drugoga. Također, dječiji rad u turizmu je posebno zastupljen, Naime, djeca u ovoj privrednoj grani obavljaju različite poslove posluge, nosača prtljaga, čuvari plaža i slično. Dječiji rad u turizmu često je povezan sa seksualnom eksploatacijom kao najgorim oblikom đečijeg rada. Posebno je zastupljen dječiji rad u proizvodnji, građevinarstvu i rudarstvu, i to u mnogim djelovima svijeta gdje djeca najčešće rade u tekstilnoj i odjevnoj industriji, industriji obuće, sportske oreme, stakla, te proizvodnji šibica (Marušić, 2018, 56).

2.4. Dječji rad u izvorima prava

Svijest o potrebi zabrane dječjeg rada kroz normativnu regulaciju na međunarodnom nivou datira još s početka XIX, odnosno početka XX vijeka. O važnosti ovog pitanja na globalnom nivou govore vrlo bogate normativne aktivnosti Ujedinjenih nacija i njene specijalizirane orgamizacije Međunarodne organizacije rada, te Vijeća Europe na regionalnom nivou. Ono što je bio primarni cilj navedenih organizacija, jeste definirati minimalnu dob za stupanje na rad, zatim zabraniti noćni rad djece, te prinudni dječji rad.

2.4.1. Dječiji rad u izvorima Ujedinjenih nacija

Već u Opštoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. godine utiru se temelji zabrane dječjeg rada. Naime, u ovom dokumentu su postavljene osnove za definisanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Tako se u Deklaraciji proklamuje pravo svakog pojedinca na socijalnu sigurnost, na jednaku plaću za jednak rad, pravao na zadovoljavajuću naknadu koja radniku i njegovoj porodici obezbjeđuje život u skladu s ljudskim dostojanstvom. Pored ovog dokumenta Ujedinjene nacije su 1966. godine usvojile i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima kojim se pruža zaštita djeci i mladima od ekonomske i socijalne eksploatacije, označavajući je štetnom za njihovo zdravlje, moral, normalan razvoj, te potencijalno ugrožavajućom po njihov život. Osim toga, ovaj dokument države obvezuje postaviti minimalnu dobnu granicu za zasnivanje radnog odnosa, a svako suprotno postupanje definisano je kao zabranjeno i pravno kažnjivo. I Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, također iz 1966. godine definiše pravo na zaštitu djeteta, bez obzira na njegovu rasu, boju kože, spol, jezik, nacionalnu ili socijalnu pripadnost, na način da su mjere zaštite prilagođene njegovom statusu maloljetnika, uzimajući pri tom u obzir i njegovu porodicu, društvo i državu.

Ipak, najznačajniji izvor prava u oblasti zaštite prava djece donesen od strane Ujedinjenih nacijajeste Konvencija o pravima djeteta iz 1989. godine. Ovaj dokument predviđa obvezu da država poduzima adekvatne legislativne, administrativne, socijalne i edukacijske mjere za zaštitu djeteta od svih oblika fizičkog i mentalnog nasilja, povrede ili zlouporabe, zanemarivanja, zlostavljanja ili iskorištavanja. Ovakve mjere trebaju uključiti efektivnu proceduru za uspostavu socijalnih programa koji bi omogućili potrebnu pomoć i podršku djeci. Konvencijom se djeci priznaju određena specifična prava, usko vezana za pitanje dječjeg rada, kao npr.: pravo na edukaciju, pravo na odmor i razonodu, te slobodnu participaciju u kulturnom životu i umjetnosti. Konkretno u pogledu dječjeg rada, ova Konvencija se zalaže za zaštitu djece od ekonomske eksploatacije, te su djelovanja u radu koji se smatra po njih štetnim, kao i onom koji ometa njihovu edukaciju ili je štetan za dječje zdravlje, te njihov fizički, mentalni, duhovni i socijalni razvoj.

Pored ovih dokumenata, Ujedinjene nacije su usvojile i veoma značajnu Svjetsku deklaraciju o preživljavanju, zaštiti i razvoju djece iz 1990. godine, kao i prateći dokument Plan akcije za implementaciju Svjetske deklaracije koji je donesen iste godine.

2.4.1.1. Normativna djelatnost Međunarodne organizacije rada

Međunarodna organizacija rada kao specijalizirana organizacija Ujedinjenih nacija putem svojih konvencija i preporuka definiše minimalne standarde u oblasti radnih prava, te se u svojoj normativnoj djelatnosti posebno bavila pitanjem dječjeg rada. Među najznačajnije, a svakako i prve konvencije Međunarodne organizacije rada koje se tiču djece i njihovog rada spada Konvencija broj 5 o utvrđivanju minimuma godina za prijam djece na industrijske radove iz 1919. godine. U njoj je sadržana odredba prema kojoj djeca se ispod 14 godina života ne mogu zaposliti ili raditi u bilo kojoj javnoj ili privatnoj industriji, s izuzetkom onih u kojima su zaposleni samo članovi djetetove porodice. Zatim je tu Konvencija broj 6 o noćnom radu mladih lica u industriji iz 1919. godine. Prema ovoj Konvenciji osobe mlađe od 18 godina se ne smiju zapošljavati na noćni rad na poslovima u industriji, bez obzira da li se radi o javnom ili privatnom preduzeću. Iznimku predstavlja rad djece ispod 18 godina, ali samo u preduzećima u kojima su zaposleni samo članovi djetetove porodice.

Najznačajnija Konvencija Međunarodne organizacije rada u ovoj oblasti svakako je Konvencija broj 182 o najgorim oblicima dječjeg rada iz 1999. godine. Ova Konvencija se odnosi na sva lica mlađa od 18 godina. Poseban značaj ove Konvencije jeste što je njome uspostavljen izraz "najgori oblici dječjeg rada", te definisano šta on obuhvaća, i to: sve oblike ropstva i postupanja sličnog ropstvu, kao što je prodaja odnosno trgovina djecom, dužničko ropstvo, prinudan i obavezan rad; zatim upotreba, pribavljanje ili nuđenje djece za svrhe prostitucije i pornografije; upotreba, pribavljanje ili nuđenje djece za nezakonite aktivnosti, posebno u svrhe proizvodnje i trgovine drogom, kako je to regulisano u međunarodnim ugovorima; te rad, koji po svojoj prirodi ili okolnostima u kojima se obavlja, može narušiti zdravlje, sigurnost i moral djece.[2]

[2] IPEC je pokrenut 1992. godine, finansira ga Savezna Pepublika Njemačka, a u borbi protiv dječijeg rada trenutno okuplja gotovo 90 zemalja. IPEC radi na iskorjenjivanju dječijeg rada, jačanju nacionalnih kapaciteta u rješavanju problema dječijeg rada i stvaranju svjetskog pokreta u borbi protiv dječijeg rada. Osim toga, IPEC posebnu pažnju posvećuje djeci koja su naročito osjetljiva, tj. djeci mlađoj od 12 godina i zaposlenim djevojčicama. IPEC promoviše razvoj i primjenu zaštitnog zakonodavstva te podržava partnerske organizacije u razvoju i provođenju mjera koje imaju za cilj sprečavanje đečijeg rada, izvlačenje djece s rizičnih poslova i osiguranje alternative kao prijelazne mjere prema uklanjanju dječijeg rada.

2.4.2.Normativna djelatnost Vijeća Evrope

Evropska unija i njene institucije posebnu pažnju posvećuju zabrani i dokidanju dječjeg rada. Najvažniji dokument u borbi protiv dječjeg rada donesen na nivou Evropske unije predstavlja Evropska socijalna povelja iz 1961. godine (1961, čl. 7), koja obavezuje ugovorne stranke na uspostavljanje dobnog minimuma od 15 godina za zasnivanje radnog odnosa, uz izuzetak preporučljivog lakšeg rada koji ne šteti zdravlju, moralu ili obrazovanju djece. Također, ovaj dokument vodeći računa o opasnosti odnosno štetnosti po zdravlje pojedinih zanimanja, predviđa mogućnost da za potrebe njihovog obavljanja se može uspostaviti i viša dobna granica. Evropska socijalna povelja predviđa da su lica koja su još uvijek uključena u sistem obaveznog školovanja isključena od mogućnosti obavljanja ovakvog rada, budući da bi ih ta mogućnost mogla onemogućiti od potpunog uživanja povlastica koje sa sobom nosi obrazovanje. Povelja također predviđa da će radno vrijeme lica ispod 16 godina starosti bit ograničeno, u skladu sa potrebama njihovog razvoja, te potrebom profesionalnog obrazovanja. Predviđeno je i da će rad lica ispod 18 godina starosti na poslovima koji su propisani nacionalnim zakonodavstvom odnosno regulativom, biti predmetom redovnih liječničkih kontrola.

2.4.3.Dječji rad u nacionalnom radnom zakonodavstvu

Zakonit rad djece, odnosno maloljetnika decidno je regulisan radnim zakonodavstvom u Bosni i Hercegovini, pri čemu zakonodavci maloljetnike tretiraju posebno zaštićenom kategorijom radnika. Tako je ponajprije, zakonodavac[3] predvidio da lice između 15 i 18 godina života, odnosno maloljetnik, može zaključiti ugovor o radu, odnosno zaposliti se isključivo uz saglasnost zakonskog zastupnika i pod uslovom da od ovlaštenog ljekara ili nadležne zdravstvene ustanove pribavi ljekarsko uvjerenje kojim dokazuje da ima opću zdravstvenu sposobnost za rad (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021 i 2022, čl. 20, s. 2). Također, zakonodavac je za maloljetne radnike sktario dužinu trajanja punog radnog vremena, pa puno radno vrijeme za maloljetne radnike ne smije biti duže od 35 sati sedmično (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021 i 2022, čl. 36. s. 3). Maloljetnom radniku nije dozvoljen ni prekovremeni rad (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021 i 2022, čl. 38, s. 3), niti može raditi u preraspođeli radnog vremena samo ukoliko pisanom izjavom pristane na takav rad (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021 i 2022, čl. 39, s. 5). Nadalje je zakonodavac zabranio noćni rad maloljetnih radnika, a samo izuzetno, maloljetni radnici privremeno mogu biti izuzeti od zabrane noćnog rada u slučaju havarija, više sile i zaštite interesa Federacije, na osnovu saglasnosti inspekcije rada kantona (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021 i 2022, čl. 42.) U odnosu na ostale kategorije radnika, maloljetni radnik ima pravo na godišnji odmor

[3] Misli se radno zakonodavstvo Federacije Bosne i Hercegovine, a slične odredbe sadrži i radno zakonodavstvo u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine.

u trajanju od najmanje 24 radna dana (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021 i 2022, čl. 40, s. 2) Zakonodavac je također propisao da maloljetnik ne može raditi na naročito teškim fizičkim poslovima, radovima pod zemljom ili pod vodom, ni na ostalim poslovima koji bi mogli štetno i sa povećanim rizikom da utiču na njegov život i zdravlje, razvoj i moral, s obzirom na njegove psihofizičke osobine (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021 i 2022, čl. 57, s. 1), te je u cilju zaštite njegovog zdravlja i psihofizičkog razvoja, propisao da ima pravo na ljekarski pregled najmanje jednom u dvije godine, a da troškove ljekarskog pregleda snosi poslodavac (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021 i 2022, čl. 58.). Za nepoštivanje navedenih odredaba Zakona, zakonodavac je predvidio prekršajnu odgovornost poslodavca, odnosno pravnog lica i to novčanu kaznu od 1.000,00 KM do 3.000,00 KM, a za ponovljeni prekršaj novčanu kaznu od 5.000,00 KM do 10.000,00 KM (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021 i 2022, čl. 171. s. 1)

3. TRGOVINA LJUDIMA

3.1. Pojam i oblici trgovine ljudima

Trgovina ljudima je predstavlja protivpravno djelo kojim se narušava međunarodnim propisima i unutrašnjim zakonodavstvom predviđeni poredak i ugrožavaju vitalne vrijednosti društva. Međutim, svi pojavni oblici trgovine ljudima ne nose sa sobom isti stepen društvene opasnosti, te stoga ne predstavljaju pođednak rizik, prijetnju ili opasnost po sigurnost države, društva ili pojedinca. Trgovina ljudima podrazumijeva: vrbovanje, prevođenje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija žrtve može obuhvatati prostituciju ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa (Mijalković, 2005, 33).

U literaturi se mogu pronaći različiti kriteriji za klasifikaciju oblika trgovine ljudima, i to: prema stepenu društvene opasnosti, geografskom nivou realizacije, odnosu žrtve prema položaju u kojem se nalazi, bio-fiziološkim karakteristikama žrtve, kao i prema obliku eksploatacije žrtve. Za temu predmetnog rada posebno su bitna posljednja dva kriterija. Naime, kada se govori o kriteriju klasifikacije oblika trgovine ljudima prema bio-fiziološkim karakteristikama žrtava, odnosno njihovom spolu i starosnoj dobi, onda se trgovina ljudima može manifestovati kao trgovina muškarcima, trgovina ženama i trgovina đecom (muškog i ženskog spola). Ovu klasifikaciju, zavisno od konkretnih zakonskih rješenja pojedinih država, dopunjuje i precizira kriterij životne (starosne) dobi lica. Tako je moguće razlikovati bebe, djecu, odrasla lica, odnosno različite kategorije lica u određenim godinama života. Navedeni kriterij klasifikacije je bitan iz razloga što u nekim državama nije

predviđeno sankcionisanje trgovine muškarcima, u drugim se sankcioniše isključivo trgovina djecom, u trećim državama se sankcioniše trgovina ženama, dok trgovina djecom predstavlja teži oblik ove pojave, a u nekim državama je, pored trgovine djecom i trgovina mlađim punoljetnim licima kriterij za kvalifikaciju težeg oblika krivičnog djela. Po djela oblika trgovine ljudima prema bio-fiziološkim karakteristikama žrtve ima svoje opravdanje. Naime, određeni oblici ugrožavanja sigurnosti odnose se isključivo ili pretežno za konkretnu kategoriju žrtve. Npr., žrtve ilegalnog usvojenja ili pedofilije mogu biti isključivo djeca, a žrtve prostitucije ili pornografije su pretežno žene, dok radno mogu biti eksploatisani i muškarci i žene i djeca (Mijalković, 2005, 38-39).

Za temu ovoga rada od posebnog je značaja klasifikacija oblika trgovine ljudima prema vidovima i oblicima eksploatacije žrtava, a oni mogu biti: seksualno ropstvo, radno ropstvo, ilegalno usvojenje, prinudni brak, uzimanje ljudskih organa i dijelova tijela, prinudno vršenje kriminalnih radnji i prinudno učešće u oružanim sukobima. Kada se govori o radnom ropstvu, ono predstavlja oblik trgovine ljudima pri kojem je žrtva radno eksploatisana, i to u poljoprivrednom sektoru, u industrijskom sektoru, u uslužnom sektoru, u domaćinstvu i kombinovana eksploatacija (Mijalković, 2005, 40-42).

3.2. Trgovina djecom s osvrtom na Bosnu i Hercegovinu

U okviru trgovanja ljudima posebno se izdvaja trgovanje djecom koje se ubraja u najokrutnije i najbeskrupuloznije oblike nasilja nad djecom. Kada govorimo o našem podneblju, nesporna je činjenica da je trgovina ljudima, a posebno trgovina djecom posebno izražen problem, te se u ovom slučaju Bosna i Hercegovina pojavljuje i kao zemlja porijekla, i tranzita i destinacije (Dottridge *et al.*, 2021, 5). Na zapadnom Balkanu uopšte, djecom se trguje kroz različite oblike eksploatacija: seksualno iskorištavanje, uključujući proizvodnju i distribuciju materijala za seksualno zlostavljanje djece, prisilne brakove, radno iskorištavanje, prisilno prosjačenje i prisilne kriminalne radnje. Jednim dijelom razlog za to leži u činjenici da se Zapadni Balkan suočava sa velikim sigurnosnim i humanitarnim izazovima izazvanim masovnim i mješovitim migracionim tokovima, unutar kojih je trgovina djecom veoma široko prisutna (https://www.coe.int/bs/web/sarajevo/-/child-trafficking-still-on-the-rise-in-the-western balkans-said-participants-of-a-regional-conference).

Iz dostupnih informacija proizilazi da se trgovina djecom u Bosni i Hercegovini najčešće manifestuje upravo kao prisilno prosjačenje i prisilni rad na ulici. Nadležne agencije također prepoznaju organizovanu eksploataciju djece kao ozbiljan problem, ponekad čak i uz učešće porodice žrtava. Razlike u pristupu rješavanju dječijeg prosjačenja i dječjeg rada diktira kontekst svakog prijavljenog slučaja i kompleksnost prikupljanja dokaza o tome da li dijete iskorištava neko drugi ili ne (Dotridge *et al.*, 2021, 15).

Da bi se osigurao adekvatan odgovor na ovaj fenomen razarajućeg djelovanja na društvo, ključno je ulaganje u unapređenje kompetencija stručnjaka u

odgojnom, obrazovnom i zdravstvenom radu s djecom, posebno stručnjaka pomagača u neposrednom radu s djecom žrtvama trgovanja ljudima (Marušić, 2018, 8).

3.2.1. Trgovina djecom u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu

Krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini[4] posebnu pažnju posvećuje zaštiti maloljetnih lica žrtava krivičnih djela. Kako je trgovina djecom vrlo kompleksna pojava, tako je cijeli spektar krivičnih djela koja se mogu dovesti u vezu sa ovom negativnom društvenom pojavom. Budući da je jedan od uzroka trgovine djecom i njihove eksploatacije zapuštanje (ili zlostavljanje) djeteta ili maloljetnika, zakonodavac je predvidio krivičnu odgovornost roditelja, usvojitelja, staratelja ili drugog lica koje grubo zanemaruje svoje funkcije zbrinjavanja ili odgoja djeteta ili maloljetnika (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine 2003, 2004, 2005, 2010, 2011, 2014, 2014, 2016, 2017 i 2023, čl. 219, s. 1), jednako kao i u slučaju napuštanje djeteta s ciljem da ga se trajno riješi (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine 2003, 2004, 2005, 2010, 2011, 2014, 2014, 2016, 2017 i 2023, čl. 220.)

Ipak, za predmetni rad najznačajnije krivično djelo propisano krivičnim zakonodavstvo jeste trgovina ljudima koje predviđa krivičnu odgovornost za onoga ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu njegovog iskorištavanja. Posebno je predviđena krivična odgovornost za onoga ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi lice koje nije navršilo 18 godina života u svrhu iskorištavanja prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, prisilnim prosjačenjem, ropstvom ili njemu sličnim odnosom, služenjem, odstranjivanjem dijelova ljudskog tijela ili kakvim drugim iskorištavanjem. Iskorištavanje, u smislu naprijed navedenog, podrazumijeva: prostituciju druge osobe ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, prisilno prosjačenje, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorištavanje. Također, onaj ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu druge osobe u svrhu omogućavanja trgovine ljudima, krivično je odgovoran, jednako kao i onaj ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima. Ako je učinjenjem krivičnog djela trgovine ljudima prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt nekog lica smatraće se da se radi o kvalificiranom obliku ovog krivičnog djela. Kada se govori o postojanju krivičnog djela trgovine ljudima bez uticaja je okolnost da li je lice koje je žrtva trgovine ljudima pristala na iskorištavanje ili ne. Također, protiv žrtve trgovine ljudima koja je bila prisiljena od strane učinitelja krivičnog

[4] Misli se krivično zakonodavstvo Federacije Bosne i Hercegovine, a slične odredbe sadrži i krivično zakonodavstvo u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine.

djela učestvovati u izvršenju drugog krivičnog djela, neće se voditi krivični postupak ako je takvo njeno postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine 2003, 2004, 2005, 2010, 2011, 2014, 2014, 2016, 2017 i 2023, čl. 210a).

Zakonodavac je predvidio posebnu odgovornost i posebne sankcije za ona lica koja se bave organiziranom trgovinom ljudima, i to za onoga ko organizira ili rukovodi grupom ljudi, organiziranom grupom ljudi, ili grupom ljudi za organizirani kriminal koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično cijelo trgovina ljudima. (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine 2003, 2004, 2005, 2010, 2011, 2014, 2014, 2016, 2017 i 2023, čl. 210b. s. 1).

4. ZAKLJUČAK

Dječiji rad ima brojne socijalne i društvene posljedice, ali i negativno djelovanje na psihu i razvoj djeteta, posebno ako je dječji rad rezultat trgovine ljudima, odnosno djecom kao žrtvana tog krivičnog djela. Pored toga što je država porijekla, Bosna i Hercegovina je država tranzita i destinacije za žrtve trgovine ljudima, pri čemu polovinu identifikovanih žrtava takve trgovine redovno čine djeca. Podaci o rasprostranjenosti trgovine djecom u Bosni i Hercegovini dostupni su putem statističkih podataka Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, koji godišnje objavljuje podatke o broju pretpostavljenih žrtava trgovine ljudima. Ono što zapažaju institucije i organizacije koje prate podatke i kretanja vezana za trgovinu ljudima, jeste da slučajevi za koje smatraju da uključuju elemente trgovine djecom obično ne budu kvalifikovani kao takvi od strane službenika agencija za provođenje zakona, što znači da bi ukupan broj djece žrtava trgovine ljudima mogao biti znatno veći od evidentiranog. Također dodaju da se đeca žrtve trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini uglavnom iskorištavaju za zaradu, i to kroz prisilno prosjačenje i zarađivanje na ulici. S druge strane, službenici agencija za provođenje zakona prepoznaju organizovano iskorištavanje đece kao ozbiljan problem koji ponekad uključuje čak i učešće njihovih vlastitih porodica.

S obzirom na dalekosežne i nepopravljive posljedice koje može proizvesti nezakonit dječji rad, posebno ukoliko je rezultat trgovine ljudima, odnosno djecom, posebno je važno raditi na prevenciji i eliminaciji ovih negativnih društvenih pojava. Jedan od načina prevencije i eliminacije svakako je obaveza uvođenja besplatnog, obaveznog, dostupnog i univerzalnog obrazovanja i implementiranje međunarodnih radno-pravnih i krivično-pravnih standarda u nacionalna zakonodavstva kada je u pitanju ovaj problem. Također, preventivno djelovanje podrazumjeva smanjenje zapošljavanja djece, ali i veća zaštita onih koja rade. Budući da i ekonomski razvoj determinira učestalost pojave dječjeg rada, i na tom polju trebalo preduzeti mnogo više. Isto tako, djelovanje sindikata, poslodavaca, inspektora, istražnih i pravosudnih organa, organa za privođenje zakona, organa socijalnog staranja, kao i brojnih drugih aktera u prevenciji i eliminaciji ove pojave je od višestrukog značaja, pa bi se sinergijom njihovog djelovanja mogao očekivati

značajan pozitivni pomak u prevenciji i eliminaciji ovih negativnih društvenih pojava.

Literatura

Deklaracija o pravima čovjeka i građanina 1789.

Dotridge, M., Ninković, N. O., Sax, H. & Vujović, S. 2021. Fenomen trgovine djecom u Bosni i Hecegovini, Sarajevo: Vijeće Evrope.

Đuderija, S., Smajević, M., Bajramović M., Poturković, M., Arula, B., Dujmović, Z. & Muratbegović, E. 2013. Stop trgovini ljudima, Istraživanje o oblicima i raširenosti prisilnog, štetnog i rada djece na ulici u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Save the Children.

Evropska socijalna povelja 1961.

https://www.coe.int/bs/web/sarajevo/-/child-trafficking-still-on-the-rise-in-the-western balkans-said-participants-of-a-regional-conference

Konvencija broj 182 o najgorim oblicima dječjeg rada 1999.

Konvencija broj 182 o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječijeg rada 1999.

Konvencija broj 5 o utvrđivanju minimuma godina za prijam djece na industrijske radove 1919.

Konvencija broj 6 o noćnom radu mladih osoba u industriji 1919.

Konvencija o pravima djeteta 1989.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine „Sl. novine FBiH", br. 36/03, 21/04 - ispr., 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17 i 31/23.

Marušić, D. 2018. Trgovanje đecom priručnik za stručnjake, Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima 1966.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, također 1966.

Mijalković, S., Vidovi i oblici trgovine ljudima, Temida 2005 Volume 8, Issue 1, Pages: 33-42, https://doi.org/10.2298/TEM0501033M

Opšta deklaracija o ljudskim pravima 1948.

Svjetska deklaracija o preživljavanju, zaštiti i razvoju djece 1990.

Vinković, M. 2008. dječiji rad u međunarodnom, evropskom i poredbenom radnom pravu, Zagreb: Tim press.

Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, „Sl. novine FBiH", br. 26/16, 89/2018, 23/20 - odluka US, 49/21 - dr. zakon, 103/21 - dr. zakon i 44/2022.

CHILD LABOR AS A FORM OF EXPLOITATION OF CHILD VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING

Ph.D. Jasmina Bešlagić

Associate professor, Faculty of Law of University of Bihać, jasmina.beslagic@unbi.ba, https://orcid.org/0000-0002-5466-3569

Summary: *Child labor is the work of a person under the age of 18. However, modern labor legislation also allows to work persons below the specified age, and above 15 years of age, on the condition that such a person voluntarily agrees to work, that the type of work and tasks he performs does not affect his psycho-physical development, as well as the process of his compulsory and regular education, and with the consent and under the supervision of his parents or guardians.*

Nevertheless, persons under 18 and often under 15 years of age, are forced to work without fullfilling the above conditions, and are often employed as victims of criminal acts, and human trafficking is one of them. Human trafficking is a criminal offense that specifically threatens the legal order of a country and its vital social values. However, all forms of human trafficking do not carry with them the same degree of social danger, and therefore do not represent the same risk, threat or danger to the security and stability of the state, society or individual. It is precisely child labor that is part of a chain or occurs as a result of human trafficking that poses a particular danger to the state and its legal order, primarily due to the harmful consequences that in the long term impair public health and national security.

Keywords: *child, child labor, exploitation, human trafficking, legislation*

K R I V I Č N O P R O C E S N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524195S UDK 343.9:316.624–053.6
REFERAT

ОСНОВНИ ОБЛИЦИ КРИВИЧНОПРАВНОГ РЕАГОВАЊА НА МАЛОЛЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ У ДОКТРИНАРНОМ И УПОРЕДНОПРАВНОМ СМИСЛУ

проф. др Милан Шкулић

професор Правног факултета Универзитета у Београду, судија Уставног суда Републике Србије, skulic@ius.bg.ac.rs, ORCID https://orcid.org/0000-0002-4515-1852

др Ивана Стевановић

виши научни сарадник, директор Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду, ivanacpd@gmail.com, ORCID https://orcid.org/0000-0002-4588-3447

Апстракт: *У раду аутори анализирају основне упоредноправне моделе кривичноправног реаговања на малолетничку делинквенцију, уз посебан осврт на модел који постоји и развија се у Србији који према многим својим елементима испољава врло упадљиве сличности са модификованим правосудним моделом. Са друге стране, механизми за примену начела опортунитета кривичног гоњења су већ сами по себи израз принципа минималног интервенисања, што је основно обележје модела минималне интервенције, а када се кривично негоњење малолетника, односно обустава претходно већ покренутог поступка према њему условљава испуњењем одређених обавеза које се тичу измирења са оштећеним, наш систем испољава елементе ресторативног правосуђа, односно ресторативног модела. У основи већина савремених поступака према малолетницима и уопште кривичноправних система за малолетнике одликује се тиме да се у њима комбинују елементи једног од теоријски конципираних модела и одговарајући елементи једног или више других модела малолетничког правосуђа.*

У раду аутори су се посебно осврнули и на неопходност унапређења правних система како би адекватно реаговали на проблем малолетничке делинквенције што се односи и на Републику Србију. И због наведеног, аутори указују и да наше ново „кривично право за малолетнике" - материјално, процесно и извршно, мора да настоји да се оствари добар баланс између потребе да се задрже добра и у пракси проверена нормативна решења, а да се у исто време отклоне и неки очигледни пропусти и недостаци.

Кључне речи: *малолетници, деца, малолетничка делинквенција, кривично право, кривично процесно право.*

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Малолетничко кривично право, као појам који у свом тоталитету обухвата како материјално, тако и процесно, те извршно кривично право које

се примењује у односу на малолетне учиниоце кривичних дела, подразумева у доктринарном смислу и проучавања бар у одређеној мери, етиологије малолетничке делинквенције (Шкулић & Стевановић, 1999, 9). Упуштање у мање или више масовно вршење кривичних дела, као и друго социјално девијантно понашање, које претходи или следи делинквенцији најмлађих популационих слојева,[1] не представља друштвену појаву коју је тек савремени свет регистровао (Shoemaker, 1990, 7-12). Пре око 6.000 година један египатски свештеник написао је хијероглифима на зиду неке гробнице крајње дефетистичку констатацију: *Наша се земља дегенерисала у овим последњим данима. Постоје знакови да је свету дошао крај, јер деца више не слушају своје родитеље.*[2] Тридесет шест векова после њега, али још увек много година пре нас, велики грчки филозоф написао је такође нешто на ту тему: *Деца сада воле луксуз, она имају лоше владање, презир према ауторитету, она показују непоштовање старијих и воле брбљање уместо учења. Деца више не устају када старији улазе у просторију. Она противрече својим родитељима, брбљају пред друштвом, похлепно гутају посластице са стола, прекрсте непристојно своје ноге и тиранишу своје учитеље.* Уосталом, сличних жалопојки наслушали смо се и од наших бака, дека и родитеља, а и наша деца ће их вероватно чути од нас: *Данашња је младеж неваљала, а некада је то било другачије.* Када би непослушност деце (као у цитату са фараонске гробнице) била основни критеријум блиског краја света, онда би катаклизма још давно наступила. Али, на срећу, није тако, а односи родитеља и деце, као и уопште деце и младих са одраслима, показују у сваком

[1] Традиционално се, под нужним утицајем нормативних кривичноправних критеријума, под малолетницима подразумевају лица која су малолетна у смислу правила кривичног права, исто као што су „деца“ лица која, сходно тим правилима, не достижу лимит старосне границе кривичне одговорности. Али, у једном ширем теоријском смислу може се говорити о „криминалитету младих“, код кога делинквентна популација не представља малолетнике у строгом кривичноправном смислу, али због својих година ипак представља посебну феноменолошку категорију, што наравно има одређеног формалног, али и фактичког утицаја и на њихов кривичноправни положај. Према схватању многих немачких криминолога, у криминалитет омладине (*Jugendkriminalität*) спада вршење кривичних дела од стране лица која нису навршила 25 година (Sauer,1950, 108). Поред тога, бројна феноменолошки усмерена истраживања потврђују да у савременим друштвима далеко највећи број укупно извршених кривичних дела у одређеном времену и на одређеном простору врше „млади“, односно лица која нису навршила 25 година (Bloch, H. A. & Geis, G. 1965, 147).

[2] И у Светом писму се наводи: „Дете још не осећа у себи душу, и стога са њим не бива оно што бива с одраслим човеком кад у њему у исти мах говоре два несложна гласа. Један говори: поједи сам, а други: подај ономе ко иште! Један говори: врати, а други опрости! Један говори: веруј у оно што кажу, а други: промисли сам. И што је човек старији, он све чешће чује та два несложна гласа: један је глас тела, а други је глас духа. И добро ће бити ономе човеку који научи да слуша глас душе а не глас тела“ (Мат. VI, 24).

друштвеном раздобљу одређене сличности у виду бројних и разноврсних неспоразума, па чак и мање или више жестоких конфликата, што се најчешће може објаснити познатим „генерацијским јазом“, када генерација одраслих „заборавља“ на сопствене неспоразуме са „неким другим одраслим“ у време када су они били припадници најмлађих генерација, док се деци и младима чини да су они сами далеко од година које представљају „старосно обележје одраслих“, уз осећање да никада неће сувише личити на своје родитеље.

Стварност је, по правилу, најчешће другачија и „вечита деца“ (*синдром Петра Пана*) у ствари представљају ретке изузетке, а никада не правило. Међутим, бројни проблеми зачети у детињству и младости производе веома изражене консеквенце у старијем животном добу, а некада и до самог краја биолошког бивствовања човека. О неким аспектима таквог деловања „продужене руке“ детињства и младости уче нас разне психоаналитички оријентисане теорије, као и психолошке доктрине уопште, а неке реалности произилазе како из постулата криминалистике, криминологије и неких других кривичних наука, тако и из статистичке и у пракси добро познате чињенице да већина деце делинквената, као и малолетних преступника, раним вршењем кривичних дела ступа на „добро утабану стазу“ у правцу „друге стране закона“, што је најчешће праћено „спаљивањем мостова иза себе“, чиме се онемогућава повратак неделинквентном начину живота. Проучавање криминалитета у општем смислу неизоставно је везано за поклањање посебне пажње делинквенцији младих, зато што већину кривичних дела чине лица која су млађа него општа популација (Conkin, 1981, 130).

По правилу се у науци пре говори о „малолетничкој делинквенцији“ него о „малолетничком криминалитету“. Често се у криминолошкој литератури објашњава да између *делинквенције* и *криминалитета* постоји „круцијална разлика“, јер се криминалитет односи само на вршење кривичних дела (злочина, према уобичајеној терминологији у англосаксонским земљама), док делинквенција подразумева и све друге врсте понашања које се могу сматрати деликтима, па се ту и сврстава понашање које би се у ширем смислу сматрало „антисоцијалним“(Goldson (ed.), 2008, 131). У ствари, чини се да ово схватање није апсолутно, јер врло често се термини *делинквенција* и *криминалитет* поистовећују, док израз *антисоцијално понашање* (Newburn, 2007, 717) има другачију конотацију и шире значење, које у великој мери превазилази уобичајену (кривично)правну оптику (Шкулић, 2024, 19).

Слично као што се за малолетника у кривичном поступку не користи термин *окривљени* и исто као што се малолетник, без обзира на то што је доказано да је учинио кривично дело, формално не оглашава кривим, осим када се осуђује на казну малолетничког затвора, што све представља израз како посебног кривичноправног/кривичнопроцесног положаја малолетника, тако и деловања начела терминолошке повлашћености у односу на ову категорију учинилаца кривичних дела, чини се да није адекватно ни

коришћење израза*криминалитет малолетника* (који је иначе уобичајен када се ради о пунолетним учиниоцима)*,* већ би бољи термин био *делинквенција малолетника.* Под изразом „делинквенција“ подразумева се искључиво вршење кривичних дела од стране малолетника, а не и нека друга понашања која би се могла сврстати у тзв. антисоцијално понашање, односно друге облике деликата, који не представљају кривична дела, сходно класичним правилима из домена начела законитости.

2. ОСНОВНИ ОБЛИЦИ ПРАВНОГ/КРИВИЧНОПРАВНОГ РЕАГОВАЊА У ОДНОСУ НА МАЛОЛЕТНИКЕ КАО УЧИНИОЦЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА И ТИПОВИ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА ПРЕМА МАЛОЛЕНИЦИМА

Типови кривичне процедуре, како опште, попут редовног кривичног поступка који постоји у нашем кривичном процесном законодавству, као и у већини других држава, тако и посебне процедуре (као што су нпр. поступак према малолетницима, или различити облици сумарног поступка), не могу се тако лако сврстати у одређене моделе или обрасце (Шкулић, 2022, 57). У доктринарном смислу, могуће је да се кривични поступци различитих правних система у односу на малолетнике, као и уопште официјелни поступци који се воде према малолетним учиниоцима кривичних дела (а који некада не спадају ни у кривичне поступке, већ се воде пред административним органима или посебним облицима социјално-институционалног карактера), разврстају у одређене групе, руководећи се притом *принципом сличности*, који се огледа у преовлађивању одређених кривичнопроцесних начела, правила или специфичности у одређеним процедурама, које се на основу тога могу груписати према одређеним моделима. У складу са тим резоном, анализираћемо основне моделе поступка према малолетницима у упоредном праву, који се своде на неколико типичних, односно према одговарајућим обележјима типизираних модела, који се тичу како типа поступка/кривичног поступка, тако и уопште, облика правног/кривичноправног реаговања на деликте малолетника. Ту спадају:

1) заштитнички модел;
2) правосудни модел;
3) модификовани правосудни модел;
4) партиципативни модел;
5) модел контроле делинквенције;
6) корпоративни модел.

Осим претходно наведених модела поступка према малолетницима, могуће је њихово дефинисање и на нешто другачије начине, при чему већина аутора који се баве овом проблематиком полазе од постојања *заштитничког модела и правосудног модела*, као одговарајућих *антипода* који представљају основне према нормативним решењима међусобно супротстављене моделе, а

онда тим базичним моделима додају још и неке друге моделе. Тако неки ауториуз правосудни и заштитнички модел, као посебне моделе поступка према малолетницима, наводе следеће моделе, који се могу уочити у појединим европским земљама (Cavadini& Dignan,2007, 19-20):

1) модел минималне интервенције;
2) модел ресторативног правосуђа;
3) неокоративни модел.

Подела типова поступка према малолетницима и облика основне правне/кривичноправне реакције према малолетним учиниоцима, на различите моделе заснована не само на нормативном анализирању различитих кривичноправних система у упоредном праву, приликом чега се, на основу запажених сличности и разлика, врши њихово разврставање на различите моделе, већ она суштински произлази и из одређених теоријских концепција присутних у низу радова посвећених кривичнопроцесним аспектима малолетничке делинквенције.

Овде свакако треба имати у виду и да одређени модел поступка истовремено, по правилу, подразумева и постојање одређених мање или више специфичних материјалноправних правила која се у конкретном моделу примењују у односу на малолетне учиниоце кривичних дела, што се некада може односити било на типове санкција и мера које се према малолетницима примењују (на пример, медијација је типична за модел минималне интервенције, исто као што су казне и друге „оштре“ кривичне санкције типичне за неокоративни модел), а некада се чак ради о законском омогућавању да у предмет одређеног поступка према малолетницима спадају не само кривична дела учињена од стране малолетника, већ и тзв. антисоцијално понашање, што је, на пример, посебно карактеристично за партиципативни модел, као и за неокоративни модел.

2.1. Заштитнички (протективни) модел

Протективни или заштитнички модел кривичног поступка према малолетницима је тип поступка који још увек доминира у многим савременим кривичнопроцесним системима, али све ређе у свом чистом виду, већ најчешће значајно модификован елементима других модела, а пре свега правосудног модела. Овај модел се у радовима на енглеском језику (што је доминантно у упоредноправним анализама) означава као „welfare“ модел, односно *welfare систем малолетничког правосуђа*, што се своди на модел „добробити“ за малолетника, односно модел чији је примарни циљ да се у односу на малолетника примени мера и облик поступања који су најадекватнији са становишта остварења основних интереса самог малолетника и чиме се највише доприноси добробити малолетника.

Заштитнички модел правосуђа за малолетнике је последњих деценија помало „на лошем гласу“, до чега је дошло из неколико основних разлога:

1) Тај модел се често повезује са правном традицијом некадашњих реалсоцијалистичких држава (али и иначе, „јаких“ држава),[3] када је држава сувише „патерналистички“ и „контролно“ поступала и иначе, у односу на учиниоце кривичних дела, а нарочито у погледу малолетника;[4]

2) Заштитнички модел се често сматра одразом претеране државне интервенције, што се нарочито напада од стране оних аутора који су наглашене либералне оријентације, као и у делу теорије који се начелно залаже за давање веће слободе „вољи“ лица против којег / према којем се води кривични поступак;

3) Заштитнички модел се сматра изразом негације саме воље малолетника, јер он у типичном оваквом моделу, баш у циљу његове заштите, односно његове добробити (што се често критикује као веома контроверзно и контрадикторно), нема довољно процесних права; читав низ виталних одлука доноси се без давања могућности њему самом да искаже свој став, а све то „у име заштите малолетника“, а што се онда у пракси понекад своди на озбиљну противречност да се малолетник „штити више него што би он сам себе штитио“.

Заштитнички модел правосуђа за малолетнике развијао се под снажним утицајем одређених криминолошких, психолошких, педагошких и других хуманистичких наука. Основне концепцијске поставке заштитничког модела заснивају се на давању преваге социјално-педагошким и психолошким аспектима малолетничке делинквенције, која се примарно објашњава друштвеном условљеношћу, при чему се у други план потискује проблематика кривичноправног субјективитета малолетника према којима се води поступак. Типичан пример овакве криминолошке оријентације представљају нам *Kliford* и *Mekej*, наводећи поставку *Tanenbaum*-а: „Криминалац је производ заједнице”, како у појединим радовима наводи професор Игњатовић (1997, 138).

У радовима на енглеском језику овај модел се традиционално означава као „welfare“ модел. Такав модел се начелно усмерава на решења којима се у првом реду тежи добробити за малолетника, чак и ако је то скопчано са одступањима од класичних поставки кривичног правосуђа. Кривични

[3] Овде треба, на пример, имати у виду да је први немачки Закон о судовима за малолетнике (као претеча садашњег JGG), усвојен тридесетих година прошлог века у време када су на власти били нацисти. Наравно, то не значи априорно да се радило о лошем закону, нити је у том делу иначе неспорно злочиначки нацистички режим имао неке посебне „негативне интенције“, већ је то само израз једне опште тенденције диктаторских држава да поклоне посебну пажњу „поступању“ са омладином, а то се понекад одражава и у области правосуђа за малолетнике.

[4] На пример, у СССР-у (а делом је то још увек и у Русији), малолетни делинквенти често нису упућивани у „праве“ затворе, односно „малолетничке затворе“ већ у специфичне „колоније“, које су представљале врло особени облик лишења слободе.

поступак утемељен на принципима протективног модела првенствено је оријентисан ка упознавању свих релевантних социјалних и психолошких обележја малолетника према коме се поступак одвија, у циљу дефинисања конкретних узрока и карактеристика његовог делинквентног понашања. „Есенцијална филозофија“ специјализованог суда за малолетнике у овом моделу се огледа у „индивидуализованој правди“, при чему се у поступку преплићу „право и наука“, а посебно хумане науке, попут биологије, социологије и психологије, у циљу изналажења најпогоднијег третмана за малолетника, при чему се радије приступа превенцији него репресији (Sheridan, 1995, 1). Тежиште поступка се преноси са кривичног дела које је учињено на личност учиниоца, тако да се у оквиру поступка велика пажња поклања примени ванправних метода упознавања личности малолетника, његове породичне и шире социјалне средине. Питање кривице малолетника потискује се у други план (Обретковић, 1995, 44).

Уопштено посматрано, основне процесне специфичности заштитиничког модела јесу:

1) употреба различитих кривичнопроцесних термина (нпр. у нашем законодавству малолетник се не назива „окривљени“, нити се тај посебан поступак обележава атрибутом „кривични“);

2) специјализација (у мањој или већој мери) правосудних органа (нпр. у Немачкој постоје не само посебне судије за малолетнике, већ и посебни државни тужиоци, а такав је случај и код нас, где је специјализација и много формалније природе),[5]

3) неформалнији поступак – у поступку има мање формализма и крутих правила, чиме се вршење већине кривичнопроцесних радњи током одвијања процедуре прилагођава личности малолетника;

4) стварање процесних правила која као свој основни *ratio legis* имају упознавање личности малолетника (*микропсихолошки аспект*) и прилика у којима живи (*микросоцијални аспект*);

5) уношење бројних инквизиционих елемената у поступак (Bayer, 1997, 191-194); кривична санкција се у односу на малолетника по правилу изриче у релативно одређеном трајању, тако да се дужина њеног извршавања не одређује у моменту изрицања, већ се тада само утврђују њени распони (минимум и максимум), а дужина конкретног трајања у оквиру тако одређеног распона зависи од понашања малолетника и степена успешности третмана садржаног у санкцији.

[5] У § 36 Закона о судском поступку према малолетницима Немачке (JGG – *Jugendgerichtsgesetz*) наводи се: „За поступке који спадају у надлежност судова за малолетнике, постављају се државни тужиоци за малолетнике“, а у § 37 се заједно одређују критеријуми избора, како за судије за малолетнике, тако и за државне тужиоце за малолетнике, тако што се наводи: „Судије при судовима за малолетнике и државни тужиоци за малолетнике треба да поседују васпитну способност и искуство у васпитању младих.“

Наш позитиван поступак према малолетницима по већини својих доминантних обележја спада у заштитнички модел, али са такође прилично бројним и веома израженим елементима правосудног модела (што је, иначе, типично у савременом европском кривичном праву за малолетнике), тако да наш поступак према малолетницима у великој мери има сличности и са „модификованим правосудним моделом", исто као што су у њему присутни и елементи неких других модела поступка према малолетницима.

Елементи протективног модела су у нашем закону некада (до усвајања новог Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица) били још израженији, а новим законским решењима су, с једне стране, појачани одређени елементи правосудног модела, попут давања веће улоге самом малолетнику у поступку, док су, с друге стране, широко развијени бројни тзв. диверзиони механизми.

2.2. Правосудни модел

Правосудни модел представља тип поступка према малолетницима који се према низу својих елемената може дефинисати као *процесни антипод* протективном моделу. Наиме, енглеска реч „justice" има више значења, а два су основна: 1) правда, или „правичност" и 2) правосуђе. У контексту означавања типа или модела поступка о којем је реч, ради се о другом значењу ове енглеске речи, па се стога овај модел може означити као правосудни модел, чија је суштина да се у њему тежи да он у највећој могућој мери буде сличан класичном судском поступку, који се води и у односу на пунолетна лица, али по правилу, уз увођење низа посебних правила која важе само за малолетнике према којима се води поступак. Такође, у овом моделу инсистира се на давању, током трајања процедуре и у различитим процесним формама, већег значаја вољи самог малолетника према коме се одвија поступак (Freeman, 1983, 86-87).

Правосудни модел је практично настао на основу критика протективног модела, за који се истиче да дерогира читав низ традиционалних права окривљеног у кривичном поступку. Главни заговорници овог модела су многи амерички правници, криминолози и представници социјалних служби, који тиме декларативно теже да дају предност универзалним људским правима у домену правосуђа, у односу на потребу заштите малолетника која се спроводи без обзира на његову вољу. Неки аутори чак истичу да негирањем аутономије воље малолетника током поступка, иако је то мотивисано потребом његове заштите, малолетник постаје предмет институционалне интервенције (како током кривичног поступка, тако и касније за време извршења кривичних санкција), захваљујући којој може да трпи већи степен репресије него пунолетна лица која су учинила иста или слична дела.[6]

[6] *Ибидем.*

Правосудни модел је и у Европи стекао бројне присталице, и то посебно осамдесетих година, које су се одликовале завршетком периода изразитог економског благостања и великим порастом малолетничке делинквенције (уз чешћу повезаност малолетних делинквената са веома тешким облицима криминалитета, попут организованог криминалитета, те кривичних дела повезаних са злоупотребом дрога), што је истовремено праћено повећањем великих миграционих кретања, те резултирало читавим низом бројних и тешко решивих проблема (Zermaten, 1994, 171-72). У процесном смислу, правосудни модел више инсистира на слободи воље малолетника током поступка, санкције се изричу по правилу у одређеном трајању, а у генералном смислу се инсистира на одговорности малолетника у односу на његово делинквентно понашање, сходно чему првенствено он и мора да сноси последице таквог понашања. Сматра се да су у Европи Италија и скандинавске државе могле да се сматрају као примери правосудног модела.

2.3. Модификовани правосудни модел

Данас се у литератури, као посебан модел, често спомиње и *модификовани правосудни модел*, који је претежно заступљен у Холандији и Канади. За овај модел је карактеристично да се поступак према малолетницима стриктно дефинише као кривични поступак, тако да има све основне особености карактеристичне за кривичну процедуру уопште, али тако да се у њега уводе процесни механизми којима се посебно води рачуна о посебним потребама малолетника, што представља рефлексију основних поставки заштитничког модела (Winterdyk, 2002, 17-18).

Модификовани правосудни модел, у ствари, представља одређену комбинацију елемената правосудног и заштитничког модела, али тако да се, по правилу, ту ради о правосудном моделу на који се „калеме“ одређени механизми из заштитничког модела, па се он на такав начин мења, али тако да не промени своју доминантну физиономију. Он се назива „модификованим“ правосудним моделом, јер је у основи правосудни модел, али је модификован елементима који су иначе карактеристични за заштитнички модел. Сходно овој дефиницији чини се да и позитивни поступак према малолетницима Србије има одређене важне елементе овог модела, уз још увек прилично доминантне примесе заштитничког модела.

Српски модел поступка према малолетницима је правосудне оријентације, јер је у основи конструисан као *кривични поступак* – у њему се решава о кривичном делу, тј. његов предмет је *causa criminalis*, има типичне кривичнопроцесне фазе, постоје две основне процесне странке, а одлуку доноси суд. Самим тим што је битно модификован у односу на општи кривични поступак, поступак према малолетницима у Србији се сматра *посебним кривичним поступком.* Све битније модификације у поступку према малолетницима у Србији (попут посебне улоге органа старатељства, ширег

деловања начела опортунитета кривичног гоњења, краћих рокова трајања притвора, другачије терминологије итд.) суштински су засноване на тенденцији да се малолетник заштити, односно да добије повољнији кривичнопроцесни положај у поређењу са пунолетним окривљеним против којег се води кривични поступак. Из ових основних констатација би произишао закључак да наш поступак према малолетницима у највећој мери представља одговарајућу комбинацију елемената правосудног и заштитничког модела, па би се суштински и могао означити као *модификовани правосудни модел*.

2.4. Партиципативни модел

Партиципативни модел се карактерише неформалношћу и тзв. минималном интервенцијом. У овом моделу кључна је улога оних субјеката који се више, односно претежно баве едукацијом и комуникацијом него класичним кривичнопроцесним поступањем.

Партиципативни модел у многим аспектима испољава доста сличности са корпоративним моделом. Типичним представником партиципативног модела сматра се Шкотска. С друге стране, овде треба имати у виду да је шкотски систем познат и по томе да се под одређеним условима у поступку решава како проблематика кривичног дела малолетника, тако и одређено понашање које не представља кривично дело, већ се ради о тзв. антисоцијалном понашању, а што је поприлично дубиозно са становишта деловања класичног начела законитости.

2.5. Модел контроле делинквенције

Модел контроле делинквенције је веома изражени антипод заштитничком моделу, иако је у оба модела одговарајућа *заштита* примарни циљ поступка према малолетним учиниоцима кривичних дела, односно официјелног реаговања на малолетничку делинквенцију. Код заштитничког модела је основни циљ заштита самог малолетника према коме се води кривични поступак, док је доминантни циљ модела контроле делинквенције да се друштво заштити од малолетничке делинквенције. То, у ствари, значи да би се овај модел могао означити и као модел „заштите од малолетничке делинквенције“, који се испољава као механизам одговарајућег стриктног, односно можда чак и ригорозног реаговања на малолетничку делинквенцију, да би се на такав начин друштво, односно оне друштвене вредности које се иначе штите кривичним правом ефикасно заштитиле и од тог облика делинквентног понашања.

Модел контроле делинквенције се у основи дефинише као „инсистирање на регуларном кривичном гоњењу малолетних учинилаца кривичних дела, који подразумева изразито пунитивни приступ, веома сличан поступању у односу на пунолетне учиниоце кривичних дела (Hartjen, 2008,

24). Овај модел је, осим у САД, присутан и у неким другим државама, па се тако у новије време и Мађарска категорише као земља чије правосуђе за малолетнике може бити сврстано у овај модел.[7]

У суштини, модел контроле делинквенције се одликује настојањем да се у циљу доследног остваривања опште заштитне функције кривичног законодавства, у односу на малолетне учиниоце кривичних дела реагује „примереним" кривичним санкционисањем, што подразумева примену мање-више истоветних или веома сличних правила као и када се ради о пунолетним учиниоцима. То истовремено значи да се у оваквом моделу положај малолетника у кривичном поступку у највећој мери изједначава са положајем пунолетних окривљених, слично као што се то чини и у правосудном моделу. Међутим, за разлику од правосудног модела у којем је интенција да се малолетнику у највећој могућој мери ставе на располагање све оне процесне могућности које има и пунолетни окривљени, ради остварења начела правичног вођења кривичног поступка, у моделу контроле делинквенције је то резултат потпуно другачије концепције. Основна одлика тог модела је да се у њему тежи да кривичне санкције које се изричу малолетницима буду сличне онима које се изричу пунолетним окривљенима, тако да се и у односу на малолетничку делинквенцију, у циљу заштите друштва од вршења кривичних дела, реагује идентично као и када се ради о криминалитету пунолетних учинилаца. Наравно, и у оваквом моделу постоје одређене разлике између кривичноправног положаја малолетних и пунолетних учинилаца кривичних дела, попут другачијег система кривичних санкција, другачијих правила извршења кривичних санкција итд., али је начелна тенденција да те разлике буду минималне или бар не претерано значајне.

2.6. Корпоративни модел

Мада се у новијој теорији по правилу даје предност заштитничком моделу у односу на правосудни модел, он се ипак не прихвата конзеквентно, већ се значајно модификује увођењем читавог низа нових садржаја у циљу што бољег реаговања на сложену проблематику малолетничке делинквенције, што је посебно дошло до изражаја стварањем модификованог правосудног модела, али и неких других модела, попут корпоративног. Коришћење атрибута „корпоративни" представља тековину енглеске криминолошке и правне науке и сматра се да га је теоријски први уобличио *Џон Прат.* Суштинске компоненте оваг модела поступка карактерише: 1) широка примена административног одлучивања; 2) покушај одвраћања од одвијања поступка пред класичним судом; 3) постојање и примену бројних алтернативних програма превенције и сузбијања малолетничке делинквенције; 4) заједничко деловање различитих државних и социјалних служби; те 5) системско интервенисање у циљу одвраћања малолетника од

[7] *Ибидем.*

даље делинквентне активности, при чему се тежи ефикасној социјализацији малолетника (Filipčič, 1998, 42-44).

Значајну улогу у корпоративном моделу имају „специјалисти“ за поступање са малолетницима, и то не само у домену правосуђа, већ и у оквиру управних органа, којима се дају широка дискрециона права. Иначе, у многим земљама се посебно инсистира на специјализацији у оквиру полиције, када је у питању решавање случајева малолетничке делинквенције. Сматра се да селекција полицајаца који ће се бавити малолетничком делинквенцијом мора да буде веома пажљива, а, уопштено посматрано, неопходно је да полицајац специјалиста за малолетне делинквенте испуњава следеће услове: „1. он/она мора да има жељу да буде полицајац за малолетнике, те да показује склоност за бављењем том облашћу полицијске делатности; 2. његова/њена едукација подразумева висок професионализам и минимално двогодишње школовање, са курсевима из социологије, психологије, криминологије и вештине расуђивања; 3. он/она мора поседовати способност прилагођавања тимском раду и 4. он/она мора испољавати способност комуникације са савременом омладином, те да буде искрено заинтересован да пружи помоћ малолетној жртви, сведоку или учиниоцу кривичног дела (Schultz & Beckman, 1992, 224).“

2.7. Модел минималне интервенције

Основна одлика модела „минималне интервенције“, односно минималног службеног интервенисања у односу на малолетног учиниоца кривичног дела, изразито настојање да се у највећој могућој мери избегне негативна стигматизација малолетника, до чега долази вођењем класичног поступка према њему. Ово се претежно постиже изразитим промовисањем тзв. диверзионих поступања, као и сличних облика избегавања формалног кажњавања, односно кривичног санкционисања, као и класичне кривичне процедуре уопште, односно других официјелно устројених поступака који воде класичном кривичном санкционисању.

Суштина модела минималне интервенције је у означавању примене класичних кривичноправних норми у односу на малолетног учиниоца кривичног дела, као својеврсног *ultima ratia*. Норме кривичног права се у односу на малолетног учиниоца, сходно правилима модела минималне интервенције, примењују само онда када није могуће случај решити на други блажи и за малолетника мање „неугодан“ начин, а и онда када дође до примене кривичноправних норми тежиће се „минималном интервенисању“. Сходно овој „филозофији“, сматра се да је у многим случајевима свака интензивна интервенција државе потенцијално контрапродуктивна за будућу рехабилитацију малолетног учиниоца кривичног дела, па се стога у оваквом моделу посебно наглашава потреба за посебном „вансудском реакцијом“ (Cavadini & Dignan, 2007, 206).

На усвајању модела минималне интервенције посебно указују међународни инструменти попут *Конвенције о правима детета,* односно надзорно тело које прати њену примену у државама уговорницама, *Комитет за права детета*. Наведено тело, инсистира да примену диверзионих модела (механизама), којима се омогућава скретање са класичне кривичне процедуре, треба размотрити у свим случајевима осим када безбедност друштвене заједнице, услед вршења тежих кривичних дела, налаже вођење редовног кривичног поступка.[8] Државама чланицама је остављено дискреционо право за креирање диверзионих механизама – мера и програма, при чему је важно обезбедити и поштовање и заштиту права детета. У складу са наведеним, Комитет за права детета донео је и *Општи коментар бр. 24(2019) Комитета за права детета о правима детета у систему правосуђа по мери детета*[9] којим предвиђа да држава чланица треба да обезбеди широки спектар мера како би се осигурало да се са децом поступа на начин који је пропорционалан околностима и учињеном делу, а за њихову добробит, што обухвата јасно израђене разноврсне програме који се спроводе у друштвеној заједници, који подразумевају, пре свега, јачање мреже подршке детету у породици и заједници, а могу обухватити старање, саветовање и надзор, програме за школовање, стручно оспособљавање идруге мере. Комитет у тачки 18 *Општег коментаар бр. 24 (2019)* посебно наглашава да:

- Диверзионе мере треба користити само онда када постоје убедљиви докази да је дете починило предметно дело, када оно слободно и добровољно признаје своју одговорност, без застрашивања и притиска, док се ово признање неће употребити против њега у било ком будућем судском поступку;
- Слободни и добровољни пристанак детета на диверзиону меру треба да се заснива на адекватним и специфичним информацијама о природи, садржају и трајању мере, као и на разумевању последица несарадње или неиспуњавања диверзионе мере;
- Закон треба да прописује случајеве у којима је употреба диверзионе мере могућа, а одговарајуће одлуке полиције, тужилаца и/или других служби требало би да буду законски регулисане и подложне поновном разматрању. Сва службена лица и актери државе који учествују у диверзионом поступку требало би да прођу кроз одговарајућу обуку и да добију одговарајућу подршку;
- Детету се даје прилика да затражи правну, или другу одговарајућу помоћ у погледу диверзионе мере коју су му понудили надлежни органи, као и могућност поновног разматрања мере;

[8] *The United Nations and Juvenile Justice: A Guide to International Standards and Best Practice, loc.cit, supra,* n. 12, IV, para. 168.

[9] Општи коментар бр.24(2019) о правима детета у систему правосуђа по мери детета којим се мења Општи коментар бр. 10(2007) (*Committee on the Rights of the Child General Comment No. 24 (2019), replacing General Comment No. 10 (2007) on children's rights in juvenile justice, Geneva, 18 September 2019).*

- Диверзионе мере не би требало да укључују лишење слободе;
- Резултати вршења диверзионе мере требало би да има дефинитивно и коначно затварање случаја. И ако се поверљиви подаци о диверзионој мери могу чувати у административне, ревизорске, истражне и истраживачке сврхе, не треба их посматрати као кривичне осуде, нити би требало да за последицу имају упис детета у кривичну евиденцију.

У складу са међународним стандардима и законодавац Републике Србије дао је могућност малолетном учиниоцу кривичног дела да заузме положај субјекта који „процењује“, има право да буде информисан, одлучује и прихвата да преузме одговорност за своје поступке. У том смислу ако малолетник прихвати такву врсту одговорности, у општем али првенствено у сопственом најбољем интересу (Кјурски, 2019, 621) и испуни васпитни налог, јавни тужилац за малолетнике одбациће кривичну пријаву и то управо применом начела опортунитета, тј. скретањем са класичног кривичног поступка. Поред ове могућности на иницијативу јавног тужиоца за малолетнике о примени васпитних налога, може одлучити и судија за малолетнике у припремном поступку, уз важно ограничење да максимална примена васпитних налога може трајати максимално до шест месеци. Приликом избора васпитног налога надлежни јавни тужилац за малолетнике и судија за малолетнике увек ће сагледати у целини интерес малолетника и оштећеног. Наведено је из разлога, јер суштина примене васпитног налога и његово прихватање од стране малолетника, као и оштећеног уколико се ради о васпитном налогу: „поравнање са оштећеним како би се надокнадом штете, извињењем, радом или на било који други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела“, како је то законом установљено, није у кажњавању, већ у јачању његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела, препознавању потреба малолетника, пружању малолетнику могућност да прихвати одређени систем вредности, а са друге стране у великој мери и промењена улога оштећеног и то у смислу његовог активног укључивања у примену превасходно првог васпитног налога, поравнања са оштећеним (Стевановић, 2022, 92).

2.8. Модел ресторативног правосуђа

Модел ресторативног правосуђа се заснива на у суштини рационалној, али често исувише идеализованој концепцији по којој је у сваком кривичном поступку, а нарочито у поступку који се води према малолетном учиниоцу кривичног дела, увек посебно приоритетно питање решавање конфликта између учиниоца и жртве кривичног дела, и то на начин који је примарно вансудског карактера, односно своди се на решавање тог примарног конфликта на начин који није „класичан“ са становишта уобичајених правила кривичног поступка.

Циљ модела ресторативног правосуђа је да учинилац буде *социјално реинтегрисан*, применом мера које подразумевају одговарајуће учешће у поступку следећих основних субјеката: 1) жртве кривичног дела, 2) самог учиниоца, као и 3) шире друштвене заједнице. У земљама које примењују овај модел, попут Новог Зеланда, односно чији правни системи садрже јаке елементе модела ресторативног правосуђа и које сматрају посебно значајним такав тзв. ресторативни приступ, од посебне су важности одређене специфичне активности, попут медијације, односно одговарајућег посредовања између учиниоца кривичног дела и жртве, реализовање тзв. породичних конференција, као и других приступа који укључују и подразумевају јачање везе између чланова локалне заједнице (Cavadini & Dignan, 2007, 206-207). Такође, како то сматрају неки аутори попут Ћопић (2015, 88) у основи су се искристалисала три ресторативна приступа: 1) посредевање између жртве и учиниоца (овај приступ се првенствено примењује у земљама Европе и Северној Америци, 2) приступ породичних и друштвених расправа (овај приступ најзаступљенији је у Аустралији, Новом Зеланду али и у неким државама Европе) и 3) кругови миротворства (у примени у Северној Америци).

Иако је модел ресторативног правосуђа поникао на општој критици класичног кривичноправног система он се не може у основи посматрати као његова супротност и ова два модела у основи могу коегзистирати и модел ресторативног правосуђа може да добије различите форме: од мера диверзионог карактера којима се омогућава скретање са класичног кривичног поступка, преко алтернативних санкција које у себи садрже ресторативни карактер, до делова постојећих кривичних санкција, односно до дела третмана лица осуђених на казну затвора. Начелна идеја ресторативног модела када се ради о деци и младима је да се, увек када је то објективно могуће, постигне одговарајуће *помирење* између малолетног учиниоца кривичног дела и жртве тог кривичног дела, што се сматра значајним како на општем социјалном нивоу, ради постизања стабилности и реда у друштву, тако и на посебном микросоцијалном нивоу, у циљу решавања породичних конфликата или сукоба између вршњака у мањим срединама и сл., чиме се тежи елиминисању или минимизирању опасности од будућих конфликата између истих лица, када се улоге учиниоца и жртве могу и променити, односно циљ је да се на тај начин смањи могућност за сукобе у оквиру исте породице или друге мање социјалне заједнице.

Иначе, програми поступања према малолетницима, који се заснивају на моделу ресторативног правосуђа почели су у Србији да се развијају почетком 2000-тих и имали су превасходно експериментални карактер. Са успостављањем одговарајућег законодавног оквира и увођењем у систем васпитних налога као мера условљеног опортунитета они су нашли своје место и у систему државног реаговања на криминалитет малалолетника. Да би се у пракси примена ових модела унапредила од изузетног значаја је и сам избор једног или више васпитних налога, односно могућност да се они у

конкретној локалној заједници и примене према малолетнику, као и да се успостави неопходна сарадња са малолетником и његовим родитељима (односно законским заступником) и надлежним органом старатељства, односно целом локалном заједницом која мора да препозна зачај оваквих процедура и мера (Стевановић, 2006, 66). Имајући у виду, како ставове појединих теоретичара, тако и резултате сачињених анализа, можемо уочити да се у Србији и даље мере и процеси ресторативног карактера примењују спорадично и прилично споро улазе у систем реговања (Ћопић, 2015, 276). Такође, на основу налаза појединих истраживања попут: „Анализе утицаја примене *Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица* у периоду од 2006. до 2020. године" и „Анализе нормативног и институционалног оквира у области правосуђа по мери детета" можемо закључити да поред недовршеног нормативног оквира,[10] непосредне проблеме у примени представља и подела надлежности између правосудног и сектора социјалне заштите што спречава адекватно планирање буџета и обезбеђивање довољних средстава за стварање услова за примену свих васпитних налога на целој територији Републике Србије (Стевановић & Вујић, 2018, 191-194). Са друге стране према резултатима студије о праћењу исхода спровођења васпитних налога, малолетници позитивно оцењују своја искуства и већину васпитних налога препознају као нешто корисно (Џамоња-Игњатовић, & Хрнчић, 2017, 59-78) и зато нас посебно забрињава опадајући тренд примене првог васпитног налога поравнања са оштећеним, док тренд раста примене укључивања без накнаде у хуманитарни рад није праћен сразмерно позитивном оценом професионалаца о капацитетима за примену овог васпитног налога у пракси (Анализа, 2022, 41).

2.9. Неокоративни модел

За неокоративни модел се истиче да је заснован на посебном фаворизовању идеологије *права и поретка*, односно „права и реда", те да, сходно томе, почива на идеји да малолетни учиниоци кривичних дела, односно уопште млади делинквенти морају бити доследно суочени са свим консеквенцама својих поступака, тако да они неизоставно морају сносити одговорност за своја кривична дела, при чему се такво фаворизовање одговорности, не лимитира на саме малолетне учиниоце, већ се на одговарајући начин протеже и на њихове родитеље.[11] Тако, на пример,

[10] *Правилник о примени васпитних налога* којим су сва наведена питања требала да буду прецизније регулисана и чије је доношење предвиђено самим законом још увек, и након осамнаест година примене закона, није донет. Наведено је у пракси, поготово у првим годинама примене закона, довело до тога да „надлежни јавни тужиоци и судије за малолетнике прилично оклевају да васпитне налоге одређују само на темељу постојећих законских норми а без подзаконског акта на чије доношење упућује сам закон" (Шкулић, 2020, 381).

[11] *Ибид*., стр. 207.

родитељи малолетних учинилаца кривичних дела у неким земљама, попут Енглеске и Велса, у неким случајевима могу постати објект одређеног интервенисања, тј. примене на њих одређених мера којима се реагује због кривичних дела која су учинила њихова деца.[12]

Неокоративни модел се повезује, на шта указују и професор Шкулић (2015, 50) и са концепцијом о „антисоцијалном понашању“ као могућем предмету поступка према малолетницима, па је тако основна логика садржана у доктринарним поставкама овог модела, да ако се већ сам малолетник може санкционисати због понашања које само по себи није кривично дело, али је „антисоцијалног“ карактера, онда је то могуће и у односу на његове родитеље, који се тако на одговарајући начин чине одговорним за антисоцијално или делинквентно понашање свог детета.

Овај приступ понекад асоцира на основне концептуалне поставке правосудног модела. Међутим, основна разлика између неокоративног модела и правосудног модела заснована је на њиховом различитом циљу – док је основни циљ неокоративног модела да се на малолетничку делинквенцију реагује веома пунитивно, при чему је примарна сврха реаговања да се друштво заштити од кривичних дела малолетника, а што у пракси резултира честим изрицањем малолетнику мера које се своде на лишење слободе, основни циљ правосудног модела је да малолетник према којем се води кривични поступак располаже идентичним процесним правима као и пунолетни окривљени.

3. ПРИМЕНА ОСНОВНИХ ПОСТАВКИ И ЕЛЕМЕНАТА ПОЈЕДИНИХ МОДЕЛА У НАЦИОНАЛНИ СИСТЕМ ПРАВОСУЂА ЗА МАЛОЛЕТНИКЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Сви претходно објашњени основни модели поступка према малолетницима представљају тзв. чисте моделе, односно одговарајуће шаблонизоване *теоријске конструкције*, засноване на анализирању доминантних процесних и правних механизама у појединим земљама којима се реагује на малолетничку делинквенцију, те сврставању појединих законодавстава међу конкретне теоријски формулисане моделе, сходно оцени које особине, преовлађују у позитивним законодавствима која су предмет теоријске нормативне анализе. Не само што дефинисање различитих модела није апсолутног карактера, што се лако може уочити и у различитом приступу појединих аутора овом питању, већ није лако, односно практично је скоро немогуће уочити државе чији правни системи стриктно и искључиво припадају неком од изложених модела. То, у ствари, значи да је у односу на поједине правне системе могуће само одредити којем моделу конкретни систем доминантно припада, у смислу преовлађивања у систему оних елемената који су типични за конкретни модел, а по правилу није могуће да

[12] *Ибидем.*

се конкретни национални систем може неспорно и у потпуности сматрати оживотворењем баш тачно одређеног модела, а без постојања икаквих примеса и елемената другог модела, односно других модела, већ је само могуће установити ком моделу је конкретно законодавство „најсличније". То се чини према броју карактеристичних елемената за које се оцени да доминирају у конкретном законодавству, те се оно сходно томе сврстава у неки од постојећих теоријских модела поступка према малолетницима, односно официјелног поступања према малолетним делинквентима и облицима реаговања правног система на малолетничку делинквенцију.

У основи су два модела поступка према малолетницима карактеристична или најкарактеристичнија: 1) заштитнички модел и 2) правосудни модел. Други модели само представљају одговарајућа одступања од ових основних модела, односно они се испољавају као њихова надградња и модификација. Такође, у теорији се истиче и да су многе државе у своје системе унеле одређене битне елементе модела минималне интервенције, као што је то, на пример, случај са Аустријом и Немачком (Dünkel & Pruin & Grzywa, 2010, 1634–1635) што такође представља и пример одговарајуће „мешавине" елемената различитих модела у оквиру конкретних позитивноправних модела, односно законодавстава.

Већина савремених поступака према малолетницима и уопште кривичноправних система за малолетнике одликује се тиме да у њима преовлађују елементи једног од теоријски конципираних модела и одговарајуће елементе једног или више других модела малолетничког правосуђа. Такав је случај и са нашим малолетничким кривичним правосуђем, односно материјалним и процесним кривичним правом Србије, које се примењује у односу на малолетне учиниоце кривичних дела. Према својим доминантним обележјима систем малолетничког правосуђа у Србији, односно поступак према малолетницима, као и систем кривичног санкционисања и примењивања других мера, претежно представља одговарајућу *комбинацију заштитничког и правосудног модела*. Прецизније, према многим својим елементима, наш систем испољава врло упадљиве сличности са *модификованим правосудним моделом*, што је посебно упадљиво јер је поступак према малолетницима суштински устројен као кривични поступак, без обзира на то што се формално, односно терминолошки не обележава као „кривични", али уз читав низ одступања од класичних кривичнопроцесних правила. Ту, на пример, спадају: другачија стадијумска конструкција процедуре, постојање бројних изузетака од неких класичних кривичнопроцесних принципа (на пример, нека одступања од начела акузаторности), давање већег значаја неким принципима кривичног поступка (на пример, начело опортунитета кривичног гоњења), одступање од правила да исти судија не може поступати у различитим процесним стадијумима, јер за разлику од општег кривичног поступка, у којем је судија који је водио истрагу апсолутно искључен од могућности да у истом кривичном поступку учествује као председник или члан већа, у поступку

према малолетницима је баш обрнуто, исти судија за малолетнике води припремни поступак према малолетнику те потом председава већем за малолетнике у наредној процесној фази, као и бројне друге особености које суштински представљају модификовање правосудног модела. Са друге стране, механизми за примену начела опортунитета кривичног гоњења су већ сами по себи израз принципа минималног интервенисања, што је основно обележје *модела минималне интервенције*, а када се кривично негоњење малолетника, односно обустава претходно већ покренутог поступка према њему условљава испуњењем одређених обавеза које се тичу измирења са оштећеним, односно подразумевају тзв. поступак медијације, наш систем испољава елементе ресторативног правосуђа, односно *ресторативног модела* (Шкулић, 2015, 52).

4. ЗАКЉУЧАК

Чињење кривичних дела је једна од најинтересантнијих, а често и најинтригантнијих манифестација људског понашања. Друштво без криминалитета је по свему судећи утопија, и то вероватно далеко већа него што би то било „бескласно друштво“, неко ново „царство слободе“, некакво „бесконфликтно друштво“, сведено на „глобалну социјалну нирвану“, или било који други облик „раја на земљи“.

Када кривична дела чине лица која припадају најмлађим слојевима становништва, то онда увек изазива далеко већу пажњу и сматра се посебним друштвеним проблемом, односно проблемом у правном систему који је као такав увек у „фокусу“ нарочите пажње, почев од тривијалних новинских наслова посвећених конкретним случајевима малолетничке делинквенције, до спровођења бројних социолошких, криминолошких, психолошких и других истраживања феномена делинквенције малолетника, што се често у пракси своди на штетни сензационализам када је реч о масовним медијима, а на неку врсту површне „моде“ у науци, када су у питању теоријска разматрања посвећена тој врсти делинквенције. С друге стране, веома је логично да како друштво, тако и правни систем поклањају појачану пажњу малолетничкој делинквенцији, јер су њене последице, дугорочно посматрано, потенцијално веома тешке, често и без обзира на тежину кривичног дела о којем се ради у неком конкретном случају.

Наиме, искуство и подаци из праксе јасно указују да далеко највећи број пунолетних „криминалаца“ или, можда терминолошки нешто коректније, „пунолетних учинилаца кривичних дела“, а нарочито када се ради о тзв. каријерним учиниоцима, односно „професионалним криминалцима“, своју криминалну „каријеру“ започиње у доба одрастања и сазревања, односно у време када су, кривичноправно посматрано, били малолетници, а некада чак и деца.

Иако се у неким криминолошким истраживањима, која сувише буквално користе постојећу официјелну статистику,[13] погрешно наводи да је стопа повратa код малолетника веома скромних 17–18%, она у ствари, по свему судећи, износи између 70 % и 80%, што је поприлично више него и иначе, свакако немалих, око 50% рецидивизма пунолетних лица. До тога долази зато што се малолетник формално и статистички третира као рецидивиста једино онда када му је за неко кривично дело изречена кривична санкција, а он онда, након тога, док је још увек малолетан, поново учини кривично дело, за које му се изрекне кривична санкција током трајања периода његовог малолетства. Таква статистика не узима у обзир ни поступање према начелу опортунитета кривичног гоњења, које се широко примењује у односу на малолетнике, а када се, такође, неспорно ради о кривичном делу малолетника, без обзира на то што оно није праћено и изреченом кривичном санкцијом, нити овакво вођење статистике рецидивизам третира у његовом реалном животном смислу као чињеницу да исто лице поново чини кривично дело, већ се повратак посматра искључиво формално, па тако када малолетник који је претходно учинио кривично дело поново учини кривично дело након што је већ постао пунолетан, он се у формалном смислу не сматра рецидивистом, иако он то фактички јесте.

Ако пак анализирамо структуру и динамику овога типа криминалитета у Србији према званичној статистици, која превасходно бележи ативности органа овлашћених за превенцију и сузбијање криминалитета малолетних учиниоца кривичних дела, регистровани криминалитет гледано у целини не показује карактеристике које би захтевале хитно реаговање и „драматичан заокрет у деловању субјеката формалне социјалне контроле“ како то сматрају теоретичари попут професора Игњатовића (2015, 34-35). Иначе, за анализу динамике и структуре малолетничког криминалитета од изузетног је значаја дефинисати јасне и упоредиве индикаторе попут стопа малолетничко криминалитета[14] на чему инсистира и Републички завод за статистику (Стевановић, 2012, 51-52). Са друге стране очигледни су трендови који се пре свега огледају, не у повећаном броју учињених кривичних дела (тако је нпр. у 2013 години према малолетним учиниоцима кривичних дела у Србији било поднесено 3844 кривичних пријава, а 2022. године 2410, што је драстични пад али се ови бројеви морају посматрати у светлу односа стопе малолетничког криминалитета, као и његовог односа према стопи општег криминалитета), већ у донекле промењеној структури кривичних дела учињених од стране малолетних учиниоца. Последњих година се посебно запажа смањење, иначе доминантних имовинских кривичних дела учињених од стране малолетника

[13] Иначе, та стопа је, према званичној статистици, последњих година била између 12% и 14%, а чак је у последњих пет година пала на нешто мање од 10 %.

[14] Стопа малолетних учиниоца кривичних дела којима је изречена нека од кривичних санкција на 100.000 дечије популације у држави којој се прати, или опште популације свих малолетних лица узрасне доби од четрнаесте до навршене 18 године живота.

(у 2022. години поднето је 1188 кривичних пријава против имовине, што је по први пут мање од 50% у односу на све поднете кривичне пријаве у датој години) и раст кривичних дела са елементима насиља (тако нпр. у 2022 према малолетним учиниоцима кривичних дела поднето је 360 кривичних пријава за кривична дела против живота и тела, 92 кривичне пријаве за кривична дела против брака и породице, од чега 91 за кривично дело насиља породици, 250 кривичних пријава против јавног реда и мира, од чега 232 кривичне пријаве за кривично дело насилничко понашање и 41 кривична пријава за кривична дела против полне слободе), као и широка лепеза кривичних дела учињена од лица у узрасту од 14 до 18 година.[15]

Осамнаест година примене *Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица,* без иједне измене и допуне, доказ је једног успешног законодавног подухвата у кривичноправном систему и времену у коме је он изведен. Када је овај закон усвајан представљао је „пионирски“ подухват успостављања јединственог система малолетничког кривичног правосуђа у складу са релевантним међународним стандардима тога времена, а који је уважавао и дотадашњи развој малолетничког кривичног права у Републици Србији. Поред тога, чињеница да је до данашњих дана закон опстао неизмењен, указала је и на значај флексибилности система малолетничког кривичног правосуђа у Републици Србији, а које је у пракси у великој мери успело да „премости“ све проблеме које је са собом донело кашњење у његовом усклађивању са Уставом и другим законима, као и до данашњих дана, изостанак појединих подзаконских аката неопходних за пуну примену појединих законских института. Ипак, податак да су проблеми препознати у бројним научним и стручним радовима и анализама (од стране праксе, науке и правне догматике), идентификовани већ након неколико иницијалних година „уходавања“ система, указује да би релевантност одговора на криминалитет малолетника требала бити унапређена, како доношењем новог законског решења – новог закона, тако и његовом ефикаснијом применом у пракси.

Лепа мисао да је *дете отац човека* добро објашњава суштину одрастања и сазревања, али она указује и на опасност која настаје када правни систем не реагује сасвим адекватно на проблем малолетничке делинквенције, јер онда такво „дете“ одраста у пунолетног и по друштво далеко опаснијег учиниоца кривичних дела. И због наведеног и наше ново „кривично право за малолетнике” - материјално, процесно и извршно, мора да настоји да се оствари добар баланс између потребе да се задрже добра и у пракси проверена нормативна решења, а да у исто време отклони и неке очигледне пропусте и недостатке (Шкулић, 2015, 66).

[15] Сви подаци преузети су из Билтена Републичког завода за статитику: *Малолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2022 – Пријаве, оптужења и осуд*е, Београд 2023.

Литература

Bayer, V. 1997. Југославенско кривично процесно право, књига прва – Увод у теорију кривичног процесног права, Загреб.

Bloch, H. A. & Geis, G. 1965. Man, Crime and Society, New York: Random House.

Cavadini, M. & Dignan, J. 2007. The Penal System, 4th Edition, London: Thousand Oak.

Conkin, J. E. 1981.Criminology, New York: Macmilan Publishing CO. Inc.

Dünkel, F. Pruin, I. Grzywa, J. „Sanctions systems and trends in development to sentencing practices“, in: Dünkel, F. Grzywa, J. Horsfield, P. Pruin, I. 2010. Juvenile Justice Systemsin Europe–Current Situation and Reform Development, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie, Band 36/4, Forum Verlag Godesberg, Greifswald.

Filipčič, K. 1998.Obravnavanje mladoletnih delinkventov, Ljubljana.

Freeman, M. D. A. 1983. The Rights and Wrongs of Children, London.

Goldson, B. (Ed.) 2008. Dictionary of Youth Justice, London: Willan Publishing, London.

Hartjen, C. A. 2008. Crime and Justice a Global Inquiry, New Jersey, London: Rutgers University Press, New Brunswick.

Newburn, T. 2007. Criminology, London: Willan Publishing.

Sauer, W. 1950. Kriminologie, Berlin: Walter de Gruyter & CO.

Schultz D. O. & Beckman, E. 1992. Principles of American Law Enforcement and Criminal Justice, Placerville, California.

Sheridan, W. H. 1966. (in cooperation with National Council on Crime and Delinquency and National Council of Juvenile Court Judges), Washington.

Sheridan, W. H. 1966. (in cooperation with National Council on Crime and Delinquency and National Council of Juvenile Court Judges), Washington.

Shoemaker, D. J. 1990. Theories of Delinquency, An Examination of Explanation of Delinquent Behavior, New York – Oxford.

Škulić, M. „National Report Serbia“. pp. 803-828, in: Dünkel, F. Grzywa-Holten, J. Horsfield, P. Pruin, I. 2015.Restorative Justice and Mediation in Penal Maters – A stock-taking of legal issues implementation strategies and outcomes in 36 European counters, Vol. 2, Band 50/2, Schriften zum Strafvollzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie, Greifswald.

The United Nations and Juvenile Justice: A Guide to International Standards and Best Practice, loc. cit, supra, n. 12, IV, para. 168.

Winterdyk, J. A. 2002. Juvenile Justice Systems, International Perspectives, 2nd Edition, Toronto: Canadian Scholars Press.

Zermaten, J. 1994. „Face a l'evolution des droits de l'enfant, quell systeme judiciaire: systeme de protection ou systeme de justice?“, Revue international de criminologie et de police techniyue.

Билтена Републичког завода за статитиу, 2023. Малолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2022 – Пријаве, оптужења и осуде, Београд.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, "Службени гласник Републике Србије", бр. 85/2005.

Игњатовић, Ђ. 1997. Криминолошко наслеђе, Београд: Полицијска академија, (оригиналан извор: Shaw, R. C.& Mc Kay D. H. 1942. Juvenile Delinquency and Urban Areas, Chicago.

Игњатовић, Ђ. 2015. „Криминалитет малолетника: стара тема и нове дилеме. стр. 19-37. у: Стевановић, И. (ур.) Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Карић, Т., Протић, С., Колаковић-Бојовић, М., Параушић, А., Дрндаревић, Н. Анализе утицај апримене Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006. до 2020. године, 2021. Београд: Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији & Институт за криминолошка и социолошкаистраживања.

Кјурски, Ј. 2019. "Малолетничка делинквенција и кривичноправне мере супростављања", у: Бејатовић, С. (ур.) Измене у кривичном законодавству и статусу носилаца правосудних функција и адекватност државне реакције на криминалитет (међународни правни стандарди и стање у Србији), Златибор - Београд: Српско удружење за кривично правну теорију и праксу & INTERMEX, стр. 603-624.

Колаковић-Бојовић, М. & Стевановић, И. & Вукићевић, В. 2022. Анализа нормативног и институционалног оквира области правосуђа по мери детета. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања (документ доступан на сајту Института: http://institutecsr.iksi.ac.rs/346).

Конвенција о правима детета (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 44/25), 1990.

Обретковић, М. 1995. „Кривични поступак према малолетницима (начела поступка и заштита права окривљеног)“, Зборник Српског удружења за кривично право Актуелна питања малолетничке делинквенције, Копаоник.

Општи коментар бр.24(2019) о правима детета у систему правосуђа по мери детета којим се мења Општи коментар бр. 10(2007) (Committee on the Rights of the Child General Comment No. 24 (2019), replacing General Comment No. 10 (2007) on children’s rights in juvenile justice, Geneva, 18 September 2019).

Стевановић, И. & Вујић, Н. 2018. "Малолетни учиниоци кривичних дела и алтернативне кривичне санкције", у: Бејатовић, С. (ур.) Алтернативне кривичне санкције, Београд: Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији, стр. 187-198.

Стевановић, И. & Павићевић, О. 2015. „Ризична понашања деце и младих – ризик и отпорност“. стр. 293-307. у: Стевановић, И. (ур.) Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања,

Стевановић, И. 2006. „Нова законска решења о малолетницима: значај алтернатива институционалном третману (у светлу реинтеграције извршилаца и оснаживање жртве“, Темида, бр. 1. година 9. стр. 61-61.

Стевановић, И. 2012. „Кораци ка унапређењу система евиденције, прикупљања и праћење података од значаја за статистику у оквиру система малолетничког правосуђа у Републици Србији, Темида, бр. 3. година 15. стр. 49-65.

Стевановић, И. 2022. „Ванинституционалне мере и други инструменти реакције на малолетничку делинквенцију и малолетничко кривично законодавство (испуњена очекивања или не). У: Турањанин, В. & Чворовић, Д. (ур). Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно законодавство (испуњена очекивања или не?), Златибор – Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу & INTERMEX, str. 83-98.

Ћопић, С. 2015. Реторативна правда и кривичноправни систем (теорија, законодавство и пракса). Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Устав Републике Србије, "Службени гласник Републике Србије", бр. 98/2006.

Џамоња-Игњатовић, Т. & Хрнчић, Ј. 2017. "Праћење исхода спровођења васпитних налога за младе у сукобу са законом", Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, бр. 1. стр. 59-78

Шкулић, М. 2024. Малолетничко кривично право, 3. издање, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Шкулић, М. & Стевановић, И, 1999. Малолетни делинквенти у Србији – нека питања материјалног, процесног и извршног права. Београд: Југословенски центар за права детета.

Шкулић, М. 2015. "Реформа малолетничког кривичног права у Србији". стр. 39-68. у. Стевановић, И. & Павићевић. О. 2015. Малолетници као учиниоци кривичних дела и прекршаја, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Шкулић, М. 2022. Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Београд: „Службени гласник".

THE BASIC FORMS OF CRIMINAL JUSTICE RESPONSE TO JUVENILE DELINQUENCY IN DOCTRINAL AND COMPARATIVE LEGAL PERSPECTIVE

Prof. Milan Škulić, PhD

Professor at the Faculty of Law, University of Belgrade, Judge of the Constitutional Court, skulic@ius.bg.ac.rs, ORCID https://orcid.org/0000-0002-4515-1852

Ivana Stevanović, PhD

Senior Research Fellow, Director of the Institute of Criminological and Sociological Research, ivanacpd@gmail.com, ORCID https://orcid.org/0000-0002-4588-3447

Abstract: *When individuals from the youngest demographics commit crimes, it always attracts much greater attention and is viewed as a distinct social problem or a legal issue that is consistently under intense scrutiny. This ranges from insignificant newspaper headlines dedicated to specific cases of juvenile delinquency to the conduct of numerous sociological, criminological, psychological and other studies on the phenomenon of juvenile delinquency. Frequently, this leads to harmful sensationalism in the mass media and a kind of superficial trend in academia, regarding theoretical discussions on this form of delinquency. On the other hand, it is logical that both society and the legal system pay increased attention to juvenile delinquency, because its consequences, viewed in the long term, can be potentially very serious, often regardless of the severity of the crime in a particular case.*

The beautiful thought that a child is father of the man explains the essence of growing up and maturing, but it also points out the danger that arises when the legal system does not react adequately to juvenile delinquency, as such a "child" then grows into an adult who is far more dangerous to society as a perpetrator of crimes. Consequently, our new "juvenile criminal law" – substantive, procedural and executive, must strive for a delicate balance. It should preserve effective and established norms while also rectifying evident shortcomings and deficiencies.

The classification in the juvenile justice system and forms of basic legal or criminal justice responses to juvenile offenders, based on various models, is not only derived from normative analysis of different criminal systems in comparative law. It also fundamentally arises from certain theoretical concepts found in a range of studies focused on the criminal procedural aspects of juvenile delinquency.

It is crucial to recognize that certain procedural model usually comes with more or less specific substantive legal rules applied to juvenile offenders within that model. This can include varying types of sanctions and measures applied to minors (for instance, mediation is typical for a minimal intervention model, while fines and other "severe" penalties are typical in a non-corrective model). Additionally, there are legal provisions that may encompass not just criminal acts, but also antisocial behavior within a particular juvenile procedure. This feature is particularly notable in the participatory and non-corrective models.

In today's context, juvenile procedure and juvenile justice systems commonly are characterized by the predominance of elements from one of the theoretically conceived models and corresponding elements from one or more other models of juvenile justice. Such is the case with our juvenile justice system, including the substantive and procedural criminal law of Serbia which applies to juvenile offenders. Based on its dominant features, the juvenile justice system in Serbia, including procedures for juveniles, as well as the system of criminal sanctions and the application of other measures, predominantly represents an appropriate combination of protective and justice models. More precisely, according to many of its elements, our system shares significant similarities with a modified judical model across various aspects. This is particularly noticeable because the juvenile procedure is fundamentally structured as a criminal procedure, despite not being formally or terminologically labeled as such. However, it deviates from traditional criminal procedural rules in numerous ways. On the other hand, the mechanisms for applying the principle of prosecutorial discretion are inherently an expression of the principle of minimal intervention, which is the basic characteristic of the minimal intervention model. Moreover, when the decision not to prosecute juvenile offenders or the termination of a previously initiated procedure against them, is conditioned on fulfilling certain obligations related to reconciliation with the victim or involves mediation, our system exibits elements of restorative justice or a restorative model.

Key words: *juveniles, children, juvenile delinquency, criminal law, criminal procedural law.*

K R I V I Č N O P R O C E S N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524220G UDK 343.1:316.624–053.6
REFERAT

РЕДОВНИ ПРАВНИ ЛИЈЕКОВИ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ ПРЕМА МАЛОЉЕТНИЦИМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

проф. др Младенка Говедарица
Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву,
mladenka.govedarica@ pravni.ues.rs.ba

Апстракт: *Право на правни лијек јавља се као основно право сваког лица према коме се водио и окончао кривични поступак. То право поред устава[1] предвиђа и низ међународних докумената као што су Европска конвенција о људским правима и основним слободама у свом члану 2. Протокола 7, те Међународни пакт о грађанским и политичким правима у члану 14. став 5, који прокламују право човјека на подношење правног лијека против судских одлука (beneficium appelationis). Поред ових докумената који правни лијек третирају као темељно право сваког човјека постоје и међународни документи који искључиво уређују питања кривичне процедуре према малољетницима, а самим тим и питање права улагања правног лијека. Тако, Пекиншка правила својим правилом 7 јасно утврђују права малољетника, а међу њима и право на жалбу вишој инстанци, затим, Конвенција о правима дјетета у свом члану 40. став 2. тачка б) (V) установљава право да одлуку поново разматра виши, надлежни, независни и непристрасни орган или судско тијело у складу са законом.*

Кључне ријечи: *кривични поступак, малољетник, правни лијекови.*

1. УВОД

У општем кривичном поступку постоје три редовна правна лијека: жалба на првостепену пресуду, жалба на рјешење и жалба на другостепену пресуду. Паралелно томе, у кривичном поступку према малољетницима имамо два редовна правна лијека: жалба на пресуду и рјешење као један правни лијек и жалба на другостепену одлуку. Овакав поредак редовних правних лијекова у кривичном поступку према малољетнику настао је као резултат правила да се све васпитне мјере као доминантне кривичне санкције у поступку према малољетницима изричу у форми рјешења које се третира као општа форма доношења судских одлука, односно само изузетно може бити донијета судска одлука у форми пресуде, и то приликом изрицања казне

[1] Члан 16. став 2. Устава Републике Српске утврђује да је свакоме зајамчено право на жалбу или друго правно средство против одлуке којом се рјешава о његовом праву или на законом заснованом интересу.

малољетничког затвора. Као посљедицу тога у кривичном поступку према малољетнику фактички имамо три редовна правна лијека, јер се у једном од њих концентришу два правна лијека из општег кривичног поступка.

Прописивање жалбе на другостепену одлуку јавља се и на терену малољетничког кривичног процесног права, јер се овај редовни правни лијек у ранијим одредбама није предвиђао, односно у случају малољетних учинилаца кривичних дјела важило је правило двостепеног одлучивања. Само предвиђање треће инстанце у закону не долази у колизију са уставним нормама као и међународним обавезама Босне и Херцеговине. Штавише, Универзална декларација о правима човјека у свом члану 18. као и Европска конвенција о људским правима и основним слободама у члану 19, те Међународни пакт о грађанским и политичким правима у члану 14. став 5. прокламују право на употребу правног лијека. Самим тим, успоставља се право на жалбу против судских одлука донијетих у првом степену, из чега произлази да је постојање друге инстанце обавезно, али не и да је искључена могућност постојања више жалбених инстанци (Симовић & Симовић, 2011, 217).

Дакле, правни (редовни) лијекови као процесне радње оствариви су у поступку према малољетнику, а предузимају се од стране овлашћених лица са циљем укидања или преиначавања судске одлуке која је донијета у првостепеном кривичном поступку. У кривичном поступку према малољетницима у правилу се примјењују одредбе општег карактера које се тичу питања везаних за улагање правних лијекова, с тим да се прописује и неколико посебних одредаба којима се предвиђају одређена одступања. Правни лијекови законом су сврстани у двије групе: редовни и ванредни правни лијекови.[2]

Циљ улагања редовних правних лијекова од стране странака спречава наступање правноснажности судске одлуке која је можда неправилна и незаконита. Тако улагањем правног лијека странке захтијевају да се побијана одлука подвргне преиспитивању, те да се у зависности од резултата њеног преиспитивања мијења или да остаје каква јесте. Поред ове потребе странака јавља се и "законски циљ" правних лијекова који се рефлектује кроз исправљање грешака у нападаној одлуци са циљем доношења правилне и законите одлуке јер је оправдано очекивати да ће се кроз остваривање права на правни лијек судска одлука наћи у провјери њене ваљаности од стране непосредно вишег суда што пружа гаранцију за отклањање могућих грешака и доношење правилне одлуке. Дакле, интереси законитости и правилности поступања суда, али и правичности налажу постојање права на иницирање поступка преиспитивања чињеничне и правне утемељености донијете судске одлуке (Кнежевић, 2010, 227). Само иницирање преиспитивања судске одлуке омогућено је законским прописивањем одредаба којима се регулише питање улагања правних лијекова. Произлази да сврха и оправданост правних

[2] Рад се бави редовним правним лијековима којима се нападају неправноснажне судске одлуке.

лијекова у кривичном поступку јесте исправљање погрешних судских одлука (Pavišić i suradnici, 2001, 587).

2. ЖАЛБА НА ПРЕСУДУ И РЈЕШЕЊЕ

Улагање жалбе као редовног правног лијека у кривичном поступку према малољетнику, дозвољено је у погледу свих судских одлука које се могу донијети: рјешења о обустави поступка, рјешења о изрицању васпитне мјере као и пресуде о изрицању малољетничког затвора.[3]

Детаљнијим сагледавањем одредбе која регулише питање редовних правних лијекова у Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку[4] уочићемо да се ради о сличним рјешењима као и у случају улагања редовних правних лијекова у општем кривичном поступку. Међутим, и поред сличности кривични поступак према малољетницима има и своје особености које се манифестује на пољу редовних правних лијекова (Бејатовић, 1996, 219). Код жалбе као редовног правног лијека одступања се јављају у погледу лица која имају право на изјављивање жалбе, у погледу рока на улагање жалбе, утицаја воље малољетника на изјављивање жалбе, те у погледу суспензивног дејства жалбе.

а) У погледу субјеката који могу уложити жалбу долази до раскорака између упућујуће норме, по којој сва лица имају право жалбе, која то имају и у општем кривичном поступку у погледу првостепене пресуде. Тако у општем кривичном поступку поред странака и браниоца јавља се и оштећени као субјект, односно у групи субјеката који могу изјавити жалбу у корист оптуженог јавља се законски заступник, брачни односно ванбрачни друг, сродници оптуженог по крви у правој линији, брат, сестра, усвојилац или усвојеник. Самим тим упућујућа норма која је прописана чланом 116. став 1. Закона о малољетницима уноси недоумицу ко се може појавити као субјект за улагање жалбе у кривичном поступку према малољетницима. Сматрамо да се јасно морају одредити субјекти жалбе у овом кривичном поступку, првенствено што став 2. члана 116. уноси нове субјекте који се као такви не појављују у општем кривичном поступку. Односно, поменутом одредбом долази до ширења круга лица која могу уложити жалбу против судске одлуке. Тако поред наведених субјеката појављују се и старалац и хранилац који могу поднијети жалбу у корист малољетника и без његове воље. По логици ствари, оправдано је уклањање субјекта – усвојиоца и усвојеника, јер малољетник не може бити усвојилац па самим тим не може имати ни усвојеника.

---

[3] Основи за улагање редовних правних лијекова на првостепену судску одлуку донијету у поступку према малољетнику су исти као и у случају улагања редовних правних лијекова на првостепену судску одлуку донијету у општем кривичном поступку.

[4] Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку ("Службени гласник РС", број: 13/10, 61/13 и 68/20). У даљем тексту Закон о малољетницима.

Како кривични поступак према малољетнику карактерише диспаратан положај оштећеног од његовог положаја у општем кривичном поступку, то је довело и до диспаратног положаја оштећеног у погледу права на жалбу. Па тако, док се у општем кривичном поступку право оштећеног на жалбу своди на могућност нападања судске одлуке само по питању имовинскоправног захтјева и трошкова поступка,[5] у кривичном поступку према малољетнику оштећеном се не успоставља никакво право на жалбу, односно он се и не помиње као субјект жалбе. Овакво рјешење мотивисано је доминантношћу јавног интереса над приватним у овом по много чему специфичном кривичном поступку, па самим тим оштећени се не помиње као субјект жалбе иако му се не оспорава његово право на имовински захтјев (за који ће се у случају изрицања васпитне мјере упутити на парницу), с тим да на судску одлуку по том питању не може улагати жалбу. Поред оштећеног и орган старатељства иако има наглашену улогу у кривичном поступку према малољетницима, не располаже правом на улагање жалбе јер није странка у кривичном поступку, а осим тога нигдје се у закону посебно не помиње могућност изјављивања жалбе од стране овог органа.[6] Ово законско рјешење потпуно је у складу са позицијом коју овај субјект остварује у кривичном поступку према малољетнику. Односно, иако има активно учешће у кривичном поступку, ипак је он споредни процесни субјект, кога можемо третирати и као помоћника јавног тужиоца за малољетнике, па се због тога и чини оправданим не успостављати му право на улагање жалбе јер тужилац има двострану процесну могућност улагања жалбе, како на штету тако и у корист малољетног лица. Слиједом тога, орган старатељства као помоћни орган на страни тужиоца као странке која има право улагања жалбе и у корист малољетника може упућивати смјернице у том правцу. Самим тим, иако се органу старатељства дају нека права и дужности која га несумњиво приближавају положају странке у кривичном поступку, ипак он није странка јер се не налази ни на страни оптужбе, ни на страни одбране. Као процесном субјекту, њему су дата одређена права и обавезе ради правилног провођења поступка и избора адекватне санкције, те у том правцу и помаже па се због тога означава као помоћни орган с положајем процесног субјекта у поступку према малољетницима, односно као посебни учесник у поступку према малољетницима (Carić, 1971, 179; Васиљевић, 1981, 183; Николић, 1963, 129). Према томе, не дајући му право на жалбу орган старатељства задржава своју улогу помоћног органа, која се задржава на нивоу права и дужности која му припадају у поступку и избору индивидуално најадекватније санкције.

И на крају, чини се потребним садржински уредити питање субјеката жалбе у кривичном поступку према малољетницима, без примјене упућујуће норме, по којој жалбу могу поднијети сва лица која имају право жалбе у

[5] Изузев уколико се појавио у улози супсидијарног тужиоца кад има право да улаже жалбу по свим жалбеним основима.

[6] Одлука Врховног суда Србије, Кжм. 400/69, наведено према: Симовић. *et al.,* (2011), 243.

општем кривичном поступку. На тај начин би се и на пољу правних лијекова јасно огледала оправдана специфичност кривичног поступка према малољетнику као учиниоцу кривичног дјела који је у стању психосоцијалне незрелости, те му треба обезбиједити знатно "јаче" право на употребу правног лијека.

б) Друго одступање у погледу жалбе као редовног правног лијека у односу на општи кривични поступак видљиво је на терену рокова за њено улагање. На први поглед запажа се да рок за изјављивање жалбе на пресуду којом је изречен малољетнички затвор износи осам дана, односно знатно је краћи од рока за жалбу на пресуду у општем кривичном поступку који износи 15 дана. С друге стране, у случају изјављивања жалбе на рјешење о изрицању васпитне мјере и рјешење о обустави поступка, рок је осам дана, што је опет знатно дуже од рока за жалбу против рјешења у општем кривичном поступку који износи три дана.[7]

Произлази да је у кривичном поступку према малољетницима на терену правних лијекова рок за жалбу јединствен и износи осам дана у погледу свих судских одлука које су могуће по окончању кривичног поступка. Скраћивање рока за изјављивање жалбе на пресуду којом је изречен малољетнички затвор са 15 на осам дана по неким ауторима се чини оправданим, из разлога што је чињенични супстрат у малољетничким предметима, у правилу, мање сложен и опсежан, па поштујући с друге стране захтјев малољетничке процедуре за хитним поступањем скраћивање жалбеног рока на осам дана се чини оправданим (Hirjan & Singer, 1987, 495). Други аутори истичу да хитност поступања и брже вођење поступка далеко ефикасније може бити постигнуто квалитетнијим радом надлежних органа и службених актера кривичне процедуре, него нормативним скраћивањем рокова, јер рок од 15 дана не може у значајнијој мјери да допринесе дужем трајању поступка (Шкулић & Стевановић, 1999, 262-264). Иако је опште познато да се у поступку према малољетницима константно наглашава принцип хитног поступања који је доминантан у току цијелог поступка, рок од 15 дана би био оправдан из прагматичних разлога. Поред тога кривични предмети малољетника могу бити изузетно сложени како у чињеничном тако и у правном смислу, што они све чешће и јесу, нарочито с обзиром на врсту кривичних дјела која врше малољетници као и појаву стицаја.

Поред тога, ако се осврнемо на законску одредбу која успоставља рок од осам дана за улагање жалбе на два поменута рјешења, запажамо да се законодавац руководио потребом продужавања општег рока са три на осам дана, те је самим тим отишао у правцу давања више времена за улагање жалбе, па би по тој логици требало остати на општем року од 15 дана за улагање жалбе на пресуду којом је изречен малољетнички затвор, а не ићи у правцу скраћивања општег рока из било ког разлога.

[7] Чланом 335. став 2. Закона о кривичном поступку Републике Српске, прописан је рок од три дана у коме се подноси жалба на рјешење а рачуна се од достављања рјешења, ако законом није другачије одређено.

Свакако да се продужавање рока са три на осам дана за рјешење којим се поступак обуставља односно изриче васпитна мјера чини оправданим, јер се рјешењима ове врсте у кривичном поступку према малољетнику кривична ствар рјешава мериторно за разлику од највећег броја рјешења донијетих у општем кривичном поступку која се нападају жалбом, а којима се углавном рјешавају процесна питања (Кнежевић, 2010, 229). С друге стране, оправдано би било увести рок од 15 дана за улагање жалбе на пресуду којом је изречен малољетнички затвор, јер се и овом судском одлуком мериторно рјешава кривична ствар са озбиљнијим посљедицама за малољетника, те је потпуно разумно дати дужи рок како би се малољетник и његова одбрана могли припремити за улагање правног лијека.

в) Особеност у погледу жалбе у поступку према малољетницима огледа се и у третирању воље малољетног лица да користи правни лијек. Као што је познато, одредбе општег кривичног поступка не познају могућност улагања правног лијека против воље оптуженог лица са изузетком када је оптуженом изречена казна доживотног затвора. Супротно томе, у случају малољетника Закон о малољетницима не захтијева присуство његове воље приликом улагања жалбе, односно јасно прописује да се жалба у корист малољетника може уложити и у случају када се он томе противи. Овакав став је мотивисан специфичношћу личности малољетника као учиниоца кривичног дјела у смислу његовог достигнутог степена психичког развоја који одговара овој доби живота.

Везано за вољу малољетника јесте и питање могућег одустанка од већ изјављене жалбе, па се то питање рјешава на начин да лица која су поднијела жалбу у корист малољетника могу одустати од ње само уз његову сагласност. У противном могло би се догодити да малољетник који је сматрао жалбу ових лица довољном, те због тога није изјавио своју жалбу, остане без редовног правног лијека (Шкулић & Стевановић, 1999, 261). Као и у погледу рока, тако и у погледу воље малољетника да одустане од већ изјављене жалбе поједини аутори истичу да малољетник у сваком случају може одустати од своје жалбе, јер уколико од његове воље зависи да ли ће изјавити жалбу, утолико прије од његове воље зависи и да ли ће остати при изјављеном редовном правном лијеку (Васиљевић & Грубач, 2002, 887). Дакле, како закон не прописује посебну одредбу у поступку према малољетницима која би регулисала питање одрицања и одустанка од жалбе, неки аутори изводе закључак да се сходно томе примјењује општа одредба из Закона о кривичном поступку, по коме малољетник може да се одрекне права на жалбу или да одустане од већ поднијете жалбе (Hirjan & Singer, 2002, 191). Супротно томе, постоје мишљења да се малољетник не може одрећи права на жалбу, нити да може одустати од жалбе коју је у његову корист изјавио овлашћени субјект. Међутим, малољетник би могао одустати од жалбе коју је сам изјавио уколико би постојала жалба неког од овлашћених лица (Sijerčić – Čolić. *et al.,* 1999, 597). У правцу оваквог закључка иде и мишљење професорке Јекић, која истиче став судске праксе по коме малољетник не може да се одрекне

права на жалбу, нити може одустати од већ изјављене жалбе (Јекић, 2003, 384). Произлази да опречна мишљења по овом питању настају као посљедица непрописивања законске одредбе којом би се регулисало питање одрицања и одустајања од жалбе у поступку по правним лијековима у случају малољетног учиниоца кривичног дјела. Ближе смо становишту да воља малољетника која би ишла у правцу одустанка или одрицања од жалбе не би била прихватљива, првенствено из разлога што се ради о личности која као централна фигура у кривичном поступку обилује психосоцијалним и биолошким карактеристикама, које као такве условљавају и посебан третман у кривичној процедури. Дакле, сама личност малољетника обилује психичком нестабилношћу која може и у погледу ових важних института имати далекосежне посљедице. Поред тога, малољетник често из незаинтересованости или бунтовничког става неће озбиљно схватати свој кривичнопроцесни положај, а то за посљедицу може имати и употребу ових института који би могли довести до угрожавања његовог права на одбрану и права на употребу правног лијека. Стога се из прагматичних разлога малољетнику не би требало дозволити да користи ове институте па чак и када то изричито захтијева. Ово не би нарушавало његов субјективитет воље који је у процесном смислу неспоран, али би заштитило његову психичку личност у смислу непредузимања радњи чији значај малољетник можда неће довољно схватити, а могу по њега имати одређене посљедице. Управо законска одредба којом се прописује да лица која поднесу жалбу у корист малољетника могу одустати од ње само уз његову сагласност, потврђује присутност субјективитета воље малољетника у процесном смислу. С друге стране, уколико би се субјективитет воље малољетника поштовао и у погледу института одрицања или одустанка, могло би се десити да малољетник користећи те институте заустави преиспитивање судске одлуке од стране више инстанце и у случајевима када би се то показало оправданим. Зато се субјективитет воље малољетника мора поштовати у ситуацијама када то иде њему у корист, док у случају могућег развијања ситуације која би по њега могла резултирати штетношћу, предност треба дати заштити његове процесне улоге у поступку над његовим субјективитетом воље. У правцу тога су и поједини ставови судске праксе према којима малољетник не може изјавити жалбу на своју штету, односно таквом жалбом се може сматрати и жалба којом се према малољетнику умјесто мјере појачаног надзора тражи изрицање заводске мјере, односно упућивање у васпитно поправни дом.[8]

г) Опште је познато да улагањем редовног правног лијека долази до активирања његовог суспензивног дејства, односно да уложена жалба задржава ступање на снагу правноснажности и извршности нападнуте одлуке. Према томе, благовременим улагањем жалбе спречава се извршење судске одлуке док по жалби не буде одлучено и док одлука донијета по жалби не буде достављена странци (Бејатовић, 1996, 136). Овакво потпуно суспензивно

[8] ВСС, Кжм. 21/67, наведено према Павлица, Лутовац, 1985, 671.

дејство жалба има у погледу судских одлука којима су изречене васпитне мјере неинституционалног карактера, док се у случају изрицања васпитне мјере која се издржава у установи[9] као и у случају изрицања казне малољетничког затвора јавља ограничено суспензивно дејство жалбе, односно у неким случајевима након испуњења одређених формалних услова јавља се несуспензивно дејство жалбе. Оваква специфичност у погледу жалбе у кривичном поступку према малољетницима огледа се кроз могућност елиминације суспензивног дејства жалбе од стране судије након саслушања родитеља и малољетника, али само ако у том правцу добије сагласност родитеља. Дакле, иако у правилу жалба има одгодно суспензивно дејство оно се овим изузетком може ставити ван снаге ако су родитељи на то дали пристанак. У овом случају, судија доноси одлуку да се одмах приступи извршавању изречене васпитне мјере, односно казне малољетничког затвора, односно долази до хитног васпитног реаговања према малољетнику, чак и прије правноснажности судске одлуке (Лазин, 1996, 113). Како се у закону не наводи у којој процесној форми судија одучује, сматра се да то треба бити у форми рјешења на које би по логици ствари била искључена жалба, с обзиром да је таква одлука утемељена на потреби заштите малољетника кроз брзу примјену васпитног и ресоцијализирајућег третмана према њему како би се избјегло одуговлачење поступка (Шкулић & Стевановић, 1999, 267). Све у свему, децизиван услов за примјену ове специфичности у кривичном поступку према малољетнику у фази употребе правних лијекова јесте сагласност родитеља дата усмено на записник пред судијом и потписана. С друге стране, иако постоји законска обавеза да се и малољетник саслуша по питању ове могуће процесне ситуације те иако је његов пристанак пожељан он није неопходан (Група аутора, 2002, 137), што би значило да у случају непристајања малољетника одлука може бити донијета уколико су пристанак дали његови родитељи. Логичким посматрањем дате процесне ситуације, изоди се закључак да се примјеном несуспензивног дејства жалбе предузима брза социјалнопедагошка акција према малољетнику од стране друштва и његових родитеља. Међутим, и поред чињенице да се на овај начин брже приступа третману малољетника са циљем његовог поправљања, ипак се на овај начин смањује важност жалбе као редовног правног лијека у кривичном поступку према малољетнику. Поред тога, онемогућава се и постизање главног циља жалбе, а то је да се у неким случајевима спријечи ступање на снагу незаконите или неправилне судске одлуке, а самим тим да се спријечи и њено извршавање. Дакле, успостављањем несуспензивног дејства жалбе у случајевима када је малољетнику изречена заводска васпитна мјера или казна малољетничког затвора, потенцијално се отвара могућност да се малољетник упути на издржавање поменутих санкција а да рецимо употребом жалбе у

[9] Слиједом овакве законске формулације произлази да се појам установе у којој се извршава васпитна мјера односи не само на установе за извршавање заводских васпитних мјера, него и на установу – васпитни центар, у коме се извршава васпитна мјера упућивања у васпитни центар.

законском року дође до одлуке другостепеног суда која би могла указати на одређене неправилности како у суђењу, тако и у самој одлуци у погледу истакнутих жалбених основа. Код таквог стања ствари, преостало би само да се у случају укидања или преиначавања одлуке, уколико је могуће, изврши повраћај у пређашње стање (Васиљевић, 1981, 592).

3. ЖАЛБА НА ДРУГОСТЕПЕНУ ОДЛУКУ

Случајеви за улагање жалбе на другостепену одлуку тичу се измјене кривичне санкције у правцу њеног изрицања у новом облику који је неповољнији за малољетника, или у изрицању њеног дужег временског трајања од стране вијећа другостепеног суда при одлучивању у сједници или на главном претресу. У оба случаја тражи се да је дошло до погоршавања процесног положаја малољетника у смислу да му је вијеће за малољетнике другостепеног суда преиначило[10] првостепену одлуку којом је према њему обустављен поступак или изречена нека ванинституционална васпитна мјера и након одржаног главног претреса изрекло му казну малољетничког затвора или заводску васпитну мјеру (члан 118. став 1. тачка а) Закона о малољетницима), односно да му је вијеће за малољетнике другостепеног суда на сједници поводом жалбе изрекло казну малољетничког затвора у дужем трајању или заводску васпитну мјеру тежу од оне која је изречена првостепеном одлуком (члан 118 став 1 тачка б) Закона о малољетницима). Правни смисао жалбе на другостепену одлуку јесте у насталом неповољнијем положају малољетника у погледу сада нове изречене судске одлуке, која би у пракси најчешће настала као резултат усвојене жалбе тужиоца, било из разлога што се малољетник уопште није жалио или је његова жалба одбачена, односно одбијена. Код таквог стања ствари, било би апсолутно противно разлозима правичности оспорити право на правни лијек којим би малољетник могао нападати одлуку другостепеног суда која је за њега неповољна. Прописивањем овог правног лијека законодавац јача процесну заштиту малољетног лица од могућих неправилности приликом одлучивања по жалби од стране другостепеног суда. Дакле, у два поменута случаја долази до преиспитивања новоизречене судске одлуке којом се малољетнику изричу нове кривичне санкције, или му се пооштрава већ раније изречена казна малољетничког затвора, односно изриче заводска мјера тежа од оне која је изречена у првостепеној одлуци. У овим случајевима оправдано је омогућити преиспитивање пооштравања казне уколико се десило да се малољетнику изрекао малољетнички затвор у дужем трајању, односно да му се умјесто

[10] Овдје се највјероватније ради о терминолошкој грешци у погледу тога што умјесто ријечи "преиначило" треба да стоји "укинуло" јер само у случају укидања првостепене судске одлуке може доћи до одржавања главног претреса пред другостепеним судом. Преиначавање подразумијева случај када жалбено вијеће констатује да је чињенично стање добро утврђено, али на њега није извршена правилна примјена закона у погледу кривичне санкције.

заводске мјере упућивања у васпитну установу у којој најдуже може остати двије године, изрекло упућивање у васпитно - поправни дом у коме најдуже може остати четири године. Дакле, у оба случаја улагања жалбе на другостепену одлуку наглашена је кривична санкција, било да се јавља у потпуно новом облику који је неповољнији за малољетника или у дужем временском трајању. Самим тим, разлика у изреченој кривичној санкцији између оне која је изречена у првом степену и оне која је изречена у другом степену, јавља се као једини разлог за улагање овог правног лијека. Битно је истаћи да суд трећег степена оцијењује да ли је другостепни суд приликом одржавања претреса правилно примијенио кривичноматеријалну одредбу на утврђено чињенично стање, односно да ли је правилно подвео утврђено чињенично стање пред првостепеним судом под кривичноматеријалну одредбу. Јасно је да за испитивање имамо чињенично стање утврђено на главном претресу пред другостепеним судом које подлијеже контроли суда треће инстанце, а уз то имамо и контролу двије супротне судске одлуке (првостепеног и другостепеног суда) у погледу врсте кривичне санкције, с тим да сада другостепена одлука иде на штету малољетника. Поред случаја испитивања ваљаности другостепене одлуке донијете након одржаног главног претреса, суд треће инстанце по основу овог правног лијека може испитивати и ваљаност другостепене одлуке донијете на сједници у погледу изрицања дужег трајања казне или заводске мјере (на штету малољетника) у односу на ону изречену у првостепеној одлуци.

Надлежност рјешавања жалбе на другостепену одлуку припада Врховном суду, који у вијећу од тројице судија који имају посебна знања из области права дјетета и преступништва младих доноси своју одлуку на сједници. Битна карактеристика одлучивања по жалби јесте да се пред вијећем суда трећег степена не може одржати претрес (члан 118. став 4. Закона о малољетницима), тј. одлучивање се обавља у сједници вијећа за коју по аналогији вриједе све одредбе о сједници вијећа пред другостепеним судом. Сагласно томе, суд трећег степена оцјењује чињенично стање из списа и на основу тога доноси своју одлуку. Приликом одлучивања о жалби на другостепену одлуку, суд трећег степена може у случају недопуштене и неблаговремене жалбе донијети рјешење којим одбацује жалбу,[11] односно у случају неосноване жалбе донијети рјешење или пресуду којом одбија жалбу и потврђује другостепену одлуку. У случају када би усвојио жалбу, суд може донијети одлуку којом врши преиначавање или укидање другостепене одлуке. Преиначавање другостепене одлуке настало би као посљедица добро

[11] Како се жалба на другостепену одлуку подноси суду првог степена који испитује њену допуштеност и благовременост, те је потом прослеђује другостепеном суду који такође треба да испита ваљаност жалбе у погледу поменутих питања, мало је вјероватно да ће неблаговремена, односно недопуштена жалба доћи на разматрање трећестепеном суду, али отворена је и та законска могућност која је ријешена на начин да и овај суд има обавезу да прво испита допуштеност и благовременост, па уколико је то у реду, да иде у испитивање жалбеног основа.

утврђеног чињеничног стања у другостепеном поступку, али на које није извршена правилна примјена закона у погледу кривичне санкције. Супротно томе, укидање другостепене одлуке било би у случају непотпуног или погрешно утврђеног чињеничног стања на претресу пред другостепеним судом када би суд трећег степена укидајући одлуку наложио поновно отварање главног претреса.

У жалбеном поступку пред судом трећег степена такође важи пуна примјена института *beneficium cohaesionis* (члан 118 став 3 Закона о малољетницима), што подразумијева да ако трећестепени суд поводом жалбе утврди да су разлози због којих је донио одлуку у корист малољетника и за неког од саоптужених који нису изјавили жалбу или је нису изјавили у том правцу на одлуку другостепеног суда, поступиће *ex officio* као да таква жалба постоји.

И на крају, како законодавац није прописао рок за улагање жалбе на другостепену одлуку, изводимо закључак да он аналогним тумачењем износи осам дана од дана пријема пресуде односно рјешења, дакле важи рок који је прописан за редовни правни лијек - жалбу на пресуду и рјешење.

4. ЗАКЉУЧАК

Правни лијекови спадају у најинтересантнија и истовремено најкомпекснија питања формалног кривичног права. Њихов практични значај је изузетно велик ако се зна да су уско везани за потребу контроле исправности судских одлука прве инстанце које су од највеће важности по заинтересовано лице. Њихов значај је евидентан и на пољу малољетничког кривичног права као важне гране права по друштво с обзиром да се бави малољетним извршиоцима кривичног дјела. Из тог разлога смо истакли да је у погледу жалбе на пресуду и рјешење (као редовног правног лијека у кривичном поступку према малољетнику) потребно садржински уредити питање субјеката жалбе без примјене упућујуће норме по којој жалбу могу поднијети сва лица која имају право жалбе у општем кривичном поступку. На овај начин би се на пољу правних лијекова јасно огледала оправдана специфичност кривичног поступка према малољетнику као учиниоцу кривичног дјела. Поред тога у погледу рока за улагање жалбе било би корисно рок продужити са садашњих осам дана на 15 дана из разлога што кривични предмети малољетника могу бити изузетно сложени како у чињеничном тако и у правном смислу, што они све чешће и јесу.

Литература

Бејатовић, С., Кривично процесно право , посебни део, Београд, 1996;
Васиљевћи, Т., Систем кривичног процесног права, Београд, 1981;
Васиљевић, Т., Грубач, М., Коментар Законика о кривичном поступку, Београд, 2002;
Група аутора, Млади у сукобу са законом у свјетлу актуелних проблема малољетничког кривичног правосуђа у БиХ, Бања Лука, 2002;
Јекић, З., Кривично процесно право, Београд, 2003;

Кнежевић, С., Малолетничко кривично право, Ниш, 2010;
Лазин, Ђ., Посебни и помоћни кривични поступци, Београд, 1996;
Николић, Р., Збирка прописа о примени васпитних и казнених мера према малолетницима, Београд, 1963;
Pavišić, B. i suradnici, Komentar Zakona o kaznenom postupku, Rijeka, 2001;
Павлица, Ј., Лутовац, М., Закон о кривичном поступку у практичној примени, Београд, 1985;
Sijerčić Čolić, H., Vuleta, D., Hadžiomeragić, M., Komentar Zakona o krivičnom postupku, Sarajevo, 1999;
Симовић, М., Симовић, В., Кривично процесно право II, Источно Сарајево, 2011;
Симовић, М., Јовашевић, Д., Митровић, Љ., Симовић Нишевић, М., Коментар Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, Бања Лука, 2010;
Hirjan, F., Singer, M., Maloljetnici u krivičnom pravu, Zagreb, 1987;
Hirjan, F., Singer, M., Komentar zakona o sudovima za mladež i kaznena djela na štetu djece i maloljetnika, Zagreb, 2002;
Carić, A., Problem maloljetničkog sudstva, Split, 1971;
Шкулић, М., Стевановић, И., Малолетни делинквенти у Србији, Београд, 1999.

Законски прописи

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске ("Службени гласник РС", бр: 13/10, 61/13, 68/20);
Закон о кривичном поступку Републике Српске ("Службени гласник РС", бр: 53/12, 91/17, 66/18, 15/21).

REGULAR LEGAL REMEDIES IN CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST MINORS IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

Dr Mladenka Govedarica, LL.D.
Faculty of Law, University of East Sarajevo

Summary: *The right to a legal remedy appears as a fundamental right of every person against whom criminal proceedings have been conducted and concluded. In addition to the constitution, this right is provided for by a number of international documents, such as the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms in Article 2 of Protocol 7, and the International Covenant on Civil and Political Rights in Article 14, paragraph 5, which proclaim the right of a person to submit legal remedy against court decisions (beneficium appelationis). In addition to these documents that treat the legal remedy as a fundamental right of every human being, there are also international documents that exclusively regulate the issues of criminal procedure against minors, and therefore the issue of the right to institute a legal remedy. Thus, the Beijing Rules, with its rule 7, clearly establish the rights of minors, including the right to appeal to a higher instance, then, the Convention on the Rights of the Child in its Article 40, paragraph 2, point b) (V) establishes the right to have the decision reconsidered by a higher authority, competent, independent and impartial authority or judicial body in accordance with the law.*

Keywords: *criminal procedure, juvenile, legal remedies.*

K R I V I Č N O P R O C E S N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524232T UDK 351.74/.76:343.1–053.6
REFERAT

ОБАВЕЗНА ОДБРАНА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ ПРЕМА МАЛОЛЕТНИЦИМА И ПРИСУСТВО БРАНИОЦА У ПОЛИЦИЈСКОЈ СТАНИЦИ[1]

проф. др Вељко Турањанин
ванредни професор, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, turanjaninveljko@gmail.com; https://orcid.org/0000-0001-9029-0037

Апстракт. *Аутор у раду разматра питање обавезне одбране у кривичном поступку према малолетним учиниоцима кривичних дела, првенствено приликом саслушања у полицијској станици, са становишта кривичног процесног законодавства Републике Србије, уз анализу стандарда постављених у пракси Европског суда за људска права. Аутор полази од начела најбољег интереса детета у кривичном поступку, које треба да буде изричито препознато у српском законодавству, након чега прелази на централни аспект рада, тј. разрађује стандарде везане за обавезну одбрану у кривичном поступку. На крају, аутор даје закључна разматрања, уз одговарајуће предлоге за будућу праксу.*

Кључне речи*: малолетници учиниоци кривичних дела, обавезна одбрана, право на браниоца, право на правично суђење*

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Криминалитет малолетника из године у годину постаје све израженији европски проблем (Kochanczyk, Stachelek, 2018, 117), а према водећим схватањима, криминалитет малолетника данас одређује криминалитет једног друштва у будућности (Соковић, 2013, 24). У данашње време представља посебан тип криминалитета, будући да кључну одредницу у овом пољу представља малолетство као животна фаза у којој су психофизички развој и социјализација још увек у току, те су специфичности малолетничког криминалитета повезане са биолошким и психосоцијалним карактеристикама личности малолетника, и, с тим у вези, са посебним местом које малолетна лица имају у правном систему (Николић-Ристановић, 2012, 184). Иначе, шансе за поправљање малолетника далеко су веће него када су у питању пунолетни учиниоци кривичних дела, те се услед тога сматра да су за њих примеренije васпитне мере уз обазриво поступање у кривичном поступку

[1] Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2024. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

(Николић-Ристановић, 2012, 184). Стога се у теорији сматра да ће највећи број малолетника да напусти криминалне активности крајем адолесцентског периода, али ће ипак мањи број наставити да врше кривична дела (Луковић, 2018, 535).

Посматрано у целини, у савременом кривичном законодавству кривичноправна питања у вези са малолетничком делинквенцијом регулисана су на различит начин у односу на пунолетна лица, те се ова питања регулишу или посебним законским текстом или у оквиру посебне главе у кривичном закону (Соковић, Бејатовић, 2009, 15). Њима се изричу и посебне кривичне санкције, које се у различитим правним системима другачије називају (васпитне санкције, васпитне мере, мере безбедности и сл. (Ђоровић, 2015, 240)). Стога се у литератури истиче да су бројни разлози који говоре у прилог посебном малолетничком законодавству, иако ни тада нису елиминисане тешкоће које се појављују (Перић, 2006, 18). Правосудни систем за малолетнике створен је у западним државама - САД, Великој Британији и Аустралији на прелазу из XX у XXI век. Ови нови одвојени системи правде за децу и омладину заснивали су се на правној доктрини *parens patriae*, односно, држава је крајњи чувар деце (Platt, 1997; Jensen, Jepsen, 2006, 1-12). Држава је била овлашћена да врши свој ауторитет над родитељским овлашћењима када најбољи интерес детета захтева државну интервенцију, а до сличних тенденција дошло је у ово време у скандинавским земљама, укидањем надлежности кривичног суда за одрасле за малолетне преступнике и стварањем општинских одбора за социјални рад уместо судова за малолетнике (Jensen, Jepsen, 2006, 2). Током развоја кривичноправног положаја малолетних лица искристалисала су се два основна модела малолетничког правосуђа: модел заштите или благостања (*welfare model*) и модел правде или судски (правосудни модел (*justice model*)), а постоји и трећи, мешовити модел, који суштински у себи обједињује наведена два модела (Ђоровић, 2013, 50-51; Шкулић, 2011, 98-108; Соковић, Турањанин, 2024, 91). За модерно кривично законодавство је, пак, битно да се поштује начело најбољег интереса детета у кривичном поступку. Иако овај стандард није изричито наведен у важећем Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних оштећених лица, о истом итекако треба водити рачуна узимајући у обзир међународна правна правила, са којима законодавство Републике Србије треба да се хармонизује, односно да имплементира минимална права садржана у пресудама и тумачењима Европског суда за људска права.

2. НАЈБОЉИ ИНТЕРЕС ДЕТЕТА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

У теорији се сматра да је принцип најбољег интереса детета уведен у законодавства превасходно Конвенцијом о правима детета (у даљем тексту:

Конвенција),[2] а потом разрађен многобројним правним актима, а између осталог и у кривичном праву. Конвенцију о правима детета су донеле Уједињене нације 1989. године, а била је потписана од стране свих држава, осим две, у целом свету (САД и Сомалија). Но, пре тога треба напоменути да је сам термин "дете" први пут уведен Декларацијом о правима детета из 1924. године (Ћорић, 2019, 32). Први пут у историји створен је свеобухватан корпус права детета и то усвајањем Конвенције о правима детета (Турањанин, Ивановић, 2021). Представља основни институт за промоцију права детета, која умногоме представљају основ за побољшање положаја малолетника у кривичном поступку (Бугарски, Самарџић, 2012, 355).[3]

Конвенција се користи као главни оквир Данског института за људска права и других организација, укључујући УНИЦЕФ и *Penal Reform International*, приликом помагања државама да развију хумани систем малолетничког правосуђа заснован на људским правима.[4] Конвенцијом је

---

2 Концепт најбољег интереса детета се јавља готово два века пре доношења Конвенције о правима детета, иако терминологија није коришћена доследно, те се срећу концепти најбољих интереса деце, добробити детета, супериорног интереса детета и сл. (Douglas, 2004, 161; Palacio Sánchez Izquierdo, 2000; López Martín, 2001; Castañón, 2013, 3).

3 Т. Бугарски, С. Самарџић, *Малолетници у кривичном поступку*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1/2012, 355.

4 Основни принципи који су развијени Конвенцијом могу да се сумирају: најбољи интерес детета треба да буде примарна брига; државе потписнице ће предузети све одговарајуће мере да заштите дете од свих облика физичког или менталног насиља, повреда или злостављања, занемаривања или немарног лечења, злостављања или експлоатације, укључујући сексуално злостављање; ниједно дете не сме бити подвргнуто мучењу или другом окрутном, нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању; ни смртна казна ни доживотни затвор без могућности пуштања на слободу неће се изрећи за кривична дела која су учинила лица млађа од осамнаест година; хапшење, притварање или затварање детета мора бити у складу са законом и користиће се само као крајња мера и у најкраћем одговарајућем временском периоду; свако дете лишено слободе биће одвојено од одраслих, осим ако се не сматра да је то у његовом најбољем интересу; свако дете лишено слободе имаће право на брзи приступ правној и другој одговарајућој помоћи, као и право на оспоравање законитости лишења слободе; право да се сматра невиним док се не докаже кривица у складу са законом; право да буде одмах и директно обавештен о оптужбама против њега или ње; право на правну или другу одговарајућу помоћ у припреми и изношењу своје одбране; право да не буде приморан на сведочење или на признање кривице; право на испитивање сведока супротне стране и остваривање учешћа и испитивања сведока у његово или њено име; ако се сматра да је прекршио кривични закон, да ову одлуку и све мере које су због ње изречене преиспита виши надлежни, независни и непристрасни орган или судско тело; право на потпуно поштовање његове приватности у свим фазама поступка; успостављање минималне старости испод које ће се претпоставити да деца нису способна да крше кривични закон; на располагању ће бити различита располагања како би се

прописано да ће, у свим активностима које се тичу деце, без обзира да ли их предузимају јавне или приватне институције социјалног старања, судови, административни органи или законодавна тела, најбољи интереси детета бити од првенственог значаја. Детету се мора обезбедити таква заштита и брига која је неопходна за његову добробит, узимајући у обзир права и обавезе његових родитеља, законских старатеља или других појединаца који су правно одговорни за дете и у том циљу ће предузети све одговарајуће законодавне и административне мере (члан 3. Конвенције). Као што видимо, познавање најбољег интереса детета више није искључива привилегија родитеља, при чему се дете не посматра само као члан породице већ и знатно шире, а у овом процесу основни тумач наведеног принципа прелази са родитеља на државу.[5]

У свом општем коментару на члан 3(1), Комитет за права детета изразио је мишљење да се принцип примењује на децу погођену ситуацијом њихових родитеља у сукобу са законом "и указао је да, по његовом мишљењу, упућивање на „суд" протеже се на кривично-судске поступке са директним или индиректним најбољим интересима погођеног детета или деце".[6] Комитет је такође назначио да када родитељ или неговатељ изврше кривично дело, алтернативе притварању треба размотрити од случаја до случаја уз пуно разматрање вероватних утицаја различитих казни на најбољи интерес погођеног детета или деце (*Ibid*.; Millar, Dandurand, 2018, 240). Истовремено, у Општем коментару број 10. Комитет је скренуо пажњу на диверзионе мере, које не треба искључиво да буду везане за децу која први пут изврше неко кривично дело, као ни на ситније преступе, будући да имају велики домашај и значај (Церовић, Брашић, 2016, 613).

Потом, за потребе рада је неопходно анализирати и члан 40. Конвенције. Наиме, државе треба да признају право сваком детету за које се тврди, које је оптужено или за које је утврђено да је прекршило кривични закон, на поступак усклађен са унапређивањем дететовог осећаја достојанства и вредности, који њега/њу подстиче на поштовање људских права и основних слобода других и који узима у обзир узраст детета и чињеницу да је пожељно залагати се за његову/њену реинтеграцију и преузимање конструктивне улоге у друштву. У том циљу и имајући у виду све битне одредбе међународних инструмената, стране уговорнице ће посебно обезбедити:

обезбедило да се са децом поступа на начин који одговара њиховој добробити и сразмерно њиховим околностима и преступу (United Nations, 2000, 275-300; Jensen & Jepsen, *op. cit*., 4-5).

5 На овом пољу је свакако неизбежна литература књига Алис Милер *For Your Own Good*, у којој се јасно описује родитељско насиље над децом под паролом да је то за њихово добро (видети више у (Fattah, 2001, 19). Васпитање и образовање деце јесте комплексан процес (Ђоровић, 2012, 211), али који ни у ком случају не сме да укључи насиље (Поњавић, 2009, 17; Комар, 2008, 25; Јанчић, 2009, 247; Влашковић, 2012, 351.

6 Коментар број 14 од 29. маја 2013. године.

(а) да се ни за једно дете неће тврдити, нити ће бити оптужено или утврђено да је прекршило кривични закон, чињењем или пропуштањем који у време извршења нису били забрањени унутрашњим или међународним правом;

(б) да се сваком детету које је осумњичено или оптужено да је прекршило кривични закон, гарантује најмање: (1) претпоставка невиности док се кривица не докаже по закону; (2) да буде одмах и непосредно обавештено о оптужбама против њега/ње, а ако је примерено преко његових/њених родитеља или законских старатеља, и да има правну или другу одговарајућу помоћ у припреми и изношењу своје одбране; (3) да надлежан, независан и непристрасан орган или судско тело без одуговлачења донесе одлуку, у правичном поступку у складу са законом, уз присуство правног или другог одговарајућег заступника и његових/њених родитеља или законских старатеља, осим уколико се не сматра да то није у најбољем интересу детета, посебно узимајући у обзир његове године или положај; (4) да не буде присиљено да сведочи или да призна кривицу; да оно испита или да буду испитани сведоци друге стране и да се обезбеди учешће и саслушање његових/њених сведока под једнаким условима; (5) да, уколико се сматра да је прекршило кривични закон, такву одлуку и сваку досуђену меру која из тога произилази, поново разматра виши, надлежни, независни и непристрасни орган или судско тело у складу са законом; (6) да има бесплатну помоћ преводиоца уколико дете не може да разуме или не говори језик који се користи; (7) да се поштује његова приватност у свим фазама поступка.

Државе треба да настоје да подстичу стварање закона, поступака, органа и установа који се изричито односе на децу и баве децом за коју се тврди, која су оптужена или за коју је утврђено да су прекршила кривични закон, а посебно: (а) – утврђивање најниже старосне границе испод које деца не могу бити сматрана способном за кршење кривичног закона; (б) – доношење мера, кадгод је могуће и пожељно, за поступање са таквом децом, без прибегавања судском поступку, с тим да буду у потпуности поштована људска права и законска заштита. Биће стављен на располагање широк спектар мера, као што су брига, усмеравање, надзор; правна помоћ; условно кажњавање; прихват; образовање и програми стручне обуке и друге алтернативе институционалној бризи како би се обезбедило да се с децом поступа на начин који одговара њиховој добробити и који је сразмеран како околностима тако и учињеном делу.

На овом месту важно је споменути и Стратегију Савета Европе за права детета (2016-2021),[7] у којој се наводи да ће према Конвенцији Уједињених нација о правима детета, деци ће бити пружена могућност да буду саслушана у свим судским и управним поступцима који се тичу њих и да имају приступ надлежним, независним и непристрасним жалбеним механизмима када су њихова права прекршена, а осим тога, државе потписнице признају право

[7] http://arhiva.mup.gov.rs/cms_cir/decaipolicija.nsf/Strategija%20Saveta%20Evrope%20o%20pravima%20deteta%20(2016%20-%202021).pdf, приступ: јануар 2024. године.

сваког детета у сукобу са законом да се третира на начин који је у складу са промоцијом дечијег смисла за достојанство и узимајући у обзир доб детета и циљ његове интеграције у друштво. У свим активностима које се тичу деце, без обзира да ли их предузимају јавне или приватне установе социјалне заштите, судови, административни органи или законодавна тијела, најбољи интерес детета мора бити првенствено узет у разматрање (Митровић, Купрешанин, 2018, 119).

Наведеном Стратегијом Савета Европе о правима детета подсећа се на четири општа начела Конвенције о правима детета (недискриминација, најбољи интерес детета, право на живот, опстанак и развој и право детета да буде саслушано). У тачки 52., приликом разматрања правосуђа по мери детета, наводи се да у свим мерама које се тучу деце, било да их предузимају јавне или приватне институције социјалне заштите, судови, управни органи или законодавна тела, најбољи интерес детета треба да буде од примарног значаја. Такође, важно је и одређење да ће у периоду на који се односи Стратегија Савет Европе подстицати примену својих стандарда у породичном праву, укључујући измене Европске конвенције о усвајању деце и Препоруке Комитета министара о породичној медијацији, о политици у циљу пружања подршке позитивном родитељству, спречавању и решавању спорова о пресељењу детета. Потом, Савет Европе ће предузети мере о најбољем интересу детета у контексту нових облика породице и биоетике, посебно што се тиче сурогат материнства и родитељства и биомедицински потпомогнуте оплодње. Посебна пажња ће се поклонити процени поступка најбољих интереса детета у породичним питањима, а истражиће се како државе чланице могу да уведу нове законе, прописе и поступке којима се обезбеђује да најбољи интереси детета буду од првенственог значаја приликом одлучивања о одузимању родитељског старања, смештању детета у неки облик заштите и спајању породице.

Поред Конвенције, за принцип најбољег интереса детета важна су и Пекиншка правила, Смернице из Ријада, Хаванска правила, Токијска правила, као и Европска правила о друштвеним санкцијама и мерама. Између осталог, значајне су и препоруке Савета Европе (Препорука Р (87) 20 о друштвеном реаговању на делинквенцију малолетника, Препорука Р (88) 6 о друштвеном реаговању на делинквентно понашање младих који потичу из мигрантских породица, Препорука (2003) 20 Савета Европе земљама чланицама о новим начинима третирања малолетничког преступништва и о улози малолетничког правосуђа (Селман, et al., 2019, 13). Тако рецимо, Стандардна минимална правила Уједињених нација за малолетничко правосуђе (Пекиншка правила) имају шест делова, којим су регулисани општи принципи, истрага и кривично гоњење, суђење и одлучивање, ванинституционалне мере, поступак у институцијама и истраживање, планирање и утврђивање политике и евалуације. Међу циљевима посебно је наглашено да систем малолетничког правосуђа истиче принцип добробити детета (Ђоровић, 2015, 238).

Потом, за хармонизацију законодавства Србије са законодавством Европске уније потребно је посебну пажњу обратити на Директиву (ЕУ) 2016/800 о процесним гаранцијама за децу која су осумњичена или оптужена у кривичним поступцима од 11. маја 2016. године. Директива се примењује на децу која су осумњичена или оптужена у кривичном поступку, до доношења одлуке о томе да ли су учинила кривично дело, укључујући, где је то примењиво, изрицање пресуде и решавање по жалбама. Почетак примене Директиве је везан за тренутак хапшења, ако дете подлеже поступку по Европском налогу за хапшење. Такође, прописана је и примена Директиве или њених појединих одредаба у ситуацији када је против детета покренут кривични поступак, али у међувремену наврши 18 година ако је примена Директиве или неких њених одредаба прикладна с обзиром на околности предмета, укључујући зрелост и рањивост детета. Ипак, државе чланице могу да не примењују Директиву када дете напуни 21 годину живота. Директива се примењује и на децу која нису била осумњичена или оптужена, али су то постала током полицијског испитивања или испитивања неког другог органа. Када је у питању моменат наступања кривичне одговорности, Директива не утиче на национална законодавства, осим што је одређено да се под дететом сматра лице млађе од 18 година.[8] Не доводећи у питање право на правично суђење, у погледу лакших кривичних дела, ако је законодавством државе чланице предвиђено да санкцију изриче орган које није суд који је надлежан за кривичне ствари, а на изрицање такве санкције може се уложити жалба или ју је могуће упутити на такав суд; или ако се лишавање слободе не може изрећи као санкција, Директива се примењује само на поступке пред судом надлежним за кривичне ствари. У сваком случају, Директива се примењује у потпуности када је дете лишено слободе, без обзира на фазу кривичног поступка.[9] За разлику од претходних решења, примена ове Директиве је загарантована од момента када је дете постало осумњичено за извршење неког кривичног дела, пре формалног обавештавања о тој чињеници, што је у сваком погледу боље решење (Radić, 2018, 473).

Према члану 3. Директиве, као што смо рекли, дете је свако лице млађе од 18 година. Потом, носилац родитељске одговорности је свако лице које има родитељску одговорност према детету, при чему родитељска одговорност представља права и обавезе које се односе на дете или његову имовину, која су физичком или правном лицу додељена судском одлуком, применом законодавства или споразумом с правним учинком и права на контакт с дететом. Као и у Директиви која уређује положај жртве, ако се

[8] Сврха Директиве је у суштини утврђивање процесних гаранција којима ће се осигурати да деца која су осумњичена или оптужена у кривичном поступку могу разумети и пратити поступак, те остварити право на правично суђење и спречити децу да не понове кривично дело, као и подстаћи њихова друштвена интеракција.

[9] Члан 2. Директиве (ЕУ) 2016/800.

сумња да је у питању дете, а не зна се да ли има 18 година, узима се да се ради о детету.[10]

И кроз ову Директиву протеже се идеја правичности поступка, колико год да се ради о оспораваном појму (Kostoris, 2016, 13). На првом месту, деца морају бити обавештена о њиховим правима у складу са Директивом 2012/13/ЕУ и о општим аспектима вођења поступка, када буду обавештена о чињеници да су осумњичена/оптужена лица. Постоје три момента пружања информација. На првом месту, наведене информације се пружају одмах када се дете обавести да је осумњичено/оптужено, с обзиром на право да носилац родитељске одговорности буде обавештен у складу са чланом 5., право на помоћ браниоца према члану 6., право на заштиту приватности према члану 14. и право на пратњу носиоца родитељске одговорности током фаза поступка које нису саслушања пред судом, према члану 15., те право на правну помоћ у складу са чланом 18. Директиве. Друго, у најранијој прикладној фази поступка пружају се информације о праву на појединачну процену, према члану 7., праву на лекарски преглед, укључујући и право на лекарску помоћ, према члану 8., праву на ограничење лишења слободе и коришћење алтернативних мера, укључујући право на периодично преиспитивање притвора, како је предвиђено у члановима 10. и 11., праву на пратњу носиоца родитељске одговорности током саслушања пред судом, према члану 15. ставу 1., праву личног присуствовања суђењу, према члану 16., и о праву на ефективне правне лекове према члану 19. Директиве. На трећем месту, након лишења слободе, има право на посебан третман за време лишења слободе, према члану 12. Директиве. Ове информације се дају у писменом, усменом или у оба облика, на једноставном и приступачном језику, те се такве информације записнички констатују у складу са националним законодавством. У случају када се деци доставља писмо о правима у складу с Директивом 2012/13/ЕУ, државе чланице осигуравају да такво писмо укључује упућивање на њихова права из ове Директиве.[11]

Државе чланице осигуравају да носилац родитељске одговорности у најкраћем могућем року добије информације које дете има право да прими у складу с претходно описаним чланом. Ове информације се пружају другом одговарајућем одраслом лицу које је одредило дете и које је као такво прихватио надлежни орган, ако пружање наведених информација носиоцу родитељске одговорности није у најбољем интересу детета, или није могуће, јер ниједан носилац родитељске одговорности није доступан или његов идентитет није познат, или може на основу објективних и чињеничних околности знатно угрозити кривични поступак. Ако дете није именовало друго одговарајуће одрасло лице или ако је дете именовало лице која није прихватљиво надлежном органу, потоњи орган, узимајући у обзир најбољи интерес детета, одређује и пружа информације другом лицу, које може бити и представник органа или друге институције надлежне за заштиту и добробит

[10] Члан 3. Директиве (ЕУ) 2016/800.

[11] Члан 4. Директиве (ЕУ) 2016/800 (Pleić, Radić, 2019).

деце. Ако околности које су довеле до примене ових одредаба престану да постоје, све информације које дете добије и које су и даље важне за поступак пружају се носиоцу родитељске одговорности.[12]

Изузетно је важна помоћ браниоца, која је предвиђена чланом 6. Директиве. Наиме, деца која су осумњичена или оптужена имају право на приступ браниоцу у складу с Директивом 2013/48/ЕУ, а ништа што је садржано у Директиви не сме да угрожава прописано право. Државе чланице осигуравају да деци помаже бранилац како би им се омогућило делотворно коришћење права на одбрану. Основно право било ког лица које је оптужено за кршење закона да на суду буде заступанно од стране браниоца, па би стога и млади преступници требало да буду у контакту са адвокатима. Правна помоћ у свакој фази судског поступка је изузетно важна, јер је често једини начин да се информишу о својим правима и да се поштују, а улога адвоката може захтевати познавање више вештина од пуког правничког знања. Када се баве малолетничком криминалитетом, браниоци морају да имају у виду најбољи интерес детета као најважнији циљ који треба постићи (Silval, 2006, 275). Од тренутка кад су сазнала да су осумњичена/оптужена за извршено кривично дело, државе чланице деци осигуравају помоћ браниоца без непотребног одлагања. У сваком случају, деца имају право на помоћ браниоца од било којег од следећих тренутака, у зависности од тога који је од њих најранији: пре испитивања од стране полиције или другог органа надлежног за извршавање законодавства или правосудног органа, по извршењу истражне радње или радње прикупљања доказа од стране истражних или других надлежних органа, без непотребног одлагања након одузимања слободе или ако су позвана на суд надлежан за кривичне ствари, благовремено пре него што се појаве пред тим судом. Према члану 5. Директиве 2013/48/ЕУ, осумњичена или оптужена лица која су лишена слободе имају право да најмање једно лице, као што су сродник или послодавац, које сами именују, буде обавештено о лишењу слободе, без непотребног одлагања ако тако желе. Ако је осумњичено или оптужено лице дете, носилац родитељске одговорности за дете што је пре могуће мора бити обавештен о лишењу слободе и о припадајућим разлозима, осим ако би то било противно најбољим интересима детета, у ком случају се обавештава друго одговарајуће одрасло лице. Стандардно, лице млађе од 18 је дете.

Државе чланице могу привремено одступити од примене ових одредаба ако је то оправдано с обзиром на посебне околности случаја, ако постоји хитна потреба за спречавањем озбиљних штетних последица по живот, слободу или физички интегритет лица или ако постоји хитна потреба за спречавањем ситуације у којој би кривични поступак могао бити озбиљно угрожен. Ако државе чланице привремено одступе од примене одредбе које важе за осумњичено/оптужено дете, оне осигуравају да надлежни орган одговоран за заштиту добробити детета буде обавештен без непотребног

[12] Члан 5. Директиве (ЕУ) 2016/800 (Valcu, 2016, 85).

одлагања о лишењу слободе детета.[13] Помоћ браниоца укључује да деца имају право на приватни састанак и комуникацију с браниоцем који их заступа, укључујући пре испитивања од стране полиције или другог органа за извршавање законодавства или правосудног органа; да деца имају право на помоћ браниоца током испитивања и да му је на делотворан начин омогућено учествовање у испитивању. Такво учествовање се спроводи у складу с поступцима утврђенима националним законодавством, под условом да такви поступци не доводе у питање делотворно остварење или основу тог права. Ако бранилац учествује у испитивању, чињеница да се такво учествовање догодило записнички се констатује; да деца имају, као минимум, право да њихов бранилац присуствује истражним радњама или радњама прикупљања доказа, ако су те радње предвиђене националним законодавством и ако се од осумњиченог или оптуженог захтева или му је допуштено да присуствује доказним радњама препознавања, суочењима и реконструкцији кривичног догађаја.[14]

Мора да се поштује поверљивост комуникације између деце и њиховог браниоца у остваривању права на приступ браниоцу. Комуникација укључује састанке, дописивање, телефонске разговоре и друге облике комуникације допуштене националним законодавством. Важна је и одредба којом се предвиђа могућност одступања од права на браниоца. Под условом да је то у складу са правом на правично суђење, државе чланице могу да одступе од става 3., ако помоћ браниоца није сразмерна у светлу околности предмета, узимајући у обзир тежину наводног кривичног дела, сложеност предмета и мере које би се могле предузети у погледу таквог дела, с тим да се подразумева да је најбољи интерес детета увек на првом месту. У сваком случају, државе чланице детету осигуравају помоћ браниоца када је дете позвано пред надлежни суд или судију како би се одлучило о притвору у било којој фази поступка у оквиру ове Директиве и током трајања притвора.[15] Државе чланице такође осигуравају да се лишење слободе не изриче као кривична пресуда ако дете није имало помоћ браниоца у смислу да је детету омогућено да остварује право на одбрану на делотворан начин и, у сваком случају, током претреса. Када детету треба помоћ браниоца, а бранилац није присутан, надлежни орган одлаже испитивање детета или друге истражне радње или радње прикупљања доказа за разуман временски период, како би омогућила долазак браниоца или, ако га дете није ангажовало, како би детету ангажовали браниоца. У изузетним околностима и само током фазе која претходи судском поступку, државе чланице могу привремено да одступе од примене правила из става 3., у мери у којој је то оправдано, с обзиром на посебне околности предмета и на основу једног од следећих разлога: ако

[13] Члан 5. Директиве 2013/48/ЕУ (Vocht et al., 2014, 499).

[14] Члан 6. ставови 1-3. Директиве (ЕУ) 2016/800.

[15] На овом месту морамо да скренемо пажњу на чињеницу да се јављају и појединци који сматрају да је понекада најбољи интерес детета да остане у притвору (више о томе: Stapleton, 2006, 61).

постоји хитна потреба за спречавањем озбиљних штетних последица по живот, слободу или телесни интегритет лица или ако је предузимање тренутног деловања истражних органа нужно за спречавање битних опасности за поступак у вези с тешким кривичним делом. Ипак, државе чланице осигуравају да приликом примене овог става надлежни органи у обзир узимају најбољи интерес детета. Одлуку о наставку испитивања у одсуству браниоца на основу овог става и искључиво на основу појединачног случаја може да донесе правосудни орган или други надлежни орган, под условом да одлука може бити предмет судског преиспитивања.[16]

3. ОБАВЕЗНА ОДБРАНА У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ПОЛОЖАЈ МАЛОЛЕТНИХ УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЕЛА

Према Законику о кривичном поступку, окривљеног може да брани само адвокат. Законом о адвокатури је прописано да је адвокат лице које је уписано у именик адвоката и положило адвокатску заклетву и бави се адвокатуром, а адвокатура је обављање адвокатске службе (чл. 4. Закона о адвокатури: у даљем тексту: ЗОА).[17] Адвокатура је независна и самостална служба пружања правне помоћи физичким и правним лицима, а остварује се самосталним и независним обављањем адвокатуре, правом странке на слободан избор адвоката, организовањем адвоката у Адвокатску комору Србије и адвокатске коморе у њеном саставу, као самостално и независне организације адвоката, доношењем општих аката од стране адвокатских комора и одлучивањем о пријему у адвокатуру и о престанку права на бављење адвокатуром (чл. 2. ЗОА). Пружање правне помоћи обухвата: 1) давање усмених и писмених правних савета и мишљења; 2) састављање тужби, захтева, предлога, молби, правних лекова, представки и других поднесака; 3) састављање уговора, завештања, поравнања, изјава, општих и појединачних аката и других исправа; 4) заступање и одбрану физичких и правних лица; 5) посредовање у циљу закључења правног посла или мирног решавања спорова и спорних односа и 6) обављање других послова правне помоћи у име и за рачун домаћег или страног физичког или правног лица, на основу којих се остварују права или штите слободе и други интереси (чл. 3. ЗОА).

Дакле, бранилац у кривичном поступку може бити само адвокат. Узевши у обзир карактеристике учинилаца и кривичног поступка, законодавац је одредио у којим случајевима лице мора да има браниоца

[16] Члан 6. ставови 4-8. Директиве (ЕУ) 2016/800. И ово право је, као и много друга постојећа додатно је проширено овом Директивом. Видети Stanila, Stan, 2018, 32. О осталим одредбама Директиве, међународним актима којима је регулисан најбољи интерес детета, те о пракси Европског суда за људска права видети опширније у Соковић, Турањанин, 2024.

[17] "Службени гласник РС" број 31/11 и 24/12.

(обавезна одбрана), а када не (факултативна одбрана). Окривљени мора имати браниоца:

1) ако је нем, глув, слеп или неспособан да се сам успешно брани - од првог саслушања, па до правноснажног окончања кривичног поступка;

2) ако се поступак води због кривичног дела за које је прописана казна затвора од осам година или тежа казна - од првог саслушања, па до правноснажног окончања кривичног поступка;

3) ако је задржан или му је забрањено да напушта стан или је притворен - од лишења слободе, па до правноснажности решења о укидању мере;

4) ако му се суди у одсуству - од доношења решења о суђењу у одсуству, па док суђење у одсуству траје;

5) ако се главни претрес одржава у његовој одсутности због неспособности коју је сам проузроковао - од доношења решења да се главни претрес одржи у његовој одсутности, па до правноснажности решења којим суд утврђује престанак неспособности за учествовање на главном претресу;

6) ако је због нарушавања реда удаљен из суднице до завршетка доказног поступка или завршетка главног претреса - од доношења наредбе о удаљењу, па до повратка у судницу или до саопштавања пресуде;

7) ако се против њега води поступак за изрицање мере безбедности обавезног психијатријског лечења - од подношења предлога за изрицање такве мере, па до доношења одбијајуће или ослобађајуће пресуде, односно решења о обустави кривичног поступка или до правноснажности решења о изрицању мере безбедности обавезног психијатријског лечења;

8) од почетка преговора са јавним тужиоцем о закључењу споразума о признању кривичног дела и споразума о сведочењу окривљеног и осуђеног, па до доношења одлуке суда о споразуму;

9) ако се претрес одржава у његовој одсутности - од доношења решења да се претрес одржи у његовој одсутности, па до доношења одлуке суда о жалби на пресуду (чл. 74. ЗКП-а).

Наведеним разлозима ЗМКУД придружује још један – ако се суди малолетнику. Наиме, чланом 49. прописано је да малолетник мора имати браниоца приликом првог саслушања, као и током читавог поступка. У прекршајном поступку, такође, малолетник мора имати браниоца приликом првог саслушања, као и током читавог поступка.[18]

ЗКП-ом је даље прописано да једног или више бранилаца може изабрати и пуномоћјем овластити окривљени сам, или његов законски заступник, брачни друг, сродник по крви у правој линији, усвојитељ, усвојеник, брат, сестра, хранитељ и лице са којим окривљени живи у ванбрачној или каквој другој трајној заједници живота, осим ако се томе окривљени изричито противи. Окривљени може дати браниоцу и усмено пуномоћје изјавом на записник код органа поступка (чл. 75. ЗКП-а). Дакле, чињеница да окривљени (без обзира да ли малолетан или пунолетан) није

[18] Решење Прекршајног апелационог суда, Одељење у Новом Саду III-304 Пржм број 173/21, од 06.07.2021. године.

унапред дао одређеном браниоцу пуномоћје не сме утицати на могућност да му је да писмено или усмено и у самом органу који води поступак. Ако сам малолетник, његов законски заступник или сродници не узму браниоца, њега ће по службеној дужности поставити судија за малолетнике. При том, бранилац малолетника може бити само адвокат који је стекао посебна знања из области права детета и преступништва младих (чл. 49).[19] Чињеница да је у претквичној фази поступка надлежни орган МУП донео решење о постављењу браниоца по службеној дужности, не обавезује суд да малолетнику постави истог браниоца након подношења захтева за покретање припремног поступка.[20]

Према ставу израженом у судској пракси, није повређено право малолетног учиниоца кривичног дела на одбрану и ангажовање изабраног браниоца ако су против њега вођена два кривична поступка, где је у једном имао изабраног браниоца, а у другом бранила постављеног по службеној дужности, након чега је дошло до спајања ова два поступка у јединствени поступак за оба кривична дела, када је на главни претрес у том спојеном поступку позван бранилац по службеној дужности а не изабрани бранилац, те је у присуству тог браниоца главни претрес и одржан и донето решење којим је малолетнику изречена васпитна мера.[21] Но, овај став је упитан узевши у обзир ставове Европског суда за људска права.

За разлику од изабраног браниоца, браниоца по службеној дужности поставља орган поступка. Треба да разликујемо две ситуације: у првој законодавац прописује обавезну одбрану, а окривљени не узме браниоца или током поступка остане без браниоца, а у другој орган поступка закључи да бранилац који брани више саокривљених то не може да чини, а да не штети интересима одбране, при чему се ради о обавезној одбрани (а да се орган поступка није споразумео са саокривљенима о браниоцу или окривљени не изабере другог браниоца). У наведеним случајевима јавни тужилац или председник суда пред којим се води поступак ће му за даљи ток поступка решењем поставити браниоца по службеној дужности, по редоследу са списка адвоката који доставља надлежна адвокатска комора. Адвокатска комора је дужна да у списку наведе датум уписа адвоката у именик адвоката и да приликом састављања списка води рачуна о томе да практични или

[19] Генерално, о потреби специјализације субјеката у поступку према малолетницима је дуго писано.

[20] Решење Апелационог суда у Београду Кжм2 бр. 48/22 од 30. августа 2022. и решење Вишег суда у Београду Одељења за малолетнике Ким бр. 160/22 од 20. јула 2022. године), сентенцу приредили судија А. Степановић, судија В. Софреновић, судија А. Трешњев, судија С. Николић Гаротић, самостални саветник Д. Марковић, самостални саветник А. Барбарез, самостални саветник Т. Матић, самостални саветник С. Радојичић, из Билтена Вишег суда у Београду, Број 93/2022, Интермекс, Београд.

[21] Решење Апелационог суда у Крагујевцу, Кжм1 14/2020 од 25.5.2020. године, аутор сентенце А. Блануша, председник Апелационог суда у Крагујевцу.

стручни рад адвоката у области кривичног права даје основа за претпоставку да ће одбрана бити делотворна. Бранилац постављен по службеној дужности може тражити да буде разрешен само из оправданих разлога. Списак се објављује на интернет страници и огласној табли надлежне адвокатске коморе и суда (чл. 76. ЗКП-а). Будући да се адвокати позивају по редоследу путем кол центра, на интернет страници Адвокатске коморе Србије се могу погледати дневни извештаји Кол центра Адвокатске коморе Србије за постављање бранилаца по службеној дужности о редоследу позивања – последње позваном адвокату, по органима и листама (листа за пунолетна лица и листа за малолетнике).[22]

4. ЕВРОПСКИ СУД ЗА ЉУДСКА ПРАВА И ПРАВО НА БРАНИОЦА

Европски суд за људска права се у више пресуда бавио установљавањем стандарда у вези са кривичним поступцима како према пунолетним тако и према малолетним лицима. Нарочито је инсистирао на обавези државе да обезбеди браниоца окривљеном у почетним фазама поступка, наглашавајући да "како би остварио своје право на одбрану, оптуженом обично треба омогућити да има ефективну корист од помоћи браниоца у почетним фазама поступка, јер национални закони могу довести до таквих последица по оптуженог у почетним фазама полицијског испитивања које ће бити одлучујуће по изгледе одбране у свакој наредној фази кривичног поступка".[23] ЕСЉП је, такође, препознао и чињеницу да се оптужени често налази у посебно рањивом положају у тој фази поступка, а то се у већини случајева може адекватно надокнадити само уз помоћ браниоца, чији је задатак, између осталог, да помогне у обезбеђивању поштовања права оптуженог да се не инкриминише.[24]

У таквим околностима, ЕСЉП сматра важним да од почетне фазе поступка лице оптужено за кривично дело које не жели да се лично брани мора имати могућност да прибегне правној помоћи коју сам изабере.[25] Ово произилази из саме формулације члана 6, став 3 (ц), која гарантује да „[свако] свако ко је оптужен за кривично дело има следећа минимална права: ... да се брани ... уз помоћ браниоца по сопственом избору ...". Ово правило је препознато у међународним стандардима људских права као механизам за

[22] https://aks.org.rs/cir/%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%B8-%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98-%D0%BA%D0%BE%D0%BB-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0-11/, приступ новембар 2023. године

[23] *Salduz v. Turkey*, Application no. 36391/02, 27 November 2008, § 52,

[24] *Ibid*., § 54; *Pavlenko v. Russia*, Application no. 42371/02, 1 April 2010, § 101.

[25] ЕСЉП је детаљну аргументацију дао у пресуди *Martin v. Estonia*, Application no. 35985/09, 30 May 2013, §§ 90 и 93.

обезбеђивање ефикасне одбране оптуженог. ЕСЉП наглашава и да правичност поступка захтева да оптужени буде у могућности да добије читав низ услуга које су посебно повезане са правном помоћи.[26] Наглашава се да је право сваког ко је оптужен за кривично дело да га ефикасно брани адвокат, који по потреби може да му буде службено додељен, те да ово право осликава једно од основних обележја правичног поступка.[27]

У познатој пресуди *Beuze v. Belgium*, ЕСЉП је објаснио да циљеви којима се тежи правом на приступ браниоцу укључује следеће:

- Спречавање неостварења правде и, пре свега, испуњење циљева члана 6 Конвенције, посебно једнакости оружја између истражних органа или органа гоњења и оптуженог;
- Противтежу рањивости осумњичених у полицијском притвору;
- Основну заштита од принуде и злостављања осумњичених од стране полиције;
- Обезбеђивање поштовања права оптуженог да се не инкриминише и да ћути, што може – као и право на приступ адвокату као таквом – бити загарантовано само ако је он или она на одговарајући начин обавештен о овим правима. С тим у вези, према Суду, непосредан приступ адвокату који може да пружи информације о процесним правима вероватно ће спречити неправедност која проистиче из недостатка одговарајућих информација о правима.[28]

У истој пресуди, Суд је разрадио и садржај права на приступ браниоцу. У њему се разликују два минимална услова: (1) право на контакт и консултације са браниоцем пре саслушања, што такође укључује право да се браниоцу дају поверљиве инструкције, и (2) физичко присуство браниоца на почетку саслушања и током сваког другог саслушања током предистражног поступка. Такво присуство мора да обезбеди правну помоћ која је делотворна и практична.[29] У суштини, овде се инсистира на делотворној и практичној правној помоћи, при чему одговорност лежи и на браниоцу да такву помоћ и пружи.

Додељивање браниоца, само по себи, не обезбеђује делотворност помоћи коју бранилац може да пружи свом клијенту. То је, дакле, двојено питање. У пракси се наглашава да се држава, ипак, не може сматрати одговорном за сваки недостатак постављеног или изабраног браниоца. Из независности адвокатуре као професије произилази да је вођење одбране у суштини ствар између окривљеног и његовог браниоца, било да је именован у оквиру шеме правне помоћи или приватно финансиран, а надлежни национални органи су дужни према члану 6. став 3 (ц) Конвенције да

[26] *Dayanan v. Turkey*, no. 7377/03, 13 October 2009, § 32.
[27] *Salduz v. Turkey*, § 51; *Ibrahim and Others v. the United Kingdom* [GC], Applications nos. 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09, 13 September 2016, § 255.
[28] *Beuze v. Belgium* [GC], Application no. 71409/10, 9 November 2018, §§ 125-130.
[29] *Ibid.*, §§ 133-134.

интервенишу само ако је пропуст браниоца да пружи ефикасну правну помоћ очигледан или им је довољно скренута пажња на други начин.[30]

Управо у вези са овим захтевом, ЕСЉП је у пресуди У вези са последњим минималним захтевом, треба напоменути да је у предмету *Soytemiz v. Turkey*, нагласио да право на помоћ браниоца захтева не само да је браниоцу дозвољено присуство, већ и да му је дозвољено да активно помаже осумњиченом током, између осталог, саслушања од стране полиције и да интервенише ради осигурања поштовања права осумњиченог. Право на помоћ браниоца важи за све време и до краја саслушања у полицији, укључујући и период када се прочитају дати искази и затражи од осумњиченог да их потврди и потпише, јер је помоћ браниоца подједнако важна и код овог тренутка испитивања. Дакле, полиција је, у принципу, дужна да се уздржи од или да одложи саслушање у случају да се осумњичени позива на право на помоћ браниоца током саслушања све док се не обезбеди присуство браниоца и обезбеди могућност да помогне осумњиченом. Иста разматрања такође важе ако бранилац мора – или се од њега тражи – да оде пре завршетка саслушања полиције и пре читања и потписивања датих изјава.[31]

ЕСЉП, пак, није конзистентан у својим ставовима. Наиме, у појединим случајевима је заузео став да ово право није апсолутно. Тако, у предмету *Doyle v. Ireland*, у ком је подносиоцу представке било дозвољено да га заступа бранилац, али коме није било дозвољено да учествује у полицијском разговору као резултат релевантне полицијске праксе која је тада примењивана, Суд није утврдио повреду члана 6 став 1 и 3 (ц) Конвенције. Сматрао је да, без обзира на оспорено ограничење права подносиоца представке на приступ браниоцу током полицијског испитивања, у околностима предметног случаја, општа правичност поступка није била неповратно нарушена.[32]

Предмет *Panovitz v. Cyprus* се посебно тицао пропуста да се подносилац представке, који је био малолетан, обавести о његовом праву да се консултује са браниоцем пре првог полицијског саслушања. Суд је сматрао да је дошло до повреде члана 6. став 1. и 3(ц) Конвенције. Имајући у виду околности, а посебно имајући у виду године подносиоца представке и чињеницу да није помагао старатељ током испитивања, утврдио је да недостатак довољних информација о праву подносиоца представке да се консултује са адвокатом пре његовог испитивања од стране полиције представљао је повреду његових права на одбрану.[33] Затим, случај *Güveç v. Turkey* тицао се немогућности малолетног оптуженог да ефикасно учествује у кривичном поступку

[30] *Czekalla v. Portugal*, Application no. 38830/97, § 60, ECHR 2002-VIII; *Orlov v. Russia*, Application no. 29652/04, § 108, 21 June 2011; *Galović v. Croatia*, Application no. 45512/11, 31 August 2021, § 83.

[31] *Soytemiz v. Turkey*, 2018, §§ 44-64.

[32] *Doyle v. Ireland*, 2019, §§ 81-103.

[33] *Panovits v. Cyprus*, Application no. 4268/04, 11 November 2008.

превасходно због недостатка адекватног правног заступника. Када су га испитивали полиција, а потом и тужилац и судија, подносиоца представке није заступао бранилац. Током поновљеног суђења, и подносилац представке и његов адвокат су били одсутни са већине рочишта. Суд је сматрао да је дошло до повреде члана 6. став 1. у вези са чланом 6. став 3(ц) Конвенције. Посебно је сматрао да подносилац представке није био у могућности да ефективно учествује у суђењу, с обзиром на то да није присуствовао најмање 14 од 30 рочишта ни током првог и поновљеног суђења. Узимајући у обзир целину кривичног поступка против подносиоца представке и његове недостатке, а посебно недостатак правне помоћи за већи део поступака, Суд је закључио да је дошло до повреде његовог права на одбрану.[34]

Без обзира на важност односа поверења између браниоца и клијента, ово право није апсолутно. Оно нужно подлеже одређеним ограничењима када је у питању бесплатна правна помоћ, као и када је на судовима да одлуче да ли интереси правде захтевају да оптуженог брани бранилац којег они именују.[35] ЕСЉП је доследно сматрао да национални органи морају узети у обзир жеље окривљеног у погледу избора правног заступника, али могу да надјачају те жеље када постоје релевантни и довољни разлози да сматрају да је то неопходно у интересу правде.[36] Тамо где такви разлози недостају, ограничење слободног избора браниоца би довело до повреде члана 6. став 1 заједно са ставом 3 (ц) Конвенције, ако би негативно утицало на одбрану подносиоца представке, узевши у обзир кривични поступак у целини.[37] Истовремено, у предмету *Beuze v. Belgium* ЕСЉП заузима став да следећа ограничења такође могу угрозити правичност поступка: (1) одбијање приступа или потешкоће са којима се адвокат сусреће у тражењу увида у списе предмета у најранијим фазама кривичног поступка или током преткривичне истраге и (2) неучествовање адвоката у истражним радњама, нпр. реконструкције, а наведено такође може укључивати потребу да бранилац буде присутан током претреса и заплене.[38] Но, у сваком случају, када говоримо о правичности поступка мора се водити рачуна о поступку у целини.

Да би право на правично суђење остало „практично и делотворно“, чланом 6. ставом 1. Конвенције захтева да се, по правилу, приступ браниоцу

---

34 *Güveç v. Turkey,* Application no. 70337/01, 20 January 2009.

35 *Croissant v. Germany*, Application no. 13611/88, 25 September 1992, § 29.

36 *Croissant v. Germany*, § 29; видети такође *Meftah and Others v. France* [GC], Applications nos. 32911/96 and 2 others, ECHR 2002-VII, § 45; *Mayzit v. Russia*, Application no. 63378/00, 20 January 2005, § 66; *Klimentyev v. Russia*, Application no. 46503/99, 16 November 2006, § 116; *Vitan v. Romania*, Application no. 42084/02, 25 March 2008, § 59; *Pavlenko*, § 98; *Zagorodniy v. Ukraine*, Application no. 27004/06, 24 November 2011, § 52; *Martin*, § 90.

37 *Croissant*, § 31; видети *Meftah and Others*, §§ 46-47; *Vitan*, §§ 58-64; *Zagorodniy*, §§ 53-55; *Martin*, §§ 90- 97.

38 *Beuze v. Belgium* [GC], 2018, § 135.

треба обезбедити од првог саслушања осумњиченог од стране полиције, осим ако се у светлу посебних околности сваког случаја покаже да постоје убедљиви разлози да се ово право ограничи. Чак и када убедљиви разлози могу изузетно оправдати ускраћивање приступа браниоцу, такво ограничење – без обзира на његово оправдање – не сме неоправдано да угрози права оптуженог према члану 6. Права одбране ће у принципу бити неповратно угрожена када се дају инкриминишуће изјаве током полицијског испитивања без присуства адвоката, а које могу да се користе за осуду.[39] Овај стандард се истовремено примењује и на данашњу неправилну праксу у појединим полицијским станицама у Србији, у којима се осумњичени позива у својству грађанина, а адвокату се забрањује приступ овој врсти саслушања, чиме се суштински нарушавају људска права.

У предмету *Borg v. Malta* Суд је потврдио своје ставове у погледу повреде Конвенције због чињенице да подносилац представке није имао никакву правну помоћ док је био у полицијском притвору, иако то није било могуће према закону који је у то време био на снази у дотичној држави. Штавише, подносиоци представке се нису одрекли права на помоћ браниоца у тој фази поступка – права које није било доступно, из чега следи да је ускраћено право на правну помоћ у претпретресној фази као резултат системског ограничења које се примењује на све оптужене особе. Наведено не испуњава услов из члана 6. да право на помоћ браниоца у почетним фазама полицијског испитивања може бити подложно ограничењима само ако постоје убедљиви разлози. Сходно томе, дошло је до повреде члана 6 став 3 (ц) у вези са чланом 6 став 1.[40]

За разлику од наведених предмета у којима је оптуженом, који је држан у притвору, ускраћен приступ адвокату током полицијског испитивања, случај *Dvorski* се односи на ситуацију у којој је подносиоцу представке омогућен приступ браниоцу од његовог првог испитивања, али не – према његовим наводима – браниоцу по сопственом избору. Дакле, у овом предмету ЕСЉП није разматрао потпуно ускраћивање приступа браниоцу, него мање озбиљно питање „ускраћивања избора“ (*denial of choice*) из „релевантних и довољних“ разлога. У таквим случајевима задатак ЕСЉП је да процени да ли су, у светлу поступка у целини, права одбране „штетно погођена” до те мере да наруше њихову општу правичност.[41] Како би се наведено проценило, први корак треба да буде процена да ли је у светлу конкретних околности сваког случаја доказано да су постојали релевантни и довољни разлози за превазилажење или ометање жеље окривљеног у погледу избора правног заступника. Када такви разлози не постоје, ЕСЉП треба да приступи оцени укупне правичности кривичног поступка. Приликом процене, ЕСЉП може

[39] S*alduz*, § 55-57; видети *Panovits v. Cyprus*, Application no. 4268/04, 11 December 2008, § 66.

[40] *Borg v. Malta* (application no. 37537/13).

[41] *Dvorski v. Croatia.* Application no. 25703/11, 20 September 2015, § 81; *Croissant*, § 31; *Klimentyev*, §§ 117-18; *Martin*, §§ 96-97.

узети у обзир низ фактора, укључујући природу поступка и примену одређених професионалних захтева,[42] околности у вези са одређивањем браниоца и постојање могућности да се исто оспори,[43] делотворност помоћи браниоца,[44] да ли је поштована привилегија оптуженог да се не самооптужује,[45] старост оптуженог,[46] те употребу било које изјаве оптуженог од стране првостепеног суда у релевантном тренутку.[47] Надаље, треба имати на уму да Конвенција има за циљ да гарантује права која су практична и ефикасна, а не теоријска и илузорна[48] и да се приликом утврђивања права из Конвенције често мора гледати даље и концентрирати се на стварност ситуације.[49] У случајевима у којима оптужени није имао правног заступника, ЕСЉП такође узима у обзир могућност дату оптуженом да оспори аутентичност доказа и да се успротиви његовој употреби,[50] да ли је окривљени био у притвору,[51] као и да ли такве изјаве представљају значајан елемент на коме је заснована осуда и јачину других доказа у предмету.[52]

Предмет *Dvorski* је кључан због чињенице да ЕСЉП установљава захтев да жеља малолетног окривљеног за избором конкретног браниоца треба да буде испоштована у недостатку важних разлога због којих би орган поступка могао да поступи другачије. ЕСЉП наглашава да је право на браниоца основно право међу онима која чине појам правичног суђења и које осигурава делотворност осталих гаранција наведених у члану 6. Конвенције. Представља пример оних права која захтевају посебну заштиту стандарда „свесног и интелигентног одрицања“ утврђеног у судској пракси.[53] Такав стандард се примењује на избор браниоца подносиоца представке у овом случају. Подносилац представке је желео да ангажује другог браниоца, али је у полицијској станици потписао пуномоћје адвокату којег је полиција хтела да му додели. Подносилац представке није знао да је бранилац кога су родитељи упутили да га заступа, дошао у полицијску станицу да га види. У овим околностима, ЕСЉП сматра да се не може тврдити да се, потписивањем

42 Meftah and Others, §§ 45-48; Martin, § 90.
43 *Martin*, §§ 90-97.
44 *Croissant*, § 31, *Vitan*, §§ 58-64.
45 *Martin*, § 90.
46 *Martin*, § 92
47 *Croissant*, § 31; *Klimentyev*, §§ 117-18; *Martin*, §§ 94-95.
48 На пример видети, *Airey v. Ireland.* Application no. 6289/73, 09 October 1979, § 24; *Imbrioscia v. Switzerland*, 24 November 1993, Series A no. 275, § 38; *Goddi v. Italy.* Application no. 8966/80 09 April 1984, § 30; *Salduz*, § 55.
49 Између осталог погледати, *Delcourt v. Belgium*, 17 January 1970, Series A no. 11, § 31; *De Jong, Baljet and Van den Brink v. the Netherlands*, 22 May 1984, Series A no. 77, § 48; *Pavlenko*, § 112; *Erkapić v. Croatia*, Application no. 51198/08, 25 April 2013, §§ 80-82.
50 *Panovits*, § 82.
51 *Salduz*, § 60.
52 *Salduz*, § 57, *Panovits*, §§ 76 и 82.
53 *Pishchalnikov v. Russia*, no. 7025/04, 24 September 2009, §§ 77-79.

пуномоћја и давањем изјаве полицији, подносилац представке недвосмислено одрекао, било прећутно или изричито, било каквог права које је имао по члану 6. Конвенције да га заступа адвокат по сопственом информисаном избору.[54] Дакле, суштински, ЕСЉП је утврдио да полиција подносиоца представке није обавестила о доступности браниоца ког је малолетник желео да ангажује, те да га обавести о присуству истог браниоца у полицијској станици. Процењујући правичност поступка у целини ЕСЉП је утврдио да је подносилац представке, током полицијског испитивања, признао кривична дела за која је окривљен и да је то признање прихваћено као доказ на његовом суђењу; и да се национални судови нису на одговарајући начин позабавили овим питањем и, посебно, нису предузели адекватне корективне мере како би осигурали правичност. Ови фактори, узети кумулативно, неповратно су угрозили права подносиоца представке на одбрану и угрозили правичност поступка у целини.

5. ЗАКЉУЧАК

Иако Република Србија још увек није чланица Европске уније, јесте чланица Савета Европе и ратификацијом Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода обавезала се на имплементацију свих одлука Европског суда за људска права, донетих не само против ње него и других држава. У суштини, Конвенција прописује минимална права која држава треба да поштује. При том, државу ништа не спречава да гарантује и већи степен права, што ЕСЉП поздравља. С тим у вези, орган поступка треба да иде, уколико то специфичности кривичног предмета дозвољавају, изван националних закона, те да примењују директно правила Конвенције и судску праксу Суда, у овом случају у погледу права малолетника на браниоца, водећи рачуна о његовом најбољем интересу.

Литература

Домаћа литература

Бугарски, Т., & Самарџић, С., *Малолетници у кривичном поступку*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1/2012

Влашковић, В. (2012). Проблем одређивања садржине ”најбољег интереса детета”, *Анали Правног факултета у Београду, 60(1)*, 349-365.

Јанчић, О. (2009). *Породично право.* Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду.

Комар, М. Ј. (2008). *Расправа о принципима породичног права.* Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Луковић, А. (2018). Превенција малолетничке деликвенције. In С. Бејатовић, *Организација правосуђа и ефикасност судске заштите (Европски стандарди и стање у Србији) - кривичноправни аспект* (pp. 534-543). Златибор: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.

[54] *Dvorski v. Croatia*, § 102.

Митровић, Љ., & Купрешанин, Ј. (2018). Значај социјалних анамнеза у малољетничком правосуђу. *Кривично законодавство и функционисање правне државе* (pp. 117-127). Требиње: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.

Николић-Ристановић, В. (2012). Криминалитет малолетника или малолетничка делинквенција: појмовно одређење и његов значај. *Ревија за криминологију и кривично право, 50(1-2)*, 183-188.

Перић, О. (2006). *Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.* Београд: Службени гласник.

Пољавић, З. (2009). *Приватизација породице и породичног права.* Београд: Службени гласник.

Селман, Ц., Митровић, Љ., Улетиловић, Д., Миркоњ, Н., & Шаин, Д. (2010). *Поступање са дјецом и малољетницима у кривичном поступку.* Бања Лука: Министарство правде Републике Српске.

Соковић, С. (2013). Малолетнички криминалитет и рецидивизам: правили и/или изузетак? *Ревија за криминологију и кривично право, 51(3)*, 23-37.

Соковић, С., & Бејатовић, С. (2009). *Малолетничко кривично право.* Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.

Соковић, С., & Турањанин, В. (2024). *Малолетничко кривично право.* Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.

Турањанин, В., & Ивановић, А., *ЕУ интеграције и имплементација људских права нове генерације у правни систем Републике Српске*, Источно Ново Сарајево, 2021.

Ћорић, Д. (2019). О сличностима и разликама дефиниција појмова ”малолетно лице” и ”дете” у домаћем позитивном праву. *Ревија за криминологију и кривично право, 57(1)*, 29-43.

Ћоровић, Е. (2012). Спорни облици дисциплинског кажњавања деце: да ли је реч о основу искључења противправности кривичног дела или насиљу над децом. *Crimen, 3(2)*, 211-221.

Ћоровић, Е. (2013). Неке правнотеоријске дилеме у вези са кажњавањем малолетника. *Ревија за криминологију и кривично право, 51(1)*, 49-62.

Ћоровић, Е. (2015). *Систем кривичних санкција Републике Србије.* Нови Пазар: Државни универзитет у Новом Пазару.

Церовић, И., & Брашић, К. (2016). Искуства пилотирања васпитних налога као диверзионих механизама у Србији у контексту међународног права. In С. Бејатовић, *Европске интеграције и казнено законодавство (Поглавље 23 - норма, пракса и мере хармонизације)* (pp. 610-624). Златибор: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.

Шкулић, М. (2011). *Малолетничко кривично право.* Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Страна литература

Castañón, J. M. (2013). El principio del «interés del menor» en derecho penal: una visión crítica. *Revista de Derecho Penal y Criminología, 3*, 155-186.

Douglas, G. (2004). *An Introduction to Family Law.* Oxford: Oxford University Press.

Fattah, E. (2001). Victimizing the Helpless: Assaulting Children as a Corrective Measure. In E. Fattah, & S. Parmentier, *Victim Policies and Criminal Justice on the Road to Restorative Justice* (pp. 15-34). Leuven: Leuven University Press

Jensen, E. L., & Jepsen, J. (2006). Introduction. In E. L. Jensen, & J. Jepsen, *Juvenile Law Violators, Human Rights, and the Development of New Juvenile Justice Systems* (pp. 1-12). Oxford and Portland: Hart publishing.

Kochanczyk, R., & Stachelek, D. (2018). Prevention of Juvenile Delinquency as one of the Tasks of the Polish Police. *Ревија за кримонологију и кривично право, 56(3)*, 117-130.

López Martín, E. a. (2001). Ejecución de las medi- das no privativas de libertad. In *Justicia de menores e intervención socioeducativa.* Murcia.

Millar, H. A., & Dandurand, Y. (2018). The Best Interests of the Child and the Sentencing of Offenders with Parental Responsibilities. *Criminal Law Forum, 29(2)*, 227-297.

Palacio Sánchez Izquierdo, J. (2000). El principio del superior interés del menor. *Surgam*, 466–467.

Platt, A. (1977). *The Child Savers: The Invention of Delinquency.* Chicago: University of Chicago Press.

Pleić, M., & Radić, I. (2019). Pre-Trial Detention of Children: European Standards and Croatian Law. *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series, 3*, 521-549.

Radić, I. (2018). Right of the Child to Information according to the Directive 2016/800/EU on Procedural Safeguards for Children Who Are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings. *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series, 2 (2)*, 468-491

Silval, K. (2006). Juvenile Justice in Nepal: An Overview. In E. L. Jensen, & J. Jepsen, *uvenile Law Violators, Human Rights, and the Development of New Juvenile Justice Systems* (pp. 263-280). Oxford and Portland: Hart Publishing.

Stapleton, A. (2006). Regional Co-operation and the Spread of New Ideas and Practices. In E. L. Jensen, & J. Jepsen, *Juvenile Law Violators, Human Rights, and the Development of New Juvenile Justice Systems* (pp. 51-64). Oxford and Portland: Hart Publishing.

Stanila, L., & Stan, A. (2018). Protection of Minor's Rights in the Romanian Criminal Trial. *Journal of Eastern-European Criminal Law, 1*, 31-38.

Valcu, E. (2016). Procedural Rights of the Suspects and of the Accused during the Criminal Procedures according to the New Communitarian Regulations. *Journal of Law and Administrative Sciences, 6*, 77-93.

Vocht, D. D., Panzavolta, M., Vanderhallen, M., & Oosterhout, M. V. (2014). Procedural Safeguards for Juvenile Suspects in Interrogations: A Look at the Commission's Proposal in Light of an EU Comparative Study. *New Journal of European Criminal Law, 5 (4)*, 480-506.

Пресуде Европског суда за људска права

Airey v. Ireland. Application no. 6289/73, 09 October 1979
Beuze v. Belgium [GC], Application no. 71409/10, 9 November 2018
Croissant v. Germany, Application no. 13611/88, 25 September 1992
Czekalla v. Portugal, Application no. 38830/97, ECHR 2002-VIII
Dayanan v. Turkey, no. 7377/03, 13 October 2009
De Jong, Baljet and Van den Brink v. the Netherlands, 22 May 1984, Series A no. 77
Delcourt v. Belgium, 17 January 1970, Series A no. 11
Dvorski v. Croatia. Application no. 25703/11, September 20, 2015)
Erkapić v. Croatia, Application no. 51198/08, 25 April 2013
Galović v. Croatia, Application no. 45512/11, 31 August 2021
Goddi v. Italy. Application no. 8966/80 09 April 1984

Güveç v. Turkey, Application no. 70337/01, 20 January 2009
Ibrahim and Others v. the United Kingdom [GC], Applications nos. 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09, 13 September 2016
Imbrioscia v. Switzerland, 24 November 1993, Series A no. 275
Klimentyev v. Russia, Application no. 46503/99, 16 November 2006
Martin v. Estonia, Application no. 35985/09, 30 May 2013
Mayzit v. Russia, Application no. 63378/00, 20 January 2005
Meftah and Others v. France [GC], Applications nos. 32911/96 and 2 others, ECHR 2002-VII
Orlov v. Russia, Application no. 29652/04, 21 June 2011
Panovits v. Cyprus, Application no. 4268/04, 11 November 2008
Pavlenko v. Russia, Application no. 42371/02, 1 April 2010
Pishchalnikov v. Russia, no. 7025/04, 24 September 2009
Salduz v. Turkey, Application no. 36391/02, 27 November 2008
Vitan v. Romania, Application no. 42084/02, 25 March 2008
Zagorodniy v. Ukraine, Application no. 27004/06, 24 November 2011

MANDATORY DEFENSE IN CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST MINORS AND THE PRESENCE OF A DEFENSE AT THE POLICE STATION

Вељко Турањанин, PhD

Abstract: *In the paper, the author examines the issue of mandatory defense in criminal proceedings against juvenile offenders, primarily during hearings at the police station, from the point of view of the criminal procedural legislation of the Republic of Serbia, with an analysis of the standards set in the jurispridence of the European Court of Human Rights. The author starts from the principle of the best interest of the child in criminal proceedings, which should be explicitly recognized in Serbian legislation, after which he moves on to the central aspect of the work, i.e. develops standards related to mandatory defense in criminal proceedings. Finally, the author provides concluding remarks, along with appropriate suggestions for future practice.*

Key words: *juvenile offenders, mandatory defense, right to a defense attorney, right to a fair trial*

K R I V I Č N O P R O C E S N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524255F UDK 343.4:316.356.2–053.3/.6
REFERAT

ПОДРШКА МАЛОЉЕТНИМ СВЈЕДОЦИМА ЖРТВАМА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ У ТУЖИЛАШТВИМА И СУДОВИМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

проф. др Александар Фалаџић
ванредни професор, Правни факултет, Универзитет за пословне студије Бања Лука, aleksandar.faladzic@yahoo.com

Сажетак: *У складу са међународним стандардима, државе су одговорне за сузбијање, спровођење истраге и кривично гоњење свих облика кршења људских права. Ова обавеза односи се и на насиље у породици јер се и њиме крше основна људска права. Насиље у породици није само широко распрострањени друштвени проблем који штети појединцима, породицама и друштву у цјелини, већ је и кривично дјело. Као такво, оно захтијева не само одлучну друштвену осуду и активности у смислу превенције, него и непопустљиво друштвено неодобравање и подједнако снажан одговор правосудног система. Насиље у породици обухвата и насиље над дјецом и малољетницима, а оно се веома често неоправдано прећутно толерише као једна од традиционалних одгојних метода. Иако свједоци имају законску и грађанску дужност да свједоче у кривичном поступку, ти поступци морају да се организују тако да се избјегне неоправдано кршење права жртава и свједока, посебно кад се ради о малољетницима. Малољетник а посебно дијете које је свједок у судском поступку је осјетљив свједок а осјетљивост се односи на дјечију рањивост због когнитивне, емоционалне и социјалне незрелости, која њихове психолошке капацитете чини неотпорним према спољашњим утицајима.*

Успостављање служби за подршку свједоцима, прије свега жртвама кривичних дјела, кључни је инструмент за остварење правде за жртве и омогућавање жртвама да захтијевају остваривање властитих права. Пружањем професионалних услуга од стране служби за подршку свједоцима, поред психолошке подршке и помоћи, избјегавају се и могућности секундарне виктимизације жртава у кривичним поступцима. У овом раду ће бити обрађени видови подршке малољетним свједоцима, жртвама кривичног дјела насиље у породици у тужилаштвима и судовима у Босни и Херцеговини.

Кључне ријечи: *подршка свједоцима, насиље у породици, малољетник, тужилаштво, суд*

1. УВОД

Породица, као основна ћелија друштва, има веома значајну улогу у развоју човјека као појединца, али и друштва у цјелини. Породицу чини заједница више лица која живе у заједничком домаћинству, а која међусобно

везује рођење, брак или усвојење, и као таква, она је основна људска заједница која има велики утицај на формирање сваке личности појединачно, што је од изузетне важности за свако друштво. Због значаја улоге породице у развоју и опстанку друштва, проблематици насиља у породици треба да се придаје много више пажње, посматрајући га као социопатолошку појаву која прати развитак породице од самих почетака.

Савремено друштво у Босни и Херцеговини је погођено скоро свим облицима насиља и негативним појавама повезаним са насиљем, те је тако и насиље у породици постало свакодневница нашег друштва. Свакодневно видимо наслове у средствима јавног информисања који говоре о ужасним примјерима насиља у породици који неријетко резултирају и смртним исходима.

У складу са међународним стандардима, државе су одговорне за сузбијање, спровођење истраге и кривично гоњење свих облика кршења људских права. Ова обавеза односи се и на насиље у породици, јер оно представља кршење основних људских права. Насиље у породици такође садржи значајну компоненту родне дискриминације и у великој мјери се преклапа са појавом насиља над женама и дјецом. Насиље у породици није само широко распрострањени друштвени проблем који штети појединцима, породицама и друштву у цјелини, него је и кривично дјело. Као такво, оно захтијева не само одлучну друштвену осуду и активности у смислу превенције, него и непопустљиво друштвено неодобравање и подједнако снажан одговор правосудног система. Насиље у породици обухваћа и насиље над дјецом и малољетницима, међутим, оно се често пређутно толерише као једна од одгојних метода (Давид Г. Гил 1971. 638).

Свједок представља важно доказно средство за оптужбу за насиље у породици. Иако субјективно доказно средство, за тужиоца често представља најважније, а често и једино доказно средство које користи у предметима насиља у породици. Ова чињеница даје посебну снагу и значај свједоцима, што утиче да се посебна пажња посвећује припреми свједока, процјени личности и евалуацији способности свједочења у окружењу које је неријетко пуно неразумијевања, па и непријатељско за свједока насиља у породици. При томе треба имати на уму да значајан број свједока није заинтересован за свједочење, односно да учествовањем у кривичном поступку себе доводи у неугодну ситуацију. Такође, веома значајан број свједока је и оштећен кривичним дјелом, а начином извршења или посљедицама које су наступиле његовим извршењем он трпи значајну физичку или психичку бол и свједочење о том кривичном дјелу за њега представља својеврсну трауму. То је посебно карактеристично за свједочење малољетног свједока који је жртва насиља у породици. Иако свједоци имају законску и грађанску дужност да свједоче у кривичном поступку, ти поступци морају да се организују тако да се избјегне неоправдано кршење права жртава и свједока (Фалаџић и Јањић 2014. 185-186). Малољетник а посебно дијете које је свједок у судском поступку је осјетљив свједок а осјетљивост се односи на дјечију рањивост

због когнитивне, емоционалне и социјалне незрелости, која њихове психолошке капацитете чини неотпорним према спољашњим утицајима. Када се малољетник а посебно дијете нађе у улози свједока у кривичном поступку, сви носиоци правосудне функције и стручно особље које им помаже у раду треба да превасходно штите његове интересе. У том смислу треба прво да разријеши следеће дилеме:

- Да ли је неопходно да малољетник (дијете) буде свједок?
- Уколико је неопходно, на који начин се може заштитити његов интерес?
- Како спријечити да кривични поступак буде додатни извор трауме, шта предузети да се умањи негативан утицај на тог свједока?
- У каквом је психичком стању свједок и како је критични догађај утицао на њега?

Успостављање служби за подршку свједоцима при судовима и тужилаштвима у Босни и Херцеговини, прије свега жртвама кривичних дјела, кључни је инструмент за остварење правде за жртве и омогућавање жртвама да захтијевају остваривање властитих права. Уколико држава жели да добије њихово свједочење, дужна је да гарантује право свједоку да слободно свједочи без страха од могућих негативних посљедица које могу настати по њега његовим истинитим свједочењем. У том циљу законодавац уводи најразличитије облике заштите свједока који се крећу у дијапазону од психолошке подршке и помоћи трауматизованом свједоку приликом припреме за свједочење, током самог свједочења па и након тога, до оних које се односе на физичку заштиту свједока и њихових породица. Пружањем професионалних услуга од стране служби за подршку свједоцима избјегава се могућности секундарне виктимизације жртава у кривичним поступцима (Тасо-Дељковић и Фалаџић 2023.).

2. НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Насиље у породици је понашање којим један члан породице угрожава физички интегритет, ментално здравље или спокојство другог члана породице. Ради се о глобалној појави и представља сваки облик физичког, сексуалног, психичког или економског насиља или пријетњу таквим насиљем којем се излаже неки од чланова породице. Насиље није изоловани, појединачан догађај већ образац понављајућих понашања. Ипак, насиље у породици садржава у себи неколико облика који сваки на свој начин имају одређене посљедице на оштећену страну, односно жртву насиља у породици. Овај облик насиља представља образац насилних или пријетећих радњи с циљем извршења намјерног контролисања другог лица.

Насиље у породици можемо подијелити по различитим облицима испољавања, као што су:

- Физичко насиље које подразумијева кориштење дијелова тијела или оружја ради пријетње, казне, доминирања, контролисања или повређивања другог лица. Може да се врши различитим начинима и средствима, а за посљедицу има лаку тјелесну повреду или тешку тјелесну повреду.
- Психичко насиље се односи на озбиљну пријетњу да ће бити нападнут живот или тијело члана породице. Психичко насиље се односи такође на застрашивање, константно критиковање, потцјењивање, различите оптужбе, емоционално уцјењивање, стварање несигурности код жртве, вербално злостављање, узнемиравање, малтретирање итд.
- Сексуално насиље се односи на сваки вид повреде полне слободе и морала, сваки вид деградирања и понижавања на сексуалној основи, сваки вид присиљавања на сексуални однос и силовање. Ову врсту насиља често прати и физичко и психичко насиље, а често се ти случајеви насиља врше истовремено и посебно су понижавајући.
- Економско насиље углавном обухвата одузимање новца и вриједних ствари, контролисање зараде и примања, забрану члану породице да располаже својим и заједничким приходима, забрану да се запосли и оствари сопствене приходе, одузимање средстава за рад, наметање обавезе сталног подношења детаљних извјештаја о трошењу новца и др (Чичић 2021. 208).

Нормативно одређење кривичног дјела Насиља у породици у БиХ регулисано је ентитетским кривичним законима и КЗ Брчко дистрикта БиХ. Тако се, чланом 208. став 1. КЗ Републике Српске, прописује да „Ко примјеном насиља, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана своје породице или породичне заједнице, бит ће кажњен новчаном казном или затвором до двије године.” (Службени гласник РС број 73/10), члан 222. кривично дјело “насиље у породици” став 1. КЗ Федерације БиХ прописује да “ко насиљем, дрским или безобзирним понашањем угрожава мир, тјелесну цјеловитост или психичко здравље члана своје породице” казнит ће се новчаном казном или казном затвора до једне године. (Сл. новине ФБиХ, број 75/17) и члан 218. став 1. и 2. КЗ-а БД БиХ прописује да “Ко насиљем, дрским или безобзирним понашањем угрожава мир, тјелесну цјеловитост или душевно здравље члана своје породице” казнит ће се новчаном казном или казном затвора до једне године. Ко кривично дјело из става 1. овога члана почини према члану породице с којим живи у заједничком домаћинству казнит ће се новчаном казном или казном затвора до три године. (Службени гласник Брчко дистрикта БиХ, број 9/13).

Законима је прописано неколико квалификованих облика овог дјела, који укључују употребу оружја, наношење тешких тјелесних повреда, трајно и тешко нарушавање здравља ако је дјело учињено према малољетном лицу

или проузроковање смрти, те усмрћивање члана породице којег је починилац претходно злостављао. Ова дјела кажњива су казном затвора од три мјесеца до 15 година или „казном дуготрајног затвора“ од 21 до 45 година. Уколико дјело насиља у породици резултира смрћу члана породице, који је раније био и злостављан, починилац ће бити кажњен казном затвора од најмање десет година.

Сврха кажњавања, како је то регулисано наведеним кривичним законима је трострука:

а) превентивни утицај на друге да поштују правни поредак и не чине кривична дјела (односно генерална превенција),

б) да се утиче на починиоца да убудуће не почини кривична дјела и подстакне његов преодгој (односно, појединачна превенција и рехабилитација) и

в) изражавање друштвене осуде за учињено дјело и праведности кажњавања починиоца.

У кривичне законе ФБиХ и БДБиХ уведен је од 2010. године још један елемент сврхе кривичноправних санкција уопште – „заштита и сатисфакција жртава кривичних дјела“.

Кривичним законима прописују се врсте казни и предвиђа се да оне могу бити: казна затвора, казна дуготрајног затвора и новчана казна. Закони такође предвиђају и условну осуду, као врсту кривичноправне санкције – мјере упозорења - која се може изрећи под условима прописаним законом. Осим тога, затвор се може замијенити новчаном казном или друштвено корисним радом, под одређеним условима. Кривични закони такође прописују услове под којима је могуће ублажавање казне како законско, тако и када суд утврди постојање „нарочито олакшавајућих околности“. Осим ових кривичноправних санкција, судови такође починиоцу могу изрећи једну или више сигурносних мјера, као што је обавезно психијатријско лијечење, обавезно лијечење овисности, забрана обављања одређеног позива, занимања или активности, забрана управљања превозним средством и лишење предмета.

Законима о кривичном поступку у БиХ прописује се да жртве кривичних дјела, укључујући насиље у породици, имају право поднијети имовинскоправни захтјев који се може односити „на накнаду штете, повратствари или поништавање одређеног правног посла”. Имовинскоправни захтјеви требају се рјешавати заједно са главном ствари у кривичном поступку, односно на рочишту за изрицање кривичноправне санкције.

Када је у питању позитивно кривичноправно законодавство у вези са малољетницима, Република Српска и Федерација БиХ те Брчко Дистрикт БиХ имају *lex specialis* донесене законе о заштити о поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку (Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Ф БиХ (“Службене новине ФБиХ”, број 7/14 и 74/20); Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске ("Службени

гласник Републике Српске" број 13/10, 61/13 и 68/20); Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку БД БиХ ("Службени гласник Брчко дистикта БиХ" број 44/11). Добне границе које одређују и идентификују малољетнике као објект заштите, али и чине услов за примјену *lex specialis* одредби које садрже ови прописи, првенствено полазе од дефиниције појма дјетета као лица које није навршило 18 година живота, унутар које опште дефиниције су диференцирани млађи малољетници као лица са навршених 14, а ненавршених 16 година живота, те старији малољетници као лица са навршених 16, а ненавршених 18 година живота. Посебна категорија су дјеца која нису навршила 14 година живота, који као такви су кривичноправно неодговорни за почињена дјела, али која су међутим као објектом заштите у виду жртве почињеног кривичног дјела под апсолутном заштитом закона, јер су њихове одредбе у релевантном дијелу проткане општим принципима најбољих интереса дјеце и посебне пажње при поступању са дјецом и малољетницима као жртвама кривичних дјела. Наведено је, свакако, посљедица одредби Конвенције УН о правима дјетета које су на адекватан и суптилан начин проткане у свим дијеловима ових закона.

Та заштита, али и обавеза посебног поступања, видљива је кроз законска рјешења наведених закона који, готово без разлика, садрже јединствене одредбе у погледу дијапазона кривичних дјела почињених на штету дјеце и малољетника, ради чега *exempli causa* ћу у наставку дати преглед одредби члана 185. став 1. Закона ФБиХ који прописује да судија за малољетнике, односно вијеће којим предсједава судија за малољетнике или судија који има посебна знања из области права дјетета суди и пунољетним учиниоцима кривичних дјела прописаних Кривичним законом када се у кривичном поступку као оштећени појављује дијете и малољетно лице, као што су кривична дјела:

1) убиство,
2) чедоморство,
3) учествовање у самоубиству,
4) тешка тјелесна повреда,
5) противправно лишење слободе,
6) отмица,
7) силовање,
8) полни однос са немоћним лицем,
9) полни однос злоупотребом положаја,
10) полни однос са дјететом,
11) блудне радње,
12) задовољавање похоте пред дјететом или малољетником,
13) навођење на проституцију,
14) искоришћавање дјетета или малољетника ради порнографије,
15) упознавање дјетета са порнографијом,
16) родоскрнуће,

17) ванбрачна заједница са млађим малољетником,
18) одузимање дјетета или малољетника,
19) промјена породичног стања,
20) запуштање или злостављање дјетета или малољетника,
21) напуштање дјетета,
22) насиље у породици,
23) избјегавање издржавања,
24) спречавање и неизвршавање мјера за заштиту малољетника,
25) омогућавање уживања опојних дрога,
26) разбојничка крађа и
27) разбојништво. (Шаљић, Василић, Ковачевић 2021, 139-140)

Република Српска и Федерација БиХ су 2005. године усвојиле законе о заштити од насиља у породици, чије се одредбе, на извјестан начин, међусобно прожимају с одредбама из кривичних закона. Оба закона дефинишу концепт породице и кривичног дјела насиља у породици и одређују заштитне мјере за жртве насиља у породици. Значајно је да се овим законима прописују кривичноправне санкције за све државне званичнике који не пријаве случај насиља у породици. Измјенама Закона о заштити од насиља у породици, које су ступиле на снагу 2020. године, насиље у породици и породичној заједници третира се искључиво као кривично дјело. Поред те нове одредбе, уведени су још неки новитети као што су, рецимо, обавеза субјеката заштите да у првом контакту обавијесте жртву на њој разумљив начин, о свим правима која има и о установама, органима, правним лицима и организацијама које пружају помоћ, подршку и заштиту и обавеза за полицијске службенике да по свакој пријави насиља у породици процијени ризик на основу утврђених критерија како би се спријечило понављање насиља или неког другог тежег кривичног дјела.

Закон о равноправности полова дефинише насиље у породици као врсту насиља које се дешава у приватној сфери живота. Насиље по основу пола је свакако дјеловање којим се наноси или може нанијети физичка, психичка, сексуална или економска штета или патња, као и пријетња таквим дјеловањем које спутавају лице или групу лица да ужива у својим људским правима и слободама у јавној и приватној сфери живота. Овај закон третира насиље као кривично дјело (члан 29), прописујући да ко на основу пола врши насиље, узнемиравање или сексуално узнемиравање којим се угрози мир, душевно здравље и тјелески интегритет – казниће се казном затвора од 6 мјесеци до 5 година. Поред посебне инкриминације у кривичном законодавству, усвојени су посебни закони о заштити од насиља у породици који прописују посебне мјере за спречавање и сузбијање насиља у породици, као и подзаконски акти за провођење закона. Тако је створена адекватна нормативно – правна регулатива за остваривање ефикасније заштите од насиља у породици, која истовремено представља и добар нормативни основ за њено унапређење. Додатно, како насиље у породици захтијева

интердисциплинарни приступ и сарадњу, у циљу унапређења и јачања међусобне сарадње у заштити, помоћи и подршци жртвама насиља у породици и координисаног одговора на сузбијање и спречавање понављања насиља–потписан је Општи протокол о поступању у случајевима насиља у породици у Републици Српској чији су потписници Министарство правде, Министарство унутрашњих послова, Министарство здравља и социјалне заштите, Министарство просвјете и културе и Министарство породице, омладине и спорта (Чичић 2021. 215-216).

Поред кажњавања учиниоца, држава је дужна да осигура и одговарајуће заштитне и друге мјере којима се осигурава сигурност жртава, а посебно када се налазе у ситуацијама непосредне опасности. Државе су дужне успоставити широк спектар сервиса подршке како би ублажиле негативне посљедице насиља и рехабилитацију жртава. То укључује активан приступ од пружања основне подршке органа старатељства и других органа у најранијој фази поступка, до мјера које се могу изрећи починиоцу кривичног дјела, а које по својој сврси, могу имати утицаја и на жртву као оштећеног у кривичном поступку. Држава треба финансијски подржати ове службе, а посебна пажња треба да се усмјери на потребе лица која су због неког личног или другог својства посебно угрожена и изложена насиљу.

Фактори који посебно утичу на успјешност откривања кривичних дјела почињених на штету дјеце условљени су различитим питањима од којих је најзначајнији начин сазнања дјетета да је почињено кривично дјело, односно свијест дјетета о почињеном кривичном дјелу, а његово разумијевање је условљено различитим степенима информисаности од стане за то одређених природних или законских обвезника – породице, школе, органа социјалног старања, организација цивилног друштва и других, у виду појачане свијести о перципирању допуштености, недопуштености, штетности и посљедицама радњи усмјерених ка њиховом интегритету, било од стране познатих или непознатих лица. Предње је условљено и узрастом дјетета - дијете, млађи или старији малољетник, тј. добне структуре, што захтијева и прилагођавање начину на који ће дјеца бити информисана од свих ових актера како би адекватно и благовремено препознали пријетећу опасност, те омогућили рано откривање од стране за то специјализованих законом установљених органа. Уз све наведено, код дјеце и малољетника ће се развити и утврдити свијест да „нису сами“ и да нису тек једна „жртва“ у сивој бројци, уз апсолутно потребну подршку породице, околине и подржавајуће средине, на уштрб стигме која би посљедично настала на страни малољетника у недостатку свих ових елемената без којих откривање и ефикасно процесуирање не би могло бити учинковито.

Поред тога, циљној групи је потребно указати на могућности и обавезу пријаве почињених недопуштених радњи за то надлежним органима уз осмишљавање адекватног пропагандног материјала који ће на циљну групу дјеловати тако да укаже да без страха и стигме могу пријавити почињена дјела, да у томе „нису сами“, а првенствено у односу на родитеље/законске

заступнике дјеце, породицу у ширем смислу, затим школе, службе социјалне заштите, као и проглас о наведеној проблематици путем позива организацијама цивилног друштва.

3. ПРАКТИЧНА ПРИМЈЕНА МЈЕРА ПОДРШКЕ МАЛОЉЕТНИМ СВЈЕДОЦИМА У КРИВИЧНИМ ПОСТУПЦИМА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Индивидуалне физичке и психичке карактеристике појединог лица, уз поступке надлежних органа као и њима блиских лица, у значајној мјери одређују његово понашање током и након извршења кривичног дјела. Опште прихваћено је становиште да поједине категорије лица управо због својих физичких и психолошких карактеристика улазе у категорију коју називамо осјетљиви свједоци. Посебно осјетљиви свједоци јесу лица која су посебно трауматизирана кривичним дјелом због своје старости, пола, здравственог стања, природе извршеног кривичног дјела, његових посљедица, начина и других околности његовог извршења или због других оправданих разлога. Дакле, дефиниција осјетљивих свједока може почивати на субјективним или објективним критеријима или на њиховој комбинацији (Пајић 2010. 95).

Постоје свједоци којима због разних разлога, објективних или субјективних, при давању свједочког исказа пријети опасност. Потребно је разликовати двије основне групе угрожених свједока, овисно о томе долази ли опасност за те свједоке од могућег накнадног чина неког другог лица или од самог испитивања. Ту другу категорију могли бисмо назвати "посебно осјетљиви" свједоци и за њих опасност пријети од самог испитивања јер постоји вјероватноћа да би код њих, због посебног психичког и физичког стања у којем се налазе, могло доћи до накнадне трауматизације. Њихова специфичност је у томе што за њих проблем није заштита идентитета, већ начин испитивања. То је посебно карактеристично за свједоке жртве насиља у породици. Малољетник а посебно дијете које је свједок у судском поступку је увијек осјетљив свједок а осјетљивост се односи на дјечију рањивост због когнитивне, емоционалне и социјалне незрелости, која њихове психолошке капацитете чини неотпорним према спољашњим утицајима.

Код осјетљивих свједока и кад не постоји стварна пријетња од стране осумњиченог, односно оптуженог лица или других њему блиских лица, постоји осјећај несигурности, неспособност самосталног дјеловања у заштити својих личних права, али и тешкоће при свједочењу. Највећа опасност осјетљивим свједоцима долази управо од самог кривичног поступка. Поред тога, осјетљивост свједока може бити и резултат општег неповјерења у кривично правосуђе. Понекад и неадекватно и непрофесионално поступање и третман органа кривичног поступка може довести до додатне трауматизације свједока. Управо због тога различите институције унутар кривичноправног система морају бити свјесне да и оне могу имати трауматичан ефекат на

свједоке и свим средствима требају настојати да се та врста ефекта избјегне (чл. 23. Препоруке Савјета Европе Р(97)13 о застрашивању свједока и правима одбране). Парадокс, на који често наилазимо у правосудној заједници, огледа се у оцјени олакшавајућих и отежавајућих околности, па тако у предметима насиља у породици као олакшавајућа околност се најчешће наводи породичан човјек, иако је ово кривично дјело усмјерено на то да поремети мир, тјелесну цјеловитост или психичко здравље члана породице (Галић, Хухтанин 2014. 10). Наведени парадокс свакако негативно утиче на мотивисаност и одлучност свједока жртве кривичног дјела Насиље у породици да пријави и учествује у кривичном поступку. Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ дефинише чл. 1. став 2 угроженог свједока као свједока који је озбиљно физички или психички трауматизован околностима под којима је извршено кривично дјело или који пати од озбиљних психичких поремећаја који га чине изузетно осјетљивим, односно дијете и малољетник.

Са аспекта теме рада, као мјере подршке свједоцима жртвама кривичног дјела Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ прописује:

1. Правну помоћ;
2. Економско-финансијску помоћ;
3. Социјалну подршку;
4. Психолошку подршку;
5. Друге видове стручне помоћи;

Члан 6. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ дефинише да тужилац у току истраге, а након подизања оптужнице Суд, под условом да постоји сагласност свједока и без објављивања било каквих личних података о свједоку, обавјештава орган надлежан за питања социјалног старања о укључењу угроженог свједока у поступак и омогућава пружање помоћи тог органа, као и психолошку подршку свједоку, укључујући присуство одговарајућих стручних лица приликом испитивања или саслушања.

Ова врста помоћи угроженом свједоку често није од велике помоћи, с обзиром да органи социјалног старања често нису у могућности да испуне редовне обавезе ни за лица која имају потребу за социјалним старањем.

Одредба члана 8. која се односи на испитивање каже да ће судија, односно предсједник вијећа у одговарајућој мјери контролисати начин испитивања свједока када се испитује угрожени свједок, посебно у циљу заштите свједока од узнемиравања и збуњивања, док у изузетним околностима, ако Суд утврди да је то у најбољем интересу свједока**,** Суд може, уз сагласност странака и браниоца, саслушати угроженог свједока тако што ће му директно постављати питања у име странака и браниоца.

Када се одлучује да ли постоје оправдани разлози да се свједок испита путем техничких уређаја за пренос слике и звука на начин на који странке и бранилац могу постављати питања, а да не буду присутни у истој просторији

са свједоком, такође ће се узети у обзир потреба да се осигура заштита свједоку под пријетњом и угроженог свједока.

Удаљавање оптуженог са главног претреса дефинисано је одредбама члана 10. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ гдје је прецизирано да, када постоји оправдана бојазан да ће присуство оптуженог утицати на способност свједока да свједочи потпуно и тачно, Суд може, по службеној дужности или по приједлогу странака или браниоца, а након саслушања противне странке и браниоца, наредити да оптужени буде удаљен из суднице. Ако је удаљен из суднице оптуженом ће бити омогућено да прати свједочење путем техничких уређаја за пренос слике и звука или ће свједочење бити забиљежено и предочено оптуженом. Бранилац ће бити присутан на саслушању. Након што се оптуженом предочи свједочење свједока, а прије него се свједок отпусти, браниоцу и оптуженом омогућиће се да се консултују.

Како би се отклонио стрес или страх прије свједочења, поред мјера заштите које се одређују у складу са законским регулативама о заштити свједока, важну улогу у процесу давања исказа има психолошко-социјална подршка свједоцима прије, током и након свједочења. Чињеница је да би свједочење требало представљати потпуну и вјерну репродукцију сјећања. Међутим, свједоци током свједочења, поред сјећања, репродуцирају и своје доживљаје и осјећања која су заједно с тим догађајем упамћена. Код бројних свједока су присутне негативно обојене емоције, попут страха од непознатог и страха од сусрета с починиоцем кривичног дјела, што их додатно чини узнемиреним, рањивим и сл. Свједочење пред судом за већину свједока у психолошком смислу представља велики изазов, с обзиром да су у ситуацији да поновно проживљавају трауматско искуство кроз вербализацију истог, што може, а и не мора, имати утицаја на сам ток свједочења (свједок се тешко присјећа детаља, потешкоће у концентрацији и/или вербализацији одређених сегмената, до интензивнијих емотивних реакција приликом свједочења, па и интензивирања одређених симптома и/или погоршања здравственог стања). Како би се избјегао негативан утицај свједочења на психофизичко стање и жртава и свједока, неопходно је осигурати атмосферу у којој ће свједоци давати изјаве без страха од пријетњи или притиска који могу угрозити њихов или живот њима блиских лица. Психолошку и социјалну подршку треба осигурати сваком свједоку који је претрпио било какву трауму и/или који се може сматрати угроженим свједоком, осигуравајући да свједоци могу свједочити у потпуно сигурним условима и окружењу, као и да им свједочење неће изазвати додатну штету, патњу или трауму (Тасо-Дељковић и Фалаџић 2023).

Када говоримо о подршци свједоцима у правосудним институцијама, треба рећи да никад није тачно дефинисано које су то све активности или конкретне мјере које се предузимају са циљем помоћи свједоцима приликом давања исказа или свједочења. Сама идеја подршке свједоцима се заснива на психолошкој и/или емотивној подршци, логистичкој, административној и

било којој другој врсти помоћи која је свједоцима потребна приликом давања изјаве, односно свједочења. Циљ таквог приступа је смањити могућност анксиозности и додатне трауматизације свједока приликом ових поступака. Концепт подршке свједоцима у правосуђу показао се као изузетно битан сегмент и у спровођењу кривичних поступака јер утиче и на повећање ефикасности самог поступка, нарочито кад се ради о кривичним дјелима са елементима насиља.

Многа кривична дјела, а посебно насиље у породици, ратни злочини, организовани криминал, сексуално насиље у најчешћем броју случајева почињена су на свиреп и окрутан начин, што значајно утиче на психичко и физичко стање жртава, односно свједока тих кривичних дјела. Самим тим, жртве почињених кривичних дјела су и често и свједоци истих, те се у кривичном поступку појављују у двојакој улози и свједока и оштећеног (жртве) кривичног дјела. С обзиром на трауматична искуства која су преживјели, те преплављујући страх, дешава се да жртве одбијају сарадњу с органима кривичног гоњења, нарочито ако та сарадња негативно утиче на њихову личност (угрожени свједоци), личну сигурност или сигурност њихове породице (свједоци под пријетњом). Приликом позивања свједока на свједочење, треба имати на уму да ниједно лице не бира да буде свједок, али ако се нађе у тој улози битно је да зна да није само. Управо одјељења за подршку свједоцима у правосудним институцијама представљају својеврсну везу између свједока/жртве и правосудне институције, пружајући свједоку потребну подршку кроз цијели процес с једне стране, те поштујући права и процедуре кривичног поступка, с друге стране (Фалаџић и Јањић 2012. 188-189).

Активности подршке свједоцима која се пружа у правосудним институцијама у Босни и Херцеговини чине низ процедура и поступака са циљем процјене психофизичког стања свједока приликом давања изјаве/свједочења, те и послије, у зависности од потреба свједока. Иста се пружа прије, за вријеме и послије свједочења. Процјена појединих сегмената психофизичког стања, те логистичких и административних потреба свједока се врши за свако лице појединачно. Циљ таквог приступа јесте препознавање и креирање индивидуалног плана подршке који је у складу са потребама свједока, али и правима и обавезама које исти има у кривичном поступку. Активности подршке, између осталог, подразумијевају и психолошку припрему свједока за давање изјаве/свједочење на начин да се свједок стабилизује и у психичком смислу оснажи за предстојећу активност, пружање основних информација о току самог процеса, као својеврсна психо-едукација, са циљем упознавања свједока о току процеса, а са циљем смањења почетне анксиозности коју би свједок могао имати од непознавања процеса, професионалну психолошку подршку свједоцима, која се пружа у ситуацијама када су свједоци у толикој мјери погођени преживљеним трауматским искуством да им приликом поновног проласка кроз исто треба стручна помоћ како би превенирали додатне посљедице по психофизичко

стање свједока, логистичку и административну подршка за оне свједоке којима је потребно организовати долазак, смјештај, боравак у мјесто гдје је смјештена правосудна институција у коју су позвани, поштовање и информисање о правима и обавезама које свједоци имају у кривичном поступку, односно информисање о специфичним потребама свједока релевантних носилаца правосудних функција у појединачном кривичном поступку. Овакав свеобухватан вид подршке свједоцима показао се као изузетно значајан у свим фазама кривичног поступка. Мјере психосоцијалне подршке се посматрају и као превенција ретрауматизације и анксиозности у психолошком смислу, те секундарне виктимизације, која се веже за реакцију представника органа гоњења, али и свих других лица која би требала свједоку, жртви да пруже помоћ и заштиту. Сасвим сигурно да не требају сви свједоци исти ниво подршке прије свједочења. Међутим, када свједок зна шта може очекивати у судском процесу, смањују се стрес и тјескоба у вези са свједочењем, а осигурава се кохерентно изношење исказа. Осим што се са свједоком разговарало о томе шта може да очекује у судници, свједоци имају прилику прије свједочења да виде судницу, што им помаже да се емотивно припреме за свједочење, те и да буду мање застрашени. Ангажман службеника за подршку свједоцима посебно је значајан у фази прије почетка суђења, поготово у раду са жртвама породичног и сексуалног насиља које нису биле вољне да свједоче, јер сарадници за подршку свједоцима помажу да се страхови свједока умире те да се ријеше практични проблеми везани за њихов долазак до суда или тужилаштва. Захваљујући пруженој подршци свједоци су вербализирали да су цијењени и поштовани, што је утицало на смањење анксиозности која се јављала док чекају да буду позвани на свједочење (Тасо-Дељковић и Фалаџић 2023).

Треба нагласити да рад особља за подршку свједоцима нити у једном сегменту не улази у садржај исказа који ће свједок дати пред предметним тужиоцем, стручним сарадником и истражиоцем или судијом на главном претресу, већ се искључиво односи на психичко стање и логистичке потребе свједока. Циљ подршке свједоцима није да утиче на вољу и одлуку свједока да свједочи, већ да се спријечи секундарна виктимизација, стрес и страх од учешћа у поступку. За ефикасно спровођење кривичног поступка у предметима Насиља у породици фаза истраге је од кључног значаја, из ког разлога је за органе гоњења од кључног значаја да успоставе активан однос пун повјерења са свједоком жртвом кривичног дјела који захтијева заштиту, посебно из разлога што његово свједочење има посебан утицај и значај за тужиоца у односу на друге учеснике поступка. С тим у вези веома је значајно на који начин се треба планирати, предвиђати и комбиновати мјере подршке и заштите свједоцима, готово као и криминалистичке варијанте које треба предвидити како би се кривично дјело расвијетлило и презентовало пред надлежним судом. Са свједоком тужилац треба да успостави чврсту непосредну везу преко ОСЈ полиције који су специјализовани за тај посао и уз активну подршку службеника за подршку свједоцима.

На захтјев поступајућег тужиоца службеници за подршку свједоцима пружају следеће услуге:

- Телефонско иницијално контактирање свједока у сврху:
  - Процјене потреба и стања свједока
  - Асистенције/подршке приликом организовања доласка свједока у Тужилаштво;
- Пријем свједока на рецепцији Тужилаштва непосредно прије давања изјаве;
- Психолошка припрема свједока у просторијама Тужилаштва непосредно прије давања изјаве;
- Према упутствима поступајућег тужиоца и овисно од процјене потреба свједока присуство током давања изјаве;
- Психолошка подршка непосредно након давања изјаве;
- Праћење ефеката давања изјаве на свједока (телефонски позив: у правилу 15 дана након давања изјаве, по процјени и раније)-(Водич за подршку свједоцима у судским поступцима процесуирања ратних злочина, Фондација локалне демократије, Сарајево 2014).

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Процесуирање предмета насиља у породици је по својој природи врло комплексно и са собом носи многе изазове. За успјешније процесуирање таквих предмета потребно је успоставити повјерење са свједоцима и жртвама. Свједоцима и жртвама је у кривичном процесу неопходно и обезбиједити потребну подршку и заштиту како свједочење не би проузроковало додатне посљедице по психофизичко стање свједока, али како би се заштитила и основна права која свједок ужива у кривичном процесу. Сасвим сигурно у том процесу значајну улогу имају одјељења за подршку свједоцима у судовима и тужилаштвима. Путем контаката са свједоцима, пружањем подршке прије, за вријеме и након свједочења омогућава се креирање повољних услова у којима свједок/жртва може слободно, без страха испричати своју причу.

Развој области подршке свједоцима у правосудним институцијама у Босни и Херцеговини текао је постепено, пратећи реформу кривичног система. На том путу савладани су бројни изазови и научене су многе лекције.

За ефикасно спровођење кривичног поступка од кључног значаја је успостављање коректног професионалног односа и успостављање повјерења са свједоком који захтјева заштиту, не само тужиоца у фази истраге, већ и сарадника за подршку свједоцима, па и судије приликом свједочења у судници. Заштита свједока у кривичном процесу је веома значајна, те је потребно пажљиво планирати, предвиђати и користити.

Механизми заштите и подршке свједоцима кривичних дјела су изнимно важни за откривање и доказивање кривичних дјела са елементима

насиља, те су једнако битни и за хуманизацију кривичног поступка на начин да се више пажње посвећује и правима и оштећеног почињењем кривичног дјела, као и другим свједоцима у кривичним поступцима.

Важна препорука у цијелом процесу подршке свједоцима и жртвама је одржавати висок ниво професионалности особља за подршку свједоцима који би се требали укључивати у рад са свједоцима и жртвама већ од самог почетка, у фази истраге, како би се и у најранијим фазама поступка осигурала адекватна подршка и заштита свједоцима и жртвама.

Од изузетног значаја би било пратити које активности у процесу свједочења имају значајног утицаја на свједоке и жртве у смислу потенцијалних негативних и физичких посљедица. Индивидуални капацитети свједока се засигурно разликују, као и тежина преживљених трауматских искустава, усљед чега су свједоци рањивији, те шта је то у процесу подршке свједоцима што им даје снагу и чини их спремнијим за свједочење.

Литература

Бановић, Б. 2003. Заштита сведока у кривичном поступку, Правни живот бр. 9/2003. Београд.

Безић, Р. Шпрем П. 2020. Заштита жртава у казненом поступку-практична имплементација директиве 2012/29/ЕУ, Хрватски љетопис за казнене знаности и праксу, Загреб.

Галић, Н. Хухтанин Х. 2014. Приручник: Судска разматрања случајева насиља у породици у Босни и Херцеговини, ДЦАФ.

Gil G. D. 1971. Violenceagaist children, Journal of Marriage and Family, Vol. 33, No.4, Special Double Issue: Violence and the Family and Sexism in Family Studies, Part 2.

Фалаџић, А Јањић, М. 2012. Заштита и подршка свједоцима у Босни и Херцеговини, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука.

Тасо-Дељковић, А. Фалаџић А. 2023. Подршка и заштита свједока у кривичним поступцима у БиХ-дио реформе кривичног законодавства у БиХ, 20. година реформе кривичног правосуђа у БиХ, међунар. конференција ОСЦЕ, Сарајево.

Пајчић, М. 2005. Угрожени свједоци у казненом поступку, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, вол. 12, број 1/2005 Загреб.

Пајић Д. 2010. Заштита осјетљивих свједока у кривичном поступку, Анали Правног факултета Универзитета у Зеници.

Чичић, М. 2021. Насиље у породици, Правни факултет Универзитета у Зеници;

Шаљић, С. Василић, М Ковачевић, И. 2012. Утицај пандемије на злоупотребу друштвених мрежа код кривичних дјела почињених на штету дјеце и малољетника и изазиви у њиховом откривању и процесуирању, Зборник радова Удружења тужилаца Ф БиХ - Часопис за правну теорију и праксу, Сарајево.

Водич за подршку свједоцима у судским поступцима процесуирања ратних злочина, Фондација локалне демократије, Сарајево 2014.

Препоруке Савјета Европе Р (97)13 о застрашивању свједока и правима одбране;

Процјена стања и потреба кантоналних/окружних тужилаштава и судова на пољу подршке и заштите свједока/жртава у предметима ратних злочина у БиХ, Развојни програм Уједињених нација у Босни и Херцеговини (УНДП БиХ);

Заштита и подршка свједока у предметима ратних злочина у Босни и Херцеговини - Препреке и препоруке годину дана након усвајања Државне стратегије за рад на предметима ратних злочина ОЕБС БиХ, Сарајево 2010.

Жртве кривичних дјела у ЕУ: опсег и врста подршке жртвама, Агенција ЕУ за основна права, 2011.

Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ, Службени гласник БиХ бр. 3/03, 21/03, 61/04, 55/05;

SUPPORT TO WITNESSES, VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES OF FAMILY VIOLENCE, WHO ARE MINORS IN THE PROSECUTOR'S OFFICES AND COURTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Aleksandar Faladžić

Faculty of Law, University of Business Studies Banja Luka

Summary: *In accordance with international standards, Countries are responsible for preventing, investigating and criminally prosecuting all forms of human rights violations. This obligation also applies to domestic violence because it also violates basic human rights. Domestic violence is not only a widespread social problem that harms individuals, families and society as a whole but also a criminal offence. As such, it requires not only decisive social condemnation and prevention activities, but also unrelenting social disapproval and an equally strong response from the judicial system. Domestic violence also includes violence against children and minors that is often unjustifiably and tacitly tolerated as one of the traditional educational methods. Although witnesses have a legal and civil duty to testify in criminal proceedings, these proceedings must be organized in such a way as to avoid unjustified violation of the rights of victims and witnesses, especially when it comes to minors. A minor, and especially a child who is a witness in court proceedings, is a sensitive witness, and that sensitivity refers to children's vulnerability due to cognitive, emotional and social immaturity, which makes their psychological capacities frail to external influences.*

Establishing support services for witnesses, primarily victims of criminal offences, is a key instrument for achieving justice for victims and enabling victims to demand the exercise of their rights. The provision of professional services by witness support services, in addition to psychological support and assistance also prevents the possibility of secondary victimization of victims in criminal proceedings. This paper will deal with the types of support for witnesses, victims of the criminal offence of domestic violence who are minors in prosecutor's offices and courts in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: *witness support, domestic violence, minor, prosecution, court.*

K R I V I Č N O P R O C E S N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1524271K UDK 343.1:343.4–053.3/.6
REFERAT

ПОЛОЖАЈ МАЛОЛЕТНОГ ОШТЕЋЕНОГ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Гордана Крстић

јавни тужилац у Другом основном јавном тужилаштву у Београду, grkrstic@gmail.com

Сажетак: *У овом раду анализиран је процесни положај малолетног оштећеног у кривичном поступку, који је специфичан због недовољне физичке, психичке и емоционалне зрелости ове категорије сведока, али и због тежине последица које га погађају. Надлежни органи, а посебно јавни тужилац пред којим малолетни оштећени први пут даје исказ, који се користи као доказ у кривичном поступку, морају изразити професионални, али и заштитнички став према малолетнику, како би био обезбеђен јасан, реалистичан и поуздан исказ, али и елиминисане, или бар у знатној мери минимизоване мере секундарне виктимизације. У том контексту постоји низ законских инструмената који гарантују заштиту права и третмана према малолетном оштећеном, као што су: обавезно постављање пуномоћника, забрана суочавања са окривљеним, додељивање статуса посебно осетљивог сведока и сл. Њихов циљ је да се фокус поступања усмери на заштиту, помоћ, подршку и пажњу малолетном оштећеном, који је био жртва тешког кривичног дела најчешће са елементима насиља. Рад се бави и разматрањем практичних примера, ради указивања на добру праксу, али и нужност бољег разумевања ове тематике и изналажења адекватног приступа малолетном оштећеном од стране свих учесника у кривичном поступку, како би била постигнута делотворност, правичност и ефикасност.*

Кључне речи: *малолетник, оштећени, посебно осетљив сведок, истрага, доказ.*

1. УВОД

Предузимање радње кривичног дела од стране окривљеног доводи до повреде или угрожавања основних права и слобода појединаца, као и јавног и друштвеног поретка. Кривичноправни систем уперен је првенствено на предузимање репресивних мера против учиниоца кривичног дела, али и на пружање помоћи и подршке оштећенима, посебно код тешких кривичних дела и у односу на поједине угрожене категорије оштећених, где спадају и малолетна лица.

Надлежни државни органи су ратификацијом Конвенције о правима детета, усвојеном на Генералној скупштини УН 1989. године, (Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, 1990, чл.39) преузели обавезе да заштите права детета, обезбеде третман неопходан за његову добробит, да поступак у ком учествује дете буде спроведен без

одуговлачења и правично и да оно не буде присиљено да сведочи, те да се у свим фазама поступка поштује приватност и интерес детета.

Како у вршењу својих функција јавни тужилац у Републици Србији делује или у оквиру система обавезног гоњења остварујући принцип легалитета или система дискреционог гоњења примењујући тзв. принцип опортунитета, дужан је да поступа у интересу друштва као целине, чак и ако ограничава права појединца тј. окривљеног, према којем има дужност правичног и ефикасног спровођења истраге. Поред тога, јавни тужилац имају и дужност према жртви кривичног дела, која се огледа у пружању гаранција да ће њена права бити у потпуности и делотворно разматрана. Ове дужности јавног тужиоца, али и суда предвиђене су тзв. Декларацијом из Бордоа, која обухвата Мишљење бр.12 (2009) Консултативног већа европских судија и Мишљење бр.4 (2009) Консултативног већа европских тужилаца о указивању Комитету Министра на питање односа судија и тужилаца у демократском друштву, која су усвојена дана 08.12.2009. године.[1]

Јавни тужилац, као и суд, морају да приликом решавања предмета имају у виду и Посебан протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања из јуна 2009. године,[2] којим је предвиђено да сви органи морају да имају у виду интерес малолетног оштећеног, који имплицира перспективе његовог даљег развоја, социјализације, опоравка, као и да кроз службене радње и поступке које спроводе минимизирају секундарну виктимизацију. Поред тога, Законом о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима предвиђене су посебне мере које се примењују у односу на учиниоце кривичних дела против полних слобода, чије су жртве малолетна лица, као што су забрана ублажавања казне, наступање додатних правних последица осуде и вођење евиденција о осуђеним лицима.

Међународна и унутрашња нормативa указује на важност положаја малолетног оштећеног у кривичном поступку, те ће у овом раду даље бити разрађена питања везана за процесна правила за испитивање малолетних оштећених и могућности заштите њихове личности и права у кривичном поступку, са посебним освртом на случајеве из праксе и указивање на обазриво, али и ефективно поступање надлежних правосудних органа.

2. ПОЈАМ ОШТЕЋЕНОГ

Оштећени јесте кривичнопроцесни појам, који обухвата физичко или правно лице, чије лично или имовинско добро је погођено кривичном делом. Овим појмом није експлицитно препознат и појам жртве, већ су изједначена лица чија су имовинска и неимовинска права повређена, што свакако представља неповољан положај оштећених нарочито имајући у виду посебно

[1] https://rm.coe.int/1680747391, 19.02.2024.

[2] https://arhiva.mpravde.gov.rs/images/Posebni%20protokol%20-%20pravosudje.pdf.

осетљиве оштећене, као што су жртве силовања, жртве злочина из мржње или лица која су индиректне жртве убиства (породице убијених) и других кривичних дела која произиводе, осим имовинске штете и велику неимовинску штету за оштећене (Вучковић, 2023, 448-449).

У зависности од категорије малолетног лица, врсте и тежине кривичног дела, права оштећеног у кривичном поступку могу варирати. Код кривичних дела за које се гони по службеној дужности, кривично гоњење за одређено кривично дело предузима јавни тужилац независно од воље оштећеног. Ту је реч о грубом кршењу и погађању права оштећеног, који има право да учествује у кривичном поступку и поднесе имовинскоправни захтев. Код кривичних дела за која се гони по предлогу оштећеног,[3] такав предлог је нужан да би се покренуо државни механизам кривичног прогона.[4] То практично значи да ако оштећени не поднесе предлог за кривично гоњење за кривична дела за која је у закону прописано да се гоне по предлогу, постоји околност која трајно искључује кривично гоњење и јавни тужилац нема активну легитимацију за заступање кривичноправног захтева за кажњавање окривљеног (Илић & Мајић & Бељански & Трешњев, 2013,658).[5] Процесни положај оштећеног који је ставио предлог за кривично гоњење изједначен је са процесним положајем других сведока оштећених и он ужива сва права инхерентна тој врсти сведока. Усвајањем предлога за кривично гоњење од јавног тужиоца не завршава се могућност оштећеног да *de facto* располаже процесним захтевом, јер он може до завршетка главног претреса одустати од предлога (Крстић, 2023, 589).

Кривични законик такође познаје и кривична дела за која се гони по приватној тужби,[6] којима су погођена партикуларна права појединца, и искључиво од његове воље зависи да ли ће окривљени одговарати пред судом за оно што је учинио или не. Оштећени подноси директно приватну тужбу суду и даље поступа као својству тужиоца у кривичном поступку.

У кривичном материјалном праву појам оштећеног је изједначен са термином пасивног субјекта, лица које погађа последица кривичног дела као

---

[3] Нпр. кривично дело повреда моралних права аутора и интерпретатора из чл.198 ст.2 Кривичног законика (у даљем тексту: *КЗ*), кривично дело полно узнемиравање из чл.182а ст.1 КЗ, кривично дело зеленаштво из чл.217 ст.1 КЗ, кривично дело противправно заузимање земљишта из чл.218 ст.1 КЗ.

[4] Савезним кривичним законом од 1976. године укинута је категорија кривичних дела за која се гонило по предлогу оштећеног, тако да током важења тог закона оштећени се није могао појављивати у својству оштећеног са предлогом за гоњење.

[5] Исто становиште о томе да недостатак предлога оштећеног за кривично гоњење представља другу околност која трајно искључује кривично гоњење пошто је реч о разлогу процесног карактера заступљено је и у књизи наведених аутора.

[6] Нпр. кривично дело лака телесна повреда из чл.122 ст.1 КЗ, кривично дело нарушавање неповредивости стана из чл.139 ст.1 КЗ, кривично дело увреда из чл.170 КЗ, кривично дело одузимање туђе ствари из чл.211 КЗ, кривично дело уништење и оштећење туђе ствари из чл.212 КЗ и др.

произведена промена или стање у спољном свету, а то је по правилу и истовремено објект радње, тј. лице на коме се предузима радња извршења (Стојановић, 2005, 114). Обухвата како правна лица, тако и физичка лица, у погледу кога се не постављају никакви услови, тј. то може бити и дете, душевно болесно лице и др (Стојановић, 2005, 133).

Када је оштећени кривичним делом малолетно лице, под тим појмом се подразумева:

1. дете, тј. лице које није навршило четрнаест година,[7]
2. малолетник, тј. лице које је навршило четрнаест година, а није навршило осамнаест година,[8] који може бити млађи малолетник, ако је навршило шеснаест, односно старији малолетник, ако је навршио шеснаест, али није постао пунолетан.

Постојеће одвајање малолетних лица у нормативном смислу од одраслих, тј. пунолетних лица, резултат је утврђених значајних разлика у односу на одрасла лица. Оне се доминантно огледају на биолошком, психолошком и социјалном плану, што је све разултат још увек недовршеног развоја и структурације личности малолетника (Ћирић, 2011, 186).

3. МАЛОЛЕТНИ ОШТЕЋЕНИ У ПРЕДИСТРАЖНОМ ПОСТУПКУ

Како је јавни тужилац у Републици Србији руководилац предистражног и истражног поступка, има обавезу прикупљања и извођења доказа на штету и у корист окривљеног поштујући претпоставку невиности окривљеног, процесна права окривљеног и принцип законитости. Дужност јавног тужиоца да заштити права оштећеног манифестује се већ приликом подношења кривичне пријаве, односно сазнања о учињеном кивичном делу. Јавни тужилац је тада дужан да наложи полицији да хитно предузме све доказне радње које не трпе одлагање како би се прикупили и обезбедили трагови и предмети кривичног дела. Овлашћен је да прибави податке од органа старатељства о детету, породичним односима и старању о детету, као и информације од других надлежних установа, као што су дом здравља и школа, о детету и његовом функционисању. Прикупљање обавештења од малолетног лица у полицији треба да се одвија уз обавезно присуство стручњака органа старатељства и тој првој изјави треба обазриво приступити, јер може да произведе изузетно озбиљне и далекосежне последице како по потенцијалног осумњиченог, тако и малолетног оштећеног. Ипак, јавни тужилац може према околностима случаја, а посебно ако постоје други сведоци и други докази, да одлучи да полиција не узима изјаву од малолетног лица, већ да се испита у јавном тужилаштву приликом предузимања доказне радње.

[7] Чл.112 ст.1 тач.8 КЗ.
[8] Чл.112 ст.1 тач.9 КЗ.

С обзиром на велико интересовање медија за предистражне поступке у којима су учесници малолетна лица, јавни тужилац има додатну обавезу да предупреди инцијално нападно и таблоидно извештавање о одређеном кривичноправном догађају и да заштити идентитет свих учесника у кривичном поступку, нарочито малолетника посебно док траје истрага. Ово из разлога што медијски наводи могу негативно утицати на малолетна лица, могу довести до тога да сами себе окривљују за покретање кривичног поступка против њима блиског лица, нпр. код кривичног дела насиља у породици у односу на мајку или оца, а што се такође може негативно одразити на њихово психичко здравље до те мере да се укаже потреба да малолетно лице буде привремено измештено из породичног окружења и смештено у одговарајућу установу за заштиту здравља деце и омладине. Овакво измештање има за циљ очување и заштиту здравља детета, али и обезбеђење непристрасног и објективног исказа. Од велике је важности за квалитетно спровођење истраге да и јавни тужилац задобије поверење малолетног лица, а то чини како адекватним и професионалним односом према њему, тако и предупређивањем да садржина његовог исказа буде предмет медијског садржаја.

С тим у вези, иницијално фронтално медијско извештавање о спорном догађају чији је учесник малолетник, реакције блиских лица, као и одуговлачење кривичног поступка, а посебно одлагања главног претреса имају обесхрабрујуће ефекте на кривични поступак. У *пресуди Вишег суда у Београду Кжк1.бр.770/21 од 03.02.2022. године* изнет је правни став да се чињенице везане за предузимање радње кривичног дела полно узнемиравање из чл.182а КЗ морају ценити у самом моменту спорног обраћања окривљеног и реакције малолетне оштећене, а не из њене касније реакције засноване на причи коју је чула, а која је током главног претреса изменила исказ и изјавила да се није осећала угрожено у моменту кад јој се окривљени обратио, већ се уплашила због реакције својих и родитеља друге деце. Суд је нашао да у конкретном случају није од значаја да ли радња која се окривљеном ставља на терет објективно представља повреду достојанства оштећене у сфери полног живота, већ је битан доживљај малолетне оштећене. Својство малолетне оштећене представља квалификаторну околност код кривичног дела полно узнемиравање, а захтевање пред судом да се оштећена, која је у полној сфери недовољно искусна, изјасни прецизно у ком моменту је осетила страх у полној сфери води изобличавању права, банализовању радње кривичног дела и чини кривични поступак илузорним, што говори о двоструком неразумевању положаја малолетне оштећене, и од стране средине, али и од стране суда. Овде такође, треба посебно имати у виду да са протеком времена малолетна лица су често изложена информацијама о догађајима које чују од одраслих (тенденциозно или не), што се уграђује у њихов доживљај тог збивања, чиме се може смањити и веродостојност описа критичног догађаја (Ћирић, 2011, 1197), а што суд није разматрао, нити у одлуци образложио.

4. ПРЕДУСЛОВИ ЗА СПРОВОЂЕЊЕ ДОКАЗНЕ РАДЊЕ ИСПИТИВАЊА МАЛОЛЕТНОГ ОШТЕЋЕНОГ

У предистражном поступку и у истрази јавни тужилац настоји да прибави доказе који ће допринети разјашњењу конкретног кривичноправног догађаја. Одбрана тежи прикупљању оних доказа који ће побити доказе јавног тужиоца и тако исходовати најповољнију одлуку за окривљеног. Суштинска ствар код доказивања у кривичном поступку огледа се у њиховој законитости, која је *conditio sine qua non* за њихово дејство. Услов законитости доказа штити државни легитимитет који би, у случају кажњавања на основу доказа прибављених кршењем закона, био доведен у питање, а државни органи изједначени са лицима против којих се воде кривични поступци (Илић, 2015, 75).

Испитивање малолетног оштећеног је изузетно значајна доказна радња, која се у начелу спроводи по истим правилима као и кад су оштећени пунолетна лица, с тим што се у зависности од узраста сведока, тежине и последица кривичног дела мора водити рачуна о механизмима додатне заштите малолетног оштећеног. Они се односе на следеће категорије:

1. специјализацију органа поступка и других учесника у поступку,
2. претходне провере способности сведочења од стране малолетног лица путем одређивања психолошког вештачења,
3. ограничења у погледу бројности давања исказа у току кривичног поступка од стране малолетног лица,
4. начина спровођења доказне радње и обазривог поступања према малолетном лицу.

Сагласно томе, први предуслов за испитивање малолетног оштећеног јесте да се обавља од стране стручног лица. Представници надлежних органа који ступају у контакт са малолетним лицем у вези са кривичним поступком морају бити специјализовани, односно и службеник органа унутрашњих послова, и јавни тужилац, и чланови већа које суди морају имати посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица.[9] Такође, малолетно лице мора имати пуномоћника од првог саслушања окривљеног (Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, 2005, чл.154) и ако га нема, орган поступка је дужан да решењем постави пуномоћника из реда адвоката, који такође располаже посебним знањима нужним за рад и заступање малолетних лица. Временска одредница од првог саслушања окривљеног подразумева да се након спровођења доказне радње саслушања окривљеног малолетном оштећеном поставља пуномоћник, а који не присуствује тој доказној радњи,

[9] Требало би у случају да малолетно лице даје потребна обавештења о одређеном кривичном правном догађају у полицијској станици да поред полицијског службеника са сертификатом са рад са малолетницима, законског заступника тој радњи присуствује и представник органа старатељства, односно Центра за социјални рад.

јер сваки окривљени има право да изнесе своју одбрану у присуству браниоца и без присуства трећих лица. Основни разлог постављања пуномоћника малолетном оштећеном огледа се у обезбеђењу додатне правне заштите права и интереса заступаног лица.

Орган поступка је дужан да се према малолетном оштећеном односи водећи рачуна о његовом узрасту, својствима личности, образовању и приликама у којима живи, посебно настојећи да се избегну могуће штетне последице по његову личност и развој (Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, 2005, чл.152, с.1). На пример, за малолетна лица као жртве сексуалних деликата саме последице виктимизације су нарочито озбиљне, имајући у виду како телесну неразвијеност, тако и ограничену менталну способност деце и адолесцената да се изборе са искуством сексуалне злоупотребе и насиља, а често и злоупотребе односа поверења од стране учиниоца (Ђорђевић & Симеуновић-Пантић, 2015, 230), а нужност давања исказа иницијално ствара осећај узнемирености и поновног суочавања са болним догађајем. Због тога у пракси спровођењу доказне радње испитивања малолетног оштећеног претходи *одређивање психолошког вештачења*. Оно се одређује на околности утврђивања нивоа опште душевне развијености малолетног лица, његове способности да у сећању задржи одређене животне догађаје и да их репродукује и способности да буде испитано у својству сведока, односно да разуме и схвати упозорења и права из члана 94 Законика о кривичном поступку о ослобођењу дужности сведочења, као и установљавања склоности ка конфабулацијама, фалсификатима сећања, патолошким лажима и лажном представљању ствари и догађаја и начину њиховог испољавања ако постоје.[10]

Након достављања налаза и мишљења сталног судског вештака психолога јавни тужилац одлучује да ли ће спровести доказну радњу у зависности од садржине налаза и мишљења. У пракси стални судски вештаци најчешће дају мишљење да се малолетно лице може испитати у истрази у својству сведока, јер је ниво опште душевне развијености малолетника у складу са календарским узрастом посебно ако је старији од 10. година. Ограничења могу постојати у погледу предлога у налазу да се доказна радња обави без присуства окривљеног, са ограничењем да не даје поново исказ на главном претресу. Малолетни оштећени не би требало више од два пута да буде испитан ако је оштећен кривичним делом из каталога тешких кривичних дела (Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, 2005, чл.150),[11] а изузетно је могуће више пута ако

[10] Постоји могућност и да се одреди психијатријско вештачење малолетних жртава кривичних дела, које утиче и на правну квалификацију, као што је случај са кривичним делом обљуба над немоћним лицем из чл.179 ст.2 у вези са ставом 1 КЗ, када налаз и мишљење вештака треба да обухвати и разматрање стања маолетника и његову неспособност или способност за пружање отпора.

[11] Овде спадају следећа кривична дела уређена КЗ: тешко убиство (чл. 114 КЗ), навођење на самоубиство и помагање у самоубиству (чл. 119), тешка телесна

је то неопходно ради остварења сврхе кривичног поступка уз вођење рачуна о заштити личности и развоја малоленог лица (Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, 2005, чл.152, с.2). Ови рестриктивни инструменти имају за циљ да спрече потенцијалну виктимизацију и предупреде било какве негативне последице по здравље и сазревање малолетног оштећеног.

Доказној радњи испитивања малолетног лица обавезно присуствује психолог, коме је било поверено психолошко вештачење, педагог или пак друго стручно лице, законски заступник малолетног оштећеног – родитељ, или ако је без родитеља старалац, и бранилац окривљеног. Малолетни оштећени се позива преко законског заступника, с тим што му позив може бити упућен и преко пуномоћника.

Испитивање малолетног оштећеног се спроводи у згради органа поступка, али може бити изведено и употребом техничких средстава за пренос слике и звука, као и без присуства странака и других учесника у просторији у којој се сведок налази, с тим што ће се њима једино омогућити да постављају питања. Малолетно лице се тада може налазити у свом стану или другој просторији, односно овлашћеној установи – организацији стручно оспособљеној за испитивање маололетних лица. О модалитету спровођења доказне радње на овај начин преко видео-конференцијске везе одлучује орган поступка.

5. СПРОВОЂЕЊЕ ДОКАЗНЕ РАДЊЕ ИСПИТИВАЊА МАЛОЛЕТНОГ ОШТЕЋЕНОГ

Малолетни оштећени има процесни статус сведока, који подразумева обавезу надлежних органа да обезбеде *општи корпус права* карактеристичан и за сва друга лица која имају сазнања или опажања о учињеном кривичном делу. Ту се, пре свега, мисли на предочавање дужности да говори истину, упозорења да давање лажног исказа представља кривично дело и одбијања давања одговора на поједина питања ако би њима угрозио себе или блиска

повреда (чл. 121), отмица (чл. 134); силовање (чл. 178), обљуба над немоћним лицем (чл. 179), обљуба са дететом (чл. 180), обљуба злоупотребом положаја (чл. 181), недозвољене полне радње (чл. 182), подвођење и омогућавање вршења полног односа (чл. 183), посредовање у вршењу проституције (чл. 184), приказивање порнографског материјала и искоришћавање деце за порнографију (чл. 185), ванбрачна заједница са малолетником (чл. 190), одузимање малолетног лица (чл. 191), промена породичног стања (чл. 192), запуштање и злостављање малолетног лица (члан 193), насиље у породици (чл. 194), недавање издржавања (чл.195), родоскрвњење (чл. 197), разбојничка крађа (чл. 205), разбојништво (чл. 206), изнуда (чл. 214), омогућавање уживања опојних дрога (чл. 247), ратни злочин против цивилног становништва (чл. 372), трговина људима (чл. 388), трговина децом ради усвојења (чл. 389), заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу (чл. 390).

лица,[12] могућности искључења или ослобођења од дужности сведочења и спровођење испитивања тако да се сведок испитује понаособ, без присуства осталих сведока уз изјашњење како на општа питања, тако и допунска, која му се постављању након завршетка исказа о предмету сведочења.

Јавни тужилац је дужан да малолетно лице ослободи од страха од сведочења, тако што ће он или неко друго стручно лице дете упознати са простором, показати му зграду, компјутере, евентуално дати сок или чоколаду, неку пригодну играчку да би се у том окружењу дете осетило безбедно. Треба детету да објасни шта ће се у суду догађати и то на начин да оно може да схвати, да објасни шта се од њега очекује и да обавезно провери да ли је дете то разумело. Испитивање мора бити прилагођено не само узрасту детета и његовим личним својствима, већ се и његовом узрасту мора прилагодити речник да би га оно правилно разумело, као и боја гласа, тако да га све време благим гласом истовремено смирује и охрабрује да објасни догађај или догађаје који су се десили. Јавни тужилац истовремено треба да обрати пажњу на понашање малолетног лица (израз лица, покрете тела, узнемиреност, да ли показује страх према родитељима или другом члану породице и др.) и да ток испитивања прилагоди сагледаним реакцијама малолетног лица (Бањићанин & Хубић Нурковић, 2022, 27).

Премда је угроженост личних или имовинских права оштећеног главна тачка разликовања у односу на остале сведоке, оштећени има и *посебна права*, која се манифестују обавезним питањем приликом испитивања да ли ће у кривичном поступку остваривати *имовинскоправни захтев* уз истовремену процену целисходности пружања психолошког, социјалног, економског или другог вида заштите. Оштећени може да истакне имовинскоправни захтев, односно захтев за накнаду материјалне или нематеријалне штете самостално или преко пуномоћника. По правилу приликом давања исказа у истрази, оштећени се изјашњава о имовинскоправном захтеву, с тим што та изјава није коначна и најкасније до завршетка главног претреса оштећени може променити изјаву о овом захтеву, може прецизирати висину или одустати од истакнутог имовинскоправног захтева, у ком случају се не може поново поднети (ЗКП, 2011, чл.255, с.1). Имовинскоправни захтев има адхезиони карактер, јер је изведен из процесног статуса сведока оштећеног, а целисходно је, мада не и нужно кривичном пресудом одлучити и о овом споредном захтеву упоредо са решавањем кривичноправне ствари. Ово је потребно учинити нарочито у случају када је врста и висина штете основно обележје, односно квалификаторна околности одређеног кривичног дела (Стевановић, 1988, 138). У току кривичног поступка, оштећени има право и да стави предлог да се у кривичном поступку одреди привремена мера ради обезбеђења имовинскоправног захтева, о ком

[12] Дискутабилно је да ли је потребно дете које се испитује као сведок упозоравати да је давање лажног исказа кривично дело, јер је таква врста упозорења контрапродуктивна пошто би дете то могло доживети као непријатност или извесну претњу, више о томе: Шкулић, 2020, 490.

одлучује у истрази судија за претходни поступак, а после подигнуте оптужнице веће (ЗКП, 2011, чл.257).

Малолетни оштећени ужива право на обавештење о времену и месту испитивања других сведока (ЗКП, 2011, чл.300, с.1) и може да учествује у доказном поступку предлагањем доказа, указивањем на чињенице и да ангажује пуномоћника из реда адвоката. Малолетни оштећени ужива и права на обавештења, поуке и подношење правних лекова против одлука донетих на његову штету. С тим у вези су и право на подношење предлога и доказа за остваривање имовинскоправног захтева и привремених мера, приговора против решења о одбацивању кривичне пријаве, наредбе о обустави истраге или одустанку од кривичног гоњења (ЗКП, 2011, чл.51) и жалбе против пресуде у делу у ком је одлучено о трошковима поступка и досуђеном имовинскоправном захтеву. Малолетни оштећени може поднети приговор против мериторне одлуке јавног тужиоца преко пуномоћника или законског заступника у року од осам дана непосредно вишем јавном тужиоцу, а то је последица стразбуршких стандарда о праву на образложење судске одлуке као елементу права на правично суђење (Илић, 2012, 153). Непосредно више јавно тужилаштво одлучујући по приговору оштећеног може да или одбије приговор као неоснован или усвоји приговор, стави ван снаге решење о одбацивању или наредбу о обустави истраге и наложи нижем јавном тужиоцу које радње да предузме. Ова процесна права су инхерентна положају оштећеног и служе за ефективно, експедитивно и квалитетно учествовање у кривичном поступку и заштиту његових материјалних и моралних интереса. Додатна права сведока у кривичном поступку огледају се у стављању под режим додатне заштите и додељивање статуса посебно осетљивог сведока.

5.1. Посебно осетљив сведок

Орган поступка, тј. јавни тужилац у фази истраге, односно суд у току главног претреса може по службеној дужности или на предлог странке, малолетном лицу да одреди статус посебно осетљивог сведока ако сматра да је услед личних својстава, природе и тежине кривичног дела нарочито рањиво и сензибилно, што може да узрокује смањење квалитета и уверљивости његовог сведочења. Овај формални услов се испољава у доношењу решењу о одређивању статуса посебно осетљивог сведока, против ког није дозвољена посебна жалба. Одлуци претходи испуњеност материјалних услова у виду појединачне процене угрожености малолетног лица, која има двоструку функцију – да потврди основаност стицања таквог статуса и установљавање адекватних мера посебне заштите.

Релевантни параметри за процену вулнерабилности малолетног сведока тичу се узраста, животног искуства, начина живота, пола, здравственог стања, природе, начина или последица извршеног кривичног дела, као и других околности случаја. У пракси јавног тужилаштва нпр. статус посебно осетљивог сведока додељен је малолетној оштећеној, која је у

време извршења кривичног дела полно узнемиравање из чл. 182а с.2 у вези са с. 1 КЗ имала 14. година, налазећи да је то оправдано с обзиром на њен узраст, природу, начин, врсту кривичног дела, као и чињеницу да је од самог кривичноправног догађаја протекао кратак период и својство осумњиченог, који је полицијски службеник. Исти статус дат је и малолетном оштећеном, старом 14. година, који је требало да сведочи на околности извршења кривичног дела недозвољене полне радње из чл. 182 с. 2 у вези са чл.180 с.1 КЗ и малолетном оштећеном старом 13. година, у односу на кога постоје основи сумње да је предузета радња извршења кривичног дела насилничко понашање из чл. 344 с.2 у вези са с.1 КЗ и код ког су евидентирани проблеми у психолошкој структури личности од критичног догађаја који се огледају у анксиозним тенденцијама, насталим као последица психотраума, ноћним кошмарима, ноћним мокрењем и повременим муцањем. Статус посебно осетљивог сведока стекао је и малолетник, стар 13. година, оштећен кривичним делом тешка телесна повреда из чл.121 с.6 у вези са с.1 КЗ, као и оштећени, који је непосредно пре критичног догађаја навршио 18. година, који је био млађе пунолетно лице, а које је задобило критичном приликом убодне ране, а требало је да буде испитан на околности извршења кривичног дела насилничко понашање из чл. 344 с.2 у вези са с.1 КЗ у вези са чл.33 КЗ учињеног у групи. Имајући у виду наведено, статус посебно осетљивог сведока се у пракси јавног тужилаштва најчешће додељује за кривична дела са елементима насиља, али може бити додељен и за друга кривична дела, као нпр. кривично дело тешка крађа из чл.204 с.1 т.3 КЗ, које је учињено на дрзак начин тј. отимањем огрлице са врата малолетне оштећене.

Језгро категоризовања сведока као посебно осетљивог чине *sui generis* правила о испитивању, јер се омогућава да давање исказа малолетника пред органом поступка буде спроведено у амбијенту и у условима који неће штетити њиховом физичком и психичком стању. То у ствари обухвата: опхођење органа поступка, као и свих других учесника према малолетном оштећеном са посебном пажњом, обављање испитивања уз помоћ психолога, социјалног радника или другог стручног лица, спровођење испитивања без присуства странака и других учесника у поступку у просторији у којој се сведок налази, забрану суочења са окривљеним малолетника које је услед природе кривичног дела, последица и других околности посебно осетљиво или се налази у посебно тешком душевном стању Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, 2005, чл.153). Изузетно је дозвољено суочење сведока са окривљеним у случају да се њихови искази не слажу у погледу чињеница које су предмет доказивања, на захтев окривљеног и уз посебно одобрење органа поступка водећи рачуна о степену осетљивости сведока и о правима одбране (ЗКП, 2011, чл.104, с.4). Ово из разлога што суочење нужно има изразито конфликтни карактер, а циљ је да се услед тако створене супарничке атмосфере и психичке пресије међу даваоцима супротних исказа онај ко даје лажан или нетачан исказ коригује своје исказивање (Шкулић, 2009, 58), те је

предузимање ове доказне радње превише оптерећујуће и трауматично за малолетно лице. Поред тога, приликом спровођења доказне радње препознавања, јавни тужилац и полицијски инспектори треба да поступању обазриво и да у потпуности онемогуће да осумњичени види малолетно лице. Све ове мере имају за циљ спречавање поновне трауматизације малолетног оштећеног, али и сваког другог оштећеног који има непосредна сазнања о учињеном кривичном делу.

6. ПРАВА МАЛОЛЕТНОГ ОШТЕЋЕНОГ У ФАЗИ ГЛАВНОГ ПРЕТРЕСА

Малолетни оштећени се поново испитује на главном претресу само изузетно, јер се, с једне стране, настоји спречити секундарна виктимизација, а с друге стране, постоји ризик да због протека времена од критичног догађаја не остане конзистентан у свом исказу или да о догађају говори не само са мање детаља, већ и умањујући његов значај. То много зависи и од приступа суда малолетном оштећеном и правног резоновања. Суд може по службеној дужности или на предлог странака одлучити да искључи јавност са целог или дела главног претреса ако је то потребно ради заштите интереса малолетника, што је прописано као посебан основ (ЗКП, 2011, чл. 363 с.1 т.3).

Ако је у истрази малолетни оштећени имао статус посебно осетљивог сведока, такав статус задржава и у току главног претреса. За разлику од основног и додатног испитивања на главном претресу, где не би требало очекивати неповољан третман у односу на малолетно лице, унакрсно испитивање може бити извор непријатности и напада на њега због постављања сугестивних питања. Грешка је у Законику о кривичном поступку, што није искључио могућност да се приликом унакрсног испитивања посебно осетљивих сведока, постављају питања која наводе на одговор или су двосмислена, која су према општем законском правилу, могућа када је реч о оваквој врсти испитивања сведока на главном претресу. Она су изузетно опасна у односу на посебно осетљиве сведоке и лако могу довести до њихове накнадне трауматизације, те се испољити као вид секундарне виктимизације нарочито када се ради о малолетним лицима, међу којима могу бити и деца у кривичноправном смислу, која нису навршила четрнаест година, али чак и деца која су сасвим мала, попут предшколске деце, при чему се може радити и о тешким кривичним делима према природи психолошких и других последица која проузрокују у односу на оштећене (Шкулић, 2022, 220-221).

Малолетни оштећени неће бити испитан ако постоји сагласност странака да се чита исказ који је дао у истрази, односно у предистражном поступку. С тим у вези, Европски суд за људска права сматра да нема повреде права окривљеног на правично суђење из чл. 6 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, јер су права одбране довољно заштићена могућношћу да се користе снимци раније датих исказа рањивих

сведока и без њиховог непосредног појављивања на главом претресу. У предмету *S.N.* против Шведске[13] Суд се бавио сексуалним злостављањем десетогодишњег детета, кога је испитивао полицијски службеник који се касније није појавио на суду. Први исказ који је снимљен, достављен је браниоцу који је тражио да се оштећеном поставе додатна питања, што је и учињено, али без његовог присуства и присуства окривљеног. Шведски суд је засновао осуђујућу пресуду на основу два снимка на којима су се налазили искази оштећеног које је дао полицији. Суд је нашао да није било повреде и тако указао на важност заштите осетљивих сведока, а нарочито деце, која су жртве кривичних дела против полних слобода или насиља у породици сматрајући да постоји висок степен ризика од секундарне виктимизације и налазећи да им је нужно пружити стручну, ефикасну и хитну заштиту. Овај пример из праксе најбоље говори о обавези надлежних органа да се са дужном и посебном пажњом поступа са оним оштећеним лицима која су претрпела трауму у случајевима тешких кривичних дела, јер спадају у категорију посебно осетљивих, рањивих лица, и због тога их треба сачувати од сваке додатне виктимизације (Лукић & Самарџић, 2012, 360).

Како јавни тужилац, тако и суд је дужан да хитно поступа у свим поступцима у којима су оштећени малолетни, што у ствари подразумева да су дужни да експедитивно раде и да у разумном року предузимају службене радње, односно да кривични поступак буде спроведен у што краћем року имајући у виду врсту и тежину кривичног дела, сложеност доказног поступка, као и доступност и одазивање учесника. Међутим, нису само подршка оштећенима и спречавање секундарне виктимизације кључни задаци правосудних органа, већ и пружање адекватне сатисфакције, која се у кривичним предметима у којима су оштећени малолетна лица поставља као категорички императив и правац делања.

7. ЗАКЉУЧАК

Улога малолетног оштећеног у кривичном поступку је фундаментална за разјашњење кривичноправне ствари и правилно и потпуно утврђивање чињеничног стања. Он располаже непосредним сазнањима која су од значаја за доказивање кривичног дела, која у великом броју случајева дубоко задире у лична права малолетника. Због деликатног процесног положаја у кривичном поступку малолетни оштећени мора имати посебан третман и мора му бити пружена помоћ и подршка како би темељно изнео своја запажања, али и лакше пребродио терет давања исказа и појављивања пред надлежним органима.

Представници правосудних органа дужни су да у овим случајевима испоље професионалан и толерантан однос, покажу вештине уважавања личности малолетника и да не занемаре поштовање и остваривање његових

[13] Број представке 34209/96, пресуда од 02.07.2002. године, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60564%22]}.

права у кривичном поступку. Један од процесних инструмената је додељивање статуса посебно осетљивог сведока малолетном оштећеном, који налаже систематични и озбиљнији приступ у складу са најбољим интересом малолетника.

Поред сталоженог и мирољубивог става према малолетнику у току спровођења доказне радње испитивања у фази истраге и на главном претресу, важно је настојати да, уколико има довољно основа, и о имовинскоправном захтеву оштећеног буде одлучено кривичном пресудом, те да се тако избегне подношење грађанске тужбе и поновно пролажење кроз механизам судске заштите. То је уједно ефективан начин за остваривање права малолетног оштећеног, прогресивно поступање надлежних правосудних органа и примену међународних стандарда у пуном обиму, коју у будућој пракси треба да следе.

Литература

Бајићанин, А. & Хубић Нурковић, Л. 2022. Деца као субјекти кривичноправног система, Билтен Републичког јавног тужилаштва, бр.1/2022, стр.27.

Вучковић, Б. 2023. Имовинскоправни захтев оштећеног у кривичном поступку (норма и пракса). зборник *Две деценије реформе казненог законодавства: искуства и поуке* (ур. проф. др Вељко Турањанин, проф. др Драгана Чворовић), Златибор: LXII редовно годишње саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, стр. 448-449.

Ђорђевић, Ђ. & Симеуновић-Пантић, Б. 2015. Малолетна лица као жртве кривичних дела против после слободе, зборник Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја, Београд: Институт за социолошка и криминалошка истраживања (ур. Ивана Стевановић), стр.230.

Илић, П. Г. 2012. О положају оштећеног у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, година LX, бр.1, стр.153.

Илић, П. Г. 2015. О незаконитим доказима у кривичном поступку, тематска монографија Казнена реакција у Србији, В део, (приредио Ђорђе Игњатовић), Београд, стр.75.

Илић, П. Г. & Мајић, М. & Бељански, С. & Трешњев А. 2013. *Коментар Законика о кривичном поступку*, изд. Београд: Службени гласник.

Крстић, Г. 2023. *Негативне јавнотужилачке одлуке*. зборник Две деценије реформе казненог законодавства: искуства и поуке (ур. проф. др Вељко Турањанин, проф. др Драгана Чворовић), Златибор: LXII редовно годишње саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, стр.589.

Лукић, Т. & Самарџић, С.2012.Малолетници у кривичном поступку, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр.1, Нови Сад, стр.360.

Стевановић, В. Ч. 1988, Кривично процесно право СФРЈ, друго измењено и допуњено издање, изд: Београд, Научна књига.

Стојановић, З. 2005. Кривично право општи део, изд. Београд:Правна књига.

Ћирић, З, 2011. Судско-психијатријска вештачења малолетних учесника судских поступака, Тематски зборник радова Заштита људских и мањинских права у европском правном простору, књига бр. 1, Ниш: Правни факултет у Нишу, стр.186.

Шкулић, М.2020.Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичнх дела и кривичноправној заштити малолетних лица, изд. Београд: Службени гласник.

Шкулић, М. 2009. Кривични поступак у коме се појављује малолетно лице као оштећени. зборник Насиље у породици, Београд: Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, стр. 58.

Шкулић, М.2022. Кривично процесно право. изд. Београд, Правни факултет.

Европски суд за људска права, број представке 34209/96, пресуда од 02.07.2002. године, доступно на: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60564%22]}.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, „Сл. гласник РС“, бр. 85/05.

Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима, „Сл. гласник РС”, бр.32/13.

Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, Службени лист СФРЈ, бр.15/90.

Законик о кривичном поступку, „Сл. гласник РС”, бр.72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14, 35/19, 37/21, 62/21.

Кривични законик „Сл. гласник РС”, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19.

THE POSITION OF JUVENILE AS AN INJURED PARTY IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Gordana Krstić

Public Prosecutor, The Second Basic Public Prosecutor's Office in Belgrade

Summary: *This paper analyzes the procedural position of juvenile as an injured party, which is specific due to the insufficient physical, psychological and emotional maturity of this category of witness, but also due to the severity of the consequences that affect him. Competent authorities, and especially the public prosecutor before whom the juvenile injured party gives a statement for the first time, which is used as evidence in criminal proceedings, must express a professional, but also a protective attitude towards the juvenile, in order to ensure a clear, realistic and reliable statement and to eliminate measures of secondary victimization. In this context, there are a number of legal instruments that guarantee the protection of the rights and treatment of the victim, such as: the mandatory appointment of a representative, the prohibition of confrontation with the defendant, the granting of the status of a especially vulnerable witness, etc. Their goal is to focus the proceedings on protection, help, support and attention to the victim, who was the victim of a serious crime, usually with elements of violence. It is also very important that criminal court also decide in judgement regarding property right claim in order to avoid the filing of a civil lawsuit and going through the judicial protection mechanism again. That is an effective way to exercise the rights of the juvenile victim and to fillfull implementation of international standards, which should be followed in future practice.*

Key words: *juveniles, injured party, especially vulnerable witness, investigation, evidence.*

https://doi.org/10.7251/CEST1524286N UDK 343.13+343.14–053.6

GUARDIANS OF JUSTICE: BALANCING RIGHTS AND PROTECTION IN THE EXAMINATION OF MINORS AND JUVENILE TESTIMONY IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Filip Novaković

LL.B. in General Law, LL.M. in Criminal Law, student of doctoral studies in law at the Faculty of Law of the University of Zenica. In-house lawyer at Helsinki Citizens' Assembly Banja Luka, Corresponding Member of the Bosnian-Herzegovinian-American Academy of Arts and Sciences. E-mail: filipnovakovic.iur@gmail.com; ORDIC iD: https://orcid.org/0000-0001-9979-5824

Summary: *This paper explores the intricate balance between safeguarding the rights of minors and ensuring effective criminal justice in the examination of juvenile testimony within legal proceedings. Focused on the intersection of criminal law and juvenile justice, the study delves into the challenges and ethical considerations surrounding the interrogation and testimonial processes involving minors. The evolving landscape of juvenile criminal justice necessitates a nuanced approach that considers both the developmental vulnerabilities of young individuals and the imperative to uphold justice. The article addresses the fundamental tension between the rights of minors to fair treatment and the societal interest in uncovering the truth. The examination of minors in criminal proceedings requires a delicate balance, considering factors such as cognitive development, susceptibility to coercion, and the potential impact of trauma. The paper critically evaluates existing legal frameworks and proposes innovative strategies to enhance the protection of juvenile rights without compromising the pursuit of justice.*

Keywords: *Juvenile Justice, Minors' Rights, Criminal Proceedings, Testimony Examination, Legal Protections.*

1. INTRODUCTION

In the realm of criminal law, the intricacies surrounding the rights and protections afforded to minors during legal proceedings have long been a subject of intense scrutiny and scholarly inquiry. The delicate balance between upholding the principles of justice and safeguarding the well-being of juveniles demands a nuanced understanding of the unique challenges posed by their involvement in criminal cases. This papaer seeks to explore the intricate web of legal considerations and ethical dilemmas that surround the examination of minors within the criminal justice system. The juvenile justice system is predicated on the recognition that minors possess distinct vulnerabilities and developmental characteristics that set them apart from adult defendants. Also, the same specifics can be observed when a minor has the status of a witness. As guardians of justice, it is our responsibility to ensure that the rights and protections of minors are diligently preserved, fostering an environment that is both fair and considerate of their unique

circumstances. This paper endeavors to dissect the multifaceted nature of this undertaking, offering a comprehensive analysis of the legal frameworks, psychological considerations, and ethical imperatives that shape the treatment of minors in criminal proceedings.

At the core of this exploration lies the delicate balance between respecting the constitutional rights of minors and implementing measures that shield them from potential harm. The constitutional rights afforded to all individuals, such as the right to a fair trial and the right to confront one's accusers, take on a distinctive complexion when applied to minors. Furthermore, this paper will delve into the evolving landscape of juvenile testimony, scrutinizing the methods employed in their examination. Interactions within the courtroom can be formidable, often inducing stress and anxiety, particularly for young witnesses. We will explore innovative approaches and best practices in questioning minors, ensuring that the pursuit of truth aligns harmoniously with the imperative to shield them from undue trauma. Ethical considerations loom large in the discourse on juvenile justice, and this article will critically evaluate the ethical responsibilities of legal professionals, judges, and all stakeholders involved in the criminal justice process. Our role as guardians of justice extends beyond the confines of the courtroom, demanding a holistic approach that prioritizes the welfare of minors over rigid procedural norms. In conclusion, this paper aims to be a seminal contribution to the ongoing dialogue surrounding the treatment of minors within the criminal justice system. By scrutinizing legal frameworks, examining psychological dimensions, and navigating ethical quandaries, this article aspires to illuminate a path forward – a path where justice is served, rights are respected, and the protection of our most vulnerable population remains at the forefront of legal deliberations.

2. SOME BASIC AND SPECIFIC QUESTION

The primary objective of criminal trials resides in the establishment of criminal responsibility, primarily serving a deterrent function (Grubač, 2004, 27). In adherence to the principle of expediency, it is imperative that trials be conducted with clarity, thoroughness, and straightforwardness, seeking to ascertain substantive criminal responsibility reliably, promptly, and economically. Simultaneously, the imperative of due process for the individual must be upheld, safeguarding against any encroachment upon their human rights (Simović & Simović, 2016, 35). In the context of a modern constitutional and democratic state, a criminal trial is fundamentally oriented towards achieving a just outcome, harmonizing with the requisites of a fair trial and ethical acceptability.

Historically, the objectives of establishing criminal responsibility and ensuring due process for the individual were often perceived as inherently conflicting pursuits. This tension was manifestly articulated as a clash between the interests of the public, represented by the prosecution, and those of the accused. However, it is imperative to acknowledge that these objectives need not be inherently incompatible. Furthermore, it is incongruent with the public interest,

particularly in the realm of crime prevention, to erroneously convict an individual or subject a defendant to unjust mandatory measures or penalties. Conversely, the conscientious and equitable imposition of punishment, grounded in substantive law, serves to fortify the legal protection afforded to the individual.

The involvement of children in criminal trials, whether as suspects/defendants, injured parties, or witnesses, raises distinct ethical considerations. Children can also be victims of heinous crimes, notably assault and sexual abuse. Safeguarding children from such criminal acts is a morally commendable objective. The paramount goal in investigating crimes against children lies in the prevention and cessation of child abuse and sexual abuse, alongside the apprehension and prosecution of perpetrators. This matter assumes heightened complexity when ethically sound and justified objectives, as delineated earlier, find themselves in conflict, a predicament that is particularly pronounced in cases involving crimes against children. Consequently, the nuanced examination of this issue is imperative, transcending theoretical contemplation, given its tangible ramifications.

Central to criminal proceedings is the paramount role played by evidence, with the testimony of individuals associated with the contested events standing out as a pivotal element. The significance of witness testimony, spanning from those who witnessed the events to the defendant and the injured party, has long been acknowledged in both the theoretical underpinnings and practical application of criminal procedure (Mirkov, 2019, 167). The foundational importance of evidence in criminal proceedings is rooted in its capacity to illuminate the circumstances surrounding alleged criminal acts. The evidentiary procedure inherently hinges on the contribution of testimonies, each offering a unique perspective and insight into the events under scrutiny (Stojković, 2006, 580). This multi-faceted approach, incorporating accounts from witnesses, the accused, and the injured party, serves to construct a comprehensive narrative that facilitates the adjudication of justice.

Witness testimony, in particular, emerges as a linchpin in the evidentiary framework. The accounts provided by those present during the events in question furnish the court with firsthand perspectives, offering a glimpse into the unfolding of the alleged criminal conduct (Bejatović, 2008, 308-309). In the realm of judicial psychology, testimony emerges as a distinctive psychological phenomenon, characterized by the intricate interplay of four interconnected and functionally conditioned psychic processes: perception, memorization, thinking, and expression. In a nuanced exploration of testimony within the procedural-legal context, it assumes the role of a pivotal means of proof – a statement proffered by an individual participating in the legal process. This statement is a direct outcome of the individual's observation and discernment of facts, contributing to the establishment of a factual matrix pivotal to the subject matter under adjudication (Dragović, 2023, 901 & 905).

In the procedural-legal dimension, testimony is defined as a mode of proof, encapsulating the narrative provided by an individual who, while not a procedural subject, imparts information to the court derived from sensory perception

concerning a significant fact from the past (Vasiljević, 1981, 349). This fact is deemed crucial for the subject of the trial, and the purpose of the testimony is inherently rooted in substantiating and validating such facts. Hence, the testimony of a witness, in this context, can be succinctly articulated as „the statement of a person, who is not a procedural subject, given to the court about the sensory perception of some fact from the past important for the subject of the trial, with the aim of proving it" (Grubač, 2006, 267). This conceptualization underscores the intricate fusion of psychological processes and legal significance inherent in testimony. It acknowledges the multifaceted nature of the human experience and the cognitive processes that underpin the act of providing an account. Simultaneously, it places testimony within the overarching framework of the legal system, emphasizing its role as a critical instrument in the pursuit of truth and the establishment of factual foundations crucial for just and equitable legal determinations.

Equally critical is the testimony of the defendant, who, in articulating their version of events, contributes to the delineation of the narrative under consideration. Furthermore, the injured party's or victims testimony provides a unique vantage point, shedding light on the impact of the alleged offense on their person and aiding in the assessment of the overall circumstances. This recognition of the indispensable role of testimonial evidence is not a recent development but rather a longstanding acknowledgment deeply entrenched in the theoretical constructs and practical manifestations of criminal procedure. The symbiotic relationship between evidence and the testimonies of relevant parties underscores their collective significance in establishing the factual foundation upon which legal determinations are made. Consequently, the nuanced understanding and strategic utilization of testimonial evidence represent fundamental aspects of a robust and equitable criminal justice system.

Encountering particular challenges in the testimony of victims of criminal offenses, particularly those involving elements of violence, and minors underscores the necessity for specialized provisions in criminal procedure legislation. The unique difficulties arise not only from the nature of the testimony but also due to the inherent vulnerabilities of such individuals. Factors such as the lack of experience in handling such cases, potential confusion or fear experienced by minors, and the intricate psychophysical state of victims necessitate a nuanced approach to ensure that the process does not inflict harm on them. In response to these exigencies, criminal procedure laws have incorporated mechanisms to handle such witnesses with exceptional care, aiming to mitigate the potential adverse effects on their well-being (Lazarov, 2018, 103-120). Specifically, these legal provisions permit the examination of such witnesses, considering their age, physical and mental condition, or other justifiable interests, to be conducted through the use of technical means for image and sound transmission, including but not limited to audio-video connections. This innovative approach allows for the participation of the parties involved – prosecutors, the accused, and their defense attorneys – while avoiding their physical presence in the same room as the witness (Code of Criminal

Procedure of Bosnia and Herzegovina, 2003, art. 86, para. 6; Code of Criminal Procedure of Republika Srpska, 2012, art. 151, para. 6; Code of Criminal Procedure of the Federation of Bosnia and Herzegovina, 2003, art. 100, para. 6; Code of Criminal Procedure of Brčko District of Bosnia and Herzegovina, 2013, art. 86 para. 6).

Moreover, the legislation recognizes the need for expert involvement during such examinations, acknowledging the complex factors that may influence the testimony of these vulnerable witnesses. Consequently, the appointment of an expert to assist in the examination ensures a comprehensive understanding of the witness's statements, especially when their age, physical and mental condition, and other legitimate interests require special consideration. Practically, this means that, in exceptional cases, witnesses can be situated in a private room physically separated from the courtroom. Meanwhile, the main trial proceedings continue in the courtroom with the judge or trial panel, prosecutor, accused, defense counsel, and potentially the public, depending on the sensitivity of the testimony. The use of technical means facilitates the questioning of witnesses by the involved parties, ensuring adherence to the established rules governing the examination of witnesses, including direct, cross-examination, and additional examination. This approach not only safeguards the rights and well-being of vulnerable witnesses but also upholds the principles of fairness and justice within the criminal justice system. It strikes a delicate balance, enabling the pursuit of truth while minimizing any potential harm that may arise from the legal process, particularly in cases involving individuals who are more susceptible to the adversities of criminal proceedings.

In instances involving minors below the age of sixteen who have endured harm due to a criminal act, and in circumstances where apprehensions arise concerning the potential difficulty of having the witness testify during the primary hearing, it becomes imperative to document the proceedings comprehensively. The recording of the hearing serves as a critical procedural measure designed to ensure a thorough and accurate account of the testimony, thereby safeguarding the interests and well-being of the vulnerable party involved (Code of Criminal Procedure of Bosnia and Herzegovina, 2003, art. 90; Code of Criminal Procedure of Republika Srpska, 2012, art.155; Code of Criminal Procedure of the Federation of Bosnia and Herzegovina, 2003, art. 104; Code of Criminal Procedure of Brčko District of Bosnia and Herzegovina, 2013, art. 90). When dealing with minors who have experienced harm resulting from criminal acts, the recording requirement is particularly salient. Given the inherent challenges associated with eliciting testimony from individuals in this age group, the recording of the hearing provides an invaluable tool for preserving the accuracy and integrity of the witness's statements. This measure aligns with the recognition of the unique vulnerabilities and sensitivities of minors, aiming to minimize potential distress or retraumatization during legal proceedings.

Moreover, the imperative to record the hearing extends to situations where there are legitimate grounds to fear that the witness may face difficulties providing testimony during the main hearing. Such concerns may arise due to factors such as

intimidation, fear, or any condition that may impede effective communication. By mandating the recording of the proceedings, the legal framework seeks to address and mitigate these challenges, ensuring that a detailed and reliable record is available for subsequent scrutiny. The recording requirement not only serves the interests of justice by preserving the evidentiary foundation but also aligns with broader objectives of fairness and protection within the criminal justice system. It acknowledges the need for a nuanced and considerate approach when dealing with minors and witnesses facing potential difficulties in the adversarial setting, emphasizing a commitment to procedural integrity and the well-being of those participating in the legal process.

3. HEARING A CHILD AND MINOR IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The presence of interested parties during a trial is crucial for obtaining material facts in a case, as these individuals typically possess a more profound understanding of circumstantial facts and the actual occurrences related to the case than any other party. The advantages derived from their presence are substantial and commensurate with the potential curtailment of legal protection for these parties, or at the very least, the risk thereof. Legal safeguards are entrenched to ensure that innocent individuals are not wrongfully punished and that interested parties are treated with due regard. This imperative extends to victims, or injured parties, encompassing a commitment to their legal protection.

This commitment to legal protection is equally applicable to children and minors involved in legal proceedings. It entails not only safeguarding their rights but also ensuring that the investigative processes, encompassing both the preliminary investigation and trial, do not inflict additional harm on these vulnerable individuals. It is imperative to underscore that a child victim of a crime is entitled to the same rights and considerations as any other injured party. This principle holds particular significance in cases involving sexual abuse or assault, where a child may serve as the sole witness to the alleged offense. Complicating matters in instances of sexual abuse is the scarcity of physical evidence, rendering the child's account a pivotal source to corroborate suspicions of criminal activity. Consequently, obtaining a precise and comprehensive description of the event from the child becomes paramount.

Recognizing the direct correlation between the quality of a child's account and subsequent legal decisions, it is essential to acknowledge that children, fundamentally capable of recounting events, may exhibit differences in memory recall compared to adults. When asked to provide a free account of their recollections, children often recall less, and their errors in memory tend to be more in the nature of omissions rather than inclusions. Particularly challenging is the limited nature of responses from very young children to general, non-leading questions, irrespective of their memory of the event (Agnew & Powell, 2004; Ceci & Bruck, 1993; Powell, 2000). The nuanced understanding of these dynamics is

vital in ensuring a fair and just legal process for children involved in criminal proceedings, upholding their rights and minimizing any potential harm during the investigative and trial phases.

Empirical research has consistently demonstrated that children, much like adults, convey events with honesty. The ability to craft a believable fabricated narrative requires considerable skill, and as such, younger children are more inclined to recount the truth, as they are yet to acquire the proficiency in deceptive communication (Hughes-Scholes & Powell, 2008, 210-225). Scholarly consensus points to children under the age of six being particularly susceptible to leading questions. While individual differences exist in children's susceptibility to suggestion, the manner in which questions are posed exerts a more substantial influence on their susceptibility than the child's inherent personality traits (Kosk, Ventsel & Toomela, 2019, 235-248; Hritz *et al.*, 2015, 3-12).

Communication about one's experiences is contingent upon two vital components: ability and willingness. Notably, when addressing instances of abuse, the primary challenge lies in the child's reluctance to discuss the matter rather than an inability to do so. The complainant is considered to bear a 'negative duty to tell the truth' about the case, emphasizing an obligation to truthfulness in their statements. Furthermore, the child, acting as the complainant, must be transparently informed of the right to remain silent. Upholding a child's rights necessitates safeguarding them rather than infringing upon them. It is essential to recognize that the investigation of offenses typically falls outside the purview of social or health care services, and therapists are not routinely subjected to queries regarding a client's perspectives on legal matters. Introducing opportunities for questioning a child in the preliminary investigation phase may prove problematic, given the potential incompleteness of the overall situational understanding at that juncture. The constraints of addressing all necessary questions simultaneously, as done during a trial, coupled with the absence of judges for exploratory or supplementary queries, render this approach challenging.

A critical concern, particularly concerning the reliability of a child's account of events, revolves around narratives emerging from prolonged, repetitive interviews, especially when employing leading techniques. The risk of contaminating the authenticity of the child's testimony is heightened under such circumstances, underscoring the need for cautious and ethical practices in eliciting information from children involved in legal proceedings.

In the landmark decision of *Bellerín Lagares v. Spain* (2003), issued on 04.11.2003, the European Court of Human Rights (ECtHR) unequivocally established that Article 6 of the European Convention on Human Rights does not expressly mandate the explicit consideration of the interests of witnesses or victims of crimes within its provisions. Although the ECHR acknowledges that the questioning of witnesses or victims may have repercussions on their private life, freedom, or security, it asserts that the protection of such interests is encompassed by other normative legislations. The ruling elucidates that while Article 6 may not specifically delineate the protection of the interests of witnesses or victims,

Contracting States are obligated to structure their criminal trials in a manner that effectively safeguards these interests to the greatest extent possible. The ECtHR's position emphasizes the broader commitment of Contracting States to ensure a comprehensive framework for the protection of the rights and well-being of witnesses and victims, even if not explicitly mandated by Article 6. In essence, the decision underscores the overarching responsibility of states to organize their criminal proceedings with due consideration for the potential impact on the private life, freedom, and security of witnesses and victims. By recognizing that other normative legislation provides the necessary protective mechanisms, the ECtHR reaffirms the multifaceted nature of legal safeguards and underscores the imperative for states to adopt measures that uphold the dignity and rights of all individuals involved in criminal proceedings.

4. CONJUCTION WITH ARTICLE 6 OF THE ECHR

4.1. General Principles

Contemporary adversarial criminal procedure is rooted in the fundamental tenet of fair procedure, serving as the cornerstone of modern criminal justice (Krapac, 2012, 79-80). The bedrock of this procedural fairness lies in the expansive concept of due process, encapsulating various assurances. Primarily, it encompasses the elements of orality and publicity within the proceedings. The oral nature of the legal proceedings is deemed integral to the essential requisites for ensuring a fair trial (Moslovac, 2017, 874). While the advantages of oral proceedings are undeniable, it is crucial to recognize that orality is not an end in itself; rather, its significance emanates from its facilitation of broader objectives.

Foremost among these objectives is the adversarial or contradictory nature of the proceedings, embodying the principle of audiatur et altera pars. Additionally, the principle of „equality of arms" and the opportunity for the accused to cross-examine witnesses, who have furnished evidence against them, contribute to the multifaceted nature of due process (ivičević Karas, 2007, 762). Oral evidence also serves as a vehicle for implementing the „best evidence rule", and the judicious consideration of oral testimony provides a robust foundation for the assessment of evidence. Within oral proceedings, the court is afforded the opportunity to proficiently manage the trial, investigating any ambiguous issues that may arise. Furthermore, the oral nature of proceedings enhances reliability, expedites the legal process, and promotes transparency. It is imperative to clarify that in this context, „oral" signifies the presentation of the substantive content of the case to the court in spoken form, excluding any pre-trial preparations from the purview of oral proceedings (Roxin, 1998, 110).

The principle of immediacy closely aligns with the principles of orality and publicity, constituting a procedural tenet wherein there exists no intermediary between the criminal court and the source of knowledge (evidence). Instead, the court renders decisions based on ascertainable facts. This principle, intricately

connected to orality, underscores the direct and immediate nature of the trial procedure (Sijerčić-Čolić, 2019, 122). Immediacy extends beyond mere statements of the involved parties to encompass the actual evidence presented. A salient advantage of immediacy lies in the direct interaction between the court and those providing evidence during the trial. This proximity affords the court optimal conditions for evaluating the veracity of witness testimony, making observations pertinent to the reliability of such testimony, and ultimately arriving at a substantively accurate judgment. The immediacy of evidence ensures the accused an opportunity to interrogate witnesses, thereby upholding their right to cross-examine (Škulić, 2013, 58-60).

The contradictory principle, stands as an indispensable legal tenet and constitutes a pivotal procedural principle. In its essence, this principle affords the parties the opportunity to articulate their perspectives and submissions, as well as to contest the viewpoints and proposals put forth by the opposing party. This procedural tenet is encapsulated by the maxim „audiatur et altera pars", emphasizing the imperative of hearing both sides before the court arrives at a decision regarding the subject matter under consideration in the proceedings. The contradictory principle plays a pivotal role in the pursuit of truth within criminal proceedings, facilitating a comprehensive, thorough, and lawful execution of the criminal procedural task (Stanković, 2021, 79). This implies that, during the discourse of a criminal case, due consideration is given to the contentions and representations of each party involved, ensuring a balanced and equitable examination of the matter at hand. Adhering to the contradictory principle, alongside the right to examine and cross-examine witnesses, is integral to ensuring a fair trial. Cross-examination serves the interests of both parties and the judiciary, enabling the critical evaluation of evidence credibility. Maintaining equality between parties in legal proceedings is a duty shared by legislators and courts, especially in light of the relationship between the involved parties. The court bears the responsibility of affording the defendant the opportunity to scrutinize oral evidence presented against them (the right to cross-examine), with the contradictory principle permeating the entire legal process, including the actions of investigating authorities and the prosecution (Damaška, 2010, 827-830).

Linked closely to the contradictory principle is the „equality of arms" principle, which delineates the procedural positions of the parties involved. This principle asserts that procedural advantages should not unduly favor one party over another. Particularly significant in criminal trials, the equality of arms principle ensures a balanced adversarial system, preventing procedural imbalances between the prosecution and the defense or the accused. The prosecution is obligated to disclose to the accused all materials in its possession, even those not intended for use at trial, and a similar obligation applies to materials supporting the defense (Ivičević Karas, 2007, 776-779).

4.2. Specific Principles in the Case of Minors

The interpretation and application of Article 6 in the context of minors involve a delicate balance between the imperatives of justice and the protection of the inherent vulnerabilities of children. The ECtHR, through its jurisprudence, has provided valuable guidance on how the principles enshrined in Article 6 should be applied to ensure a fair and just process for minors involved in criminal proceedings.

In the specific context of questioning minors within criminal proceedings, the principles enshrined in Article 6 play a paramount role. One of the central tenets of Article 6 is the right to a fair and public hearing by an independent and impartial tribunal. This principle underscores the necessity of establishing an environment that respects the inherent vulnerability of minors, acknowledging their distinct needs and capacities during questioning. The ECHR, through Article 6, emphasizes the right of the accused to examine or have examined witnesses against them. When applied to minors, this provision necessitates the adoption of measures that facilitate effective communication with the minor witness, ensuring a nuanced understanding of their statements without causing undue distress. Special accommodations, such as the presence of a support person or the utilization of child-friendly interview techniques, may be imperative to uphold the integrity of the proceedings.

Furthermore, Article 6 enshrines the presumption of innocence until proven guilty. When minors are involved, this presumption necessitates an approach that recognizes the developmental disparities and susceptibilities inherent in youth. Judicial authorities must be attuned to the potential impact of leading questions, coercion, or intimidation on a minor witness, ensuring that the presumption of innocence is not compromised. The principle of the presumption of innocence has been reaffirmed in the context of juvenile justice by the ECtHR. In the case of *Salduz v. Turkey* (2008), the Court held that the right to legal assistance from the early stages of police interrogation is a fundamental aspect of the right to a fair trial. While not explicitly dealing with minors, the decision laid down a precedent that has influenced subsequent cases involving young individuals. This emphasis on legal assistance becomes even more critical when minors are involved, considering their potential vulnerability and limited understanding of legal proceedings. The right to legal assistance, as articulated in Article 6, is equally pertinent in the context of minors facing criminal proceedings. Legal representation ensures that the interests of the minor are safeguarded, particularly in situations where their comprehension and articulation may be limited. The appointment of a legal representative with expertise in juvenile justice becomes imperative to navigate the intricate balance between protection and accountability.

In the case of *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom* (2011), the ECtHR emphasized the importance of ensuring that the accused has a fair and proper opportunity to challenge the evidence presented against them. While this case did not specifically involve minors, the principles articulated are pertinent to the broader understanding of a fair trial. The Court highlighted the need for a

careful assessment of the reliability and fairness of evidence, especially when the credibility of a witness, including a minor, is a crucial factor in the proceedings. A seminal case addressing the rights of minors in criminal proceedings is the cases of *T. v. the United Kingdom* (1999) and *V. v. the United Kingdom* (1999). In this cases, the ECtHR examined the questioning of minors in criminal proceedings. This case reflects the overarching principles established by the ECtHR. In this cases, the ECtHR emphasizes the following key points:

(1) Right to Understand Proceedings: Under Article 6(1), the accused, including minors, must have the right to understand the proceedings of the trial. Minors should be able to play an active role in their defense, considering their age and capacity, and this participation should be reasonably expected of a child.

(2) Inadequacy of Physical Presence Alone: Mere physical presence of the accused, especially minors, is not sufficient to fulfill the requirements of Article 6(1). The court should ensure that the child is capable of understanding and engaging in the trial proceedings to the extent that is reasonable for their age.

(3) Fair Hearing and Cooperation with Legal Representatives: Denying minors the opportunity to actively participate in their defense can lead to a breach of Article 6. The Court highlights the potential challenges minors may face, such as feeling inhibited, intimidated, or emotionally distressed in the formal courtroom setting.

(4) Consideration of Age and Emotional State: Age and emotional state are critical factors in assessing whether a minor can have a fair hearing. An 11-year-old child, for example, is likely to find the formal courtroom setting intimidating, affecting their ability to cooperate with legal representatives.

(5) Impact of Public Scrutiny: The text suggests that public scrutiny can further exacerbate the challenges faced by minors in the courtroom. Public hostility can be particularly detrimental to minors, impacting their ability to consult with legal representatives and provide information for their defense

In the case of *X v. the Federal Republic of Germany* (1981), the European Commission of Human Rights emphasized that it is imperative that interrogations of children be conducted in a manner that respects their age and vulnerability. The applicant, in this case, has not asserted any irregularities pertaining to the police interrogation but has only raised concerns about a brief period of confinement in an unlocked cell. Nevertheless, there is no evidence to indicate that this circumstance significantly impacted the applicant. Additionally, the Commission takes cognizance of the fact that the applicant was in the company of two fellow pupils.

In the case of *Panovits v. Cyprus* (2008), the Court, upon scrutinizing the particulars of the present case, reiterates its previous determinations regarding the violation of the applicant's rights of defense during the pre-trial phase of the proceedings. This transgression emanated from the circumstance that, while the applicant was a minor, the interrogation occurred without the presence of his guardian, and he was inadequately apprised of his entitlement to legal representation and the right to remain silent. The Court observes that the applicant's confession, procured under the aforementioned conditions, served as a pivotal

component of the prosecution's case against him. This confession significantly impeded the prospects of a fair defense during the trial, and the inadequacies were not rectified by subsequent legal proceedings. Consequently, the circumstances surrounding the obtaining of the confession persistently undermined the fairness of the trial and compromised the applicant's ability to present a robust defense. Expanding upon the right to examine witnesses, the ECtHR, acknowledged the significance of accommodating the specific needs of child witnesses. The Court emphasized that the manner of questioning should be adapted to the age and maturity of the child, ensuring a child-friendly environment. The case underscored the importance of avoiding leading questions and coercion, thereby preserving the reliability of the evidence given by minors.

The ECtHR has meticulously delineated, under Article 6 of the ECHR, specific imperatives to safeguard and facilitate the effective participation of children in criminal trials. This imperative undertaking is underscored by the case of *V. v. the United Kingdom*, wherein it is enunciated that proceedings must conscientiously consider the child's age, level of maturity, and emotional capacities. In conformity with these principles, various measures have been identified as essential components of „effective participation". Notably, the physical presence of the child during the hearings is imperative, accentuating the significance of the child's direct engagement with the legal process. Furthermore, the adoption of in camera hearings, a restricted dissemination of trial proceedings to the public, and a judicious limitation of trial publicity are deemed indispensable in fostering an environment conducive to the child's effective participation. The ECtHR places particular emphasis on ensuring that the child comprehends the gravity of the legal proceedings and fully grasps the implications at stake. This necessitates a tailored approach that accommodates the child's developmental stage and cognitive capacities, aiming to bridge the gap between legal complexities and the child's understanding. In pursuit of effective participation, the ECtHR advocates for a nuanced and less formalistic approach to court sessions involving children. Recognizing the inherent vulnerability and unique needs of juveniles, the Court endorses an environment that minimizes procedural formalities, thereby fostering a setting where the child feels more at ease and capable of expressing themselves. It is noteworthy that, as of now, the ECtHR has refrained from explicitly deeming the establishment of a low age of criminal responsibility as a standalone violation of Article 6 of the ECHR. Instead, the Court adopts a contextual and case-specific approach when evaluating the adequacy of a child's participation in national proceedings. The ECtHR meticulously scrutinizes the concrete circumstances surrounding each case, evaluating factors such as the child's cognitive abilities, comprehension of legal proceedings, and the overall fairness of the trial process.

5. ETHICAL CONSIDERATIONS' IN COMPARATIVE PERSPECTIVE

Interrogating minors in criminal proceedings presents a myriad of ethical considerations that demand careful examination. The treatment of juvenile offenders during the interrogation process is a critical aspect of criminal justice, as it involves balancing the interests of justice, the rights of the accused, and the unique vulnerabilities of minors. This discussion will delve into the most important ethical considerations surrounding the interrogation of minors in criminal proceedings, with a specific focus on the distinctions between civil law and common law jurisdictions.

One fundamental ethical concern in interrogating minors is their age and cognitive competency (Owen-Kostelnik *et al.*, 2006, 286-304). In both civil law and common law jurisdictions, legal systems recognize that minors may lack the full cognitive and emotional maturity to comprehend the implications of their actions or to effectively participate in the criminal justice process. Civil law countries typically establish a fixed age for criminal responsibility, often distinguishing between younger children and adolescents. In contrast, common law jurisdictions may utilize a more flexible approach, considering the minor's capacity to understand the consequences of their actions. The ethical question arises: at what age can a minor be deemed competent to undergo police interrogation without compromising their rights and well-being? Striking a balance between protecting the minor's vulnerability and upholding the pursuit of justice is a central ethical consideration in this context.

In both civil law and common law countries, the question of legal representation for minors during interrogation is paramount. Common law jurisdictions, such as the United States, have long recognized the importance of the right to counsel, and this right extends to juvenile suspects. Civil law countries, with their emphasis on inquisitorial systems, may involve legal representatives at different stages, but the role and timing can vary (August & Henderson, 2021, 268-282). The ethical principle of ensuring a fair and just process demands careful consideration of the minor's right to have legal representation or the presence of a guardian during interrogation. It raises questions about the ability of minors to comprehend the legal implications of their statements and the potential for coercion or intimidation in the absence of a trusted adult.

Interrogation techniques employed by law enforcement can have a profound psychological impact on minors, potentially leading to coerced confessions or false statements. Both civil law and common law jurisdictions face ethical challenges in striking the right balance between effective investigation and protecting the psychological well-being of juvenile suspects. Common law countries, often relying on an adversarial system, may confront issues related to the use of aggressive interrogation tactics and the potential impact on a minor's capacity to provide a reliable statement. Civil law countries, with their emphasis on an inquisitorial approach, may also face challenges in ensuring a fair and non-coercive process,

especially when dealing with minors who may be more susceptible to external pressures (Hirjan & Singer, 1987, 451-454).

Ethical considerations extend beyond the immediate interrogation process and encompass the broader principles of juvenile privacy and rehabilitation. Civil law countries often emphasize the rehabilitation of juvenile offenders, with a focus on addressing the root causes of criminal behavior. Common law jurisdictions may also recognize rehabilitation but can sometimes prioritize punitive measures. The ethical question arises: How can the criminal justice system balance the need for accountability with the imperative to protect and rehabilitate juvenile offenders? Both legal traditions must grapple with the long-term consequences of interrogating minors, taking into account the potential impact on their future prospects and rehabilitation.

In some continental civil law countries, characterized by an inquisitorial legal system, approach the interrogation of minors with a focus on judicial investigation rather than adversarial confrontation. One of the primary ethical considerations in these jurisdictions is the protection of the minor's right to privacy and dignity. Inquisitorial systems often involve investigative judges who take an active role in questioning suspects, and it is imperative that these judges act as safeguards for the rights of minors. A notable ethical consideration in continental law countries is the reliance on specialized juvenile justice systems. The interrogation of minors is typically conducted by professionals trained in child psychology and development to ensure a nuanced understanding of the minor's cognitive and emotional capacities. This specialization aims to create an environment that minimizes the potential trauma associated with the legal process. Furthermore, continental law systems often emphasize the principle of confidentiality in juvenile proceedings. Protecting the minor's identity and restricting access to information about the case is considered ethically imperative to shield the minor from social stigma and long-term consequences.

In common law countries, where adversarial legal systems are prevalent, ethical considerations in the questioning of minors revolve around ensuring fairness and protecting individual rights within the confines of due process. A fundamental ethical concern is the potential for coercive tactics during police interrogations, leading to involuntary confessions. Miranda rights and the right to remain silent are crucial safeguards, especially for minors, to prevent self-incrimination under duress. In common law jurisdictions, the role of defense attorneys becomes central in safeguarding the rights of juvenile suspects during questioning. Ethical standards demand that defense counsel actively participates in the questioning process to prevent abuses and to ensure that the minor comprehends the implications of their statements. Moreover, the issue of parental or guardian presence during interrogation is a key ethical consideration in common law systems. Balancing the minor's right to legal representation with the need to involve a responsible adult requires careful consideration. Ethical standards often emphasize the importance of parental involvement to safeguard the minor's interests while acknowledging that,

in certain situations, the presence of parents might not be in the best interest of the child.

While continental law and common law countries may differ in their procedural approaches, certain ethical considerations remain universal when questioning minors in criminal proceedings:

(1) Informed Consent and Understanding: Both legal systems underscore the importance of ensuring that minors understand their rights and the consequences of their statements. Obtaining informed consent, tailored to the minor's age and maturity, is an ethical imperative to uphold the principles of voluntariness and fairness.

(2) Protection from Psychological Harm: Regardless of legal traditions, ethical standards dictate that minors should be shielded from psychological harm during questioning. This involves avoiding aggressive tactics, ensuring a supportive environment, and recognizing the developmental vulnerabilities of juveniles.

(3) Best Interests of the Child: A paramount ethical consideration is the overarching principle of acting in the best interests of the child. This includes considerations of the minor's welfare, rehabilitation, and the long-term impact of legal proceedings on their life.

The ethical considerations surrounding the interrogation of minors in criminal proceedings are complex and multifaceted. Striking the right balance between justice, the rights of the accused, and the unique vulnerabilities of minors requires a nuanced understanding of legal systems, cultural contexts, and evolving societal norms. Whether in civil law or common law jurisdictions, the imperative to safeguard the well-being and rights of juvenile suspects should guide legal professionals, policymakers, and society at large in shaping ethical practices within the juvenile criminal justice system (Finkelhor *et al.*, 2005, 83-102). As we navigate the intricate landscape of interrogating minors, a commitment to fairness, transparency, and the protection of juvenile rights is essential for upholding the integrity of criminal proceedings and fostering a just and compassionate legal system.

6. BEST PRACTICES IN COMPARATIVE CRIMINAL AND JUVENILE JUSTICE

In the case of *J.D.B. v. North Carolina*, 131 S. Ct. 2394 (2011), a 13-year-old suspect implicated in two burglaries underwent interrogation in a school conference room, conducted jointly by law enforcement officers and school officials. Notably, the suspect was not administered Miranda warnings, as the officers perceived that he was not deemed to be „in custody" during the interrogation. This perception was grounded in the belief that the suspect could terminate the questioning and leave the conference room at his discretion. The United States Supreme Court (the U.S. Supreme Court, the Court), in its ruling that the suspect should have been „Mirandized", held that when law enforcement assesses whether a child has been taken into custody – thereby necessitating the application of Miranda warnings –

the age of the individual must be a pertinent consideration. The Court elucidated that children, in comparison to adults in analogous circumstances, often sense an obligation to comply with police questioning, where an adult might feel at liberty to discontinue the interaction. The Court extended its analysis by asserting that the prospect of obtaining false confessions becomes particularly disconcerting – and recent studies affirm, more acute – when the subject of custodial interrogation is a juvenile. This determination was underpinned by a reliance on advancements in brain science and a reliance on common sense. The Court emphasized that such observations merely reiterate fundamental knowledge about children that is universally acknowledged, extending beyond the legal realm to the broader understanding held by parents and individuals alike. The decision in the case of *J.D.B.* not only invoked but also conferred renewed significance upon several precedent-setting U.S. Supreme Court cases germane to juvenile interrogations. Notable among these are *Haley v. Ohio*, 332 U.S. 596 (1948), *Gallegos v. Colorado*, 370 U.S. 49 (1962), and *In re Gault*, 387 U.S. 1 (1967). These antecedent cases were referenced to bolster and contextualize the Court's pronouncements in the evolving landscape of juvenile justice.

Since the *J.D.B.* case, in the United States been actively working on establishing principles for the interrogation and statement-taking procedures involving minors. Numerous trainers in the field of interrogation propose that seasoned police interviewers can discern the veracity or deceitfulness of a subject during preliminary interviews by observing the subject's conduct and linguistic choices. Indications of dishonesty often include behaviors such as restlessness, slouching, and avoidance of eye contact. In many cases, interviewers are advised to escalate to a full-scale interrogation if behavioral cues suggest deception on the part of the subject (Inbau *et al.*, 2013). However, children and adolescents frequently exhibit behaviors like slouching, lack of eye contact, and similar mannerisms irrespective of the veracity of their statements, particularly in the presence of authority figures. It is imperative for officers not to misconstrue these typical teenage behaviors as indicative of deception. Instead, the decision to initiate an interrogation with juveniles should be grounded in concrete evidence, such as statements from witnesses and forensic findings.

Even intellectually capable children and teenagers often struggle to fully comprehend their *Miranda* rights, which may necessitate a comprehension level equivalent to tenth-grade standards. This reality has been mirrored across the nation, as courts increasingly show a willingness to dismiss a juvenile's confession, even after apparent valid waiver of *Miranda* rights (Rogers *et al.*, 2007, 124). To guarantee the admissibility of a juvenile's statement in court, officers should meticulously read each warning, pausing after each individual warning to ask the juvenile to articulate it in their own words. Furthermore, officers should present juveniles with simplified *Miranda* warnings designed for a comprehension level as low as the third grade:

1. You have the right to remain silent. This means you don't have to say anything.

2. Anything you say can be used against you in court.
3. You have the right to get help from a lawyer right now.
4. If you cannot pay a lawyer, we will get you one here for free.
5. You have the right to stop this interview at any time.
6. Do you want to talk to me?
7. Do you want to have a lawyer with you while you talk to me?

In appropriate situations, law enforcement should also apprise young suspects that communicating with the police might expose them to adult criminal consequences. Crucially, police must ensure that the child comprehends the notion of "adult criminal consequences" and any other concepts that may be challenging for the child to grasp before proceeding with the questioning.

It is imperative to involve a „friendly adult“ in the interrogation process of juveniles, providing them with meaningful opportunities for private consultation throughout the entire questioning session. Typically, the friendly adult is either a parent or a youth officer, each presenting distinct challenges. Juveniles can endure approximately one hour of questioning before requiring a substantial break, and it is crucial that a juvenile interrogation does not extend beyond four hours. Prolonged questioning sessions, especially for younger teens and children, significantly heighten the risk of obtaining involuntary or unreliable statements, with this risk escalating with each passing hour. Officers and prosecutors must exercise caution when questioning juvenile suspects, particularly during the nighttime. Even a few hours of sleep deprivation, coupled with the stress of interrogation, can amplify the likelihood of false confessions. Courts often disapprove of late-night interrogations, especially when involving children (Drizin *et al.*, 2012, 7-8).

The use of deception, such as making false claims about possessing incriminating evidence, is permissible during interrogations. However, evolving legal norms should give officers pause before employing such tactics in juvenile interrogations. The presentation of false evidence may lead a young person to believe that the interrogator is convinced of their guilt, leaving them feeling compelled to confess, whether guilty or innocent, as an attempt to minimize perceived losses. Consequently, one of the nation’s prominent interrogation training programs discourages the use of false evidence in juvenile interrogations, specifically advising against such tactics with young children and individuals facing significant mental limitations. Deceptive practices may also cause an innocent juvenile, even one who initially had a clear recollection of not committing a crime, to distrust their own memory. They may come to accept that the presented "evidence" proves their guilt, eventually confessing to a crime they did not commit. Such false confessions, termed coerced-internalized confessions, result from the pressures exerted during deception-driven interrogations, leading a juvenile to genuinely believe they must have committed the crime but suppressed all memories of it (Drizin *et al.*, 2012, 8-9).

Walker and Kenniston, in their insights from the „Handbook On Questioning Children: A Linguistic Perspective“, provide valuable recommendations for effective communication when questioning children:

(1) Simplify Language and Sentence Structure: Avoid acronyms and legal jargon, opting for simple and familiar words. Use straightforward sentence construction with one subject and one verb placed together to minimize processing time;

(2) Use Positive, Active Language: Children respond more accurately to questions framed in positive language. Steer clear of double negatives, as they can lead to confusion. For instance, use „How did it feel when he hit you“" instead of „Did it not hurt when you were hit by him?“;

(3) Avoid Passive Language: Young children may overlook passive words, processing sentences based on word order. Choose active language for clarity, such as „he hit you“ rather than „you were hit by him“;

(4) Think Literally: Recognize that children interpret words literally and may not grasp broader meanings. Consider the specific context in which a child may understand terms, like the difference between feeling physically hurt and being „okay“ emotionally;

(5) Minimize Pronouns: Pronouns can be challenging for children to comprehend, and mastery may not occur until middle school or later. Use names or specific references to avoid confusion and enhance clarity in communication; and

(6) Frame Questions: Avoid confusion by clearly indicating the focus of each question. Employ framing techniques, such as providing a title or context, to help children concentrate on specific topics and enhance recall for more reliable responses. Introduce consecutive questions with a clear transition, signaling a shift in topics for better understanding.

These linguistic strategies, as outlined by Walker and Kenniston, aim to facilitate effective communication with children during questioning, ensuring comprehension and accuracy in their responses.

In the United Kingdom, the regulations articulated by the *Panel Rules* delineate provisions for the treatment of witnesses below the age of 17 during legal proceedings. Specifically, if the quality of a young witness's testimony is susceptible to adverse effects due to their age, they may be categorized as a vulnerable witness, thereby warranting the application of „special measures“ as outlined in these rules. The repertoire of special measures available includes, though is not exhaustively confined to, the utilization of video links, presentation of pre-recorded evidence as the child's evidence-in-chief, engagement of intermediaries, implementation of screens or alternative measures to safeguard the witness's identity from disclosure or the registrant's access, and the conduct of evidence hearings in private.

It is crucial to acknowledge the diverse age spectrum encapsulated within the realm of childhood. Rather, the determination of requisite and suitable special measures should be predicated upon a comprehensive assessment of the particular circumstances inherent in the case, encompassing the nature of the facts and the

witness's involvement and evidence. In this context, the discretionary application of special measures becomes contingent upon the unique dynamics of each case, with a view to ensuring an environment conducive to the effective and fair elicitation of the child's testimony.

In the context of court proceedings, there exists no specific age threshold beneath which children are automatically deemed incompetent to provide evidence. Competence, as assessed in these proceedings, hinges upon a fundamental criterion: the ability of the witness to offer rational testimony. This criterion encompasses the capacity to comprehend questions posed and provide intelligible responses, as well as a comprehension of the nature of taking an oath. The benchmark for evaluating competence was expounded in the case of *R. v. Hayes*, [1977] 1 WLR 234, where it was articulated that the pivotal consideration in determining whether a witness should be sworn is their sufficient appreciation of the solemnity of the occasion and the added responsibility associated with truthfully taking an oath, surpassing the ordinary duty of truthfulness in normal social conduct.

Even if a child lacks an understanding of the nature of the oath, the Panel has the discretion to permit the child to present unsworn evidence provided that the child:

1. Recognizes the duty to speak the truth; and
2. Possesses an adequate understanding justifying the admissibility of their testimony.

The determination of a child's competence to give evidence squarely falls within the purview of the court. This evaluation, however, is not mandated solely based on the chronological age of the witness. While the age of the child may serve as an informative factor for the courts's deliberations on competency, the ultimate decision is contingent upon an individualized assessment of the specific child and their competence to provide evidence within the court proceedings. Consequently, the court is not obligated to initiate an inquiry into the issue of competency merely due to the age of the witness, as the determination involves a nuanced consideration of the child's abilities and understanding in the context of their role as a witness before the court.

In case of hearing a child and minor via video link, the court is obligated to ascertain the proper functioning of relevant equipment prior to summoning a child witness to provide testimony. Any malfunctions, delays, or the necessity of conducting equipment checks in the presence of a child witness may impede the child's ability to present the most optimal evidence. A fundamental prerequisite involves ensuring that:

1. The child's pre-recorded evidence-in-chief can be effectively played;
2. The child possesses the capability to visually perceive the countenance of any individual posing inquiries; and
3. If applicable, measures are taken to prevent the child from observing the registrant.

Prior to the commencement of proceedings, it is imperative for the court to inquire whether the child expresses a desire to familiarize themselves with the court

environment. This practice not only facilitates the establishment of rapport between the court and the witness but also provides an opportunity for the witness to communicate any difficulties, such as a lack of comprehension regarding a question or the need for a pause. Furthermore, the court (or hearings officer) should elucidate that, despite the witness's inability to visually perceive the Panel, they will be visible over the live link. It is essential to inform all participants in the hearing, including the registrant if pertinent, that they will have visual access to the witness during the proceedings.

The court must be cognizant of potential challenges witnesses may encounter while providing evidence, particularly when subjected to questions delivered at an excessive pace or characterized by complexity. This concern is particularly pertinent when the witness is a child. Recognizing that children may require additional time to process inquiries compared to adults is imperative for ensuring the attainment of the best possible evidence. While it is considered best practice for courts to initiate proceedings by encouraging children to express when they do not comprehend a question, it is crucial to acknowledge that children may hesitate to do so. They often attempt to respond to queries they do not fully grasp. Courts must exercise vigilance in this regard, as asking a child whether they understood a question may not consistently serve as a reliable indicator of comprehension. Employing probing questions such as „what do you mean when you say…" can prove beneficial in enhancing comprehension.

It is imperative that advocates refrain from adopting an aggressive or intimidating demeanor towards any witness, and courts must consistently challenge and prevent such behavior. The potential for confusion arising from complex questions underscores the importance of encouraging advocates to employ language appropriate to the witness's abilities, allowing sufficient time for processing and responding. Furthermore, advocates should be prompted to:

1. Speak slowly and incorporate pauses after each question, affording children ample time for processing and responding;
2. Pose short and simple questions that address one point at a time;
3. Utilize simple, common language commensurate with the age and understanding of the child;
4. Avoid posing complex questions that necessitate the recall of excessive details for an accurate response;
5. Refrain from questions that assert facts or employ suggestive language, which a child witness may find challenging to answer accurately when posed by an authoritative figure; and
6. Adopt a structured approach that provides clear "signposts" indicating changes in subject matter.

Courts should strictly prohibit the questioning of child witnesses concerning intimate touching by instructing that such queries be directed to a body diagram rather than requiring the child to point to parts of their own body.

7. CONCLUSION

In conclusion, the exploration undertaken in this article has illuminated the intricate tapestry woven by the interplay of legal, psychological, and ethical dimensions within the realm of juvenile justice. Our examination of the constitutional rights afforded to minors, the evolving landscape of juvenile testimony, and the ethical responsibilities of legal professionals has revealed the delicate equilibrium required to navigate the unique challenges posed by the involvement of minors in criminal proceedings. The constitutional rights, universally granted to individuals, manifest in a distinct manner when applied to minors, underscoring the need for a nuanced understanding of their vulnerabilities and developmental characteristics. Striking the right balance between upholding these rights and implementing protective measures is crucial to fostering an environment that is both fair and considerate of the distinctive circumstances surrounding juvenile involvement in the criminal justice system.

The focus on the evolving landscape of juvenile testimony has highlighted the formidable nature of courtroom interactions for young witnesses, emphasizing the potential for stress and anxiety. Through an exploration of innovative approaches and best practices in questioning minors, this article advocates for methods that align with the pursuit of truth while safeguarding them from undue trauma. It is imperative for legal professionals and stakeholders to recognize the sensitivity of these proceedings and adopt practices that prioritize the well-being of minors over rigid procedural norms. Furthermore, the critical evaluation of ethical responsibilities within the discourse on juvenile justice emphasizes the broader role of all involved parties as guardians of justice. This extends beyond the confines of the courtroom, demanding a holistic approach that places the welfare of minors at the forefront of legal deliberations. By addressing ethical quandaries and emphasizing a comprehensive understanding of the multifaceted challenges faced by minors, we contribute to the ongoing dialogue surrounding their treatment within the criminal justice system.

In essence, this article aspires to be a seminal contribution, shedding light on the complexities inherent in balancing the rights and protection of minors. Through a thorough analysis of legal frameworks, examination of psychological dimensions, and navigation of ethical considerations, it paves a path forward – one where justice is served, rights are respected, and the protection of our most vulnerable population remains a paramount consideration in the pursuit of a just and equitable legal system.

Bibliography

Agnew, S. E. & Powell, M. B. 2004. The effect of intellectual disability on children's recall of an event across different question types. *Law and Human Behavior*, 28(3), pp. 273-294.

August, C. N. & Henderson, K. S. 2021. Juveniles in the interrogation room: Defense attorneys as a protective factor. *Psychology, Public Policy, and Law*, 27(2), pp. 268-282.

Bejatović, S. 2008. *Krivično procesno pravo*. Beograd: JP „Službeni glasnik".

Ceci, S. J. & Bruck, M. 1993. Suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis. *Psychological Bulletin*, 11, pp. 403-439.

Damaška, M. 2010. Hrvatski dokazni postupak u poredbenopravnom svjetlu. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(2), pp. 821-837.

Dragović, S. P. 2023. Perjury and Wrongfull Witness Testimony in Criminal Proceedings. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 57(3), 901-911.

Drizin, S., Nawoichyk, J., Nirider, L. & Tepfer, J. 2012. *Reducing Risks: An Executive's Guide to Effective Juvenile Interview and Interrogation*. Alexandira, VA: International Association of Chiefs of Police.

Finkelhor, D., Cross, T. P. & Cantor, E. N. (2005). The Justice System for Juvenile Victims: A Comprehensive Model of Case Flow. *Trauma, Violence, & Abuse*, 6(2), pp. 83-102.

Grubač, M. 2004. *Krivično procesno pravo. Uvod i opšti deo*. 3. izd. Beograd: JP „Službeni glasnik".

Grubač, M. 2006. *Krivično procesno pravo*. 4. izd. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta „Union" i JP „Službeni glasnik".

Hirjan, F. & Singer, M. 1987. *Maloljetnici u krivičnom pravu*. 2. izd. Zagreb: Globus.

Hritz, A. C., Royer, C. E., Helm, R. C., Burd, K. A., Ojeda, K. & Ceci, S. J. 2015. Children's suggestibility research: Things to know before interviewing a child. *Anuario de Psicología Jurídica*, 25(1), 3-15.

Hughes-Scholes, C. & Powell, M. B. 2008. An examination of the types of leading questions used by investigative interviewers of children. *Policing, An International Journal*, 31(2), pp. 210-225.

Inbau, F. E., Reid, J .E., Buckley, J. P. & Jayne, B. C. 2013. *Criminal Interrogation and Confessions*. Burlington, MA: Jones & Bartlett Learning.

Ivičević Karas, E. 2007. Načelo jednakosti oružja kao konstitutivni element prava na pravični kazneni postupak iz članka 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 57(4-5), pp. 761-788.

Kosk, K., Ventsel, R.-H. & Tomella, A. 2019. The relationship between the development of conceptual thinking and children's responses to different question types. *Nordic Psychology*, 71(4), 235-248.

Krapac, D. 2012. *Kazneno procesno pravo. Prva knjiga: Institucije*. 5. izd. Zagreb: Narodne novine.

Lazarov, Z. 2018. Ispitivanje svedoka kao dokazna radnja i zaštita svedoka u krivičnom postupku. *Crimen, Časopis za krivične nauke*, 9(1), pp. 103-120.

Mirkov, Ž. 2019. O pojmu okrivljenog i njegovom iskazu u krivičnom postupku. *Civitas*, 9(2), pp. 161-176.

Molsovac, B. 2017. Trenutak realizacije konfrontacijskog prava u kontinuumu kaznenog postupka. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 54(4), pp. 867-886.

Owen-Kostelnik, J., Reppucci, N. D. & Meyer, J. R. 2006. Testimony and interrogation of minors: Assumptions about maturity and morality. *American Psychologist*, 61(4), pp. 286-304.

Powell, M. B. 2000. P.R.I.D.E.: The essential elements of a forensic interview with an Aboriginal person. *Australian Psychologist*, 35(3), pp. 186-192.

Rogers, R., Hazelwood, L. L., Sewwll, K. W. & Harrison, K. S. 2007. The Language of Miranda Warnings in American Jurisdictions: A Replication and Vocabulary Analysis. *Law and Human Behavior*, 32(2), pp. 124-136.

Roxin, C. 1998. *Strafverfahrensrecht*. 25. izd. München: Verlag C. H. Beck.

Sijerčić-Čolić, H. 2019. *Krivično procesno pravo. Knjiga prva. Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje*. 5. izd. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
Simović, M. N. & Simović, V. M. 2016. *Krivično procesno pravo. Uvod i opšti dio*. 4. izd. Bihać: Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću.
Škulić, M. 2013. *Krivično procesno pravo*. 6. izd. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
Stanković, N. 2021. *Krivično procesno pravo*. Brčko: Evropski univerzitet Brčko distrikt.
Stojković, V. 2006. Pravno nevaljani dokazi u krivičnom postupku - iskaz okrivljenog i tehnički snimci činjenica. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 78(10-11), pp. 579-589.
Vasiljević, M. 1981. *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*. Beograd: Savremena administracija.
Walker, A. G. & Kenniston, J. 2013. *Handbook On Questioning Children: A Linguistic Perspective*. 3. izd. ABA Center on Childern and the Law.
Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BiH“, br. 3/2003, 32/2003 – ispravak, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 – dr. zakon, 93/2009, 72/2013 & 65/2018.
Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, „Sl. glasnik RS“, br. 53/2012, 91/2017, 66/2018 & 15/2021.
Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, „Sl. novine FBiH“, br. 35/2003, 56/2003 – ispr., 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 & 74/2020.
Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BDBiH“, br. 34/2013 – prečišćen tekst, 27/2014, 3/2019 & 16/2020.
Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom, no. 26766/05 and 22228/06, ECtHR 2011.
Bellerín Lagares v. Spain, no. 31548/02, ECtHR 2003.
Panovits v. Cyprus, no. 4268/04, ECtHR 2008.
Salduz v. Turkey, no. 36391/02, ECtHR 2008.
T. v. the United Kingdom, no. 24724/94, ECtHR 1999.
V. v. the United Kingdom, no. 24888/94 , ECtHR 1999.
X v. the Federal Republic of Germany, no. 8819/79, ECtHR 1981.
J.D.B. v. North Carolina, 131 S. Ct. 2394 (2011).
Haley v. Ohio, 332 U.S. 596 (1948).
Gallegos v. Colorado, 370 U.S. 49 (1962).
In re Gault, 387 U.S. 1 (1967).
R. v. Hayes, [1977] 1 WLR 234.

ČUVARI PRAVDE: BALANSIRANJE PRAVA I ZAŠTITE U ISPITIVANJU I SVJEDOČENJU MALOLJETNIKA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Filip Novaković

magistar prava, student doktorskih studija prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici, In-house lawyer u Helsinškom parlamentu građana Banja Luka, dopisni član Bosansko-Hercegovačko-Američke Akademije umjetnosti i nauka. E-mail: filipnovakovic.iur@gmail.com; ORDIC iD: https://orcid.org/0000-0001-9979-5824

Sažetak: *Ovaj rad istražuje zamršenu ravnotežu između zaštite prava maloljetnika i osiguravanja učinkovitog krivičnog pravosuđa u ispitivanju i svjedočenju maloljetnika u sudskom postupku. Usredotočena na raskrižje opšteg (ili redovnog) krivičnog prava i maloljetničkog pravosuđa,*

studija zadire u izazove i etička razmatranja koja okružuju postupke ispitivanja i svjedočenja koji uključuju maloljetnike. Evolucijski krajolik maloljetničkog krivičnog pravosuđa zahtijeva nijansirani pristup koji uzima u obzir i razvojne ranjivosti mladih pojedinaca i imperativ poštovanja pravde. Rad se bavi temeljnom tenzijom između prava maloljetnika na pravedno postupanje i društvenog interesa za otkrivanjem istine. Ispitivanje maloljetnika u krivičnom postupku zahtijeva osjetljivu ravnotežu, uzimajući u obzir faktore poput kognitivnog razvoja, podložnosti prisili i potencijalnog uticaja traume. Rad kritički ocjenjuje postojeće zakonske okvire i predlaže inovativne strategije za poboljšanje zaštite prava maloljetnika bez ugrožavanja postizanja pravde.

Ključne riječi: *maloljetničko pravosuđe, prava maloljetnika, krivični postupak, davanje iskaza, pravna zaštita.*

https://doi.org/10.7251/CEST1524310D UDK 316.42:343.1–053.6

SOCIO-ECONOMIC ASPECT AND PERSONALITY OF JUVENILE AS DETERMINANTS OF JUVENILE DELINQUENCY*

Jelena Dimovski

Teaching assistant with doctorate, University of Priština in Kosovska Mitrovica, Faculty of Economics, jelena.dimovski@pr.ac.rs

Darko Dimovski

Full professor, Faculty of Law, University of Niš, Judicial Research Center, darko@prafak.ni.ac.rs

Abstract: *Juvenile delinquency has long been neglected by the purveyors of scientific thought. The justification has been found in a low rate of return, ignoring the fact that the low rate of return of juvenile delinquency is an illusion, whereby a considerable number of adult offenders are recruited from juvenile delinquents. Therefore, it is necessary to pay special attention to the study of this phenomenon and its causes, especially to the analysis of criminogenic factors, which can ultimately affect its reduction by applying appropriate preventive measures. Following that, the authors deal with the criminogenic factors of juvenile delinquency, presenting them through exogenous and endogenous etiology.*

Key words: *juveniles, delinquency, etiology, socio-economic factors, criminogenic factors.*

1. INTRODUCTION

Juvenile delinquency, as a phenomenon with a long history, is a faithful companion of every society, representing a significant social and legal problem. The return rate for minors is 17%. However, with regard to the recidivism rate of minors and due to the short duration of minors and long duration of criminal proceedings, an impression could be that the rate of recidivism among minors is significantly lower, regardless of whether the primary juvenile delinquent commits a criminal offense after turning 18. If such persons were still considered minors, the recidivism rate of minors would be between 80% and 85% (Димовски, 2015, стр. 141). This refers to a need to deal with the phenomenological and especially the etiological characteristics of juvenile delinquency.

Juvenile delinquency is conditioned by the same criminogenic factors as criminality in general, which indicates the necessity to study it through exogenous

* The article is a research result finenced by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of RS, according to the Agreement registration number 451-03-65/2024-03/ 200120 dated February 5th, 2024.

and endogenous etiology. However, it does not mean there are no specific factors that contribute to the juvenile delinquency occurrence. In this regard, the following part will deal with the specific criminogenic factors of juvenile delinquency through the prism of the social environment, economic status and personality of the juvenile delinquent.

2. SOCIO-ECONOMIC ENVIRONMENT AS A FACTOR IN JUVENILE DELINQUENCY

One of the most significant criminogenic factors of the social environment is the primary family. Criminologists, such as Rolf Loeber and Magda Loeber-Stouthammer, consider the family to be a key factor in the future criminal behavior of juveniles. Numerous criminological studies were based on the assumption that there is a link between the behavior of minors, on the one hand, and the other hand the absence of one parent, criminal past of parents, strictness in the upbringing of minors, neglect and abuse of children, domestic violence, abuse of psychoactive substances in the family, existence of mental illnesses in the family, socio-economic status of the parents, etc (Petrosino & et al, 2009, p. 109).

In order to illustrate the importance of the family on the creation of personality and his/her behavior in future, we refer to the psychologist Nikola Roth: "Children from families with a mutual trust, love and friendly relations between parents themselves and between parents and children are more likely to be adults with positive characteristics (with a sense of independence, self-confidence, balance, with good social contacts), in relation to children from families where are frequent conflicts and disagreements and where is not enough love and care for the child (Димовски & Мирић, Политика сузбијања малолетничке делинквенције као детерминанта друштвеног развоја, 2013, стр. 286).“ Accordingly, there is a complexity of family relationships and their contribution to positive personality or to a person prone to delinquent behavior. In other words, the family has a decisive influence in the first years of child life, since the child identifies with the parents. In most of the cases, a child would grow up as a socialized person and ready to behave conformist if parents respect social norms. If the parents are inclined to violate social norms, there is a significantly greater chance for a child to become a problematic person (Marković & Lakićević, 2020, pp. 114-115). Education within the family is, according to the famous French criminologist Emile Durkheim, very important. The goal of education and development of each individual is the improvement of everything he/she is capable of, determining that the task of education is the harmonious development of all human abilities to the highest points that can be achieved (Marković & Lakićević, 2020, p. 120).

Numerous criminologists have conducted research regarding the influence of the family on crime. It should be noted that numerous studies have shown that the absence of a father in the family is a reliable indicator of the criminal behavior of minors. Fathers contribute to economic stability, increases a feeling of security in the family, participate in raising children, which reduces children’stress.

Conversely, its absence due to divorce or death results in children of single mothers being more likely to use drugs, become members of juvenile gangs, be expelled from school, or become juvenile murderers. It is important to note the results of the research within the project "Violence in American public schools", showing that 71% of teachers, as well as 90% of government employees, believe that insufficient control at home is the main factor in children's violent behavior in schools (Maginnis, 1997, p. 62).

Another noteworthy research by psychiatrist Kellam Sheppard came to the conclusion that control of children at home is less in single-parent families, especially in families without a father. Namely, boys over the age of ten, who grew up only with mother, regardless of family income, are more prone to delinquent behavior compared to children who grew up in multi-member families where the father was present (Константиновић-Вилић & et al, стр. 94).

Research conducted by criminologist Rankin aimed to establish the relationship between broken homes, as he called deficient families, and delinquency among two samples of American children interviewed in 1967 and 1972. He concluded that broken homes were more strongly associated with "family" offenses such as running away and truancy than with other types of more serious juvenile misconduct. Further, a study conducted by Apel and Kaukinen proved significant heterogeneity in the risk of delinquent behavior among groups of young people living in a married or cohabiting union. Based on the 1997 National Longitudinal Survey of Youth, their research results showed if two biological parents are married, the child is less likely to participate in delinquent activities. If biological parents are cohabiting only, youth are more likely to engage in antisocial behavior. In addition, they found that youth with one biological parent cohabiting with a non-biological partner showed unusually high rates of antisocial behavior, especially if the custodial parent was the child's biological father (Parks, 2013, pp. 8-9). Reasonably, the question that arises is what is different in families where the parents are not married compared to families where the parents are married partners. The research has shown that it is more likely that married parents will stay together compared to those who are in an extramarital union. Two thirds of cohabiting partners split up before their child turns 12, compared to one quarter of married parents. Additional studies have pointed to three differences between cohabiting and married unions - family planning, parents' level of education and income level. Planned procreation is associated with numerous benefits for children. On the other hand, unplanned parenthood is associated with a higher risk of family breakdown. If the offspring is planned, even if it is an extramarital union, it will most likely turn into marriage. In the case of an unwanted pregnancy, parents are more prone to conflict, exhibit a lower level of happiness and a higher rate of depression compared to parents who planned offspring. At the same time, another difference is embodied in the fact that parents in married unions have a higher level of education. Namely, married partners are four times more likely to have a higher level of education than unmarried partners living together. The difference in the level of education is reflected in the number of years of life of married and

cohabiting partners. Married partners are much older than cohabiting partners. As spouses are better educated and older, it is understandable that they earn more. This difference is most visible in the salary of a married father compared to a father in a cohabiting union. Thus, married men earn $55,000 a year, while man who lives with the mother of his child in a common-law relationship earns only $29,000 (Brookings, 2023).

Degraded families can be defined as a family with broken relationships between its members, which can lead to inadequate socialization of children and to their delinquent behavior, as well as to the commission of criminal acts by the spouse. Therefore, it can be concluded that the greatest criminogenic significance within a degraded family is a bad relationship between spouses and disturbed relationship between parents, on one hand, and children, on the other hand (Димовски, 2012, стр. 251).

Children may exhibit delinquent behavior by imitating their parents who commit criminal acts. Experts have called this phenomenon a criminogenic family hearth. In order to indicate the influence of the criminogenic family hearth, we will cite a study on the link between family relationships and the manifestation of aggression. According to this research, if fathers are not criminals, only 8% of minors engage in criminal behavior. However, if fathers have been convicted of various crimes, 37% of their children become delinquents (Siegel & Welsh, 2010, p. 179). Similar research was conducted by the University of Pittsburgh (Loeber & et al, 1998, pp. 141-172) and the University of Cambridge (Farrington & et al, 2006, p. 5), according to which in families where father, mother, brother or sister behave criminally, there is a significant risk factor for delinquent behavior of the child as well.

According to Keenan and Shaw's 1995 research, which is also noteworthy, the aggression of two-year-old children is the result of the existence of criminal acts committed by their parents. Farrington, Hardegen and others pointed out that adolescents who behave criminally have a significantly higher percentage of parents prone to crime. Tremblau, Harden, Macduff et al found that family relationships can explain 38% of aggressive behavior (Tremblay, 2000, p. 132).

The next criminogenic factor of juvenile delinquency is the socio-economic status of juvenile delinquents. The initial hypothesis of numerous criminological studies was that juvenile delinquency is a consequence of lower socio-economic status. A study conducted by Shaw, McKay and Elliott confirmed this hypothesis. The majority of juvenile delinquents belong to the families of low-skilled workers. Criminologist Merul came to similar results. Minors from low-income families are "forced" to behave delinquently, neglecting education, which further reduces the chance of leading a conformist life in the future. Criminologist Brut obtained similar results and according to her research, 19% of juvenile delinquents come from extremely poor families, while 37% belong to families with incomes above the extreme poverty line. What separates her research from others is the elaboration of obtained data. She claimed that the large share of juvenile delinquents from a lower social class is not conditioned by poverty, but by the ability of juveniles from

richer families to avoid prosecution (Kumar Sharma, 2004, p. 208). In addition to the aforementioned research, it is important to refer to the results of Pagani's research, who believed that there is a significant connection between the permanent status of the lower class and the repeated involvement of young people in serious crimes. The explanation for the delinquent behavior of young people from poor families is reflected in the attitude that such children tend to acquire an inferior status, growing up in an environment that encourages rebellion against authority and aggression against wealthier members of society. At the same time, it should be pointed out that certain criminal acts are committed by minors for simple existence (Pagani & et al, p. 1210). In other words, low socioeconomic status results in negative self-perception and lower self-efficacy, which was supported in the research of Jarjoura, Triplett and Brinker (Jarjoura & et al, 2003, pp. 59-187).

It is interesting to point out another connection between poverty and juvenile delinquency, but from a different perspective - reduced effectiveness of the deterrent function of juvenile justice, the judicial system aims to deter juveniles from participating in delinquent behavior. If we are dealing with minors who come from comfortable homes and wealthier families, the threat of criminal sanctions, especially juvenile prison, is a sufficient deterrent for this group of minors to avoid committing criminal acts. However, such an attitude is not valid when it comes to minors who grew up in poverty (Cole & Smith, 2006, p. 32).

Another specific criminogenic factor of juvenile delinquency is war. Namely, the war represents one of the factors of change in the scope and appearance of juvenile delinquency. As fathers are on the battlefield, and mothers due to the transition to a war economy have to work in factories, minors are often without adequate parental care, which indirectly leads to (pre)delinquent behavior (Sharma & Sharma, 2006, p. 384). In other words, given the fact that fathers are involved in war events, in territories that are not under direct war actions but are located nearby, women's criminality increases, as well as juvenile delinquency. To begin with, we will list data on juvenile delinquency during the Second World War. Namely, the director of the Federal Bureau of Investigation at the time, Edgar Hoover, reported that arrests of young boys and men actually dropped by 10% during 1942. However, additional analysis showed that arrests of underage girls increased by 55.7%. Based on the statistical data, the arrests of girls under 21 for prostitution increased by 64.8%, for other sexual offenses by 104.7%; due to vagrancy by 124.3%, due to disorder by 69.6%, and due to drunkenness increased by 39.9% (Youth on the Loose, 1943, p. 7). However, the rate of juvenile delinquency for the same period increased by 8% for boys and 31% for girls (Bailey, 1977, p. 148). It is interesting to present the data in relation to the federal state of Oregon where, according to the mayor of Portland William Bowes, where in the period 1942-1943 was an increase in juvenile delinquency by 500% compared to the 1940-1941 report (Letter from William Bowes to Roger Folgate , 1943). There are similar data in Great Britain, which during the first year of the World War II experienced an increase in juvenile delinquency by more than 40% (Cqpress, 2023).

The civil war in the former republic of Yugoslavia can be used to confirm the thesis about the growth of juvenile delinquency during the war. The volume of juvenile delinquency during wartime operations increased from 1990 to 1995, with its peak during the middle of the civil war (Димовски & Мирић, Политика сузбијања малолетничке делинквенције као детерминанта друштвеног развоја, 2013, стр. 287).

Although the school, as an organized social institution, has a positive influence on the education and upbringing of people, it can also be seen as a criminogenic factor in a certain sense. Namely, with its continuous work, the school carries out certain activities with the aim of educating young people by mastering certain teaching programs. However, during the implementation of such process, it is possible to encounter various problems which, in cooperation with other criminogenic factors, may result in the commission of a criminal act. The causes of problems in the schooling process are cited as: excessive teaching materials, insufficient expertise of the teaching staff, the existence of a group of privileged students due to the status of their parents, conflicts with the teaching staff and other students, inconsistency in the reform process of the school system, uninteresting school materials (Димовски, 2012). School is the primary environment for a child during school age. In the case of failure at school, there may be a feeling of alienation from the authorities whose standards are not met, as well as from the social expectations presented by the authorities. Minors who are poor students tend to socialize with others, which can encourage peer rebellion against normative standards of behavior. (Wertlieb, 1982, p. 15). Criminologist Baker pointed out that early aggressive behavior can lead to difficulties in the classroom, resulting in poor grades. In the end, such minors are more prone to delinquent behavior (Education and Delinquency - Summary of a Workshop, 2000, p. 13).

In order to properly see the negative impact of the school, it should be noted that in addition to juvenile delinquency, it has a long-term effect on the commission of criminality by adults. Looking at juvenile delinquency through the lens of education, we can see from Marvin Wolfgang's research that only 9% of juvenile delinquents have completed high school, compared to 90% of non-delinquent juveniles (Siegel & Welsh, 2010, p. 228). The negative impact of school on juvenile delinquency can be observed in different types of criminality. So, for example, it is enough to mention the research of the criminologist Busch and his colleagues, according to which juvenile perpetrators of criminal acts of murder during schooling had numerous problems compared to the control group. Criminologist Muers obtained data where out of 25 juvenile murderers, 76% had certain learning problems and that 86% failed at least one grade (Heckel & Shumaker, 2001, p. 36). Likewise, it should be pointed out that the aforementioned studies by the University of Cambridge and the University of Pittsburgh revealed that poor school results are a predictor of juvenile delinquency. In the study in 1996, criminologists Maguin and Loeber found that poor school performance was associated with the frequency of delinquent offending, the severity of crimes, and persistence in delinquency (Education and Delinquency - Summary of a Workshop, 2000).

The next criminogenic factors of juvenile delinquency can be the means of mass communication. Mass media means newspapers, television, radio, internet and video games. Not all of these tools were created at the same time, but they all have a strong influence on our understandings and simultaneously create public opinion in general. Although the media is associated with a positive effect on people's behavior, in some situations its influence on the criminal behavior of certain persons can be studied (Димовски, 2012, стр. 265). It is interesting to point out that 90% of minors confirmed that the media has a negative influence on their behavior. Likewise, a group of juveniles arrested for committing a robbery claimed to have been influenced by rap music broadcast on television. Based on the above mentioned, the question arises about imitating what is seen in the mass media. In this regard, a study conducted by Heller and Polsku from 1976 came to the result, based on interview of 100 young male criminals aged 16 to 27, that 22% of respondents reported attempting criminal techniques they have seen on television, while only 3% reported failure or arrest. A large percentage (22%) confirmed to think about committing crimes seen on television (Surette, 2002, p. 48). Likewise, Hagell and Newburn conducted research on the media habits of juvenile delinquents, comparing them to juvenile nondelinquents. They found that juvenile delinquents generally consumed the same television program as opposed to juvenile delinquents. However, they were also aware of the limitations of their research that they did not take as a sample juvenile delinquents who had committed more serious crimes, as well as that the key difference between juvenile delinquents and non-delinquents was in their lifestyle (Surette, 2002, p. 49). Criminologist Trott came to the conclusion that the combination of violence with funny cartoon characters leads to a greater tendency of children to apply violence in everyday life (Douglas, 2003, p. 5). Another study conducted in 1969 under the leadership of Senator John Pastore explaines the existence of a cause-and-effect relationship between crime and violence on television and violence and antisocial behavior of individuals, especially children (Slotsve & et al, 2008, p. 25).

At the same time, the study conducted by Lefkowitz, Eron, Walder and Huesman, following a group of ten-year-old boys and girls, come to the conclusion that the best basis for anticipating aggressive behavior of boys is the amount of television programs with elements of violence (Slotsve & et al, 2008, p. 27). In his study in 1986, Leonard Eron explaines that people who watched the most television programs and movies in childhood were later arrested or convicted of violent crime. Robinson and Bachman found a correlation between the number of hours spent in front of the television and the aggressive behavior of juvenile delinquents (Димовски, 2012, стр. 265-266).

In addition to the previously explained factors, also other social factors, such as neighborhood and delinquent groups, can influence the extent of crime. The influence of the neighborhood and delinquent groups is best evidenced by the attitude of Prof. Dimovski that they can be equated in their importance to the process of socialization with the family. Based on the above, the need and importance of studying the effect of these criminogenic factors on the commission

of murder is imposed (Димовски, 2012, стр. 268). As a result of socializing with antisocial personalities, who at the same time have a rich criminal career, the criminal socialization of young people occurs. In the event that the minor's relationship with delinquent groups is high, the greater is the chance that the minor will engage in delinquent behavior (Мирић, 2022, стр. 109). Worthy of mention is the longitudinal study from Montreal (Canada) which began in 1984. In the study 1037 students were monitored and the results showed that juvenile delinquents who were members of certain criminal groups committed more violent criminal acts than those juveniles who were not members of them. Based on the above, it can be concluded that early membership in delinquent groups is a significant factor in committing violent crimes (Lacourse & et al, 2003, p. 195). Neighborhoods and communities where many poor families live are characterized by violence and antisocial behavior. In his research, the criminologist Mennis came to the conclusion that the process of socialization of a child can be limited or improved by the characteristics of the community from which he/she comes, which indicates the importance of the neighborhood and delinquent groups (Mennis & et al, 2011, pp. 174–192). Criminologists McCord, Widom, and Crowell emphasized that living in a neighborhood with high levels of poverty and crime increases the risk of involvement in serious crime for all children who grow up there (McCord & et al, 2001, p. 89).

3. THE PERSONALITY OF THE JUVENILE DELINQUENT AS A FACTOR IN JUVENILE DELINQUENCY

After presenting the criminogenic factors related to the social environment, it is necessary to point out the most significant criminogenic factors related to the personality. Namely, criminogenic factors related to personality represent a special set of different personality characteristics, such as intelligence, character, temperament, emotions, motives, mental disorders, which contribute to the appearance of delinquent behavior of minors. The mentioned criminogenic factors can be observed together, but also individually. If we look at the mentioned criminogenic factors together, it is best to cite the research of married couple Sheldon Glueck and Eelanor Glueck. The two of them, in a study conducted during the fifties of the last century on a sample of 500 delinquents and 500 non-delinquents, came to the conclusion that juvenile delinquents are characterized by the following personal characteristics: self-confidence, defiance, impulsiveness, narcissism, suspiciousness, destructiveness, sadism, lack of empathy, extroversion, ambivalence, the existence of feelings of insignificance, mistrust, weak personality traits, mental instability, hostility, as well as resentment (Siegel & Welsh, 2010, p. 82).

In addition to the collective overview of criminogenic factors related to personality, it is possible to analyze the aforementioned factors individually. In this regard, we will analyze the correlation between intelligence and juvenile delinquency. Namely, the earliest studies on the level of intelligence of juvenile

delinquents show a low level of intelligence. So, for example, the criminologist Goodard, based on a sample of 200 juvenile delinquents, came to the conclusion that their level of intelligence was at the level of twelve-year-olds (Shulman, 1951, p. 768). At the same time, it should be mentioned the research according to which a sample of 1,731 juvenile delinquents, of which almost two thirds were male, found that their average level of intelligence was 84.45, which is below the average (Mann & Mann, 1939, pp. 351–360). Hirschi and Hindelang noted an 8-point difference in intelligence between juvenile delinquents and juvenile nondelinquents, noting that intelligence directly affects the amount of reward available to a child for school success. The consequence of lower IQ is that young people experience frustration at school, receive fewer rewards for good behavior and continue to engage in antisocial acts (Pandey & Kumari, 2018, p. 206). Further, in India during 2018 were obtainted the results on a sample of 200 juveniles, half of whom broke the law, with juvenile delinquents divided into minor offenders (40), serious offenders (44) and very serious offenders (16). So Pandey and Kumari calculated that delinquents from all groups, compared to juveniles who are not delinquent, have a lower level of intelligence (Pandey & Kumari, 2018, pp. 207-208).

Character, as the next trait, was the subject of study by numerous criminologists through the prism of juvenile delinquency. Namely, the criminologist John and his colleagues concluded on the basis of a study from 1994 that delinquent boys more often have low conscientiousness. Other studies have shown that low conscientiousness is significantly associated with juvenile vandalism and theft and the number of arrests (Sumithra & Komalavalli, 2022, p. 6.258). Bullying behavior is characterized by traits such as hostility, selfishness, self-centeredness, malice, jealousy, and indifference (Malik & et al, 2018, p. 1). A study on the individual characteristics of juvenile delinquents in Fujian Province, China on a sample of 621 delinquents aged 13-19, including a control group of 1,371 students, showed that for delinquents aged 16-19, the scores for extroversion, psychosomatics and nervousness were significantly higher than in the control group, while in delinquent women the nervousness score was lower than in the control group. Likewise, for male delinquents aged 13-15 years, the scores of psychosomatic and nervous conditions were significantly higher than in the control group (Li & et al, 1999, p. 211). Worth mentioning is a study on a sample of 102 juvenile delinquents (92 boys, 10 girls) who served a sentence in a juvenile prison in Navarra, Spain from 2000 to 2014. On that occasion, among other things, the personality of juvenile delinquents was studied, and it was concluded that juveniles are characterized by a high degree of aggression, disobedience, egoism, social insensitivity, a tendency to abuse psychoactive substances, impulsivity, anxiety and submissiveness (Cacho & et al, 2020, p. 72).

Temperament is the next criminogenic factor related to personality. Numerous studies have been conducted to determine the existence of a connection between a certain type of temperament and juvenile delinquency. However, one should be careful with the claim that a specific temperament causes criminal and delinquent behavior, because temperament must be viewed through the totality of

the action of other criminogenic factors. The famous criminologist Eusenck claimed that extraverted individuals are more inclined to commit criminal acts (Gungea & et al, 2017, p. 44). In this regard, it should be mentioned the research of Jouhki from 2015, which observed a positive relationship between extroversion and criminal behavior in a sample of 4,855 ninth-grade students in Finland, where the degree of agreeable behavior is low. Similar results were obtained in Romania where 130 juvenile delinquents placed in a suitable institution have significantly lower ratings for agreeableness and higher for extraversion compared to 136 students enrolled in five schools in the same district (Ciurbea & et al, 2022, p. 246). At the same time, a study conducted by criminologists Samitha and Sreedevi during 2019 on a sample of thirty juvenile delinquents, who stayed in a home for boys' observation in India, found that the majority of juvenile delinquent boys were highly extroverted with the existence of antagonism. Namely, as many as 77% of juvenile delinquents are extroverts, which means that they are talkative, full of energy, enthusiastic, eager for attention, dominant and open. The existence of antagonism suggests that most juvenile delinquents are eager to prove themselves right, while being rude and untrustworthy. The remaining 23% were introverts. They are reserved, quiet, inhibited, withdrawn and complacent (Samhitha & Sreedevi, 2019, pp. 21-22).

Emotion is defined by Keltner and Shiota as a functional reaction to an external stimulating event, temporarily integrating a physiological, cognitive, phenomenological, and behavioral network to facilitate an environment-shaping response to the situation. Adolescence is accompanied by numerous physical, psychological and social changes, which result in new emotional excitements. One of the consequences is that adolescents experience more frequent and intense emotions than other categories of the population. Numerous studies have pointed to the connection between certain emotions and delinquent behavior. Namely, the criminologist Moretti together with his colleagues discovered that negative self-identities are a clear indicator of aggressive behavior in adolescents. At the same time, a whole series of criminologists, such as Frankel and Muatt in a 1996 study, Capaldi and Stoolmiller in a 1999 study, Sutherland and Shepherd in a 2002 study, Barru, Frick and Killian in a 2003 study and Donnellan, Trzesniewski, Robins, Moffitt, and Caspi in a 2005 study concluded that low self-esteem is associated with externalizing behavior, conduct problems, and reactive aggressive behavior in children. Similarly, Simmons, Paternite and Shore pointed out that in case there is a higher degree of self-esteem, we have a lower degree of aggression and prosocial behavior (Aucoin, 2006, pp. 7-12). It is important to mention the research by Kimonis and colleagues from 2007 on a sample of 88 detained minors with an average age of 15.57 years. Based on this research, it was concluded that the predictor of aggression is a lack of guilt and empathy, i.e. poverty in emotional expression (Moskat & Sorensen, 2012, p. 8).

In order to find out additional information about the motives of juvenile delinquents, we can cite a study conducted by Yuliu Maluushin from the Department of Psychology of the Kurgan State University in Russia. She investigated minors, aiming to establish their criminal motivation. The total sample

consisted of 3,400 students aged 14 to 17 who are at risk of being involved in criminal activities. On that occasion, it was determined that 472 students (13.8%) are minors with a stable criminal motive, that is, with a tendency to commit a criminal act. Among the dominant motives are the motive generated by immoral hypertrophied needs, the motive of self-affirmation, and the aggressive motive. At the same time, 508 persons (14.9%) were found with a tendency towards criminal activities. Likewise, special attention was paid to minors who were suspected of having committed various criminal acts. The sample included 540 persons, including 210 girls (38.9%) and 330 boys (61.1%), whereby minors were divided into three groups: 1) minors suspected of committing violent crimes, 2) minors suspected of commission of criminal acts of a mercenary-violent character and 3) minors suspected of committing criminal acts for profit. Based on the obtained results, among minors from the first group, an aggressive motive and an immoral motive predominate, with the satisfaction of the following needs reported: antisocial physical aggression, destruction, negativity towards others, antisocial autonomy, some signs of dominance, the need for recognition and self-affirmation from other people, the need to satisfy sexual wishes. In the second group of juvenile delinquents, the predominant motives are aggressive, immoral, emotional and self-affirmation motives. For the sake of personal affirmation and freedom from emotional stress, minors commit criminal acts, causing damage to the physical and psychological integrity of other persons and stealing property. In the last group of minors, there is a motive of self-affirmation, as well as a feeling of fear, anxiety, dissatisfaction with oneself, a certain tension and a feeling of confusion. (Malyushina, 2020, pp. 503-504).

The last criminogenic factor, which will be the subject of our interest, is mental illness of minors. Although the lay public is of the opinion that the problematic behavior of minors is only a passing phase in their development, one should be extremely careful, because adult perpetrators of criminal acts are "recruited" from minor delinquents, and one fact is particularly dangerous. Namely, according to the 2017 Report of the Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention at the US Department of Justice, almost 70% of juveniles who commit criminal behavior have at least one diagnosed mental illness, among which anxiety or depressive disorders, obsessive-compulsive disorder, bipolar disorder, behavior or attention deficit/hyperactivity disorder. Additional concern is the fact that among minors who have a diagnosable mental health disorder, more than 60% have been shown to have disorders due to the use of psychoactive substances at a young age (Danielle Rousseau, 2023). In accordance with that, the rate of mental illness in juvenile delinquents is significantly higher compared to juveniles who do not commit criminal acts. In order to determine the share of certain mental illnesses among minors, approximately 15% to 30% have a diagnosis of depression or dysthymia (pervasive depressive disorder), 13% to 30% have a diagnosis of attention deficit/hyperactivity disorder, 3% to 7% has a diagnosis of bipolar disorder, and from 11% to 32% has a diagnosis of post-traumatic stress disorder. At the same time, a depressed mood is often accompanied by irritability, which

increases the risk of a minor behaving aggressively. If a minor is already in an institution, the risk is increased not only for conflicts with others, but also for self-harm. The risk of aggressive behavior is further increased due to the existence of specific disorders and comorbid disorders because emotional symptoms (anger) and self-regulation symptoms (impulsivity) tend to increase the risk. The existence of anxiety disorders results in less aggressive behavior, with the exception of post-traumatic stress disorder, because such minors tend to react aggressively and unexpectedly to perceived threats (Underwood & Washington, 2016, p. 231).

4. CONCLUSION

Based on the above explained, the complexity of causality in juvenile delinquency is obvious. In relation to the criminality of adults, special criminogenic factors act in the case of minors, leading to the commission of criminal acts. Therefore, the conclusion is that an effective fight against juvenile delinquency requires the contribution of all state bodies that include minors in their work description, along with constant innovation of measures to fight against this form of crime. Only in this way is it possible to succeed in preventing juvenile delinquents from continuing to commit criminal acts after reaching adulthood.

In the end, we would encourage academics to conduct research on juvenile delinquency, given that the aforementioned data on the causation of illegal behavior among minors refer mainly to foreign research. If a criminological study were conducted with a sample related to juvenile delinquency in the Republic of Serbia, it would be possible to find out some specificity of this phenomenon in our country, and therefore to adapt prevention measures.

Literature

Димовски, Д. (2015). *Превенција криминалитета кроз бављење спортом и физичком активношћу.* Ниш: Зборник радова Правног факултета у Нишу, Центар за публикације.

Petrosino, A., & et al. (2009). *The Role of the Family in Crime and Delinquency: Evidence from Prior Quantitative Reviews.* Huntsville: The Southwest Journal of Criminal Justice, Huntsville, vol. 6(2).

Marković, M., & Lakićević, M. (2020). *Family circumstances and relationships as a factor of children crime behavior.* Sinteze: Sinteze, br. 17.

Maginnis, L. (1997). *Single-Parent Families Cause Juvenile Crime, Juvenile Crime: Opposing Viewpoints.* USA: Greenhaven Press.

Константиновић Вилић, С., & al, e. (.). *Криминологија* .

Константиновић-Вилић, С., & et al. (.). *Криминологија.*

Parks, A. (2013). *The Effects of Family Structure on Juvenile Delinquency.* Johnson City: East Tennessee State University.

Aucoin, K. (2006). *The Role of Emotion in the Aggressive Behavior of Juvenile Offenders.* New Orleans: University of New Orleans.

Malyushina, J. (2020). *Psychodiagnostics of Criminal Motivation of Juvenile Delinquents.* Amsterdam: Education and Humanities Research.

Underwood, L., & Washington, A. (2016). *Mental Illness and Juvenile Offenders.* International Journal of Environmental Resarsch and Public Health.

Danielle Rousseau. (2023, 08 09). *Juvenile Delinquency and Mental Illness*. Retrieved from https://sites.bu.edu/daniellerousseau/2023/02/28/juvenile-delinquency-and-mental-illness/

Moskat, H., & Sorensen, K. (2012). *Let's talk about feelings: emotional intelligence and aggression predict juvenile offense.* Walla Walla: Whitman College.

Samhitha, K., & Sreedevi, P. (2019). *A study on personality dimensions of children in conflict with law.* India: Indian Journal of Positive Psychology, Indian Association of Health, Research and Welfare .

Ciurbea, F., & et al. (2022). *Extraversion and agreeableness – the role of personality dimensions in the criminal act.* Bucharest: Revista de Psihologie.

Gungea, M., & et al. (2017). Personality Traits and Juvenile Delinquency. *International Journal of Conceptions on Management and Social Sciences*, 44.

Cacho, R., & et al. (2020). Psychosocial and Personality Characteristics of Juvenile Offenders in a Detention Centre regarding Recidivism Risk. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 72.

Li, W., & et al. (1999). *Studies on individual characters of juvenile delinquents in Fujian province.* Fa Yi Xue Za Zhi: Fa Yi Xue Za Zhi.

Pandey, L., & Kumari, N. (2018). *The International Journal of Indian Psychology.* Gujarat : Gujarat , Volume 6, Issue 4.

Kumar Sharma, R. (2004). *Urban Sociology.* New Delhi: Atlantic Publishers and Ditributors.

Tremblay, R. (2000). The development of aggresive behaviour in children and young people: implications for social policy, service provision, and further research. *International Journal of Behavioral Development, vol. 24, issue 2*, 132.

Pagani, L., & et al. (n.d.). *Effects of Poverty on Academic Failure and Delinquency in Boys: A Change and Process Model Approach.* Cambridge: Cambridge University Press.

Jarjoura, R., & et al. (2003). Growing Up Poor: Examining the Link between Persistent Childhood Poverty and Delinquency . *Journal of Quantitative Criminology*, 159-187.

Farrington, D., & et al. (2006). *Criminal Careers up to Age 50 and Life Success up to Age 48: New Findings from the Cambridge Study in Delinquent Development.* London: Home Office Research.

Loeber, R., & et al. (1998). *The Development of Male Offending: Key Findings from the First Decade of the Pittsburgh Youth Study.* Studies in Crime and Crime Prevention.

Siegel, L., & Welsh, B. (2010). *Juvenile Delinquency: The Core The Core, Cengage Learning.* USA: The Core, Cengage Learning.

Cole, F., & Smith, C. (2006). *The American System of Criminal Justice* . New York: Cengage Learning.

Sharma, R., & Sharma, R. (2006). *Advanced Educational Psychology.* New Delhi: Atlantic Publishers and Ditributors.

Bailey, R. (1977). *The Home Front.* USA: Time-Life Books.

(2000). *Education and Delinquency - Summary of a Workshop.* Washington: National Research Council and Institute of Medicine.

Heckel, R., & Shumaker, D. (2001). *Children who murder: a psychological perspective.* Westport: Praegar Publishers.

Surette, R. (2002). *Self-Reported Copycat Crime among a Population of Serious and Violent Juvenile Offenders* . Crime & Delinquency.

Douglas, G. (2003). *Media Violence and Children: A Complete Guide for Parents and Professionals* . Westport: Praeger Publishers.

Slotsve, T., & et al. (2008). Television Violence and Aggression: A Retrospective Study . *Southwest Journal of Criminal Justice*, 25.

Мирић, Ф. (2022). *Утицај делинквентних група на малолетничку делинквенцију.* Београд: Зборник радова Насиље и деца, Институт за упоредно право.

Lacourse, E., & et al. (2003). *Developmental trajectories of boys' delinquent group membership and facilitation of violent behaviors during adolescence.* USA: Cambridge University Press.

Mennis, J., & et al. (2011). *The Effect of Neighborhood Characteristics and Spatial Spillover on Urban Juvenile Delinquency and Recidivism.* London: The Professional Geographer.

McCord, J., & et al. (2001). *Juvenile Crime, Juvenile Justice, Panel on Juvenile Crime: Prevention, Treatment, and Control.* Washington: National Academy Press.

Malik, N., & et al. (2018). *Personality Profiling of Juvenile Delinquents through Thematic Apperception Test.* Clinical Research in Psychology, vol. 1, issue 2.

Sumithra, M., & Komalavalli, S. (2022). Personality Traits of Juvenile Delinquents. *Journal of Positive School Psychology, vol. 6, no. 4* , 6.258.

Mann, W., & Mann, H. (1939). Age and intelligence of a group of juvenile delinquents. *The Journal of Abnormal and Social Psychology, vol. 34, issue 3.*, 351–360.

Shulman, H. (1951). Intelligence and Delinquency. *Journal of Criminal Law and Criminology, Northwestern Pritzker School of Law, Chicago,vol. 41, issue 6.*, 768.

Brookings. (2023, 07 30). *Brookings*. Retrieved from Cohabiting parents differ from married ones in three big ways: https://www.brookings.edu/articles/cohabiting-parents-differ-from-married-ones-in-three-big-ways/

Димовски, Д. (2012).

Youth on the Loose. (1943). *The Sunday Oregonian, Magazine Section.*, 7.

Letter from William Bowes to Roger Folgate . (1943).

Cqpress. (2023, 08 01). *Juvenile Delinquency*. Retrieved from Juvenile Delinquency: https://library.cqpress.com/cqresearcher/document.php?id=cqresrre1943022300

Димовски, Д., & Мирић, Ф. (2013). *Политика сузбијања малолетничке делинквенције као детерминанта друштвеног развоја.* Бања Лука: Универзитет за пословни инжењеринг и менаџмент, Бања Лука, год. 2, бр. 2.

Wertlieb, E. (1982). Juvenile Delinquency and the School - A Review of the Literature. *Juvenile and Family Court Journal, vol. 33, issue 1.*, 15.

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1524324S UDK 343.9:316.624–053.6
REFERAT

МАЛОЉЕТНИЦИ КАО ИЗВРШИОЦИ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА - УЗРОЦИ, ОБЛИЦИ ИСПОЉАВАЊА И ПРЕВЕНЦИЈА

проф. др Миле Шикман
Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, mile.sikman@pf.unibl.org
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1485-8916

проф. др Велибор Бајичић
Факултет за безбједност и заштиту, Независни универзитет, Бања Лука, bajicicv@gmail.com

***Апстракт**: Малољетници као извршиоци кривичних дјела представљају једну од важнијих тема у криминологији и кривичном праву уопште. У првом реду због чињенице да се ради о најосјетљивијој популацији становништва која захтијева другачији приступ него пунољетна лица. С друге стране посебан осврт је потребно дати проблему рецидивизма малољетника, јер уколико мјере превенције и репресије овог понашања не дају жељени резултет онда се стварају услови за њихово прерастање у криминлитет пунољетних лица. Због тога је од нарочите важности утврдити узроке и услове који погодују развоју криминалитета малољетника, затим одредити појавне облике и структуру кривичних дјела која врше, те на концу дефинисати правце превенције и репресије малољетничког криминалитета. У том смислу кроз теорије имитације, учења и етикетирања приказаћемо објашњење узрочности појединих облика криминалитета малољетника, са посебним ослвртом на насилничке деликте. На концу указаћемо на могуће правце превенције криминалитета малољетника узимајући у обзир како формалну, тако и неформалну друштвену контролу.*

***Кључне ријечи**: малољетнан лица, пунољетна лица, етиологија, феноменологија, превенција.*

1. УВОД

Дјеца и малољетници (као посебна узрасна категорија дјеце) чине значајан удио у популацији становништва[1] због чега је од нарочите важности

[1] Дјеца у Републици Српској чине петину становништва, од чега преко шест посто чине малољетна лица у старосној доби од 14 до 18 година живота. Према попису становништва из 2013. године у Републици Српској је евидентирано је 235.622 дјеце што представља удио од 20,13% у укупној популацији становништва, од чега 70.815 лица су у старасној групи од 15-19 година живота. Треба напоменути да је

њихов, поред осталог, правилан емотивни и друштвени раст и развој[2]. Ипак, услед изложености штетним утицајима, ризику и стресу стварају се могућности за разлчите девијације, од којих су најтеже свакако укљученост у вршење кривичних дјела. Управо је то оно што називамо криминалитетом малољетника[3]. Томе доприносе многобројни услови и узроци, од којих се истиче живот малољетника у неповољним породичним, животним и социјалним условима (нпр. недовољно и неадекватно дјеловање породице, школе, социјалних и других институција, уз присутност личних, индивидуалних својстава). То доводи до бјекства од куће, непохађања школе, беспосличарење, скитничарење, појаву алкохолизма, наркоманије и осталих социлано патолошких појава код малољетника. Уколико се наведеном дода утицај средстава масовне комуникације и дитигалног окружења (друштвене мреже, интернет и др.) онда добијамо пуни потенцијал за одвајање малољетника од породице и утицај вршњачке оријентације што представља погодно тло за развој криминалног понашања.

Иначе стање криминалитета малољетника у Републици Српској у последњих 20 година (2003. – 2023.) по броју пријављених малољетних учинилаца кривичних дјела[4] у односу на пунољетна лица показује континуирану тенденцију опадања (види опширније Шикман, 2013; Шикман, 2022). Наиме, према подацима Министарства унутрашњих послова Републике Српске (Министарство унутрашњих послова Републике Српске, н.д.), највећи удио малољетника у структури пријављенх лица партиципирао 2004. године и износио је 12,79%, док је најмањи удио евидентиран 2021. године и износио је 2,42%. О којој разлици у броју пријављених малољетника се ради најбоље илуструју апослутни бројеви, према којима је 2004. године

становништво је у табелама груписано по старости према навршеним годинама живота, из којих се не може прецизно утврдити старосни узраст од навршених 14 година живота до 18 године (Републички завод за статистику Републике Српске, 2022, 83).

2 Наведено је предмет проучавања различитих грана медицинских наука, психологије, педагогије и других научних дисциплина.

3 На овом мјесту потребно је направити дистинкцију криминалитета малољетника од малољетничке делинквенције. Криминалитет малољетника обухвата укупност понашања која представљају кривична дјела која врше малољетна лица на одређеном простору, у одређеном временском период (Бошковић, 1999, 157) док малољетничка делинквенција обухвата „таква девијантна понашања младих одређеног узраста којима се крше легалне норме друштвене средине" или „сваку активност малољетних лица или малољетних група која представља знатније кршење било које друштвене норме" (Константиновић–Вилић, Николић–Ристановић & Костић, 2009, 223).

4 Према Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку малољетник је дијете које је у вријеме извршења кривичног дјела навршило 14 година, а није навршило 18 година живота и према коме се могу изрећи кривичне санкције и друге мјере предвиђене овим законом (чл. 2 ст. 3) (Службени гласник Републике Српске, бр. 13/2010, 61/2013, 68/2020)

пријављено 884 малољетна лица, док је 2021. године тај број био 153 малољетна лица (Министарство унутрашњих послова Републике Српске, н.д.). Према томе може се сматрати задовољавајућом стопом опадања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела. Овакви трендови су у границама просјека и/или незнатно испод када је у питању упоредно стање у другим земљама[5], што се може сматрати задовољавајућим стањем у области малољетничког криминалитета (Шикман, 2022). Истовремено, евидентирани су супротни тренодови када су у питању прекршаји по јавном реду и миру. Тако је у периоду 2009. до 2012. године удио малољетника пријављених судовима за прекршаје у односу на пунољетна лица на приближно истом нивоу и кретао се између 3% и 4%, док се у периоду 2018. до 2021. њихов удио повећао, а највећи проценат је евидентиран 2021. године када је износио 9,34% (Министарство унутрашњих послова Републике Српске, н.д.). "Ови подаци посебно долазе до изражаја када се упореде са подацима о пријављеним малољетницима за кривична дјела, чији бројеви су у паду. Тако је омјер прекшаја и кривичних дјела изражен у апсолутним бројевима 2015. године био приближно 1:2, док је 2021 скоро 1:1, иако је укупан број прекшаја по јавном реду и миру мањи од број пријављених кривичних дјела. Ако узмемо у обзир структуру тих прекштаја, онда је значајна корелација са евентуалним вршењем кривичних дјела са елементима насиља у будућем периоду" (Шикман, 2022). Овим трендовима одговарају и подаци о пријављеним малољетним лицима за кривична дјела повезана са вршњачим насиљем. Наиме, у периоду 2018. до 2023. година евидентиран је пораст пријављених малољетика за вршњачко насиље за скоро дупло већи број, тако што је 2018. године пријављено 34 малољетно лице, а 2023. године 61 лице (Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2024а).

Према полној структри у преко 90% случајева су евидентирани изршиоци мушког пола, док у старосној стурктури[6] у преко 60% случајева малољетна пријављена лица су узраста 16 до 18 година, затим до 30% су у узрасту 14 до 16 година, а у осталом обиму партиципирају лица до 14 година старости (Министарство унутрашњих послова Републике Српске, н.д.). Удио мушке популације пријављених малољетника је очекиван, док када је ријеч о удјелу жена уочава се тренд повећања њиховог малољетница у стуркутри

[5] Према упоредним показатељима у земљама региона, нпр. Србији и Хрватској криминалитет малољетника је у паду (Вујичић, 2020, 86; Ignjatović, 2014, 175; Ricijaš, Mandić & Lamešić, 2022, 77; Kovčo Vukadin, 2005, 280).

[6] Према узрасту малољетници се дијеле у три старосне групе: млађи малољетник је малољетник који је у вријеме извршења кривичног дјела навршио 14, а није навршио 16 година живота (ст. 1), старији малољетник је малољетник који је у вријеме извршења кривичног дјела навршио 16, а није навршио 18 година живота (ст. 2) и млађе пунољетно лице је лице које је у вријеме извршења кривичног дјела навршило 18, а није навршило 21 годину живота (ст. 3). (Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, 2010, 2013, 2020, чл. 3 ст. 1, 2, 3).

пријављених лица, што је супротно тренду опадања броја пријављених малољетника. Овај трендови биљежи се и у стрктури жена пунољетних извршилаца кривичних дјела како код нас, Европи, тако у другим регионима у свијету (види оппирније: Aebi, et.al., 2021; Heiskanen & Lietonen, 2016. цитирано у: Шикман, 2022). Дистрибуција старостне структуре малољетника је потпуно очекивана и без значајније одступања како у ранијем периоду, тако и у односу на друге земље.

Предмет овог рада јесте сагледавање малољетних лица као учинилаца кривичних дјела. У том смислу испитаћемо теорију имитације, теорију учења и теорију етикетирања којима ћемо настојати објаснити њихов утицај на популацију малољетних лица ради чињења кривичних дјела. Затим ћемо посебан фокус ставити на насиличне деликте који врше малољетна лица, посебно узимајући у обзир чињеницу да су у порасу понашања која врше малољетници са елементима насиља (било прекршаји, било кривична дјела). Управо на овим сазнањима, резултатима етиолошких и феноменолошких истраживања може се израдити адекватна превенција и репресија малољетничког криминалитета. У том смислу даћемо конкретан приједлог мјера на смањењу удјела малољетника у укупној структури пријављених лица, а који је усмјерен на смањење вршњачке орјентације и јачање улоге неформалних субјеката контроле криминалитета.

2. УЗРОЦИ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Узроци због којих се малољетници укључују у вршење кривичних дјела су важно претходно питање на које је потребно дати одговор како би се овај феномен боље разумио и креирао смислен одговор проблем малољетника који су у сукобу са законом. У том смислу можемо користити мултифакторски приступ узрочности, тј. општеприхваћено становиште да на криминалитета малољетника утичу спољни и унутрашњи фактори, који у својој комбинацији доводе до испољавања делинквентног понашања малољетника. Поред овог присупа, последњих деценија афирмише се приступ који се концентрише на факторе ризика тз. актуаријалистички приступ,[7] чија је сазнања потребно узети у обзир. Дисфункционални

[7] Тако је у лонгитудиналним студијама које датирају још из 1950-тих година започето са проучавањем фактора ризика који су укључивали биолошке и еколошке утицаје. "Ризик се односи на било који фактор или комбинацију фактора (токсични коктел фактора) који ометају оптимални развој дјетета" (Игњатовић, 2015, 294). Према неким истраживањима фактори ризика су груписани у више група а у зависности од контекста у којем су настали. Прву групу чине индивидуални фактори ризика (алкохолизам, наркоманија, агресивност и антисоцијално понашање, и др.). Друга група фактора ризика повезана је са породичним контекстом (нпр. укљученост родитеља у насиље и криминал, слаба везаност за родитеље, лош надзор родитеља и сл.). Трећу групу фактора ризика, чине они који потичу из сусједства и окружења, док четврта група фактора ризика

породични односи[8], негативна вршњачка оријетнација, негативна школска клима[9], дигитално окружење су неки од спољних фактора који директно утичу на криминалитет малољетика. Истовремено како овај феномен није изолован и остали фактори као што су утицаји шире друштвене средине (изван породице, школе и вршњачке популације), миграције, па до географског подручје и климатских фактора утичу на стање малољетничког криминалитета. Као унутрашњи фактори који доприносе настанку и развоју ове негативне друштвне појаве могу се издвојити биолошки чиниоци (пол, старост, физичка грађа), затим наследни фактори, фактори личности (интелигенција, емоције и др.) и мотивација. "Личност је централни фактор у ситуацијама криминалитета малољетника. Она је конструкт бројних повољних и неповољних околности одрастања, а одлучујући фактори који детрминишу личност дјетета и предиспонирају га ка криминалитету ситуирани су у породици, школи, широј и ужој средини" (Милић, 2008, 15). Ове факторе теоретичари покушавају објаснити биолошким, психолошким и социолошким теоријама у криминологији, односно утврђивању каузалитета појаве малољетничког криминалитета кроз међудјеловање објективних и субјективних околности који доводе до испољавања таквог понашања. Ови различити теоретски приступи, колико год били корисни и неопходни, истовремено представљају и проблем у разумијевању етиолошке димензије криминалитета малољетника, јер неријетко дају примат једнима у односу на друге факторе које сматрају кључним. Управо је одређивање фактора које издвајамо као одлучујуће у етиологији малолетничког криминалитета једно

је повезана са школом и школском средином која може да генерише сукобе и фрустрације. Поред наведених група у које су сврстани фактори ризика, они се налазе и на ширим нивоима, као што су социјални, културни или институционални ниво. "Сходно томе може се закључити да фактори ризика чине мулти-систем фактора кои су интерактивни и као такви утичу на развојни процес" (Игњатовић, 2015, 294).

8 Многа истраживања у свијету и код нас још из ранијег периода потврђују да су деградиране породице, породичне прилике и односи микросоцијални фактор криминалитета. "Дјеца која су одгајана у знатно лошијем породичном окружењу у којем је било мање љубави, пажње, разумијевања, стабилности и осјећања за моралне вриједности, уз родитеље неподобне да буду узор и заштита, у великој мјери доприносе развоју криминалитета малољетника" (Glueck 1950).

9 Велики број истраживања указује на јасну везу између квалитета школске климе и ефикасности превенције ризика. "Превенција ризика је у директној корелацији са климом коју одликује безбједност дјеце, њихова пуна укљученост у школске активности, одговорност и брижност за све актере" (Поповић Ћитић, Ђурић, 2018, 40). Више је облика неприхватљивог понашања дјеце повезаних са школом, од кршења дисциплине у школским ситуацијама, бјежања са часлова, лагања, супротстављања ауторитетима па до тежих облика као што су посјећивање угоститељских објеката, кладионица, скитња и просјачења, уништавање школске имовине, писање графита, вршњачко насиље, конзумирање средстава зависности и др. (Zrilić, 2011).

од најзаначајних питања за његово спречавање и сузбијање (Колаковић, 2008, 201).

Једно од објашњења, које након вијека од када је писано можемо актуелизовати, је теорија социјалне интеракције коју је у XIX вијеку заснова француски криминолог Габријел Тарде (1843-1904). Његов највећи допринос је, између осталог и у објашњењу малољетничке делинквенције. Он се фокусирао на динамичке и хибридне процесе индивидуалне имитације и интеракције, при чему је његов основни став да појединац усваја одређене идеје долазећи у додир у са њима, да би им, када их прихвати, прилагодио своје понашање (King, 2016). Тако се стварају "закони имитације", при чему Тарде наводи три закона имитације: први закон имитације је да људи подржавају једни друге у мјери у којој су међу собно тијесно повезани. Тако појединa понашања настају као мода, да би временом прерасла у навику; други закон је да нижи обично опонашају више; а трећи да нова мода замјењује стару (принцип супституције којим се објашњава да када се сударе два облика понашања, нови облик ће замијенити стари облик понашања) (Игњатовић, 2009, 58). На овај начин могу да се генеришу нови друштвени токови – иновација се развија кроз процес имитације и постаје социо-културни феномен (Taheri kia, 2014). Поред тога дифузија се односи на ширење друштвених или културних добара из једног друштва или средине у друго (Kinnunen, 1996), што је у времену глобализације и дигиталних технологија посебно изражено[10]. На ову теорију могли би да надовежено ставове појединаца Чикашке школе, посебно онима који су се бавили теоријом учења. Најзначајни представник је Едвин Сатерленд (1883-1950) који полази од тога да се криминално понашање учи кроз интеракцију са другим лицима у блиским групама ако у њима преовладују преступнички модели понашања (Игњатовић, 2009, 80). Роналд Акерс је покушао проширити ово учење у којем тврди да групе и појединци који дјелују на главне изворе индивидуалног појачавања имају највећи утицај на то како ћемо се понашати (Игњатовић, 2009, 80). Неке од референтних група су и вршњачке и школске групе. Ове групе могу, поред директног појачавања понашања, пружити и моделе за подражавање односно моделовање понашања других. Ради се о сложеном процесу у коме од мноштава чинилаца зависи да ли ће модел понашања бити прихваћен. Овде би могли да се послужимо још једно теоријом Чикашке школе, а то је теорија етикетирања[11].

[10] Примјер можемо пронаћи у масовним пуцњавама и убиствима у школама која су постала учестала у другој половини 20 вијека у САД, а у последње вријеме дешавају се на европском тлу, укључујући и наш амбијент (види опширније: Поповић, Кековић, 2023).

[11] Заговорници теорије етикета тумаче девијантно понашање не као скуп особина својствених појединцима или групама већ као процес интеракције између девијаната и недевијаната. По њиховом мишљењу, потребно је открити зашто су неки људи означени као девијантни да бисмо разумијели природу самог девијантног понашања (Grin, 2022).

Тако према Хауарду Бекеру (1928-2023) "појединац покушава ускладити властито дјеловање с дјеловањем других, као што и сваки од њих прилагођава властито дјеловање дјеловању осталих и начину на који очекује да ће остали дјеловати" (Becker, 1991). Уколико је њихово понашање као девијантно буде означено од стране заједнице то ће касније бити кохезивни фактор означавања (етикетирања) са групом. Етикете имају тенденцију да потчине нечији идентитет, остављајући их испуњеним несигурношћу. На концу један савремени концепт који уводи Мајк Пресд превасхондо има фокус на малољетницима, а полази од идеја о криминалитету као свакодневној појави у доба глобализације и масовних медија (Presdee, 2000; Presdee, 2011). Кроз ову идеју коју назива "карневал злочина" покушава да даје смисао тренутном порасту насиља, окрутности, мржње и понижења који прожимају свакодневни живот. У тексту тврди да превише организован економски свијет, на другој страни изазва раширену жељу за екстремним, опозиционим облицима народног и личног задовољства. Ова жеља је резултирала катарзичним "другим животом"[12] недозвољених задовољстава које се почињу испољавати када учесници "модерног каневала" сматрају да имају право на неограничену слободу. Тако долазимо до култутрних образаца за које је идентификовано да произилазе из таквих понашања, од „карневалских“ жеља на улици кроз улични криминал и антисоцијално понашање, па до неприхватљивог понашања преко интернета[13].

Поставља се питање какав је практичан значај теорија социјалног учења за контролу криминалитета? Оне сугеришу да се девијант може научити да усвоји конформистичко понашање умјесто девијантног. Због тога се у контроли нежељених понашања посебна пажња посвећује образовним програмима којима се млади у школама едукују о штетним последицама неприхватљивог понашања. На који начин ове теорије можемо довести у везу са актуелним понашањима. Наиме, велики проблем данашњице, као што наводе Нојфелд и Мате (2004), јесте што се дјеца углавном угледају на вршњаке - у њима траже узоре, вриједности, идентитет и правила понашања (Neufeld, Mate, 2008). Дјеца постепено постају опортунисти, отуђују се, а

[12] Овде аутор из литературе преузима израз "други живот људи" који је повезан са кршењем забрана, спремношћу да се уништава, понаша неморално, нецивилизовано, скаредно и непредвидиво. Живот постаје карневал за време кога је традиционално било дозвољено много тога што је у свакодневици забрањено. Због тога тај "други живот" оличен у карневалском понашању убрзо бива криминализован и демонизован од реалног живота, а "овај други" му се подсмијева тражећи слободу, једнакост и изобиље уместо онога што официјелни нуди: принуду, неједнакост и сиромаштво. Актери другог живота питају се "како је могуће да неки чланови друштва имају све, а други ништа?" То је један од разлога зашто се начин на који они егзистирају официјелни живот назива "карневалом злочина" (цитирано у: Игњатовић, 2015, 28).

[13] Даље, аутор примећује: "комодификовање мржње, повреде и понижења у популарној култури, заједно са популаризацијом и криминализацијом садо-мазохизма и плесно-музичких култура" (Presdee, 2000; Presdee, 2011).

најважније је бити "cool" у друштву (Neufeld, Mate, 2008). "Група је та која упосотавља образац, обезбјеђује стимуланс, награђује славом и другарством, нуди заштиту и лојалност, више од свега даје делинквентовом животу његов етички садржај без кога не би могао да истраје"[14]. Дигитално окружење младих омогућава ширење култа ових понашања путем интернета, друштвених медија или на други начин што доводи до максимизирања негативног потенцијала. У таквим условима олако се имитирају понашања која, иако негативна, привлаче пажњу вршњачке популације. Истовремено од стране друштва бивају означени као делинквенти (етикетирани), што за собом повлачи читав низ последица. Уколико се праворемено не реагује на узроке ових понашања, већ се она као таква још инкриминишу, вјероватноћа је да ће малољетници наставити да се баве криминалним активностима, а не да га не врше (Presdee, 2000; Presdee, 2011).

3. ОБЛИЦИ ИСПОЉАВАЊА МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Подаци о облицима малољетничког криминалитета у Републици Српској приказани су на основу шестогодишњег преледа пријављених малољетника (2018-2023) (Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2024б), као и претходног упоредног периода (Шикман, 2013; Шикман, 2022; Министарство унутрашњих послова Републике Српске, н.д.). Увидом у ове евиденције, може се констатовати да малољетници углавном врше кривична дјела имовинског криминалитета мотивисана користољубљем и кривична дјела насилничког криминалитета. Заправо то је удио више од осам десетина криминалитета малољетника у структури кривичних дјела која они врше (Шикман, 2022). Надаље, удио кривичних дјела имовинског криминалитета кретао се од преко 50% (2020., 2021.), 60% (2018. и 2019.), па до преко 70% (2015., 2016. и 2017.) (Шикман, 2022).

У структури кривичних дјела имовинског криминалитета евидентирано је да малољетници најчешће врше кривична дјела крађе, тешке крађе и оштећења туђе ствари[15], док намање врше кривична дјела разбојништва, утаје и изнуде[16]. Што се тиче кривичних дјела против живота и тијела

[14] Наведено према Франк Таненбаум (1893-1969) (Show, McKay 1942, цитирано у: Игњатовић, 2009, 244).

[15] У оквиру ове групе кривичних дјела најборјнија су кривична дјела крађе и тешке крађе, која показују двије супротне тенденције у њиховом односу: опадање броја пријављених малољетника за кривично дјело крађе, с једне стране и повећање броја пријављених малољетника за кривично дјело тешке крађе, с друге стране. Ова тенденција је значајна, ако узмемо у обзир да је основна разлика између ова два кривична дјела у начину извршења, што указује да су малољетници ‘’спремни’ и за вршење тежег облика кривичног дјела (Шикман, 2022).

[16] Евидентирано је да малољетници годишње изврше по једном или двоје ових кривичних дјела, док је 2018. године извршено пет кривичних дјела разбојништва

малољетници углавном врше кривична дјела тјелесна повреда и тешка тјелесна повреда. Код ове дистрибуције изражено у аполутним бројевима примјетно је број кривичних дјела тешка тјелесна повреда опада, док се одржава континитет кривичних дјела тјелесна повреда[17]. Томе можемо додати континуитет кривичних дјела насиља у породици и повећање кривичних дјела насилничко понашање, узимајући у обзир и вршњачко насиље. Тако је примјетно знатно повећање броја пријављених малољетника за случајева вршњачког насиља у последњих пет година[18]. Поред тога "недавна истраживања спроведена у различитим земљама широм свијета као и домаћи и страни медијски натписи показују да је насиље малољетника према сопственим родитељима све учесталија појава, чије последице могу бити изузетно друштвено опасне"[19]. У том смислу и у Републици Српској су малољетници пријављени за ова кривична дјела[20]. Надаље малољетни учиниоци прекршаја у већем броју случајева врше прекршаје са елементима насиља, за разлику од кривичих дјела за која су за која су најчешће пријављени за имовинске деликте. Тако у структури прекршаја јавног реда и мира, најбројније су туче и физички напади, вријеђање, свађе и недолично понашање, спречавање државних органа у вршењу јавних функција, угрожавање пријетњом напада, те служење алкохолних пића малољетницима, просјачење, пропуштање пријављивања нарушавања јавног реда и мира у угоститељским објектима, вршење физиолошких потреба, итд. (Шикман, 2013). На основу наведих података, као и корелације са повећаним учешћем малољетника у вршењу прекршаја против јавног реда и мира, онда је

(Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2024б).

17 Тако је у петогодишњем периоду (2019-2023) 2023. године пријављен највећи број тјелесних повреда (укупно 34), док је исте године евидентирано 11 тешких тјелесних повреда (Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2024б).

18 Према подацима МУП-а Републике Српске само у 2023. години евидентиран је 61 случај вршњачког насиља (више за 27,1% него 2022. године) за која су полицијски службеници надлежним тужилаштвима поднијели 32 извјештаја о почињеним кривичним дјелима, 14 извјештаја о предузетим мјерама и радњама, у 10 случајева је покренут прекршајни поступак и у пет случајева поступак је завршен у оквиру органа школе. Вршњачко насиље су починила 92 малољетника (више за 24,3%), од којих су 83 мушког и девет женског пола. Међу малољетним починиоцима, 34 су ученици основне и 58 средње школе (Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2024а).

19 Ипак, ради се о недовољно истраженом проблему, коме до сада у стручној литератури из области криминологије, малољетничког кривичног права, малољетничке делинквенције, пенологије и социјалне патологије није посвећено довољно пажње (Батрићевић, Станковић, 2015, 333, 3444).

20 Удио ових кривичних дјела у стуктури пријављених малољетних лица је минималан, а у асполутним бројевима изражено највише их је било пријављено 2020. године и то пет извршилаца, а најмање 2023. када су пријављена два извршиоца (Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2024б).

евидентна њихова заступљеност у структури кривичних дјела насилничког криминалитета (Шикман, 2022).

Поред тога, уочава се процентуално повећање учешћа малољетних лица у вршењу кривичних дјела у вези са злоупотребом опојних дрога, што иако изражено у апсолутним бројевима чини незнатан број крвичних дјела, треба узети у обзир. Такође малољетници су мањем обиму евиденитрани и у вршењу кривичних дјела против полног интегритета, те кривичног дјела недозвољена производња и промет оружја или експлозивних материја. Најмањи број кривичних дјела за која су малољетници пријављени јесу кривична дјела привредног криминалитета и кривична дјела у вези са саобраћајем (види детаљније: Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2024б). Ова дистрибуција је у потпуности очекивана те је не треба је посебно објашњавати. Оно што уочавамо јесет да у званиничним евиденцијма нису приказани пријављени малољетници за кривична дјела високотехнолошког криминалитета. Ипак, малољетници који одрастају у дигиталном окружењу неријетко су укључени и у криминалне активности као што су нпр. незаконито преузимајње софтвера, музике или других датотека, ширење вируса и упада у рачунаре и рачунарске системе, електорноско злостављање (cyber bullying), електорнске манипулације, као и конвенционалног криминалитета који користи информационе технологије и интернет простор за праћење потенцијалних жртви и ступање у контакт са њима са циљем извршења неких од кривичних дјела као што су нпр. трговина људима, или силовање (Прља, Корађ & Дилигенски, 2015, 353).

4. ПРЕВЕНЦИЈА МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Превенција малољетничком криминалитета заузима централно мјесто када се разматра супротстављање овом негативном друштвеном феномену. Она је вишеструко значајна јер од благовременог и правилног поступања спречава се каснији рецидивизам малољетника и њихово прерастање у криминалитет пунољетних лица. "Сва тежња друштва усмјерена је у правцу стварања, формирања здравог, цивилизованог, способног и креативног човјека који је продукт бројних природних и друштвених фактора: фамилио-генетских предиспозиција; услова одрастања у породици, школи, ужој и широј средини, утицаја вршњака и других социјалних услова у одређеном друштвеном контексту; зрења (узраста) и степена његове активизације и других фактора повезаних са одрастањем човјека и формирањем његове личности" (Милић, 2008, 15).

Зато је важно препознати ове процесе и на њих дјеловати. Тиче се отклањања узрока ових понашања, а не пуко санирање последица. Бављење криминалитетом малољетника не треба да буде последичног карактера. Из тог разлога неопходно се превасходно бавити превенцијом ове појаве. Овај приступ захтијева дугорочност, континуираност и укључивање више сегмената друштва, а не само субјеката формалне социјалне контроле. Веома често

пристуност психосоцијалне патологији је први сигнал на који треба реаговати, па се поставља питање њеног утицаја на малољетника који живи, расте и развија се под окриљем овакве породице. "Производ најтежег облика неприлагођеног понашања је делинквенција, а јавља се у оним ситуацијама када се друштвена неподобност не компезује добрим и складним односима у породици" (Костић, 2011, 484). Узимајући у обзир наведено можемо говорити о три главна правца дјеловања[21]:

Први правац је васпитни правац, који подразумијева снажну улогу родитеља. Нема потребе објашњавати колика је улога породице у развоју и васпитању дјетета[22]. Њена улога је незамјењива у остваривању примарних процеса васпитања личности, у којој се стичу прва и основна морална и естетска начела, интелектуалне предиспозиције и радне навике (Бошковић, Марковић, 2015, 133). Ту се попримају елементарни облици социјализације што је условљено односима и карактером у самој породици. Кључно је развијати и подстицати позитивни утицај. Циљ је одвајање од вршњачке оријентације и успостављање пуног односа повјерења са дјецом (Neufeld, Mate, 2008). На овом мјесту потребно је нагласити да вршњачка оријентације није исто што и вршњаци и здрав вршњачки однос;

Други правац је васпитно-образовни правац, који подразумијева усвајање позитивне школске климе. Она има значајну улогу у креирању здраве и подстицајне атмосфере важне за постигнуће ученика, али се доводи у снажну везу и са редуковањем различитих проблематичних понашања (Поповић Ћитић, Ђурић, 2018, 7). Поред тога, потребно је да школе развијају и интерне програме превенције, у којима би препознали ране знаке криминалитета међу школском дјецом и младима, али исто тако је неопходно да имају спремне реакције и на очигледну појаву криминалитета[23] (Бјелајац, Драгојловић, 2016, 49);

Трећи правац је формално-правни правац, је дјеловање субјеката формалне социјалне контроле. Подразумијева поступање надлежних субјекта заштите у складу са позитивно-правним прописима и у законом прописнаом поступку постуања према малољетницима у сукобу са законом[24]. Општа

[21] На овом мјесту је потребно нагласити важност и других ванинституционалних начина дјеловања, као што су утицај медија, укључујући и дигитално окружење, потом образованих уставнова виших нивоа образовања (нпр. факултетско образовање), затим вјерских заједница, итд. Дакле наведени су основни правци, који нису и једини.

[22] „Постојање здраве и посвећене породице предуслов је постојања здравог и напредног друштва“ (Почуча, Шаркић, 2011, 61).

[23] Стога се предлаже да ти програми буду четворослојни и да садрже: примарну превенцију; рану интервенцију; интервенцију и ресторативну функцију (Бјелајац, Драгојловић, 2016, 49).

[24] Упоредно законодавство и законодавство код нас карактерише усвајање посебних закона (*lex specialis*) о малољетницима, у којем је свеобухватно уређен материјалноправни и процесноправни положај малољетних учинилаца кривичних дјела, као и поступање државних органа према њима (судова, јавних тужилаштва,

карактеристика свих модерних законских регулатива кривичноправног положаја малољетних учинилаца кривичних дјела јесте тенденција да се смањи примјена институционалних мјера према малољетницима и повећа број ванинституционалних мјера (Симовић & Симовић, 2012, 298). Овај приступ ће бити лакше спровести, ако нису изостала претходна два начина.

Током прва два стадијума превенције криминалитета малољетника чланови породице и образовно особље (учитељи, наставници, педагози, психолози) имају предност у односу на полицију, правосуђе и социјалне службе. Предност имају васпитне мјере у односу на репресивне. Наравно, не треба запоставити ни улогу субјеката формалне друштвене контроле у спречавању криминалитета малољетника. Ипак она је секундарног карактера, а врло често и крајње средство реаговања (ultima ratio). Зато треба бити опрезан у њиховој примјени, јер послије њих немамо других мјера.

5. ЗАКЉУЧАК

Криминалитет малољетника у Републици Српској иако у прихватљивим границама (у смислу удјела у укупном броју пријављених пунољетних лица) захтијева дужну пажњу и приступ. Нарочито због тенденција развоја малољетничког насилничког криминалитета, које су евидентне у анализираним полицијским и правосудним статистикма. Наиме у Републици Српској данас можемо "видјети" малољетног извршиоца кривичног дјела углавном мушког пола, старијег пунољетника (од 16 до 18 година живота), који врши крађе и тешке крађе, а све више се укључује у вршење насилничких деликата, као што су вршњачко насиље, насиље у породици или прекшаји против јавног реда и мира са елементима насиља, наносећи тјелесне повреде жртвама (више лаке, а евиденитране су и тешке тјелесне повреде). Уколико на адекватан начин и благовремено не реагујемо као друштво улазимо у ризик њихвог прерастања у криминалитет пунољених лица, рецидивизам и озбиљније друштвене последице.

С тим у вези малољетници као извршиоци кривичних дјела би требали да представљају једану од важнијих друштвених тема. Од питање о узроцима и условима који доводе до испољавања криминалнног понашања, па разматрања облика испољавња, до мјера превенције и репресије криминалитета малољетних лица. Свако је значајно за боље разумијевање овог негативног друштвеног феномена и осмишљавање адекватне друштвене

полиције) уључујући поступање и других субјеката (органи старатељства, породице, школе, институције на свим нивоима друштвене заједнице. Наведени приступ је заправо одраз савремених тенденција и међународно правних стандарда (на примјер Стандардна минимална правила Уједињених нација за малољетничко правосуђе тзв. Пекингшка правила из 1985. године, затим Конвенција Уједињених нација о правима дјетета из 1989. године и др.) у области малољетничког кривичног правосуђа (види детаљније: Митровић, 2014; Симовић & Симовић, 2012; Николић, 2011; Carić & Kustura, 2010).

реакције. У том процесу непоходно је користити ранија сазнања и прилагодити их тренутном контексту. На примјер очито је како теорија имитације од прије једног вијека може послужити да данас објаснимо многа негативна понашања малољетних лица. Ако та, али и многа друга знања доведемо у везу са новијим сазнањима о процесу формирања личности дјеце и малољетника, те узмемо у обзир дигитално окружење у којем одрастају, онда можемо и понудити смислене стратегије реаговања на криминалтитет малољетника. У супротном ризикујемо "да се вртимо у круг" без адекватног одговора.

Литература

Aebi, M.F, Caneppele, S., Harrendorf, S., Hashimoto, Y. Z., Jehle, J.-M., Khan, T.S., Kühn, O., Lewis, C., Molnar, L., Smit, P., Þórisdóttir, R. & national correspondents, 2021. *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice St atistics 2021* (6th ed.). Series UNILCRIM, (1)2021. Dostupno na: https://wp.unil.ch/europeansourcebook/printed-editions-2/6th-edition/ (31.1.2022).

Батрићевић, А., Станковић, В. 2015. Малолетници као учиниоци породичног насиља на родитељима, заступљеност, карактеристике, државна реакција. У: Стевановић, И. (уредник), *Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја* (333-348). Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Becker, H. 1991. *Outsiders: Studies In The Sociology Of Deviance.* New York: The Free Press,.

Бошковић, М. & Марковић, М. 2015. *Криминологија са елементима виктимологије.* Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду

Бошковић, М. 1999. *Криминолошки лексикон*. Нови Сад: Матица Српска

Бјелајац, Ж. & Драгојловић, Ј. 2016. Улога и значај ванкривичних субјеката у савременој политици сузбијања криминалитета, *Политичка ревија* 28(47), 39-54

Вујичић, Н. 2020. Стање и тенденције криминалитета малолетника у Републици Србији, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања* 39(1), 81-94,

Glueck S. & E. 1950. *Unraveling Juvenile Delinquency*. Cambrige.

Grin, A. 2022. Labeling Theory Overview: Definition, Authors, Examples. Dostupno na: https://studybay.com/blog/the-advantages-and-weaknesses-of-labelling-theory/ (12.03.2024)

Zrilić, S. 2011. Povezanost bježanja sa nastave i maloljetničke delinkvencije, *Magistra Iadertina*, 6(6), 71-81.

Игњатовић, Ђ. 2015. Кримналитета малолетника: старе теме и нове дилеме. У: Стевановић, И. (уредник), *Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја* (19-38). Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Ignjatović, Đ. 2014 . Stanje i tendencije kriminaliteta maloletnika u Srbiji – Analiza statističkih podataka. *Crimen* 5(2), 173-195

Игњатовић, Ђ. (2009). *Теорије у криминологији*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Heiskanen, M., & Lietonen, A. (2016). Crime and Gender. A Study on How Men and Women are Represented in International Crime Statistics. Publication Series No. 85

(web-publication only). Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control. Retrieved February 1, 2022 https://heuni.fi/documents/47074104/0/Crime+and+gender+taitto.pdf/d856bcfb-1dd9-85ed-5251-f6b352561e29/Crime+and+gender+taitto.pdf?t=1607671972794

King, A. 2016. Gabriel Tarde and Contemporary Social Theory. *Sociological Theory*, *34*(1), 45 -61. https://doi.org/10.1177/0735275116632558

Kinnunen, J. 1996. Gabriel Tarde as a Founding Father of Innovation Diffusion Research. *Acta Sociologica*, *39*(4), 431-442. https://doi.org/10.1177/000169939603900404

Kovčo Vukadin, I. (2005). Stanje i kretanje kriminaliteta u Republici Hrvatskoj, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 12(2), 279-325

Колаковић, М. 2008. Примењивост криминолошких идеја у контроли малолетничког криминалитета, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања* 28(1-2), 201-215.

Константиновић–Вилић, С., Николић–Ристановић, В. & Костић, М. 2009. *Криминологија*, Ниш: Пеликан принт

Костић, М. 2011. Личност малолетног делинквента – криминолошка обележја, *Теме*, 35(2), 475-493.

Милић, А. 2008. Етиологија поремећаја личности и понашања – основе превенције малољетничке делинквенције. У: Митровић, Љ. (уредник), *Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих* (9-24). Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.

Милић, А. (2008). Етиологија поремећаја личности и понашања – основе превенције малољетничке делинквенције. У: Митровић, Љ. (уредник), *Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих* (9-24). Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.

Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2024a. *Инфомрација о вршњачком насиљу у Републици Српској у пеироду 2018 – 2023.* Бања Лука: Министарство унутрашњих послова, достављено путем емаил: Evelina.Danilovic@mup.vladars.rs, (27.02.2024)

Министарство унутрашњих послова Републике Српске, 2024b. *Инфомрација о малољетничкој делинквенцији у Републици Српској у пеироду 2018 – 2023.* Бања Лука: Министарство унутрашњих послова, достављено путем емаил: Evelina.Danilovic@mup.vladars.rs, (27.02.2024)

Министарство унутрашњих послова Републике Српске, (н.д.). *Инфомрација о стању безбједности у Републици Српској у 2003., 2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022.* Бања Лука: Министарство унутрашњих послова, Доступно на: https://mup.vladars.rs/index.php?vijest=informisanje_javnosti&vrsta=statistike, (12.01.2024)

Митровић, Љ. 2014. Конвенција Уједињених нација о правима дјетета и њен значај у праву Републике Српске уопште, а посебно у малољетничком кривичном праву Републике Српске, *Годишњак Факултета правних наука* 4(4), 5-16

Neufeld, G., Mate, G. (2008). *Hold on to your kids: Why Parents Need to Matter More Than Peers*. Toronto: Vintage Canda.

Николић, З. 2011. Сличности и разлике малолетничког казненог законодавства у Србији, Хрватској, Босни и Херцеговини и Црној Гори, *Страни правни живот* 55(3), 357-364.

Поповић, Ј., Кековић, З. (2023). Масовна убиства и култура насиља: случај Сједињених Држава. *Безбједност, полиција, грађани*, 19(2), 3-32.

Поповић Ћитић, Б. & Ђурић, С. 2018. *Позитивна школска клима – елементи, принципи и модели добре праксе*. Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду,

Почуча, М. & Шаркић, Н. 2011. *Породично право и породичноправна заштита*. Београд: Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник.

Прља, Д., Кораћ, В. & Дилигенски, А. (2015). Малолетници и сајбер криминал. У: Стевановић, И. (уредник), *Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја* (349-364). Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Presdee, M. 2011. *From Carnival To The Carnival Of Crime*. Dostupno na: CHAPTER 3 FROM CARNIVAL TO THE CARNIVAL OF CRIME (kent.ac.uk) (12.03.2024.)

Presdee, M. 2000. *Cultural Criminology and the Carnival of Crime*. London: Routledge Републички завод за статистику Републике Српске, 2022. *Статистички годишњак 2022*. Бања Лука: Републички завод за статистику. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/godisnjak/2022/StatistickiGodisnjak_2022_WEB_II.pdf, (1.2.2024)

Републички завод за статистику Републике Српске, 2022. *Статистички годишњак 2022*. Бања Лука: Републички завод за статистику. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/godisnjak/2022/StatistickiGodisnjak_2022_WEB_II.pdf, (1.2.2024)

Ricijaš, N., Mandić, S., Lamešić, L. (2022). Dinam ika kretanja kriminaliteta maloljetnika u Republici Hrvatskoj od 2000 do 2022 godine. *Kriminologija i socijalna integracija* 30(1), 70–104

Симовић, М. & Симовић, В. 2012. Карактеристике малољетничког кривичног права у Републици Српској, Зборник радова „*Права дјетета и равноправност полова – између нормативног и стварног*“, 295–318.

Taheri kia, H. 2014. Gabriel Tarde, Social Transformations and Ideology. *Iranian Journal of Sociology*, *15*(4), 54-70.

Carić, A. & Kustura I. 2010. Kamo ide hrvatsko maloljetničko kazneno zakonodavstvo? *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 47(3), 605.-620.

Show C. And McKay H. 1942. *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago. Цитирано у: Игњатовић, Ђ. (2009). *Теорије у криминологији*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Шикман, М. 2022. Криминалитет малољетника у Републици Српској у период 2015-2021. *Правна ријеч* 19(65), 428-459. doi 10.7251/PR6522428S

Шикман, М. 2013. Криминалитет малољетника у Републици Српској, са освртом на вршњачко насиље, У: Зборник радова: *Вршња чко насиље (етиологија, феноменологија, начини превазилажења и компаративна искуства),* (3-18). Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, Службени гласник Републике Српске, бр. 13/2010, 61/2013, 68/2020

JUVENILES AS PERPETRATORS OF CRIMINAL OFFENSES - CAUSES, FORMS OF MANIFESTATION AND PREVENTION

Assocciate Professor Mile Šikman

Law Faculty University of Banja Luka, mile.sikman@pf.unibl.org
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1485-8916

Assocciate Professor Velibor Bajičić

Faculty of Security Studies, Independent University, Banja Luka, bajicicv@gmail.com

***Abstract**: Juveniles as perpetrators of criminal acts represent one of the most important topics in criminology and criminal law in general. First of all, due to the fact that it is the most sensitive population that requires a different approach than adults. On the other hand, it is necessary to pay special attention to the problem of juvenile recidivism, because if the measures of prevention and repression of this behavior do not produce the desired result, then the conditions are created for their development into adult criminality. That is why it is of particular importance to determine the causes and conditions that favor the development of juvenile delinquency, then to determine the appearance and structure of the criminal acts they commit, and finally to define the directions for the prevention and repression of juvenile delinquency. In this sense, through the theories of imitation, learning and labeling, we will present an explanation of the causality of certain forms of juvenile delinquency, with special reference to violent crimes. At the end, we will point out the possible ways of preventing juvenile delinquency, taking into account both formal and informal social control.*

***Key words**: juvenile persons, adult persons, etiology, phenomenology, prevention.*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1524340M UDK 343.9:316.624–057.874

ДЈЕЦА ПОЧИНИОЦИ И ЖРТВЕ МАСОВНИХ УБИСТАВА У ШКОЛАМА

проф. др Небојша Мацановић

Факултет политичких наука, Катедра за педагогију и методике, Универзитет у Бањој Луци, nebojsa.macanovic@fpn.unibl.org

Апстракт: *Нове генерације дјеце и младих имају другачије карактеристике, потребе, интересовања и однос према другима у односу на претходне генерације. Данас дјеца под утицајем друштвених мрежа живе у једном виртуелном свијету живећи за инстант задовољства без емпатије за друге. Кривична дјела која почине доста су бруталнија, агресивнија и хладнокрвнија, а починиоци су често дјеца испод 14 година. Аномија друштва и криза система вриједности, те бројни други егзогени и ендогени криминогени фактори утичу на пораст малољетних преступника. Једна од главних карактеристика таквог друштва јесте и експанзија насиља. Управо насиље у школама често је повезано са убиствима у школама. Из појединих студија случаја видјећемо да је управо насиље у школи било у бројним случајевима само једна предфаза каснијих масовних убистава. Циљ овог рада је заправо сагледавање узрока, али и специфичних околности разних масовних убистава у школама, гдје су починитељи дјеца. Један од специфичних циљева јесте и да идентификујемо профил починитеља, његове мотиве и разлоге због чега је починио убиства, али и да препознамо да ли је систем могао бити осјетљивији и обазривији да препозна проблем и спријечи таква трагична дешавања у школама и ван ње. У раду ћемо говорити и о жртвама масовних убистава у школама и околностима који су довели до оваквих трагичних догађаја.*

Кључне ријечи: *убиства, школе, малољетни преступници, жртве, насиље.*

1. УВОД

Босна и Херцеговина, као и Србија је друштво које још увијек пролази кроз процес транзиције, и гдје још увијек имамо присутну аномију друштва која се рефлектује кроз бројне девијације. Друштвене девијације представљају одступање од моралних, правних, религијских или обичајних норми друштва; дакле одступања од друштвених норми и вриједности (као што су криминал, проституција, педофилија, самоубиство, болести зависности, просјачење, друштвене дезорганизације и сл.). Такође, друштвене девијације су понашања и друштвене појаве које нарушавају универзалне вриједности, ремете установљене норме понашања, изазивају друштвену реакцију. Једна од таквих девијације јесте и насиље. Упркос настојањима међународних асоцијација, националних држава, невладиних и других организација, насиље у савременом свијету поприма нове методе и технике и

постаје све присутније у нашим животима. Безбједност просјечног становника наше планете, упркос свим освојеним слободама и правима, није већа него што је била у времену од прије неколико вијекова. Стога је императив савременог одговора на све врсте насиља удруживање појединаца, односно колективна, синхронизована реакција на насиље. Посљедице насиља су често и трагичне. Управо насиље у школама често је повезано са убиствима у школама. Из појединих студија случаја видјећемо да је управо насиље у школи било у бројним случајевима само једна предфаза каснијих масовних убистава (Macanović, 2024).

2. КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА КОЈА ПОЧИНЕ ДЈЕЦА

Масовна убиства су убиства три и више особа на истом месту, без пауза, тј. периода „хлађења“ између појединачних убистава. Масовна убиства деце дешавају се у америчким школама, европским знатно ређе (наводе се у тексту примери из Финске, Немачке, Русије). У последње време масовношћу дечјих жртава истичу се масовна убиства повезана са отмицама школске деце у Нигерији (врло слично у Авганистану). Иако масовна убиства ни деце, ни одраслих, нису ни честа, а ни типична појава за Србију и околне земље региона, довољно се фреквентно дешавају и довољно су застрашујућа по последицама и бруталној решености убица да остваре планирано, да би била занемарена. Деца жртве масовних убица страдају у Србији у тзв. породичним убиствима, примарно фемицидно мотивисаним и извршеним. Основну подударност са школским масовним убиствима, чини карактерна припадност масовног убице који је хегемонистички тип мушкараца (Мршевић, 2013: 29-39), који се понаша као господар живота и смрти свих у околини, у уверењу да има „легитимно“ право на кажњавање и егзекуцију „криваца“. Убиствима претходе конфликтне ситуације, које убице нису у стању да рационализују и реше на ненасилан начин. Масовне убице обе категорије деце убијају одједном, насилно испољавајући свој убилачки бес у, за жртве, неочекиваним моментима. Услед изненадности и краткотрајности извршења, жртве немају много (или уопште) могућности ни времена да се спасу, побегну, одбране, сакрију. И једном и другом типу масовних убистава деце погодује друштвени контекст у коме постоји високо толерисан насилнички модел решавања конфликата уопште (Мршевић, 2014а: 20). И породичне као и школске убице најчешће и сами губе живот после извршеног масакра, обично тако што изврше самоубиство након извршених убистава или губе живот у сукобу са снагама реда (Мршевић, 2021:483-484).

Масовна убиства у школским установама по својој класификационој припадности припадају у више категорија. Пре свега, масовна убиства чине посебну категорију убистава, по Мендорфовој класификацији са чиме се у потпуности слажемо, јер су специфична по више критеријума и основа, што их издваја из других врста убистава. По критеријуму поделе жртава (према

Менделсону) масовна убиства се сврставају у категорију са потпуно недужним жртвама. Све масовне убице, па и они који убијају у школским институцијама, убијају у стању специфичног очајања, испољавајући свој бес и дуготрајно скупљен осећај немоћи. Углавном не познају своје жртве лично, убијају насумично сваког ко им се нашао у видокругу групе одабране за убијање, уз присуство високог нивоа хостилитета према школском амбијенту и свим особама који се у њему крећу, настојећи да убију што већи број особа. На основу тога, уочавају се сличности, заједнички елементи са неким другим категоријама убистава. Пре свега, они спадају у убиства на подмукао начин, јер убице делају са злом намером, прикривено и лукаво у припремном периоду и убијају у моменту и на месту када жртве то не очекују, постајући лаке мете у ситуацији сопствене беспомоћности. Такође, масовна убиства у школским институцијама спадају у категорију убиства из безобзирне освете или других ниских побуда имајући у виду најчешће присутну осветољубивост због школских неуспеха или других некадашњих комуникационих проблема у школском амбијенту (Константиновић-Вилић, Николић-Ристановић, Костић, 2012: 110-111).

Најчешће је присутна ирационална освета као снажан мотиватор масовних убица. Егзекуција је најчешћи вид извршења масовног убиства, као врста кажњавања људи које убица сматра кривим, иако парадоксално, по правилу их лично не познаје. У својим убилачким походима углавном им је циљ конкретна група људи за које мисле да су разлог њихове искључености/напуштености. За своје неуспехе криве друге, осећају се искључено из групе којој желе да припадају и због тога развијају ирационалну мржњу према људима који тој групи припадају. Масовни убица убија како би се осветио неком за доживљено понижење за које сматра да је заслужна особа коју убија. Он одбацује сваку личну одговорност и сву кривицу сваљује на жртве, институције, школски систем. Мотив масовног убице је готово увек снажна мржња, ирационална освета, извршење „правде“, опомена „кривцима“, „казна“ појединцима (Мршевић, 2014б:146).

Масовне убице у школским установама су искључиво мушкарци који најчешће убијају из ватреног оружја у настојању да убију што више особа. Није познато да овај тип масовног убиства врше особе женског пола ма ког узраста, ма где у свету. Убице су млади, не ретко и сами још тинејџери, или у раним двадесетим година, ређе старији. Адолесценти као масовне убице често имају дуготрајне припреме за злочин, а такође често најављују акцију, много пре него што ће напасти. Масовно убијање траје релативно кратко, до пар сати. Завршава се најчешће губитком живота масовног убице, било да изврши самоубиство, било да страда у окршају са полицијом (Мршевић, 2021:484).

Иако медијски извештаји обично наводе да се ради о нејасним мотивима, овде се ни у ком случају не ради о категорији тзв. убистава без мотива. Мотиви наравно, редовно постоје и врло су типични, а нејасност се наводи најчешће зато што наше уобичајено поимање рационалне мотивације

тешко прихвата као мотиве оно што је заиста мотивисало младе масовне убице. Тешко је наиме, рационално објаснити разлоге који наводе младе људе да "одједном почну да пуцају на друге". То може бити бес и осећај беспомоћности због тога што су и сами жртве физичког и вербалног насиља од стране својих вршњака, емоционалне и друге трауме које су доживели у породици или друштву, као и душевна болест. Међутим, ниједан од наведених разлога никада није једини који доводи до трагедије (Милевић, 2007). Опис једног масовног убице може да се узме као илустративна парадигма: „...био тешко фрустриран и син јединац, који није положио матуру, из добро стојеће породице, младић вичан руковању оружјем, пошто је његов отац легално поседовао 16 комада ватреног оружја. Младић никада ни у једној форми није упадао у очи, очито, имао дупли идентитет". Неки од њих су испољавали нестрпљивост, раздражљивост, типичне школске фрустрације су за неке неодољив позив за вршење злочина, насиља. Не ретко су особе којима недостаје самоконтрола и истрајност, имају нестабилне све животне ситуације, породичне односе, пријатељства и пословне перспективе, услед чега се као реакција јавља идентификација са злочинцем, концепт о себи као криминалцу. Најчешће су у питању школске фрустрације, оним што су младе масовне убице доживели као тешке школске неправде током наставних или ваннаставних активности од стране професора, школских управа или школског особља, као и неприхватање, потцењивање, па и вршњачко насиље од стране ученичке средине. А не ретко се јављају у комбинацији оба извора фрустрација. Све то их наводи на закључак да ће се слично само понављати у њиховом даљем животу у коме они једноставно неће имати шансе на нормално професионално и приватно функционисање и прихваћеност. Несхватање тих мотива од стране јавног мњења је базирано на једноставној чињеници да су многи у образовним институцијама доживели сличне ситуације као редовни део одрастања и школовања, од мањих и већих неправди до насиља различитих размера, па ипак нису постали насилници ни у најмањој мери, још мање криминалци, а свакако не масовне убице (Мршевић, 2021:484-485).

У односу на криминалитет пунољетних лица, „криминалитет малољетника карактеришу својства личности малољетних делинквената, њихова биолошка, емоционална и социјална зрелост, која у већој или мањој мјери није довољно развијена. Физиолошки процес као и процес социјализације још увијек није завршен. Када се има у виду сва сложеност процеса социјализације личности, онда није ни чудо да у том, технолошки речено произвођењу људи не успијевају сви, иако је жеља и намјера свих родитеља, чак и најокорјелијих криминалаца, да њихова дјеца буду успјешна, социјално прихваћена и омиљена" (Николић, 2005: 61). Многа изучавања указују на одређене карактеристике малољетничке делинквенције које је чине специфичним у односу на криминалитет одраслих, неке од карактеристика су:

- Рани почетак преступничког и криминалног понашања;

- Дуг криминални стаж малољетника;
- Дружење са старијим и искуснијим криминалцима;
- Насилничко понашање;
- Вршење кривичних дјела по налогу старијих криминалаца;
- Породица која се благонаклоно односи према малољетном учиниоцу кривичних дјела;
- Породица чији поједини чланови имају криминално искуство;
- Велики број извршених кривичних дјела која су највише заступљена и у криминалитету одраслих;
- Све чешће се појављују као извршиоци тешких кривичних дјела као што су убиства, разбојништва, тешке крађе;
- Све већи број извршених кривичних дјела је са елементима насиља;
- Ношење хладног и ватреног оружја;
- Удруживања у групе ради вршења кривичних дјела (групе немају карактер организованог
- криминалитета, већ су више израз осјећаја несигурности и сугестибилности);
- Велики број повратника у вршењу кривичних дјела (значајан број пунољетних рецидивиста
- започињао је своју криминалну каријеру у доба малољетства);
- Често коришћење алкохолних пића и опојних дрога;
- Вршење кривичних дјела под дејством опојних средстава;
- Специфичан жаргон (комуникација) између малољетника;
- Коришћење друштвених мрежа за подизање личног публицитета у своме окружењу,
- показивање излазака у ноћним клубовима и неформалне криминалне групе којој припадају;
- Често коришћење скупих моторних возила (мотоцикли, аутомобили и сл.) без посједовања
- возачке дозволе;
- Непоштовање и провоцирање службених лица приликом обављања службених дужности и често пружање пасивног и активног отпора приликом привођења;
- Неприхватљив став о друштвеним вриједностима, итд. (Macanović, 2020).

У зависности од доприноса у извршењу кривичног дјела, може се направити класификација малољетних делинквената. Тако према проф. Константиновић-Вилић постоје малољетници који извршавају кривично дјело „по налогу“ или захтјеву пунољетног лица; професионалци и они који повремено врше кривична дјела. У првој групи малољетни делинквенти су одређени као полуаматери у криминалитету који веома јефтино наплаћују своје услуге за обављени посао; другој групи припадају они маљолетници који су за систем вриједности прихватили једино криминалитет док се трећа

група малољетних делинквената сматра најбројнијом и подразумијева оне малољетнике који се редовно школују, неки од њих су добри ученици и само повремено, најчешће под утицајем других искуснијих криминалаца, врше кривична дјела (Константиновић-Вилић, Николић-Ристановић, Костић 2009).

Код извршења кривичних дјела од стране малољетних делинквената карактеристични су мотиви. Постоји одређена разлика између мотива извршења кривичних дјела малољетних и одраслих. Код имовинских кривичних дјела, мотив за одрасле учиниоце кривичних дјела обично је противправно присвајање имовинске користи, док код малољетника мотив може бити и жеља за истицањем, уважавањем, самопотврђивањем, процјена својих могућности и способности, и сл. (Macanović, 2024).

Малољетници најчешће извршавају имовинска кривична дјела, са наглашеном цртом агресије. За разлику од пунољетних они кривична дјела врше често удружени у групама од два или више малољетника, и које су углавном неформалног карактера. Разлог удруживања је вршење одређеног дјела или серије кривичних дјела (тешка крађа, одузимања возила, разбојништво и сексуални деликти) (Ljubičić, 2008).

Убиство се сматра једним од најтежих кривичних дјела. Посљедица која произлази из таквог дјела је смрт друге особе. За разлику од осталих кривичних дјела, убиство је међу онима које ће највјеројатније бити пријављено и истражено, те се настоји прецизно и тачно мјерити и уврштавати у статистику (Walton, 2006). Даглас и сар. дефинишу убиство као намјеран чин почињен од једне особе према другој, те у дефиницију не укључује убиства из нехата, самоубиства, покушаје убиства, случајна те оправдана убиства (Douglas, Burgess, Burgess, Ressler, 2006).

Данашња обиљежја убиства се разликују у неким одредницама у односу на раније године. Повећао се број убистава повезаних с дрогом, бандама, затим убиство када починитељ пуца из ватреног оружја док се налази у моторном возилу те бјежи с мјеста убистава (енгл. „дриве-бу схоотингс“) што имплицира да су убистава постала опаснија, неразумнија и више насумична. Због наведеног све је теже одредити везу између починитеља и жртве, те је теже уочити мотиве (Walton, 2006).

3. НАЈМЛАЂЕ МАСОВНЕ УБИЦЕ У СВИЈЕТУ

Поред појединачних убистава све више пажњу јавности привлаче свирепа масовна убиства гдје су починитељи управо дјеца. Њихова убиства су окрутна и свирепа, а жртве су најчешће чланови породице или наставници и вршњаци из школе. У наређеном дијелу рада приказаћемо најмлађе масовне убице на свету (Macanović, 2024):

Амарџит Сада (Amardžit Sada)

Амарџит Сада, дечак из Индије, учинио је нешто што је шокирало цео свет. Он је 2006. године убио неколико беба. Имао је 8 година у тренутку ужасних убистава и осуђен је на доживотну казну затвора. Према писању

локалних медија, Сада је признао да је убио шест беба, укључујући и рођену сестру. Рекао је да их је убио јер је био љубоморан на пажњу коју су добијале бебе од његових родитеља.

Кајл Алвуд (Kajl Alvud)

Он је 2019. убио петоро чланова своје породице када је подметнуо пожар у кући у Илиноису, у САД. У то време имао је само 9 година.

Мери Бел (Meri Bel)

Следеће име на листи младих убица јесте Мери Бел. Бел је осуђена за убиство из нехата двојице дечака у Њукаслу на Тајну 1968. Она је имала 11 година у време убиства и осуђена је на притвор, што је казна за малолетнике у Уједињеном Краљевству тј. еквивалентно доживотном затвору.

Ендрју Голден (Endrju Golden)

Голден (11) је у друштву саучесника Мичела Џонсона (13) 1998. године у средњој школи у Арканзасу убио четворо ученика и једног наставника, а још 10 ранио.

Џасмин Ричардсон (Džasmin Ričardson)

Џасмин Ричардсон је канадски масовни убица која је осуђена због убиства родитеља и млађег брата у Алберти 2006. године. Имала је 12 година у време убистава, и осуђена је на доживотни затвор са могућношћу условног отпуста после 10 година. Како се тврдило, она и њен дечко Џереми Стејнк (23) планирали су и заједно извели убиства. Стејнк је такође осуђен на доживотни затвор са могућношћу условне слободе после 25 година.

Крејг Прајс (Krejg Prajs)

Прајс је имао само 13 година када је починио прва убиства и на крају је осуђен на доживотни затвор без условне слободе. До 15. године убио је укупно четири особе. Пошто је Крејг починио злочине као малолетник, по закону би био пуштен на слободу са 21, а његова евиденција би била запечаћена. Међутим, његов случај је постао катализатор који је довео до промена у закону државе Род Ајленд који је дозволио да се малолетницима суди као одраслим за тешке злочине. Иако нови закони нису могли да се примењују ретроактивно на њега, захваљујући́и насилним злочинима које је починио док је био иза решетака добио је додатних 10-25 година. Још увек је у затвору.

Марсело Едуардо Бово (Marselo Eduardo Bovo)

Марсело Едуардо Бово из Бразила имао је 13 година када је 2013. у Сао Паолу убио четворо људи, после чега се убио.

Дечак Коста К. (13) из Београда

На овом списку сада се налази и дечак из Београда, К. К. (13) који је убио осморо деце и домара у Основној школи Владислав Рибникар на Врачару, а још 7 ранио. Пуцао је из очевог пиштоља, код себе је имао Молотовљеве коктеле. Он неће кривично одговарати јер још нема 14 година (Марковић, 2023).

О помраченим умовима на простору бивше Југославије писало се доста у посљедњих неколико година. Серијским убицама у хисторијском контексту

бавили су се психолози и психијатри како би схватили који је њихов главни мотив приликом убистава. Разлози додуше могу бити различити. Досада се сматрало како је добар дио серијских убица емоционално неуравнотежено, но према појединим записима често можемо свједочити како се ради о уравнотеженим и натпросјечно интелигентним особама. Такве особе често трпамо у кош са психопатима и социопатима, што није погрешно, јер се ради о поремећајима личности који имају тежак облик емоционалног оштећења. На просторима бивше Југославије радило се о добро прорачунатим личностима с проблематичном животном позадином. Не ради се о особама које су сплетом околности осјетиле да су створени како би убијали, јер њихова криминална позадина почиње у њиховом раном дјетињству (Macanović, 2024).

4. НАЈБРУТАЛНИЈА МАСОВНА УБИСТВА У ШКОЛАМА

У овом дијелу рада говорићемо о масовним убиствима у школама и узроцима ових трагичних догађаја.

У основној школи у месту Сенди Хук код Њутауна, 15. децембра 2012, двадесетогодишњи Адам Ланца је убио 26 особа (међу њима и своју мајку, наставницу у тој школи), од тога двадесеторо деце старости од шест и седам година, после чега је извршио самоубиство (Планета, 2012). Школа је имала обезбеђење, али је Ланца обучен у војничку униформу са заштитним прслуком и маском, носећи пушку и два пиштоља пробио пут до приземља школе. Адам је био усамљеник, патио је од аутизма, односно од Аспегеровог синдрома и имао је проблема у социјалној интеракцији (R.S.V., 2012). Био је особењак, анксиозан, није могао да спава, био је узнемирен, неспособан да се концентрише, да учи, чудно је ходао, избегавао је контакт очима (Njujorker/ M.A.,2014).

Нападач Кристофер Харпер-Мерсер (26) који је у марту 2015. убио девет људи у колеџу Ампкуа у граду Розебург у Орегону, извршио је самоубиство након обрачуна са полицијом. Код себе је имао легално купљено оружје, шест пиштоља, панцир и пет оквира с мецима. Једноставно је ушетао у своју бившу учионицу, убио професора пуцњем у главу, а затим наредио ученицима да устану и кажу да ли су хришћани, а потом пуцао у њих. Остало је забележено да је пре масакра покушао да се упише на приватну академију за обуку ватреним оружјем, али је одбијен. У америчку војску пријавио се 2008, али је отпуштен после месец дана. Себе је идентификовао као особу мешане расе, али је остављао поруке мржње и нетрпељивости према Афроамериканцима (Тањуг, 2015).

Двадесетогодишњи Николас Круз је у фебруару 2017. ушао у средњу школу „Марџори Стоунмен Даглас“ у Паркленду на Флориди и аутоматском пушком убио 17 ученика и наставника. У нападу на средњу школу у Санта Феу у Тексасу , у мају 2018, најмање осам ученика је убијено, повређено је њих 10, а нападач Димитриос Пагуртис (17) је ухапшен. Међу страдалима су

и ученици и запослени. Полиција је на неколико места у и око школе пронашла експлозив (BBC, 2018). Круз је истражитељима изјавио да је чуо гласове у глави који су му наредили како треба да изврши напад. Он је те гласове описао као демонске, а његови адвокати су тврдили да он пати од депресије и аутизма. Николас Круз осуђен је на доживотни затвор без могућности помиловања (https://raport.ba/masovni-ubica-djece-u-americi-izbjegao-smrtnu-kaznu-porodice-ocajne-cudoviste-ce-ici-u-zatvor/).

Пуцњава у школама има у свим земљама, и у Европи. Било их је и у Југославији, у Задру 1972. То је један од првих забиљежених на простору бивше државе. Догодило се то 9. листопада 1972., нетом прије неголи ће школско звоно у осам сати означити почетак наставе, када је Милорад Вулиновић, ученик четвртог разреда задарске Гимназије Владимира Назора, на школском степеништу трима хицима из пиштоља Беретта 7,65 мм убио 46-годишњег професора повијести Вицу Влатковића и тешко ранио 34-годишњег професора социологије Гојка Матулину, а он ће нешто касније преминути од задобивених озљеда. Како су тада извјештавали Слободна Далмација и Вечерњи лист, потрага за Вулиновићем трајала је пуних дванаест сати. Пронађен је у сластичарници Спорт код моста на Јазинама, у којој је наручио осам врста колача и лимунаду. Приликом ухићења, како је тада свједочио син власника угоститељског објекта Ферат Јунузи, Вулиновић је затражио да га пусте да попије лимунаду до краја. Код њега су пронађени пиштољ из којег је пуцао и велики ловачки нож. Иако београдски и задарски случај немају никаквих повезница, један детаљ им је заједнички – оружје из којег је пуцано посједовали су родитељи убојица. Наиме Вулиновић је пиштољ узео оцу, припаднику тадашње службе државне сигурности. Тијеком суђења признао је да је убојство дуго планирао, али да није имао намјеру убити Матулину, професора који је у покушају да спријечи трагедију испао колатерална жртва (https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/zadar-ubojstvo-u-skoli-foto-20230504).

Један од најстравичнијих злочина у свијету десио се у Србији 03.05.2023. када Коста К. у ОШ "Владислав Рибникар" усмртио 9 својих другара и школског чувара. Такође, 5 ученика је било и тешко повређено од којих су двоје и даље у тешком стању и са тежим физичким повредама. Те среде 3. маја у школу је дошао са два очева пиштоља и 4 Молотовљева коктела. Прво је упуцао чувара, па три девојчице у холу, затим ушао у учионицу и убио пет вршњака, ранио наставницу историје и шест ђака. Након масакра искочио је кроз прозор и позвао полицију. У школу је ушао у 8.40 сати, а јавио се полицији два минута касније. У жртве је испалио 57 хитаца из Ц399. Од тренутка хапшења, када је тог кобног јутра назвао полицију и рекао им да је "психопата који мора да се смири", дјечак се налази на београдској Клиници за неуропсихијатрију, на одељењу за децу и младе, где лекари свакодневно прате његово стање. Такође, дјечак је све вријеме под надзором и криминалистичке полиције. Суђење дјечаку и његовим родитељима за ово почињено кривично дјело још није окончано (Macanović, 2024).

5. ЗАКЉУЧАК

Масовна убиства дјеце од стране њихових вршњака нас упућује на питање, али и дилему како заштити дјецу од могућих трагичних догађаја гдје су извршиоци често дјеца млађа и од 14 година. Проблем масовних убистава и случајева гдје су извршиоци дјеца је дилема сваког законодавног система, тј. начина одређивања доње старосне границе кажњавања дјеце. Она је најчешће 14 година у већини земаља, али шта са дјецом која су починила масовна или тешка убиства, а која немају навршених 14 година. Правосудни систем још увијек тражи адекватна рјешења за овакве случајеве, али је евидентно да постоје многе недоумице или рупе у закону које дјецу убице чине неодговорним и за најсвирепије злочине. Шта и на који начин онда поступати са таквом дјецом, на који начин их ресоцијализирати и након одређеног времена интегрисати поново у друштвену заједницу је питање заиста комплексно које отвара многа потпитања и дилеме.

Управо полазећи од ове чињенице неопходно је учинити све на превенцији социјално неприлагођеног понашања и раној идентификацији поремећаја у понашању код дјеце и младих како не би дошло до сличних трагичних догађаја. Неопходно је едуковати родитеље, али и наставнике у школама и стручне сараднике како и на који начин препознати неке поремећаје у понашање, тј. препознати да понашање или стање у коме се дјете налази није уобичајно и да му треба стручна помоћ. У неким случајевима би ти симптоми или стање били изазвани неким мањим проблемом брзо рјешивим од стране родитеља или наставника, док у неким случајевима била би потребна брза помоћ и реакција стручњака психотерапеута, дјечијег психијатра или доктора. У сваком случају недавна пандемија вируса корона, утицај дигиталне технологије прије свега друштвених мрежа, одсутности емпатије, често и физичке активности утичу и на ментално здравље дјеце и младих. Често је ментално здравље дјеце нарушено, а то непримјећујемо. Дјеца се затварају, често су и социјално искључена од вршњака због својих интересовања, ставова, одјевања, културолошких навика, односу према спорту и сл. што се рефлектује и на њихово ментално стање и несвјесне реакције које често могу бити кобне како за појединца лично, тако и за групе вршњака са којима је у контакту.

Без обзира на све како смо на почетку и написали убица се не рађа, убица се постаје. Друштво у којем дјеца одраста ствара бројне ризичне факторе и ситуације кроз које свако дјете пролази у своме одрастану и сазријевању. На неку дјецу су то само животне препреке и борба за бољи живот и будућност, а за неке пораз са којим не могу да се изборе и своје ментално нарушено стање изражавају кроз убилачке реакције према другим, често онима који су допринијели таквом стању, али често и према потпуно невиним особама који нису криви за њихово ментално растројство.

Literatura

Douglas, J., Burgess, A. W., Burgess, A. G., Ressler, R. K. (2006). Crime classification manual: A standard system for investigating and classifying violent crime (Drugo izdanje.). San Francisco, CA: John Wiley & Sons.

Zadar, 1972.: Maturant je ubio profesore, pobjegao u slastičarnu, naručio osam vrsta kolača i – limunadu. Tportal. Na sajtu: https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/zadar-ubojstvo-u-skoli-foto-20230504. Očitano: 31.12.2023.

Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2009). Криминологија. Ниш: Пеликан принт.

Константивновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М. (2012). Криминологија. Ниш: Правни факултет Универзитет у Нишу.

Ljubičić, S. (2008). Maloletnički kriminalitet. Kultura polisa, 8-10, str. 331-354.

Macanović, N. (2024). Ubistva u školama – analiza studija slučaja iz ugla socijalne pedagogije. Banja Luka: Centar modernih znanja.

Macanović, N. (2020). Socijalno neprilagođeno ponašanje djece i adolescenata. Banja Luka: Centar modernih znanja.

Марковић, А. (2023). Ово су најмлађе масовне убице на свету: Дечак (8) злочином шокирао свет, на списку и девојчице. На сајту: https://www.telegraf.rs/vesti/svet/3673038-ovo-su-najmladje-masovne-ubice-na-svetu-decak-8-zlocinom-sokirao-svet-na-spisku-i-devojcice. Очитано: 24.01.2024

Masovni ubica djece u Americi izbjegao smrtnu kaznu. Porodice očajne. Čudovište će ići u zatvor. Raport. Na sajtu: https://raport.ba/masovni-ubica-djece-u-americi-izbjegao-smrtnu-kaznu-porodice-ocajne-cudoviste-ce-ici-u-zatvor. Očitano: 25.12.2023.

Милевић, Ј. (2007). Убице у школама. Време. Свет бр. 850. На сајту: https://www.vreme.com/cms/view.php?id=495495. Očitano: 10.01.2024.

Мршевић, З. (2013). Квалитативна анализа медијског извештавања насиља над женама. Београд:

Мршевић, З. (2014а). Насиље и ми – домаће насиље у Републици Српској. Београд: Институт друштвених наука. На сајту: http://zoricamrsevic.in.rs/knjige/Nasilje_i_mi_-_domace_nasilje_u_Republici_Srpskoj.pdf. Очитано: 10.12.2023.

Мршевић, З. (2014б). Насиље и ми – ка друштву без насиља. Београд: Институт друштвених наука. На сајту: http://zoricamrsevic.in.rs/knjige/Nasilje_i_mi_final.pdf. Очитано: 09.01.2024.

Мршевић, З. (2021). Деца жртве масовних убистава. У Зборнику: (ур. Јованић,Г. и Петровић, Ј.). Унапређење квалитета живота ђеце и младих. стр. 483-495. Бања Лука: Центар модерних знања.

Николић З., (2005), Пенолошка андрагогија са методиком преваспитавања, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Njujorker/ M.A. (2014). Otac Adama Lanze progovorio: Kako je pored mene rastao monstrum. Blic. Na sajtu: https://www.blic.rs/vesti/svet/otac-adama-lanze-progovorio-kako-je-pored-mene-rastao-monstrum/w41z8yv. Očitano: 10.12.2023.

Planeta. (2012). Za masakr u Konektikatu osumnjičen Adam Lanca. Kurir. Na sajtu: https://www.kurir.rs/planeta/561145/za-masakr-u-konektikatu-osumnjicen-adam-lanca. Očitano: 12.01.2024.

R.S.V. (2012). Masakr u školi u Konektikatu. Vreme Vesti . Na sajtu: https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1088973. Očitano:07.02.2024.

Tanjug. (2015). Napadač iz Oregona izvršio samoubistvo. Alo Vesti. Na sajtu: https://www.alo.rs/vesti/svet/napadac-iz-oregona-izvrsio-samoubistvo/11079/vest. Očitano: 08.01.2024.

Walton, R. (2006). Cold case homicides: Practical investigative techniques. Boca Raton, Florida: CRC Press.

CHILD PERPETRATORS AND VICTIMS OF MASS MURDER IN SCHOOLS

Prof. dr Nebojša Macanović

Faculty of Political Sciences, Department of pedagogy and methods, University of Banja Luka

Abstract: *New generations of children and young people have different characteristics, needs, interests and attitude towards others compared to previous generations. Today, children under the influence of social networks live in a virtual world, living for instant gratification without empathy for others. The crimes they commit are much more brutal, aggressive and cold-blooded, and the perpetrators are often children under the age of 14. The anomie of society and the crisis of the value system, as well as numerous other exogenous and endogenous criminogenic factors influence the increase in juvenile delinquents. One of the main characteristics of such a society is the expansion of violence. Violence in schools is often linked to murders in schools. From individual case studies, we will see that the violence at school was in many cases only a preliminary stage of later mass murders. The goal of this paper is actually to look at the causes, but also the specific circumstances of various mass murders in schools, where the perpetrators are children. One of the specific goals is to identify the profile of the perpetrator, his motives and the reasons why he committed the murders, but also to recognize whether the system could have been more sensitive and considerate to recognize the problem and prevent such tragic events in schools and outside. In the paper, we will also talk about the victims of mass murders in schools and the circumstances that led to such tragic events.*

Key words: *murders, schools, juvenile offenders, victims, violence.*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1524352Z UDK 316.624:343.1–053.6
REFERAT

МОГУЋНОСТИ ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ ЗБРИЊАВАЊА ДЈЕЦЕ И АДОЛЕСЦЕНАТА КАО ПОЧИНИОЦА И ЖРТАВА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

проф. др Нера Зивлак-Радуловић
супспецијалиста судске психијатрије, nera.d.zivlakradulovic@apeiron-edu.eu; https://orcid.org/0000-0003-1057-0325

Апстракт: *Начини збрињавања дјеце и адолесцената као починиоца и жртава кривичних дјела су ограничені прије свега специфичношћу овог узрасног периода. Остале отежавајуће околности су двоструке улоге које се налазе у њима, често су жртве а потом починиоци кривичних дјела, и на крају потреба да у раду са овом популацијом приступимо и терапијски и васпитно. У складу са овим можемо рећи да су нам могућности за збрињавање ограничене и кадровски и институционално. У превентивном раду је неопходно препознати прве знакове неприлагођеног понашања, који су уочљиви још у предшколом узрасту, због чега је битно јачање професионалних компетенција служби за предшколски узраст. Уколико се проблем не препозна у овом узрасту, пуно је већа могућност да ће се делинквентно понашање јавити у интензивнијем облику у школском узрасту. Схватили смо нажалост, на драматичним примјерима који су се десили у школским окружењима, да понашање младих људи наизглед мирно или повучено, може довести до катастрофалних посљедица. Реформом здравствених установа у области менталног здравља смањили смо болничке капацитете у корист јачања служби на примарном нивоу у заједници, које још увијек нису довољно капацитиране са кадром из области дјечје и адолесцентне психијатрије, када је неопходан терапијски приступ жртви и починиоцу. Због повећања броја младих са поремећајима понашања евидентно је да нам недостаје установа која има васпитноодгојну али и терапијску улогу. Сусрели смо се и са немогућности збрињавања малољетних лица, када суд изрекне мјеру обавезног лијечења, јер не постоје још увијек кадровски ни просторни капацитети за ову врсту приступа. Једина здравствена установа тј.одјељење у Републици Српској ,која хоспитално ради терапијски са дјецом и адолесцентима, је при Клиници за психијатрију УКЦ Републике Српске. Ово одјељење је добрим дијелом ојачало професионалне капацитете али је ограничено просторним капацитетима и дужином лијечења, у складу са препорукама дужине трајања акутног лијечења.*

Кључне ријечи*: дјеца и адолесценти,починиоци и жртве кривичних дјела, институционално збрињавање, превенција.*

1. УВОД

Када се говори о адекватним могућностима збрињавања дјеце и адолесцената починиоца и жртава кривичних дјела долазимо у колизију са стремљењима и препорукама које нас прате, у реформским процесима образовног,здравственог и правосудног система.

Реформски процес који смо започели у Републици Српској на подручју менталног здравља још 1997. године, је увелико напредовао у смислу деинституционализације. Смањили смо болничке капацитете у корист кадровског и институционалног јачања установа у локалној заједници. Ове институције на примарном нивоу здравствене заштите тј. центри за заштиту менталног здравља пружају подршку лицима са менталним поремећајима, приближавају њихову проблематику заједници ради бољег прихватања ових особа у њиховој средини, и дестигматизације која је услов бољег опоравка. Ове установе су и кадровски ојачане мултидисиплинарним тимовима (психијатар,психолог,социјални радник, дефектолог, радно окупациони терапеут итд.) али још недовољно ојачане тимовима који се баве дјецом и адолесцентима.

Дешавања у нашем окружењу а посебно међу популацијом младих, тјерају нас да се запитамо, да ли смо спремни на утицаје нових технологија на младе, на пораст учешћа младих људи у кривичним дјелима,за рад са малољетним жртвама различитих облика насиља. Наш здравствени систем и институције када су у питању одрасли је пуно снажнији и капацитиран, у односу на институционални систем подршке дјеци и адолесцентима починиоцима али и жртвама насиља. Често се питамо у свакодневном раду шта је оно што недостаје у нашем систему, или да ли је оно с чим сада располажемо довољно за рад са дјецом и адолесцентима, с обзиром на величину проблема?

С обзиром да се врло често од нашег здравственог система потражује да одговоримо на све оно што је и у домену других, одговорно можемо рећи да је систем заштите и организације свих институција у овом подручју недовољан, да се и даље одговорности из једног система пребацују у други. Због тога је неопходно јачање капацитета за адекватну процјену и збрињавање малољетних починиоца, али и жртава кривичних дјела, узимајући у обзир и проблематику и узраст.

Циљ овог рада нам је да укажемо прије свега на величину проблематике учешћа младих људи као починиоца кривичних дјела али и проблема дјеце жртава насиља, на недостатаке у институционалној подршци у Републици Српској, и у коначници да се дају евентуалне препоруке за јачање инстистуицоналне подршке, из аспекта струке која се бави менталним здрављем.

2. РАЗЛОЗИ ЗА РАЗВОЈ НЕПРИЛАГОЂЕНОГ ПОНАШАЊА ДЈЕЦЕ И АДОЛЕСЦЕНАТА

Према Башић (2001), проблеми дјеце и младих постају све гори и повећавају се с годинама. Као разлоге повећања дјечијих проблема она наводи све чешћу присутност ситуацијама насиља,скраћење времена које родитељи проводе са дјецом, мању контрола родитеља над дјецом,све је више самохраних родитеља, и мање оних у заједници који су спремни да дјецу уче прилагођеним социјалним и емоционалним вјештинама.

У последње вријеме због драматичних догађаја који су се десили у нашем окружењу, а у којима су учествовали млади, дешава се да се сви проблеми који се јављају код дјеце, почињу сагледавати на исти начин, а управљени су страхом посебно у образовним институцијама. Постоји разлика у девијантним понашањима младих, у смислу тога да ли је нешто што је урађено мотивисано или немотивисано. Мотивисано понашање је оно гдје особа може да прихвати друштвене норме али одбија да то уради, или је припадник неке групе унутар које се његује понашање које окружење сматра девијантним. Код немотивисаног девијантног понашања не могу да се поштују социјалне норме, а такво понашање је условљено психолошким факторима (Crawford & Novak, 2018). И ова подјела говори у прилог потребе различитости у поступању институције у односу на проблем који је презентован.

За стручне службе школа је неопходно да знају да препознају шта је оно што прави разлику. Према Board of Science (2006.) специфичности проблема у понашању код дјеце које можемо окарактерисати као поремећај, потребно је да имају понављајући карактер, и да су се та непожељна понашања уврстила као образац понашања. Ова дјеца и млади испољавају значајно виши ниво насиља, који је праћени честим и озбиљним нападима бјеса, провоцирају окружење, оштећују имовину,склони су лажи, крађама, паљевини, бијегу из школе и из куће, повређују животиње и друге особе. Њихово понашање одступа од дјетињастог понашања или адолесцентног бунтоништва.

Свјесни смо чињенице да постоји и друга страна медаље, и да одређене друге врсте понашања која су контраст овом описаном понашању, могу довести до катастрофалних посљедица. Дјеца с интернализираним поремећајима у понашању су најчешће мирна, и не ометају васпитно-образовни процес,због чега се њихове потешкоће теже уочавају, и због тога рјеђе добивају стручну помоћ. Из тог је разлога потребно повећати свијест о интернализираним поремећајима у понашању, и посљедицама које остављају на дјецу према Маглица & Џанко (2016). Када анализирамо убиства која су се дешавала у школским окружењима и ван њега у породици, према изворима из литературе (Ress et all., 2019) узроци се повезују са: осјећајем одбачености и маргинализације, несигурним школским окружењем, доступношћу наоружања,заокупираношћу насилним темама, недоступношћу услуга из

области металног здравља, психопатолошким феноменима код родитеља али и са присуством депресивних симптома и самоубилачких мисли код починиоца. Делинквентима је често била дијагностикована депресија и злоупотребе супстанци (Hagell, 2002).

Према Модрич (2016.), сматра се да се са превенцијом поремећаја у понашању дјеце [1] треба кренути још у вртићима, због осјетљивости коју дјеца испољавају у том периоду, због важности формирања адекватних односа са другима у том периоду а и чињенице да дјеца која испољавају непожељна понашања у предшколском узрасту, поново то манифестују за десетак година.

Фактори ризика за развој поремећаја понашања су: тежак темперамент, недосљедна дисциплина и попустљиви родитељи према Shapiro(2002.) Контрола емоција и управљање истим развија се код дјеце интензивно у раздобљу од треће до шесте године, тј. дијете усваја правила исказивања емоција и правила ношења с истим (Брезиншћак & Poje, 2018.). У ризичним породицама јављају се сукоби, агресивно понашање и лоши односи међу члановима, а родитељски сукоби и неквалитетно родитељство су услови који могу неповољно дјеловати на развој дјеце (Лукић & Цесарник, 2012 a.). Фактори који доприносе развоју проблема у понашању и делинквенцији могу бити индивидуални, породични, фактори ширег окружења (вршњаци, школа, шира заједница), али је важно истаћи да ниједан фактор ризика појединачно није довољан да би се објаснио овај феномен, већ је ријеч о њиховом кумулативном дејству (Loeber, Farrington, 2000). Истраживања показују да одређени фактори унутар школског окружења подстичу развој антисоцијалног понашања код дјеце са одређеним предиспозицијама, и/или присутним факторима ризика према Gottfredson, Wilson, Skroban Najaka (2002). Такође према ауторима Плут, Попадић (2007) који су испитивали насиље у шест установа социјалне заштите (189 дјеце od 10 до 18 година и 132 запослена) је утврђено да су били присутни сви облици насиља. Најчешћи облици су вербално (77%) и физичко (71%) насиље. Бар један облик сексуалног злостављања доживјело је 35 одсто дјеце. У установама је доминатно међувршњачко насиље, али се четвртина дјеце плаши и одраслих из установе. Ово је још једна од потврда да окружење игра велику улогу у насиљу, посебно у оваквим установама гдје постоје и бројни други фактори који су разлогом неприлагођеног понашања ове дјеце и адолесцената.

Бројна су истраживања која нас у воде у зачарани круг трансгенерацијског преношења насиља, али и назнаке утицаја околинских фактора који су разлогом повећаних могућности да млади почине кривично дјело и буду делинквенти, или да буду жртве насиља. И ми смо се и сами кроз рад са младима увјерили да је насиље у свим облицима присутно и у

[1] Према (Health Organization (1992). The ICD-10 Clasiffication of Mental and Behavioural Disorders: Clinical Description and Diagnostic Guidelines. Geneva:WHO) Ф91 Поремећаји понашања, Ф91.0 Поремећај понашања у контексту породице Ф91.1 Поремећај понашања узроковани непотпуном социјализацијом, Ф91.2 Поремећај социјализираног понашања, Ф91.3 Поремећаји противљења и пркоса.

образовним и установама социјалне заштите у Републици Српској (и вршњачко насиље али и насиље одраслих према дјеци и адолесцентима).

У превенцији је битно познавати све узроке који могу довести до оваквих посљедица. Потребно је научити препознати знакове неприлагођеног понашања дјеце и адолесцената који могу водити до тешких посљедица, или нас упозорити на знакове да млада особа трпи насиље. Јачање професионалних капацитета прије свега образовних, социјалних институција а такође и здравствених служби који се баве менталним здрављем је неопходно ради ране превенције.

3. ПОТРЕБЕ ЗА УСТАНОВАМА ЗА ЗБРИЊАВАЊЕ ДЈЕЦЕ И АДОЛЕСЦЕНАТА

У закону који регулише подручје заштите менталног здравља (Закон о заштити менталног здравља, 2020,члан 17) наводи се да дијете са сметњама у менталном здрављу има право да да информацију о свом менталном здрављу и факторима ризика који могу нарушити ментално здравље, те да одлучи с ким ће ту информацију подијелити. У истом члану наводи се да информацију даје законски заступник дјетета ако постоји сумња на насиље над дјететом или злостављање дјетета и ако постоји сумња да дијете може угрозити свој живот и безбједност или живот других лица. Ове законске одреднице су за професионалце у менталном здрављу битне у раду са дјецом и адолесцентима.

У члану 21 (Закон о заштити менталног здравља, 2020) наводи се шта подразумјева медицинска интервенција у заштити менталног здравља. То је здравствена услуга која се пружа лицу са сметњама у менталном здрављу у здравственој установи кроз превентивне, дијагностичке, терапијске и рехабилитационе активности, а у циљу побољшања његовог физичког и менталног здравља. Спровођење медицинске интервенције из области менталног здравља се спроводи у установама примарног, секундарног и терцијарног нива здравствене заштите (дом здравља,специјалистичка психијатријска амбуланта, болница,специјална болница,клинички центар и завод за форензичку психијатрију).

У нашем здравственом систему располажемо са свим овим институцијама и оне су капацитиране професионално и просторно за третман одраслих. Једина институција која располаже са просторним и професионалним капацитетом у хоспиталним условима за рад са дјецом и адолесцентима јесте Одјељење за дјечју и адолесценту психијатрију при Клиници за психијатрију Бања Лука.[2] Ово одјељење има само 8 кревета а често смо приморани да примамо и више дјеце јер се упућују из цијеле

[2] https://www.kc-bl.com/Lat/?page_id=1887
Клиника за психијатрију је високо диференцирана и референтна установа у Републици Српској, у којој се обављају дијагностичке и терапијске процедуре за дјецу и одрасле са различитим менталним поремећајима и болестима.

Републике Српске. Евидентно је повећање пријема дјеце са поремећајима понашања који су већ починили и неки деликт. Ова дјеца се често не уклапају на одјељењу и праве проблеме другој дјеци која болују од других врста менталних поремећаја и којима је неопходно лијечење. Тренутно одјељење има довољан број кадра. Рад са дјецом је ограничен намјеном установе јер се ради о тзв. акутним хоспитализацијама које трају до 21 дан. У другим установама искључиво примарног нивоа при домовима здравља само понегдје постоје професионалци који раде са дјецом. У наредном периоду се очекује повећање броја кадра, јер је рад са овом популацијом препознат као приоритет, па се одобравају усавршавања у овој области од надлежних институција. Специфичност овог добног узраста подразумјева и специфичну обуку која се разликује од рада на подручју менталног здравља одраслих. Реформом менталног здравља је планирано да се иде у правцу ојачавања професионалних капацитета за рад са дјецом али је потребно вријеме да се заврше обуке и да се ојача ова област медицине и психологије.

Када говоримо о другом Закону (Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, 2010,2013,2020), он нас обавезује на постојање одређених институција за забрињавање малољетника, посебно када је питању делинквенто понашање, али се не односи на дјецу до 14 година, већ на малољетнике од 14 до 18 година.

У члану 26 (Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, 2010, 2013, 2020) се наводи да се као врсте васпитних препорука могу изрећи лијечење болничко или амбулантно у одговарајућој здравственој установи, и укључивање у појединачни или групни третман васпитних, образовних, психолошких и других савјетовалишта. Када говоримо о реалности и постојању могућности да се ове препоруке спроводе, можемо рећи да смо једним мањим дијелом у могућности да ово спроводимо, а ограниченост је узрокована ситуацијом која је описана у претходном тексту.

У члану 30 (Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, 2010, 2013, 2020), се наводи да се као санкције могу изрећи и мјере безбједности, васпитне мјере и малољетнички затвор. У врсте васпитних мјера према члану 32 могу се изрећи и заводске мјере. Заводске мјере се изричу према члану 41 када су неопходне јер треба предузети трајније и интензивније мјере васпитања или лијечења, уз потпуно одвајање малољетника из дотадашње средине. У нашем окружењу тј. у Републици Српској не постоји овакав Завод. Према процјенама нашег кадра из области металног здравља дјеце и адолесцената Завод нам је неопходан у Републици Српској. Уочљив је пораст младих са поремећајима понашања који су већ испољили делинквенто понашање.

Према члану 44 (Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, 2010, 2013, 2020), малољетницима се може изрицати и мјера безбједности обавезног психијатријског лијечења и чувања у здравтсвеној установи. У Републици Српској у складу са Законом о заштити менталног здравља (2020) установа за спровођење мјере обавезног

чувања и лијечења је Завод за форензичку психијатрију Соколац[3] и у његовом саставу не постоји одјељење за малољетнике. У последње вријеме се расправља и о потреби збрињавања малољетника у тој установи.

4. ЗАКЉУЧАК

Када говоримо о могућностима збрињавања дјеце и адолесцената починиоца и жртава кривичних дјела желимо навести да се у Републици Српској са реформом менталног здравља почела развијати сензибилизација за рад са младима. Такође радило се на ширењу мреже професионалаца за рад са дјецом и адолесцентима тако да данас имамо одговарајућу професионалну подршку у појединим центрима за ментално здравље при Домовима здравља. Болнички капацитети су ограничени бројем кревета за акутна збрињавања и лоцирани су на једном мјесту. Недостаје нам завод за васпитне мјере а немамо ни могућности за мјере безбједности медицинског карактера чувања и лијечења.

С обзиром на размјере повећања проблематике дјеце и адолесцената требали би радити на томе да се у Републици Српској обезбједе недостајући капацитети збрињавања, и да се млади професионалци из области менталног здравља више сензибилишу за властити избор у раду са дјецом и адолесцентима.

Литература

Башић, J. (2001.) Локална заједница у превенцији поремећаја у понашању: одређење и теоријски приступи. У Јанковић, J., Башић, J. Превенција поремећаја у понашању дјеце и младих у локалној заједници (стр. 33. – 47.). Загреб: Повјеренство Владе Републике Хрватске за превенцију поремећаја у понашању дјеце и младежи и заштиту дјеце с поремећајима у понашању.

BMA - Board of Science (2006). Child and Adolescent Mental Health. A Guide for Healthcare Professionals. London: British Medical Associat

Брезиншцак, Т., Роје, М. (2018.) Емоционални развој дјетета. У: Буљан Фландер и сар.Знаност и умјетност одгоја: Практични приручник о суврменом одгоју за родитеље и одгојитеље. (стр 47. – 64.) Света Недјеља: Наклада Геромарion.

Crawford, L. A., Novak, K. B. (2018.). Individual and Society: Sociological Social Psychology. New York: Routledge

Gottfredson, D., Wilson, D. B., Skroban Najaka, S. (2002). School-based crime prevention. U: L. W. Sherman, D. Farrington, B. C. Welsh, D. Layton MacKenzie (ured.) Evidence-based Crime Prevention, 56–164. London:Routledge.

Hagell, A. (2002). The Mental Health of Young Offenders. Bright Futures: Working withVulnerable Young People. London: The Mental Health Foundation.

[3] https://www.zzfps.ba/
Завод за форензичку психијатрију Соколац прва је установа овог типа на подручју БиХ захваљујући којој је у складу с Европском конвенцијом о људским правима осигуран адекватан психијатријски третман за особе из цијеле земље којима су у кривичном поступку изречене мјере безбједности.

Health Organization (1992). The ICD-10 Clasiffication of Mental and Behavioural Disorders: Clinical Description and Diagnostic Guidelines. Geneva: WHO.

Loeber, R., & Farrington, D. P. (2000).Young children who commit crime: Epidemiology, developmental origins, risk factors, early interventions, and policy implications.*Development and Psychopathology, 12*(4), 737–762.

Лукић Цесарник, Б. (2012а.) Психолошка процјена и рана интервенција код дјеце и младихс потешкоцама у развоју уз подршку њиховим обитељима. У Божићевић, В., Брлас, С.,Гулин, М. Психологија у заштити менталног здравља:Приручник за психолошку дјелатност у заштити и промицању менталног здравља (стр 137.- 146.). Вировитица: Завод за јавно здравство „Свети Рок“ Вировитичко – подравске жупаније.

Маглица, Т., Цанко, П. (2016.) Интернализирани проблеми у понашању међу сплитским средњошколцима.Школски вјесник: часопис за педагогијску теорију и праксу, Вол. 65 Но. 4, 559 – 585.

Попадић, Д., Плут, Д. (2007)Насиље у основним школама у Србији - облици и учесталост.Психологија, 40(2), пп. 309-328.

Rees CA., Lee LK., Fleegler EW., Mannix R.Mass School Shootings in the United States: A Novel Root Cause Analysis Using Lay Press Reports. *Clinical Pediatrics*.2019;58(13):1423–1428.

Shapiro, E. L. (2002.).Мало превенције.Како родитељи могу спријечити проблеме у понашању и емоционалне проблеме. Загреб : Мозаик књига.

Закон о заштити менталног здравља Републике Српске Службени гласник Републике Српске број: 67/20 од 22.07.2020.

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку ("Сл. гласник РС", бр. 13/2010, 61/2013 и 68/2020).

POSSIBILITIES OF INSTITUTIONAL CARE FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS AS PERPETRATORS AND VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

Prof. Nera Zivlak-Radulović, PhD

Sub-specialist in Forensic Psychiatry, nera.d.zivlakradulovic@apeiron-edu.eu; https://orcid.org/0000-0003-1057-0325

Abstract: *The ways of caring for children and adolescents as perpetrators and victims of criminal offenses are limited primarily by the specificity of this age period. Other aggravating circumstances are double roles that are found in them, they are often victims and then perpetrators of criminal offenses, and finally a need to work with this population both therapeutically and educationally. In accordance with this, we can say that our possibilities for care are limited, both with regards to personnel and institutionally. In preventive work, it is necessary to recognize the first signs of maladjusted behaviour, which are noticeable even in preschool age, and which is why it is important to strengthen professional competences of preschool age services. If the problem is not recognized at this age, there is a much greater possibility that delinquent behavior will occur in a more intense form at school age. Unfortunately, we have realized from dramatic examples that happened in school environments, that seemingly calm or timid behaviour of young people can lead to disastrous consequences.With the reform of health institutions in the field of mental health, we have reduced hospital capacities in favour of strengthening services at the primary level in the community, which are still not sufficiently capacitated with personnel from the field of child and adolescent*

psychiatry, when a therapeutic approach to a victim and a perpetrator is needed. Due to the increase in the number of young people with behavioral disorders, it is evident that we lack an institution that has an educational as well as a therapeutic role. We have also encountered the impossibility of caring for minors, when a court imposes a measure of compulsory treatment, because there are still no personnel or spatial capacities for this type of approach. The only health institution, i.e. department in the Republic of Srpska which works therapeutically with children and adolescents in a hospital is at the Psychiatry Clinic at the University Clinical Center of the Republic of Srpska. This department has largely strengthened its professional capacities, but is limited by spatial capacities and length of treatment, in accordance with the recommendations for the length of acute treatment.

Keywords: *children and adolescents, perpetrators and victims of criminal offenses, institutional treatment, prevention*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1524361M UDK 341.231.14:342.7–053.3/.6(4)
REFERAT

USKLAĐENOST DOMAĆEG ZAKONODAVSTVA SA KONVENCIJOM SAVJETA EVROPE O ZAŠTITI DJECE OD SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA I SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA (LANZAROTE KONVENCIJA)

prof. dr Tamara Marić
Ministarstvo pravde Republike Srpske, vanredni profesor na Fakultetu pravnih nauka Univerziteta Apeiron u Banja Luci, t.maric@mpr.vladars.rs

Apstrakt: *Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, poznatija kao Lanzarote konvencija, predviđa inkriminaciju svih oblika seksualnog zlostavljanja djece. Takođe, ovom Konvencijom je predviđeno da će evropske države, u doglednom vremenu nakon ratifikacije, preduzeti mjere koje će biti usmjerene na sprečavanju seksualnog nasilja, ali i donijeti posebne zakonske odredbe koje će se odnositi na zaštitu djece žrtava i na krivično procesuiranje počinilaca ove vrste krivičnih djela. Kako bi se obezbjedilo efektivno sprovođenje konvencije od strane država članica, osnovan je Komitet država članica, poznat kao „Lanzarote komitet", koji u skladu sa svojim Poslovnikom o procedurama prati implemenataciju Konkvencije u državama članicama. U januaru 2018. godine Lanzarote Komitet je završio svoj prvi krug monitorniga pod nazivom "Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja u krugu povjerenja".*
U referatu će, sa osvrtom na Upitnik Lanzarote komiteta, biti prikazan osvrt na usklađenost zakonskih odredbi u Republici Srpskoj kao dijelu Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: *Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, seksualno nasilje, seksualno zlostavljanje djece, inkriminacija seksualnog nasilja nad djecom, polni integritet.*

1. UVODNI DIO

Savjet Evrope (eng. Council of Europe) je međunarodna organizacija koja štiti i promoviše jačanje demokratije i ljudskih prava, uključujući i prava djece. Na osnovu Evropske konvencije o ljudskim pravima[1], Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta[2] i drugih referentnih pravnih standarda o zaštiti pojedinca, kao prioritetan cilj postavljena je promocija i zaštita prava djece kako bi sva djeca na Evropskom kontinentu bila zaštićena od svih oblika nasilja. Jedan od programa koje je Savjet Evrope pokrenuo u Monaku 2006. godine pod nazivom „Izgradnja Evrope za djecu i sa djecom" najbolje svjedoči o aktivnostima koje imaju za cilj osiguranja

[1] www.echr.coe.int /documents/d/echr/convention_bos
[2] www.unicef.org /serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf

prava djece kao i preduzimanje mjera za zaštitu djece od svih oblika nasilja. Da su uporno ostale na tom putu, deceniju poslije, države članice su usvojile Strategiju Savjeta Evrope za prava djeteta (2016-2021) koja u dijelu „Izazovi za prava djece, danas i sutra" posebno navodi da djeca izražavaju primarnu zabrinutost za nasilje. Nasilje nad djecom predstavlja kršenje prava djeteta, ugrožava društveni razvoj djece i utiče na uživanje drugih prava. Nasilje često ima razorne kratkoročne i dugoročne posljedice na mentalno i fizičko zdravlje, koje ponekad traju kroz nekoliko generacija. Osim uticaja na pojedinačne žrtve, istraživanje nevladinih organizacija ukazuje da je nasilje povezano sa dalekosežnim troškovima za društvo. Ukidanje svih oblika nasilja nad djecom je stoga pravni, etički i ekonomski imperativ[3]. Ipak, danas, i nakon 25 godina nakon stupanja na snagu Konvencije o pravima djeteta UN-a i pored postignuća u oblasti poštovanja dječijih prava, različita istraživanja ukazuju na nesklad u postupanju po zakonima u praksi što dalje ukazuje da pravna zaštita djece još uvijek nije potpuna.

Među najtežim oblicima nasilja nad djecom su seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje. Prema kriminološkoj definiciji, pod seksualnim zlostavljanjem podrazumijevamo uključivanje zavisnog, razvojno nezrelog djeteta ili adolescenta u seksualne aktivnosti, koje ono ne može razumjeti, na koje ne može dati pristanak i koje ugrožavaju socijalne tabue porodičnog života[4]. Ne postoje tačni statistički podaci o razmjeri seksualnog nasilja nad djecom na evropskom kontinentu, ali prema podacima UNICEF-a, svake godine oko dva miliona djece budu žrtve tzv. seksulane industrije, jer se na internetu svakodnevno mogu naći slike djece koja su bile žrtve nekog oblika seksualnog nasilja[5]. Takođe, postoji opravdana zabrinutost da postoji velika tamna brojka ove vrste nasilja što potvrđuje neusklađenost između broja prijavljenih slučajeva i stvarnog broja djece žrtava. Sa zaštitom djece od nasilja se otišlo korak dalje, sa posebnim osvrtom na seksualno nasilje nad djecom koje je postalo dugoročni prioritet, kroz donošenje Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja[6] (tzv. Lanzarote konvencija). Svrha Lanzarote konvencije predstavlja veliki iskorak prema sprečavanju seksualnih delikata nad djecom, krivičnom procesuiranju učinilaca ove vrste krivičnih djela i zaštite djece žrtava.

Komitet ministara Saveta Evrope je 2015. godine, da bi sprečio zločine, procesuirao počinioce i zaštitio žrtve, ustanovio je da će se 18. novembar svake godine obilježavati kao Evropski dan zaštite dece od seksualnog zlostavljanja. Ciljevi ove aktivnosti su: podizanje svesti o seksualnoj eksploataciji i seksualnom zlostavljanju dece i potrebi za sprečavanjem takvih radnji, otvaranje diskusije o zaštiti dece i pomoći u sprečavanju i otklanjanju stigmatizacije žrtava i podsticanje

3 https://edoc.coe.int/en/children-s-rights/7207-council-of-europe-strategy-for-the-rights-of-the-child-2016-2021.html

4 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Smjernice za postupanje u slučaju nasilja and djecom u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, vidi više: http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/djeca_bih/Smjernice

5 https://www.unicef.org

6 vidi više: https://www.coe.int children /lanzarote-convention)

implementacije Lanzarote konvencije – jedinstvenog pravno obavezujućeg dokumenta koji obavezuje države članice da kriminalizuju sve oblike seksualnog zlostavljanja dece i navodi načine za borbu protiv toga[7].

Pravni okvir

Osnovni međunarodni dokumenti kojima se štite prava djece su: UN Konvencija o pravima djeteta[8], Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji, Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o zabrani učešća djece u oružanim sukobima, Protokol za spečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Evropska konvencija o sprečavanju trgovine ljudskim bićima. Takođe uz navedene dokumente potrebno je spomenuti i sledeće: Preporuka Savjeta Evrope u oblasti zaštite žrtava i svjedoka, Preporuka R(85) 11 I 1985 I Preporuka R(97)13 iz 1997. godine, Preporuka (87)21 iz 1987 godine, Okvirna odluka Savjeta Evropske unije od 15. marta 2001.godine o položaju žrtava u krivičnim postupcima (2201/220/JAI) (Lovrić, Ninković, 2017:210). Osim navedenih, kao međunarodni standardi za zaštitu djece žrtava krivičnih djela neophodno je navesti: Konvenciju Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, Smjernice Savjeta Evrope o pravosuđu po mjeri djeteta (17.novembar 2010.g), Direktiva 2012/29 EU Evropskog parlamenta i vijeća od 25.oktobra 2012.godine o uspostavi minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu krivičnih djela.

Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja je usvojena i otvorena za potpisivanje 25.oktobra. 2007. godine u Lanzaroteu u Španiji i iz tog razloga je poznata i kao „Lanzarote konvencija“. Stupila je na snagu 1.jula 2010.godine i do danas je ovu konvenciju ratifikovala svih 46 država članica Savjeta Evrope. Pristupanje Konvenciji može tražiti svaka država koja nije članica Savjeta Evrope, kao što su to učinile Tunis i Ruska Federacija, odnosno Kraljevina Monako čiji je zahtjev prihvaćen od srane Komiteta ministara Savjeta Evrope. Ova Konvencija predstavlja veliki iskorak u prevenciji seksualnih delikata nad djecom i procesuiranju učinilaca ove vrste krivičnih djela. Zaštita djece je u samoj suštini ove Konvencie, jer se ista fokusira na poštovanje prava djece, reagovanja na njihove stavove, potrebe i zabrinutosti, te na djelovanje koje je u svakom trenutku u njihovom najboljem interesu[9]. Dalje, ona zahtjeva od država članica aktivnosti u pet pravaca koje bi se odnosile na: mjere

[7] Vidi više: https://www.coe.int/en/web/children/end-child-sex-abuse-day

[8] U članu 19. UN Konvencija o pravima djeteta navodi da će države stranke poduzet će sve potrebne zakonodavne, upravne, socijalne i prosvjetne mjere da zaštite dijete od svakog oblika tjelesnog ili duševnog nasilja, povreda ili zloporaba, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući spolno zlostavljanje, dok o njemu brine roditelj, zakonski staratelj ili neka druga odgovorna osoba kojoj je povjerena briga djeteta;

[9] https://www.coe.int/children

prevencije, mjere zaštite, mjere kaznenog zakonodavstva, istražne i sudske postupke prema djeci i nadzor nad mehanizmima koji obezbjeđuju provođenje Konvencije. Kao mjere prevencije preporučuje se sledeće aktivnosti: pažljivo zapošljavanje i obučavanje lica koja rade u kontaktu sa djecom, osiguranje da djeca postanu svjesna rizika seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja te načina na koji se mogu zaštititi i osigurati redovan nadzor nad mjerama intervencije za učinioce i potencijalne učinioce, a koje su usmjerene na sprečavanje seksualnih delikata nad djecom[10]. Mjere zaštite bi podrazumjevale uspostavljanje programa za podršku žrtvama i njihovim porodicama što bi podrazumjevalo terapeutsku i psihološku pomoć i njegu, osnaživanje žrtava da prijavljuju ovu vrstu nasilja čak u i u fazi kada na istu sumnjaju kao i pokretanje telefonskih i internet linija za pomoć i pružanje savjeta.

Kako bi se obezbjedilo efektivno sprovođenje konvencije od strane država članica, osnovan je Lanzarote komitet, koji u skladu sa svojim Poslovnikom o procedurama prati implementaciju Konvencije u državama članicama. Bosna i Hercegovina je jedna od država koja je ratifikovala imenovanu konvenciju, a stupila je na snagu 01.03.2013. godine. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je odgovorno za praćenje implementacije Konvencije, te ima obavezu da prikuplja i obezbjeđuje informacije po zahtjevu Lanzarote komiteta. Pored toga Ministarstvo je obavezno da informiše nadležne institucije u Bosni i Hercegovini o preporukama Lanzarote komiteta[11]. Potpisivanjem Konvencija čiji je cilj zaštita djece od seksualnog iskorišćavanja kao članica Savjeta Evrope, Bosna i Hercegovina a time i Republika Srpska su postale dio pravnog sistema evropskih država, te su usklađivanjem našeg krivičnog zakonodavstva kroz Krivični zakonik RS propisale nove oblike krivičnih djela i pooštrile krivične sankcije za izvršioce (Ikanović, Vasić, 2020:174).

Kada je u pitanju domaće zakonodavstvo, u velikom dijelu ono je usklađeno sa međunarodnim pravnim mehanizmima iz ove oblasti a sve u cilju sprečavanja seksualnih delikata nad djecom, zatim krivičnog procesuiranja učinilaca ove vrste krivičnih djela i zaštite djece žrtava svih oblika nasilja. Ustav Bosne i Hercegovine propisuje da će Bosna i Hercegovina i oba entiteta obezbjediti najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, odnosno da se prava i slobode predviđene Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini, te da ovi akti imaju prioritet nad svim drugim zakonima[12]. Ustavno uređenje Republike Srpske temelji se na garantovanju i zaštiti ljudskih sloboda i prava u skladu sa međunarodnim standardima[13]. Ratifikacijom međunarodnih standarda zaštite

[10] https://www.coe.int/children

[11] Vidi više na: http://www.mhrr.gov.ba

[12] Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks IV Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i Službeni glasnik BiH, broj:25/2009-Amndman I, član 2.

[13] Ustav Republike Srpske, Službeni glasnik RS, broj: 21/1992-prečišćen tekst, 28/1994, 8/1996, 13/1996, 15/1996, 16/1996, 21/1996, 21/2002, 26/2002, 30/2002, 31/2002, 69/2002, 31/2003, 98/2003, 115/2005, 117/2005, 48/2011, član 5.

ljudskih prava i prava djece, oba entiteta su preuzela obavezu zaštite djece od svakog oblika psihičkog i fizičkog nasilja, uključujući i seksualno nasilje u smislu značenja odredbi Konkvencije UN o pravima djeteta, Lanzarote konvencije i Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambulska konvencija). U članu 3. UN Konvencije o pravima djeteta se jasno ističe da u svim akcijama koje se odnose na djecu, bez obzira da li ih preduzimanju javne ili privatne institucije i organizacije socijalne zaštite, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tijela, najbolji interes djeteta mora imati prednost[14]. Zaštita interesa djeteta u istražnom, krivičnom i drugim postupcima pred sudom nije samo ublažavanje sekundarne traumatizacije i sekundarne viktimizacije, kao ni povećanje djetetovih kompetencija da pruži svoj najbolji iskaz. Naime, interesi djeteta treba da budu mnogo šire postavljeni, da obuhvataju rješenja koja djeci pomažu i koja su usmjerena na njihov rast i razvoj. Human pristup u zaštiti osjetljive, psihološke prirode djeteta u pravosudnim postupcima traba biti prioritet (Lovrić, Ninković, 2017:31).

U domaćem pozitivnom krivičnom zakonodavstvu maloljetnici i djeca su posebno zaštićeni u pogledu polne slobode, kao i u pogledu polnog iskorišćavanja od punoljetnih lica (Jovašević, Ikanović, 2012:76). Shodno navedenom, u Republici Srpskoj došlo je do harmonizacije zakonskih odredbi u Krivičnom zakoniku RS, Zakonu o krivičnom postupku RS, Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u RS, Zakonu o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS i Porodičnom zakonu RS. Posebnu odlučnost ka što boljoj zaštiti djeteta putem krivičnog zakonodavstva zakonodavac iskazuje u Krivičnom zakoniku RS, u članu 92. navedeći da se u Pravilnik o vođenju kaznene evidencije u posebnom registru navode osuđena lica za krivična djela seksualnog zlostavljanja i iskorišćavanja djeteta (Ikanović, Vasić, 2020:173). Tako je u Republici Srpskoj po prvi put donesen Zakon o posebnom registru lica pravosnažno osuđenih za krivična djela seksualne zloupotrebe i iskorišćavanje djece koji je stupio na snagu u aprilu 2018. godine[15]. Samo godinu prije, u skladu sa Zakonom o amnestiji[16]iz 2017.godine, pravo na amnestiju nisu imala lica koja su bila osuđena za krivična djela Obljuba nad djetetom mlađim od 15 godina, Polna zloupotreba djeteta starijeg od 15 godina i Navođenje djeteta na prostituciju.

2. USKLAĐENOST DOMAĆE PRAVNE REGULATIVE SA LANZAROTE KONVENCIJOM

Kao što je već navedeno, Lanzarote komitet osnovan je sa ciljem kako bi se obezbjedilo efektivno sprovođenje konvencije od strane država članica. U januaru 2018. godine Lanzarote Komitet je završio svoj prvi krug monitorniga pod nazivom "Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja u krugu povjerenja". Kao rezultat prve rudne praćenja, usvojena su dva Izvještaja o implementaciji u 26 država članica

[14] UN Konvencija o pravima djeteta, član 3.
[15] Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 31/18
[16] Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 61/18

koje su ratifikovale konvenciju do momenta kada je prvu krug praćenja pokrenut. S obzirom da su u narednom periodu još 22 države ratifikovale konvenciju, među kojima je bila i Bosna i Hercegovina, donijeta je odluka da se Komitet 2023. godine vrati na temu prvog kruga kako bi ove države bile obuhvaćene procjenama i preporukama Komiteta u smislu daljih akivnosti. Tema drugog kruga monitorniga je „Zaštita djece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja olakšana informacionim i komunikacionim tehnologijama".

Konvencija zahtjeva od država članica, osim mjera prevencije i zaštite, da preduzmu konkretne mjere kaznenog zakonodavtsva kako bi se osiguralo da određena ponašanja budu zakonom predviđena kao krivična djela, kao što je upuštanje u seksualne aktivnosti sa djetetom mlađe životne dobi od zakonske dobi za takve aktivnosti, da se inkriminišu ponašanja koja se dešavaju putem novih tehologija, a posebno interneta za seksualno nasilje nad djecom (npr.vrbovanje djece u seksualne svrhe), da se uspostave krivično-procesni mehanizmi za uspješno procesuiranje i kažnjavanje učinilaca kao i prikupljanje podataka o osuđenim učiniocima seksualnih delikata nad djecom.

U skladu sa navedenim, reformom krivičnog zakonodavstva je u Krivični zakonik Republike Srpske u Posebnom dijelu zakona, uvedena nova glava XV u kojoj su inkriminisana Krivična djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta (član 172-180.). Pozitivno krivično zakonodavstvo Republike Srpske nema izričito propisane termine "zlouotreba priznatog položaja povjerenja, autoriteta ili uticaja" kao ni termin "krug povjerenja". Međutim, u članu 172. u kojem je propisano krivično djelo Obljuba nad djetetom mlađim od petnaest godina[17], zakonodavac je u stavu 2. propisao kvalifikovan oblik ovog krivičnog djela na način da ako navedeno dijelo izvrši srodnik po krvi u prvoj liniji do bilo kog stepena, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom, očuh, maćeha, usvojilac, staralac, nastavnik, vaspitač, ljekar, vjerski službenik ili drugo lice kojem je dijete povjereno na učenja, vaspitanja, čuvanja, staranja ili njege, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od pet do petnaest godina[18]. Iz navedenog dijela zakonske odredbe je jasno da je zakonodavac smatrao težim oblikom krivično djelo Obljuba nad djetetom mlađim od petnaest godina ukoliko je izvršeno od strane osoba koje čine upravo krug povjerenja (srodnik po krvi u prvoj liniji do bilo kog stepena, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom, očuh, maćeha, usvojilac, staralac), odnosno osoba koje u odnosu na dijete imaju položaj povjerenja, autoriteta ili uticaja (nastavnik, vaspitač, ljekar, vjerski službenik ili drugo lice kojem je dijete povjereno na učenja, vaspitanja, čuvanja, staranja ili njege), a onda i propisao strožiju kaznu u odnosu na osnovni oblik krivičnog djela.

Isto objašnjenje važi i za krivično djelo iz člana 173. Polna zloupotreba djeteta starijeg od petnaest godina koje je propisano na sledeći način da ako srodnik po krvi u prvoj liniji do bilo kog stepena, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim

[17] KD Obljuba nad djetetom mlađim od petnaest godina:„Ko izvrši obljubu ili sa njom izjednačenu polnu radnju sa djetetom mlađim od petnaest godina, kazniće se kaznom zatvora od dvije do deset godina", Član 172. stav 1.

[18] Krivični zakonik Republike Srpske, član 172.

stepenom, očuh, maćeha, usvojilac, staralac, nastavnik, vaspitač, ljekar, vjerski službenik ili drugo lice koje vrši obljubu ili sa njom izjednačenu polnu radnju sa djetetom koje je navršilo petnaest godina koje mu je povjereno radi učenja, vaspitanja, čuvanja, staranja ili njege, kazniće se kaznom zatvora do dvije do osam godina[19].

Lanzarote konvencijom je navedeno da se sledeće radnje imaju inkriminisati u svim državama potpisnicama Konvencije: seksualno zlostavljanje djece, dječija prostitucija - seksualno iskorišćavanje prostitucijom, dječija prostitucija – materijal za seksualno zlostavljanje djece, učešće ili iskorištavanje djeteta u pornografskim predstavama, potkupljivanje djece i podvođenje djece u seksualne svrhe[20]. U ovom kontekstu, pored krivičnih djela Obljuba nad djetetom mlađim od petnaest godina i Polna zloupotreba djeteta starijeg od petnaest godina, Krivični zakonik Republike Srpske inkriminiše i druge radnje koje predstavljaju seksualno zlostavljanje djece a koje nisu polne radnje, odnosno seksualni odnos ili ekvivalentene radnje. Tako su u glavi XV u kojoj su inkriminisana Krivična djela seksualnog zlostavanja i iskorištavanja djeteta, propisana sledeća krivična djela:

- Trgovina djecom (član 146.)
- Navođenje djeteta na prisustvovanje polnim radnjama (član 174.)
- Iskorištavanje djece za pornografiju (član 175.)
- Iskorištavanje djece za pornografske predstave (član 176.)
- Upoznavanje djece sa pornografijom (član 177.)
- Iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta (član 178.)
- Zadovoljenje polnih strasti pred djetetom (član 179.)
- Navođenje djeteta na prostituciju (član 180.).

Takođe, Zakonom o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj[21] u glavi VI koja nosi naziv Krivična djela na štetu djece, u članu 184. su navedena i druga krivična djela, kao npr. krivična djela Trgovina djecom, Silovanje, Vanbračna zajednica sa djetetom i sl.

Krivična djela seksualnog zlostavanja i iskorištavanja djeteta (član172-180.) Krivičnog zakonika Republike Srpske se gone isključivo po službenoj dužnosti. Takođe, treba navesti da se po službenoj dužnosti gone i druga krivična djela na štetu djece koja su navedena u članu 184. Zakona o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj. Istim zakonom je u članu 185. propisan način sprovođenja krivičnog postupka u slučajevima navedenih krivičnih djela na način da se krivični postupak vodi po odredbama Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske, u kojem istragu vodi tužilac koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava djeteta i krivičnopravne zaštite maloljetnih lica a istražne radnje

[19] Krivični zakonik Republike Srpske, član 173.
[20] https://www.coe.int/children
[21] Službeni glasnik RS, broj: 13/2010, 61/2013, 68/2020

preduzimaju specijalizovani policijski službenici. U kontekstu obrazloženja prethodno navedenog, a u smislu navođenja konkretnih zakonskih odredbi, u ovom dijelu je veoma bitno navesti dva osnovna načela vođenja krivičnog postupka a to su: Načelo akuzatornosti[22] i Princip legaliteta u skladu sa kojim je tužilac dužan da preduzme krivično gonjenje ako postoje dokazi da je učinjeno krivično djelo, osim ako ovim zakonom nije drugačije propisano[23]. Za pojedina krivična djela, kada je to propisano zakonom, tužilac može preduzeti krivično gonjenje samo na osnovu prijedloga oštećenog. To dalje znači da bi se krivični postupak vodio na osnovu prijedloga oštećenog, to mora da bude propisano posebnim stavom krivične odredbe kojom se propisuje konkretno krivično djelo. S obzirom da krivične odredbe Krivičnog zakonika RS kojima se propisuju Krivična djela seksualnog zlostavanja i iskorištavanja djeteta, kao i odredba 184. Zakona o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj kojom se propisuju ostala Krivična djela na štetu djece, ne sadrže stav kojim je propisana mogućnost krivičnog gonjenja na osnovu prijedloga oštećenog, tužilac je dužan da preduzme krivično gonjenje po navedenim krivičnim djelima u svakom konkretnom slučaju kada god postoje dokazi da je učinjeno krivično djelo bez obzira na činjenicu ko ga je prijavio odnosno da li se odustalo od prijave.

U pozitivnom krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske postoji razlika između krivično odgovornih punoljetnih lica i djece, odnosno maloljetnika u pogledu primjene i vrsta krivičnih sankcija koje se mogu izreći za krivična djela koja uključuju seksualno zlostavljanje djece. Tako je Krivičnim zakonikom Republike Srpske je propisano da se krivično zakonodavstvo ne primjenjuje prema licu koje u vrijeme kada je djelo izvršeno nije navršilo četrnaest godina[24]. Takođe, u ovom dijelu se treba navesti odredbu Zakona o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj u kojoj je propisano da se prema djetetu, koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršilo 14 godina, ne mogu se izreći krivične sankcije niti primjeniti druge mjere predviđene ovim zakonom. Maloljetnik je dijete koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina i prema kome se mogu izreći krivične sankcije i druge mjere predviđene ovim zakonom[25]. U skladu sa navedim, jasno je da iste norme primjenjuju i u pogledu primjene i vrsta krivičnih sankcija koje se mogu izreći za krivična djela koja uključuju seksualno zlostavljanje djece. Prema punoljetnim licama se za ovu vrstu krivičnih djela može izreći kazna zatvora ili kazna doživotnog zatvora za najteže oblike ovog krivičnog djela (npr. član 172. stav (4) Krivičnog zakonika RS itd.). Maloljetnicima se, za učinjenu ovu vrstu krivičnih djela mogu izreći vaspitne mjere, kazna maloljetničkog zatvora i mjere bezbjednosti, s tim da treba treba imati u vidu zakonske odredbe Zakona o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj prema kojima se pravi razlika između mlađih i starijih

[22] Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, član 16.
[23] Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, član 17.
[24] Krivični zakonik Republike Srpske, član 15.
[25] Zakon o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj, član 2.

maloljetnika u smislu načina sankcionisanja[26]. Prema mlađem maloljetniku mogu se izreći samo vaspitne mjere, a prema starijem maloljetniku osim vaspitnih mjera, izuzetno se može izreći kazna maloljetničkog zatvora[27].

Takođe, u ovom dijelu potrebno je navesti da je zakonodavac kod određenih krivičnih djela koja uključuju seksualno zlostavljanje djece isključio kaznenu odgovornost ukoliko su radnje izvršene od strane maloljetnika kod kojeg ne postoji značajna razlika u godinama u odnosu na dijete žrtvu. Tako, u članu 172. kojim je propisano krivično djelo „Obljuba nad djetetom mlađim od petnaest godina, stav 6. propisano da se učinilac neće se kazniti za djelo iz stava 1. ovog člana ako između njega i djeteta ne postoji značajna razlika u njihovoj duševnoj i tjelesnoj zrelosti. Takođe, isto se odnosi i za član 175. kojim je propisano krivično djelo Iskorištavanje djece za pornografiju gdje se u stavu 5. navodi da se dijete neće kazniti za proizvodnju i posjedovanje pornografskog materijala koji prikazuju njega lično ili njega i drugo dijete ako su oni sami taj materijal proizveli i posjeduju ga uz pristanak svakog od njih i isključivo za njihovu ličnu upotrebu.

U cilju što bolje zaštite djece žrtava seksualnog iskorištavanja od strane roditelja, zakonodavac je u Republici Srpskoj unapredio i pojedine odredbe u novom Porodičnom zakonu[28] kojom se uređuje razlozi za oduzimanje roditeljskog prava u dijelu kojim se propisuje kada sud može vratiti roditeljsko pravo roditelju, i to na način da se roditelju može vratiti roditeljsko pravo samo ako prestane razlog zbog kojeg mu je to pravo oduzeto, osim u slučaju kada je roditeljsko pravo oduzeto zbog izvršenja krivičnog djela protiv polnog integriteta djeteta pravosnažnom odlukom suda. Tako je navedenim zakonskim propisom, koji je stupio na snagu 1.septembra 2023.godine propisano koji su razlozi za oduzimanje roditeljkog prava, kao i sam postupak oduzimanja i prestanak roditeljkog prava. Jedan od razloga za oduzimanje roditeljskog prava je seksualno iskorišćavanje djeteta. Sud nakon što sprovede postupak oduzimanja roditeljskog prava, neće ga vratiti roditelju koji je počinio krivično djelo seksualanog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, što je i propisano na sledeći način: „Sud može roditeljsko pravo vratiti roditelju, ako prestane razlog zbog kojeg mu je to pravo oduzeto, osim u slučaju kada je roditeljsko pravo oduzeto zbog izvršenja krivičnog djela protiv polnog integriteta djeteta pravosnažnom odlukom suda“[29]. Sam postupak uređen je na način da se postupak u sporu za uređenje vršenja roditeljskog prava i sporu za uređenje održavanja ličnih odnosa sa djetetom pokreće tužbom. Tužbu za uređenje vršenja roditeljskog prava i uređenje održavanja ličnih odnosa sa djetetom mogu podnijeti: dijete, roditelji djeteta i organ starateljstva. Prije nego što donese odluku o

[26] Mlađi maloljetnik je maloljetnik koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 14, a nije navršio 16 godina života. Stariji maloljetnik je maloljetnik koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 16, a nije navršio 18 godina života, Zakon o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj, član 3.

[27] Zakon o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj, član 30.

[28] Službeni glasnik RS, broj:17/2023.

[29] Porodični zakon Republike Srpske, član 124

uređenju vršenja roditeljskog prava i uređenju održavanja ličnih odnosa sa djetetom, sud je dužan da zatraži nalaz i stručno mišljenje od organa starateljstva.

U smislu mjere Lanzarote konvencije koja se odnosi na prikupljanje podataka o osuđenim učiniocima seksualnih delikata nad djecom, zakonodavac u Republici Srpskoj je u članu 92. Krivičnog zakonika propisao da se u okviru kaznene evidencije za sve pravosnažno izrečene presude, vodi poseban registar lica koja su pravosnažno osuđena za krivična djela učinjena na štetu polnog integriteta djeteta[30]. Zakon o posebnom registru lica pravosnažno osuđenih za krivična djela seksualne zloupotrebe i iskorišćavanje djece u članu 2. propisuje da svrha donošenja ovog zakona je zaštita djece od seksualne zloupotrebe, zlostavljanja i iskorištavanja, te sprečavanje lica pravosnažno osuđenih za ta krivična djela da ponovo izvrše isto ili slično krivično djelo[31]. Za vođenje Registra nadležno je Ministarstvo unutrašnjih poslova, dok se podaci iz Registra mogu dati sudu, javnom tužilaštvu i organima unutrašnjih poslova u vezi sa krivičnim postupkom koji se vodi protiv lica koje je upisano u Registar, odnosno za preduzimanje mjera i radnji na otkrivanju učinilaca navedene vrste krivičnih djela. Takođe, podaci iz Registra se mogu dati nadležnim organima koji učestvuju u postupku davanja uslovnog otpusta, amnestije ili pomilovanja, kao i organima, organizacijama, ustanovama ili institucijama koje obavljaju poslove koji su u vezi sa neposrednim ostvarivanjem kontakta sa djecom, koji ostvaruju zaštitu prava i interesa djece ili su obavezni da izvrše ovu vrstu provjere prilikom prijema u radni odnos ili angažovanja određenih lica za obavljanje poslova koji dovode do neposrednog kontakta sa djecom[32].

Lanzarote konvencijom je navedeno da istražni i sudski postupci moraju biti naklonjeni djeci, u smislu da se osigura dobra zaštita djece tokom sudskih postupaka kako se doživljena trauma ne bi povećala, te da se zaštiti privatnost, identitet i ugled djece žrtava. Takođe, Konvencija se zalaže da se uspostave mjere prilagođene potrebama djece žrtava, poštujući prava djece i njihovih porodica kao i da se ograniči broj intrvjua sa djecom žrtvama, odnosno da se osigura da se oni odvijaju uz prisutnost stručnjaka koji su posebno obučeni u tu svrhu.

Kada je u pitanju postupanje u krivičnim predmetima u Republici Srpskoj sa djecom koja su bile žrtve bilo kojeg krivičnog djela na štetu djetetovog polnog integriteta, propisano je da se, pri sprovođenju procesnih radnji, posebno obazrivo odnosi prema djetetu na čiju štetu je učinjeno krivično djelo, imajući u vidu njegov uzrast, osobine njegove ličnosti, obrazovanje i prilike u kojima živi, da bi se izbjegle moguće štetne posljedicena njegov budući život, vaspitanje i razvoj[33]. U svrhu zaštite djece oštećenih krivičnim djelima iz člana 184. Zakona o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj (Krivična djela na štetu djece), kao što je već navedeno, primjenjuju se odgovarajuće odredbe Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku. Nevedeni zakon propisuje mjere zaštite svih

30 Krivični zakonik Republike Srpske, član 92.

31 Službeni glasnik RS, broj:28/23

32 Zakon o posebnom registru lica pravosnažno osuđenih za krivična djela seksualne zloupotrebe i iskorišćavanje djece, član 7., 8. i 10.

33 Zakon o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj, član 186.

svjedoka u toku istrage, a član 6. je u slučaju lica na koja se ovo pitanje odnosi veoma bitan i odnosi se obezbjeđenje prihološke, socijalne i stručne pomoći. Nastavno na ovaj član, potrebno je navesti još jednu zakonsku odredbu istog zakona kojim se garantuje povjerljivost na način da podaci vezani za mjere zaštite svjedoka do kojih se dođe u toku obavljanja službenih dužnosti vezanih za mjere zaštite svjedoka, predstavljaju službenu tajnu. Sud ili tužilac će upozoriti lica prisutna na saslušanju ili lica koja saznaju takve povjerljive podatke u toku svojih službenih ili profesionalnih dužnosti, da je neovlašćeno otkrivanje takvih podataka krivično djelo[34]. Od lica koja vrše službenu dužnost vezanu za mjere zaštite svjedoka i koja saznaju podatke u vezi sa prethodno navedenim, ne može se tražiti u bilo u kojem postupku (pred sudom, tribunalom i sl.) da dostavi bilo koji dokument ili otkrije bilo kakav sadržaj vezan za te podatke. Upravo ovom zakonskom odredbom je garantovano da neće doći do razotkrivanja podataka o djetetu ili drugim članovima porodice na način da to može pogoršati njihovu situaciju ili položaj.

Mjere zaštite su dostupne svakom djetetu bez obzira na njihove godine ili neke druge lične karakteristike i osobine. Takođe, prilikom postupanja sa djecom u krivičnom postupku koja su bila žrtve krivičnog djela seksualnog zlostavljanja uzimaju se u obzir sve okolnosti u vezi sa radnjama izvršenja samog dijela. Djeca ili maloljetnici kao ugroženi svjedoci u toku krivičnog postupka imaju mjere zaštite, što je Zakonom o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske[35] definisano ko se može smatrati ugroženim svjedokom. Član 6. istog zakonskog propisa je u slučaju lica na koja se ovo pitanje odnosi veoma bitan i odnosi se obezbjeđenje prihološke, socijalne i stručne pomoći, te je njim propisano da tužilac u toku istrage, a sud nakon podizanja optužnice, obavještava organ nadležan za pitanja socijalnog staranja o uključenju ugroženog svjedoka u postupak i omogućava pružanje pomoći tog organa kao i psihološku podršku svjedoku, uključujući prisustvo odgovarajućih stručnih lica prilikom ispitivanja ili saslušanja[36].

Kada je u pitanju saslušanje djece ili maloljetnika koji su bile žrtve bilo kojeg krivičnog djela na štetu djetetovog polnog integriteta, takođe se primjenjuje posebne zakonske odredbe. Saslušanje djeteta kao svjedoka, a koje je oštećeno bilo kojim krivičnim djelom na štetu djeteta, posebno krivičnim djelom seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, obavlja se uz pomoć stručnog savjetnika ili drugog stručnog lica i to isključivo na način kako je propisano zakonskom odredbom člana 186. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u Republici Srpskoj i to na način da se dijete kao svjedok saslušava najviše dva puta. Sud u svakom konkretnom slučaju procjenjuje opravdanost dokaza i obim primjene mjera zaštite u skladu sa važećim zakonskim okvirom. U skladu sa navedenim, Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske u članu 155. propisuje da se saslušanje mora snimiti u slučajevima kada je riječ o licima koja su mlađa od 16 godina i koja su bila oštećena krivičnim djelom, kao i ako postoje osnovi za bojazan

[34] Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske, član 24.
[35] Službeni glasnik RS, broj:48/03
[36] Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske, član 6.

da se svjedok ne može saslušati na glavnom pretresu. Nastavno na ovu zakonsku dredbu, potrebno je navesti da je Zakonom o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske definisano kada su djeca i maloljetnici ugroženi svjedoci u sudskim postupcima koje vodi sudovi u Republici Srpskoj za sva krivična djela koja su u nadležnosti ovih sudova, a samim tim i krivična djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta. U skladu sa nevedenim zakonskim propisom, ugroženi svjedok je onaj svjedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, kao i dijete i maloljetnik[37]. Zato se svjedočenje ovih kategorija lica mora izvesti uz pomoć tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka. Pri odlučivanju da li postoje opravdani razlozi da se svjedok ispita putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka na način da stranke i branilac mogu postavljati pitanja, a da ne budu prisutni u istoj prostoriji sa svjedokom, sudija, odnosno predsjednik vijeća su obavezni da se obezbijedi zaštita svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka[38]. Ovdje još treba dodati da su članom 13. istog zakona propisane dodatne mjere za obezbjeđenje anonimnosti svjedoka na način da sud može, nakon saslušanja stranaka i branioca, odlučiti da se anonimnost svjedoka sačuva tako što će se dozvoliti svjedoku da svjedoči iza paravana ili koristi elektronski uređaj za promjenu glasa ili slike svjedoka ili slike i glasa, koristeći se tehničkim uređajima za prenos slike i zvuka[39].

Udaljenje optuženom u toku postupka je takođe zakonski propisano u situacijama kada postoji opravdana bojazan da će prisustvo optuženog uticati na sposobnost svjedoka da svjedoči potpuno i tačno. Sud tada može, po službenoj dužnosti ili na prijedlog stranaka ili branioca, a nakon saslušanja protivne stranke i branioca, odlučiti da optuženi bude udaljen iz sudnice. U tom slučaju, optuženom će se omogućiti da prati svjedočenje putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka ili će se svjedočenje zabilježiti i naknadno predočiti optuženom[40]. Članom 187. Zakona o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj propisana je zabrana suočenja djeteta žrtve, što znači da ako se kao svjedok saslušava dijete ili maloljetnik koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izršeno krivično djelo ili pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine posebno osjetljivim, zabranjeno je vršiti njegovo suočenje sa osumnjičenim, odnosno optuženim. Članom 4. Zakonom o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske je propisana primjena mjera zaštite svjedoka da sud može odrediti one mjere zaštite svjedoka koje smatra potrebnim, a koje su predviđene ovim zakonom, uključujući primjenu više mjera istovremeno. Prilikom odlučivanja koja će mjera zaštite svjedoka biti primjenjena, sud neće odrediti primjenu teže mjere ako se ista svrha može postići primjenom blaže mjere.

Kako bi se spriječilo kršenje prava djece žrtava na privatnost od strane medija kroz otkrivanje ili objavljivanje ličnih informacija ili podataka, zakonodavac

37 Ibidem, član 3.
38 Ibidem, član 9.
39 Ibdem, član 13.
40 Ibidem, član 10.

je ovo pitanje uredio i propisao jasnim zakonskim odredbama. Član 12. Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske se odnosi na ograničenje prava optuženog i njegovog branioca da pregleda spise i dokumentacije u određenim fazama postupka na sledeći način : „Izuzetno, ako bi otkrivanje nekih ili svih ličnih podataka svjedoka ili drugih podataka doprinijelo otkrivanju identiteta svjedoka i ozbiljno dovelo u opasnost svjedoka pod prijetnjom, sudija za prethodni postupak može, na prijedlog tužioca, rješenjem odrediti da neki ili svi lični podaci svjedoka ostanu povjerljivi i nakon podizanja optužnice[41]“. Članom 13. istog zakona propisane su i dodatne mjere za obezbjeđenje anonimnosti svjedoka, što je posebno značajno u onim krivičnim postupcima kada se dijete pojavljuje kao zaštićeni svjedok oštećeni krivičnim djelom. Tako je propisano da izuzetno, kada postoji opravdana bojazan da će se ozbiljno ugroziti lična bezbjednost svjedoka ili njegove porodice ako se neki ili svi lični podaci svjedoka objelodane i da će ta opasnost postojati i nakon davanja iskaza svjedoka, sud može, po službenoj dužnosti ili na prijedlog stranaka ili branioca, odlučiti da lični podaci svjedoka ostanu povjerljivi u trajanju za koje se odredi da je to potrebno, a najviše 30 godina nakon što odluka postane pravosnažna.

Pored svega navedenog, zakonski okvir u Republici Srpskoj predviđa pravo na besplatnu pravnu pomoć svim žrtvama krivičnim djela seksulanog zlostavljanja, a posebno djeci koja su ugorženi svjedoci u krivičnom postupcima. U tom kontekstu treba navesti član 5. Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske u kojem je propisano da svjedok pod prijetnjom i ugroženi svjedok ima pravo na pravnu pomoć u skladu sa zakonom, ali i ponoviti član 6. kojim je predviđeno obezbjeđenje svake psihološke, socijalne i stručne pomoći djeci kao ugroženim svjedocima, jer tužilac u toku istrage, a sud nakon podizanja optužnice, obavještava organ nadležan za pitanja socijalnog staranja o uključenju ugroženog svjedoka u postupak i omogućava pružanje pomoći tog organa kao i psihološku podršku svjedoku, uključujući prisustvo odgovarajućih stručnih lica prilikom ispitivanja ili saslušanja[42].

3. ZAKLJUČAK

Ratifikacijom Lanzarote konvencije, čiji je cilj zaštita djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, Bosna i Hercegovina kao članica Savjeta Evrope a time i Republika Srpska su postale dio pravnog sistema evropskih država, na način da se izvršilo usklađivanje domaćeg pravnog okvira, prije svega krivičnog zakonodavstva, pa su kroz Krivični zakonik Republike Srpske propisani nove oblici krivičnih djela i krivične sankcije za učinioce ovih krivičnih djela. U usvojenom izvještaju Lanzarote Komiteta nakon prvog kruga monitorniga pod nazivom “Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja u krugu povjerenja“, našla se i Bosna i Hercegovina, a u okviru nje i Republika Srpka na osnovu popunjenog Upitnika koji je obuhvatio i analizirao sve zakonske odredbe kojim je uređena ova oblast.

[41] Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske, član 12.

[42] Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske, član 5. i 6.

U Krivičnom zakoniku Republike Srpske su u glavi XV inkriminisana Krivična djela seksualnog zlostavanja i iskorištavanja djeteta, uključujući i krivično djelo Trgovina djecom, a u Zakonu o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj, u glavi VI koja nosi naziv Krivična djela na štetu djece, u članu 184. su navedena i druga krivična djela, kao npr. krivična djela Trgovina djecom, Silovanje, Vanbračna zajednica sa djetetom i sl.

U cilju što bolje zaštite djece žrtava seksualnog iskorištavanja od strane roditelja, zakonodavac je u Republici Srpskoj unapredio i pojedine odredbe u novom Porodičnom zakonu, kojim se uređuje razlozi za oduzimanje roditeljskog prava na način da se roditelju ne može vratiti roditeljsko pravo kada je to pravo oduzeto zbog izvršenja krivičnog djela protiv polnog integriteta djeteta, odnosno krivičnog djela seksualno iskorišćavanje djeteta koje je prehodno utvrđeno pravosnažnom odlukom suda.

U smislu mjere Lanzarote konvencije koja se odnosi na prikupljanje podataka o osuđenim učiniocima seksualnih delikata nad djecom, zakonodavac u Republici Srpskoj je u smislu zakonske odredbe 92. Krivičnog zakonika donio Zakon o posebnom registru lica pravosnažno osuđenih za krivična djela seksualne zloupotrebe i iskorišćavanje čija je svrha zaštita djece od seksualne zloupotrebe, zlostavljanja i iskorištavanja, te sprečavanje lica pravosnažno osuđenih za ta krivična djela da ponovo izvrše isto ili slično krivično djelo.

Lanzarote konvencijom je navedeno da istražni i sudski postupci moraju biti naklonjeni djeci, u smislu da se osigura dobra zaštita djece tokom sudskih postupaka kako se doživljena trauma ne bi povećala, te da se zaštiti privatnost, identitet i ugled djece žrtava. Kada je u pitanju postupanje u krivičnim predmetima u Republici Srpskoj sa djecom koja su bile žrtve bilo kojeg krivičnog djela na štetu djetetovog polnog integriteta, u svrhu zaštite djece oštećenih ovim krivičnim djelima u sklađene su i prilagođene brojne zakonske odredbe Zakona o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj, Krivičnog zakonika Republike Srpske, Zakona o zaštiti svjedoka u u krivičnom postupku Republike Srpske i Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. Mjere zaštite su dostupne svakom djetetu bez obzira na njihove godine ili neke druge lične karakteristike i osobine.

Literatura:

Ikanović V., Vasić M, Seksualno zlostavljanje i iskorišćavanje djeteta kao krivično djelo u domaćem zakonodavstvu, Godišnjak Fakulteta pravnih nauka Apeiron, Banja Luka, 2020.

Jovašević D., Ikanović V., Krivično pravo Republike Srpske, Posebni deo, Panevropski univerzitet Apeiron, Banja Luka, 2012.

Radetić Lovrić S., Ninković L., Dijete u pravosudnom postupku, Društvo psihologa Republike Srpske, Filozofski fakultet u Banja Luci, Banja Luka, 2017.

Zakonodavstvo:

Ustav Bosne I Hercegovine
Ustav Republike Srpske
Krivični zakonik Republike Srpske
Zakon o zaštiti i postupanju sa decom i maloljetnicima u Republici Srpskoj

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske
Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske

COMPLIANCE OF DOMESTIC LEGISLATION WITH THE COUNCIL OF EUROPE CONVENTION ON THE PROTECTION OF CHILDREN AGAINST SEXUAL EXPLOITATION AND SEXUAL ABUSE (LANZAROTE CONVENTION)

Dr Tamara Maric

Abstract: *The Council of Europe Convention on the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse (Lanzarote Convention) provides for the criminalization of all forms of sexual abuse of children. Also, this Convention stipulates that, in due time after ratification, European countries will take measures aimed at preventing sexual violence, but also pass special legal provisions that will refer to the protection of child victims and the criminal prosecution of perpetrators of this type of crime. In order to ensure the effective implementation of the Convention by the member states, a Committee of Member States, known as the "Lanzarote Committee", was established, which, in accordance with its Rules of Procedure, monitors the implementation of the Convention in the member states. In January 2018, the Lanzarote Committee completed its first round of monitoring entitled "Protection of children from sexual abuse in the circle of trust".*

In the paper, with reference to the Questionnaire of the Lanzarote Committee an overview of the compliance of legal provisions in the Republic of Srpska as part of Bosnia and Herzegovina will be presented.

Keywords: *Council of Europe Convention on the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse, sexual violence, sexual abuse of children, criminalization of sexual violence against children, sexual integrity.*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1524376D UDK 323.15:349.6–053.6
REFERAT

РОМИ МАЛОЛЕТНИЦИ КАО ЖРТВЕ ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Сандра Докић

мастер, државни секретар у Министартсву заштите животне средине у Влади Републике Србије

***Сажетак**: Заштита животне средине је један свеобухватан процес који се најкраћ сагледава кроз спречавање или контролу загађења воде, ваздуха и земљишта. Животна средина се нарушава због прекомерне употребе природних ресурса и генерисања великих количина отпада који природа не може да акумулира већ се намеће потреба његове поновне употребе, рециклаже или спаљивања.*

Озбиљан проблем у овој области са којом се сусрећемо су специфичне активности малолетних лица која од најранијег узраста проводе време на несанитарним депонијама сакупљајући секундарне сировине, али и обављајући разна противправна чињења у виду крађе и нарушавања јавних добара са циљем прибављања материјала за којима на нелегалном тржишту постоји велика тражња као што су метали и бакарне жице. Малолетна лица, која у највећем броју случајева припадају етничкој групи Рома, на тај начин постају и сами жртве еколошког криминалитета јер се у дужем временском периоду излажу дечјем раду у небезбедним и нехигијенским условима нарушавајући тако здравље и угрожавајући нормалан раст и развој. Решавање овог проблема захтева шире ангажовање друштва и мултидисциплинарни приступ јер је потребно наћи адекватну меру како би актери ових активниости, нарочито малолетна лица, били стимулисани да на легалан начин обављају свој рад и остварују приходе истовремено не угрожавајући сопствено здравље, своје животе и да не загађују животну средину. Потребна је значајна промена свести код ромске популације код које за сада постоји веома изражено схватање да им легални послови који им обезбеђују редовне приходе а касније и пензију нису потребни јер имају убеђење да је неће ни доживети.

***Кључне речи:** Заштита животне средине, еколошки криминалитет, секундарне сировине, несанитарне депоније, малолетна лица ромске популације*

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Један од приоритетних задатака како сваке државе тако и међународне заједнице као целине је заштита животне средине. Кључни разлог посвећивања тако високог степена пажње како сваке државе тако и међународне заједнице као целине овој проблематици садржан је у чињеници да животна средина сваким даном постаје све уфоженија, односно у чињеници да уколико се незаустави такав један тренд он може довести под

знак питања и опстанак човечансва као целине[1]. Обзиром на ово сасвим је оправдано што се такав степем пажње придаје управо заштити животне средине[2]. Заштита животне средине .је један свеобухватан процес који се најкраће речено сагледава кроз спречавање или контролу загађења воде, ваздуха и земљишта. Животна средина се нарушава због прекомерне употребе природних ресурса и генерисања великих количина отпада који природа не може да акумулира већ се намеће потреба његове поновне употребе, рециклаже или спаљивања.

Озбиљан проблем са којим се сустрећемо када је реч о заштити животне средине уопште па и на овим нашим просторима су и специфичне активности малолетних лица која од најранијег узраста проводе време на несанитарним депонијама сакупљајући секундарне сировине, али и обављајући разна противправна чињења у виду крађе и нарушавања јавних добара са циљем прибављања материјала за којима на нелегалном тржишту постоји велика тражња као што су метали и бакарне жице. Малолетна лица, која у највећем броју случајева припадају етничкој групи Рома, на тај начин постају и сами жртве еколошког криминалитета јер се у дужем временском периоду излажу дечјем раду у небезбедним и нехигијенским условима нарушавајући тако здравље и угрожавајући нормалан раст и развој. Решавање овог проблема захтева шире ангажовање друштва и мултидисциплинарни приступ јер је потребно наћи адекватну меру како би актери ових активности, нарочито малолетна лица, били стимулисани да на легалан начин обављају свој рад и остварују приходе истовремено не угрожавајући сопствено здравље, своје животе и да не загађују животну средину. Потребна је значајна промена свести код ромске популације код које за сада постоји веома изражено схватање да им легални послови који им обезбеђују редовне приходе а касније и пензију нису потребни јер имају убеђење да је неће ни доживети.

2. РОМИ МАЛОЛЕТНИЦИ КАО ЖРТВЕ ЕКОИЛОШКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Под еколошким криминалитетом подразумевамо различита врста деловања (чињења или нечињења) које имају за последицу загађење животне средине већег обима или на ширем подручју, чиме се доводи у опасност живот и здравље људи или узрокује уништење биљног или животињског света већих размера[3]. Последице ових понашања се не испољавају

[1] Алимпић, М., Екологија и казненоправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди - Норма и пракса Републике Србије), У:``Екологија и право``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Нови Сад, 2023.,стр.,54.

[2] Вулетић, И., Еколошки криминалитет (Теоретски и практични аспект), У:``Екологија и право``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Нови Сад, 2023.,стр.42.

[3] Ћоровић, Е., Управљање отпадом и екологија, У:``Екологија и право``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Нови Сад, 2023.,67.

непосредно према појединцу већ према животној средини која је објекат кривично правне заштите, док у дугом року праве последице загађења осећају појединци због нарушавања здравља. Заштита животне средине је један свеобухватан процес који се најкраћа сагледава кроз спречавање или контролу загађења воде, ваздуха и земљишта. Од средине 19. века, захваљујући веома израженом индустријском развоју, све више се суочавамо са различитим врстама загађења која, са ове временске дистанце, за последицу имају биоакумулацију, односно задржавање и накупљање токсичних супстанци у организму која могу да доведу до различитих обољења, нарушавања хормонског баланса или дисфункције органа. Због свега тога, потребно је направити баланс између економског раста и развоја, с једне стране и спречавање или контролу загађења, с друге стране, тако да ни један аспект нема превагу у односу на други.

Животна средина се нарушава и због прекомерне употребе природних ресурса и генерисања великих количина отпада који природа не може да акумулира већ се намеће потреба његове поновне употребе, рециклаже или спаљивања. На тај начин, не само што се штеде и чувају природни ресурси него се и смањује количина отпада која се одлаже на депоније (санитарне, несанитарне и дивље депоније).

У погледу управљања отпадом, као једним од најуочљивијих проблема који запажамо и голим оком, потребно је имати системски приступ који за Републику Србију подразумева усклађивање са стандардима Европске уније у оквиру Поглавља 27. У овој области се планира регионално и организовано одлагање отпада на санитарним депонијама које треба да буду изграђене у складу са свим еколошким стандардима, као и повећање стопе рециклаже са циљем да се на санитарне депоније одлаже само онај отпад који се не може поново употребити, рециклирати или спалити. Све то претходно захтева одвајање (сепарацију) рециклабилног отпада који се даље користи као сировина у поступку рециклаже ради добијања нових производа. Упоредно са отварањем санитарних депонија ради се на постепеном затварању несанитарних депонија, којих има у готово свакој општини или граду а на којима се организовано одлаже отпад више деценија. Поред тога, сусрећемо се и са великим бројем сметлишта, и до неколико хиљада, која се стварају спорадично на различитим локалитетима као последица немарног понашања појединаца и насумичног бацања отпада где убрзо настају дивље депоније којима се такође загађује животна средина. Управо у овој области, сусрећемо се са специфичним активностима малолетних лица која од најранијег узраста проводе време на несанитарним депонијама сакупљајући секундарне сировине, али и обављајући разна противправна чињења у виду крађе и нарушавања јавних добара са циљем прибављања материјала за којима на нелегалном тржишту постоји велика тражња као што су метали и бакарне жице. Малолетна лица, која у највећем броју случајева припадају етничкој групи Рома, на тај начин постају и сами жртве еколошког криминалитета јер се у дужем временском периоду излажу дечјем раду у нехигијенским и

небезбедним условима нарушавајући тако здравље и угрожавајући нормалан раст и развој. Боравак малолетника на несанитарним депонијама ради прикупљања секундарних сировина се не сматра кажњивим понашањем у смислу кривично правног или прекршајног законодавства, па се чак може рећи да друштво такво понашање толерише, због веома израженог социјалног аспекта, а то је обезбеђивање минималних прихода за живот. Међутим, оваква понашања се морају сагледавати дубље уз анализирање далекосежних последице и због тога што се ради о дечјем раду и злоупотреби малолетника у активностима којима се директно нарушава њихово здравље. Сведоци смо ангажовања малолетних лица у сакупљању секундарних сировина на несанитарним депонијама и ван њих, најчешће са осталим члановима домаћинства. Ова чињеница намеће питање да ли та појава представља злоупотребу дечјег рада с обзиром да се ради о породичним активностима ради обезбеђивања минималних средстава за преживљавање.[4]

Дечји рад се не може у свим ситуацијама посматрати као експлоатација и злоупотреба детета, међутим јасна дистинкција између дозвољеног дечјег рада и злоупотребе дечјег рада јесте упрво узраст детета,[5] његово здравствено стање, врста рада коју обавља, околности под којима се рад обавља, као и отежано или онемогућено образовање детета управо да би остало у том раду. Злоупотреба дечјег рада према Конвенцији Међународне организације рада број 182 о најгорим облицима дечијег рада (1999) коју је Република Србија ратификовала 2003. године, представља онај рад који је ментално, психички, социјално и морално опасан и штетан за дете и који утиче на школовање детета тако што: онемогућава дете да похађа школу; обавезује дете да напусти школу пре времена; принуђује дете да похађа школу под изузетно тешким условима, док се под изразом „најгори облици дечијег рада" подразумева рад који је, по својој природи или околностима у којима се обавља, вероватно штетан по здравље, безбедност или морал деце. Овде треба имати у виду да је опасан дечји рад онај који се обавља у опасним и штетним условима и који може резултирати смрћу детета или повредом, или обољењем (често трајним), као последицом лоших безбедносних и здравствених стандарда и пословних аранжмана.[6] По овим дефиницијама је недвосмислено јасно да се малолетна лица у том сакупљачком ланцу злоупотребљавају, учествујући у прибављању сировина и на нелегалан начин истовремено угрожавајући своју личну безбедност и нарушавајући здравље.

Отпад који се у савременим условима живота све више генерише како због прекомерних потрошачких навика тако и због повећања животног

[4] Шкулић, М., Уставноправна заштита животне средине, У:``Екологија и право``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Нови Сад, 2023.,стр.16.

[5] Вучковић, Б., Свест грађана и степен адекватности заштите животне средине , У:``Екологија и право``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Нови Сад, 2023.,стр.37.

[6] https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312327

стандарда, у новије време представља ресурс у све распрострањениној рециклажној индустрији. До рециклабилног отпада у нормалним условима се долази преко разгранате и легално формирање сакупљачке мреже, али и преко неформалних сакупљача којих по проценама у Србији има око 40.000, међу којима има значајан број малолетника испод 14 година[7].

Према једној спроведеној анкети, ради се о малолетницима који од свог најранијег узраста почињу да раде тај посао, не уписују се у у основне школе или их веома рано напуштају и то виде као свој допринос у приходовању целокупног домаћинства у коме живе. Сакупљање секундарних сировина је неким домаћинствима примарни извор прихода, док је некима секундарни извор прихода поред социјалне помоћи која им је примарна и због које не желе да уђу у легалне токове рада како не би изгубили то право. Примећено је да се бављење овом активношћу преноси са генерације на генерацију и да неко ко се бави сакупљањем отпада често остаје у томе до краја живота.[8]

Према истраживању вишеструких показатеља за 2019. годину дечји рад је чешћи у насељима која нису градска, и међу децом старости 5–11 година. Када су у питању деца која живе у најсиромашнијим домаћинствима, мало је већа вероватноћа да ће бити укључена у дечији рад него деца која живе у домаћинствима из богатијих квинтила. Пет процената деце у ромским насељима у Србији и 3 процента деце у укупном становништву у Србији раде у опасним условима, где је изложеност прашини, испарењима и гасовима, екстремној хладноћи хладноћи, врућини и влази за по 1 процентни поен већи код деце из ромских насеља него остатка Србије. [9]

Као што је напоменуто, поред сакупљања секундарних сировина у коме су малолетна лица веома активна јесте крађа и паљење каблова како би се као ресурс добио бакар који има велику тржишну вредност, нарочито у поређењу са секундарним рециклабилним сировинама. Паљење каблова се најчешће врши од стране организованих сакупљачких група које овим путем издвајају бакар од пластике и стварају дивље депоније услед бацања некорисног отпада у близини неформалних насеља у којима живе и представљају здравствени ризик како за саме сакупљаче и њихово најближе окружење тако и за грађане који живе у окружењу локација на којима се спаљују каблови.[10] Осим угљен диоксида и чађи, спаљивањем овојница од отпадних каблова емитују се канцерогени продукти сагоревања пластике диоксини, фурани, тешки метали

---

7 2021 Анализа могућности за укључивање неформалних сакупљача, GREEN LOOP, Deutsche Gesellschaft für, Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

8 Анкета спроведена за потребе Министарства заштите животне средине и Пројекта „Програм чврстог отпада у Србији- план обнављања извора прихода.“ 2023. година.

9 MICS 6 Истраживање вишеструких показатеља за 2019. годину https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/istrazivanja/mics

10 Реч је о универзалном проблему овог карактера (Види: Кондор-Лангер,М. Стање и кретање еколошког криминалитета у Републици Хрватској, Полиција и сигурност, бр.2/2021).

и хлориди. Из свега изнетог се може закључити да приликом заштите и унапређења животне средине, малолетна лица која и сама учествују у тим активностима представљају жртве због дечјег рада који обављају у небезбедним и нехигијенским условима, као и криминогеном поступању и проузроковању великих загађења којима су првенствено сами изложени. Овакви случајеви су веома тешки за откривање и поступање јер су починиоци најчешће припадници етничке групе Рома, међу којима је и не мали број малолетника. Решавање овог проблема захтева шире ангажовање друштва и мултидисциплинарни приступ јер је потребно наћи адекватну меру како би починиоци били стимулисани да на легалан начин обављају свој рад и остварују приходе истовремено не угрожавајући сопствено здравље, своје животе нити да загађују животну средину. Потребна је значајна промена свести код ромске популације код које за сада постоји веома изражено схватање да им легални послови који им обезбеђују редовне приходе а касније и пензију нису потребни јер имају убеђење да је неће ни доживети.

3. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Посматрано уопште свако живо биће је, у одређеном степену, или блаже реченом може бити жртва еколошког криминалитета. Ово пре свега обзиром на чињеницу да се животна средина нарушава и због прекомерне употребе природних ресурса и генерисања великих количина отпада који природа не може да акумулира. Но, и поред пуне- неспорне тачности овакве једне констатације ту је и чињеница да у случајевима када се у својству жртве ове као и било које друге криминалне активности јавља дете то има додатну тежину. Она је садржана у чињиници посебног биопсихичког стања ове популације. И поред чињенице да свако дете без обзира на своју националнст, верску , етничку припадност и сваку другу особеност јесте -може да буде жртва еколошког криминалитета мора се признати да посебан проблем у овој области чине деца роми. Она су , више него било која друга категорија деце подложна виктимизацији и код ове врсте криминалних активности. Ово из разлога што не мали проценат ове популације од најранијег узраста проводи време на несанитарним депонијама сакупљајући секундарне сировине и на тај начин постају и сами жртве еколошког криминалитета јер се у дужем временском периоду излажу дечјем раду у небезбедним и нехигијенским условима нарушавајући тако здравље и угрожавајући нормалан раст и развој. Обзиром на све ово обавеза је државе да посвети посебну пажњу решавању овог проблема што мора се признати није лако. Решавање овог проблема захтева шире ангажовање друштва и мултидисциплинарни приступ јер је потребно наћи адекватну меру како би актери ових активниости, нарочито малолетна лица, били стимулисани да на легалан начин обављају свој рад и остварују приходе истовремено не угрожавајући сопствено здравље, своје животе и да не загађују животну средину. Потребна је значајна промена свести код ромске популације код које за сада постоји веома изражено

схватање да им легални послови који им обезбеђују редовне приходе а касније и пензију нису потребни јер имају убеђење да је неће ни доживети. Уз то, ту је и чињеница коју такође треба узети у обзир у решавању овог проблема а то је да се боравак малолетника на несанитарним депонијама ради прикупљања секундарних сировина не сматра кажњивим понашањем у смислу кривично правног или прекршајног законодавства, а чак се може и рећи да друштво такво понашање толерише, због веома израженог социјалног аспекта, а то је обезбеђивање минималних прихода за живот. Због свега овог оваква понашања се морају сагледавати дубље уз анализирање далекосежних последице. Ово тим пре и због тога што се ради о дечјем раду и злоупотреби малолетника у активностима којима се директно нарушава њихово здравље. Такође, сведоци смо ангажовања малолетних лица у сакупљању секундарних сировина на несанитарним депонијама и ван њих, најчешће са осталим-пунолетним члановима домаћинства. Ова чињеница намеће питање да ли та појава представља злоупотребу дечјег рада с обзиром да се ради о породичним активностима ради обезбеђивања минималних средстава за преживљавање. Обзиром на све ово, посебна пажња, када је реч о овом аспекту предметне проблематике , мора бити посвећена промени свести код ромске популације уопште по оваквом приступу њиховим животним активостима.

Литература

Алимпић, М.,Екологија и казненоправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди - Норма и пракса Републике Србије), У :``Екологија и право``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Нови Сад, 2023.

Анализа могућности за укључивање неформалних сакупљача, (2021). GREEN LOOP,Deutsche Gesellschaft für, Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

Анкета спроведена за потребе Министарства заштите животне средине и Пројекта „Програм чврстог отпада у Србији- план обнављања извора прихода.“ 2023. година.

Бејатовић, С., Директива 2012/ 29 ЕУ и кривично законодавство Србије-степен усаглашености и мере за постизање захтеваног степена усаглашавања, Мисија ОЛЕБС-а у Србији, Београд , 2018.,стр.,24.

Вулетић, И., Еколошки криминалитет (Теоретски и практични аспект), У:``Екологија и право``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Нови Сад, 2023.

Вучковић, Б.,Свест грађана и степен адекватности заштите животне средине, У:``Екологија и право``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Нови Сад, 2023.

Конвенцији Међународне организације рада број 182 о најгорим облицима дечијег рада (1999) https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f? p=NORMLEXPUB: 12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312327

MICS 6 Истраживање вишеструких показатеља за 2019. годину https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/istrazivanja/mics

Ђоровић, Е., Управљање отпадом и екологија, У:``Екологија и право``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Нови Сад, 2023.

Шкулић, М., Уставноправна заштита животне средине, У:``Екологија и право``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Нови Сад, 2023.

ROMA MINORS AS VICTIMS OF ECOLOGICAL CRIMINALITY

Sandra Dokić
Master

Summary: *Environmental protection is a comprehensive process that can be seen briefly through the prevention or control of water, air and soil pollution. The environment is damaged due to the excessive use of natural resources and the generation of large amounts of waste that nature cannot accumulate, but the need for its reuse, recycling or incineration is imposed. A serious problem in this area that we are facing are the specific activities of minors who, from an early age, spend time in unsanitary landfills collecting secondary raw materials, but also committing various illegal acts in the form of theft and damage to public goods with the aim of obtaining materials for which there is an illegal market high demand such as metals and copper wires. Minors, who in the majority of cases belong to the Roma ethnic group, thus become victims of environmental crime because they are exposed to child labor in unsafe and unhygienic conditions for a long period of time, thus damaging their health and endangering normal growth and development. Solving this problem requires a wider involvement of society and a multidisciplinary approach because it is necessary to find an adequate measure so that the actors of these activities, especially minors, are stimulated to perform their work in a legal way and generate income at the same time without endangering their own health, their lives and not polluting environment. A significant change of consciousness is needed among the Roma population, who for now have a very strong understanding that they do not need legal jobs that provide them with regular income and later a pension because they are convinced that they will not even experience it.*

Keywords*: Environmental protection, environmental crime, secondary raw materials, unsanitary landfills, minors of the Roma population*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1524384L UDK 316.343.7:343.1–053.6
REFERAT

СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ КАО ДЕТЕРМИНАТНА СТИГМАТИЗАЦИЈЕ МАЛОЉЕТНИХ ПРЕСТУПНИКА

др Љубинка Лазић
Удружење стручних радника социјалне дјелатности регије Добој, Република Српска, l.ljub@yahoo.com

Апстракт: *Овај рад приказује феномен социјалног искључивања као детерминанте за стварање стигме око малољетних преступника а која врши негативан утицај на понашање и развој дјеце преступника. Процеси стигматизације и социјалне искључености су међусобно повезани процеси који дјецу са девијантним понашањем могу да гурају у чињење преступа и развој преступничког понашања. Социјална искљученост малољетних преступника може да се манифестује кроз друштвену маргинализацију, социо-економску депривацију, а то су ризици за реинтеграцију и ресоцијализацију. Циљ овог рада је теоретска експлорација малољетничког преступништва кроз аспект социјалне искључености као значајног фактора појаве стигматизације малољетних преступника. Теорије и истраживања дају објашњења настанка и посљедица етикета које се "налијепе" малољетним делинквентима, а што даље утиче на њихову слабу социјалну интеграцију и развој самопоимања. Овај рад је посебно усмјерен на схватање да је социјална искљученост важна компонента за разумијевање појаве преступничког понашања код малољетника. Закључак рада говори о негативним посљедицама етикетирања малољетника и потреби унапређења друштвене заштите дјеце како би се укључили у друштво чиме би се извршио утицај на предупређење појаве и развоја преступништва код младих.*

Кључне ријечи: *стигматизација, социјална искљученост, етикетирање, ,малољетни преступници*

1. УВОД

Савремени приступ малољетничком преступништву упућује на различите појаве и тешкоће које утичу на развој ове појаве и на друштвену интеграцију и ресоцијализацију малољетних преступника. Маргинализација и социјална искљученост су појаве које имају широк утицај на развој дјеце те на ресоцијализацију младих преступника што повећава ризик од појаве социјалних депривација и психичких поремећаја. Социјалне искљученост може да се посматра као предиктор појаве малољетничког преступништва, али и као ризични фактор за процес ресоцијализације. Због тога је значајно приступање малољетном преступништву кроз концепт социјалне искључености која са својим појавним облицима представља ризик за појаву

стигматзације младих те појаву и развој непожељних облика понашања какво је преступништво.

2. СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ, СТИГМАТИЗАЦИЈА И МАЛОЉЕТНИЧКО ПРЕСТУПНИШТВО

Социјална искљученост је карактеристика или појава у друштву условљена низом разлога и која се испољава на низ начина. Дефиниције социјалне искључености полазе од принципа партиципације појединца или групе у друштвеној заједници. Због тога се у јавности среће низ дефиниција, а све оне говоре о заједничкој феноменологији социјално искључене особе или групе, а то је да је та особа ускраћена за нека права и ресурсе те због тога потиснута на крајње границе друштва, изолована, маргинализована. Прве дефиниције социјалне искључености су дали социолошки истраживачи користећи термин "друштвене изопштености (социјалне ексклузије") за објашњавање концепта потклассе код појаве сиромаштва као посљедицу социјалне ексклузије и да би одредили назив за неке уочене нове "изворе неједнакости" (Гиденс, 2007, 328). Социјална ексклузија или друштвена изопштеност је концепт који указује на широк спектар узрока који појединце лишавају равноправног приступа могућностима и ресурсима у друштву. Јавља се у различитим облицима који се препознају кроз немогућност запошљавања, појаву сиромаштва, немогућност образовања, бескућништво или девијантно и преступничко понашање. Социјална укљученост је предуслов квалитета живота па је тако, да би људи квалитетно и задовољно живјели, неопходно да им буду задовољене основне животне потребе за храном, кров над главом, приступ образовању, здравственој заштити и да могу партиципирати као чланови заједнице у областима културе, политике и остало, јер су то начини интеграције у друштво. (Гиденс, 2007). Најједноставније речено, социјална искљученост је процес који људе и групе "онемогућава да (на довољан начин) учествују у важним аспектима живота у једном друштву (рад, здравље, образовање, култура) (Југовић, 2020). Другим ријечима, социјално искључени су маргинализовани, изоловани, а њихова инклузија у друштво и друштвене процесе отежана.

Савремени криминално-правни приступи наглашавају значај друштвене кризе и структуралне дезорганизације као чиниоце друштвене дезорганизације и појаве дсикриминације у погледу неједнакости у приступу друштвеним ресурсима (образовање, запошљавање) и појави различитих тешкоћа интеграције у заједницу (социјална искљученост, изолација, изложеност насиљу, стигматизација), а што може бити узрок потенцијалне реакције у виду мултупликовања девијантног понашања и радикализација (Мердовић, Живаљевић, 2020). Ризични чиниоци социјалне депривације као што су неадекватна емоционална подршка и односи у породици, занемаривање, лоши услови живота, маргинализација могу проузроковати проблеме у социјалним интеракцијама, ниско самопоштовање и ниску

самоконтролу емоција и понашања (Сочо, 2023). То имплицира да су дјеца изложена социјалним депривацијама у ризику у од маргинализације те постанка предметом стигматизације и развоју непожељних односа и понашања у друштву. Отежан приступ основним ресурсима, потребама и правима, као што су право на адекватно образовање, запошљавање и слично, отежевају функционисање појединца, породице, дјеце. Тако може доћи до појаве сиромаштва, бескућништва, девијација у понашању, дисфнкционалности у међуљудским односима. То непосредно утиче и на дјецу која су погођена искљученошћу, а тиме се угрожава њихова социјализација и појављује ризик од појаве криминалних облика понашања.

У литератури се упозорава и на појаву да су маргинализовани предмет репресије и контроле од стране званичних државних институција па се указује на осам повезаних особина маргиналних група: "1) друштвену изолованост, 2) друштвену субординираност, 3) друштвену контролисаност, 4) друштвену принудност, 5) друштвену несигурност, 6) друштвену имобилност, 7) друштвену инхибираност и 8) друштвену нестабилност" (Милић, 1993,16; према Југовић, 2020, 290). Дјеца са делинквентним понашањем су у великом ризику да постану социјално искључена и маргинализована. јер управо их одликују ове особине (Југовић, Милосављевић, 2009; према Југовић, 2020). Тако су ова дјеца зависна од одлука институција, од ресурса и поступака институција, жртве неадекватних система, подложна лаком добијању етикета и искључивању их школе коју су похађали и неријетко живе у неповољном социо-економском стању које даље угрожава њихову социјалну сигурност. Ово упућује на механизме који простичу из официјелне репресије и гурају маргинализовану дјецу у сукобу са законом ка рубу друштвених процеса онемогућавајући социјалну партиципацију и саму егзистенцију. То доводи и до немогућности остваривања загарантованих људских права и дискриминације у погледу непостојања једнаког приступа тржишту рада, образовном систему и слично. Самим нестицањем адекватних знања и радних вјештина отежано је запошљавање, а тиме долази до материјалне депривације и сиромаштва. Уопштено посматрано, може се рећи да је социјална искљученост вишедимензионална, социо-економска појава која је условљена социјалним и индивидуалним ресурсима, да се јавља као друштвена дистанцираност или изолованост, одбацивање или понижавање, деградирање и да између ње и појавних облика постоји обострана узрочно-посљедична повезаност (Папић, 2007 - Швицарска организација за развој, ИБХИ). Тако се већ говори о социјалној искључености као процесу који функционише кружно на начин да испуњени појавни облици неријетко и узроци и обрнуто. Неки процеси који доводе до појаве искључености су негативна искуства из дјетињства, неповољни породични услови одрастања, неповољно школско окружење, коришћење психоактивних супстанци, делинквентно понашање у раном узрасту, здравствени проблеми одраслих, болест и др. (Jones & Pleace, 2010, према Медовић, Живаљевић, 2020). Кроз овакво објашњење јасно је да се

узроци социјалне искључености налазе код особе (индивидуални) и структурални (друштвени системи, нпр. образовни). Уз то јасно је и да је социјална искљученост динамични процес у којем неповољне околности узрокују појаву социјалне искључености која перзистентно производи низ нових депривирајућих околности (Медовић, Живаљевић, 2020). У прилог овом иде објашњење које даје теорија аномије да се коријен криминалитета налази у структури друштва и да неједнакост шанси младих за непредовање у социјалној стратификација "генерира притисак у смјеру друштвено девијантног понашања" (Карић, 2008). Због тога је ово друштвена појава која захтијева континуирану друштвену пажњу и предупређујуће стратегије усмјерене на повећање једнакости тих шанси.

Основна појавна карактеристика социјалне искључености је маргинализација која се манифестује као изопштавање и изоловање особа. Посљедица је дискриминације по основу припадности некој групи или по некој особини. Маргинализацију одређује неколико повезаних карактеристика. Те карактерстике маргинализације су: одвија се у контексу индивидуа-друштво као резултат те интеракције; има насљедни карактер; стигматизација и етикетирање су процеси који погађају маргинализоване; у неразвијеним замљама гдје су социјалне службе немоћне је често присутна; стереотипизација и постојање предрасуда су социјално-психолошки елементи маргинализације; дискриминација и сегрегација су такође компоненте маргинализације; субкултурни систем вриједности (Милосављевић и Југовић, 2009; према Медовић, Живаљевић, 2020). Маргинализација доводи до сегрегације и депривирања, а ставови које друштво, институције или појединци имају према маргинализованим их стављају у неповољан положаја угрожавајући остваривање права и задовољавање индивидуалених потреба како и социјалне интергације. Дискриминисана особа је, у суштини, означена етикетом како би се јасно знало да се разликује од осталих, од већине, те ју људи избјегавају и искључују.

Процес дискриминације, етикетирања и социјалне искључености људи из социјалне заједнице се у научној литератури назива стигматизацијом (Маричић, Маодуш, 2010). И док је дискриминција поступање и понашање стигматизација у својој основи има постојање става који дискриминише и маргинализује особу. Стигматизације се дефинише на темељу тога да особа посједује особине које су другачије од уобичајених, просјечних, друштвено схваћене као дискриминишуће. Та припадност особе некој групи нпр. делинквената, алкохоличара и слично, чини да јој друштво често "лијепи" стигму припадности и склоности понашању те групе без обзира на друге његове квалитете и особине. Девијантно понашање дјеце није самом појавом криминално, али због друштвеног опажања да се оно не уклапа у просјечно, очекујуће понашање појављује се став друштва да је то понашање непожељно, девијантно, високо ризично па чак преступничко. Тако дијете које је починило делинкт или преступ, без уласка у разматрање узрока и

околности јављања тог преступничког акта, добија стигму да је преступник за што се веже претпоставка понављања преступа.

Због осуђујуће друштвене реакције на понашање које одступа од уобичајених или прописаних норми малољетни преступници се налазе "на граници (не)прихваћања" (Гргурић, 2019). Интеракционисти/конструкционисти преступничко понашање виде као посљедицу самог преступника и оног ко га тако идентификује. Интеракционисти виде узрок у општим друштвеним вриједностима и нормама које дефинишу нормалност и девијантност те је девијантност понашање које прозводи реакцију друштвене осуде и неодобравања (Југовић, 2013). Као концепт заснован на теоријама симболичког интеракцонизма и социјалног конструктивизма посебно се издаја теорија етикетирања као најсвеобухватнији концепт који објашњава појаву преступничког понашања. Теорија етикетирања објашњава стигме коју дијете са поремећајем понашања добија по принципу друштвених предрасуда и стереотипа, а малољетно преступничко понашања објашњава као понашање условљено добијеном етикетом која му онемогућава правилан психички развој и понашање. У контексту симболичког интеракционизма појединац бива морално осуђен од друштва због испољеног девијантног понашања и дијагностикује се понашање које захтијева социјалну репресију и контролу. Даље, прихватањем приписаних симбола у интеракцији са друштвено средином, неријетко, долази до унутрашњег конфликта личности девијанта што појава стигму и долази до секундарне стигматизације (Лемерт, 1951, према Опалић, 2008). Истраживања потврђују негативне утицаје стигме на развој идентитета и самопоштовање малољетника (Каплан и Јохнсон, 1991, према Лазић, 2014). Развој идентитет малољетника зависи од доживљаја себе у смислу разумијевања ко је, како је друштвено лоциран и како треба да се понаша (Брубејкер и Купер, 2003). Истраживање стигматизације подупиру теорије етикетирања и показују да малољетници с изреченим васпитним мјерама и стигмом коју им даје окружење, имају ниже самопоштовање и самопимање (Мајдак, 2009). Ово показује да негативно самопоимање може малољетика, уз неповољан социјални положај, усмјерити ка девијантном понашању.

Посљедице процеса стигматизације се објашњавају као "зачарани круг дискриманације и социјалне искључености" (Sartoriusu, 2001, према Smith 2002). У централном овог објашњења стигматизације налазе се три проблема: незнање, предрасуде и дискримација због којих се јављају: обиљежје, мањамогућност прилагођавања у друштву, мањак самопоуздања, неријешена основна животна питањља (стамбено питање, запосленост) и слаба социјална подршка (Smith, 2002). Обезвређивање малољетника неријетко учвршћује преступничко понашање (Hearherton & Cleck, 2000, према Лазић, 2014). Нека истраживања повезују стигамтизацију малољетних девијаната са проблемима са слабим успјехом у школи и тешкоћама приликом запошљавања (Bowditch, 1993).

Друштвена реакција на испољено преступничко понашање је истраживана и кроз однос фактора социјалне контроле као што су центри за социјални рад. Истраживања указују на постојање негативних перцепција о моралним вриједностима и понашању младих (Wong Chiu, 1998, према Лазић, 2014). Истраживања даље упозоравају на постојање предрасуда, недостатке и слабости система за провођење ресоцијализацијског третмана. Управо ставови стручних радника запослених у центрима за социјални рад у Републици Српској потврђују присуство стигматизације малољетних преступника у породици, школском окружењу, вршњацима, комшилуку, медијским средствима информисања па и од стране самих професионалава који раде на појави малољетничког преступништва (Лазић, 2014). Ово је значајно сазнање јер говори о карактеру односа друштва и друштвеног реаговања на вршење преступа од стране малољетника.

Спознаја да је стигматизирана у особи може да изазове осјећања усамљености, бијеса, туге, доживњаја непожељности, срамоте, контаминације тако да се закључује да стереотипи узрокују или појачавају стигамтизацију (Лазић. 2014). Такав однос према малољетним преступницима указује и на недовољно разумијевање појаве идентификовењем узрока и околности у којима се преступ десио или дешава. Наиме, битно је познавати услове живота појаве малољетничког престуништва а наука је указала да су то често фактори појаве и развоја ове нежељене појаве. Породица, школа, вршњаци, слободно вријеме су фактори ризика и превенције (Karić, 2008; Поповић-Ћитић, Жунић-Павловић, 2005). На овој поставци требају се градити и однос, ставови и поступци друштва уз тенденцију смањења предрасуда и социјалне искључености свих маргинализованих у друштву.

Законодавство које уређује област малољетничког преступништва је задњих деценија се увелико мијењало управо у правцу поштовања права дјеце и разумијевања понашања. Неки значајни елементи савременог кривично-правног односа и односа праводудних институција су садржани у увођењу медијације као вансудског поступка и начина избјегавања виктимизације дјеце, у мултисистемском и мултдидисцинарном приступу дијагностификовања проблема понашања и преступништва који обавезно захтијева социо-анамнестичку дијагностику стања и услова у којима малољетник живи, уважавање узраста и психолошке зрелости малољетника те кроз ресторативни приступ и уважавањем принципа пропорционалности, недискриминације и начела опортунитета.

3. СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА КАО ПРЕВЕНЦИЈА ПРЕСТУПНИШТВА

Умањење и предупређење стигматизације малољетних преступника је процес који се може постићи интервенцијама усмјереним ка елиминисању социјалне искључености у друштву и хуманизирањем ставова друштва према малољетним преступницима. Стратегија која обећава успјех у борби против

појаве стигматизације је социјална инклузија базирана на недискриминицији и обезбјеђења приступа образовању, становању, запошљавању, здрвственој и социјалној заштити (Liamputtong & Rice, 2021).

Ресоцијализација малољетних преступника захтијева њихову интеграција у друштво што подрзумијева широку социјалну подршку и промјену друштвених понашајних норми. Савремени приступ свакој друштвеној девијацији је предупређење па је превенција појаве малољетничког преступништва најожељнији начин друштвеног поступања. Превенција захтијева комплексан приступ који обухвата утицај на социјализацијекс факторе те на друштво и друштвене процесе уопште. У друштвеном дискурсу присутно је то да су неки превентивни програми усмјерени на редуковању утицаја ризичних фактора развоја, а неки у основи имају промовисање стварања позитивних услова за развој и живот (Hawkins i sur., 1992; Kazdin, 1993; према Лебедина Манзони, 2010). Предуслов за успјешан развој особе су управо оптимални услови за развој и несумљиво је да је "успјех третмана већи ако кореспондира с потребама појединца, а очитује се и кроз мањи ступањ рецидивизма" (Лебедина Манзони, 2010: 173).

Разумијевањем проблема малољетничког преступништва државни систем заштите и контроле може да планира и проводи квалитетне и ефикасне активности у социјалној заједници тако да се створи окружење које ће бити инклузивно за све, безбједно и интегришуће. Од посебног је значај инвестирати у развој и подршку дјеци која су испољила неки облик девијантног понашања а како би се предуприједило његово прерастање у теже облике поремећаја понашања попут криминалног. Активности за постизање социјалне укључености дјеце и младих са криминалним понашањем обухватају низ подручја која чине социјално окружење малољетника. Циљ тих активности је учинити социјално окржење у којем малољетник живи пријатнијим мјестом за живљење. Наиме, програми превенције чине активности које су циљаног, али и општег карактера па тако програми обухватају провођење едукативних панел-дискусија и подршке за младе у социјалном ризику, подршка младим особама унапређењем њиховим социјалних вјештина, контролом емоција и понашања те активности усмјерене на пружање подршке породицама, стварања сигурног школског окружења, обезбјеђења ресторативног карактера правосудног система те јачањем социјалних веза и проактивности у социјалним заједницама (Pollard, 2004). Сигурно, инклузивно окружење је дакле кључно за превенција појаве и развоја поремећаја понашања младих.

Интревенције предупређења социјалне укључености полазе од познавања области у којима се јавља. За кавлитетну социјалну интеграцију дјеце, а посебно дјеце са девијантним понашањем, неопходне су примјене у областима васпитања, школовања и односа цијеле друштвеме заједнице. Инклузивна пракса подразимјева да су млади са преступнички понашањем дјеца која су због ситуацијоних или развојних разлога испољила непожељно понашање и да им треба помоћи у погледу породичних односа и социјалне

подршке, приступа образовању, здравственој заштити и тржишту рада. Садржаји и циљеви савремених програма превенције малољетничког преступништва базирани су на сљедећим вриједносним основама: "поштовање права деце; - инклузивност; - доступност и праведност образовања; - позитивни социјални и емоционални развој деце; - оснаживање деце и родитеља; - развијање осећања личног идентитета и жеље за постигнућем код ученика: - холистички, разноврсни и хуманистички приступи усмерени на дете, породицу, школи и локалну заједницу; - сензибилизација заједнице и релевантних институција за примену и одрживост програма превенције; - јачање мултидисци-плинарног приступа у раду психолошко-педагошких и специјално-едукацијских служби школа" (Југовић, 2018, 258, према Југовић, 2020).

Социјална искљученост мора да буде предмет друштвених актуелности, расправа, стратегија развоја. Неспорна је чињеница да је социјална искљученост системска појава која маргинализује особе, води их ка поремећајима понашања, а реинтеграција захтијева социјално укључивање с циљем предупређења сиромаштва. То значи да су улагање у заједнице и спречавање маргинализације особа криминалног понашања превеција дискриминације и предуслов за постизање друштвене добробити (IPRT, 2012). IPRT (2012) позива на стратегију за борбу против социјалне искључености кроз превенцију и рану интервенцију и значај одбацивања досадашњег заговарања кажњавања и слања социјално искључених чланова друштва у затвор.

Уз рад на развоју заједнице потребно је да превентивни програми буду и оснажујућег карактера и усмјерени на подстицање младих људи да пронађу своје мјесто у друштву, да буду активно укључени у друштвене активности, јер управо повећање њихове социјалне укључености доприноси успјеху предупређења делинквенције, као и социјалне укључености генерално (Pascell, 2004). Због тога је значајно интегрисање појма социјалне инклузије у програме превенције појаве преступничког понашања.

4. ЗАКЉУЧАК

Поред тога што је стигматизација малољетних преступника важан проблем којим се бави стручна и научна јавност, поменути феномен потребно је сагледати и из угла феномена, проблема социјалне искључености као потенцијалног ризика за развој и појаву малољетничког престушништва, али и за њихову ресоцијализацију. Може се без сумње нагласити, поновити: "социјална инклузија је кључна за редукцију криминалног и противдруштвеног понашања младих" (Pollard, 2004). Поред свих идентификованих фактора ризика малољетничког преступништва, јасно је да је социјална искљученост која се испољава као лоше материјално стање породице или неинклузивно и осуђује друштво, снажан детерминишући фактор инциденције појаве малољетничког престуништва те фактор ризика за

ресоцијализацију као превенцију рецидива. Стигматизација и аутостигматизација угрожавају пожељну ресоцијализацију и развој дјеце са испољеним поремећајима понашања и искључују их из образовања, доприносе појави менталних поремећаја, па је јасно да је кључ у промјени схватања и односа друштва и људи према преступницима. Социјално искључивање дјелује као кажњавање и онемогућава социјалну интегарцију, похађање жељене школе, бављење спортом, учествовање у културним активностима. Јасно је да је малољетничко преступништво мултифакторски условљена појава, а не "ствар личног избора и одлука" малољетника, а да је реинтеграција малољетника најбитнији дио процеса ресоцијализације. Социјално укључивање малољетног преступника је управо хуман начин односа према њему и његовом проблему у понашању. На друштву, а поготову на систему који се бави постпеналном заштитом, тежак и одговоран задатак а то је да створи толерантну, емпатичну заједницу у којој малољетни преступник живи и у којој се проводи његова ресоцијализација, раст и развој. Веће разумијевање дјеце с преступничким понашањам, њихове личности, развојног стадијума, значаја утицаја околинских и ситуационих фактора у којима живе, увеликом би допринијело и бољој перцепцији грађана у вези с тим и допринијело процесу социјалне интеграције и инклузије. Субјективне перцепције да су малољетници који су починили преступ "вјечни" или "неизљечиви" криминалци могу мијењати код себе и у ширем друштвеном контексту они који се тим баве практично (социјални радници, педагози, судије) и они који се баве криминологијом у теријском смислу (академска јавност, научници и истраживачи). Суштински задатак свијета у 21. вијеку је управо омогућити поштовање права дјеце на раст, право на образовање и социјалну укљученост.

Литература

Брубејкер, Р. и Купер, Ф. 2003. (Јелена Стакић, прев.) С ону страну "идентитета", Реч. Часопис за културу и друштвена питања, Београд. 69/15, 405-451.

Bowditch, C., 1993. Getting rid of troublemakers: High school disciplinary procedures and the production of dropouts. Social Problems, 40(4), 493–509. Dostupno na: https://doi.org/10.1525/sp.1993.40.4.03x0094p (09.03.2024)

Гиденс, Е. 2007. Социологија, Београд: Економски факултет

Гргурић, Ж. 2019. На граници (не)прихваћања: приказ теорија девијантности и разних облика дев. понашања. Завршни рад. Факултет хрватских студија, Свеучилиште у Загребу Доступно на: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:855217 (08.02.2024)

Irish Penal Reform Trust, 1994-. The Vicious Circle of Social Exclusion and Crime-Ireland's Disproportionate Punishment of the Poor, Digital Repository of Ireland. Cornell University Library, March 9, 2020. https://doi.org/10.7486/DRI.vq28c931c.

Југовић, А. 2020. Друштвено осетљиве групе, перспективе и политике, Београд: ИП Партненон, Завод за уџбенике

Југовић, А. 2013. Теорија друштвене девијантности, Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, ИП Партенон

Карић, Н. 2008. Социјални рад и малољетничка делинквенција у заједници, Тузла: ОФФ-СЕТ

Kaplan, H.B. & Johnson, R.J. (1991): Negative Social Sanctions and Juvenile Delinquency: Effects of Labelling in a Model of Deviant Behavior. Social Science Quarterly, 72 (1) 98-123.

Лебедина Манзони, М. 2006. Психолошке основе поремећаја у понашању, Загреб: Наклада Слап

Liamputtong, P., Rice, Z.S. ,2021. Stigma, Discrimination, and Social Exclusion. In: Liamputtong, P. (eds) Handbook of Social Inclusion. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-48277-0_6-2

Лазић, Љ. 2014. Повезаност стигматизације и ресоцијализације малољетних преступника. Магистарски рад (необјављен), Едукацијско-рехабилитацијски факултет, Универзитет у Тузли

Мајдак, М.2009. Стигматизираност и слика о себи малољетних делинквената. Докторска дисертација. Правни факултет, Свеучилиште у Загребу Доступно на: www.hrcak.srce.hr//hr (06.03.2024.)

Мердовић, Б. Живаљевић, Д. 2020. Друштвени контекст радикализације. Култура полиса, год. XVII (2020), бр. 42., стр. 441-462.

Маричић, И. и Маодуш, Л. 2010. Субјективни доживљај стигме код особа са менталним поремећајем. Медицински подмладак, вол. 60., бр. 1-2, стр. 81-86.

Опалић, П. 2008. Психијатријска социологија. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства

Pollard, Sir Ch., 2004. Social inclusion - the key to cutting youth crime and antisocial behavior. , pp : 75-84. Communities, social exclusion and crime, In Grieve J. CBE QPM and Howard R. (eds), London: The Smith Institute Dostupno na: https://www.smith-institute.org.uk/book/communities-social-exclusion-and-crime/ (203.2024)

Поповић-Ћитић, Б. и Жинић-Павловић, В., 2005. *Превенција преступништва деце и омладине*, Београд: Педагошко друштво Србије

Pascell, C. 2004. Causes and efects of delinquent behaviour and social exclusion. paper presented at Reconstructing Civil Society in Post-conflict Regions, NATO-MMM conference, Smolenice Castle, Slovak Republic, 3-6 March Dostupno na: https://sticerd.lse.ac.uk/textonly/LSEhousing/pdf/carolinePaper2.pdf (03.02.2024)

Папић, Ж. 2007. Цивилно друштво и социјално укључивање - ка развоју са људским ликом. Цивилно друштво у јачању социјалне искључености.

Швицарска агенција за развој и сарадњу, Босна и Херцеговина, Независни биро за хуманитарна питања (ИБХИ БиХ)
Сочо, Б. Социјално окружење и развој дјетета: ризици социјалне депривације. Дипломски рад. Сплит: Филозофски факултет, Свеучилиште у Слиту Доступно на: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:839228 (07.02.2024)
Smith, M., 2002. Stigma. Advances in Psychiatric Treatment 8 (5) pp: 317-323, Glasgow: University of Glasgow DOI: 10.1192atp8 5 317

SOCIAL EXCLUSION AS A DETERMINANT OF STIGMATIZATION OF JUVENILE OFFENDERS

PhD Ljubinka Lazić
Regional Association of Professional Workers in Social Welfare Doboj, Republic of Srpska, Bosna and Herzegovina, l.ljub@yahoo.com

Summary: *This paper presents the phenomenon of social exclusion as a determinant for the creation of stigma around juvenile offenders, which has a negative impact on the behavior and development of child offenders. Processes of stigmatization and social exclusion are interrelated processes that can push children with deviant behavior to commit crimes and develop criminal behavior. Social exclusion of juvenile offenders can be manifested through social marginalization, socio-economic deprivation, and these are risks for reintegration and resocialization. The goal of this paper is the theoretical exploration of juvenile delinquency through the aspect of social exclusion as a significant factor in the stigmatization of juvenile offenders. Theories and research provide explanations of the origin and consequences of the labels that are "sticked" to juvenile delinquents, which further affects their weak social integration and development of self-concept. This paper is particularly focused on the understanding that social exclusion is an important component for understanding the occurrence of criminal behavior among minors. The conclusion of the paper talks about the negative consequences of labeling minors and the need to improve the social protection of children in order for them to be included in society, which would have an impact on preventing the occurrence and development of delinquency among young people.*

Key words: *stigmatization, social exclusion, labeling, juvenile offenders*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1524395J UDK 343.9:656.1–053.3/.6(497.11)

ПРЕКРШАЈНА ОДГОВОРНОСТ РОДИТЕЉА ЗА ПРЕКРШАЈ ДЕТЕТА И МАЛОЛЕТНИКА ИЗ ЗАКОНА О БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА НА ПУТЕВИМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

др Младен Јеличић

научни сарадник, mladen.jelicic.kaishin@gmail.com. ORCID: 0009-0003-5486-3485

Апстракт: *У раду се анализирају принципи прекршајне одговорности родитеља за саобраћајне прекршаје које учине њихови потомци. Аутор критички преиспитује постојећа законска решења са аспекта основног начела прекршајне одговорности физичких лица –субјективне прекршајне одговорности. Након уводних разматрања, дате су опште напомене о прекршајној одговорности физичких лица и указано на законску регулативу прекршајне одговорности родитеља по Закону о прекршајима и Закону о безбедности саобраћаја на путевима. Размотрене су и специфичности посредне одговорности родитеља за прекршаје својих потомака и дефинисане претпоставке објективног и субјективног карактера за прекршајну одговорност родитеља. Теоријска разматрања поткрепљена су примером из праксе кроз анализу образложења судске пресуде. У закључним разматрањима аутор је понудио решења за бољу законску регулативу овог питања, кроз коју би се испоштовали принципи субјективне прекршајне одговорности физичких лица, али је указано и на потребу да се питању поштовања саобраћајних прописа од стране деце и малолетника приђе много озбиљније кроз акцију на ширем друштвеном плану која би обухватила учешће више релевантних друштвених чинилаца.*

Кључне речи: *саобраћајни прекршај детета и малолетника, прекршајна одговорност родитеља, субјективна и објективна прекршајна одговорност.*

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Прекршаје из Закона о безбедности саобраћаја на путевима[1] Републике Србије све чешће врше деца и малолетна лица. По одредбама Закона о прекршајима[2] Републике Србије, дете узраста до 14 година није прекршајно одговорно,[3] док то јесу малолетна лица до 18 година старости. Имајући у

[1] Закон о безбедности саобраћаја на путевима - ЗОБС („Сл. гласник РС бр. 41/09, 53/10, 101/11, 55/14, 32/13 - Одлука УС РС, 96/15 - други закон, 9/16 - Одлука УС РС 24/18, 23/19, 128/20 и 76/23).

[2] Закон о прекршајима – ЗОП („Сл. гласник РС“ бр. 65/13, 13/16, 98/16, 91/19 и 112/22).

[3] Одредба чл. 299 ст. 1 и ст. 2 ЗОП прописује да кад суд утврди да малолетник у

виду значај поштовања саобраћајних прописа за безбедност учесника у саобраћају, неспорно је да чињење саобраћајних прекршаја од стране деце[4] и малолетника са собом носи велику опасност од наступања најтежих последица. По својим психофизичким карактеристима ови учесници у саобраћају морају да испољавају посебну опрезност у саобраћају, што и бројне одредбе ЗОБС предвиђају.[5]

Такође, улога родитеља у развијању саобраћајне културе код деце и свести о обавези поштовања саобраћајних прописа је изузетно значајна. И ова врста утицаја родитеља на своју децу спада у основе васпитања. У потпуности смо сагласни са ставовима да породица, као људска заједница родитеља и деце, због природе односа и јаких емоционалних веза између чланова, а посебно због велике могућности утицаја родитеља на свеукупни развој личности младих, веома је значајан, а у неким периодима и основни и најзначајнији чинилац у развоју личности детета (Станојловић, 1992, 5). С друге стране, неспорно је и да васпитно образовне установе имају битну улогу у том процесу јер главно средство предупређења недисциплинованости детета јесте правилна организација режима у свакој школи и високи квалитет извођења наставе (Јанковић, 1939, 9,10). Не постоји универзална васпитна метода која даје оптималне резултате у развоју детета, већ успешна комбинација више различитих васпитних поступака, усаглашених са карактеристикама и структуром личности детета, може дати очекиване резултате (Станојловић, 1992, 74). Развијање свести код деце о нужности поштовања саобраћајних прописа је процес који треба да се паралелно одвија у породици и школама и са њим треба почети што раније. Јер и деца су учесници у саобраћају, било у својству пешака, бициклисте, а касније и у својству возача. Иако није за похвалу чињеница да деца и малолетници често чине саобраћајне прекршаје, то представља реалност свакодневног живота. Зато се поставља питање одговорности родитеља за саобраћајне прекршаје које учине њихова деца. С обзиром да родитељи спадају у категорију физичких лица као учинилаца прекршаја, потребно је прво указати на основне принципе прекршајне одговорности физичких лица.

време извршења прекршаја није имао навршених четрнаест година обуставиће прекршајни поступак. У случају из става 1. овог члана суд ће о прекршају који је учињен обавестити родитеља, усвојитеља и старатеља малолетника, као и орган старатељства, а по потреби може обавестити и школу односно организацију у којој је малолетник смештен.

4 Деца не чине прекршај јер нису прекршајно одговорна, већ противправно дело законом или другим прописом одређено као прекршај. Ипак, у даљем раду ћемо користити овај термин да не би сваки пут морали истицати ову чињеницу.

5 По важећим одредбама малолетници могу стећи возачку дозволу. Међутим, начин њиховог управљања возилом са пробном возачком дозволом је посебно регулисан, а то се односи на време управљања возилом, карактеристике возила којим смеју управљати, присуство пунолетних лица у возилу, посебна правила за ограничење брзине, итд. Наведено регулише одредба чл. 182 ст. 5 - 8 ЗОБС.

2. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ О ПРЕКРШАЈНОЈ ОДГОВОРНОСТИ ФИЗИЧКИХ ЛИЦА

У доктрини је често разматрано питање прекршајне одговорности. Указује се да прекршајна одговорност представља скуп услова потребних за примену прекршајних санкција према учиниоцу прекршаја или према правном лицу, а ради се о скупу објективних и субјективних услова потребних за кажњивост прекршаја (Стојановић, 2012, 35). У прекршајном праву термин „одговорност“ је шири у односу на термин „кривица“ јер прекршајна одговорност обухвата и кривицу, с обзиром да субјект прекршаја мора имати одговарајућа законом прописана психичка својства и психички однос према својој радњи, што значи да мора бити урачунљив и „крив“ за извршени прекршај (Шушњара, 2014, 263). Као последицу изостављања кривице из појма прекршаја,[6] прекршајна одговорност је добила на значају - она више није јединствена, већ је различита у зависности ко се појављује као учинилац прекршаја, па може бити и субјективна (када је учинилац физичко лице) и објективна (када је учинилац правно лице). Кривица је неопходна за прекршајну одговорност физичког лица, али не и за одговорност правног лица (Ђорђевић, 2014, 18). Субјект прекршаја са становишта субјективне одговорности мора да поседује способност да успостави одговарајући „однос“ према радњи која је прописом одређена као прекршај, да би му се уопште прекршај могао ставити на терет („урачунати“) али и конкретно манифестовати („изразити“) ту способност у смислу појма кривице (виности), тј. свести и воље да чини прекршај, односно дужности да ту свест и вољу „има“ (активира) (Пихлер, 2008, 5,6).

Централни појам субјективне прекршајне одговорности јесте прекршајна кривица, она представља „мост“ који спаја објективни појам прекршаја, као противправног дела објективизованог у реалности и прекршајну одговорност, као неопходног услова примену прекршајне санкције (Јеличић, 2017, 349). Одредба чл. 18 ст. 1 ЗОП прописује да физичко лице одговара за прекршај који му се може приписати у кривицу зато што је било урачунљиво и учинило прекршај са умишљајем или из нехата, а било је свесно или је било дужно и могло бити свесно да је такав поступак забрањен. Из законске дефиниције произилази да појам прекршајне кривице садржи три конститутивна елемента: урачунљивост, умишљај или нехат и свест о противправности. Ова три елемента условљавају један други и изостанак било којег од њих искључује постојање прекршајне кривице, а самим тим и прекршајне одговорности. Урачунљивост би се могла окарактерисати као „општа подобност“ или предуслов кривице, а свест о противправности као објективизациони елеменат виности, тј. умишљаја или нехата. Адекватан психички апарат учиниоца прекршаја (урачунљивост) омогућава да

[6] Одредба чл. 2 ЗОП предвиђа да је прекршај противправно дело које је законом или другим прописом надлежног органа одређено као прекршај и за које је прописана прекршајна санкција.

предузимањем радње чињења или нечињења испољи субјективни однос према прекршају манифестован постојањем умишљаја или нехата и при томе перципира (или је био дужан и могао да перципира) противправност свог понашања (Јеличић, 2017, 352,353).

Дакле, претпоставка одговорности родитеља као физичког лица јесте постојање прекршајне кривице. Међутим, специфичност одговорности родитеља за прекршаје из ЗОБС које учини њихово дете, јесте чињеница да није у питању непосредна (аутономна) одговорност родитеља, већ посредна (изведена). Овакав закључак произилази из законске регулативе прекршајне одговорности родитеља, из ког разлога је корисно упознати се са позитивноправним аспектом овог питања.

2.1. Одговорност родитеља по Закону о прекршајима и Закону о безбедности саобраћаја на путевима

Одредбом чл. 72 ЗОП регулисана је одговорност родитеља, усвојитеља, старатеља, хранитеља детета и малолетника. Ставом 1 прописано је да када је дете учинило прекршај због пропуштања дужног надзора родитеља, усвојитеља, старатеља, односно хранитеља, а ова лица су била у могућности да такав надзор врше, родитељи, усвојитељ, старатељ односно хранитељ детета казниће се за прекршај као да су га сами учинили. У погледу овог законског решења оправдано се указује да је у питању објективна одговорност јер се родитељ не кажњава за прекршај пропуштања дужног надзора, као самосталног прекршаја, већ се кажњава као да је сам учинио прекршај. Истиче се да је потребно неколико услова да би родитељи одговарали за прекршај детета: 1. Да је дете учинило прекршај 2. Да је прекршај дете учинило јер родитељи нису вршили дужни надзор и 3. Да су родитељи били у могућности да врше дужни надзор (Ристивојевић, Милић, 2016, 160,161).

Поред регулисања одговорности родитеља за прекршај детета (старости до 14 година) ЗОП регулише одговорност родитеља и других лица за прекршаје које учини њихово дете старости од 14 до 18 година (малолетник). Одредбом ст. 2 поменутог члана прописано је да се законом може прописати да ће за прекршај који је учинио малолетник одговарати и родитељи, усвојитељ, старатељ, односно хранитељ малолетника старог од навршених четрнаест до навршених осамнаест година ако је учињени прекршај последица пропуштања дужног надзора над малолетником, а били су у могућности да такав надзор врше.

Из цитиране одредбе произилази да постоји више кумулативно предвиђених услова за прекршајну одговорност родитеља. Пре свега, за постојање одговорности родитеља нужан услов је да је законом прописана одговорност родитеља за прекршај малолетника. Уколико овај услов није остварен, родитељ не може прекршајно одговарати. Такви су и ставови судске праксе, па је у решењу Прекршајног апелационог суда, одељења у

Новом Саду III 305 Прж. Бр. 373/18 од 16.01.2018. године[7] констатовано да Законом о јавном реду и миру није прописана одговорност другог лица за прекршај детета или малолетника, тако да у конкретном случају нису постојали услови за покретање прекршајног поступка пошто радња описана у захтеву није прекршај. Други значајан услов је да је малолетник учинио прекршај, што подразумева осуђујућу прекршајну пресуду у односу на малолетника, донету у прекршајном поступку.[8] За одговорност родитеља неопходан је још један услов, који се односи на пропуштање дужног надзора према малолетнику од стране родитеља и могућности да се тај надзор врши, што је за последицу имало вршење прекршаја од стране малолетника.

И ЗОБС регулише одговорност родитеља за прекршаје својих потомака. У чл. 318 ст.1 ЗОБС је прописано да ако дете учини прекршај прописа[9] о безбедности саобраћаја на путевима, казниће се новчаном казном прописаном за учињени прекршај родитељ, усвојилац, односно старалац детета, као да је сам учинио прекршај, уколико је прекршај учињен због пропуштања дужног надзора. Ставом 3 предвиђено је да за прекршај предвиђен овим законом, који учини малолетник (лице које је навршило 14 година, а није пунолетно) казниће се и његов родитељ, усвојилац, односно старалац уколико је учињени прекршај последица пропуштања дужног надзора над малолетником, када су били у могућности да такав надзор врше. Ставом 2 и 4 предвиђено је да се у оба случаја, уколико је за одређени прекршај предвиђено изрицање заштитне мере односно казнених поена, они се неће изрећи родитељу, усвојиоцу, односно стараоцу. Приметно је да је законодавац у ЗОБС фактички поновио одредбе о прекршајној одговорности родитеља предвиђене у ЗОП. Из цитираних законских одредаба јасно произилази да је одговорност родитеља у случајевима који су предмет нашег интересовања, посредна одговорност јер се темељи на противправним радњама другог лица. Ова врста прекршајне одговорности има своје специфичности у односу на непосредну одговорност родитеља, када он одговара за своје чињење или нечињење. На те специфичности ће бити указано у наставку.

---

7 Наведено према: Инг про прописи, судска пракса, електронско издање.

8 Одредбом чл. 168 ст. 1 ЗОП прописано је да се прекршајни налог издаје када је за прекршај законом или другим прописом од прекршајних санкција предвиђена само новчана казна у фиксном износу. Одредбом ст. 4 предвиђено је да се прекршајни налог не може издати малолетнику. То значи да се против малолетника који учини прекршај увек мора поднети захтев за покретање прекршајног поступка.

9 Коректније би било да је законодавац навео „ако дете прекрши пропис..“ с обзиром да дете не може учинити прекршај јер није прекршајно одговорно, о чему је већ било речи.

2.2. Специфичности посредне одговорности родитеља за прекршаје детета

Одговорност родитеља за противправно понашање свог детета заснива се на чињеници да је дете или малолетник извршило прекршај из ЗОБС. У овом закону није прописан посебан прекршај за родитеља који је пропустио да врши дужан надзор над дететом, где би радња извршења била управо пропуштање вршења дужног надзора. Зато је одговорност родитеља посредна, тј. изведена јер се она изводи из недозвољеног понашања детета или малолетника, којим је прекршена правна норма из ЗОБС.

Међутим, основни постулати субјективне прекршајне одговорности морају се примењивати и у овим случајевима. Да би учинилац прекршаја могао бити кажњен за дело, он мора да има одређени психички однос према делу као свом остварењу а ако таквог односа нема, онда нема ни његове одговорности, па ни кажњивости (Јовашевић, 2012, 84). За постојање субјективног односа према прекршају, у случајевима одговорности за радње другог лица, нужно је довести у везу следеће параметре: радњу извршења прекршаја као објективно испољавање прекршаја у стварности и адекватан унутрашњи, психички однос окривљеног према предузетој радњи другог лица (Јеличић, 2017, 356). Поред наведеног, одређене претпоставке имплицирају одговорност родитеља, због чега је потребно размотрити ово значајно питање.

3. ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА ОДГОВОРНОСТ РОДИТЕЉА ЗА ПРЕКРШАЈЕ ИЗ ЗАКОНА О БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА НА ПУТЕВИМА КОЈЕ УЧИНЕ ЊИХОВИ ПОТОМЦИ

Из до сада изнетог могу се дефинисати претпоставке за одговорност родитеља за саобраћајне прекршаје које учине њихови потомци. Њих можемо сврстати у две групе: претпоставке објективног и субјективног карактера. Међутим, оне се не могу посматрати изоловано, неовисно једна од друге. Напротив, оне заједно чине јединство услова прекршајне одговорности родитеља због учињеног саобраћајног прекршаја од стране њихових потомака.

У прву групу спадају чињенице да су дете или малолетник извршили прекршај предвиђен одредбама ЗОБС. Затим, да је вршење прекршаја последица невршења дужног надзора од стране родитеља, а да је постојала могућност да се дужни надзор врши. У претпоставке субјективног карактера сврставамо постојање субјективног односа родитеља према предузетој радњи детета или малолетника којом је извршен саобраћајни прекршај.

3.1. Претпоставке објективног карактера за одговорност родитеља и њихов процесни значај

Одговорност родитеља изводи се из учињеног прекршаја детета или малолетника. У случају да прекршаја нема, нема ни одговорности родитеља. С обзиром да се против детета не може водити прекршајни поступак па се

формално не може констатовати да је оно учинило прекршај, у поступку против родитеља се мора неспорно утврдити да је дете заиста прекршило одредбе ЗОБС и учинило прекршај. У случају да не постоји пропуст на страни детета, нема ни прекршајне одговорности родитеља.

Исти случај је и са малолетним учиниоцем саобраћајног прекршаја. Његова одговорност мора бити утврђена у прекршајном поступку доношењем правноснажне осуђујуће пресуде. У супротном, уколико се утврди да малолетник није одговоран за саобраћајни прекршај или се прекршајни поступак против њега не покрене,[10] нема основа за прекршајну одговорност родитеља.

У претпоставке објективног карактера спада и пропуштање дужног надзора од стране родитеља, када је постојала могућност да се такав надзор врши. У прекршајном поступку се мора утврдити да је родитељ имао могућност да врши дужан надзор над дететом и да је то пропустио да учини. Ове чињенице опредељују његово понашање као противправно, односно, указују на његово нечињење које је за последицу имало вршење саобраћајног прекршаја детета или малолетника.

Све наведене чињенице представљају предмет доказивања у прекршајном поступку. Треба подсетити да је терет доказивања обележја прекршаја и прекршајне одговорности на подносиоцу захтева за покретање прекршајног поступка,[11] због чега је подносилац захтева дужан да у прекршајном поступку докаже постојање наведених претпоставки објективног карактера.

Међутим, чињенице да је извршен прекршај од стране детета или малолетника као последица пропуста родитеља да врши дужан надзор за који је постојала могућност да се врши, не имплицирају да постоји прекршајна одговорност родитеља. Потребно је да буду испуњене претпоставке субјективног карактера које се односе на постојање субјективног односа родитеља према учињеном прекршају детета.

3.2. Претпоставке субјективног карактера за одговорност родитеља и њихов процесни значај

Теоријска конструкција одговорности за радње другог лица у прекршајном праву је посебно проблематична, а у судском поступку

[10] Одредбом чл. 297 ст. 1 и ст. 2 ЗОП прописано је да суд може одлучити да се не води прекршајни поступак према малолетнику ако сматра да не би било целисходно да се поступак води с обзиром на природу прекршаја и околности под којима је прекршај учињен, ранији живот малолетника и његова лична својства. У случају из става 1. овог члана суд ће решењем обуставити прекршајни поступак, а о учињеном прекршају обавестиће се родитељ, усвојитељ, старатељ, односно хранитељ малолетника и орган старатељства ради предузимања мера у оквиру њихових овлашћења.

[11] Чл. 89 ст. 2 ЗОП.

доказивање субјективног односа према прекршају спада у захтеван задатак овлашћеног тужиоца. Довести у везу недозвољено понашање потомка са субјективним односом родитеља према радњи свог детета за коју најчешће у тренутку извршења нема сазнања, није једноставно. Субјективни однос према прекршају мора да буде манифестован у постојању субјективних чињеница. Оне су одлучне чињенице и предмет доказивања. Субјективни однос мора да буде доказан а не може се темељити на претпоставкама или индицијама (Јеличић, 2019, 153).

Утврђивање елемената прекршајне кривице представља предмет доказног поступка путем утврђивања правно релевантних - одлучних чињеница, на основу којих суд доноси правни закључак о постојању прекршајне кривице тј. свих њених компоненти (решава правно питање). У вези с наведеним, јасно се намеће закључак да чињенице на основу којих суд утврђује постојање умишљаја или нехата, односно, урачунљивости (или њеним модалитетима) и свести о противправности, јесу одлучне чињенице које су предмет доказивања у прекршајном поступку. Оне морају бити утврђене у сваком конкретном случају јер су претпоставка одговорности окривљеног који одговара по принципу субјективне одговорности. То значи да је подносилац захтева дужан да докаже постојање елемената прекршајне кривице код окривљеног као услова за прекршајну одговорност. Ово доказивање се пре свега односи на постојање умишљаја или нехата, јер се урачунљивост и свест о противправности претпостављају (Јеличић, 2017, 353).

У доктрини се указује да у случају када суд утврди да на страни окривљеног не постоји прекршајна кривица, донеће ослобађајућу пресуду на основу чл. 250 ст. 1 тач. 2 ЗОП. Ослобађајућа пресуда се по овом основу може донети услед постојања неког од следећих алтернативних разлога: 1) окривљени је био неурачунљив, а нису испуњени услови за изрицање заштитне мере обавезно психијатријско лечење 2) на страни окривљеног не постоји субјективни однос према извршеном прекршају испољен кроз умишљај или нехат, где спада и неотклоњива стварна заблуда 3) код окривљеног не постоји свест о противправности услед неотклоњиве правне заблуде (Јеличић, 2017, 357). Постојање неког од наведених услова на страни родитеља искључује његову прекршајну одговорност због саобраћајног прекршаја његовог потомка.

4. ПРИМЕР ИЗ СУДСКЕ ПРАКСЕ

Сву сложеност утврђивања прекршајне одговорности родитеља због саобраћајног прекршаја његовог потомка, можемо сагледати кроз пример из судске праксе. Прекршајни суд у Шапцу је пресудом 17 Пр.5376/21 од 20.07.2022. године ослободио одговорности окривљеног Д.И. због постојања основа који искључују прекршајну одговорност окривљеног. Окривљеном је било стављено на терет извршење прекршаја из чл. 332 ст. 1 тач. 34 Закона о безбедности саобраћаја на путевима, којим је инкриминисано поступање

супротно одредби чл. 88 истог закона. Ова одредба, ставом 1 прописује да дете млађе од 12 година не сме да управља бициклом на јавним путевима. У образложењу пресуде, које ћемо детаљно цитирати јер је од значаја за напред наведену теоријску анализу, суд је пре свега констатовао „да је син окривљеног Д.Ј., рођен 13.11.2009. године а у време када је управљао бициклом на јавном путу и учествовао у саобраћајној незгоди, дана 11.08.2021. године, није имао навршених 14 година живота.“ Затим, суд је дефинисао као спорно питање „да ли је син окривљеног извршио прекршај због пропуштања дужног надзора окривљеног (односно, постоји ли узрочно-последична веза између пропуштања дужног надзора и извршења прекршаја) и да ли је окривљени био у могућности да врши дужан надзор.“ Суд је, анализирајући одбрану окривљеног „утврђивао да ли објективне чињенице на које је указао окривљени дају основа за извођење закључка да је окривљени пропустио да врши дужан надзор над дететом. Управо сагледавајући све чињенице конкретног случаја, суд је закључио да окривљени није пропустио да врши дужан надзор над својим дететом јер објективно то није био у могућности да учини, те да прекршај који је учинио син окривљеног није узрокован пропуштањем вршења дужног надзора од стране окривљеног.“

Образлажући овакав закључак, суд је истакао да „у конкретном случају, из одбране окривљеног произилази да је он био уверен да се његов син Ј. игра са другаром на пољани која је удаљена око 50 метара од његове куће, као што то често ради. Окривљени није имао ни један разлог да претпостави да ће Ј. напустити то место и очекивао је да ће му се у том случају јавити, као што то обично чини. При томе, окривљени се за то време налазио у граду, а његова супруга Ј. је била кући. Из наведеног произилази да је окривљени основано сматрао да у конкретном случају постоји стварна околност да се његов син Ј. налази са другаром на пољани и он је био убеђен у постојање ове чињенице. То даље указује да окривљени није пропустио да врши дужан надзор над дететом јер се његово дете налазило на месту на којем уобичајено борави са другаром а ове чињенице је окривљени знао, био је упознат са њима сматрајући да ће његов син и остати на том месту. То што је син окривљеног без његовог знања и својом одлуком узео бицикл да истим управља на јавном путу и учествовао је у саобраћајној незгоди, јесу околности на које окривљени није могао да утиче јер уопште није био упознат са намером свог сина да напусти место на којем се играо. Ове околности су биле изван могућности предвиђања потенцијалних догађаја, узроковане су одлуком сина окривљеног са којом окривљени није био упознат, нити је био у могућности да на исту утиче, или да исту предвиди. Другачија би ситуација била да је окривљени био упознат са намером његовог сина да вози бицикл на јавном путу и да је то дозволио, односно, да је на основу објективних параметара могао да претпостави да се тако нешто може десити, јер би тада свакако постојала његова одговорност због пропуштања дужног надзора и давања дозволе да његов син управља бициклом на јавном путу, тј. занемаривања могућности предвиђања могуће последице. Међутим, с обзиром да ових

околности у конкретном случају није било, окривљени није испољио несавесно понашање као родитељ и суд сматра да у његовом поступку нема елемената прекршајне одговорности. Суд је на основу одбране окривљеног и његовог изношења правнорелевантних чињеница закључио да окривљени према свим околностима конкретног случаја и личним својствима није могао бити свестан могућности наступања забрањене последице нити је то био дужан да предвиди, јер објективних параметара за доношење таквог закључка окривљени у конкретном случају није имао.“ Напослетку, суд је констатовао да „имајући у виду да се терет доказивања односи и на постојање елемената прекршајне одговорности окривљеног, конкретно, умишљаја или нехата, суд је закључио да у овој прекршајној ствари постоје околности које искључују прекршајну одговорност окривљеног и из овог разлога је донео ослобађајућу пресуду, на основу члана 250 ст. 1 тач. 2 Закона о прекршајима. Наиме, пошто на страни окривљеног не постоји психички, тј. субјективни однос према прекршају који би се огледао у умишљају или нехату, јер је у време извршења прекршаја био у неотклоњивој стварној заблуди, суд је закључио да не постоји његова прекршајна кривица (која постоји ако је, између осталог, учинилац при вршењу прекршаја имао субјективни однос према прекршају манифестован кроз постојање умишљаја или нехата). Уколико се прекршај не може приписати у кривицу окривљеном, не постоји ни његова прекршајна одговорност.“

Прекршајни апелациони суд, одељење у Новом Саду је пресудом III-311 Прж. бр. 18834/22 од 30.08.2022. године одбио као неосновану жалбу подносиоца захтева за покретање прекршајног поступка и потврдио првостепену пресуду. У својој одлуци, другостепени суд се сложио са закључцима и разлозима које је изнео првостепени суд.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Прекршајна одговорност родитеља због прекршаја њихових потомака из ЗОБС је сложено питање у прекршајном поступку. У раду је указано на неприхватљивост законских решења која одговорност родитеља у појединим случајевима опредељују као објективну одговорност. Родитељи се у прекршајним поступцима терете да су учинили саобраћајни прекршај који је извршио њихов потомак, дакле, правна квалификација прекршаја који се родитељу ставља на терет представља правну квалификацију прекршаја његовог потомка. Овакво решење је крајње нелогично и указује да одговорност родитеља има примесе објективне одговорности. На пример, ако је малолетник управљао возилом под дејством алкохола и извршио прекршај из чл. 330 ст. 1 тач. 4 ЗОБС (управљање возилом под дејством алкохола више од 1,20 mg/ml до 2,00 mg/ml), родитељу ће бити стављен на терет исти прекршај, са истом правном квалификацијом и може бити кажњен прописаном новчаном казном, иако он није управљао возилом под дејством алкохола, већ је то учинио његов потомак! Међутим, на прекршајним

судовима је да поступају у складу с начелима прекршајног права и одредбама које се односе на прекршајну одговорност физичког лица. У прекршајном праву, за разлику од грађанског права које регулише материју одговорности родитеља за штету коју причине њихова деца, једино је применљиво начело субјективне одговорности, која за претпоставку има постојање виности – умишљаја или нехата (Јеличић, 2019, 156, 157).

У складу с основним начелима прекршајног поступка, одговорност родитеља за саобраћајне прекршаје њихових потомака треба да буде регулисана као субјективна одговорност. Зато смо мишљења да је неопходно изменити законско решење и прописати посебан прекршај родитеља који се темељи на пропуштању вршења дужног надзора над дететом или малолетником, када је у могућности да такав надзор врши, а услед чега је његов потомак учинио прекршај из ЗОБС. Треба подсетити да у прекршајном праву родитељи одговарају за прекршаје својих потомака, док кривична одговорност родитеља за кривично дело које изврши дете или малолетник није предвиђена у српском праву. Очигледно је да прекршаји, као лакша казнена дела у односу на кривична дела, имплицирају могућу прекршајну одговорност више лица: малолетника и њихових родитеља. Ако се већ налази оправдање за законска решења која су сумњива с аспекта индивидуалне субјективне одговорности као основног постулата казненог права, онда законска регулатива таквих прекршаја мора бити уподобљена принципима прекршајне одговорности физичких лица. То се једноставно може учинити, како је већ наведено, прописивањем посебног прекршаја за родитеља који пропусти да врши дужан надзор над својим потомком и који може бити санкционисан због тога. При томе, такав прекршај родитеља може бити степенован по интензитету прописане санкције, па уколико су дете или малолетник учинили лакши прекршај из ЗОБС прекршајна санкција за родитеља би била блажа, док у случајевима чињења тежих прекршаја од стране детета или малолетника, има оправдања да и прекршајна санкција према родитељу буде строжа. С обзиром да постојећа законска решења не дозвољавају изрицање заштитне мере или казнених поена родитељу, што је сасвим оправдано, висина прописане новчане казне за прекршај родитеља би се могла степеновати у односу на тежину прекршаја који је извршио њихов потомак. Ово је оправдано јер невршење дужног надзора од стране родитеља има веће последице када је његов потомак извршио тежи саобраћајни прекршај. На овај начин би били очувани основни принципи субјективне прекршајне одговорности, а родитељи би били санкционисани за своје пропусте који се односе на вршење дужног надзора у односу на своје потомке који учествују у саобраћају.

Међутим, на овом месту треба указати да је питање безбедности у саобраћају и учешћа деце и малолетника у вршењу саобраћајних прекршаја озбиљно питање и велики друштвени проблем који не може бити решен повећањем репресије. Пронаћи начине да се деца развијају на прави начин и постану одговорни и вредни чланови друштва, у којем процесу морају

учествовати родитељи и васпитно образовне установе, у данашње време није једноставно. Прихватљивије је организовати едукацију родитеља чија деца показују проблематично понашање него их новчано кажњавати. У породицама нижег социјалног статуса новчано кажњавање родитеља може бити контрапродуктивно и додатно утицати на погоршање материјалног положаја породице (Јеличић, 2019, 157). Доктрина оправдано указује да је творцима популистичке казнене реакције далеко лакше да у парламенту изгласају још строже казнене законе него да приону на дугорочан и озбиљан посао јачања социјалних служби, брачних саветовалишта, центара за медијацију, пробационих механизама и других актера који делујући профилактички много ефикасније помажу контроли криминалитета од ослањања на ретрибуцију (Игњатовић, 2019, 126). Едукација деце у школском узрасту о значају поштовања саобраћајних прописа и заједничка акција на ширем друштвеном плану која обухвата више субјеката, између осталих и родитеље, значајно могу допринети да се проценат саобраћајних прекршаја учињених од стране деце и малолетника смањи. Не треба заборавити да чињење саобраћајних прекршаја деце и малолетника често представља „предворје“ за вршење кривичних дела против безбедности саобраћаја која имају далеко теже последице. Из ових разлога, потребно је све учинити да се наведени процес едукације реализује на што успешнији начин, при чему и прекршајна одговорност родитеља може бити фактор који ће утицати на родитеље да испоље појачан и дужан надзор над својом децом која учествују у саобраћају.

Литература:

Ђорђевић, Ђ. (2014). Нови Закон о прекршајима и новине у општем делу прекршајног права. *НБП, Журнал за криминалистику и право*, 2, стр. 15-26

Игњатовић, Ђ., (2019). Казна доживотног затвора – разлози увођења и осврт на решења у последњој новели Кривичног законика. У: Бејатовић, С. (уред.) (2019). *Измене у кривичном законодавству и статусу носилаца правосудних функција и адекватност државне реакције на криминалитет (међународни правни стандарди и стање у Србији)* (стр. 119-141). Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и Интермекс

Јанковић, М. (1939). *Дисциплина у школи*. Београд: Библиотека Будућност

Јеличић, М. (2017). Процесни аспекти прекршајне кривице. *Годишњак Факултета безбедности*, стр. 347-366

Јеличић, М. (2019). Прекршајна одговорност родитеља по Закону о основама система образовања и васпитања. *Цивитас,* 2, стр. 140-160.

Јовашевић, Д. (2012). *Прекршајно право*. Ниш: Свен.

Пихлер, С. (2008). Појам прекршајне одговорности и разлике између кривичноправне и привреднопреступне – основне тезе. *Избор судске праксе*, 10, стр. 5-10

Ристивојевић, Б., Милић, И. (2016). Одговорност родитеља за прекршаје које учине њихови потомци. *Анали Правног факултета у Београду*, 1, стр. 154-173

Станојловић, Б. (1992). *Породица и васпитање деце* (2. изд.). Београд: Научна књига

Стојановић, З. (2012). Значај појма прекршајне одговорности за прекршајно право. *Ревија за криминологију и кривично право*, 1-2, стр. 23-38.

Шушњара, М. (2014). Прекршајна одговорност по Закону о прекршајима. *Билтен Врховног касационог суда*, 3, стр. 261-279.

Закон о безбедности саобраћаја на путевима - ЗОБС („Сл. гласник РС бр. 41/09, 53/10, 101/11, 55/14, 32/13 - Одлука УС РС, 96/15 - други закон, 9/16 - Одлука УС РС 24/18, 23/19,128/20 и 76/23).

Закон о прекршајима – ЗОП („Сл. гласник РС“ бр. 65/13, 13/16, 98/16, 91/19 и 112/22).

Пресуда Прекршајног апелационог суда, одељење у Новом Саду III-311 Прж. бр. 18834/22 од 30.08.2022. године

Пресуда Прекршајног суда у Шапцу 17 Пр.5376/21 од 20.07.2022. године.

MISDEMEANOR LIABILITY OF PARENTS FOR OFFENSES COMMITTED BY CHILDREN AND MINORS FROM THE LAW ON ROAD TRAFFIC SAFETY IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Mladen Jeličić, PhD

Research Fellow, mladen.jelicic.kaishin@gmail.com. ORCID: 0009-0003-5486-3485

Abstract: *The paper analyzes the principles of misdemeanor liability of parents for traffic violations committed by their offspring. The author critically examines the existing legal solutions from the aspect of the basic principle of misdemeanor liability of natural persons - subjective misdemeanor liability. After the introductory discussions, general notes were given on the misdemeanor liability of natural persons and the legal regulation of the misdemeanor liability of parents under the Law on Misdemeanors and the Law on Road Traffic Safety was pointed out. The specifics of the vicarious liability of parents for the misdemeanors of their offspring were also considered, and the assumptions of objective and subjective nature for the misdemeanor liability of parents were defined. The theoretical considerations are supported by an example from practice through the analysis of the reasoning of the court verdict. In the concluding remarks, the author offered solutions for better legal regulation of this issue, through which the principles of subjective misdemeanor liability of natural persons would be respected, but it was also pointed out the need to approach the issue of compliance with traffic regulations by children and minors much more seriously through action on a wider scale a social plan that would include the participation of several relevant social factors.*

Key words: *child and minor traffic violation, parents' misdemeanor liability, subjective and objective misdemeanor liability.*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1524408M UDK 351.74/.76:316.624-053.6”2020/2024”
REFERAT

ALTERNATIVNA MJERA POLICIJSKO UPOZORENJE PREMA MALOLJETNICIMA U REPUBLICI SRPSKOJ (2020-2024)

prof. dr Ljubinko Mitrović

redovni profesor na Fakultetu pravnih nauka Panevropskog Univerziteta APEIRON u Banjoj Luci, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo Beograd, ljubinko58@gmail.com

dr Nikolina Grbić Pavlović

inspektor – koordinator za specijalističku obuku, Uprava za policijsko obrazovanje, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, grbicpavlovic.nikolina@mup.vladars.rs

Apstrakt: *Prateći međunarodne standarde iz oblasti zaštite i postupanja s djecom i maloljetnicima, a po uzoru na savremene zakonodavne sisteme, 2010. godine u Republici Srpskoj, po prvi put, kao lex specialis, donesen je Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (u daljem tesktu: Zakon o maloljetnicima)[1]. Zakonom o maloljetnicima je kroz različite cjeline sistemski uređeno pitanje zaštite i postupanja sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj. Jedna od najznačajnih novina Zakona o maloljetnicima jeste uvođenje alternativne mjere za maloljetnike pod nazivom Policijsko upozorenje. Po uzoru na navedeni Zakon o maloljetnicima izmjenama Zakona o prekršajima Republike Srpske[2] iz 2014. godine, također, uvedena je posebna sui generis mjera upozorenja pod nazivom Policijsko upozorenje. S obzirom na to da je već prošao dovoljan period od uvođenja ove mjere mogu se donijeti određeni zaključci u vezi sa njenom praktičnom primjenom. Stoga će autori u ovom radu, najprije ukazati na zakonske odredbe ove alternativne mjere za maloljetnike, kako u krivičnom tako i u prekršajnom pravu Republike Srpske, a potom će se kroz statističku obradu podataka o izrečenim policijskim upozorenjima u periodu od 2020. do 2024. godine sagledati i praktična primjena ove mjere.*

Ključne riječi*: policijsko upozorenje, maloljetnici.*

[1] Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 13/2010; 61/2013 i 68/2020; primjenjuje se od 1. januara 2011. godine.

[2] Zakon o prekršajima Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 63/2014; 36/2015 – odluka US; 110/2016; 100/2017 i 19/2021 – odluka US; primjenjuje se od jula 2014. godine.

1. UMJESTO UVODA

Danas, kada se kriminalitet posmatra kao jedan od najtežih društvenih problema i najvećih prijetnji kvalitetu čovjekovog života uopšte, maloljetnička delinkvencija se naročito izdvaja. Maloljetnici se sve češće pojavljuju kao učinioci krivičnih djela i prekšaja.[3]

Radi praćenja međunarodnih standarda u oblasti maloljetničkog zakonodavstva, u Republici Srpskoj, po prvi put, kao *lex specialis,* donesen je *Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku*. Prateći međunarodne standarde iz oblasti zaštite i postupanja s djecom i maloljetnicima, a po uzoru na savremene zakonodavne sisteme, Zakon o maloljetnicima sadrži cjeline koje sistematski rješavaju pitanja maloljetničkog prestupništva.[4] U njemu je sadržana i obrazložena uloga pojedinih državnih organa u postupku prema maloljetnicima, prije svega, uloga organa pravosuđa, odnosno sudova i tužilaštva za maloljetnike, zatim uloga organa starateljstva, i na kraju (ili možda prije svih) – uloga policijskih organa.[5]

Uloga policije, odnosno policijskih službenika u postupku prema maloljetnicima izuzetno je obimna, složena i značajna. Naravno, razlog je jednostavan, a on se odnosi na činjenicu da prvi kontakt, odnosno prvu komunikaciju sa maloljetnim licem u sukobu sa zakonom, po pravilu, ostvaruju pripadnici policije.[6] S druge strane, policijski službenici koji su posebno edukovani, odnosno osposobljeni za postupanje prema maloljetnicima, po pravilu, čine i prvu, a često i najvažniju kariku organizovane i stručne borbe, kako protiv maloljetničkog prestupništva, tako i u krivičnopravnoj zaštiti djece i maloljetnika oštećenih krivičnim djelima.

Kada govorimo o mjerama, vaspitnim preporukama i krivičnim sankcijama koje se preduzimaju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela, treba istaći da je pored neformalnih opomena maloljetnim učiniocima krivičnih djela koje izriču policijski službenici policijskih organa i drugih sličnih ovlašćenja pripadnika policije u postupku prema maloljetniku, Zakonom o maloljetnicima propisana ova posebna mjera upozorenja pod nazivom *policijsko upozorenje*[7]*,* koja se po prvi put

---

[3] Vidi šire: Macanović, N., Grbić-Pavlović, N., Kuprešanin, J.: *Maloljetnička delinkvencija – prevencija i resocijalizacija*, Udruženje nastavnika i sardnika Univerziteta u Banjoj Luci i Evropski defendologija centar, Banja Luka, 2016.

[4] Grbić Pavlović, N. i dr. *Priručnik za primjenu policijskog upozorenja*, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Banja Luka, 2016. godine,

[5] Mitrović, Lj., Grbić-Pavlović, N.: *Uloga policije u postupku prema maloljetnicima,* zbornik radova, Suzbijanje kriminala u okviru međunarodne policijske saradnje, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2011, str. 141.

[6] Bačanović, O., Jovanova, N.: *Prevencija maloletničkog prestupništva u Republici Makedoniji (zakonski okvir, strategija, preventivni programi, perspektive)*, zbornik radova, Suzbijanje kriminala u okviru međunarodne policijske saradnje, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2011, str. 211.

[7] Mitrović, Lj., Krivične sankcije prema maloljetnicima u Zakonu o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, *Revija za*

pojavljuje na ovim prostorima. Radi se, dakle, o formalnoj opomeni, odnosno posebnom upozorenju, koje izriče policija[8].

Prema *Zakonu o prekršajima Republike Srpske*, odredbe o maloljetnim učiniocima prekršaja, zatim odredbe o prekršajnim sankcijama koje se mogu izricati maloljetnim učiniocima prekršaja, te odredbe o prekršajnom postupku koji se vodi prema ovoj kategoriji učinilaca prekršaja jesu specijalne i sistematizovane su u posebno poglavlje Zakona o prekršajima Republike Srpske (Glava VI koja nosi naziv „Odredbe prema maloljetnicima"). Kada su u pitanju prekršajne sankcije važno je napomenuti da su za kategoriju maloljetnika i u ovom Zakonu predviđene posebne mjere i sankcije. Po uzoru na Zakon o maloljetnicima propisana je i posebna mjera upozorenja pod nazivom policijsko upozorenje za maloljetne učinioce prekršaja.

Podrazumijeva se da policijsko upozorenje i za izvršena krivična djela i za prekršaje izriče policijski službenik sa posebnim znanjima iz oblasti prava djeteta i maloljetničkog prestupništva.[9]

Kako ova alternativna mjera još uvijek predstavlja veoma važan novitet u oba navedena zakona, ali i u praksi policijskog postupanja, u ovom radu, u najkraćim crtama predstavićemo odredbe koje se odnose na ovu mjeru. S obzirom na to, da je iza nas već desetak godina praktične primjene policijskog upozorenja za učinjena krivična djela i prekršaje od strane maloljetnika, u radu ćemo prikazati i statističke podatke o primjeni ove alternativne mjere od strane policijskih službenika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, te na taj način i sagledati i praktičnu primjenu ove mjere.

---

kriminologiju i krivično pravo, Beograd, broj 2/2009, str. 121-139.

8 Vidi šire: Pru, Ž.: Kanadski Zakon o krivičnom gonjenju maloletnika, Zbornik radova „Krivičnopravna pitanja maloletničke delinkvencije", Međunarodni naučni skup, Beograd, 21. i 22. marta 2008. godine.

9 Potreba specijalizacije u okviru policije predviđena je Pravilom 12.1 Pekinških pravila: „Službenici policije koji se često ili isključivo bave maloljetnicima ili koji su prevashodno angažovani na sprečavanju maloljetničkog kriminala biće posebno upućeni i obučeni kako bi na najbolji način obavljali svoje funkcije." Tako je Zakonom posebno definisana potreba specijalističkog obučavanja svih službenika organa za sprovođenje zakona koji su uključeni u sistem maloljetničkog pravosuđa (član 197 stav 2), te je tako propisano da se Ministarstvo pravde, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Udruženje medijatora BiH i Advokatska komora Republike Srpske brinu o stručnom usavršavanju lica koja rade na poslovima prestupništva mladih i krivičnopravne zaštite djece. Dakle, radi se o edukaciji ostalih (pored sudija i tužilaca za maloljetnike) službenih aktera postupka prema maloljetnicima, odnosno ovlašćenih službenih lica policije, socijalnih radnika, medijatora, advokata kao i radnika zaposlenih u kazneno-popravnim zavodima i zavodskim ustanovama - u smislu njihove specijalizacije za postupanje sa maloljetnim učiniocima krivičnih djela, kao i za njihovo postupanje sa djecom i maloljetnim licima kada se pojavljuju kao oštećeni u krivičnom postupku; vidjeti više u: Mitrović, Lj.; Grbić-Pavlović, N.: *Međunarodnopravni standardi i posebna načela postupka prema maloljetnicima*, Zbornik radova *Pravni život*, Tom I, Udruženje pravnika RS, Kopaonik, 13–17. decembar 2010. godine.

2. POLICIJSKO UPOZORENJE U MALOLJETNIČKOM KRIVIČNOM PRAVU REPUBLIKE SRPSKE

U sistemu alternativnih mjera[10] i krivičnih sankcija koje se preduzimaju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela, posebno mjesto zauzima policijsko upozorenje kao mjera isključivo specijalno-preventivnog karaktera koja vodi vansudskim oblicima intervencije nadležnih organa. Radi se o mjeri koju primjenjuju policijski službenici nadležnih policijskih organa i to isključivo oni policijski službenici koji posjeduju posebna znanja iz oblasti prava djeteta i maloljetničkog prestupništva[11]. Riječ je o značajno formalnijoj opomeni, odnosno posebnom upozorenju koje izriče policija[12] maloljetnom učiniocu krivičnog djela za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine (tzv. bagatelni kriminalitet).

Svrha izricanja policijskog upozorenja skoro je identična svrsi izricanja vaspitnih preporuka i dvojako je kumulativno određena, i to:

- da se ne pokreće krivični postupak prema maloljetniku za učinjeno krivično djelo ili da se obustavi već pokrenuti krivični postupak i

[10] Mitrović, Lj., Grbić-Pavlović, N.: Alternativne sankcije za maloljetnike, *Pravna riječ*, Časopis za pravnu teoriju i praksu, broj 40/2014, Banja Luka, 2014, str. 65-81.

[11] Program edukacije o sticanju posebnih znanja i kontinuiranom stručnom osposobljavanju i usavršavanju lica koja rade na poslovima prestupništva mladih i krivičnopravne zaštite djece i maloljetnika (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 101/2010), odnosno "ostalih" učesnika u postupku prema maloljetnicima shodno odredbi člana 197 Zakona donio je ministar pravde oktobra 2010. godine. Prema odredbi člana 1 Programom edukacije utvrđeni su tematski ciklusi koji se odnose na stručno usavršavanje lica koja rade na poslovima prestupništva mladih i krivičnopravne zaštite djece (obavezna edukacija), odnosno ovlaštenih službenih lica, socijalnih radnika, medijatora, advokata i radnika zaposlenih u kazneno-popravnim zavodima i zavodskim ustanovama u smislu njihove specijalizacije za postupanje sa maloljetnim učiniocima krivičnih djela, kao i za njihovo postupanje sa djecom i maloljetnim licima kada se pojavljuju kao oštećeni u krivičnom postupku. Članom 4. Programa edukacije o sticanju posebnih znanja i kontinuiranom stručnom osposobljavanju i usavršavanju lica koja rade na poslovima prestupništva mladih i krivičnopravne zaštite djece i maloljetnika propisano je da polaznici specijalizacije, odnosno stručnog usavršavanja po završetku svakog tematskog ciklusa dobijaju potvrde o učešću koje su uslovnog karaktera i podrazumijevaju obavezu za sve polaznike stručnog usavršavanja prema kojoj oni moraju da prođu sva tri ciklusa specijalizacije koja su opet uslov za sticanje konačnog sertifikata o završetku specijalizacije. Sertifikaciju polaznika specijalizacije vrše organizacije i ustanove koje pribave odobrenje Ministarstva pravde Republike Srpske. Ministarstvo pravde Republike Srpske je dužno voditi posebnu evidenciju sa imenima sertifikovanih polaznika specijalizacije.

[12] Mitrović, Lj., Grbić-Pavlović, N.: Uloga policije u postupku prema maloljetnicima, Zbornik radova *Suzbijanje kriminala u okviru međunarodne policijske saradnje*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2011, str. 139-148.

- da se primjenom mjere policijskog upozorenja utiče na pravilan razvoj maloljetnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako on ubuduće ne bi činio krivična djela[13].

Primjena mjere policijskog upozorenja uređena je posebnim podzakonskim aktom, odnosno Pravilnikom o primjeni mjere policijskog upozorenja koji je donio ministar unutrašnjih poslova Republike Srpske krajem 2010. godine[14]. Ovim pravilnikom propisan je postupak primjene mjere policijskog upozorenja prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela, kao i uslovi, ciljevi, rokovi, sprovođenje, organi koji učestvuju u primjeni mjere i vođenje evidencije o izrečenim mjerama upozorenja, a sve u skladu sa Zakonom o maloljetnicima[15].

Prilikom izricanja mjere policijskog upozorenja neophodno je ispunjenje dvije grupe uslova. Prva grupa uslova podrazumijeva ostvarenje svih onih pretpostavki koje se tiču radnji postupanja policijskog službenika prilikom izricanja mjere policijskog upozorenja. U pravilu, to su sve one obavezne radnje koje preduzima policijski službenik prilikom izricanja mjere policijskog upozorenja, odnosno radi se o konkretnim pravilima prema kojima postupaju službenici policijskih organa. Prvo, obavezno pravilo po kome policijski službenik obavlja ispitivanje maloljetnika tiče se odobrenja tužioca za maloljetnike koje je pribavljeno prije ispitivanja maloljetnika, a o čemu policijski službenik sastavlja posebnu službenu zabilješku. S druge strane, policijski službenik ispituje maloljetnika u prisustvu njegovog branioca, roditelja, staraoca, odnosno usvojioca, a ako su roditelji, staralac, odnosno usvojilac maloljetnika spriječeni da prisustvuju ispitivanju maloljetnika, odnosno ako njihovo prisustvo ne bi bilo u interesu maloljetnika – policijski službenik ispituje maloljetnika u prisustvu predstavnika organa starateljstva ili predstavnika ustanove za smještaj maloljetnika[16].

Prvo ispitivanje maloljetnog učinioca krivičnog djela podrazumijeva još nekoliko posebnih obaveza policijskog službenika.[17] Naime, policijski službenik koji pristupa prvom ispitivanju maloljetnika dužan je da obavijesti maloljetnika prije početka prvog ispitivanja najprije u pisanoj formi, a nakon toga i usmenim putem, na njegovom maternjem jeziku, odnosno na njemu razumljiv način, o svim onim pravima maloljetnika koja mu pripadaju[18], a propisana su odredbama člana

[13] Mitrović, Lj., Grbić-Pavlović, N.: Policijsko upozorenje u novom prekršajnom zakonodavstvu i mogućnosti njegove praktične primjene, *Pravna riječ*, Časopis za pravnu teoriju i praksu, broj 44/2015; Banja Luka, 2015, str. 307-325.

[14] Simović, M. i drugi: *Maloljetničko krivično pravo,* Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Grafomark, Laktaši, 2021, str. 460-462.

[15] Ibidem.

[16] Simović, M. i drugi: *Maloljetničko krivično pravo, op. cit.,* str. 157-162.

[17] Grbić Pavlović, N.: *Kažnjavanje maloljetnih učinilaca krivičnih djela ograničenjem slobode*, Istraživački centar Banja Luka, Banja Luka, 2017, str.94.

[18] Radi se o sljedećim pravima maloljetnika: 1) da mu se saopšti za koje krivično djelo se tereti i osnove sumnje protiv njega, 2) da nije dužan iznijeti svoju odbranu, niti odgovarati na postavljena pitanja, 3) da može uzeti branioca po svom izboru koji može biti prisutan njegovom ispitivanju, kao i da ima pravo na branioca bez naknade u slučajevima predviđenim zakonom, 4) da se može izjasniti o djelu koje mu se stavlja na

142. stav 2. Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske[19]. Uz navedena prava, treba imati u vidu i odredbu člana 5. Zakona o maloljetnicima u kojoj su taksativno pobrojana minimalna osnovna prava maloljetnika koja se moraju poštovati u svim fazama krivičnog postupka.[20]

Policijski službenik ima obavezu da u roku od osam dana (ranije 24 časa) ispita maloljetnika, zatim da prikupi sve potrebne dokaze, pribavi socijalnu anamnezu[21], kao i podatke o ranijem životu maloljetnika, te sve ovo, uz službeni izvještaj tužiocu za maloljetnike i obrazložen prijedlog da se maloljetnik za konkretno učinjeno krivično djelo samo upozori, dostavi tužiocu. U vezi sa prethodno navedenim, u postupku prikupljanja svih neophodnih dokaza, policijski službenik koji je ovlašten da tužiocu za maloljetnike podnese prijedlog za izricanje mjere policijskog upozorenja takođe pribavlja:

1) socijalnu anamnezu, kao i podatke o izrečenim vaspitnim mjerama od organa starateljstva,
2) podatke o izrečenim vaspitnim preporukama od suda i tužilaštva i
3) podatke iz kaznene i prekršajne evidencije[22].

Ako tužilac za maloljetnike nakon razmatranja prijedloga policije za izricanje mjere policijskog upozorenja utvrdi da postoje dokazi da je maloljetnik

---

teret i iznijeti sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist, i ako to učini u prisustvu branioca, da je takav njegov iskaz dopušten kao dokaz na glavnom pretresu i da bez njegove saglasnosti može biti pročitan i korišćen na glavnom pretresu, 5) da ima pravo u toku istrage razmatrati spise i razgledati pribavljene predmete koji mu idu u korist, osim ako je riječ o spisima i predmetima čije bi otkrivanje moglo dovesti u opasnost cilj istrage, 6) da ima pravo na besplatne usluge prevodioca ako ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi prilikom ispitivanja i 7) da bude ispitan u prisustvu branioca, roditelja, odnosno staraoca ili usvojioca, ili predstavnika organa starateljstva.

19 Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021.

20 To su sljedeća prava maloljetnika: da mu se jasno kaže zbog čega se optužuje, da se smatra nevinim dok se ne dokaže suprotno, da se brani ćutanjem, da mu se priznanje ne iznuđuje silom, da ima pravo na pravnu pomoć advokata, da ima pravo pravo na prisustvo roditelja ili staraoca, da mu se postupak sprovodi“bez odlaganja”, da ima pravo da unakrsno ispituje svjedoke suprotne stranke i da pozove i sasluša vlastite svjedoke pod jednakim uslovima, kao i da ima pravo na djelotvoran pravni lijek.

21 Odgovor na pitanje šta je to socijalna anamneza pronalazimo u odredbi člana 12. stav 1. tačka j) Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj, prema kojoj “socijalna anamneza” predstavlja nalaz i mišljenje koje socijalni radnik dostavlja na zahtjev tužioca ili sudije i ona sadrži podatke o identitetu i ličnosti maloljetnika, razloge zbog kojih je došlo do prikupljanja podataka, analizu prikupljenih podataka, podatke o porodici, socijalnu dijagnozu i prognozu, kao i prijedlog mjera koje treba preduzeti. Vidjeti više u: Mitrović, Lj.: Uloga organa starateljstva u postupku prema maloljetnicima, Zbornik radova: *Krivično zakonodavstvo i prevencija kriminala*, Brčko, 2011, str. 323-335.

22 Simović, M. i drugi: *Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, JU Službeni glasnik Republike Srpske, Banja Luka, 2021, str. 100-106.

učinio krivično djelo i da, s obzirom na prirodu krivičnog djela i okolnosti pod kojima je krivično djelo učinjeno, te raniji život maloljetnika i njegova lična svojstva, pokretanje krivičnog postupka ne bi bilo cjelishodno, tužilac za maloljetnike daje traženo odobrenje i predmet dostavlja policijskom službeniku kako bi ovaj maloljetniku izrekao mjeru policijskog upozorenja[23].

Nakon što primi odluku tužioca za maloljetnike kojom mu ovaj "odobrava" izricanje mjere policijskog upozorenja, policijski službenik najkasnije u roku od tri dana od dana dostavljanja mu konkretnog predmeta, maloljetniku izriče mjeru policijskog upozorenja. Prilikom izricanja mjere maloljetniku se ukazuje na društvenu neprihvatljivost i štetnost njegovog ponašanja, posljedice koje takvo ponašanje može imati po njega, kao i na mogućnost vođenja krivičnog postupka i izricanje krivične sankcije u slučaju ponovnog izvršenja krivičnog djela[24]. Izricanju mjere, odnosno saopštavanju odluke o izricanju mjere policijskog upozorenja mogu prisustvovati branilac maloljetnika, roditelj, staralac, odnosno usvojilac, a ako su roditelji, staralac, odnosno usvojilac maloljetnika spriječeni da prisustvuju, odnosno ukoliko njihovo prisustvo ne bi bilo u interesu maloljetnika – odluka kojom se maloljetniku izriče mjera saopštava se u prisustvu predstavnika organa starateljstva ili predstavnika ustanove za smještaj maloljetnika. Odluka policijskog službenika se, u svakom slučaju evidentira u spisu i izrađuje u pisanoj formi.

Policijski službenik, u roku od tri dana od dana izricanja mjere policijskog upozorenja, o donesenoj odluci pismeno obavještava tužioca za maloljetnike, maloljetnika, njegovog branioca, roditelje, odnosno staraoca ili usvojioca maloljetnika, organ starateljstva, kao i oštećenog, uz navođenje razloga za donošenje ovakve odluke. Priznanje maloljetnika da je učinio krivično djelo ne može biti korišteno protiv njega u bilo kojem drugom kasnijem postupku.

Ukoliko tužilac za maloljetnike ne odobri izricanje mjere policijskog upozorenja, o svojoj odluci obavještava policijskog službenika i prije nego što pokrene pripremni postupak (prva faza redovnog postupka prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela), on razmatra mogućnost i opravdanost izricanja druge alternativne mjere u sistemu alternativnih mjera i krivičnih sankcija predviđenih zakonom, odnosno vaspitne preporuke. U svakom slučaju, ako ne izrekne vaspitnu preporuku, tužilac za maloljetnike donosi naredbu za pokretanje pripremnog postupka.

Izricanje mjere policijskog upozorenja podrazumijeva ispunjenje i druge grupe uslova, i to:

a) priznanje maloljetnika da je počinio konkretno krivično djelo,
b) da je to priznanje izvršenja krivičnog djela dato slobodno i dobrovoljno,
c) da postoji dovoljno dokaza da je maloljetnik učinio krivično djelo i
d) da maloljetnik nije povratnik, odnosno da mu u nekom prethodnom periodu nije izricana mjera policijskog upozorenja, prema njemu

[23] Simović, M. i drugi: *Maloljetničko krivično* pravo, *op. cit.,* str. 160.

[24] Mitrović, Lj., Grbić-Pavlović, N.: Policijsko upozorenje u novom prekršajnom zakonodavstvu i mogućnosti njegove praktične primjene, op. cit., str. 307-325.

primijenjena vaspitna preporuka ili izricana neka druga krivična sankcija.

Pitanje evidentiranja izrečenih mjera policijskog upozorenja posebno je uređeno. Tako, zakonodavac za ovu vrstu evidencije ne upotrebljava naziv "kaznena evidencija", čime jasno pravi razliku između ove neformalne mjere (kao vrste alternativnih maloljetničkih mjera izrazito specijalno preventivnog karaktera) i drugih krivičnih sankcija propisanih za punoljetne učinioce krivičnih djela koje se zasnivaju na krivičnoj odgovornosti i osudi takvih lica.

Prema zakonskoj normi, podaci o izrečenim mjerama policijskog upozorenja vode se u posebnim evidencijama koje vode policijski organi, i to ne prema propisima iz oblasti krivičnog prava, već prema posebnim pravilima koja su propisana Pravilnikom o primjeni mjere policijskog upozorenja. U svakom slučaju, ovi podaci se ne mogu upotrijebiti na način kojim bi se mogao ugroziti maloljetnik[25].

3. POLICIJSKO UPOZORENJE U MALOLJETNIČKOM PREKRŠAJNOM PRAVU REPUBLIKE SRPSKE

Prema Zakonu o prekršajima Republike Srpske iz 2014. godine, i u prekršajno zakonodavstvo Republike Srpske uvedena je posebna mjera upozorenja pod nazivom policijsko upozorenje. Uvođenje mjere policijskog upozorenja u sistem alternativnih mjera[26] i prekršajnih sankcija za maloljetnike predstavlja možda i najznačajniju novinu kada su u pitanju maloljetnici i njihovo

[25] Simović, M. i drugi: Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, op. cit., str. 105-106.

[26] Skoro sva savremena kaznena zakonodavstva predviđaju jednu ili više parapenalnih mjera, odnosno sankcija koje se izvršavaju u okrilju zajednice. Kao parapenalne kaznene mjere danas se smatraju naročito sljedeće mjere: naknada imovinske štete oštećenom, odnosno posredovanje ili poravnanje učinioca i oštećenog (Austrija, Estonija, Francuska); finansijska nagodba ili transakcija (Češka, Holandija, Francuska); kaucija (Češka, Estonija); ambulantni socijalno-pedagoški tretman, odnosno podvrgavanje liječenju učinioca krivičnog djela ili njegovo upućivanje na obuku, odnosno pohađanje obuke (Francuska, Engleska i Vels, Mađarska, Bugarska); privremena probacija (Austrija); policijski nadzor (Litvanija, Italija, Bugarska); zabrana pristupa određenom mjestu ili osobi (Slovenija); društveno koristan rad; rad u korist društvene zajednice; vikend zatvaranje, odnosno vikend pritvor (Portugal); kućni zatvor, odnosno pritvor (Francuska, Italija, Srbija, Federacija Bosne i Hercegovine, Engleska i Vels; modaliteti sa policijskim časom ili bez policijskog časa, odnosno sa elektronskim nadzorom ili bez elektronskog nadzora); novčana kazna (koja se u nizu pozitivnih krivičnih zakonodavstava javlja kao supstitut kazni zatvora kao najtežoj kaznenopravnoj mjeri); oduzimanje vozačke dozvole koja se pojavljuje kao kazna, ali i kao mjera bezbjednosti (Srbija) i vaspitne preporuke, odnosno vaspitni nalozi (Srbija, Republika Srpska, Crna Gora, Makedonija, Njemačka, Francuska) koji kao diverzione mjere predstavljaju alternativne mjere prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela. (vidi šire u: Mitrović, Lj.: *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*, AIS - Banja Luka, 2012, str. 19-20.

sankcionisanje za počinjene prekršaje[27]. I ovdje se radi o formalnoj opomeni, odnosno posebnom upozorenju koje izriče policija, odnosno policijski službenik maloljetnom učiniocu prekršaja. Ovakvo rješenje je svakako bilo i logično i očekivano, s obzirom na činjenicu da je policijsko upozorenje već ranije bilo predviđeno za maloljetne učinioce tzv. "lakših" krivičnih djela.

Policijsko upozorenje može se izreći maloljetnom učiniocu prekršaja za prekršaj za koji je posebnim zakonom propisana novčana kazna u iznosu do 300,00 KM. Uz ispunjenje ovog formalnog uslova, izricanje ove alternativne prekršajne mjere podrazumijeva ispunjenje još nekoliko dodatnih uslova, i to:

1. da je izricanje mjere policijskog upozorenja u skladu sa ličnim svojstvima maloljetnika, te prilikama i sredinom u kojoj maloljetnik živi, ali i okolnostima i težini učinjenog prekršaja,
2. da maloljetni učinilac prekršaja priznaje prekršaj koji mu se stavlja na teret,
3. da je priznanje maloljetnika dato slobodno i dobrovoljno,
4. da postoji dovoljno dokaza prema kojima je maloljetnik učinio prekršaj i
5. da prema maloljetniku nije ranije izricano policijsko upozorenje ili maloljetniku nije ranije izrečena vaspitna mjera u prekršajnom postupku.

Izricanje mjere policijskog upozorenja u prekršajnom postupku svakako predstavlja alternativno sankcionisanje maloljetnika, jer se ovdje radi o mjeri koja je isključivo specijalno-preventivnog karaktera i čije izricanje se tretira tzv. vansudskim oblicima intervencije ovlaštenih organa[28].

Primjena mjere policijskog upozorenja detaljnije je uređena posebnim podzakonskim aktom, odnosno Pravilnikom o primjeni mjere policijskog upozorenja koji je donio ministar unutrašnjih poslova Republike Srpske krajem marta 2017. godine[29]. Ovim pravilnikom propisan je postupak primjene mjere policijskog upozorenja prema maloljetnom učiniocu prekršaja, u skladu sa Zakonom o prekršajima Republike Srpske.

Svrha izricanja mjere policijskog upozorenja u prekršajnom postupku posebno je prekršajnim zakonom istaknuta i ona je dvojako postavljena: s jedne strane, primjena ove alternative znači i nemogućnost pokretanja prekršajnog postupka prema maloljetniku za učinjeni prekršaj (naime, prekršajni postupak za izvršeni prekršaj se završava izricanjem policijskog upozorenja, čime se stigmatizujući uticaj "suđenja", odnosno suda, sudnice i formalnog postupanja prema maloljetniku izbjegava). S druge strane, primjenom policijskog upozorenja u konkretnom prekršajnom predmetu svakako se utiče na pravilan razvoj

---

27 Mitrović, Lj.: *Prekršajno pravo*, Panevropski univerzitet APEIRON, Banja Luka, 2014, str. 125-132.

28 Mitrović, Lj.: Alternativne mjere i prekršajne sankcije prema maloljetnicima u najnovijem Zakonu o prekršajima Republike Srpske, Zbornik radova sa XXVII Tematskog naučnog skupa pod nazivom: *MALOLETNICI KAO UČINIOCI I ŽRTVE KRIVIČNIH DELA I PREKRŠAJA*, Palić, 2015, str. 157-169.

29 Pravilnik o primjeni mjere policijskog upozorenja, „Službeni glasnik Republike Srpske", broj 32/2017.

maloljetnika, te jačanje njegove lične odgovornosti kako on ubuduće ne bi činio prekršaje.

Policijsko upozorenje izriče policijski službenik uz jedan dodatan, odnosno poseban uslov: da je to onaj policijski službenik koji posjeduje posebna znanja iz oblasti prava djeteta i prestupništva mladih, ali i izraženu skolnost za vaspitanje, potrebe i interese mladih. Izricanju policijskog upozorenja prethodi pribavljanje socijalne anamneze koju sačinjava nadležni organ starateljstva. Cilj izrade, odnosno pribavljanja socijalne anamneze jeste razjašnjenje osnovne dileme koja se javlja kod postupajućeg policijskog službenika: dakle, da li u konkretnom prekršajnom predmetu treba uopšte primijeniti mjeru policijskog upozorenja ili ne? U suprotnom, odnosno ako policijski službenik ne primijeni ovu alternativnu mjeru, njemu preostaje jedino pokretanje prekršajnog postupka protiv maloljetnika podnošenjem zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka pred nadležnim sudom (izdavanje i primjena prekršajnog naloga, shodno zakonskom rješenju, za maloljetnike nije predviđena).

Prilikom izricanja policijskog upozorenja sertifikovani policijski službenik maloljetnom učiniocu prekršajnog djela ukazuje na društvenu neprihvatljivost i štetnost njegovog ponašanja (okarakterisanog kao prekršajno djelo), posljedice koje takvo ili slično ponašanje ima po njega, te mogućnost vođenja prekršajnog postupka i izricanja neke druge prekršajne sankcije (svakako strože od policijskog upozorenja), za slučaj ponovljenog činjenja prekršaja. To je i osnovni razlog prihvatanja principa po kome policijski službenik koji izriče ovu alternativnu mjeru mora biti lice koje pored posjedovanja posebnih znanja iz oblasti prava djeteta i prestupništva mladih, mora da ima naročito izraženu sklonost za vaspitanje, potrebe i interese mladih ljudi (kompetentnost policijskog službenika se svakako podrazumijeva).

Nakon donošenja odluke o izricanju policijskog upozorenja, policijski službenik o svojoj odluci obavještava maloljetnika, zatim njegove zakonske zastupnike i organ starateljstva, kao i oštećeno lice, svakako uz navođenje razloga koji su ga opredijelili na donošenje upravo ovakve odluke. Za donošenje ovakve odluke, policijski službenik ne traži nikakvo odobrenje niti saglasnost (radi se isključivo o njegovom diskrecionom pravu, podrazumijeva se ukoliko su ispunjeni zakonom propisani uslovi), što prilikom izricanja policijskog upozorenja maloljetnom učiniocu krivičnog djela nije slučaj (neophodno je pribaviti odobrenje tužioca za maloljetnike). Protiv odluke policijskog službenika kojom se maloljetnom učiniocu prekršaja izriče policijsko upozorenje nije predviđena žalba niti bilo koje drugo pravno sredstvo, a prekršajni postupak se izricanjem policijskog upozorenja okončava.

Da je riječ o posebnoj alternativnoj prekršajnoj mjeri upravljenoj prema maloljetnim učiniocima prekršaja vidljivo je i iz zakonske odredbe kojom se uređuje vođenje posebne evidencije izrečenih mjera policijskog upozorenja. Naime, za ovu evidenciju zakonodavac ne upotrebljava uobičajeni naziv "prekršajna evidencija", čime sasvim jasno pravi razliku između ovih mjera (kao vrste alternativnih maloljetničkih prekršajnih mjera) i "klasičnih" prekršajnih sankcija (u

prvom redu kazni, ali i ostalih prekršajnih sankcija) koje su predviđene za punoljetne učinioce prekršaja[30]. Shodno tome, svi podaci o izrečenim mjerama policijskog upozorenja vode se u posebnim evidencijama koje nemaju karakter prekršajne evidencije. Ove, posebne evidencije vode isključivo policijski organi, a podaci koji se nalaze u njima se ne mogu upotrijebiti na bilo koji način kojim bi se mogao ugroziti maloljetnik i njegovo vaspitanje.

4. POLICIJSKO UPOZORENJE I NJEGOVA PRIMJENA U REPUBLICI SRPSKOJ (2020-2024)

Kako bi se ocijenila praktična primjenu policijskog upozorenja u Republici Srpskoj u ovom dijelu rada prikazaće se podaci o izrečenoj mjeri policijsko upozorenje za počinjena krivična djela u periodu od 2020. do 2024. godine (zaključno za mjesece januar i februar 2024. godine). Takođe, prikazaće se i trend izricanja ove mjere u posmatranom periodu, vrsta krivičnih djela za koja se izriče, polna struktura maloljetnika kojima je izrečena mjera policijskog upozorenja, te u kojim policijskim upravama je mjera izricana.

Nadalje, prikazaće se podaci o izrečenoj mjeri policijsko upozorenje za prekšaje počinjene od strane maloljetnika u periodu od 2020. do 2024. godine (zaključno za mjesece januar i februar 2024. godine), trend izricanja ove mjere u posmatranom periodu, te u kojim policijskim upravama je mjera izricana. S obzirom na to da se maloljetnici uglavnom pojavljuju kao izvršioci prekršaja u oblasti javnog reda i mira, sva policijska upozorenja izrečena su za prekršaje iz ove oblasti u posmatranom periodu.

Slika 1. Broj izrečenih policijskih upozorenja za izvršena krivična djela (2020-2024)

[30] Mitrović, Lj., Grbić-Pavlović, N.: Policijsko upozorenje u novom prekršajnom zakonodavstvu i mogućnosti njegove praktične primjene, op. cit., str. 307-325.

Na *Slici 1. Broj izrečenih policijskih upozorenja za izvršena krivična djela (2020-2024)* prikazan je broj izrečenih policijskih upozorenja maloljetnim učiniocima krivičnih djela u periodu od 2020. do 2024. godine (zaključno sa mjesecom februar). Od ukupno 81 izrečeno policijsko upozorenje, najviše ih je izrečeno 2021. godine (24), dok je najmanje izrečeno 2024. godine što je i razumljivo zbog malog broja mjeseci koji su posmatrani u navedenoj godini (samo januar i februar). Maloljetnim učiniocima krivičnih djela policijsko upozorenje je izricano za sljedeća krivična djela: Neovlaštena proizvodnja i promet opojnih droga /**1**, Tjelesna povreda /**22**, Lažno prijavljivanje /**1**, Utaja /**3**, Teška tjelesna povreda/**1**, Oštećenje i oduzimanje tuđe stvari /**11**, Krađa /**19**, Nasilje u porodici i porodičnoj zajednici /**5**, Zlostavljanje, mučenje i drugo neljudsko ponašanje /**2**, Iskorištavanje djece za pornografiju /**1**, Ugrožavanje sigurnosti /**1**, Teška krađa /**7**, Izazivanje opšte opasnosti /**2**, Oštećenje ili uništenje javnih uređaja /**1**, Mučenje i ubijanje životinja /**1**, Neovlašteno fotografisanje /**1**, Izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje /**1.** Iz prethodno navedenog vidljivo je da su maloljetnici najčešće izvršavali krivično djelo Tjelesna povreda za koje je izrečeno ukupno 22 policijska upozorenja, zatim krivično djelo Krađa za koje je izrečeno 19 policijskih upozorenja, te krivično djelo Oštećenje i oduzimanje tuđe stvari za koje je izrečeno 11 policijskih upozorenja.

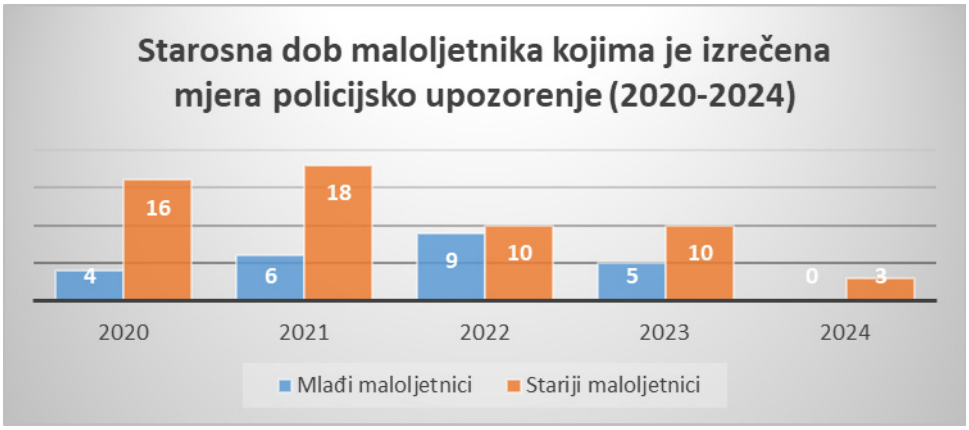
Slika 2. Trend izricanja policijskog upozorenja za izvršena krivična djela (2020-2024)

Na *Slici 2. Trend izricanja policijskog upozorenja za izvršena krivična djela (2020-2024)* prikazan je trend izricanja policijskog upozorenja u periodu od 2020. do 2024. godine (zaključno sa mjesecom februar). Trend izricanja policijskog upozorenja je u posljednje tri posmatrane godine u padu. Razlozi za ovakakv trend izricanja mjere policijsko upozorenje za maloljetne izvršioce krivičnih djela mogu biti različiti. Zbog obima rada u ovu vrstu analize neće se detaljnije ulaziti.

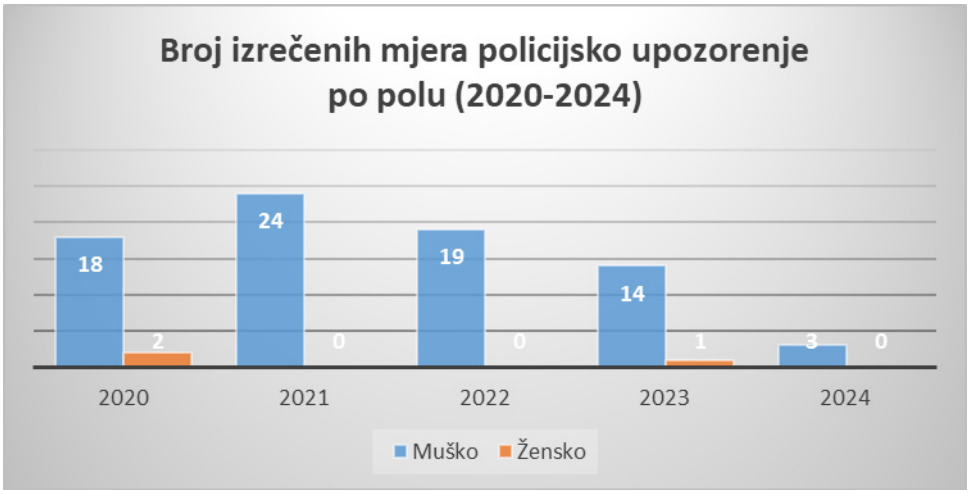
Slika 3. Broj izrečenih policijskih upozorenja po policijskim upravama (2020-2024)

Na *Slici 3. Broj izrečenih policijskih upozorenja po policijskim upravama (2020-2024)* prikazan je broj izrečenih policijskih upozorenja po policijskim upravama Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske u periodu od 2020. do 2024. godine (zaključno sa mjesecom februar). Evidentno je da je policijsko upozorenje izricano u svim policijskim upravama. Najviše policijskih upozorenja (njih ukupno 33) izrečeno je u Policijskoj upravi Prijedor, zatim u Policijskoj upravi Banja Luka (njih 16), te po sedam policijskih upozorenja u policijskim upravama Istočno Sarajevo i Doboj. Ovi podaci jasno ukazuju, a što je i očekivano, da se maloljetnici kao izvršioci krivičnih djela češće pojavljuju u većim gradskim sredinama.

Slika 4. Starosna dob maloljetnika kojima je izrečena mjera policijsko upozorenje (2020-2024)

Na *Slici 4.Starosna dob maloljetnika kojima je izrečena mjera policijsko upozorenje (2020-2024)* prikazan je broj izrečenih policijskih upozorenja po kategorijama krivično odgovornih maloljetnika, odnosno koliko je policijskih upozorenja izrečeno mlađim, a koliko starijim maloljetnicima u periodu od 2020. do 2024. godine (zaključno sa mjesecom februar). U svim posmatranim godinama najveći broj policijskih upozorenja je izrečen starijim maloljetnicima, a što je i očekivano, s obzirom na to da se lica od 16 do 18 godina češće pojavljuju kao izvršioci krivičnih djela. Međutim, podatak da je u svim posmatranim godinama prisutan značajan broj i mladjih maloljetnika (lica od 14 do 16 godina starosti) kojima je izrečena mjera policijsko upozorenje, ukazuje nam da su izvršioci krivičnih djela sve mladji. Naročito je zabrinjavajuća 2022. godina, gdje je gotovo podjednak broj mlađih i starijih maloljetnika kojima je izrečena mjera policijsko upozorenje.

Slika 5. Broj izrečenih mjera policijsko upozorenje po polu (2020-2024)

Na *Slici 5. Broj izrečenih mjera policijsko upozorenje po polu (2020-2024)* prikazan je broj izrečenih policijskih upozorenja po polu krivično odgovornih maloljetnika, odnosno koliko je policijskih upozorenja izrečeno muškim, a koliko ženskim maloljetnicima u periodu od 2020. do 2024. godine (zaključno sa mjesecom februar). Iz navdenih podataka evidentno je da su pripadnici muškog pola (njih 78 ukupno) češće vršili krivična djela za koja im je određeno policijsko upozorenje. Samo za 3 maloljetnice određeno je policijsko upozorenje u posmatranom periodu.

Slika 6. Broj izrečenih policijskih upozorenja za izvršene prekršaje (2020-2024)

Na *Slici 6. Broj izrečenih policijskih upozorenja za izvršene prekršaje (2020-2024)* prikazan je broj izrečenih policijskih upozorenja maloljetnim učiniocima prekršaja u periodu od 2020. do 2024. godine (zaključno sa mjesecom februar). Od ukupno 27 izrečenih policijskih upozorenja za izvršene prekršaje od strane maloljetnika, najviše ih je izrečeno 2021. godine (16), dok nijedno policijsko upozorenje nije izrečeno u 2020. i 2024. godini.

S obzirom na to na da su gotovo svi učinjeni prekršaji od strane maloljetnih lica iz oblasti javnog reda i mira u radu je analizirano učešće maloljetnika u izvršenju prekršaja protiv javnog reda i mira kojima je za te prekršaje određeno policijsko upozorenje. U poređenju sa brojem izrečenih policijskih upozorenja za izvršena krivična djela od strane maloljetnika može se zaključiti da se policijska upozorenja rjeđe izriču u oblasti prekršajnih delikata.

Slika 7. Broj izrečenih policijskih upozorenja za izvršene prekršaje po policijskim upravama (2020-2024)

Na *Slici 7. Broj izrečenih policijskih upozorenja za izvršene prekršaje po policijskim upravama (2020-2024)* prikazan je broj izrečenih policijskih upozorenja po policijskim upravama Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske u periodu od 2020. do 2024. godine (zaključno sa mjesecom februar) za prekršaje izvršene od strane maloljetnika. Evidentno je da je policijsko upozorenje izricano u manjem broju policijskih uprava i to u samo četiri njih: Banja Luka, Bijeljina, Mrkonjić Grad i Zvornik. Najviše policijskih upozorenja (njih ukupno 13) izrečeno je u Policijskoj upravi Bijeljina, zatim u Policijskoj upravi Banja Luka (njih 6), te Policijskoj upravi Mrkonjić Grad (njih 5). namajnje policijskih upozorenja za prekršaje izvršene od strane maloljetnika izrečeno je u Policijskoj upravi Zvornik (ukupno 3).

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

Sa dosta skepticizma i uz niz zamjerki, prije svega pravosudne struke, policijsko upozorenje je prije nešto više od trinaest godina uvedeno u maloljetničko kazneno zakonodavstvo najprije Republike Srpske, a zatim i Federacije BiH i Brčko distrikta BiH.

Iz navedenih i analiziranih statističkih pokazatelja prikazanih u istraživačkom dijelu rada može se zaključiti da je mjera policijskog upozorenja, kada su u pitanju maloljetni počinioci tzv. bagatelnih krivičnih djela, zauzela značajno mjesto u praksi i primjeni policijskih organa. Naime, praksa pokazuje da se za ovu alternativnu mjeru posljednjih nekoliko godina češće odlučuju i policijski službenici i javni tužioci. Ono što je neophodno uraditi jeste svakako izvršiti detaljnu analizu svakog pojedinačnog slučaja kako bi se utvrdilo da li je ova alternativna mjera zaista u potpunosti ispunila svoju svrhu.

S druge strane, mjera policijskog upozorenja u prekršajnim predmetima vrlo rijetko se primjenjuje. Zašto je to tako, svakako bi trebalo dodatno istražiti i analizirati. Bez obzira na rjeđu primjenu alternativne mjere policijsko upozorenje u oblasti prekršajnog prava može se sa sigurnošću konstatovati da je ova *sui generis* mjera u potpunosti opravdala svoje postojanje i posebno očekivanja stručne i naučne javnosti u Bosni i Hercegovini.

Literatura

Bačanović, O., Jovanova, N.: *Prevencija maloletničkog prestupništva u Republici Makedoniji (zakonski okvir, strategija, preventivni programi, perspektive)*, Zbornik radova, Suzbijanje kriminala u okviru međunarodne policijske saradnje, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2011.

Grbić Pavlović, N. i dr. *Priručnik za primjenu policijskog upozorenja*, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Banja Luka, 2016.

Grbić Pavlović, N.: *Kažnjavanje maloljetnih učinilaca krivičnih djela ograničenjem slobode*, Istraživački centar Banja Luka, Banja Luka, 2017.

Macanović, N., Grbić-Pavlović, N., Kuprešanin, J.: *Maloljetnička delinkvencija – prevencija i resocijalizacija*, Udruženje nastavnika i sardnika Univerziteta u Banjoj Luci i Evropski defendologija centar, Banja Luka, 2016.

Mitrović, Lj., Grbić-Pavlović, N.: Policijsko upozorenje u novom prekršajnom zakonodavstvu i mogućnosti njegove praktične primjene, *Pravna riječ*, Časopis za pravnu teoriju i praksu, broj 44/2015, Banja Luka, 2015.

Mitrović, Lj., Grbić-Pavlović, N.: Alternativne sankcije za maloljetnike, *Pravna riječ*, Časopis za pravnu teoriju i praksu, broj 40/2014, Banja Luka, 2014.

Mitrović, Lj., Grbić-Pavlović, N.: *Uloga policije u postupku prema maloljetnicima,* Zbornik radova, Suzbijanje kriminala u okviru međunarodne policijske saradnje, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2011.

Mitrović, Lj.: Alternativne mjere i prekršajne sankcije prema maloljetnicima u najnovijem Zakonu o prekršajima Republike Srpske, Zbornik radova *MALOLETNICI KAO UČINIOCI I ŽRTVE KRIVIČNIH DELA I PREKRŠAJA*, Palić, 2015.

Mitrović, Lj.: Krivične sankcije prema maloljetnicima u Zakonu o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, broj 2/2009, Beograd, 2009.

Mitrović, Lj.: *Prekršajno pravo*, Panevropski univerzitet APEIRON, Banja Luka, 2014.

Mitrović, Lj.: *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*, AIS - Banja Luka, 2012.

Mitrović, Lj.: Uloga organa starateljstva u postupku prema maloljetnicima, Zbornik radova *Krivično zakonodavstvo i prevencija kriminala*, Brčko, 2011.

Mitrović, Lj.; Grbić-Pavlović, N.: *Međunarodnopravni standardi i posebna načela postupka prema maloljetnicima*, Zbornik radova Pravni život, Tom I, Udruženje pravnika RS, Kopaonik, 2010.

Pru, Ž.: Kanadski Zakon o krivičnom gonjenju maloletnika, Zbornik radova, Krivičnopravna pitanja maloletničke delinkvencije, Međunarodni naučni skup, Beograd, 2008.

Simović, M. i drugi: *Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, JU Službeni glasnik Republike Srpske, Banja Luka, 2021.

Simović, M. i drugi: *Maloljetničko krivično pravo,* Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje; Grafomark, Laktaši, 2021.

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021.

Zakon o prekršajima Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 63/2014; 36/2015 – odluka US; 110/2016; 100/2017 i 19/2021 – odluka US; primjenjuje se od jula 2014. godine.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 13/2010; 61/2013 i 68/2020; primjenjuje se od 1. januara 2011. godine.

Pravilnik o primjeni mjere policijskog upozorenja, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 32/2017.

ALTERNATIVE MEASURE POLICE WARNING AGAINST MINORS IN THE REPUBLIC OF SRPSKA (2020-2024)

Full Prof Ljubinko Mitrović, PhD

Full professor at the Faculty of Legal Sciences of the Pan-European University APEIRON in Banja Luka, research associate at the Institute for Comparative Law Belgrade, E-mail: ljubinko58@gmail.com

Nikolina Grbić Pavlović, PhD

Inspector - coordinator for specialist training, Directorate for Police Education, Ministry of Internal Affairs of the Republic of Srpska, E-mail: grbicpavlovic.nikolina@mup.vladars.rs

Abstract: *Following international standards in the field of protection and treatment of children and minors, and following the example of modern legislative systems, in 2010, in the Republic of Srpska, for the first time, as a lex specialis, the Law on Protection and Treatment of Children and Minors in criminal procedure (hereinafter: Law on Juveniles) was enacted. The Law on Juveniles systematically regulates the issue of protection and treatment of children and minors in criminal proceedings in the Republic of Srpska. One of the most significant novelties of the Law on Juveniles is the introduction of an alternative measure for minors called the Police Warning. Following the example of the afore mentioned Law on Juveniles with amendments to the Law on Misdemeanors of the Republic of Srpska from 2014, a special sui generis warning measure called Police warning was also introduced in it. Given the fact that a sufficient period has already passed since the introduction of this measure, certain conclusions can be drawn regarding its practical application. Therefore, in this paper, the authors will first point out the legal provisions of this alternative measure for minors, both in the criminal and in misdemeanor law of the Republic of Srpska, and then, through the statistical processing of data on the issued police warnings in the period from 2020 to 2024, they will look at the practical application of this measure.*

Keywords: *police warning, minors.*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.91-053.6(082)
343.62-053.2/.6(082)

МЕЂУНАРОДНА научно - стручна конференција „Дјеца и малољетници као учиниоци и жртве кривичних дјела – законодавни и институционални одговор“ (15 ; 2024 ; Вишеград)
Zbornik radova : sa 15. međunarodne naučno-stručne konferencije „Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela – zakonodavni i institucionalni odgovor“ : Banja Luka 26-27. aprila 2024. godine / [glavni i odgovorni urednik Miodrag N. Simović, Nikolina Grbić Pavlović]. - Banja Luka : Ministarstvo pravde Republike Srpske ; Beograd : Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu ; Banja Luka : Istraživački centar, 2024 (Banja Luka : Markos Studio&Design). - 407 стр. ; 25 cm

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-99976-800-2-0 (Istraživački centar)

COBISS.RS-ID 140113921

ISBN 978-99976-800-2-0